LIBRARY OF
THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS

FROM THE LIBRARY OF
CONTE ANTONIO CAVAGNA
SANGIULIANI DI GUALDANA
LAZZELADA DI BEREGUARDO
PURCHASED 1921

Rare Book & Special
Collections Library

945
M93an
1773
v.8

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magiſtratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliiſque faciem & mores Italici Populi referentibus poſt declinationem Rom. Imp. ad Annum uſque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Eccleſiaſticorum Caſtilionenſi Epiſcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS OCTAVUS.

ARRETII MDCCLXXV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impreſ. Epiſcop. ſub ſigno PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

Digitized by the Internet Archive
in 2013

http://archive.org/details/antiquitatesita8mura

945
M93an
1773
v.8

DE HOSPITALIBUS
PEREGRINORUM,
INFIRMORUM,
INFANTIUM EXPOSITORUM &c.
DISSERTATIO
TRIGESIMASEPTIMA.

482487

DISSERTATIO

TRIGESIMASEPTIMA.

QUoties in rudium Seculorum Hiſtoria nobis occurrit, & ſaepiſſime certe occurrit, Chriſtianae liberalitatis mentio in ſacra Templa, in Epiſcopos, & Canonicorum coetus, atque in Monaſteria tum Sanctimonialium, tum Monachorum: non continuo putandum eſt, ex tanta ac tam pia opum profuſione nihil ſuperfuiſſe, quod in turbam Pauperum atque egenorum effunderetur. Immo non minus ſtudium Chriſti Fidelibus erat, ut hi quoque alerentur, recrearentur, & omnia Miſericordiae officia implerentur in eorum ſolatium. Notum erat, ac paſſim depraedicabatur, quam ſolicite, quam enixe in tot ſacrarum Literarum locis Deus commendet & inculcet Miſericordiam in Pauperes, & quàm

A ſplendida praemia miſericordibus polliceatur. Eadem quoque altis vocibus Sancti Patres ingeminabant; & quicumque zelo Legis & Caritatis igne ardebat, Populum ac praeſertim divites, ad hujuſmodi officia ſolicitabat. Quamobrem vel ferreis illis Seculis tanta erat in Pauperes Chriſtianorum munificentia, ut certe tem-

B pora noſtra, quamquam pietate ac morum temperantiâ prae illis eminere videantur, quod tamen eſt ad Miſericordiam in Pauperes, conferre cum iis aeque non poſſis. Et in hocce quidem argumentum multa ego congeſſi, edito jam Libro *de Caritate Chriſtiana*. Sed res poſcit, ut & heic nonnulla proferam, quae ad

C propius dignoſcendam hac in parte illorum Seculorum faciem non inopportuna cenſui. Primo igitur ſtatuendum eſt, illarum opum, quae a piis Chriſtianis ſive in vita donabantur Eccleſiis, Epiſcopis, & Clericorum

Colle-

482487

Collegiis, ſive legabantur poſt mortem, participes quoque olim fuiſſe Pauperes. In eum quippe finem ſacris locis oblationes fiebant, ut non ſolùm ornamenta Templo, & Miniſtris alimenta ſuppeditarentur, ſed ut Pauperum Populus ex eodem, quantum fieri poſſet, aerario reficeretur. Innumera ſunt in hanc rem Conciliorum & Patrum decreta, quae quia eruditiſſimus vir Ludovicus Thomaſſinus Part. 3. Lib. 3. de Beneficiis, jampridem delibavit, ideo commemorare heic ſupervacaneum foret. Unum tantummodo repetere juvat, nempe Anno Chriſti DCCCXVI. a Ludovico Pio Imperatore conſtitutum fuiſſe, quae pars redituum Eccleſiaſticorum Pauperibus conferenda eſſet, ne hominum avaritia abſorberet, quod egentium quoque ſubſidio omnino debebatur. Ejus verba ſunt Lib. primo Capitularium Cap. 80. apud Baluzium: *Statutum eſt, ut quidquid tempore imperii noſtri a fidelibus Eccleſiae ſponte conlatum fuerit, in ditioribus locis duas partes in uſus Pauperum, tertiam in ſtipendia cedere Clericorum aut Monachorum. In minoribus verò locis aeque inter Clerum & Pauperes fere dividendum.* Non eadem certe ubique obtinuit diſtributio Eccleſiaſticorum proventuum: attamen ex Canonum inſtituto non levis pars impendenda ſemper erat in Pauperes. Praeterea quotidianis Fidelium eleemoſynis inopiae egentium ſubveniebatur, uti noſtris quoque temporibus miſericordes faciunt. Sed alterum, quod raro nunc praeſtatur, frequens olim fuit Chriſtianae Caritatis exemplum: nempe erant, qui integram hereditatem ſuam, aut ejus portionem non modicam, divendendam, ac in egenos continuo diſtribuendam jubebant. Plura piiſſimae iſtius conſuetudinis exempla praeſto forent; ſed omnium loco proferam duas Chartas, unde eorum temporum pietas luculentius effulgeat. Primam mihi ſuppeditavit Archivum nobiliſſimi Brixiani Monaſterii Monialium Sanctae Juliae, ubi exemplum ex authentico deſumtum adhuc legitur, Anno MCCXCIX. coram Judicibus Brixianis authenticatum. Ut ex ea liquet, Anno DCCLIX. Tertio Regni Deſiderii Langobardorum Regis, & Primo Adelgiſi ejus filii, venundatum eſt dimidium hereditatis Giſulfi Civis Laudenſis ab Hippolyto Laudenſe Epiſcopo, ut *Chriſti Pauperibus de praeſenti diſtribuatur, quatenus ſine aliqua offenſione ipſa ejus eleemoſyna ad requiem vel refrigerium Animae ejus quam citius occurrere poſſit.* Scilicet impenſius quàm noſtris temporibus tunc Populo, Chriſti Legem ſequenti, inculcabatur, Eleemoſynas quoque in Pauperes effuſas, efficaciſſimum eſſe auxilium atque ſuffragium Animabus Fidelium e corpore jam ſolutis. Nunc a nonnullis unice depraedicatur in eam rem ſalutaris Sacrificii & Orationum utilitas: tunc verò Pauperum etiam cauſſa ſuis patronis, & ſecundo quidem ſucceſſu, abundabat. Fuerit autem, neceſſe eſt, ſumma ingens pecuniae egentibus tunc erogata, quando *auri Solidos novos proteſtatos, ac coloratos, penſantes numero tria millia octingentos quinquaginta finitum pretium* ea venditio peperit. Ut autem hoc etiam moneam, habes Epiſcopum *Hippolytum* catalogo Laudenſium Epiſcoporum adjungendum, quem ignoravit Ughellius.

Hippo-

Hippolytus Epiſcopus Laudenſis medietatem Curtis Alphiani a Giſulfo relictam, ut ejus pretium in Pauperes diſtribuatur, vendit Ganderiſio Rectori Monaſterii Sanctae Mariae Brixienſis, Anno Chriſti 759.

(A) IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Manifeſte profiteor ego Epolitus humelis Epiſcopus ſancte Catholice Laudenſis Eccleſie, quoniam ante hos annos Giſulphus Rorator per cartulam ſuae diſpoſitionis ſtatuerat, ut medietatem ex omnibus rebus ejus, quicquid per ſingula loca habuerat, poſt ipſius obitum...... fieri deberent per manus Pontifici Laudenſi, qui in tempore eſſet; (B) & ſtatuerat, ut ipſis rebus, qui venundatis fieri........ ejus Sadoara advixerit, uſufructuario nomine in ejus eſſent poteſtatem. Nunc autem ſuggerente, hac plurimum poſtulante ipſa Sadoara, pietate precellentiſſimi Domni Deſiderii Regis, ut ex ipſas res venundare deberemus, ideſt medietatem de Curte in (C) loco, qui dicitur Alphiano, ſine qualicumque tarditate, & pretium ipſum acceperemus, & juxta inſtitutionem jocali ejus quondam Giſulfi, Chriſti Pauperibus de preſenti diſtribueremus, quatinus ſine aliqua offenſione ipſa ejus elemoſina ad requiem vel refrigerium anime ejus cum citius occurrere poſſit: ideoque manifeſte profiteor ego qui (D) ſupra Epolitus Epiſcopus juxta inſtitucionem eidem Giſulfi, adſtante & poſtulante ſupradicta Sadoara, in preſentia Venerabilium Sacerdotum, atque Illuſtrium Judicum, vel etiam germanis ſupraſcripte Sadoare, nec non & Clericorum nobilium, qui ſubſcripturi vel confirmaturi ſunt, accepiſſem & accepi a te Ganderis Rectore Monaſterii San- (E) cte Dei Genetricis Marie ſito intra Civitate Brixia ex ſacolo predicti Monaſterii, auri Solidos novos proteſtatos ac coloratos penſantes numero tria milia octingentos quinquaginta finitum pretium pro medietate ex omnibus rebus illis predicti Giſulfi, quas habere videtur in jam fato fundo Alphiano, antepoſito teſtora, que intra ipſam domum coltilem poſita ſunt, & quinquaginta juges terra, quas Arioald germanis ſupraſcripte Sadoare emere debet de illa petia terre, que dicitur de Campo prope Reconam, omnia & in omnibus tam terras ad ipſo peculiare pertinentes, quam etiam de Caſas maſſaritias una cum edificiis de Caſis maſſaritiis ſeu clauſis, cum campis &c. ideſt da parte de Occidente & medietate de Porto in Fluvio Olio ad ipſa Curte pertinente, qualiter ad jam dicto Giſulfo poſſeſſa eſt, & ipſe in die ovitus ſui reliquid &c. ego prefatus Epolitus Epiſcopus in ſupraſcripto Monaſterio pro jam dictis tria millia octingentos quinquaginta Solidos, ſecundum a nobis, vel Theupald, & Magipert, ſeu Arioald, Theupert, & Benigno res ipſas apreciatas ſunt, contradedemus & venumdamus, ita ut amodo in jura & poteſtate jam fati Monaſterii predicta medietas ex ſupraſcriptis rebus in fundo Alphiano da parte Occidente ex omnibus & in integrum omni in tempore, qualiter ſuperius continetur, adnexa permaneat &c. Quam igitur manifeſtationis paginam Audonem Notarium reſcribere conrogavemus, in qua ſubter nos manibus noſtris propriis ſubſcripſemus, & his quorum ſuperius memoriam fecimus, trademus ſubſcrivendum.

Facta Cartola manifeſtationis tempore Domnorum noſtrorum Deſiderii & Adilchis *Excellentiſſimis* Regibus, *Anno Regni eorum Chriſto protegente Tertio & Primo, Septima decima die Menſis Septembris, Indictione Tertia decima.*

Actum Tito feliciter.

Epolitus .... *per Dei gratia* Epiſcopus, *Sadoara Deo dicata ſupplicante feci, & proteſtatus pro venundatione te ſola, quod ei Vir ſuus poſt ejus ovitum conceſſit, teſtes manu mea conſcripſi cum Sacerdotes fideles, ex pretio recepi III. millia DCCCL. & contuli diſtribui pro anima Giſulfi Roratoris.*

Signum manus Sadoare Religioſe femine, *qui hanc Cartula per poſtulatione ſupraſcripti Principis ſupraſcripto Pontefice fieri conrogavit.*

In Chriſti nomine. Benedictus V. N. Archidiaconus rogatus ad Sadoara ex juſſione venerabili Domno Ipolito Epiſcopo ſubſcripſi &c. Signum manus Conceſſo germano ſupraſcripte Sadoare conſentienti Ariald V. M. huic Cartole manifeſtationis, rogatus ad Epolito E-A *piſcopo, & Sadoara germana mea conſentiens ſubſcripſi.*

Ego Alchis huic Cartule manifeſtationis rogatus ad Epolitus & Sadoara Socera mea conſenſi, qui me preſente confirmaverunt, & ſupraſcriptos Solidos ipſe Epiſcopus accepit &c.

Ego qui ſupra Ando Notarius rogatus Scriptor hujus Cartule, quam poſt rovorata & tradita complevi & dedi. B

Alterum laudabilis hujus liberalitatis exemplum occurrit in pergamena ante annos fere ſexcentos ex autographo ſcripta, quam olim legebam in Archivo Canonicorum Regularium Lateranenſium Sancti Bartholomaei Piſtorienſis. Nimirum ſimilis venditio facta eſt a *Guillerado* C *ſanctae Piſtorienſis Eccleſiae Epiſcopo* de rebus Iſſeradi Presbyteri, *qui ad ſolitariam pertranſivit vitam*, ut pretium inde contractum in Pauperes effunderetur. Nuper memoratus Ughellius Tomo 3. Ital. Sacr. *Wiltretradum* appellat Epiſcopum hunc, & ſane corrupte, nam *Guilleradus* aut *Willeradus* ei nomen fuit.

Venditio rerum Iſſeradi Presbyteri facta Ildeperto, qui & Ildo, Abbati Monaſterii Sancti Bartholomaei Piſtorienſis a Guillerado Epiſcopo ejuſdem Civitatis, Anno 812.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.* Karolus *ſereniſſimus* Auguſtus *a Deo electus & coronatus, magnus & pacificus Romanorum guvernans Imperium, qui & miſericordia Dei omnipotentis* Rex Francorum, & Langobardorum in Italia, *poſtquam Papia Civitate ingreſſus eſt, Anno Trigeſimo Nono, die XX. Menſe Novembris, Indictione VI. feliciter. Manifeſti ſumus nos* Guillerad *ſancte* Piſtorienſis Eccleſiae Epiſcopus, *Zacheus Presbiter filius quondam Alchiſi, & Taſſimanno* D *filio bone memorie Inroni, eo quod ante hos annos* Iſſerad Presbiter, qui ad ſolitaria pertranſivit vita, filio quondam Gaiprandi, *in nos per ſuum Judicatum tradedit, inſtituit & judicavit, quid aut quomodo nos* ex ejus ſubſtantia deveamus venundare pretio tollendi pro Anima ejus diſtribuendum omnia, *ita quod aut qualis nobis* E *ipſe Iſſerad tradedit per Cartula Judicati ſui conſcripta per manus Anſprand Subdiaconus & Notarius, in nos confirmavit. Ideoque nos jam dicti Guillerad*

rad Epiſcopus, *Zacheus Presbiter*, *&* *Taſſimanno ſecundùm ejus decretum*, *de ſua ſubſtantia vendidimus atque tradidimus tibi* Ildepert, qui Ildo clamatur, *venerabilis* Abbas Monaſterii Sancti Bartholomaei, *tres Caſe & porcionis maſſaricie in loco qui dicitur Baſiano*, *qui regitur una ex ipſe per Marungula*, *alia per Aurinnundulo*, *tertia per Bonello*, *& ſunt Caſe & rebus ipſe in finibus Senenſe*, *ut diximus*, *tam predicte Caſe & portiones cum omnibus pertinentiis & adjacentiis de rebus ipſius Ifferadi Presbiteri ad ipſe Caſe in quibuſcumque loco juſto ordine attinentibus tam in montibus*, *quam in vallibus ac padulibus*, *fontis*, *rivis*, *aquis*, *aquarumque ductibus*, *cum finibus & terminibus & acceſſionibus ſuis*, *cultis rebus & incultis*, *cum omnibus inferioribus & ſuperioribus ſuis ad rebus ipſis pertinentibus*, *movilibus & immovilibus*, *ſeu qui ſe moventibus*, *qualiter ſuperius locuimus*, *omnia in integrum tibi*, *qui ſupra*, *Ildo Abbas a parte ſancti Monaſterii tui venditionis titulo tradidimus*: *pretio verò pro omnia ſupraſcripta venditio ad te ſuſcepimus argenti Solidos viginti per novinos denarios pretium finitum*, *& declaratum in tali ordine*, *ut ſi de dicta ſupraſcripta venditio noſtra quicumque homo veniet adverſus te Ildo Abbas vel adverſus tuis ſucceſſoribus*, *vel contra pars predicti Monaſterii veſtri Sancti Bartholomei cum qualivet contrafactione aut contradictione cum* .... *ventilatione cauſas agendis*, *& nos vel poſteribus heredibus aut ſucceſſoribus noſtris vobis ab ipſos ſupraſcriptos contradictores ſupraſcripta venditio noſtra non potuerimus defenſare*, *tunc nihil alia patiamur exinde moleſti nec calumniam niſi tantum partis veſtre reddere deveamus alio tanto pretio*, *quantum ut ſuperius legitur ad te Ildo Abbas ſuſcepimus*. *Nam* A *ſi quecumque alivs omo ſine noſtra factione vel traditione quandoque tempore adverſus vos de ſupraſcripta venditio noſtra litigaverint aut cauſaverint*, *tunc tu jam nominatus Ildo Abbas vel tuis ſucceſſoris*, *qualiter per melius potueritis*, *vobis per vos ipſis ſupraſcripte Caſe & rebus deveatis defenſare*, *omnino exinde cauſas agendi*, *reſponſum reddendi*, *fine ponendi*, *poteſtativos eſſe deveatis*. B *Nam nos ſupraſcripti venditoribus*, *neque noſtris poſteris*, *heredibus aut ſucceſſoribus exinde auctori nec defenſatori*, *neque reſtauratoris aut pretium redditoris querere non deveatis*, *quia & nos vobis nec a parte ipſius ſacri Monaſterii Sancti Bartholomaei da tali homine*, *qui fortaſſe vobis ſupraſcripta venditio noſtra ſine* C *aliqua traditione aut factione noſtra condizerit*, *auctoris nec defenſatoris nec reſtauratoris nec pretium redditoris non promittimus*, *quoniam in is omnibus*, *ut ſuperius Textum menutius deſignat*, *tibi ſupraſcripte Caſe & rebus vendedimus*, *& ſub tali titulo ad te pretio ipſo ſuſcepimus*, quod pro Anime remedium ipſius Ifferadi *juxta ejus di-* D *ſpoſitum diſpenſavimus*, *& in hoc tramite*, *ut ſuperius circumſcriptum eſt*, *hanc Cartulam Gauſpert Notarius ſcrivere rogavimus*.

Actum Piſtoria, *Regnum & Indictione ſupraſcripta feliciter*.

✠ Ego Guilleradus Epiſcopus *in hunc ſcriptum a nos facto manu mea ſubſcripſi*.

E ✠ *Ego Zacheus Presbiter in hunc ſcripto ad nos factum manu mea ſubſcripſi*.

✠ *Ego Taſſimano in hanc Cartula a nos facta manus mea ſubſcripſi*.

Ego Anſprandus rogatus ad Guillerada Epiſcopus & Zacheo Presbiter & Taſſimanno teſtis ſubſcripſi.

Signum manus ✠ *Fuſoni filio quondam Bautoni teſte*.

Signũ manus ✠ *Prandulon germano ejus teſte.*

Et ſignum manus ✠ *Recbiprand filio quondam Deorelli teſte,*

Ego qui ſupra Gauſpert Scriptor poſt traditionem complevi & dedi.

Ego Gualbertus Notarius & Judex ſacri Palatii Scriptor, authenticum illud vidi & legi, ut in hoc exemplar ſcriptum eſt, & quod inibi ſcriptum inveni, fideliter exemplavi.

Hiſce adde percelebrem ac ubique uſitatum iis temporibus beneficentiae ritum in Pauperes, nempe varia genera Piorum Locorum ſive domuum erectionem, ubi variis egentium neceſſitatibus ſingulari Caritate ac munificentia occurrebatur. Erant pro Aegrotantibus, erant pro Hoſpitibus ſive Peregrinis, erant pro Infantibus expoſitis, pro Orphanis, pro Invalidis, ac Senibus, & reliquo Egentium vulgo: ita ut unumquodque Pauperum genus haberet, unde ſibi praeſidium facile conquireret. Poſt datam a Conſtantino Magno pacem Eccleſiae jam invaleſcere coeperunt ejuſmodi Chriſtianae Caritatis domicilia atque aeraria; pluraque exempla ſuppetunt in Eccleſiaſtica Hiſtoria. Mihi ſatis erit commemorare Legem 46. *Sancimus, ſi quis &c.* Codice Juſtinianaeo de Epiſcop. & Cleric. ubi Juſtinus Auguſtus *curae Deo amabilium Epiſcoporum commendat facere aedificationes ſanctiſſimarum Eccleſiarum, & Hoſpitalium* (ubi Peregrini recipiuntur, quae *Xenodochia* quoque appellabantur) *& Gerontocomiorum* (ubi Senes aluntur) *aut Orphanotrophiorum* (ubi Orphanis alimentum confertur) *aut Ptochotrophiorum* (ubi Pauperes tectum & victum inveniunt) *aut Noſocomiorum* (ubi Aegri nutriuntur atque curantur) *conſtructionem, aut Captivorum*

A *redemtionem, aut aliam quamlibet actionem piam.* Infra quoque praeter *Orphanotrophos Brophotrophi* nominantur, hoc eſt Orphanorum & Infantium curatores in piis locis. Propterea certabant in Italia Chriſtiani, ut hujuſmodi perpetuae Caritatis officinas in Urbibus, in pagis erigerent. Nullum fere Monaſterium pin-

B gue erat, cui adnexa non foret Hoſpitalis domus, in quam divertebant Peregrini & Pauperes paſcendi. Immo in Concilio Aquiſgranenſi Primo & Secundo id pro lege coſtitutum fuit. Epiſcopi etiam & Canonici paria Chriſtianae liberalitatis officia praeſtabant. Tunc autem peregrinantium longe major copia erat quàm

C noſtris temporibus. Walafridus Strabo Lib. 2. Cap. 47. de Vita Sancti Galli, praeſertim *nationem Scotorum commemorat, quibus conſuetudo peregrinandi jam paene in naturam converſa eſt.* Tunc etiam alia officia Caritatis ac liberalitatis in Pauperes longe majora quam nunc, & uberiora erant: quod certe dicere pudet, tace-

D re tamen non juvat. Hinc enim & majus Eccleſiaſticis viris, eoque majus Secularibus, erat decus, & ſpes grandior Regni coeleſtis. Saeculo Chriſtianae Aerae Decimo Mediolanenſem Eccleſiam teterrimum Schiſma afflixit, Pontificatus cauſsâ certantibus Manaſſe atque Adelmanno. De iis Arnulphus in Hiſtor. Mediolanenſ.

E Lib. primo, Cap. 4. haec habet: *Arderico Epiſcopo ad ſuperna vocato, eruperunt duo adverſarii Ambroſianae dignitatis ambitione ſuccenſi: Manaſſes videlicet Arelatenſis Epiſcopus, & Adelmanus Presbyter Mediolanenſis &c. Cumque diu contenderent, ille ex datione Regis, ſcilicet Burgundiae* (hoc eſt, Hugonis Italiae Regis;) *hic ex factione Plebis, & de Mediolanio* (fortaſſe Cleri

Cleri de Mediolano) *quinquennio contra ſe invicem pertinaciter altercati ſunt, factis partibus ex alterutro. Quorum exſecrabili jurgio jacturam praegrandem ſuſtinuit Eccleſia, praecipue in theſauris & cymiliis omnibus, quibus incomparabiliter affluebat*. Quid in Adelmanno A laudandum foret, quum diem * unum obiit, vix occurrebat; attamen quod pius in Pauperes fuiſſet, hoc illi ingentis Elogii loco fuit. Accipe ejus Epitaphium, nondum editum, quod Mediolani e MSto Codice Franciſci Caſtelli olim deſcripſi.

HIC TUMULATUR ADALMANNUS PRÆSULQUE BEATUS,
CLARIOR IN TANTA QUI FUIT URBE POTENS.
HUJUS ORIGO FUIT CELSO DE SANGUINE DUCTA,
PAUPERIBUS LARGUS EXTITIT ATQUE PIUS.
HUC GRESSUM REFERENS MODICUM TU SISTE VIATOR,
DIC FAMULO REQUIEM, CRIMINA PELLE, DEUS.
OBIIT AUTEM ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
DCCCCLVI. MENSE DEC. INDICT. XV.

Clariſſimus Papebrochius in Actis Sanctorum Tom. 7. Maji, Exegeſim dedit de Epiſcopis Mediolanenſibus, atque ibi poſt Ughellium dubitavit, an Adelmannus unquam fuerit ordinatus Archiepiſcopus. Tum cenſet, ipſum Anno Chriſti DCCCCLI. aut e vivis abiiſſe, aut Epiſcopatu ſe abdicaſſe; quippe eo Anno, ut is opinatur, Walpertus Cathedram Mediolanenſem conſcendit. Nunc ex ejus Epitaphio habemus, ipſum *Praeſulis* titulo ornatum; & niſi Caſtellus de ſuo addiderit Notas Chronologicas, eumdem quoque diſcimus, finem vivendi feciſſe Anno DCCCCLVI. Ita ergo olim inopum, aegrorum, ac hoſpitum cura in honore erat, ut hanc potiſſimum gloriam ſibi vindicarent Romani Pontifices, ceterique Epiſcopi, quibus & Chriſtiana virtus & ſui muneris cura praecipue cordi erant. Vide in Annalibus Eccleſiaſticis Cardinalis Baronii, & in Antonii Boſii Româ Subterraneà complurium Romanorum Ponti-
B ficum Epitaphia. Uſitatior eorum laus ſubſidium Pauperum. Immo & in hoc ipſo officio cum aliis certaſſe videas ipſa interdum Virginum Deo ſacrarum Coenobia. In Diſſertatione LXVI. *de Monaſter. Monial.* producam Chartam Piſtorienſem, in qua Monaſterium Sanctimonialium Sancti Petri fundatur una cum *Senodochio ad*
C *egenos vel pauperes recipiendum, & eleemoſynam tribuendum, & gubernandum per hebdomadam unam Pauperes vel Peregrinas animas*. Nunc alteram addo Chartam Lucenſem, Anno DCCXC conſcriptam, ac teſtem Monaſterii ſacrarum Virginum Lucae fundati una cum Xenodochio, in quo *Pauperes duodecim una die per ſingulas*
D *hebdomadas ſuſcipi ac paſci debeant, & hebdomada ante Paſcha Balneum ibi calefiat, ut totâ ipſâ hebdomadâ ipſi Pauperes laventur*. Ita verò ſe habent in vetuſtiſſimo apographo illae tabulae, ex Archivo Archiepiſcopali ejus Urbis depromtae.

Xeno-

(*) Lego *ſuum*.

Xenodochii & Monaſterii Monialium Sancti Vitalis Lucenſis amplificatio, ſeu erectio, & dotatio facta a Jacobo Diacono, Anno 790.

IN *Chriſti nomine. Regnante* Domno noſtro Carolus Rex Francorum & Langobardorum, & Domno noſtro Pipino *idem* Rex filio ejus, *Anno Regni eorum Sextodecimo & Nono, IV. Nonas Aprilis, Indictione Tertiadecima. Manifeſtum eſt mihi* Jacobo Diacono *filio bone memorie Teutperti, quia ante os plurimos annos quondam Sichipertus conſtruxit Eccleſiam in onore Dei & beati Sancti Vitalis Chriſti Marthiris, in proprio territorio ſuo loco Placule, prope muro hujus Lucane Civitatis, & per dotis titulum in eadem Eccleſia & Monaſterio contulit aliquit ex rebus ſuis, & ipſam prefatam Eccleſiam Sancti Vitalis cum rebus ibidem datis conſtituit eſſe in poteſtatem Sicheradi Clerici filii ſui, avendum, regendum*, Peregrinos conſolandum, *& ordinationem faciendum*, & per ſingulas ebdomadas quinque Pauperes paſcere conſtituit pro remedio ſuorum. *Et dum ipſa Eccleſia a Gentibus incenſa & deſolata fuiſſet, tum ipſe Sicheradus Clericus per Cartulam me, qui ſupra, Jacobum Diaconum in predicta Dei Eccleſia Sancti Vitalis, & in omnibus rebus ad eam pertinentibus, rectorem & gubernatorem ordinavit, quamvis ipſa incenſa eſſet Baſſilica; ita ut in mea eſſet poteſtatem, in omnibus ſecundùm Deum ordinandum*, & ipſos Pauperes paſcendum. *Poſtea vero ego, qui ſupra, Jacobus Diaconus, preſtante Dei miſericordia in proprio territorio meo a fundamentis edificavi Eccleſiam in onore Domini noſtri Jeſu Chriſti & Sanctorum Apoſtolorum Jacobi & Filippi, hic prope muro iſtius Civitatis in jam dicto locô Placule. Modò verò in Dei*

A *omnipotentis nomine offero, do, & vobis ſepe dicte Eccleſie Sancti Jacobi & Sancti Filippi, pro remedio anime mee, fundamentum ipſum, ubi ipſa Dei Eccleſia poſita eſt, unacum omnibus edificiis circa ipſa Dei Eccleſia, quem ibidem a me facta ſunt, excepto fundamentum, & terra mea illa, qui mihi obvinet ab Ermerada, qualiter da via percurrit u-*
B *ſque ad ipſum Balneum meum, quem mihi reſervo*, ubi ſit ipſum Xenodochio Sancti Vitalis ipſos Pauperes recipiendum & paſcendum, *qualiter ipſi quondam Sichipertus Clericus decrevit pro ipſo dote, tam ipſe fabrice una cum fundamenta & Curte, qualiter mihi per Cartulas obvenerunt in integrum. Simulque offero ibidem clauſura de terra*
C *& vinea mea in Ferchalino qui fuit bone memorie Perprandi, cum ipſa caſa, que ibi eſſe videtur, una cum ipſo palmento, & cum omnibus, qualiter mihi per Cartulam venit in integrum. Et duas Caſas meas maſſaricias in loco Tuſſie cum rebus & hominibus & notriminas, movile vel inmovile, qualiter mihi ſunt pertenentes in integrum. Simi-*
D *liter & offero ibidem Caſe, & rem meam in Quaratiuna, & Caſe & rem mea in Colline cum fabricis & omnibus rebus ad eas pertinentibus in integrum. Ita vero faciente divina miſericordia ipſam prefatam Eccleſiam Sanctorum Apoſtulorum Jacobi & Filippi conſtituo in perpetuum eſſet Monacharum Dei Monaſterio ſecundùm Deum, & ſanctam*
E *Regulam ibidem vivendum. Et omnes res ipſas & homines de ipſa congregationem Monacharum Abbatiſſe, que fuerit, ſit poteſtatem in omnibus; niſi tantum volo, ut dúm preſtante Chriſto,*

ego

ego qui ſupra Jacobus Diaconus atvixero, vel quem ego jam in ipſum Monaſterium .... ipſum Monaſterio cum rebus ſuis in noſtra ſit poteſtate regendo & gubernando ſecundùm Deum recto ordine, & ordinationem ibidem faciendum in omnibus mihi, qui ſupra, Jacobo reſervo poteſtatem, qualiter voluero. Et ipſe Abbatiſſa, que ibidem in tempore fuerit, pro ſua & ipſius Monaſterii protectionem per ſingulos annos reddere deveat in Ecleſia Sancti Petri in Romam ad luminaria in decem Solidos auro oleum, ſicut jam ante os tempus ego per Cartulam decrevi, & qualiter per ipſam Cartulam ego conſtitui, quam in Eccleſia Sancti Petri in Roma obtuli, in eo ordine firmiter perſiſtat.

Tantum quidem & volo, ut ſingulis annis in Natale Sanctorum ſupraſcriptorum Jacobi & Filippi, Epiſcopus huius Civitatis ad celebrandas Miſſas cum Sacerdotibus ibidem venire licentiam aveat. Et Abbatiſſa, qui tunc fuerit, eidem Epiſcopo pro benedictionem dare debeat uno tappito bono, nam amplius ei nullum imponatur. Et ipſa congregatio Monacharum, que Deo jubente ibidem facte fuerit, licentiam aveat de inter ſe una cum conſenſu Epiſcopi hujus Civitatis ſibi Abbatiſſa elegendi, qualem in bonis actibus meliorem proſpezerit; & qualem hominem ipſe Congregatio vel Abbatiſſa at Epiſcopum queſierit, qui cauſa bujus Monaſterii peragere & procurare poſſat, eis pro mercede ſue anime dare debeat, qui ei ſecundùm Deum viſus fuerit; & Presbiterum, quam ipſe Abbatiſſa & congregatio Monacharum in ipſo Senodochio Sancti Vitalis, quem ego Chriſto preſtante in proprio territurio meo dinuo a fundamentis conſtruere cupio, ordinare poſt meo deceſſo voluerit cum conſenſu Epiſcopi, eum ordinare debeam. Et taliter conſtituo, ut per ſingulos annos Abbatiſſa hujus Monaſte- A rii vel congregatio Monacharum ex omni ſubſtantia predicti Monaſterii, que ibi data eſt, vel in antea Deo preſtante data fuerit, ſive ſubſtantia ſupraſcripti Sancti Vitalis de omni lavore & vino & oleo, ſive de notriminas, ligna, ſeo & de orto, vel queque abuerit, ex omnibus ipſam Decimam eidem Presbitero in ipſo Senodochio conſiſtente; & illos B quinque Pauperes, quos Sichepertus paſcere depotavit, & ſepten Pauperes ſupra, ut ſint inſimul Pauperes duodecim, quos una die per ſingulas ebdomadas in ipſo Senodocio Sancti Vitalis ſuſcipere, & a menſa paſcere debeat ipſe Presbiter, qui ibi ordinatus fuerit, ſecundùm poſſivilitate ſua, ut melius potuerit. Et ſemper C in ebdomada ante Paſcha Presbiter de ipſum Senodocio ipſum Balneum calere facias, ut totâ ipsâ ebdomadâ ipſi Pauperes laventur. Et ſi forſitans ibi congrecatio Ancillarum Dei facta non fuerit, & ſub regimine Regule & Abbatiſſe vivere debat, & poſt meum deceſſu, vel illius hominis, quem ibidem jam ordinavi vel D ordinavero, ipſum Monaſterium deſtitutum remanſerit, volo & taliter conſtituo, ut ſupraſcripta Eccleſia cum omnibus rebus at eam pertenentibus deveniat in poteſtatem beati Sancti Petri in Roma, vel Pontifici, qui in tempore Papa ordinatus fuerit, in omnibus ordinandum & gubernandum, qualiter ei ſecundùm Deum recte paruerit. Niſi tantum ipſum E Senodocio Sancti Vitalis ſecundùm texto dotis ſuo jure permaneat. Quidem & volo, ut queque de aliis Caſis & rebus meis, tam de movile quàm & inmovile, que preſenti aveo, vel in antea abuero, a me injudicata vel non data remanſerit, ſit pro anima mea in poteſtatem predicti Monaſterii mei Sancti Jacobi & Filippi in prefinito. Nam ſi Domino placuerit, & omnia, qualiter

a me

a me ſuperius conſtitutum eſt, factum fuerit, omni tempore inviolabiliter in ſua poteſtatem in perpetuum Cenovitarum Dei Monaſterio perſiſtat in eo ordine permanere, ſicut ego diſpoſui. Et ſi quicumque homo temeraria preſumtionem in ſupraſcripto Monaſterio vel in rebus & hominibus ibidem pertinentibus quamlivet invaſionem aut ſuperbia aut oppreſſionem facere, aut exinde aliquit ſubtraëre aut minuire preſumſerit, non mereator illam beatam vocem audire, quam juſti audituri ſunt, ſed in die tremendi judicii aveat parte cum his, qui at ſiniſtram fuerit, & cum eis demergatur in ſupplicium eternum, qui preparatus eſt Diabulo & Angelis ejus. Facientibus ibi bona reddat Deus mercedem eterna. Et ſi Epiſcopo hujus Civitatis neglegentiam poſuerit faciendo, ſicut ego ſuperius decrevi non poſſe diſrumpi, ſet ſemper in predicto ordine in ſua permaneat firmitate, & nulli liceat nolle quod ſemel volui. Et pro confirmatione duas Cartulas dotalium uno tenore conſcript....... & Magniprandum Clericum ſcrivere rogavi.

Actum in ſupraſcripto Monaſterio. Unam obtulit in Arcivo Eccleſie Sancti Martini Domo Epiſcopati: alia dedi in oc Monaſterio conſervandam.

Ego Jacobus Diaconus in hanc dotem a me facta manu mea ſubſcripſi.

Ego Deuſdedit Arcidiaconus rogatus a Jacobus Diaconus in hanc dotem me teſte ſubſcripſi.

Ego Rachiprandus Presbiter rogatus a Jacobo Diacono in hanc dotalis Cartulam me teſte ſubſcripſi.

Ego Magniprandus Clericus poſt traddita cumplevi & dedi.

Sed praeſertim iis Miſericordiae muneribus Monachi fungebantur, quibus Hoſpitalitas & cura Pauperum enixius commendabatur a ſacris Canonibus, aut ab eorum ſanctis Inſti-

A tutoribus. Vix Sanctus Anſelmus circiter Annum DCCLII. celebri *Monaſterio Nonantulano* fundamenta poſuit *in agro Mutinenſi*, ut in ejus Vita apud Mabillonium habetur Seculo quarto part. primâ, Actor. Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti, quum *Hoſpitium ad ſuſcipiendos hoſpites & peregrinos magno cum ſtudio illic aedificavit: de quibus illi die noctuque cura maxima & ſolicitudo fuit, ut nullus inde ſine refectionis miſericordia abire poſſet.* Subdit ejuſdem Vitae Scriptor poſt alia multa: *Hinc inter cetera plura bona, quae egit, Hoſpitalitatem diligens, omniumque Pauperum curam ſolicite gerens, Hoſpitia atque Xenodochia perplura conſtituere curavit.* Tum memorat ab eo conditum Hoſpitale *prope Monaſterium fere quatuor millia*, ſcilicet in loco nunc appellato *il Paſſo di Santo Ambroſio* ad Scultennam in Via Claudia, quam Aemiliam contra morem Majorum noſtrorum nonnulli appellant, *ad ſuſcipiendos Debiles & Feminas, qui ad Monaſterium venire non poterant.* Duo itidem Xenodochia in agro Vicentino excitavit, ubi *quotidie pauperes & debiles*, & ſingulis Menſium Kalendis *Pauperes ducenti paſcebantur.* Ita Fulradus Abbas Sancti Dionyſii Pariſienſis, ut ex Annalibus Benedictinis liquet ad Annum DCCLXXVII. res ſuas omnes Baſilicae Sancti Dionyſii poſtremis tabulis reliquit, ut cedant in alimoniam ſervorum Dei, *& ſuſceptionem Hoſpitum, & in eleemoſynam ſynodicorum Pauperum ſeu matricularium, Viduarum. & Orphanorum.* Fuerunt autem *Matricularii* pauperes, qui in matricula Eccleſiae deſcripti erant, ut ex ejuſdem Eccleſiae reditibus alerentur. Aut *matriculam*, ſive domum adjacentem Eccleſiis inhabitabant, in qua victus eis

eis conferebatur. Qua de re legendus Du-Cangius in Gloſſario Latino. Sexcenta alia hujuſmodi exempla praetereo, ſatius ducens oſtendere, Laicos aut reliquos Eccleſiaſticos pia aemulatione ductos, Miſericordiae ſuae in Pauperes lora laxaſſe, conſtructis innumeris Pauperum domiciliis. Quod quamquam in omnibus aut plerisque Italiae Urbibus actum fuerit, attamen commodius mihi erit palam facere in una Lucenſi Urbe, quae in conſervandis antiquis monumentis Eccleſiae ſuae ceteris Italis fortaſſe palmam praeripuit. Itaque primo mihi occurrit in Archivo Archiepiſcopii Civitatis illius vetu-

A ſtiſſimum antigraphum in pergamena, ex quo conſtat, circiter Annum
DCCXVIII. Liutprando Rege regnante, Templum Sancti Silveſtri una
cum *Xenodochio* & *Balneo* erectum
dotatumque fuiſſe a nonnullis piis
Civibus Lucenſibus, conſtituto ibi
Presbytero, ſeu Abbate ſacri loci
Cuſtode, *ad peregrinos recipiendum,*
B *pauperes, viduas, & orphanos conſolandum.* Tempus conſcriptae primum
Chartae deſideratur. Verùm id levi
negotio intelligas ex duabus aliis
Chartis, quae priori adtexebantur,
& quarum poſtrema mihi viſa eſt
archetypum. Ideoque ipſas etiam ſubjungere placuit.

Teuthpaldus, Dommulus, aliique pii Cives Lucenſes ſacram Aedem ſub Sancti Silveſtri nomine una cum Xenodochio in Urbe Lucenſi aedificant, circiter Annum 718.

IN nomine Domini Dei noſtri Jeſu Chriſti. Congrue nobis auxilium eſt, dum hic peregrinamur carnali officium gerimus, teſaurizare nobis ſuper terram utilia ſunt, ut caro noſtra mortalis, anima immortalis. Unde nos Teuthpald cum germanis meus, & Dommulum, Leonaci cum germano meo, ſeo & Aupald, Wilifrit, Maurinom, Teuderaci, Nandulum, Geminianum Clivicum, Gudiſcalum, recorrentes nos omnis ad aula miſericordie pro...... noſtris, quam in hoc ſeculo geſſimus adque gerimus, pro hamorem Dei, & redemtione anime noſtre, Hecclesiam ha fundamentis, fabricis, veſtibolis, conſtituemus in honorem beatiſſimi Dei Confeſſoris Sancti Silveſtri,...... in Porta beati Sancti Petri, ubi nos vel .ſi indigni Sinedochium facere viſi ſumus *in terra, qui novis ex noſtra portionem a Teodoraci filio quondam Leotari advinet, in qua fundamento prefata Eccleſia ſita eſt, idcir-*

C *co donamus...... Ecclesie beati Sancti*
Silveſtri fundamento ipſo una cum Caſa,
que Sinedocho conſtituemus cum Corte
vel orto ſeo omnem intrinſicus, ſed &
Balneo, *qui novis vicarie & ex com-*
parationem advinet a Domno venerabili
Taliſperiano........ nus una cum fun-
damentum, ubi ipſe Balneum ſitus eſt,
quamque & per unumque noſtrum terra
D *prope Civitate a deſignato nomine, ideſt*
Ego Teuthpal cum germanus meus offer-
rui inivi terra modiorum...... Dommu-
lum terra modiorum tris in Placule in-
ter adfinis terra Duci; in Leonaci cum
germano ſuo terra modiorum quatuor ſu-
per caſa Borunciuli in Macritula, &
duas modios terra Maurinus in Al-
bingo........ Aunuald terra modiorum
E *tris in loco ubi Teuthpald dedet ſuper*
ſilice; Wiliſrid terra modiorum tris pro-
pe Caſa Waltari; Nandulo terra modio-
rum duo infra Lituro, & tertio modi
locum ante Caſa Bucciuli; Geminianus

terra & vinea offeruit Solidos quadragenta; Teudoraci pro terra & vinea Solidos quadragenta, ut exinde terra & vinea con........; Gudiſcalco terra modiorum duo, tris ſcafilorum prope terram Trioni & ſcafilum prope terrula Liutuald; & pro vinea per unumquemque noſtrum dedimus Solidos decem, excepto Maurinus, qui dedit duo modia vinea in Savelliano, & Geminianus & Teudoraci, qui dedirunt predictos Solidos pro vinea & terra & octuagenta Solidos in auro pro dotis titulo. Et ita addidet animus noſtrus, ut ad gubernandum in poteſtatem Cuſtodis illius Gundoni Presbiteri, quem inivi cum comune conſilio Presbiterum ordinavimus, inveniatur eſſe Peregrinus recipiendum, Pauperis, Vidua, & Orfanis conſolandum, *mandatum juxta regule ordine faciendum, & pro noſtris facinoribus Dominum deprecandum, in omnibus & per omnia opem ujuſce* Sinedoci, *ſecundùm priſcorum Patrum traditionem juxta ujus ſententie in omnibus adimplere diveas. Et hoc addimus, ut ſi ipſe Abbas Cuſtus de hac luce ereptus eſt, quem inivi Priorem & gubernatorem due partes ex novis una cum Monaci ipſi eligerent, tertia pars ex noſtris inivi..... ipſum Abbatem ordinandum predictum officium Dei peragendum. Nam nulli noſtrorum offerentium exinde in aliquo ſubtragator, aut ha novis minuetur, nec ulla inivi poteſtatem aveamus neque in ipſo balneum invaſionem faciendam, nec in nulla res, quas inivi ha novis offertum eſt, niſi in omnibus, ut prediximus, in poteſtatem Sancti Silveſtri inveniatur eſſe, & abſque omnem....... contra ipſam Eccleſiam agere voluerit hanc vis removator exinde violentiam, & deſenſitor non querentis, quod in aliquo a nos perteneat, contra quam dotalii ſeu monuſculi noſtre cortule, quam nos & eredis noſtris adverſus ipſam*

A *ſanctam Dei Eccleſiam, vel quod inibi ha novis offertum eſt, aliquando ſpondimus eſſe venturi poſt facta viro dotis cartula Dei compulſatione corrictus.*

Ego Waltari....... Sancti Silveſtri offero in integrum poſſidendum clauſura in Colliario cum vinea & olivas ſeu virgarium plus minus modiorum dece, cum omnia quidquid infra ipſa clauſura
B *eſt cum cultum vel incultum in integrum....... pro peccatis Sacerdos, qui inivi ordinatus eſt, aut futurus eſſet, horare diveas.*

Signum manus Teutpald V. D. Donatoris.

Signum manus Teutpert fratri ejus conſentientis.

Signum manus Dommuli conſerbatoris.

C *Signum manus Leonaci V. D. autoris & conſerbatoris.*

Signum manus Petronaci....... conſentientis.

Signum manus Aunuald V. D. idem conſervatoris &c.

Signum manus Waltarini, qui hoc offeruit.

.... dolf exiguus indignus Pre-
D *sbiter rogatus ad Waltarene ubic cartule donationis in Eccleſia Sancti Silveſtri vel ejuſque Senodci ſicot ſuperius legitur teſti ſubſcripſi.*

.... ripert V. L. ubic Chartule rogatus a Waltarene a hic Chartule donationis facta in Eccleſia Sancti Selveſtri vel ejuſque Senodocii ſicut ſuperius legitur teſti ſubſcripſi.

E *Floriprandus Notarius ex autentico quantum cognoſcere potui fideliter exemplavi abſque fraude.*

In nomine Domini Jeſu Chriſti. Dum Deo juvante Eccleſia beati Sancti Silveſtri ſita fuiſſet ad Porta beati Sancti Petri, & per Criſtianus hominis condita, & per dotis & donis tetulo confermata, amor ſuperne vertutis meum animum adcommodavet pro meis facinoribus

ribus offero ego Geminianus Deo & tibi ſepe dicte Heccleſie beati Sancti Silveſtri, ideſt in primis quatuor modiorum terra ad Argili ſuper via ad Aqualonga, modiorum duas ad Tempanianu, modiorum duo de terra da Cunichis, ad Arcu modiorum duo de ſummo Campo da Sancto Martino, Caldaria una Ornile cum catena ſumaria, hec iſtum predicta Eccleſia quite jure ivi defendas, & nullus de heredis meus hoc ipſum monuſculum exinde ſubtragi poſſit, & Sacerdus inivi conſiſtentis pro meis facinoribus Chriſtum Dominum deprecari diveas.

In nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, regnante Domno noſtro Liutprand (*) *viro excellentiſſimo Rege Anno Octavo, per Indictionem III. feliciter. Conſta, me Aufrid V. D. hanc die vendediſſe & vendedi, tradediſſet & tradedi vobis Aunuald, Teutpald, Leonaci, Petronaci, Teutpert, Dommuli, Wilifrid, Nandulo, Geminiano Clerico, Teuderaci, ortu meum, quem avere videor ante Sancto Silveſtre, qui latere tene prope Curte vel orte Sancti Silveſtri recto caſa Domnici, vel de filio Jovanni, & in integro ipſo orto vobis tradedi poſſedendum, ut ab hodierna die abeatis, teneatis, & in veſtra ſit poteſtatem de ipſo orto facere quod volueritis. Unde accepiſſet & ſuſcepi a vobis Aunuald, Teutpald, Teutpert, Petronaci, Leonaci, Dommuli, Wilifrid, Nanduli, Geminiano Clerico, & Teuderaci, pretium placitum & defenito capitulo auri Soledas quinquagenta, de quibus previdi vobis Cartula venditionis facere, ut ab hodierna die aveatis, poſſedeatis, & in veſtra poteſtate, & ſicot non crido, ut ſi ego aut eredis meus vos moleſtaverimus, aut da qualivet homine vobis defenſare non potuero, ſpondeo vobis componereudupla condicionem; quam viro venditionis Cartula Gaiſemund V. D. ſcribere rogavi.*

Actum Luca, Menſe Martio, per Indictione ſupraſcripta feliciter.

Signum manus Aufrid vendituri & repromiſſuri.

Altera Charta ſuccedat iiſdem temporibus conſcripta, cujus tantummodo exemplum, vetuſtum tamen, ſupereſt. Ex illa habemus, Anno DCCXXI. dotatum fuiſſe nuper extructum Templum & Monaſterium Sancti Michaëlis extra Lucenſem Urbem, ut Sacerdos, qui ibi conſtitutus fuerit, *officium peragat, Viduam, Orphanum, & Pauperem conſoletur, Egenum & Peregrinum recipiat.* En integrae pergamenae textum.

Pertualdus Civis Lucenſis aedem Sancti Michaëlis & Monaſterium conſtituit ac dotat, praeſcriptâ eleemoſynâ in Pauperes, Anno 721.

I*N nomine Domini Dei noſtri Jeſu Chriſti. Regnante* Domno noſtro Liutprand Viro excellentiſſimo Rege, *Anno feliciſſimo Regni ejus Nono per Indictione Quarta feliciter. Omnium Eccleſiarum conditor Chriſtus &c. Unde ego Pertualdo conſiderans adque pertractans animum meum, dum erumpere non mea neceſſitate, ſed Dei compulſatione correctus ubi longinquo Urbe Viduam, Pupillam, & Orfanum protegere pro illo deſiderium complectar, liminibus Beati Petri Apoſtolorum Principis Romane Urbis devotum juxta placitum Deo ad propria remeatus, queque illuc Deo devotus ſum, ipſo juvantem, ut virtus permiſerit, opem perfici. Idcirco ego Pertualdo offero Deo, & tibi Eccleſie bea-*

(*) ideſt Anno Chriſti DCCXX.

ti Archangeli Michaëli, quen a ſundamentis, fabricis, veſtibulis in honore Chriſti Domini noſtri conſtitui prope domicellula mea, ubi cummanire videor, quam & ad ejus Monaſterium, ideſt Curte cum fundamento, ubi ipſe Eccleſia vel Monaſterio ſita ſunt, per loca deſignata finis Foſſato &c. terra pertenente modiloco unum, ubi ſibi Abbas vel Monachi inivi conſiſtentis ortum vel pigmentarie havire debeat una cum terra prope Civitate ad Valle modiorum quatuor, Campo ad Quinto modiorum quinque, Decimas, vineas, & olivas, quemque havire videor ad Sancto Pancratio, & decimas de vineas & olivas, quam havire videor de proprio loco, qui dicitur Muriatico ſuper Sancto Petro, ſimiliterque Decimas de omnem laborem meum, tam vinum, quàm granum dedit vel mihi Dominus dederit, inivi perſovere debeam ad illas vero vinea, quam nominatim decrevi, adimplire debeas ad gregis equorum, armentorum, avium ſeu porcorum, omnia qui nati fuerent a Kilendas Januarias Indictione IV. in ipſo ſancto loco idem decimas dare debeas, & terra ad Arina, qui mihi a Regia poteſtate conceſſa eſt in integrum. De caſis vero in primis in Monaciatico Caſa, qui regitur per Sintarine &c. pro anime mee remedium per dotis tetulo offerre viſus ſum, ab hoc die trado in integrum poſſedendum; ita ot Sacerdos, qui inivi coſtitutus eſt, aut fuerit, pro meis facinoribus Dominum deprecari debeat, Officium peragendum, Viduam, Orfanum, & Pauperem conſolandum, Eginum, & Peregrinum recipiendum, juxta Dei preceptum, omnium opem ferre non deſinat. *Et ſi quis de filiis meis in ipſo ſancto loco Deo ſervire volueret regulariter agere, nulla ei ſit contradictio, quid ſi minime ex legitimo prolis meas inivi volueret Deo ſervire, & Abbas qui inivi coſtitutus fueret, de hac luce migraveret, quem ipſum Congregationem ſive Abbatem & Priorem eligere ipſe in loco, & nihil inivi meis heredibus poteſtatem habeas invaſionem faciendi, neque exinde aliquid ſubtragendi, niſi ſi a qualibet homine ipſa Eccleſia vel Munaſterio contra juſtitia polſatus fueret a meus proprius heredis habeas defenſionem, nam non menuctus contra quam dotali ſeu menoſculi mei paginam numquam me heredes meus adverſus ipſum ſanctum virtute aliquando ſpondimus eſſet venturus, ſed omnia ſicut ſopra legitur inviolabiliter conſervare. Quam dotali & menuſculi mei Cartula .... etro Nepoti meo dictante genitore ſuo Petroni ſcrivere commonui.*

Actum Luca.

Signum manus Pertualdum auteri & conſervatori.

Signum manus Filipert filio ejus conſentientis.

Signum manus Anſualdum teſtis.

Signum manus Radipert V. D. teſtis.

Ego Rachiprandus Clericus exemplar fideliter exemplavi.

Ego Ermimari Clericus hunc exemplar de exemplari fideliter exemplavi.

Tertiam Chartam, eamque authenticam, exhibeo ex eodem Lucenſis Archiepiſcopii Archivo depromtam, quae tamen vetuſtatis injurias ſenſit, ac proinde multis cum lacunis prodibit. Complectitur & ipſa Xenodochii fundationem factam Anno DCCLVII. ſub Perideo Epiſcopo Lucenſe, *ut ibi Pauperes atque Peregrini modernis & futuris temporibus per omnem hebdomadam paſcantur*. Hinc autem certo habes, ante diem V. Novembris Anni DCCLVI. Deſiderio Langobardici Regni habenas non fuiſſe conlatas: quod animadvertas velim, uti & formulam *intrante Menſe*, quae poſt Annum Chriſti Milleſimum

ſimum

ſimum frequentiſſima in membranis occurrit, ſed longe vetuſtior eſt, quam cenſuerit Clariſs. Du-Cangius. Sunt haec verba illius Chartae.

Sicheradus Presbyter, Fileradus, & Alapertus Cives Lucenſes aedem ſacram una cum Xenodochio prope moenia Civitatis Lucenſis conſtituunt, Anno 757.

IN *nomine Domini noſtri. Regnante* Domno noſtro Deſiderio Rege, *Anno Regni ejus Deo propitio Primo, Quinto die intrante Menſe Novembrio, Indictione XI. feliciter. In Chriſti nomine manifeſti ſumus nus Sicheradus vir venerabilis Preſbiter......... quia propter Dei amorem....... ſundamintis veſtiboli, ut virtus admiſet in propriis territuriis noſtra Eccleſia in honore..... ani, Sancti Pauli, Sancti An...... abire viſi ſumus hic prope muro Civitate iſta Lucenſe, ubi omnem ſpem noſtram poſuemus, ubi & dum pa........ ipſas Dei ad....... noſter* Pereteus Epiſcopus *reconditus & intromiſſus fuiſſet, auxiliante ipſo Redemptore noſtro, inivi Senodochium inſtituere videmur,..... ecamus ividem...... in parvis de res noſtra, quas........ offerre........ acipiat........ in primis omnium nus qui ſupra Sicheradus, Fileradus, & Alapert offerre videmur Deo, & tibi jam dicta Eccleſia. qui ad nus....... eſſet caſa illas, qui eſt ſolario, qui novis hic prope jam dicta Eccleſia ad....... abuimus, & cum fundaminto ubi ipſa poſita eſt, cum Curte ſeo granario vel omnis fabricis cum ſuis edificiis cum petras.......... vel arboribus vel omnia qu........ novis hic in jam dicto loco ad ipſo Pacifico ubvinet in integrum. Et ego jam nominatus germanis Sicheradus..... tiola in jam dicta..... eſia offerre videor in primis tres in Caſtiliorum terra mea in loco Ronga. qui eſt ad latere de terra Pertuli ſimul, & caſa mea illa in loco Flabiana, ubi Machinald Maſſario reſidere viſus eſt, cum omnia ad ipſa caſa pertinente in integrum & parte mea de......... ad Ronco, qui eſt ad latere de terra Perforti in integrum. Similiter & ego Fileradus de mea ſubſtantia in ſupraſcripta Dei Eccleſia offerre videor Terra ad Padule, qui mihi da Filipert abvinet, & uno mediloco inter terra & vinea in Faxo cum omnia legnamen tuendi derelivi...... in ſupraſcripto loco Faxo, quantum ad ipſa vinea a utilitas fueret & uno modiloco terra ad Arno prope...... parte mea de caſa in Buelli cum....... ſilva & terra, qui mihi da Germani in ſorte abvinet, & ſervo uno ſimul, & reddito de caſa in Terpiniana, qui mihi per dona Domnorum Regum abui; & ubi Audauld reſidet, in integrum ſimul & dare videor in jam dicta Eccleſia jumenta una Vacca, una Vitellata, uno Bove, & inter capras, pecoras, & porcus capitas viginti, ſeo vero omnis, que an nus tum ego cum heredis meus inivi dare devevemus. Con....... ſimul & ego Alapert in predicta Dei Eccleſia offerere videor caſa mea illa in loco Subgruminio, ubi Magnulo Maſſario reſedet cum ipſo Magnulo, & cum omnis res ad ipſa Caſa pertinentes in integrum; & tertia parte de oliveto meo in Verſilia in integrum, & terra prope Civitate iſta.... in loco Viniale, & uno petio de terra illa, quam mihi da Aripal abvinet in integrum; & parte mea de Silva in loco, qui dicitur ad Cerro in integrum. Ita omnia ſicut ſupra, nus propter Dei*

amore

amore in prediƈta Dei Eccleſia tradere videmur, ſic tamen protigentem Chriſto taliter hanc Dei Eccleſia ad Sinedocio iniſtituere videmur, ut abeant; nulluſque ex nos neque heredis nuſtris inivi nulla invaſionem nec menuationem facere diveas nec per nullo ingenio nulluſque de nus ipſa Dei Eccleſia vel res eidem pertinentes alivi extraneare poſſant; niſi quis de nus Deo ſerviente inivi introire aut eſſe voluerit, poteſtatem haveas inivi introire & havitare, & omnia in prediƈta Dei Eccleſia ſervientem adque Deo placentem eſſe diveamus, nam ut de nulla ividem moleſtationem vel deviſionem facientem. De filii vero maſculini aut de heredes noſtros taliter decrevimus, ut poſt noſtro deceſſo, qui ivi introire voluerit cum rebus ſuis ad avitandum tantum unum de heredis ſeo de filii noſtros per capud haveant licentiam introire, & taliter in omnibus conſervandum ſicut Deo apƈta ſunt, & qualiter & de noſtras perſonas ſuperius hic eſſe decrevimus, ordinatione vero faciendi tam nus quam & poſt noſtro deceſſo, qui hic de heredis noſtris fuerent nus inſimul ſecundùm Dei placentem comuniter & uno conſilio facere in prediƈto Dei Sinodocio diveamus: nam nullus extraneus nec ad nullus publicis devulvantur, niſi in omnibus ..... noſtrorum vel de heredis noſtros qualiter ſupra decrevimus, & taliter aduc hanc pagina dotalium inſtituere adque firmare previdimus; & quis ex nos aut de heredibus noſtrus contra hanc pagina in alico agi preſumſerit, & menime hec omnia capitula conſervaveret, qualiter ſuperius legitur, qui ad nus inſcritum eſt, componat pars partes ad illam quis de nus hec omnia conſervaveret, pena auro Solidos numero mille, & amittad prediƈta Dei Eccleſia, vel omnis res eidem pertinentem, & iterum dote iſta iſtavile permaneat, & inivi Pauperos adque Peregrinos modernos & futuris temporibus per omnis ebdoma... paſcatur, conſulatione acepiant, *quia propter Dei timorem taliter eſſe iſtituimus. Et hanc pagina dotalium ad..... David iſcrivere rogavimus, ubi & pro confirmationem propria manus noſtra ſignum ſanƈte Cruci fecimus.*

Aƈtum Luca.

✠ *Signum manus Sicheradi viri venerabilis Presbiteri, qui hanc pagina dotalium fieri rogavit.*

✠ *Signum manus Fileradi, qui hanc pagina ....*

Ego Alapert in anch pagina ad nos faƈta, ſicot ſupra legitur, manus mea propria ſubſſcripſi &c.

In praecedenti Charta nullum eſt verbum Monaſterii, ſed tantùm Aedis ſacrae, & Hoſpitalis domus. Et quidem in more etiam fuit, Xenodochia adjungere ipſis Clericorum Templis aut aediculis; ſive Oratoria ſine Xenodochio conſtruere, & nihilominus Reƈtoribus aut Cuſtodibus earumdem ſacrarum Aedium eleemoſynam praeſcribere in Pauperes erogandam. Qui verò ejuſmodi Eccleſiis atque Xenodochiis praeficiebantur, plerumque ex *Diaconorum* ordine deſumi conſueverunt; *Miniſtri* quippe, ſeu *Oeconomi*, erant redituum egenis diſtribuendorum: quae etiam cura *Diaconis* in primitiva Eccleſia delata eſt. Quamobrem quoties, apud Anaſtaſium in Vitis Pontificum Romanorum, & apud Johannem Diaconum in Vitis Antiſtitum Neapolitanorum, & apud alios *Diaconiae* mentio occurrit, aut *Diaconum* Eccleſiae alicui praefuiſſe reperis, continuo intellige id genus Eccleſias, unde Pauperes, aut Peregrini, Orphani, Viduae, & Senes, Chriſtianae liberalitatis fruƈtus recipiebant. Ex hiſce Caritatis Chriſtianae officinis ſaltem viginti-quatuor

quatuor Regina Urbium Roma olim numerabat. Du-Cangius in Appendice ad Gloſſar. Latin. Tomo 2. Gloſſar. Graeci, ex Diurni Romani Cap. 7. Titul. 17. haec verba adfert: *Sed Diſpenſator, qui pro tempore fuerit in eadem venerabili Diaconia, pro remiſſione peccatorum noſtrorum, omnes Diaconites, & Pauperes Chriſti, qui ibidem conveniunt, Kyrie eleiſon exclamare ſtudeant.* Vocem *Diaconites* interpretatur Du-Cangius *Pauperes, qui in Diaconiis alebantur*. Minus recte, ut opinor. Non aliud fuere *Diaconitae* niſi Miniſtri Diaconiae, qui videlicet ſub Diacono alimenta atque eleemoſynas pauperibus diſtribuebant. Accipe quid habeat Romana Inſcriptio in Baſilica Sanctae Mariae in Coſmedin poſita, apud Turrigium Part. 2. pag. 537. de Crypt. Vatican. & apud Creſcimbenium in Hiſtoria ejuſdem Diaconiae.

HEC. TIBI. PRECLARA. VIR
GO. CÆLESTIS. REGINA. SCA. SV
PEREXALTAT. ET. GLORIOSA. DO
MINA. MEA. DEI GENETRIX MARIA.
DE. TVA. TIBI. OFFERO. DONA. EGO.
HVMILLIMVS. SERVVLVS. TVVS.
EVSTHATIVS. INMERITVS. DVX.
QVEM. TIBI. DESERVIRE. ET. HVIC.
SANCTÆ. TVÆ. DIACONIÆ. DISPENSA
TOREM. EFFICI. JVSSISTI. TRADENS.
DE. PROPRIIS. MEIS. FACVLTATI
BVS. IN. VSVS. ISTIVS. SCÆ. DIAC. PRO.
SVSTENTATIONE. XPI. PAVPERVM.
ET. OMNIVM. HIC. DESERVIENTI
VM. DIACONITARVM. OB. MEORVM.
VENIAM. DELICTORVM. &c.

In Charta Lucenſi Anni DCCXXIX. quam dedi in Diſſertatione IV. *de Offic. Dom. Reg.* germani quidam *Diaconiam in ſuſceptione Peregrinorum fieri* exoptant. Supra etiam vidimus in Charta Lucenſi Anni DCCXC. *Jacobum Diaconum in Eccleſia Sancti Vitalis*, cui Xenodochium appoſitum erat, conſtitutum fuiſſe *Rectorem & gubernatorem*. Ejuſmodi Rectores, Diaconiae alicui Romae potiſſimum praepoſiti, *Cardinales Diaconi* appellabantur, uti in Diſſertatione LXI. *de Cardinal.* adnotabo. In aliis tamen Urbibus nihil referebat, Diaconus ne, an Presbyter ejuſmodi Oratoriis ſive

Xeno-

Xenodochiis praeficeretur. Suppeditat mihi Lucenſe Archivum in hanc rem luculentum teſtem, Chartam videlicet Anni DCCLXIV. in qua Anſaldus quidam Aedem ſacram in ipſa Lucenſi Urbe a ſe conſtructam fatetur, ut *omni tempore per unamquamque hebdomadam in domo praedictae Eccleſiae ad menſam duodecim Pauperes & Peregrini excipiantur*. Tum Rattradae Sanctimoniali poſt obitum ſuum jus patronatus tribuit, hoc eſt, jus *regendi, gubernandi, uſufructuandi, & ordinationem de Presbytero vel de Diacono faciendi in ipſa Eccleſia*. Sacratum vero dicit Oratorium illud *per bonae memoriae Peredeum Epiſcopum:* quae verba indicare videntur, jam ſublatum e vivis Epiſcopum hunc. Ughellius in Lucenſium Epiſcoporum catalogo Tom. prim. Ital. Sacr. *Peredeum* Epiſcopum ignoravit. Tum in Appendice ad Tomum quinctum, Antiſtitem ipſum commemorans, viventem fecit Anno Chriſti DCCLXXX.

A Et ſane ex formula *bonae memoriae*, uti & in Antiquitatibus Eſtenſibus jamdudum monui, deducendus minime eſt Peredei Epiſcopi obitus. Jam illum vidimus in ſupra allata Charta Anni DCCLVII. Epiſcopum Lucenſem. In Archivo ejuſdem Archiepiſcopii is itidem occurrit *Anno VI. Deſiderii, & IV. Adelchis Regum* (hoc B eſt Anno vulgaris Epochae DCCLXII.) *die VIII. Decembris, Indictione I.* Ad haec reperitur idem Praeſul vivens in membranis Anni DCCLXV. & DCCLXVI. Denique viſuntur ibidem poſtremae ejus tabulae ſcriptae *Anno IV. Caroli Francorum & Langobardorum Regis*, die XVI. Martii, Indictione I. hoc eſt Anno DCCLXXVIII. C Quibus poſitis facile intelligimus, ipſius vitam protrahi potuiſſe uſque ad Annum DCCLXXX. ab Ughellio memoratum; aut ſaltem ipſum nequaquam e vivis receſſiſſe, quando conſcripta fuit Charta, quam nunc produco.

Anſaldus Teupaldi filius, Civis Lucenſis, Oratorium Sanctae Mariae in ipſa Civitate condit & dotat, conſtitutâ in Pauperes eleemoſynâ per ſingulas hebdomadas, Anno 764.

D IN *Dei nomine. Regnante* Domno noſtro Deſiderio Rege, *Anno Regni ejus Septimo, & filio ejus idem* Domno noſtro Adelchis Rege, *Anno Regni ejus Quinto, XVII. Kalendas Februarias, per Indictione Secunda. Manifeſtum eſt mihi Anſald filio bone memorie Teupald, quia pro remedium anime mee ante hos annos a fundamentis fabricis conſtruxi Eccleſiam in honore Dei, & beate Sancte Marie ſemper Virginis in fundamento de caſa habitationis noſtre hic infra Civitate iſta Lucenſe in mea propria portione, &* per bone memorie Peredeo Epiſcopo *ſacrata eſt ipſa Dei Eccleſia. Nunc vero per preſentem Cartolam judicati, ſeu dotaliam, deſpenſare prevideo de omnibus ipſis rebus meis in tali tenore, ut dum ego advixero, omnis res mea in mea ſit poteſtate iterum judicare, vindere, donare, & in omnibus deſpenſare, qualiter voluero; poſt deceſſu meo quidquid & omnibus rebus meis non vindata, aut non dona-* E *ta, vel quolibet ordine adhuc non judicata remanſerit a me, volo, ut omnia, ſive caſa habitationis mee cum funda.... ipſa Dei Eccleſia, ſuperpoſito eſt Curte..... Ortis, terris, vineis &c. omnia in integra, ut dixi, quidquid a me iterum*

A *rum injudicatum remanſerit, ſit in poteſtate ſupraſcripte Eccleſie, & Monaſterio Sancte Marie &c. in tali tenore, ut ſi* Rattrada Dei Ancilla, *parenta mea, & filia quondam...... ſuper deceſſu meo..... in ejus ſit poteſtate ipſa Dei Eccleſia, & Monaſterio Sancte Marie, & omnia ſupraſcripta, quas ſuperius..... & de ipſa Dei Eccleſia......* B regendi, gubernandi, uſufructuandi, & ordinationem de Presbitero vel de Diaconam faciendi in ipſa Eccleſia, *qualiter me...... De terras vero, vel ancillas ſeu aldiones meos, tali tenore decerno, ut omnes in mea ſint poteſtate ...... in omnibus faciendi quid voluero. Similiter & ſi jam dicta Rattrada Dei Ancilla ſuper deceſſu meo vixerit,* C *omnes ſervos, ancillas, ſeu aldiones meos, qui adhuc a me non judicati remanſerint, ſimul...... Ipſi homines abſolvendi...... De ordinatione vero eidem Eccleſie ſic inſertum,* ut Presbiter, aut Diaconas, qui a me, vel ab ipſa Rattrada poſt meo deceſſu ividem fuerit Rector, ordinare omni tempore in ipſo Dei Monaſterio, ſi ſuper nos vixerit, D per unaqueque ebdomada in caſa predicte Eccleſie infra hanc Civitate ad menſa duodecim Pauperes & Peregrini...... *& qualiter hoc adimpleverit, aut officium & luminaria ..... vel eleemoſynam..... in mea ſint poteſtate.....* (Reliqua deſiderantur.)

Alibi in hoc ipſo Opere geminas alias ejuſdem argumenti Chartas adferam, E ex quarum primâ Anno DCCLIX. conſcriptâ deducitur, conſtructam fuiſſe a Gregorio filio Mauricii Aedem ſacram ſub vocabulo Sancti Donati in loco Aſulari, ibique Rectorem conſtitutum *Presbyterum, ſic tamen ut abſque ulla femina ibidem habitare debeat, & per ſingulas hebdomadas quatuor Peregrinos omni tempore die uno paſcere debeat.* In altera Charta ſcripta Anno DCCLXV. Rixſolfus *unus minoribus Presbyteris* (*conſentiente*, ut is ait, *mihi Domno patre meo Regnolfo Abbate*) Oratorio Sanctae Mariae, & Sancti Donati, a ſuo parente conſtructo, multa largitur, & *Presbyterum* Rectorem ibi ſtatuit, qui *per omnem ſeptimanam tribus diebus viginti quatuor Pauperibus prandium exhibeat:* prandium vero tale ſit: *ſcaphilum* (menſura frumentaria) *grani*, unde fiat *panis coctus, & duo congia vini, & duo congia pulmentarii ex faba & panico mixto, bene ſpiſſo, & condito de uncto aut de oleo.* Et quandoquidem Carolus Magnus, uti in Lege 63. Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 101. habetur, decrevit, *ut Epiſcopi & Abbates per Xenodochia & Monaſteria eorum, Hoſpitale, ubi antiquitus fuerit, faciant, & ſummopere curent, ut nullatenus praetermittatur;* aliaſque idem Auguſtus Leges promulgavit pro reſtaurandis Xenodochiis, Pauperibuſque rite reficiendis, quas Lotharius I. Imperator, ejuſque filius Ludovicus II. confirmarunt: propterea Ambroſius Lucenſis Epiſcopus Anno DCCCXLVII. Xenodochium Sancti Columbani, ſitum prope moenia Civitatis, inſtauravit *ad ſalutem animarum Domnorum noſtrorum Hlotharii Imperatoris & Hludowici Regum*, memorans etiam *ſacram juſſionem Imperialem* hac de re, ſimulque conſtituit, *ut ſemper tribus diebus per ſingulas hebdomadas ibidem duodecim Pauperes paſcerentur*. En Chartam ipſam ex autographo exſiſtente in praelaudato Archiepiſcopii Lucenſis Archivo, deſumtam.

Inſtitutio Rectoris Eccleſiae & Xenodochii Sancti Columbani, facta ab Ambroſio Epiſcopo Lucenſi, Anno 847.

IN *Dei nomine. Regnante* Domno noſtro Hlothario Imperatore Auguſto, *Anno Chriſto propitio Imperii ejus, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigeſimo Quinto, Pridie Nonas Majas, Indictione* X. *In Chriſti nomine ego* Ambroſius *gratiâ Dei humilis* Epiſcopus *hujus ſanctę* Lucane Eccleſie. *Manifeſta cauſa eſt mihi, quia dum* ſacra juſſio Imperialis *nos agnoſcentem de quibuſdam Senodochiis reſtaurandam, ac in Dei laudibus elevandas elemoſinas diſtribuendum*, unde ad ſalutem animarum Domnorum noſtrorum Hlotharii Imperatoris, & Hludowici Regum.... *proficiatur ſalutem augmentum, ideo.... una cum conſenſum Sacerdotum meorum de Eccleſia Sancti Columbani, quod eſt Sinodochio, ſita prope muras iſtius Civitatis Lucenſe, pertenens Eccleſie Epiſcopatui noſtro Sancti Martini, ut magis ac magis in Dei omnipotentis laudibus proficiat, propterea te Alipertum Presbiterum noſtrum, filio quondam Aliprandi in prefatam Dei Eccleſiam Sancti Columbani, & in omnibus caſis & rebus ejus, ubicumque ad eam pertinentibus, Rectorem ac gubernatorem..... & conſtituo omnibus diebus vite tue abendi, regendi, gubernandi, meliorandi, uſumfructuandi, officium Dei per tuam diſpoſitionem die noctuque in eadem Eccleſia recto moderamine efficiendi*, & ſemper ter diebus pro ſingulas ebdomadas ibidem duodecim Pauperes paſcere debeas, *ſicuti ſtatuta inſtitutionem anteceſſorum meorum preordinatum eſt mos diligentiſſime adimplendum*, ad ſuſceptionem & refectionem Pauperum, *pro ſalutem & redemptionem animarum predictorum Dominorum noſtrorum, ſic*

A *tamen, ut dum* Gumperta Dei Ancilla, *quondam Ropprandi Presbiteri, advivere meruerit, in prefatam Sinodochio Sancti Columbani reſedere, & ubi tu reſedebat, ibidem Deo ſerbiendum*, & ipſos Pauperes ibi recipiendum & gubernandum, ſicut conſuetudo docet eos paſcendi: *& rebus eidem Eccleſie, dum advixerit, gubernandi & fruendi.*

B *Poſt vero ejus deceſſo in aliis omnibus, ut ſupra legitur, adimplere & obſerbare debeas. Nam ſi ego vel quiſcumque ſucceſſores meos contra hanc ordinationem aliquid agere aut diſrumpere queſierimus, dum ita adimpletum & conſerbatum fuerit, ſicut ſupra legitur, & ſic non permiſerimus quieto ordine permanere, ſicut ſtatutum eſt; promitto me ego cum* C *ſucceſſores meos componere tibi Alipertum Presbiterum argentum Solidos duocentos, & preſens ordinationem firmam & ſtabilem permaneat; quam Petrum Clericum Notarium ſcribere rogavi.*

Actum Luca.

Ego Ambroſius Epiſcopus *in hanc hordinatibo ad me facta ſubſcripſi.*

Signum ✠ manus Ghirperti filio bo- D *ne memorie Wiſtriperti teſtis.*

Ego Teuſridi Notarius rogatus ad Ambroſius Epiſcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Flaipertu Clerico rogatus ad Ambroſio Epiſcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Teudimundus rogatus ad Ambroſio Epiſcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Uppertus Diaconus rogatus ad Ambroſio Epiſcopus me teſte ſubſcripſi.

E *Ego Criſtianus Presbiter ſubſcripſi.*

Ego Teudilaſcius Archidiaconus ſubſcripſi.

Ego Danihel Archipresbiter ſubſcripſi.

Ego Godiprandus Presbiter ſubſcripſi.

Ego

Ego Rapprandus Presbiter ſubſcripſi.
Ego Lanfridus Presbiter ſubſcripſi.
Ego Alipertus Presbiter ſubſcripſi.

Praecipue vero Majoribus noſtris mos olim fuit, Hoſpitales haſce aedes in Peregrinorum commodum atque ſubſidium condere ubi fluvii ſine ponte, & juga montium a viatoribus ſuperanda erant. Ac propterea Ludovicus II. Auguſtus in Capitulari ſpectante ad Annum Chriſti DCCCLV. atque a me primùm edito Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum in Additamentis ad Leges Langobardorum, Legatos & ipſe, ſeu Miſſos per Italiae Regnum direxit, Abbatibus in eam rem praeſertim delectis, mandans, ut Monaſteria Monachorum & Puellarum viſitarent, atque inter cetera inquiens: *Senodochia autem ſicubi quae ſunt neglecta, ad priſtinum ſtatum revocent. Hoſpitales vero Pauperum tam in Montanis, quàm & ubicumque fuiſſe noſcuntur, pleniter & diligenti curâ reſtaurentur.* Cur in montibus constructa fuerint pia iſthaec domicilia, nullo negotio intelliges. Nam quum ferreis illis temporibus rariores, quàm nunc, in altis montibus numerarentur domus; & contra ibi inhoſpiti ſaltus ac ſylvae abundarent: infelices Peregrini nullum hoſpitium illic nacti in via, coacti fuiſſent ſub dio, feriſque expoſiti noctem ducere, ac non leve diſcrimen vitae ſubire. Rurſus ad flumina pontibus deſtituta, ſi quando ex pluvia, nivibuſque ſolutis intumeſceret Fluvius, conſiſtendum erat viatoribus, atque idcirco Chriſtiana Miſericordia ſuadebat, ut in loco difficili praeſidium illis pararetur. Quamobrem ibi potiſſimum conſulebant Majores noſtri Pauperum, immo etiam reliquorum itinerantium neceſſitati, ſive conſtructis ibidem Monaſteriis cum Xenodochio, ſive ſolis Xenodochiis una cum Oratorio dotatis ad hoſpites reficiendos. Iſtius pii moris exemplum praebebit nobis Ludovicus Pius Auguſtus, qui Hoſpitale domicilium *ad Peregrinorum receptionem excitavit*, & uberrimis reditibus dotavit in Monte Ciniſio. Id conſtabit ex Lotharii illius Filii Diplomate, quod non ſine mendis nunc profero, acceptum curâ Excellentiſs. Comitis Ludovici Caiſſotti, primi Praeſidis Taurinenſis Senatus.

Monaſterii Appanis traditio facta a Lothario I. Auguſto Novalicienſi Coenobio, ejuſque Abbati Hildrado, pro Hoſpitali Montiſciniſii, quod idem Auguſtus e Monachorum Novalicienſium jure diſtraxit. Anno Ch. 825.

I*N nomine Domini Jeſu Chriſti Dei eterni.* Lotharius Auguſtus *invictiſſimi* Domini Imperatoris Ludovici Filius. *Conſtat enim nulli mortalium propriis meritis aliquid boni in has miſerae mortalitatis peregrinatione conſequi poſſe; ſed cum liquido cunctis pateat, omnia rerum temporalium a Deo bona gratis nobis eſſe donata, dignum eſt, ut ita pie prudenterque tractentur atque diſponantur, ut per ea perennem animae noſtrae ſalutem valeamus Deo propitio nanciſci. Igitur comperiat cunctorum fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, ſeu noſtrorum ſtrenuitas, quia dum ad Domini & genitoris noſtri Ludovici Sereniſſimi atque religioſiſſimi Auguſti ſacroſanctum votum* in Monteciniſio quoddam Hoſpitale *in honore Domini Dei ac Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, ſeu*

 & bea-

& beatiſſimae ſemper Virginis Mariae A ad Peregrinorum receptionem, *eo jubente, fuerit conſtructum, voluit tantâ illud rerum propriarum ſubſtantiâ locupletare, per quam ſufficeret diurnus pauperum Chriſti concurſus tolerari. Sed cum eumdem locum talium rerum copiâ, quae eſſent ipſa propinquitate aptiora, vellet honorare, volente Domino & genitore noſtro Ludovico glorioſiſſimo Imperatore,* B *ſub* Monaſterio noſtrae proprietatis, quod vocatur Novelicium, *de noſtro patrimonio Regalia facta in praefatum locum per noſtrae auctoritatis Praeceptum confirmavimus. Sed ut hoc ſanctum ac venerabile Monaſterium, in bonore beatiſſimi Principis Apoſtolorum Petri fundatum, nullam miſſarum rerum pateretur jacturam, ſed potiore gratularetur* C *dignae recumpenſationis munere,* Monaſterium quoddam, quod Appanis nuncupatur, *id ipſum in ejuſdem Principis Apoſtolorum honore conſtructum & proprii juriſdictione ad hoc ſupplendum ibi reddidimus, conſiderantes, ut ſub unius Abbatis regimine utraque Monaſteria regulariter Deo militarent. Hiis ita geſtis, placuit noſtrae Imperiali excellentiae* D *precibus venerabilis viri* Ildradi horum Monaſteriorum Patris *faventes, ut memoratum Monaſterium, cujus vocabulum eſt Appanis, Priori Monaſterio ſuo Novelicio, cum omnibus rebus atque appendiciis ſuis, juſte ſibi pertinentibus, per noſtrae auctoritatis Praeceptum confirmaremus; quod & nos ita feciſſe omnium* E *fidelium noſtrorum cognoſcat ſagacitas. Praecipientes ergo ſtatuimus, atque per hoc noſtrum Caeſareum Praeceptum confirmamus ad Novalicium Monaſterium, Rectoreſque ejus, qui fuerint per tempora, in recompenſatione ſupra memoratum Hoſpitale ſub jure Monaſterii Novalicii & noſtra proprietate, concedimus ad praedictam neceſſitatem Monaſterium, quod vocatur Appanis, cum omnibus, quae ad illud rite pertinere noſcuntur; ut amodo & deinceps in jure ipſius Monaſterii ſaepe nominati, Rectorumque ejus, perpetua ſtabilitate in Dei nomine maneat, ipſiſque Dei famulis utrobique dietim degentibus proficiat in augmentum, qualiter pro communi ſalute Dei miſericordiam jucundo animo valeant exorare. Ut autem hoc noſtrae confirmationis Praeceptum ab omnibus credatur, & melius per futura tempora conſervetur, manu propria, & annuli noſtri ſigillo ſubter illud decrevimus eſſe muniendum.*

Signum........ Lotharii glorioſiſſimi Auguſti.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Ghuitardus ad vicem Vitgarii ſcripſi.

Datum XVI. Kalendas Martias, Anno, Chriſto propitio, Imperii Domini Ludovici ſereniſſimi Imperatoris Undecimo, Regni Lotharii glorioſiſſimi Auguſti..................... Indictione Tertia.

Actum Murinco ex Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Uti Sanctus Bernardus Menthonenſis in Monte Jovis (nunc *il gran San Bernardo*) ad tranſeuntium commoditatem, Auguſtae Praetoriae circiter Annum DCCCCLXXX. Xenodochium *tam egenis quàm opulentis fabricavit*, ita & in aliis hujuſmodi locis idem a Chriſtiana Miſericordia praeſtitum. Quem pium ritum aemulantur nunc Turcae ipſi, hujuſmodi aedificia excitantes in peregrinantium, ſive iter facientium ſubſidium, quibus nulla alia diverſoria forent. Poſſem exempla hujus ritus ex univerſa Italia colligere. Sed juvat in una hac regione, quam incolo, eadem oſtendere. In agro Mutinenſi ad fluvium Scultennam

tennam

tennam (quo nomine is adhuc a montium habitatoribus donatur, quum planitiei incolae *Panarium* appellent) Sanctus Anſelmus Nonantulani Monaſterii fundator, ut ſupra vidimus, Hoſpitalem domum ſub nomine *Sancti Ambroſii* excitavit, cujus nulla nunc veſtigia ſuperſunt. Ad fluvium Gabellum, nunc *Secchia*, in agro Regienſi conſtitutum antiquitus fuit *Xenodochium Herberiae* perquam opulentum, quod adhuc viget. Rurſus apud nos via eſt, quae Saxolo ad Garfagnanam ac Tuſciam per interpoſitum Apenninum ducit. Illic in jugo a vetuſtis temporibus excitata fuit una cum Templo domus hoſpitalitati ſacra, quam *Hoſpitale Sancti Peregrini* adhuc nuncupant, reditibus tamen cunctis, atque eleemoſynis ex iniquitate temporum in Rectoris Laici utilitatem nunc cedentibus, non autem in Pauperum alimentum, quibus a pietate Fidelium fuerunt deſtinati & adhuc deſtinantur. *Fraxinorenſe* quoque Monaſterium in iiſdem montibus additum fuit a Mathilde magna Comitiſſa ejuſque matre Beatrice, ibique par eſt credere, hoſpitalitatem in uſu fuiſſe. Praeterea ab agro Regienſi alia via eſt, quae per Cerretum & Ligonchium, trajecto Apennino, in Garfagnanam deſcendit ad Silanum. Utrinque pone jugum montis exſtructa olim fuere Xenodochia, quibus adhuc eſt nomen *Hoſpitaletti*, ibique Caritas exercetur. Sunt & alia in Mutinenſium montibus loca, quae non munus, ſed nomen hoc retinent, appellata nempe *Hoſpitaletti*. Ita Bononienſibus eſt via, quae per Apenninum ducit in Piſtorienſem agrum, ibique etiam durat *Hoſpitaletti* vocabulum, illud fortaſſe, cui celeberrima Comitiſſa Mathildis multos fundos in beneficium Peregrinorum contulit. Videant eruditi Bononienſes, num ad ipſum pertineat Charta, informis tamen, ab Henrico IV. Auguſto, non tanquam Imperatore, ſed tanquam ejuſdem Mathildis herede, ut is contendebat, ſubſcripta, & ſigno Crucis manu ipſius Imperatoris exarato firmata, quam olim Piſtorii in Archivo Monachorum Vallis-Umbroſae legere mihi contigit.

Decretum immunitatis conceſſum Hoſpitali poſito juxta Renum in Curte Marchionis, ab Henrico Rege V. Imperatore IV. Anno 1118.

IN *nomine Domini Dei eterni*. Henricus *Dei gratia* Romanorum Imperator Auguſtus, *Imperiali clementia precibus Teuzi venerabilis Presbyteri commotus*, *Preceptum*, *quod appellant Bannum*, *emiſit ſuper* domo venerabili, *hoc eſt*, Oſpitali, *que conſtructa eſt juxta Renum in Curte Marchionis*, *ut in omnibus rebus*, *quas* Comitiſſa Matildis *eidem venerabili domui largita erat*, *vel in futurum ei poſſint adquiri*, *ab omni injuria permaneant inleſa atque inviolata*. *Nec vero quiſquam hominum publicarum factionum exactorum aliquod ab ea petere vel percipere audeat*, *niſi illi Imperator ipſe nominatim jubeat*. *Quod ſi qua forte perſona publica ſeu privata contra preſentis tenorem aliquod injuriae jam dictae Domui intulerit*, *vel aliquid ab ea publice functionis nomine tentaverit exigere*, *centum Librarum auri optimi pene ſit obnoxius*, *cujus dimidium quidem noſtris ſcriniis*, *dimidium vero jam dicte venerabili domui perſolvat*.

Actum

A *Actum in loco Bonbiano, Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Octavo Decimo, XI. Kalendas Julii, Indictione XI. feliciter. Interſuerunt teſtes Corvolus de Ferignano, & Seraſinellus filius ejus, & Ugizone filio Raineri, & Ubertus de Bibiano, & Ubertinus nepos ejus, & Ubertinus de Siviliana, & Brunettus, & Jocus de eodem loco, & Melus de Caſtilione, & Saſolo, & Gislizone de Gato, & alii quamplures ibi interſuerunt.*

Ego Gernerius Judex affui & ſubſcripſi.

Ego Girardus Judex & Notarius interſui, & per juſſione ſupraſcripti Henrici Imperatoris, qui iſtum ſingnum Crucis fecit, ſcripſi.

Commemorat Henricus antecedentem Chartam Mathildis Comitiſſae, qua pro eâdem Hoſpitali aede Ban-
B num Imperiale emiſſum fuerat. Hanc autem, uti & praecedentem, quia in praelaudato Archivo Piſtorienſis Abbatiae Sancti Michaëlis in Furcule Monachorum Vallis Umbroſae inveni, apponere heic ſtatui.

Mathildis Comitiſſae & Duciſſae Tuſciae donatio facta Hoſpitali Sancti Michaëlis Archangeli de Bumbiano, Anno 1098.

C IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnacione ejuſdem Milleſimo Nonageſimo Octavo. Regnante* Imperator Henricus *V. Idus Auguſti, Indictione VI. Sancto autem* Oſpitale, *quod eſt conſtructum ad onerem Dei & beati Michaëlis Archangeli, ſitum in loco Bumbiano, ubi dicitur Plano de la Curte prope Reno, Ego* Domna Matilda Duccatrice *pro timore Domini, & remedium anime mee, vel abluentis peccati mei, que commiſi, & pro anime* Bonifacii Marchione genitori meo, & Beatrice matris mee, *concedo ſeu offero vobis Donato Presbytero, & Girardo Monacho a parte predicto Oſpitale, ſeu in veſtris ſucceſſoribus, ad jure eidem Oſpitali idem locum & plano, ubi edificatum eſt, con juges quadraginta & octo de terra bona laboratoria, ideſt manſibus quatuor in circuitu predicti Oſpitalis; & de alia Silva Bonbiano habeant miniſtratori Oſpitali hius paſcendi gregis, & lignis, & ſeno faciendi, quantum oportum fuerit ad prefato Oſpitale, in jam dictis rebus qualiter ſuperius legitur. Concedo & offero ego predicta Domina Matilda eàdem racione, ut Oſpitale fiant ſub jugum Sancti Petri, cujus eſt proprietas, hoc videlicet obſervandum, ut nullus Bolonienſi Epiſcopus tollat bonis de Oſpita-*
D *le: & ſi tollerit, revertat in meam poteſtate. Qui autem jam dictas res, qualiter ſuperius legitur, cum ſuperioribus & inferioribus atque con ingreſſibus & acceſſionibus & affinibus ſuis in integrum, taliter a preſenti die & hora per hanc paginam offerſionis mee in vobis predictis Donato Presbyter, & Girardo Monacho, veſtriſque ſucceſſoribus*
E *a parte............. Oſpitale maneat, & perſiſtat poteſtatem, ad habendum, tenendum abſque omni contradictionem meam, meorumque ſucceſſorum. Et inſuper ſpondeo atque promitto ego predicta Matil-*

Matilda vobis nominato Donato Preſbyter & Girardo Monacho a parte Oſpitale ſupraſcriptis rebus omni tempore ab omni homine defenſare juſta legem, dampna litis omnia ſubſtinere: quod ſi ad defenſandum minime fecero, aut contra hanc oferſionem per quodcumque vis ingenium agere aut cauſare preſumpſero, vel ſi agentibus conſentientes fuero, tunc promitto componere Libras quinquaginta denariorum Lucenſium, & poſt penam ſolutam hanc paginam offerſionis mee omni tempore in ſua maneat firmitatem.

Actum in Prato Feſcoſo feliciter, in preſencia Bernardo Epiſcopo feliciter.

Signum ✝ *manus ego predicta Matilda, que hoc fieri rogavi, & inſuper jubeo atque precipio & juſionem facio, ut nullus homo audeat frodare, neque furtum facere, aut ullam offenſionem facere ad jam dicto Oſpitale. Et quicumque hoc non obſervaverit, ſciat ſe compoſiturum Libras quinquaginta nomine pene.*

Signum manibus ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ Alberto Comite, & Raginerius filius quondam Bulgarelli, & Corbolo, & Alberto filio Maginfredi, & Saſolo da Bibianello, & Uberto de Stangno, qui rogati ſunt teſtes.

✠ Namque Ardirico Judice teſte.

✠ Ego Gosberto Notarius ſubſcripſi poſt tradita complevit.

Vide etiam Epiſtolam ſeptuageſimam quartam Codicis Carolini, in qua Hadrianus I. Papa Carolo Magno Francorum & Langobardorum Regi commendat *Monaſterium Sancti Hilarii Confeſſoris Chriſti in Calligata, una cum Hoſpitalibus, qui per colles Alpium ſiti ſunt pro ſuſceptione Peregrinorum, ut in omnibus pro Monachorum Deo ſervientium laudibus atque ſuſceptione Peregrinorum, juſtitiam illic conſervare dignetur, & invaſionem, quam Gundibrandus Dux Civitatis Florentinae in eodem Monaſterio ingerit, emendare jubeat.* Uti verò innui in Libro *de Caritate erga Proximum*, barbaricis Saeculis minime in uſu fuiſſe videntur publica Hoſpitia, qualia hodie apud nos exſtant, ſive Diverſoria, ubi coenarent & cubarent ſuâ pecuniâ Peregrini. Caruerunt iis antiquiores Graeci & Romani primis ab Urbe condita Seculis. Hoſpitia tunc apud amicos quaerebantur. Eâ de cauſsâ inſtitutae teſſerae Hoſpitalitatis. *Veteres* enim, ut ait vetus Thebaidis Scholiaſtes, *quoniam non poterant omnes ſuos hoſpites noſcere, teſſeram illis dabant, quam illi ad hoſpitia reverſi oſtendebant praepoſito hoſpitii.* De hiſce Teſſeris Thomaſinium vide plura ſcribentem. Deinde paullatim Romae, ac aliis in locis inſtitutae fuerunt publicae Cauponae, ſive Tabernae meritoriae, ſordidae plerumque, in quibus iter agentes & hoſpites excipiebantur. Earum meminit Plautus, meminerunt & alii, inter quos praecipue recenſendus Julius Maternus Firmicus Lib. 4. cap. 15. Aſtronomic. ubi de Veneris ſtellâ haec ait: *Si in dejectis locis fuerit inventa, faciet Hoſpites, Popinarios, Tabernarios &c.* Haec ille Seculo Chriſtianae Aerae Quarto, ſub nomine *Hoſpitum* deſignans Caupones, unde poſtea Italica vox *Oſte* eâ ſignificatione emerſit. Verùm ſubſequentibus Seculis pauca publicorum Hoſpitiorum extra Urbes veſtigia invenias: quod indicio eſſe poſſit, tunc rara ea ſaltem fuiſſe. Idque nobis etiam perſuadeant verba Caroli Magni in Capitulari Anni DCCCII. Cap. 27. Tom. prim. Baluzii. *Praecipimus,* ait, *ut in omni Regno noſtro neque Di-*

ves

ves neque Pauper Peregrinis Hoſpitia denegare audeant: ideſt ſive Peregrinis propter Deum ambulantibus per terram, ſive cuilibet iteranti. Propter amorem Dei, & propter ſalutem animae ſuae, tectum & focum & aquam nemo illi deneget. Alibi in eiſdem Capitularibus Hoſpitalitas enixe commendatur. Non ait Carolus, hoſpitium Pauperibus tantummodo concedendum. Ait *cuilibet iteranti*, ideſt *itineranti* tam diviti quàm pauperi. Si Hoſpitia, quae nunc *Oſterie* appellamus, in uſu fuiſſent, illic divites ſaltem ſibi quaeſiſſent requiem & cibum. Idem Carolus Magnus in Lege Langobard. undecima mandat, *ut nemo praeſumat ad nos venienti Manſionem* (ideſt Hoſpitium) *vetare. Et quae neceſſaria ſunt, ſicut vicino ſuo, ei vendat.* Quam Legem ita explicat & confirmat Pippinus Italiae Rex ejus filius Lege ſextadecima inter Langobardicas: *De Epiſcopis, Abbatibus, & Comitibus; ſeu Vaſſis Dominicis, vel reliquis hominibus, qui ad Palatium veniunt, vel inde vadunt, vel ubicumque pergunt per Regnum noſtrum, ut quando hybernum tempus fuerit, nullus audeat Manſionem vetare ad ipſos iterantes, in tantum quod ipſi iterantes injuſte nullas cauſas* (nunc *Coſe*) *tollant.* Sed & Ludovicus II. Auguſtus Anno Chriſti DCCCLV. in Capitulari Ticinenſi a me edito Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 158. conſtituit, ut a Fidelibus ſeu Vaſſis Caeſareis iter habentibus *non moleſtentur incolae, aut eorum domos per vim invadant, vel propria diripiant abſque collato pretio. Sed neque indigenae per ſolita loca tectum, focum, aquam, & paleam hoſpitibus denegare, aut ſua carius quam vicinis audeant vendere.* Ita in Diplomate Caroli Calvi Regis Francorum Anno DCCCXLVII. in Appendice Tomi ſecundi Annal. Benedictin. pro Monachis Sancti Amandi praecipitur, ut *ad Hoſpitale Pauperum Decimae conferantur, atque ibi hoſpitalitas regulariter ad laudem Dei exhibeatur tam Divitibus quàm Pauperibus.*

In Urbibus verò aliquibus non deſiiſſe Cauponas atque Tabernas fortaſſis ſubodorare tibi videaris ex iis, quae Agnellus circiter Annum Chriſti DCCCXL. in Vitis Ravennatum Pontificum deſcribens bellum civile, ait: *Clauſa ſunt Balnea: oppilaverunt Caupones Tabernas &c.* Sed prius ſtatuendum foret, quid *Tabernae* nomine ſignificarit Agnellus. Ibi certe vinum, immo & alia comeſtibilia venibant. Incertum verò, an & illic hoſpitium praeberetur. In Concilio Turonenſi Tertio, Anno DCCCXIII. Canon. 21. ſtatuitur, *ne Presbyteri Tabernas ingrediantur comedendi, bibendive cauſsâ.* Ammianus Marcellinus Lib. 28. Cap. 4. Hiſtor. de Ampelio Praefecto Praetorio loquens, ad Annum Chriſti CCCLXIX. ait: *Statuerat, ne Taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neve ad uſque praeſtitutum diei ſpatium lixae coctam proponerent carnem, vel honeſtus quidam mandens videretur in publico.* Erant & *Tabernae caſeariae*, atque aliae, in quibus obſonia, aut aliae merces venales erant. Inde ſibi victum peregrini comparabant, hoſpitium vero in privatorum aedibus, eorum videlicet, qui inde lucrum facere cupiebant, ac non difficile, ut puto, genti nobili aut bene nummatae occurrebant, ſi quando amicis, aut Teſſeris deſtituti, hoſpitium quaerere cogebantur. Anonymus Salernitanus in Paralipomenis a me editis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 221. Amalphitanos mercatores Tarentum, quae tunc *Civitas opulentiſſima* erat, profectos Anno DCCCXL. exhibet, ut Sico-

nol-

nolſum Principem de carcere educerent. *Dum finis*, inquit, *diei data fuiſſet, illi hac illac gradiebantur, quaſi Mauri, & ejuſmodi emittebant voces, quatenus aliquis eis daret manſionem.* Carcerum cuſtodes hiſce vocibus permoti eos invitarunt: *Scopis mundatam domum habemus. Venite, & hac nocte heic manete, & quod libet munus exinde date.* Tunc Amalphitani pecuniâ eis numeratâ dixere: *Ad forum pergite, dapeſque nobis emite, necnon praecipua vina.* Non ergo ibi publica Hoſpitia, ſed penes privatas perſonas tectum quaerebatur, atque e foro vinum, panis, & obſonia petebantur. In Gallia quoque ſervatum hunc morem, publicaque ibi Hoſpitia deſiderata fuiſſe, ex Capitulari Theodulfi Epiſcopi Aurelianenſis, qui eiſdem fere temporibus floruit, haurire mihi videor. *Admonendi ſunt* (ita ille Cap. 25.) *fideles, ut Hoſpitalitatem diligant, & nulli hoſpitium praebere detrectent. Et ſi cui fortè hoſpitium praeſtiterint, nullam ab eo mercedem accipiant: niſi fortè ille, qui a te recipitur, ſponte ſuâ aliquid det.* Ergo apud quoslibet commodam habentes domum, Hoſpitium quaerebatur. Peregrinus autem aut gratis recipiebatur, aut pretium conſtitutum perſolvebat. Quod poſtremum e ſubſequentibus Theodulfi verbis ediſcimus, quum ſubdit: *Nam ille modus Hoſpitalitatis non ſolùm inhumanus, ſed etiam crudelis eſt, quo numquam hoſpes in domum ante recipitur, niſi prius dandi hoſpitii merces compenſetur.* Accipe etiam, quae eodem Seculo ſcripſerit Walterius Epiſcopus Aurelianenſis in Capitulis a Cellotio editis, Cap. 8. ubi Hoſpitalitatem commendat: *Quod ſi quis Presbyter*, ait, *pro paupertate Hoſpitalitatem dicit viantibus exhibere non poſſe: ſaltem in domo ſua cum libenter recipiat; ſalvamentum, focum, aquam, ſtramen ad lectum ei praeſtet; & ad emendum quae ei neceſſaria ſunt, ei quaerere adjuvet.* Nunc ergo aliquis percontetur, quei fieri potuit, ut tot inter Peregrinos improbi ſaepe non fuerint, qui hoſpitibus ſuis pro mercede Hoſpitalitatis intulerint vim, & aliquid e domeſticis rebus ſurripuerint. Juſta interrogatio: cui Riculfus Epiſcopus Sueſſionenſis Anno DCCCLXXXIX. in Conſtitutione ad Presbyteros hiſce verbis reſpondebat Cap. 12. *Et quoniam contingere ſolet, ut ſuſceptae perſonae, illis, a quibus ſuſcipiuntur, damnum aliquod inferant: ſi quos tales ſuſcipitis, de quorum perſona dubitetis, in remota eos domo collocate, ne locum inveniant aut ipſi peccandi, aut vobis diſpendium inferendi.* Haec autem ſatis ſunt, ut intelligamus, obnoxiam multis incommodis fuiſſe Hoſpitalitatem, qua tamen privare bonos, ne eâ mali abuterentur, nunquam Chriſtiana Lex aequum cenſuit, praeſertim temporibus iis, quibus aut nihil publici diverſorii, aut Xenodochiorum raritas paſſim occurrebat, & periculum ſuberat, quemadmodum Riculfus idem ibi monet, *ne ſi aliquis pauperum hoſpitium poſtulaverit, & impetrare non meruerit, extra domum jacens, vel a beſtiis comedatur, vel frigore aut aliquâ hyemis aſperitate moriatur.*

Porro certum eſt, Seculo XIII. immo longe antea, in nulla ferme ex Italicis Urbibus deſiderata fuiſſe itinerantium diverſoria. Prae aliis teſtibus praeſto mihi eſt Auctor Chronici Parmenſis editi Tomo IX. Rer. Italicar. qui immanem Chriſti Fidelium motum deſcribens ad Romanum Jubilaeum Anno MCCC. haec habet: *Et ſingulis diebus videbatur, quod iret unus exercitus generalis omnibus horis*

per Stratam Claudiam intus & extra. A *Et omnes domus Stratae Claudiae in Civitate & extra, tam ſolita Hoſpitia & Tabernae, quàm aliae pro majori parte hoſpitabantur, & dabant cibum & potum pro denariis.* Attamen (quod mirere) nonnullis adhuc in locis non ſolùm in uſu non erat, ſed & interdictum fuit, aliquid comeſtibile in publicis Tabernis divendere. B Leges Municipales Veronae promulgatas Anno MCCXXVIII. vide, editas a doctiſſimo Campagnola. Ibi Rubricâ 202. legitur: *Prohibemus, quod nullus Tabernarius vel Tabernaria vendat ullo modo, vel vendi faciat per ſe, vel per ſuum familium, neque per aliam perſonam ſtantem in ſua domo pro eis, aliquid comeſtibile vel eſui paratum &c.* C Infra verò ſubdit: *Exceptis Tabernariis & Albergatoribus ſuper ſtratis & in Villis, qui poſſint dare comedere foreſteriis, & alienis euntibus per ſtratas & albergantibus in ſuis domibus, non tamen illis de ſuis terris.* Itaque ſuſpicari quiſquam poſſit, in deſuetudinem abiiſſe olim publica diverſoria, D ſiquidem ſtatuamus, minime iis caruiſſe Romanos, ex quo Barbarae gentes in Italiam delapſae ordinem omnem politiae everterunt, nemine in poſterum audente hoſpites exleges, & mercedem a tabernario facile auferentes, in ſuis aedibus recipere. Quod ſi petas, quei tunc fuerit conſultum neceſſitatibus itinerantium: reſpondeo, multos ex iis apud amicos quae- E ſiiſſe hoſpitium, reliquos ſeſe commendaſſe aut privatis perſonis, quibus Hoſpitalitas tantopere laudata a Deo, a Conciliis, a Patribus, ac demum a Carolo Magno cordi erat; aut Xenodochia adiiſſe, quae in hanc rem bene multa olim aedificari conſueverunt ſecundùm normam Chriſtianae Caritatis. Haec erigere ac dotare unum ex praecipuis Pietatis operibus tum maxime reputatum eſt. Quid habeat Auctor Vitae Beati Petri Urſeoli Ducis Venetiarum, ac deinde Monachi Seculo Chriſti Decimo, accipe. Profectus Venetias Guarinus Abbas *expletis deprecationum vocibus, hoſpitium petiit, requirens a quodam indigenâ, qui ſibi fertur tale dediſſe reſponſum: Cur a me petis hoſpitium, cum minime ſim auſus, o domine, tibi vel alicui, huc ad Reliquias Beati Marci venienti, ego nec alius concedere? At ille. Quare? Reſpondit: Dux patriae hujus, qui ſuſceptor eſt omnium Peregrinorum huc advenientium, conſtituit decretum, ne ab aliquo noſtrorum hoſpitetur quilibet Peregrinus, niſi ab ipſo ſolo, vel de ejus licentiâ. Aedificatas namque habet maximas domos hoſpitum, ſimulque Xenodochium, in quibus Divites Pauperesque hoſpitantur, quibus etiam & neceſſarium praebet victus ſtipendium.* Vide in Tomo XVI. Rer. Italicar. Hiſtoriam Placentinam, ac mirare, quot olim Hoſpitales Aedes numerarentur in una Urbe Placentina, ejuſque agro. Haec mihi vera cauſſa fuiſſe creditur, cur tot olim pia Hoſpitia a Chriſti Fidelibus fuerint inſtituta, videlicet diverſoriorum defectus. Si Turcae ſuis itinerantibus conſulunt, cur non idem & majora praeſtiterint Chriſti veri Dei adoratores? Ita verò hac de cauſsâ invaluit, Seculo potiſſimum Aerae Chriſtianae Nono, hic Hoſpitalitatis piae uſus, ut pauca, ne dicam nulla, Monachorum eſſent, aut Canonicorum Collegia, quibus munus recipiendi Peregrinos non injungeretur, rediruſque in idem opus affluerent. Inter Capitularia Caroli Calvi unum habetur, Anno DCCCLXVIII. editum, in quo Miſſis Regiis mandatur, *ut per Civitates & ſingula Monaſteria tam Canonicorum quàm Mo-*

Monachorum (ecce Monaſterii nomen inditum Collegiis quoque Canonicorum ſub communi tecto viventium) *ſive Sanctimonialium, una cum Epiſcopo Parrochiae* (ideſt Dioeceſis) *uniuſcujuſque &c. victum ac potum, & veſtitum, atque cetera neceſſaria ordinent; & Hoſpitalitatem ſupervenientium Hoſpitum, & receptionem Pauperum ibidem diſponant, & ordinent.* Nomine *Hoſpitum* Divites etiam deſignantur, qui Hoſpitio indigebant, dum in itinere eſſent. Ac propterea, ut eſt in Vitis Antiſtitum Cenomanenſium apud Mabillonium, Bertichramnus Epiſcopus circiter Annum Chriſti DLXXXVI. Monaſterium Sancti Germani condidit, & *Hoſpitale Pauperum atque Nobilium inibi eſſe inſtituit.* Infra Cap. 12. repetitur conſtitutum ab eodem Epiſcopo Xenodochium, *ut omnes adventantes tam Divites quàm & Pauperes ibi refectionem haberent; & alimenta & cetera neceſſaria abundanter ibi acciperent.* Praeterea Lib. 3. Miſcellaneor. Baluzii in Vita Aldrici Epiſcopi Cenomanenſis, qui ſub Ludovico Pio Auguſto floruit, Cap. 44. conſtructa ab eo traduntur *duo Hoſpitalia*, unum ad *receptionem Epiſcoporum, & Comitum, atque Abbatum, ſive cunctorum adventantium:* alterum, *in quo Pauperes, & Debiles, Caeci, ac Claudi, ſive aliarum debilitatum ſubnixi, & Indigentes multi reciperentur.* Ad haec in ſuburbiis Civitatum Hoſpitales Aedes condere Majores noſtri in more habuerunt. Ita conſultum Peregrinis, quibus, ſi quando nocte intercepti ita fuiſſent, clauſis jam Urbium portis, ut extra eas quieſcere cogerentur, male ſucceſſiſſet, quum publica, uti diximus, tunc diverſoria deeſſent. Quamobrem eorum ſecuritati & quieti Chriſtiana pietas cavit. In Charta Monaſterii Padolironenſis, exarata Anno MCXIX. commemoratur *Hoſpitale, quod bonae memoriae Comitiſſa Matilda conſtruxit in ſuburbano Mantuae, ſitum juxta Portam, quae dicitur de Hoſpitali.* Ex hiſce piis Hoſpitiis unum ſaltem fuiſſe pariter in ſuburbiis Mutinae infra oſtendam. Nunc alterum Mediolani *in ſuburbio Portae Ticinenſis* olim poſitum mihi occurrit. Illius cura commendata fuit a Sancto Galdino Mediolanenſi Archiepiſcopo Canonicis Sancti Euſtorgii, quorum poſtea Templum ac aedes tradita fuere Fratribus Praedicatoribus Anno MCCXVII. teſte Gualvaneo de la Flamma in Manipulo Florum, Tomo XI. Rer. Italicarum; qua de re ſi plura cupis, Puricellium adi in Diſſertat. de Baſilic. Nazarian. Accipe nunc tabulas teſtes, quas olim Mediolani deſcribebam.

Milonis Archiepiſcopi Mediolanenſis Bulla, qua Canonicis Sancti Euſtorgii Hoſpitalis domus Portae Ticinenſis, aliaque jura confirmat, Anno 1194.

MIlo *Dei gratiâ ſanctae* Mediolanenſis Eccleſiae Archiepiſcopus, *dilecto Fratri Guidoni Praepoſito & Fratribus Eccleſiae beati Euſtorgii Mediolanenſis, tam praeſentibus quam ſubſtituendis in perpetuum. Tunc verè aſſumptum videmur officium adminiſtrare, cum de Eccleſiis & earum ſervientibus, noſtro commiſſis regimini, ſinceriori & ampliori cura & meditatione juncta utiliter cogitamus, & eas totaliter ſatagimus ordinare, defendere, & fovere,*

ut nihil noſtrae ſit in poſterum negligentiae imputandum, ſed potius ex utili proviſione noſtra ſpiritualiter & temporaliter auctore Deo ſuſcipiant incrementum, & quod canonice adeptae ſunt, omni tempore ſine difficultate qualibet perpetuo valeant poſſidere quiete. Audivimus ſiquidem, & ex tenore Privilegiorum bonae memoriae Domini Rubaldi, & Domini Oberti, atque beatiſſimi Confeſſoris Galdini, praedeceſſorum noſtrorum nobis manifeſte innotuit, quod praedictus Dominus Rubaldus Hoſpitale ad honorem Dei, & Pauperum ſuſtentationem in Suburbio Portae Ticinenſis conſtructum, & ejus ordinationem omnimodam, & memoratus Dominus Obertus ſuperſtantiae Eccleſiae veſtrae diſpoſitionem, regimen, dominium, & inveſtituram Eccleſiae veſtrae, vobis, veſtriſque ſucceſſoribus donando conceſſerint, & concedendo donaverint: & praedictus Beatus Galdinus tunc Mediolani Archiepiſcopus illa eadem, necnon Eccleſiam Beati Petri, & Eccleſiam Sancti Stephani cum omnibus ad eas pertinentibus, tam in Decimationibus quàm in aliis redditibus, proventibus, & poſſeſſionibus, & omnia alia ad Eccleſiam Beati Euſtergii pertinentia, Apoſtolicae Sedis, cujus fungebatur delegatione, & ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae auctoritate, vobis, veſtriſque ſucceſſoribus confirmavit, libere & quiete habenda perpetuo, ſicut in eorum Privilegiis continetur. Nolentes igitur, quod a tantis Patribus, a nobis omnimodis imitandis, ſtatutum eſt, alicujus malignitate infringi vel mutari, honeſtis precibus & petitionibus veſtris annuentes, & grato concurrentes affectu, Hoſpitale praedictum, & ejuſdem omnimodam ordinationem atque diſpoſitionem, regimen, dominium, & inveſtituram ſuperſtantiae Eccleſiae veſtrae, & Eccleſiam beati Petri, & Ec-

A cleſiam ſancti Stephani, cum omnibus ad eas pertinentibus, & omnia alia ad Eccleſiam beati Euſtorgii pertinentia, ad inſtar Beati Galdini praedeceſſoris noſtri, auctoritate ſanctae Mediolanenſis, cui licèt indigni praeſidemus, Eccleſiae, & noſtrâ, jure perpetuo vobis, veſtriſque ſucceſſoribus concedimus, confirmamus, & praeſentis ſcripti paginâ com- B munimus; ſtatuentes, ut nulli omnino hominum Clerico vel Laico in noſtra commoranti ditione liceat contra hanc noſtram confirmationem venire, vel eam auſu infringere temerario. Si quis verò id attemptaverit, & commonitus diligenter ſuam debita ſatisfactione non correxerit temeritatem, iram Dei omnipotentis & noſtram, ac ſui ordinis & of- C ficii periculum ſe noverit incurſurum.

Ego Milo Mediolanenſis Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Ego Philippus Mediolanenſis Archipresbyter.

Ego Obertus Mediolanenſis Archidiaconus.

Ego Vizardus Vicecomes Presbyter ſubſcripſi.

D Ego Petrus Presbyter ſubſcripſi.

Ego Albertus Presbyter ſubſcripſi.

Ego Guiſcardus Mediolanenſis Eccleſiae Presbyter ſubſcripſi.

Ego Rolandus Mediolanenſis Eccleſiae Diaconus & Cancellarius ſubſcripſi.

Ego Otto Diaconus ſubſcripſi.

Ego Otto Diaconus Vicedominus ſubſcripſi.

E Ego Oldo Mediolanenſis Eccleſiae Diaconus ſubſcripſi.

Ego Obertus Mediolanenſis Eccleſiae Diaconus ſubſcripſi.

Ego Faxatus Subdiaconus ſubſcripſi.

Ego Lanterius Subdiaconus ſubſcripſi.

Ego Jacobus Caſſina Subdiaconus ſubſcripſi.

Datum per manum Domni Rolandi Mediolanenſis Cancellarii, Milleſimo Centeſi-

teſimo Nonageſimo Quarto, XIII. die Martii, Pontificatus Domini Milonis Dei gratiâ Mediolanenſis Archiepiſcopi Anno Septimo.

Conferenda Charta haec rurſus eſt cum iis, quae nuper laudatus Puricellius diſputat de Anno ordinationis Milonis hujus Archiepiſcopi in Monument. Baſilic. Ambroſian. num. 605. Neque illibenter hujuſmodi piorum locorum curam Monachi & Canonici ſuſcipiebant, tum quod Hoſpitalitatis & Caritatis Chriſtianae officiis fungebantur, tum etiam quod quae e peregrinorum alimentis ſupererant, in proprium uſum convertebant. Lupum Abbatem Ferrarienſem in Gallia Seculo Chriſti Nono haec ſcribentem audi: *Cellam* (ita ille Epiſtolâ undecimâ ad Lotharium Regem inquit) *Sancti Jodoci, quam Magnus Carolus quondam Alcuino ad eleemoſynam exhibendam Peregrinis commiſerat, beatae memoriae pater veſter nobis eâ ratione conceſſit, ut quod eleemoſynae ſupereſſet, in noſtrum uſum cederet.* Atque hactenus de piis aedibus in ſubſidium Peregrinorum conſtructis.

Non tam facile vero, neque tam ſaepe in veterum Seculorum Hiſtoria ac monumentis reperias excitata a Chriſtiana Caritate habitacula ad excipiendos pueros ab incertis parentibus natos, aut ab inhumanis parentibus expoſitos. Uti in Libro *de Caritate* animadverti, ex Lege Conſtantini Magni quicumque infantem projectum colligebat atque alebat, jus in illum ita ſibi parabat, ut ipſum retinere, *ſive filium*, *ſive ſervum*, *omni repetitionis inquietudine ſublatâ*, ſibi liceret. Juſtinianus autem Auguſtus l. *Sancimus* C. *de Infantibus expoſit.* hujuſmodi pueros a conditione Servorum abſolvit. Attamen apud Fran-

A cos prior conſuetudo diu obtinuit, mihique incertum eſt, quem morem ſequuti fuerint Itali, regnantibus Langobardis & Francis. Jam ſupra vidimus memorata in Codice Juſtinianaeo *Brephotrophia*, hoc eſt, pias aedes, ubi Infantes alebantur ex Fidelium munificentia. An illuc deferrentur tenelli foetus a matribus projecti, nondum agnovi. In Capitularibus Regum Francorum Lib. 2. Cap. 29. ex Juliano Anteceſſore Novella 7. Cap. prim. commemoratur, & ab *Orphanotrophio* diſtinguitur *Brephotrophium, ideſt locus venerabilis, in quo Infantes aluntur.* Mos iſte alendi pauperes Infantes an ex Oriente in Italiam primis Eccleſiae pacatae Seculis invectus fuerit, quaſve radices heic egerit, veterum monumenta, quae norim, non produnt. Quod ergo animadvertendum, ſaltem Octavo Epochae vulgaris Seculo ſanctae hujuſce inſtitutionis exemplum occurrit, idque Mediolani, ubi Anno DCCLXXXVII. exſtructum eſt piâ liberalitate domicilium, in quo pueri expoſiti exciperentur, a *Datheo Archipresbytero ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae*. Vide Puricellium in Monumentis Baſilic. Ambroſian. qui num. 17. tabulas refert Petri Archiepiſcopi Mediolanenſis, ſcriptas Anno Chriſti DCCLXXXIX. non verò DCCXC. quibus ſubſcribit *Datheus Archipresbyter ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae*. Ille idem eſt ac pii loci conditor, de quo nunc mihi ſermo. Fundationis Chartam deſcripſi e Codice Franciſci Caſtelli, qui manu exaratus Anno MDL. nunc adſervatur in Bibliotheca Ambroſiana Mediolani. Adnotat autem ibi Caſtellus, hoſce duos verſus in muſivo pavimenti *Sancti Salvatoris in Xenodochio* adhuc legi, videlicet:

SAN-

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS

Deſiderantur in eadem Charta Anni Pippini Regis, non ex incuria Librarii, ſed ut ab aliis Notariis factum iiſdem temporibus fuit, qui Annos tantùm Caroli memorabant, ut alibi oſtendi. Accipe nunc, quomodo recipiendi, & quoto tempore nutriendi forent hujuſmodi infantes, liberi tamen dimittendi.

Fundatio, ſeu dotatio Brephotrophii Sancti Salvatoris, facta a Datheo Archipresbytero Mediolanenſis Eccleſiae, Anno 787.

IN *Chriſti nomine. Regnantibus Dominis noſtris* Karolo & Pipino *excellentiſſimis* Regibus, *Anno Regni eorum in Italia Tertio Decimo, VIII. Calendas Martias, Indictione X. Conſtat* ſancto Exſenodochio, quod *divina adjuvante clementia* Datheus Archipreſbiter ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae, filius bonae memoriae Dommatoris Magercarii, intra hanc Mediolanii Civitatem juxta Eccleſiam Majorem inſtruere & confermare videtur. *Si deſideriis ſubactis carnalibus ex multis utique ſordibus animae noſtrae.... nitorem ſedamus, expedibile valde eſt, ut ex multis miſericordiarum conatibus animam a contagione peſtifera abluamus, ut id genus peccati, quod ſuadente hoſte occidit innoxios, e contrario genus juſtitiae vincat, & vivat per clementiam, quos conſuetis negare crudelitas. Et quia frequenter per luxuriam hominum genus decipitur, & exinde malum homicidii generatur, dum concipientes ex adulterio, ne prodantur in publico, fetos teneros necant, & abſque Baptiſmatis lavacro Parvulos ad Tartara mittunt, quia nullum reperiunt locum, in quo ſervare vivos valeant, & celare poſſint adulterii ſtuprum; ſed per cloacas & ſterquilinia, fluminaque projiciunt, atque per hoc toties exercentur homicidia in Orbe, quoties ex fornicatione concipitur infans: id circo ego, qui ſupra Datheus Archipresbiter, tam pro mercede animae meae, quàm pro univerſorum Civium ſalute, diſpono atque ordino, & per praeſentem Judicatum meum confirmo*, ut ſit Exſenodochium praedictorum Parvulorum in domo mea, *quam emi de Andrea & Bono germanis, filiis quondam Gauſoni, cum univerſis rebus, quae ex his per emptionem vel donationem advenerunt, ſimul & portionem Thomae Presbiteri germani praedictorum, quam emi de Thoma Notario, qui in uno membro ſe tenere videntur, qualiter Cartula emptionis meae legitur, vel in antea Deo juvante addidero. Et volo, ut ſit ipſum Exſenodochium in poteſtate & jura Sancti Ambroſii, ſeu Pontificis, qui pro tempore fuerit. Et volo, ut regatur per Archipresbiterum ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae, pro eo quod ipſa domus Eccleſiae coheret, ut ipſe abſque fatigatione ad Officium Eccleſiae occurrere poſſit. Ordo diſpoſitionis meae ita eſt.*

Volo atque ſtatuo, ut cum tales feminae, quae inſtigante adverſario ex adultero conceperint & parturierint, ſi in Eccleſia provenerint, continuo per Praepoſitum colligantur, & collocentur in praedicto Exſenodochio, atque nutrices

eis provideantur mercede conductae, quae Parvulos lacte nutriant, & ad Baptiſmatis purificationem perducant. Et cum ablactati fuerint, illic demorentur uſque ad annos continuos ſeptem, & artificio quocumque imbuantur ſufficienter, habentes ex ipſo Exſenodochio victum & veſtitum ſeu calceamentum. Et cum ad ſeptem annorum aetatem expletam pervenerint, ſtent omnes liberi & abſoluti ab omni vinculo ſervitutis, ceſſo eis jure patronatus eundi vel habitandi, ubi voluerint. Quod ſi forte Archipresbiter noluerit hujus mercedis fieri particeps, & renuerit eſſe Praepoſitus, volo ut praefatus Pontifex de ipſo ordine Presbiterorum ſeniorem, qualem meliorem praeviderit, ordinare dignetur, ut ipſe hoc Exſenodochium gubernet & perficiat univerſa, ſicut ſupra ſtatui, per providentiam ſacri Pontificis. Et ut communiter omnium noſtrorum merces accreſcat, ita ſane ut tres partes ſine hujuſmodi acceſſione vel reditibus ipſius Exſenodochii Praepoſitus, qui pro tempore fuerit, in ſuo ſtipendio, in familiae gubernatione, vel infra paramentis tectis habeat, & in luminaribus Sanctae Dei Genitricis Mariae, quam ego Deo juvante mihi aedificavero vel congregavero. Quartam vero portionem ſine diminutione ex integro habeat, ut diximus, in victu & veſtimento ſupradictorum Parvulorum. Et ſi forſitan de tali procreatione Parvuli nati, aut jactati non fuerint, quibus ipſa quarta portio tribuatur; tunc ex omnibus dentur Egenis, Pauperibus, & Peregrinis. *Et hoc vero ſtatuo atque confirmo, ut in ipſo Exſenodochio Presbyteri ex ordine Cardinali in ſala, quam ego aedificavero, habeant hoſpitium per partem, ſi quis voluerit, aut quanti ex his voluerint, ad manendum, quatenus ad Officium Eccleſiae noctu ſine impedimento aliquo poſſint eſſe parati, nullam dominationem vel impertionem aliam ibi habentes, niſi pro Dei amore & ipſius Exſenodochii exiſtentes adjutores vel defenſores, in quantum valuerint, ut participes efficiantur noſtrae mercedis. Cuſtodes etiam predicti Exſenodochii majores ſint diebus vitae ſuae, quos ego, aut quem me vivente ordinavero ſub cura cautae ſolicitudinis Pontificis Sanctae Mediolanenſis Eccleſiae. Poſt vero eorum deceſſum in curam & poteſtatem jam fati Pontificis deveniat, ut ſuperius inſtitui, ordinandum; reſervatâ autem mihi diebus vitae meae poteſtate inibi in omnibus imperandi & gubernandi, necnon in alio modo judicandum habiturus. Adjuramus omnes Pontifices ſanctae Eccleſiae Mediolanenſis per inſeparabilem Trinitatem, adventumque aeterni Regis, ut hanc diſpoſitionem meam inconvulſam, & ſine aliqua traſmutatione conſervent, & nullam ſuppoſitionem Exſenodochio faciant, niſi in quantum mea decrevit voluntas. Et ſi fecerint, retribuatur illis in judicio Judicis ſempiterni. Quam enim Cartulam diſpoſitionis vel Judicati mei, Anſpertum Subdiaconum ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae reſcribere rogavi, & ſubter propriis manibus confirmavi, teſtibuſque obtuli roborandum.*

Actum Mediolanio, Die, Regno, & Indictione ſupraſcripta.

Ego Datheus Archipresbiter ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae *in hac Cartula diſpoſitionis ſeu Judicati a me facta relegi & ſubſcripſi.*

Ego Petrus Diaconus ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae in hac Cartula diſpoſitionis ſeu Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero teſtis ſubſcripſi.

Fortis Diaconus ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbytero teſtis ſubſcripſi.

Nata-

Natalis Presbiter ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae in has Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero teſtis ſubſcripſi.

Odelpertus Diaconus ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero teſtis ſubſcripſi.

Ego Beatus Diaconus ſanctae Mediolanenſis Eccleſiae rogatus a Datheo Archipresbitero teſtis in has Cartula Judicati ſubſcripſi.

Ego qui ſupra Anſpertus Subdiaconus Scriptor hujus Cartulae Judicati, quam poſt traditam complevi & dedi.

Haec Mediolani acta Seculo Chriſti Octavo, quo tempore apud Francos perſeverabat mos antiquorum in liberis exponendis. Ii verò *Collecti* appellabantur, quod nimirum colligerentur a praetereuntibus. Servi fie- A bant colligentis, niſi intra decem dies a parentibus aut cognatis agniti repeterentur. Vide Lib. *6.* Tit. 144. Capitular. cum reliquis ibi a Baluzio adnotatis. Mos etiam tunc fuit, ſi expoſitus infans nondum ſacro Baptiſmate lotus erat, ſal in faſciis puerilibus includere: quo ſigno miniſtrandum Baptiſma puerulo innuebatur. B Sed & alter locus Mediolani olim exſiſtebat ad ipſos Infantes expoſitos excipiendos, nempe Hoſpitalis domus in Brolio poſita non longe a Platea Urbis. Ibi, teſte ſupra laudato Caſtello, affixa in muro tabula marmorea viſebatur, continens decretum *Sancti Galdini* Mediolanenſis Archiepiſcopi, cui ſubſcribunt C *Algiſius & Milo*, ipſam Cathedram ſubinde conſequuti. Potiorem partem inde excerptam accipe.

Pacta & Conventiones inter Magiſtrum, Decanos, & Fratres Hoſpitalis Brolii ad praeſentiam Domini Galdini Archiepiſcopi, & Apoſtolicae Sedis Legati, Anno 1168.

N*os Otto Praepoſitus de Creſentiago, Johannes Presbyter Eccleſiae Sancti Silveſtri, Petrus Presbyter Eccleſiae Sancti Xiſti, atque Anſelmus de Orto, ex praecepto* Domini Galdini ſacroſanctae Mediolanenſis Eccleſiae Archiepiſcopi, & Apoſtolicae Sedis Legati; *inter* Fratres Hoſpitalis Pauperum, *Decanos Conſortii Pauperum, viſâ prius conventione inter eos factâ, & Privilegio* Domini Oberti *bonae memoriae* Archiepiſcopi, *ita ſancimus, ut deinceps uſque in perpetuum omnia bona jam dicti Conſortii, quae nunc habet, & in futurum habeat,* ſimul atque Infantium, *ſint communia cum bonis omnibus dicti Hoſpitalis* ad languentium Pauperum refectionem, & Pupillorum nutritionem: *tali videlicet* D *modo, ut* Converſi *dicti Hoſpitalis, qui nunc ſunt, vel pro tempore fuerint,* colligere debeant omnes aegrotantes Pauperes, *quibus ad ſerviendum perſonarum & rerum ſubſidium deeſt, &* expoſitos Infantes, quos per Urbem invenerint, & ad Oſpitale ducere, & ſufficientem victum & veſtitum pro poſſe tribuere &c.

E *Ego* Galdinus *ſanctae* Mediolanenſis Eccleſiae Archiepiſcopus, & Apoſtolicae Sedis Legatus *hoc pactum ſeu conventionem confirmavi & ſubſcripſi.*

Ego Milo *Mediolanenſis Archipresbyter ſubſcripſi.*

Ego Algiſius *Mediolanenſis Eccleſiae Cimiliarcha & Cancellarius ſubſcripſi.*

Et ego Otto Creſcentiacenſis Praepoſitus hanc conventionem cum praedictis

ſociis

ſociis ex juſſione Domini Galdini Mediolanenſis Archiepiſcopi & Apoſtolicae Sedis Legati compoſui & ſubſcripſi.

Ego Johannes Eccleſiae beati Silveſtri immeritus Officialis praenominatae conventioni interfui & ſubſcripſi.

Actum eſt hoc Anno Incarnationis Dominicae Milleſimo Centeſimo Sexageſimo Octavo, XI. Kalendas Septembris, Indictione Prima.

Animadverte, Hoſpitalium domorum, ac Noſocomiorum Miniſtros, etiamſi Monaſticum inſtitutum minime profiterentur, appellatos fuiſſe *Fratres*. *Converſi* quoque dicebantur; neque enim Sacerdotes ad ejuſmodi munus eligi ſatis decere creditum fuit. Noſocomio quoque Mutinenſi praefuiſſe mihi creditur *Frater Guielmus*, cujus mentio eſt in Inſcriptione, quam allaturus ſum in Diſſertatione LXXV. *De piis Laicor. Confraternit.* In ſententiâ itidem Anno MCLIII. pronuntiata ab Archiepiſcopo Mediolanenſi Oberto, atque jam a me evulgatâ in Diſſertatione XXXIII. *de Origine Italicar. voc. Fratres Hoſpitalis Sancti Michaëlis* contendebant, *Hoſpitale non eſſe de Parochia Eccleſiae Sancti Michaëlis; & ſe liberam habere poteſtatem requirendi Sacerdotem undecumque vellent, qui in celebrandis divinis Officiis eis ſerviret*. Ex quo intelligimus, Hoſpitalium Curatores fuiſſe Laicos viros, eiſque liberum extitiſſe eligere Sacerdotem, qui Sacramenta ibi cum Archiepiſcopi veniâ miniſtraret. Quod autem in Charta Mediolanenſi nuper vidimus, collectos fuiſſe *omnes aegrotantes Pauperes*, nos tandem monet, ut ſermonem ad eos quoque convertamus. Nam quae hactenus deduximus, nihil habent de pio erga *Aegrotos* Chriſtianorum ſtudio & Caritate. Praecipua nempe eorum temporum cura eò collineaſſe videtur, ut Peregrinantium neceſſitatibus quotidianis occurrerent: quae autem ſubſidia Aegris pararint, nondum ſatis patuit. Immo in ipſa Mediolanenſi Urbe Seculo Chriſti XI. quo ſcribebat Landulphus Senior (cujus Hiſtoria a me edita fuit in Tomo IV. Rer. Italicarum) nullam *Noſocomiorum* mentionem invenio. Quippe is deſcribens Eccleſiae Ambroſianae ordinem Lib. 2. Cap. 35. haec habet: *Praeterea Xenodochia, e quibus alia ſuſcipiebant Clericos peregrinos, alia mulieres tantùm pauperes, & peregrinas; alia infantulos, qui ante Eccleſiae januas a parentibus, qui eos nutrire ac fovere minime valebant, nimiâ paupertate attenuati, mittebantur, & mercede ac ſtipendiis obſtetricibus ordinatis pueriliter alebantur*. Verum enim vero quum vel ipſo Chriſtianae Aere Seculo Quarto in Oriente Sanctus Baſilius, ac deinde Sanctus Johannes Chriſoſtomus, tum Juſtinianus Auguſtus, aliique pietate inſignes viri, publicas exſtruxerint aedes ad recipiendos pauperes Aegrotos; in Occidente verò Fabiola Romae, teſte Sancto Hieronymo, eiſdem Valetudinarium conſtituerit: difficile ad credendum inducor, exaruiſſe tam ſubito ſanctiſſimae hujus liberalitatis conſuetudinem in Italia & Gallia. Immo veri videtur ſimile, continuatam fuiſſe, quando in ſupra laudato Capitulari Reg. Francor. Lib. 2. Cap. 29. *Noſocomium* quoque memoratur, *ideſt locus venerabilis, in quo Aegroti homines curantur*; & Chidelbertus Rex pium hujuſmodi domicilium Lugduni, ut infra dicam, exſtruxerit. Praeterea quoties *Xenodochii* nomen occurrit in veterum Libris & Chartis (occurrit autem ſaepe) non continuo excogitandum, ea tantùm loca ſignificari, quibus adventantes peregrini excipe-

ciperentur; ea enim appellatio complectebatur omnia Caritatis domicilia, ſive Pauperibus, ſive Peregrinis, ſive Aegrotantibus conſtituta, quemadmodum & noſtris temporibus *Hoſpitalium* nomine ſingula Miſericordiae loca deſignamus, in quibus vel peregrinis, vel egentibus, vel ſenibus, vel aegris alimenta & reliqua pietatis officia praeſtantur. Juſtinianum Auguſtum audi in l. *quum dedititii* §. *ſed ſcimus C. de Latina Libert. tollenda* ita loquentem: *Si quis ſervum ſuum aegritudine periclitantem a ſua domo publice ejecerit, quum erat ei libera facultas, ſi non ipſe ad ejus curam ſufficeret, in Xenonem eum mittere &c.* Idem eſt *Xenon* atque *Xenodochium*, ſive *Hoſpitalis domus*; & Xenones conſtitutos ad aegrotantium curam nunc videmus. Ita in Concilio Aurelianenſi V. quod celebratum fuit Anno Chriſti DXLIX. apud Labbeum Tomo quincto pag. 394 memoratur Canone XV. *Xenodochium, quod piiſſimus Rex Childebertus in Lugdunenſi Urbe condidit*. Infra vero ſtatuitur, ut ibi *cura Aegrotantium ac numerus, vel exceptio Peregrinorum inviolabili ſemper ſtabilitate permaneat*. Proinde Sanctus Adalardus Abbas Corbejenſis ſub Ludovico Pio Caeſare, ut ex ejus Vita habemus, ad diem II. *Januarii*, *Orphanorum quoque, & Debilium, necnon & hoſpitum Xenodochium conſtituerat*. Angilberga etiam Auguſta Ludovici II. uxor, ut eſt in poſtremis ejus tabulis apud Campium Tomo primo Hiſtor. Eccleſ. Placentinae, quum inſtituiſſet Placentiae Parthenonem Sancti Sixti, ei Anno DCCCLXXVII. junxit *unum Xenodochium Debilium, & adventantium Peregrinorum*. Ita eodem Seculo Lupus Abbas Ferrarienſis, quamquam Cellam Sancti Jodoci, ut ſupra vidimus, ſuo Monaſterio con- A ceſſam ſcribat *ad eleemoſynam exhibendam Peregrinis:* eâ tamen ſibi ſublatâ, ſcribit ad Hincmarum Remenſem Archiepiſcopum Epiſtol. 44. in haec verba: *Hinc queruntur Infirmi: apud nos conſueta requirunt, nec inveniunt Hoſpites*. Et in Epiſtola 45. *Pueros, Senes, atque Infirmos propter inopiam non fovemus*.

B Quare a vero non abludit, ne fuiſſe quidem neglectos a Chriſtiana pietate Saeculis iis barbaris Pauperes a morbis afflictos. Attamen ſi in re obſcura conjecturis agere licet, ego quidem puto, frequentius eâ tempeſtate conſultum fuiſſe Aegrorum inopum neceſſitatibus, effuſis duntaxat in illos eleemoſynis, quas ad Pau- C perum ſolamen Fidelium Caritas conferebat. Sed ſimul opinor, perquam rara fuiſſe publica Valetudinaria, qualia nunc complura tantâ cum laude & gloriâ Chriſtiani nominis in ſingulis Italiae Civitatibus, atque extra Italiam, conſpicimus. Horum uſus potiſſimùm invaluiſſe videtur poſt Annum Chriſti Millesimum. Sanctus D Lanfrancus Anno MLXX. Archiepiſcopus Cantuarienſis in Anglia creatus, uti ex ejus Vita ab Eadmero ſcripta ad diem 28. Maji habemus, Noſocomium Cantuariae excitavit, in duas partes diviſum, *viros videlicet variis infirmitatum qualitatibus preſſos uni; parti vero alteri feminas ſe male habentes inſtituens*. Ticinenſis pa- E triâ, atque adeo Italicus genere fuit ſanctus ille Antiſtes, & fortaſſis ex Italia in Angliam Noſocomiorum inſtitutionem & exemplum detulit. In Charta Attonis Epiſcopi Florentini, Anno MXXXVII. ſcripta apud Ughellium Tom. 3. Ital. Sacr. in Epiſcop. Florentin. deſcribuntur Pietatis & Caritatis Opera, quae in Sancti Miniatis Monaſterio exercebantur.

Ibi

Ibi inter cetera *Peregrinorum*, *& Hoſpitum turba, quaſi in propriis domibus, receptionis & refocillationis adipiſcuntur neceſſaria fomenta. Ibi Infirmi aluntur. Ibi Pauperes beneficio alimoniae ſatiantur*. Porro ſub Innocentio III. Papa novimus excitatum Romae fuiſſe, magnificentiſſimum nunc, Sancti Spiritus in Saxia ad Aegrorum levamen Domicilium. Neque juvat excurrere per ſingula loca: vix ullum invenias, cujus originem ſupra ſeptingentos annos producere poſſis. Nam quod ait Gregorius Lombardellus, celebre *Noſocomium Senenſe*, ſub nomine Sanctae Mariae de Scala fundatum fuiſſe Anno DCCCXCVIII. a Beato Servo Dei Sorore, immo illud eſſe primum in Italia conditum poſt barbaros exactos: vereor, ut certis tabulis, legitimiſque teſtibus nitatur. Nam etſi vel antiquis Seculis Noſocomia aliquot Italia quoque habere potuerit, pleraque tamen barbaricis temporibus deleta fuiſſe videntur, atque in eorum locum alia ſenſim ſucceſſiſſe tantummodo poſt Seculum a Chriſto nato Decimum. Certe perquam rara eadem fuiſſe olim puto, quum alium curſum liberalitas Chriſtiana eâ tempeſtate teneret. Fuerunt etiam antiquitus nonnullis in locis *Leproſorum Domus*: ac praeterea accedere coeperunt poſt Saeculum, ut opinor, Undecimum Hoſpitales aedes iis deſtinatae, qui *Ignis Sacri* morbum contrahebant: quae morborum genera apud nos ex Dei Optimi Maximi munere evanuerunt, ſimulque cum eis inſtitutae domus. Vide ſupra Diſſertationem XVI. *de Foeneratoribus*. Nunc unam lubet proferre Chartam, olim mihi traditam a doctiſſimo & amico viro D. Petro Canneto Abbate Camaldulenſi. Ex eâ conſtabit, in Monaſterio Canonicorum Regularium Sanctae Mariae ad Carceres, quod veteres Eſtenſes Marchiones in agro Eſtenſi condidere, non *hoſpitum* duntaxat, ſed & *Aegrotantium* curam fuiſſe olim ſuſceptam. Scripta quidem Charta Anno MCXCVII. Sed pia iſta liberalitas jam antea in mores inducta fuerat. Azzo enim Eſtenſis Marchio eâ ratione Canonicis dona parentum ſuorum confirmat, ut *Prior, & ejus Fratres perpetuo debeant in Hoſpitum receptione, & Infirmorum cura, uberioribus eleemoſynis, ſicut prius bene & laudabiliter faciebant, attentius vigilare*.

Inveſtitura bonorum data ab Azzone Marchione Eſtenſi Livaldo Priori & Canonicis Monaſterii Sanctae Mariae ad Carceres, Anno 1197.

A*Nno Domini Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Septimo, Indictione XV. die V. exeunte menſe Junii, in praeſentia* Domini Piſtoris Vicentini Epiſcopi, *& Domini Gerardi Praepoſiti, Magiſtri Dominici Judicis, & Presbyteri Ortonis, Presbyteri Azonis, Presbyteri Diodati, & Presbyteri Jacobini, Canonicorum Sanctae Mariae ad Carceres, & aliorum:* in ſolario Hoſpitum Sanctae Mariae ad Carceres, Dominus Azo Eſtenſis Marchio *in remiſſione peccatorum ſuorum, ſuorumque praedeceſſorum, conceſſit* Domno Livaldo Priori Sanctae Mariae ad Carceres, *& ejus Fratribus Canonicis ejuſdem loci, recipientibus pro ipſa Eccleſia; & per fuſtem, quem in manu habebat, eundem Priorem inveſtivit, praeſentibus Fratribus, ejuſdem Eccleſiae*

nomine recipientem, ut dictum eſt, de omnibus poſſeſſionibus ſive in aquis ſive in terris cultis, vigris, paſcuis, nemoribus, paludibus, ubicumque jacentibus, ad Eſtenſem Domum pertinentibus, *quas praedicta Eccleſia tum temporis forte minus juſte poſſidebat, ita ſcilicet, ut ab inde in perpetuum ipſa Eccleſia ea, quae minus juſte forte poſſidebat, juſte & legitime perpetuo, omni ſua ſuorumque ſucceſſorum omnium contradictione, habere & tenere & quiete poſſidere debeat. Et hoc eo intuitu fecit praefatus Marchio, ut ibi dictum eſt,* ut praedictus Prior, & ejus Fratres, eorumque ſucceſſores, Deo dante, perpetuo debeant in Hoſpitum receptione, & Infirmorum curâ uberioribus eleemoſynis, ſicut prius bene & laudabiliter faciebant, attentius vigilare.

A *Actum eſt hoc in ſupraſcripto loco &c.*

Ego Oldricus Imperialis Aulae Notarius interfui, & hanc Cartam juſſu iſtius Marchionis ſcripſi.

Conſueverunt autem Romani Pontifices, ut Caritas & beneficentia in Pauperes propagaretur, piis hiſce locis patrocinium ſuum impendere, eiB ſque Privilegia impertiri. Cujus rei unum exemplum proferam. Celeberrimum eſt, ut antea dixi, a multis Seculis Senenſi in Urbe Noſocomium Sanctae Mariae de Scala. Porro quantopere eidem faverit Alexander IV. Romanus Pontifex, ex illius Literis diſces, quas ex autographo deſcriptas ad me miſit, dum vivebat, Clariſs. vir Hubertus Benvoglientus.

Privilegium conceſſum Rectori & Fratribus Hoſpitalis Pauperum Beatae Mariae Senenſis ab Alexandro IV. Summo Pontifice, Anno 1257.

ALexander Epiſcopus, *ſervus ſervorum Dei, univerſis Chriſti Fidelibus, ad quos Literae iſtae pervenerint, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Si juxta ſententiam Sapientis inter tempus ſeminandi diſcernimus & metendi, ſeminare debemus in terris, quod cum multiplicato fructu recolligere debeamus in coelis, facientes nobis de mammona iniquitatis amicos, qui, quum defecerimus, in aeterna tabernacula nos admittant. Sic enim theſaurizamus nobis theſauros in coelo, ubi fures non fodiunt nec furantur. Sic terrena in coeleſtia, & tranſitoria in aeterna felici commercio commutamus. Licèt autem indigentibus univerſis aperire teneamur viſcera Caritatis, illis tamen ſpecialius & abundantius quodammodo liberalitatis debemus gratiam exhibere, qui quum* C *ſint pauperes ſpiritu, ſponte ſubeunt onera paupertatis, ut pauperibus poſſint copioſius ſubvenire, dum tamquam nihil habentes, & omnia poſſidentes, velut penuriam pati & abundare didicerint, abundant pauperibus, ſibi egent, & in ſe aliorum egeſtatem aſſumunt, ut ex indigentia liberali liberalius miniſtrent hoſpitibus & egenis. Hoc vero quam*D*vis multi laudabiliter exſequantur, illi tamen ſtudent laudabilius adimplere, qui Hoſpitalitati vacantes, non ſolùm recipiunt hoſpites, ſed & trahunt, illud Propheticum exſequentes:* Frange eſurienti panem tuum, & Egenos, Vagoſque induc in domum tuam. Quum videris Nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. *Hi enim* E *quum paſcunt eſurientes, ſitientes potant, colligunt hoſpites, nudos veſtiunt, & non*

& non ſolùm infirmos viſitant, ſed eorum in ſe infirmitates aſſumunt, miniſtrant in carcere poſitis, & quibus in infirmitate participant, communicant in ſepultura defunctis, illa omnia exſequuntur, propter quae Dominus in ultimo diſtrictionis examine remuneraturum ſe bonos, & malos aſſerit puniturum. Quum igitur dilecti filii........ Rector, & Fratres Hoſpitalis Pauperum Beatae Mariae Senenſis ad hoc totis viribus elaborent, ut undique confluentium egenorum, pariter & Aegrorum neceſſitatibus ſe exponant, monemus univerſitatem veſtram, & homines in Domino, ac in remiſſionem vobis injungimus peccatorum, quod, ut cooperatores ſitis operum pietatis, accedentes ad vos eorum Nuntios benigne recipere ac honeſte tractare curetis, eis grata ſubſidia, & pias eleemoſynas conferentes, ut quod pauperibus contuleritis per manus eorum in terris, vobis per manus pauperum theſaurizetis in coelis, cum Apoſtolo ſentientes, quoniam qui parce ſeminat, parce & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam aeternam. Nos autem de omnipotentis Dei miſericordia, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus auctoritate, ac eâ, quam nobis indulſit, poteſtate confiſi, omnibus, qui de facultatibus ſuis ipſis ſubvenerint, & in tam ſancta Fraternitate ſtatuerint ſe collegas, eiſque beneficia praeſtiterint annuatim ſeptimam partem injunctae poenitentiae relaxamus. Auctoritate Apoſtolica ſtatuentes, ut iis, qui eorum Fraternitatem aſſumſerint, ſi Eccleſiae, ad quas pertinent, fuerint interdictae, ipſoſque mori contigerit, niſi excommunicati vel nominatim interdicti fuerint, aut etiam publice uſurarii, ſepultura Eccleſiaſtica non negetur. Receptores quoque Fraternitatis & Collectarum ipſarum, ſalvo jure Dominorum ſuorum, ſub beati Petri & noſtra protectione ſuſcipimus. Statuentes, ut ſi qui Fratrum ipſorum, qui ad eaſdem Fraternitates vel Collectas miſſi fuerint, in quamlibet Civitatem, Caſtellum, vel Vicum interdictum advenerint, in eorum jucundo adventu ſemel aperiantur Eccleſiae annuatim: & excommunicatis, & nominatim interdictis ejectis, divina ibi Officia celebrentur, ut ſuper eleemoſynis acquirendis verbum exhortationis ad Populum proponatur. Salva in omnibus ſupradictis declaratione Concilii Generalis. Date igitur eleemoſynam, ut omnia munda ſint vobis, quoniam eleemoſyna a morte liberat, & ipſa eſt, quae purgat peccata, & facit invenire vitam aeternam; quia ſicut aqua ignem ardentem extinguit, ſic eleemoſyna peccato reſiſtit.

Datum Viterbii V. Kalendas Julii, Pontificatus noſtri Anno Tertio.

Mihi verò per ſuas Literas ſignificavit olim eruditionis antiquae cultor indefeſſus Benvoglientus ſupra laudatus, ſervari apud ſe Literas Caeleſtini III. Papae, datas Anno Tertio ſui Pontificatus, hòc eſt, Anno Chriſti MCXCIII. per quas ille Noſocomium Senenſe in aliquibus eximit e jure Canonicorum, quod iſti intemperanter multos pii loci fundos diſſipaſſent. Adſervabat etiam idem Benvoglientus Diploma Henrici Regis, quem genuit Fridericus II. Imperator, datum Senae Anno MCCXLI. per quod eidem Noſocomio privilegia confirmat. Atque haec erant apud Majores noſtros Caritatis Chriſtianae munia. Antiquis verò Monachis, animadvertas velim non unum tantummodo hoſpitalitatis domicilium fuiſſe, eorum Coenobio plerumque contiguum, ſed & plura interdum. Ad Padolironenſe celebre Monaſterium, quod in agro

agro

gro Mantuano ſitum eſt, ſpectabat olim *Hoſpitale, quod bonae memoriae Comitiſſa Matilda conſtruxit in ſuburbano Mantuae, ſitum juxta Portam, quae dicitur de Hoſpitali*. Locum hunc Monachi Monaſterii Mantuani Sancti Andreae ſuum eſſe contendebant, eiſque Monachi Padolironenſes obſiſtebant. Anno MCIX. controverſiam hanc poſtremo decreto diremit *Maifredus Epiſcopus Mantuanus*, pro Monachis Padolironenſibus pronuntians. Ita a Monachis Benedictinis, Leonenſe Monaſterium in Brixiano agro ſitum incolentibus, praeter alia regebatur olim Xenodochium Sancti Aegidii, cujus nunc nulla veſtigia ſuperſunt, non longe a moenibus Mutinenſis Urbis ſitum. Quum verò ejuſdem pii loci regimen in leve commodum Brixiani Monaſterii cederet ob nimiam diſtantiam, ipſum tradidere Leonenſes Monachi nomine emphyteuſis Monachis Sancti Petri Mutinenſibus. Legitur adhuc in iſtorum Tabulario Charta exarata Anno MCLXXV. *in loco Leni* (ita enim Monaſterium Leonenſe, ſive ad Leones, appellatum poſterioribus Saeculis fuit) in qua *Domnus Albertus Abbas Leonenſis Monaſterii inveſtivit Presbyterum Sichenzonem & Cantetbolum ejus Converſum, de Hoſpitali Sancti Aegidii, & de omnibus ad ipſius jus pertinentibus, quod eſt ſcitum juxta Mutinam, in perpetuum nomine Hoſpitalis Sancti Nicolai &c.* (erat & iſtud Xenodochium olim juxta unam e Portis Mutinae, qua fluit Canalis *della Predella*, a Benedictinis Mutinenſibus rectum) *ut jam dictus Presbyter, & ejus ſucceſſores debeant ſolvere per ſingulos annos in Feſto Sancti Martini quatuor Libras cerae, nomine cenſus, praefato Monaſterio Sancti Benedicti* (Leonenſis) *in loco Panziani*, ubi multa praedia Brixianis Monachis erant. Sed & ipſis Monachis Mutinenſibus Sancti Petri ſua erat antea Hoſpitalis domus: idque eis potiſſimum a *Johanne Epiſcopo Mutinenſi* commendatum in Charta donationis, Anno DCCCCXCVI. ſcripta, ubi haec leguntur: *Et Domum Hoſpitalem habeant, ubi SECVNDUM MOREM Hoſpites de Decimis laborum ſuorum recipiant:* Quae poſtrema verba indicant, quota pars Monaſticorum redituum impendi ſoleret in Hoſpitalitatis uſu. Atque ex his paucis diſce, quot olim Xenodochia Monachorum curae commendata fuerint, quando Mutinae quoque Brixiani Monachi Hoſpitalem domum regebant. Et *Leonenſis* quidem Coenobii facta mihi eſt alibi mentio, hoc eſt in Diſſertatione XV. *de Manumiſſionibus*. Illud Mabillonius in Annalib. Benedictinis vix pro merito agnoviſſe videtur, pauca tantùm de eo habens ad Annum DCCLIX. ubi ejus fundationem refert ad Deſiderium Langobardorum Regem, cui revera ſacratus ille locus originem ſuam debet, ac ampliſſimae dotationis donum. Addit Mabillonius, *hoc Monaſterium a Conrado Secundo Imperatore ſolo aequatum*. Verùm in nuper memorata Diſſertatione ego monumenta indicavi ad idem Monaſterium, ejuſque Abbates ſpectantia, etiam poſt tempora Conradi Secundi Regis Romanorum, nam duos Conrados Imperiali nomine inſignitos non habuimus. Atque heic jam vidiſti ad Annum Chriſti MCLXXV. ideſt poſt Conradi II. tempora *Albertum Abbatem Leonenſem*. Reſtat adhuc & altera pergamena in Chartophylacio eorumdem Benedictinorum Mutinenſium Sacti Petri, controverſiam exhibens inter ipſos Monachos, & *Domnum Guil-*

Guillielmum Dei gratiâ Abbatem Monaſterii de Leno Dioceſis Brizienſis. Neque ſe peritiorem celebris illius Coenobii prodidit Angelus de Nuce Caſinenſis Abbas in Notis ad Chronicon Caſinenſe Leonis Marſicani. Auctor eſt idem Leo Lib. 2. Capit. 65. Monachos Caſinenſes, abjecto Baſilio Abbate ſpurio, Anno MXXXVIII. *Richerium, qui tunc Leonenſem Abbatiam regebat, in Abbatem ſibi dari expoſtulaſſe*. Nihil de Abbatia iſta Angelus de Nuce habet, hoc unum inane adnotans, pro *Abbatiam* legi in MSto Codice *Eccleſiam*, quaſi is Eccleſiam aliquam antea regeret Caſinenſi Coenobio ſubjectam. Longius etiam a veritate receſſit Camillus Peregrinius in Serie Abbatum Caſinenſium, quum haec de Richerio ſcripſit: *Richerius Abbas Leodienſis Imperatorem Conradum in Italiam ſequutus, ad Abbatiam Caſinenſem translatus eſt*. Scribendum ei fuerat *Leonenſis*. Vide in Tom. XIV. Rer. Italicar. Jacobum Malvecium Hiſtoricum Brixianum, qui pag. 848. *de conſtructione Monaſterii de Leno* agit, eique praeter alia obligatas fuiſſe ait *Decimas & Primitias deſuper totam Abbatiam in uſu Pauperum & Peregrinorum*. Tum ad Annum MCXXXV. tradit, *Coenobium Leonenſe funditus igne dirutum*. Is etiam narrat, ſacrum locum gravibus aerumnis peſſundatum jacuiſſe diu, *& meis quoque diebus omni decore nudatum, nec amplius Religioſorum Coenobium, Pauperum refugium, Peregrinorum Hoſpitium dici poteſt*. An neget Clariſſimus Marchio Scipio Maffejus in Verona Illuſtrata, Monaſterium hoc Brixiani agri fuiſſe, aliis perpendendum relinquo.

Sed quando in *Leonenſe Monaſterium* incidimus, veniam mihi a Lectoribus polliceor, ſi illud non ante dimiſero, quàm Opuſculum hactenus luce carens hiſce veterum Seculorum monumentis adjecero. Ejus Auctor eſt *Bonizo* primo *Sutrinus*, tum teſte Bertholdo Conſtantienſe Hiſtorico *Placentinus Epiſcopus*, qui Anno Chriſti MLXXXIX. quod virili animo Schiſmaticis, hoſtibuſque Eccleſiae Romanae obſiſteret, ab ipſis obtruncatus glorioſo certamine mortem ſubiit. Eum inter Scriptores Eccleſiaſticos jamdiu retulit Anonymus Mellicenſis a Clariſs. P. Pezio editus. Tum de eo egerunt Ughellius Tomo primo Ital. Sacr. in Sutrinis Epiſcopis, & Tom. 2. in Placentinis, & poſtea Petrus Lambecius in Commentar. de Biblioth. Caeſar. & Guillielmus Cave in Hiſtor. Literar. ac nuperrime omnium fuſiſſime Caſimirus Oudinus in Commentar. de Scriptorib. Eccleſiaſticis. Latent ejus Opera inter ſcrinia Caeſareae Vindobonenſis Bibliothecae: hoc eſt *Syntagma Decretorum e ſacra Scriptura, Conciliis, & Patribus collectorum;* atque *Epitome Hiſtoriae Pontificum Romanorum:* cujus poſtremi Libri quum ego ſummopere avidus forem, intellexi tandem, nihil aliud illic exhiberi, niſi merum brevem Catalogum Romanorum Pontificum, quales multos habemus, proptereaque ab eo ultra mihi procurando abſtinui. Alia quoque ab eo conſcripta Opuſcula periiſſe creduntur, de quibus conſulendus nuper memoratus Oudinus. Ad praeſens quod attinet, Mabillonius in Itinerar. Italic. pag. 13. haec jam ſcripſerat, de Ambroſiana Mediolanenſi Bibliotheca agens: *In alio Codice exſtat Bonizonis Sutrini Epiſcopi Liber de Sacramentis ad Gualterium Leonenſis Monaſterii Abbatem: quo in Libro Auctor meminit alterius*

Opu-

Opuſculi ſui contra Ugonem Schiſmaticum. Sed & ante Mabillonium Petrus Maria Campius in Hiſtoria Eccleſ. Placentinae ad Annum MXLIV. & MLXXXVII. plura attulit de Bonizone praelaudato, atque inter cetera monuit, ſe Romae vidiſſe illius A Librum *de Eccleſiaſticis Sacramentis*. Igitur Opuſculum iſtud, quod e MSto Codice Ambroſianae Bibliothecae olim ego hauſi, ad *Gualterium Leonenſis Monaſterii* non Abbatem, ſed *Priorem*, ſcriptum Diſſertationi huic additum volo.

Incipit Libellus de Sacramentis *a Bonizone Sutrino Epiſcopo* editus *ad Gualterium Leonenſis Coenobii Monachum & Priorem* miſſus.

SAncta & univerſalis mater Eccleſia, uni viro conjuncta Chriſto, quia non ambulat in umbra, ſed Dei gratia certa jam fruitur re, multa non recipit Sacramenta. Habet tamen pauca, duo ab ipſo Domino tradita, quaedam verò ab Apoſtolis inſtituta. Praeceptum enim Baptizandi, & qualiter baptizandis, quo in novum renaſcitur hominem, & ſine quo, teſte veritate, nemo intrabit in regnum Coelorum, dari debeat Baptiſmus, poſt reſurrectionem Apoſtolis a Domino traditum in Evangelio ſecundùm Matthaeum legimus in hunc modum: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti: *ut doctrina antecedat Baptiſma, ſcilicet ut ante doceatur credere qui baptizandus eſt, quàm baptizetur; quia ſicut Fides ſine operibus mortua eſt, ita & opera, ſi non ſunt ex Fide, nihil proſunt. Quod in parvulis quidem non obſervatur, quia per Fidem parentum, & eorum a quibus ſuſcipiuntur in ſacro Baptiſmate, ſalvari creduntur. Ita tamen ut quum ad intelligibilem aetatem pervenerint, non ſolùm doceantur, quid in corde debeant credere, ſed etiam quid in opere obſervare. Et licèt ante dominicam Paſſionem Chriſti legamus, baptizaſſe Diſcipulos, tamen quia nondum erat immolatus Agnus, qui venerat tollere peccata Mundi, hujuſmodi ſuſcipientibus* B *Paradiſi non reſerabat introitum, & non poterant, in novum reſurgere hominem, qui conſepulti non erant Chriſto per Baptiſmum in mortem. Ceterum licèt talibus regni coeleſtis per hujuſmodi Baptiſma non aperiebatur janua, non tamen omnino erat ſupervacaneus. Tantùm enim proderat ille Baptiſmus, quantùm Exorciſmus & Catechizatio proſunt* C *baptizandis. Nec quemquam moveat, quod Baptiſmus talis dicitur Chriſti in Evangelio. Nam & Fides, qua imbuuntur Cathecumeni, & dicitur Chriſti, & eſt. Sine perceptione tamen Baptiſmi non ſalvat Catechumenos. Enimvero licèt poſt reſurrectionem, & praeceptum baptizandi, & modum Apoſtolos legamus a Domino ſuſcepiſſe, non* D *tamen legimus eos baptizaſſe, niſi poſt adventum ſancti Spiritus Paracliti. In die enim ſancto Pentecoſtes quum Apoſtoli linguis loquerentur omnium gentium, Judaeis eos muſto plenos eſſe concrepantibus, Petrus Johelis prophetiâ falſa profari perfidos demonſtravit, & Davidico teſtimonio evangelizans illis Jeſum mortis ſolutis doloribus ſurrexiſſe,* E *compunctos corde ipſo uſque die ad tria millia in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti baptizavit. Quapropter a Romanis Pontificibus definitum eſt, ut ſicut infirmis, & morte periclitantibus, & obſidione poſitis, & in naufragio & in ceteris periculis, ne ſine gratia*

gratia Baptiſmi pereant, omni tempore ſubveniendum; ſic ſanis & incolumibus in ſancto tantùm Sabbato Paſchae, & Sabbato Pentecoſtes ſubveniendum eſt. Praeterea ſi quando vel Haereticorum veſaniâ, vel ſtultorum Sacerdotum ignorantiâ, una ex tribus in Baptiſmo fuerit innominata perſona, non erit ratum Baptiſma, nec dici poterit iteratum, quod conſtat non recte factum. Quod etiam in Actibus Apoſtolorum feciſſe legimus Paulum de his, qui Baptiſmate baptizati erant Johannis. Nam quia Spiritum Sanctum nondum, ſi eſſet, cognoverant, iterum baptizantur, immo verò verum ſuſcipiunt Baptiſma. Oportet enim, ut qui filii debent eſſe adoptionis, eo renaſcantur Spiritu, quo Dominicus Homo in Virginali utero conceptus eſt. Gratiâ enim Dei renaſcimur. Et quia una eſt Patris & Filii & Spiritus Sancti Deitas, una voluntas, una procul dubio eſt operatio. Haec de Sacramento Baptiſmi nunc breviter me dixiſſe ſufficiat. Nunc verò ad Euchariſtiae tranſeamus Sacramentum.

De Sacramento Euchariſtiae.

ULtimo phaſe cum Apoſtolis a Domino celebrato, de quo ſecundùm Lucam habes, Dominum dixiſſe: deſiderio deſideravi, hoc Paſcha manducare vobiſcum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in Regno Dei. Et accepto Calice gratias egit & dixit: Accipite & dividite inter vos. Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec Regnum Dei veniat. *Abolito igitur veteris Legis ſacramento, ſpretiſque carnalibus Judaicae plebis cerimoniis, quae vetus nomine in hoc loco deſignatur, * protinus novi Teſtamenti Sacramentum, & ritum celebrandi, ac-*

A *cipiens panem, commendavit Apoſtolis dicens:* Hoc eſt Corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & Calicem, poſtquam coenavit, dicens: Hic eſt Calix novum teſtamentum in Sanguine meo, qui pro vobis fundetur. *Verùm poſt Dominicam reſurrectionem Chriſto cum Apoſto-*
B *lis ſaepius manducante & bibente & colloquente, non oportebat Apoſtolis, gaudio reſurrectionis repletos Sacramentum in commemoratione Dominicae Paſſionis celebrare. Quid enim piſcis aſſus poſt reſurrectionem a Chriſto manducatus, & Diſcipulis traditus, niſi Chriſtum paſſum deſignabat, cum eodem panem & piſcem ſuprapoſitum prunis e-*
C *debant, & ipſum eumdem in Sacramento panis & piſcis & favi mellis manducabant? Poſt adventum verò in Diſcipulos Sancti Spiritus Paracliti cum invidea * multitudinis credentium eſſet cor unum & anima una, in Actibus Apoſtolorum legimus, Apoſtolos fregiſſe panes in domibus & circa domos in commemorationem Dominicae Paſſionis,*
D *& populos credentium communicaſſe. Nec multopere curabant utrum panis eſſet azimus vel * fermentatus. Poſtea vero Chriſtiana pullulante Religione, Diſcipulis in Orbe terrarum diſperſis, & maxime quum Vas Electionis praedicatâ Damaſco & Arabia, incipiens ab Hieroſolymis uſque ad Illyricum, & uſque in Spanias & in Inſulas interjacentes ſe-*
E *minaſſet Evangelium, coeperunt Eccleſiae in una Sabbati ad audiendum verbum Dei in loco, quo poterant, convenire: & poſt praedicationes, immo verò collationes, pane & ſimpliciter tantùm vino in menſa ſive lignea ſive ex lapidibus conſtructa ſuper impoſito, obſecrationibus & orationibus necnon & poſtulationibus, quam uſque hodie in ſancto Paraſceve Eccleſia decantat, a Sacerdote ſu-*

per Euchariſtia rite celebratis, Dominicâ oratione lentà voce, ut a circumſtantibus vix poſſit audiri, decantatâ, Populus in commemoratione Dominicae Paſſionis ſecundùm Dominicam traditionem communicabat, & hoc in pleriſque Eccleſiis a jejunis. In aliquibus verò in exemplum Dominicae coenae fiebat a coenatis. Quod etiam uſque ad beati Auguſtini tempora duraſſe, ipſo docente in Epiſtola, quam ſcribit ad Januarium Epiſcopum de Coena Domini, ita eſſe cognovimus. Beatus vero Paulus Apoſtolus Magiſter gentium, dum Timotheum ad regimen inſtrueret Epiſcopale, inter cetera ſic ait: Obſecro primùm fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro Regibus, & his, qui in ſublimitate ſunt poſiti, ut quietam vitam agamus &c. *Et hunc ritum Sacramentorum ab Apoſtolis celebratum, & Eccleſiis traditum, beatus Coeleſtinus Romanus Epiſcopus in Decretali ſua Epiſtola Africanis Epiſcopis miſſâ, quum de Gratia Dei diſputaret, inter cetera ſic ait:* Obſecrationem quoque Sacerdotalium Sacramentorum recipiamus, quae ab Apoſtolis tradita, in toto Mundo, atque in omni Catholica Eccleſia uniformiter celebratur, ut legem credendi ſtatuat lex ſupplicandi. Quum enim ſanctarum Plebium Sacerdotes mandatâ ſibimet legatione fungantur, apud divinam clementiam humani generis agunt cauſſam, & totâ ſecum Eccleſiâ congemiſcente poſtulant & precantur, ut Infidelibus donetur Fides, ut Idolatrae ab impietatis ſuae liberentur erroribus, ut Judaeis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut Haeretici Catholicae Fidei perceptione reſipiſcant, ut Schiſmatici ſpiritum redivivae Caritatis accipiant, ut Lapſis poenitentiae remedia conferantur, utque Catechumenis ad regenerationis ſacramenta perductis coeleſtis miſericordiae aula reſeretur. *Haec ab Apoſtolis ita celebrata, & Eccleſiis tradita, & beati Pauli Apoſtoli traditione inſtruimur, & beati Coeleſtini Romani Pontificis ita edocemur Epiſtolâ. Supereſt nunc qualiter haec noſtrae * quae in Occidentali Miſſae celebrantur climate, inſtitutio celebrari debeat, & a quibus auctoribus ſumpſerit exordium, me ſcribere. Tu verò pro nobis orare non differas, ut Dominus gratiâ ſuâ, carbone de altari forcipe ſublato, mea dignetur purgare labia. Quis enim ego ſum, qui tanta poſſim enucleare myſteria? Sed & in ſpinis locutus eſt Dominus. Et utinam, o bone Jeſu, meos non horreſcas vepres, qui tollis peccata Mundi.*

Poſt beati Petri Apoſtolorum Principis inclytum martyrium quod uno eodemque die cum beato Paulo Doctore gentium ſub Nerone Caeſare ſuſcipiens, glorioſam Romanam fecit Eccleſiam, Clemens natione Romanus Romanum ſuſcepit Pontificatum. Qualiter verò primus ſit per electionem Petri, & tertius in gradu, ſi quis gnarus eſſe voluerit, legat Librum, *quem ſcripſi* in Ugonem Schiſmaticum, *& ibi inveniet ad plenum dilucidatum. Hic verò ſpiritu Dei plenus intuens, ne ſolemnes, quas ſuperius diximus, orationes ſaepius auribus Populorum recitatae vileſcerent, & quod plus eſt, ne forte ab Ethnicis memoriae commendatae in compitis & in plateis, in theatris & in delubris Idolorum recitarentur, ob reverentiam Apoſtolorum uno die, in ſancto ſcilicet Paraſceve, ſecundùm praeteritum morem praecepit celebrari. Ipſe verò Canonem inſtituit, qui per annum totum ſuper Euchariſtiam recitaretur ſecrete, ut qui tanto ſecretius, tanto avidius tantoque reverentius a Populo ſuſciperetur. Hic idem in Dominicis diebus in loco, qui inveniri*

niri poterat, opportuno Populum inſtituit credentium convocari, datâque collectâ, quam obſecrationem dicit beatus Auguſtinus, lectoque a Populo Evangelio, poſt praedicationem imponi ſuper menſam panem, & ſimpliciter tantùm vinum praecepit. Obſecrationibus quoque ſecrete ſuper oblationem decantatis a Sacerdote ſalutari Populum in hunc modum: Dominus vobiſcum; *quo reſpondente* & cum ſpiritu tuo, *iterum admoneri, ut ſurſum habeat cor, ut quae ſurſum ſunt, cogitet non quae ſuper terram, inſtituit. Quo reſpondente, ſe habere ad Dominum, ad agendas Deo gratias eumdem protinus invitet Populum. Quo reſpondente:* dignum & juſtum *eſſe, Deo gratias agere, illico ſic incipiat dicens:* Verè dignum & juſtum eſt, aequum & ſalutare, nos tibi ſemper & ubique gratias agere, Domine ſancte Pater omnipotens aeterne Deus, per Chriſtum Dominum noſtrum: per quem majeſtatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Poteſtates, coeli, coelorumque Virtutes, ac beata Seraphim ſociâ exſultatione concelebrant. Cum quibus & noſtras voces ut admitti jubeas deprecamur, ſupplici confeſſione dicentes. *Quumque ab omni Eccleſia* Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni ſunt Coeli & Terra gloriâ tuâ. Oſanna in excelſis. Benedictus, qui venit in nomine Domini. Oſanna in excelſis, *fuerit decantatum, illico Canonem, quem beatus Auguſtinus Orationem vocat, ſuper Euchariſtiam ſecrete recitari inſtituit in hunc modum:* Te igitur, clementiſſime Deus &c. (a) Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtrae, ſed & cunctae familiae tuae,

A quaeſumus, ut placatus accipias per Chriſtum Dominum. Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaeſumus, benedictam, aſcriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis Corpus & Sanguis fiat dilectiſſimi filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti. Super quae propitio ac ſereno vultu &c. (b) Per quem
B haec omnia, Domine, ſemper bona creas, ſanctificas, vivificas, benedicis, & praeſtas nobis per ipſum, & cum ipſo & in ipſo &c. *His ita perlectis, Dominicâ ſecrete finitâ Oratione, invitato Populo ad benedictionem, inſtituit ſupra Populum dari benedictiones, quas beatus Auguſtinus nominat Poſtulationes; & particulâ Panis intus po-*
C *ſitâ in Calice communicabant, qui volebant. Et ſic finita erat Miſſa.*

Hoc modo Anacletus, qui Clementi ſucceſſit in Pontificatum, & Evariſtus Anacleti ſucceſſor, Miſſas celebravere. Beatus verò Alexander Evariſti ſucceſſor memoriam Paſſionis Chriſti addidit in Canone ab eo loco, ubi ſic incipit: Qui pridie quàm pateretur, *uſque ad:*
D ſupra quae propitio ac ſereno vultu. *Inſtituit praeterea, ut panis tantùm Azymus offerretur: nam ante indifferenter & fermentatus & azymus offerebatur. Praecepit etiam, ut in Sacrificio aqua vino miſceretur. Et hoc tantùm in Miſſarum ſolemniis ſupraddito, per omnia beati Clementis inſtituta ſecutus, quem Sixtus ejus ſucceſſor per omnia i-*
E *mitatus eſt. Teleſphorus verò Sixti ſucceſſor Hymnum Angelicum in Miſſarum ſolemniis addidit decantandum. Quod etiam Teleſphorus, Higinus, & Pius, Agnitius, & Soter, Leuterius, & Victor, Zephirinus, & Calixtus, Urbanus, & Pontianus, Anterus, & Fabianus,*

(*a*) Sequitur Canon Apoſtolorum. Ibi fit mentio uſque ad Sanctum Thaddaeum incluſive, neque aliorum fit mentio.

(*b*) Neque adſunt Conſecrationis verba.

bianus, Cornelius, & Lucius, Stephanus, & Dionyſius, nihil addentes in Canone, azyma offerentes, & aquam in Sacrificio vino miſcentes ſecundùm inſtitutum Alexandri Papae, Miſſas celebravere. Felix verò Dionyſii ſucceſſor inſtituit, ut nomina Martyrum, uti Apoſtolorum, recitarentur in Canone. Addidit etiam in Canone ab eo loco, ubi ſic incipit: Nobis quoque pèccatoribus uſque: Per quem haec, Domine, ſemper bona creas. Praecepit etiam, ut ſupra Sepulcra Martyrum & ſuper Reliquias Miſſae cantarentur. Quod beatus Auguſtinus in Tractatu ſuper Johannem laudat benefactum, ut memoria paſſionis Martyrum paſſionis Chriſti miſceatur. Poſt hunc Marcus & Eutitianus, Gajus, & Marcellinus, & Euſebius, Melciades, & Silveſter, Marcus, & Julius, Liberius, & Felix, Damaſus, & Ciricius, & Anaſtaſius, nihil addentes in Miſſarum officio, Miſſas ſecundùm ritum anteriorum ſuorum celebravere. Innocentius verò Anaſtaſii ſucceſſor finitâ Dominicâ Oratione, antequam particula panis poneretur in Calice, pacem Populo altâ voce annuntiari, & inter Miſſarum ſolemnia dari inſtituit Populo jam ante Dominicam Orationem ab Epiſcopo vel a Sacerdote benedicto. Quo ritu Zoſimus, & Coeleſtinus, Sixtus, & Primus Leo Miſſas celebraverunt. Primus verò Leo finito Evangelio Symbolum ab omni Populo inſtituit decantandum. Hilarius verò Leonis ſucceſſor, & Simplicius, Felix, & Gelaſius, qui Librum Collectarum fecit, quem poſtea beatus Gregorius correxit, Anaſtaſius & Simmachus, Ormiſda, & Johannnes, Felix, Bonifacius, Agabitus, & Silverius, Vigilius, & Pelagius, Johannes, & Benedictus, &* Pelagius beati Gregorii praedeceſſor, Miſſas ſecundùm traditionem anteriorem

A ſuorum nihil addentes celebravere. Beatus verò Gregorius primus in Romana Eccleſia inſtituit, ut Antiphona, quae vocatur Introitus, ad mulcendum audientium animos decantaretur, & hoc a Mediolanenſi habuit Eccleſia. Deinde Kyrie eleiſon a Clero novies decantari, & poſt Apoſtolum Gradale & Alleluja, excepto a Septuageſima uſque ad B Paſcha: in quo tempore Tractus cantari conſtituit. Lectoque Evangelio dum oblationes offeruntur, Offertorium decantari inſtituit. Addidit praeterea in Canone: Dieſque noſtros in tua pace diſponas, atque ab aeterna damnatione nos eripias, & in electorum tuorum jubeas grege numerari, per Chriſtum Dominum noſtrum. Addi- C dit etiam: Praeceptis ſalutaribus moniti, & divinâ inſtitutione formati audemus dicere: Pater noſter &c. Et conſtituit, ut hoc cum Dominica Oratione ſuper Euchariſtiam alta voce a Sacerdote decantaretur, ut ſequens Oratio, quae ſic incipit. Libera nos, Domine, ab omnibus malis: quae ante eum altâ voce decantabatur, ſecrete di- D ceretur. Et poſt fractionem Euchariſtiae poſt communicaverint, antiphonam, quam vocant poſt-communionem, decantari inſtituit. Et poſt ſuſceptam Euchariſtiam, gratiarum actionibus Deo oblatis, poſtulationes, quae a beato Clemente uſque ad ſua tempora ſupra Populum dabantur, antequam pax Domini diceretur, finitis poſt-communionibus, ſupra Popu- E lum dari inſtituit. Nam antea potitus Sacerdotali benedictione * Populis quaſi ſecurus abibat, & ad gratiarum actiones Deo * reddendam non intererat. Sergius verò Romanus Epiſcopus, qui a beato (a) Hieronymo vigeſimus fuit, Agnus Dei inſtituit inter Miſſarum ſolemnia, ſicut hodie fit, decantari.

De

(*) Legendum Populus.

(a) Legendum beato Gregorio.

De Sale & ejus virtute.

VEniam nunc ad Sacramenta ab Apoſtolis inſtituta. Et primùm de ſacramento Salis, Deo adjuvante, dicere incipiam. In veteri Teſtamento omne ſacrificium Sale aſpergebatur. Sal enim diſcretionem, quae magiſtra eſt Virtutum, ſignificat, ſine qua & quae videtur virtus, eſt vitium. Sale enim foetor morbidae carnis aboletur, & viſcera ſale condita in multam ſervantur aetatem. In Evangelio habes, Dominum dixiſſe Apoſtolis: Habete Salem in vobis. Et in alio loco ad eoſdem Apoſtolos dixiſſe: Vos eſtis Sal terrae. Sed uniformiter in univerſa definitum eſt Eccleſia. Quum quis ad catechizandum acceſſerit, petit exſufflationem Sacerdotis, qua Spiritus immundus expellitur; Sal per manus accipiat Sacerdotis, dicente eodem: Accipe Sal ſapientiae, quod proficiet tibi in vitam aeternam: non quod vita aeterna donetur Catechumenis, ſed quia Sal ſacramentum eſt Fidei, quae per dilectionem operatur, & baptizatos perducit ad vitam aeternam. In pleriſque verò Eccleſiis Sal ſemel datur Catechunis: in quibuſdam verò omnibus ſcrutiniis.

De triplici Oleo, & ejus virtutibus.

TRanſeundum nunc eſt ad Olei Sacramentum, quod trifarie dividitur. Eſt enim Oleum Chriſmale, cujus conſignatione ſeptiformis gratia Sancti datur Spiritus. Eſt & Oleum exorcizatum, quo unguntur Catechumeni ad effugandum inimicum. Eſt & Oleum Infirmorum ad ſanitatem corporis & animae praeparatum. Habet etiam Oleum hoc proprium, ut mixtum aliis liquoribus ſupernatet omnia liquamina, & non miſceatur. Et ſignificat veritatem, quae
A ſurſum tendit, & de ſurſum eſt, & non miſcetur mendacio. Praeterea & ad illuminandum liquor eſt idoneus. Non enim tantùm accenſus illuminat, verùm etiam tenebroſae noctis tempore projectus in mari aquas illuminat. Habet Oleum etiam hoc proprium. Illuminat, nutrit, vulnera curat, tumores deprimit, febres extinguit, calores repellit. Legimus etiam
B ad Noë rediiſſe columbam ad veſperam, ramum olivae portaſſe in ore, ex quo cognovit, pacem redditam eſſe in terris humani generis propagator. Intellexit enim vir Spiritu Sancto plenus a veſperaſcente Mundo per avem, quae caret felle, per quam Spiritus Sanctus deſignatur, per olivae ſacramentum genus humanum Sanguine Chriſti Deo Patri
C reconciliandum; & licèt non viſibili ſed inviſibili prae conſortibus ſuis Oleo unctus ſit Chriſtus, Chriſtus tamen Unctus interpretatur. A Chriſto Chriſtiani vocamur, Populus acquiſitionis, gens ſancta, & ut in Epiſtola ſua dicit Cephas, regale Sacerdotium. Antiquitus enim Reges tantùm & Sacerdotes & Prophetae Chriſmali ungebantur O-
D leo. In novo verò Teſtamento omnes per Baptiſmum renati Oleo ſanctificantur inviſibili, & unguntur viſibili: licèt in primitiva Eccleſia, quae in Judaea poſt Dominicam Aſcenſionem pullulavit, datum fuiſſe non legimus. Ceterum in primitiva Eccleſia, quae in Judaea coepit, credentes non Chriſtianos nominari, ſed Nazarenos in Actibus Apoſtolorum ſatis
E aperte Vas electionis ad Felicem Praeſidem declarat, dicens: De ſecta autem Nazarenorum, ſupra qua accuſor, ſic Deo meo deſervio, ut paternis non obviem traditionibus. In Antiochia verò ad evitandam ironiam Judaeorum, nomen Chriſtianorum primitus exortum eſt. Et hoc Sacramento ab Apoſtolis, antequam dividerentur, inſtituto baptizatis, & in Chriſto renatis per

Apo-

Apoſtolos & eorum ſucceſſores Epiſcopos, ut tutorem haberent Paraclitum per manus impoſitionem, & per Chriſmalis Olei inſignitionem coepit Spiritus Sancti orando donari chariſma. Quia verò Oleum Infirmorum ab Apoſtolis inſtitutum teſtatur Jacobus Apoſtolus dicens: Infirmatur quis in vobis? inducat Presbyteros Eccleſiae, ut orent ſuper eum, ungentes eum Oleo ſanctificato. Et oratio Fidei ſalvabit infirmum; & ſi in peccatis fuerit, remittetur ei. *Hoc omni tempore inter Miſſarum ſolemnia a Presbyteris in eo loco, ubi ſic legitur:* Per quem haec omnia bona creas, *ſolebat conſecrari. Nunc verò a ſolis Epiſcopis in eodem loco Miſſae in Coena Domini conſecratur. Oleum verò Chriſmale odoriferi balſami recipit commixtionem. Oleum enim miſericordiae & veritatis & luminis ſic odorem ſuum longe lateque habet diſpergere, ut ex bonis operibus a videntibus honorificetur Pater noſter, qui in coelis eſt, & qui non conſentiunt veritati, non habeant unde detrahant religioni. Beatus verò Anacletus Clementis ſucceſſor in Epiſtola ſua Decretali dicit, Epiſcopum minus quàm a tribus non poſſe conſecrari. Et hoc exemplo Jacobi Hieroſolymitani comprobat Epiſcopi, qui a Petro & Johanne & Jacobo ordinatus eſt, & hoc in Dominicis diebus. Dicit etiam, caput Epiſcopi debere Chriſmate perungi, ut principale noſtrum, qui eſt mens, Spiritu Sancto delibuta ſecundùm Dei imaginem vivat & ſapiat & conformetur, & ut manus ejuſdem, per quas opera deſignantur, Chriſmate perungantur, ut poſſit audire a conſecrante:* Quaecumque benedixeris, ſint benedicta, & quaecumque conſecraveris, ſint conſecrata. *Haec ſunt manus, quae Chriſma conficiunt, cujus unctione ad invocationem Epiſcopi ſeptiformis gratia ſuper baptizatos Sancti*
A *Spiritus effunditur. Et quae eodem Chri-*
ſmate manus perungant Sacerdotis, ei-
ſque poteſtatem tribuant baptizare &
praedicare, & Miſſas tam pro vivis
quàm pro defunctis decantare. Conſecra-
tiones verò Eccleſiarum & Altarium a
beato Silveſtro in Eccleſiaſticis Hiſtoriis
ſumſiſſe legimus exordium. Nam antea
licèt Oratoria eſſent, in quibus Dei Po-
B *pulus conveniebat, non tamen Altaria*
vel Eccleſias, Paganorum ſaeviente pro-
cella audebant publice habere conſecratas,
ſed in Cryptis & Coemeteriis & in
domibus occulte Miſſas celebrabant. Poſt-
quam verò Conſtantinus Chriſtianae ſe
ſubjecit Religioni, in Palatio ſuo La-
teranenſi Eccleſiam in honore Salvatoris
aedificavit, & ut imago Salvatoris pu-
C *blice depingeretur in parietibus, & i-*
mago Jovis ex alto dejiceretur, & ut
Templa clauderentur, & Eccleſiae pu-
blice aedificarentur, inſtituit. Et ex il-
lo tempore coeperunt menſae Altarium
lapideae Chriſmate perungi in ſimilitu-
dinem lapidis illius, quem erexit Jacob
in titulum, qui Chriſtum deſignabat,
qui eſt lapis angularis, qui fecit u-
D traque unum. *Sunt praeterea & alia*
Sacramenta, quibus nunc utitur Eccleſia
Dominico exemplo, quamvis non tradito
praecepto, ut eſt exſufflatio in Exorci-
ſmis, effetatio in Catechumenis, & ma-
nus impoſitio, qua Baptizatis conſignan-
do Sanctus datur Spiritus, & qua re-
conciliantur Peccatores matri Eccleſiae,
& qua Epiſcopis & Sacerdotibus &
E *Levitis virtus traditur miniſterii.*

Explicit Libellus de Sacramentis a Bonizone Sutrino Epiſcopo editus, ad Gualterium Leonenſis Coenobii Monachum & Priorem miſſus.

Ceterum quae hactenus dixi de pia veterum Fidelium munificentia in inſtituendis atque ditandis tot Caritatis Chriſtianae domiciliis, optandum eſt, ut praeſentes & poſteros ad

ad imitationem atque aemulationem commoveant. Sed potiſſimum commendanda illa loca, quae veris Pauperibus, & Aegrotis ſubſidium praebent. At in Peregrinorum hoſpitiis, ſi aliquid fortè deſiderem, mihi facile, ut ſpero, etiam probi ignoſcent. Utique laudanda piorum hominum peregrinatio, eiſque tectum & victum amore Chriſti largiri, ſine ulla haeſitatione mercede ſua in coelis minime fraudabitur. Verùm tot ex hiſce peregrinis num germanae devotionis cauſsâ ad Sanctorum loca pergunt? Experientia negat. Ii nempe manuum laborem averſati, quamquam robuſtiſſimi, erronum vitam perquam ſuavem eligunt: atque huc A & illuc, dum vires adſunt, excurrentes, & ad eadem loca, quae antea inviſerant, regredientes, Clericalem etiam (quod turpe ac intolerandum eſt) habitum nonnunquam mentiti, in ebrietatem & furta etiam proni, procaciſſime hinc inde eleemoſynas corradunt. Nonne panis, quem perditae ejuſmodi nebulonum B turmae uſurpant, rectius effunderetur in pauperrimos patriae ſuae Cives (neque enim iis ulla Civitas, ullus locus caret) atque in peregrinos tantummodo verae Pietatis cauſsâ itinerantes? Vide, quae dicam in calce Diſſertationis LVIII. *de Chriſtian. veneratione erga Sanctos*.

DE

DE JUDICIIS DEI,

SIVE

EXPERIMENTIS VETERUM,

AD SCRUTANDUM HOMINUM CRIMEN, SIVE INNOCENTIAM.

DISSERTATIO TRIGESIMAOCTAVA.

DISSERTATIO

TRIGESIMAOCTAVA.

INter antiquorum ritus, qui ad tempora noſtra minime penetrarunt, immo jamdiu proſcripti ſunt, *Judicia Dei* potiſſimùm animadvertere ad eruditionem noſtram pertinet. Eo nomine olim ſignificabantur experimenta a Chriſtianis inſtituta cum invocatione nominis divini, ut ſi quando objecta alicui crimina dubia, aut occulta forent, accuſationem ſuam actor, interveniente Deo, probare, aut reus eluere poſſet. Nimirum ſibi nullo negotio eorum temporum homines perſuadebant, Deum ſcelerum ultorem, innocentiae verò patronum, prodigiis quoque, ſi invocaretur, certaturum pro detegenda veritate, quam pertingere oculi humani acies nequibat. Hinc ſenſim varii inſtituti fuere modi, quibus explorari putabatur de controverſis criminibus ſcientia & teſtificatio Dei. Proinde experimenta haec appellata fuere *Judicia Dei*, quaſi ad omniſcientis Judicium controverſia deferretur, & inde juſta ſententia exſpectanda foret. *Purgationes* quoque dicebantur, quoties ad ea confugiebat accuſatus, ut inlatum crimen a ſe removeret. Omnium antiquiſſima Purgatio, neque ſolùm antiqua, ſed A ſemper a Conciliis & Patribus probata, *Jusjurandum* fuit, quod alio nomine *Sacramentum* vocarunt. Ut major in ipſo emittendo reverentia foret, illud ſuper Sanctorum tumulis atque Reliquiis praebere, mos olim fuit. Circiter Annum Chriſti CCCC-IV. Sancti Auguſtini diſcipulus accuſatus a Bonifacio Presbytero, cri- B men in ipſum Bonifacium tranſtulit. Dubia res erat; ſcandali periculum inſtabat. Quid heic Auguſtinus? *Elegi* (ita ille ſcribit Epiſtolâ 78. olim 137.) *aliquid medium, ut certo placito ſe ambo conſtringerent ad locum ſanctum ſe perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non ſanam cujuſcumque conſcientiam multo facilius aperirent, & ad confeſſionem* C *vel poenâ vel timore compellerent &c. Multis notiſſima eſt ſanctitas loci, ubi beati Felicis Nolenſis Corpus conditum eſt: quo volui ut pergerent; quia inde facilius fideliuſque ſcribi poteſt quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum*. Et ſane quàm celebris eâ tempeſtate foret Sancti Felicis Nolani tumulus, ex hujuſmodi etiam mira- D culis, Natales in ejus honorem conſcripti a Sancto Paulino (quorum pars a me primum evulgata fuit in Tomo primo Anecdotorum *) ſatis produnt. Addit Auguſtinus: *Nam & nos novimus, Mediolani apud memoriam Sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter Daemones confitentur, furem*

(*) Edit. hujus noſtrae T. XI. P. I.

quemdam, qui ad eum locum venerat, ut falſum jurando deciperet, compulſum fuiſſe confiteri furtum. Ita Gregorius Magnus in Epiſtola 33. Lib. 2. ad Juſtinum Praetorem ſcribit, ſe in Leone quidem Epiſcopo nullam inveniſſe culpam: attamen ſubdit, *ne quid videretur omiſſum, aut noſtro potuiſſet dubium cordi remanere, ad beati Petri ſacratiſſimum Corpus diſtricta eum ex abundanti fecimus ſacramenta praebere. Quibus praeſtitis, magnâ ſumus exſultatione gaviſi, quòd hujuſcemodi experimento innocentia ejus evidenter enituit*. Idem factum a Martino Diacono ipſe tradit Epiſtolâ 18. Lib. 7. ut alia loca omittam. Ad Sancti quoque Geminiani Mutinenſium Epiſcopi & Patroni tumulum habita hujuſmodi Judicia, oſtendam in Diſſertatione LVIII. *de Chriſtian. veneratione erga Sanctos*. Immo quoties Epiſcopis, atque ipſis Romanis Pontificibus aliquod crimen objectum fuit, non aliam viam iidem inierunt, ut ſe ſe innocentes oſtenderent. Sed quia perquam commodâ ratione videbantur multi criminationes evadere, interpoſito duntaxat Jurejurando, ſancitum fuit ab antiquis Principibus, diuque ſervatum, ut accuſatus alios quoque adhiberet teſtes innocentiae ſuae, quos *Sacramentales*, vel *Sacramentarios*, vel *Conjuratores* appellare vulgo conſueverunt. Atque hinc nata formula dicendi, *jurare quartâ manu quintâ manu &c.* hoc eſt, quatuor, quinque, & pluribus conjuratoribus adhibitis ſe ſe purgare. Id moris in Italia quoque temporibus Langobardorum fuiſſe obſervatum, nos edocebit Lex 367. Rotharis Regis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi haec verba: *Si contigerit, hominem poſt datum fidejuſſorem de Sacramento, & Sacramentales nominatos, mori &c.* Additur ibi: *Sacramentum tunc intelligitur ruptum, quando praeſentibus ſacroſanctis Evangeliis, aut armis ſacratis, ille, qui pulſatur, cum Sacramentalibus ſuis ſe conjunxerit &c.* Uſitatiſſimum vero fuit ubique Jusjurandum emittere ad *Sancta Dei Evangelia*, teſtibus etiam ſanctis viris Ambroſio, & Gregorio Nazianzeno. Propterea in ejuſdem quoque Rotharis Lege 364. iterum occurrit *jurare ad Evangelia ſancta cum duodecim aidis ſuis, ideſt Sacramentalibus: & jurare ad arma ſacrata*. Scilicet omnibus Septentrionalibus Populis, uti Du-Cangius erudite oſtendit in Gloſſario Latino, maxime probabantur Sacramenta praeſtita tactis armis, quibus benedixerat ante Sacerdos. Proinde a ſcopo aberravit Macer in Hierolexico ad vocem *Juramentum*, contendens, heic ſignificari *Arma Sacerdotalia*, hoc eſt, *inſtrumenta Sacrificii*, ſeu *Paramenta ſacra*. De veris armis haec intelligenda ſunt, in quibus poſt Sacra opinionem Honoris ſtatuebant tunc militares viri. Locum verò & formulam ad jurandum praeſcripſit Italico Populo Carolus Magnus in Lege Langobard. 38. hiſce verbis: *Omnia Sacramenta in Eccleſiis, aut ſuper Reliquias jurentur. Et quae in Eccleſia juranda ſunt, vel cum ſeptem electis, aut ſi duodecim eſſe debent. Et ſic jurent: Si illum Deus adjuvet, & illi Sancti, quorum Reliquiae iſtae ſunt, ut veritatem dicat*. Plura non addo, ne longius, quàm par ſit, Lectorem in hocce argumento deducam. Illud tantummodo adjiciam, hunc unum Purgationis modum pro legitimo a Patribus ſemper habitum, & Canonicum adhuc appellari. Conſulendus eſt in hanc rem Gratianus Cauſsâ 2. Quaeſtion. quinctâ, & Gregorius IX.

in

in Decretal. Lib. quinĉto, Tit. 34. de purgat. Canonicâ.

Judiciis quoque Canonicis adjungenda videretur *Purgatio per Euchariſtiam*, cujus haec fuit methodus. Quum accuſatus ſuſpicionem a ſe amoliri cupiebat alicujus criminis, quod manifeſtis rationibus aut confirmari, aut dealbari nequibat, ad ſacram Synaxim adducebatur. Et antequam Domini Corpus ore acciperet, coram adſtantibus proteſtabatur: *Corpus Domini ſit mihi ad probationem hodie*, aut aliud quid ſimile. Quo facto quies ei reſtituebatur, dimiſsâ Deo curâ puniendi hominis, ſi is mendax commiſſum facinus negaſſet, aut ficte pollicitus aliquid fuiſſet. Purgationem hanc Hadrianus II. Papa Anno DCCCLXIX. a Lothario Lotharingiae Rege, ſuiſque comitibus accepit. Atque ipſe Rex, ceterique divino, quemadmodum creditur, judicio percuſſi, brevì finem vivendi fecerunt, ut habent Annales Bertiniani, Metenſes &c. Sed praecipue Epiſcopi & Sacerdotes, alicujus culpae inſimulati, conſuevere Sacrum celebrare, & ad Communionem palam ſeſe innocentes profiteri, Deum vindicem invocantes, ſi mentirentur. Ita Gregorius ipſe Septimus Papa Anno MLXXVII. ſe purgavit Canoſſae coram Henrico IV. Germaniae ac Italiae Rege: tum alii Epiſcopi & Presbyteri, quos omitto. A nonnullis etiam Conciliis probata eſt ejuſmodi Purgationis forma, in qua nihil ſuperſtitionis, nullamque Dei tentationem invenias. Et ſane vix a *Jurejurando* differt. Attamen Secula poſteriora unum *Juſjurandum* pro legitima & Canonica Purgatione acceperunt. Sed praeter iſtas excogitatae ſunt ab antiquis a- A liae rationes eruendae, ut ſibi perſuadebant, veritatis occultae, & accuſationis aut confirmandae aut diluendae, idque non ſine ingenti temeritatis, & nimiae credulitatis nota. Non has Eccleſia adinvenit, non has Romani Pontifices unquam probarunt: immo eas tandem penitus ſuſtulerunt. Propterea *Purgationes vulgares*, B quaſi a vulgo inſtitutae, appellabantur; uti & *Judicia Dei*, cujus nominis cauſſam antea aperui. Primum locum faciam *Judicio Aquae frigidae*. Quum gravia flagitii alicujus indicia quemquam gravabant, ſed non ita, ut convinci reus poſſet, res ad Deum judicanda deferebatur, piâ quidem, ſed temerariâ, ut dixi, C perſuaſione. Parabatur, ſive deligebatur lacus Aquae, ad quem accuſatus, antea in Templo monitus & adjuratus, accedebat: & praemiſſis orationibus, atque invocato Deo teſte veritatis, ac ſcelerum vindice, in altum projiciebatur, intentis interea adſtantium oculis, num aqua eum reciperet, an ſuſtentaret. Non D ingratum, puto, Lectoribus erit, accipere deſcriptum verbis antiquorum hunc ritum, quando ejus duplex monumentum ex membranis eductum praeſto mihi eſt. Primum deſcripſi e pervetuſto Antiphonario, nempe circiter Annum Chriſti MCL. manu exarato, & exſiſtente in Bibliotheca inſignis Capituli Metropo- E litani Canonicorum Mediolanenſium; quod olim ſpectabat ad Canonicam Vallis Travaliae. Alterum excerpſi ex antiquiſſimo Rituali MSto, quem olim poſſidebat amicus meus D. Caeleſtinus Lorefice Monachus Benedictinus. Ita verò inſcribitur Mediolanenſis MSti Ritus.

Ordo ad ſaciendum Judicium ad Aquam ſrigidam.

HOc eſt verum Judicium ad hominem, qui debet exire in Aquam frigidam, *quando Romani propter invidentiam tulerunt Domno Leoni Papae oculos & linguam, propter theſaurum Sancti Petri. Tunc venit ad Imperatorem Carolum, ut eum adjuvaret de inimicis ſuis. Tunc Imperator duxit eum Romam, & reſtituit eum in locum ſuum, & theſaurum ſupradictum non potuit invenire aliter, niſi per iſtud Judicium; quod Judicium fecere Beatus Eugenius, & Leo, & Imperator, ut Epiſcopi & Abbates & Comites firmiter teneant & credant, quod probatum habuerunt illi ſancti Viri, quod invenerunt. Quum homines vis dimittere in Aquam frigidam ad probationem, ita debes facere. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam, & duc eos ad Eccleſiam coram omnibus. Et cantet Preſbyter Miſſam, & facit illos ad ipſam Miſſam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos conjuratione iſtâ, & dicat:* Adjuro vos homines per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per veram Chriſtianitatem, quam vos ſuſcepiſtis, & per Unigenitum Dei Filium, & Sanctam Trinitatem, & per ſanctum Evangelium, & per iſtas Reliquias, quae in hac Eccleſia ſancta ſunt, ut non praeſumatis ullo modo communicare, neque accedere ad hoc ſanctum Altare, ſi vos hoc feciſtis, aut conſenſiſtis, aut ſcitis, qualiter hoc egerint. *Si autem homines tacuerint, & nemo ullum ſermonem dixerit, tunc accedat Sacerdos ad Altare, & communicet ex illis quemcumque vult mittere in Aquam. Quum communicant, dicat*
A *Sacerdos ad unumquemque per ſingulos:* Hoc Corpus & Sanguis Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit tibi acceptum ad probationem hodie. *Expletâ Miſsâ faciet ipſe Sacerdos Aquam benedictam, & accipiat ipſam Aquam, & vadant ad locum, ubi homines probati debeant eſſe. Quum autem venerit ad jam praedictum locum, praebeat illis omnibus*
B *de ipſa ſupra benedicta Aqua bibere. Ut autem dederit, dicat ad unumquemque:* Haec eſt Aqua benedicta. Sit tibi ad comprobationem fidei. *Poſtea verò conjuret Sacerdos Aquam, ubi illos mittere debet:* Adjuro & benedico te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit, & juſſit miniſtrari humanis
C neceſſitatibus. Qui etiam te juſſit ſegregari ab aquis ſuperioribus. Adjuro te etiam per ineffabile nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, Filii Dei omnipotentis, ſub cujus pedibus mare elemento aquarum ſe calcabile praebuit; qui etiam ſe baptizari in aquarum elemento voluit. Adjuro te etiam per Spiritum Sanctum, cujus
D voluntate mare diviſum eſt, & Populus Iſraël per illud ſiccis veſtigiis tranſivit: ad cujus etiam veſtigii invocationem Elias ferrum, quod de manubrio exierat, ſuper Aquas natare fecit: ut nullo modo ſuſcipias hos homines, ſi in aliquo ex his ſunt culpabiles, quod illis objiciat, ſcilicet aut per opera, aut per con-
E ſenſum, aut per ſcientiam, aut per ullum ingenium. Sed fac eos natare ſuper te, ut nulla poſſit eſſe cauſa aliqua, aut nulla praeſtigiatio, quae illos poſſit non manifeſtare. Adjuro te per Nomen ejus obedias, cui omnis Creatura ſervit, quem Cherubin & Seraphin laudant dicentes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum;* qui etiam dominatur per

infinita

A infinita ſecula ſeculorum. Amen. *Item poſt conjurationem Aquae apprehendat ipſos homines, qui ad Judicium debent intrare. Exuat illos veſtimentis eorum, & faciat oſculari ſingulos Sanctum Evangelium & Crucem Chriſti. Poſt haec iſta conjuratio fiat per unumquemque:* Adjuro, homo, per invocationem Domini noſtri Jeſu Chri-
B ſti, & per Judicium Aquae frigidae. Adjuro vos/te per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per Trinitatem inſeparabilem; & per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum; & per omnes Angelos & Archangelos; & per Nomen Dei; & per diem tremendum Judicii; & per viginti qua-
C tuor Seniores, qui cotidie Deum laudant; & per quatuor Evangeliſtas Marcum & Matthaeum, Lucam & Johanneem; & per duodecim Apoſtolos; & per omnes Sanctos Dei, per Martyres & Confeſſores atque Virgines, & Principatus & Poteſtates & Dominationes & Virtutes; & per Thronos, Cherubin & Seraphin;
D & per omnia ſecreta Coeleſtia; & per tres pueros Sidrac, Miſac, & Abdenago, qui cotidie Deum laudant; & per centum quadraginta quatuor millia, qui pro Chriſti nomine paſſi fuerunt; & per Mariam Matrem Domini noſtri Jeſu Chriſti; & per cunctum Populum ſanctum Dei; & per illud Baptiſmum, quod
E Sacerdos vos/te regeneravit: vos/te adjuro, ut ſi vos/tu hoc furtum ſcitis/ſcis aut audiſtis/audiſti aut bajulaſtis/bajulaſti aut in domos veſtras/domum tuam recepiſtis/recepiſti aut conſentientes/conſentiens aut conſentanei fuiſtis/conſentaneus fuiſti aut ſi habetis/habes cor incraſſatum vel induratum, aut ſi inculpabiles eſtis, evaneſcant corda veſtra,/inculpabilis es, evaneſcat cor tuum, & non ſuſcipiat vos/te Aqua, neque ullum maleficium contra praevaleat. Per &c. *Oratio.* Propterea obnixe te deprecamur, Domine Jeſu Chriſte; tale ſignum fac, ut ſi culpabiles ſunt hi homines,/culpabilis eſt hic homo, nullatenus recipiantur/recipiatur ab Aqua. Haec Domine Jeſu Chriſte, ad laudem & gloriam & invocationem nominis tui, ut omnes agnoſcant, quia tu es benedictus Deus, qui vivis & regnas in Secula ſeculorum. Amen. *Deinde accipiat modo Presbyter de ipſa Aqua benedicta, quam prius fecerit. Aſpergat ſuper unumquemque: & ſtatim illos projiciat in Aquam.*

Accipe nunc non diſſimilem narrationem ex praelaudato MSto Rituali.

Benedictio Aquae Frigidae *ad furtum.* *JUſtum Judicium homines, quia verum eſt, quod Domnus Papa Eugenius conſtituit ad faciendum, ut nullum liceat perjurare ſuper Sancta Sanctorum, juſtum faciant, Epiſcopi, Abbates, & Comites, & Vaſſi Dominici. Et eſt conſtitutum in omnem regionem Romanorum.* Adjuro te, homo, per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum; per Diem tremendum; per viginti quatuor Seniores, qui quotidie laudant Deum; per centum quadraginta quatuor millia, qui Chriſti Martyres ſunt; & per omnes ſanctas Virgines; & per beatam Virginem Mariam,

riam, quae Chriſtum portare meruit; & per illum Baptiſmum, quem Sacerdos ſuper te regeneravit. In hoc tibi ſupra dico, cum Sanctis tibi invocor, ut tu (ille) de hoc furto aut conſenſiſti, aut bajulaſti, aut conſentaneus fuiſti. Cor incraſſatum aut induratum. Si culpabilis es, non ſuſcipiat eum hodie Aqua. Pro hoc, Domine, fac ſignum tale, ut omnes cognoſcant, quia tu es Deus benedictus in ſecula ſeculorum. Amen. *Incipit Judicium, quod fecit Beatus Eugenius cum Domno Papa Leone, & Domino Karolo Magno Imperatore, & Romani, propter theſaurum Sancti Petri, & invidiam inſimul tulerunt Leoni Papae oculos & linguam. Ille evaſit vix de manibus eorum, & venit ad Imperatorem Karolum, ut eum adjuvaret de ſuis inimicis. Et tunc Imperator reduxit eum Romae. Et theſaurum ſupradictum non potuit invenire aliter, niſi per juſtum Judicium, quod fecit beatus Eugenius, & Leo Papa, & Imperator Karolus, ut Epiſcopi, & Abbates, ſeu Comites firmiter teneant & credant, quia probatum habuerunt illi Sancti, quos invenerunt. Iſtam facere debes, quum hominem vis mittere in Aquam ad probationem. Tunc accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in Aqua: & duc eos ad Eccleſiam. Et ceram omnibus canant Miſſam, & faciat eos ad ipſam Miſſam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos, & conjurationem iſtam dicat. Conjuratio hominis.* Adjuro vos, homines, per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum; &c. (a) *Si autem omnes tacuerint & nullus hoc dixerit, accedat Sacerdos ad Altare, & communicet eos, quos vult mittere in Aqua. Quum autem communicat, dicat Sacerdos per ſingulos:* Corpus & Sanguis Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit tibi hodie ad probationem. *Poſtea verò conjuret Sacerdos Aquam, ubi homines mittendi ſunt. Conjuratio Aquae:* Adjuro te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis &c. (b) *Poſt conjurationem autem Aquae, exuat illos veſtimentis eorum: & faciat illos oſculari Sanctum Evangelium & Crucem Chriſti. Poſt haec de ipſa Aqua benedicta aſpergat Presbyter ſuper unumquemque, & projiciat eos ſtatim in Aqua per ſingulos. Haec autem omnia facere debent jejunando. Neque illi comedant cibos, neque qui pro ipſis mittuntur in Aqua. Conjuratio hominis:* Adjuro vos, homines / te, homo ill. per invocationem Domini noſtri Jeſu Chriſti, & per Judicium Aquae frigidae &c. (c)

Quum audis, communicantibus exhibitum fuiſſe *Corpus & Sanguinem Domini*, habes etiam antiquitatem Ritus, qui in uſu fuit, antea quàm Calicis uſus Laicis, ita jubente Eccleſia, adimeretur. Simul autem animadverte, non vulgo tantùm probata olim fuiſſe hujuſmodi ſpuria Judicia, ſed etiam nonnullis Eccleſiaſticis viris, quandoquidem in ſacris eorum Ritualibus, non ſecus atque alia Eccleſiaſtica inſtituta occurrunt. Et ſane ex ipſis Ritualibus alias non diſſimiles ejuſdem Ritus formulas edidere Juretus, Lindenbrogius, Goldaſtus, Mabillonius, Du-Cangius, Bignonius, & alii. Neque mirum, quod tanta fides adjungeretur hujuſmodi probationum generi: quum ejus inſtitutores venditarentur, ſi ſuperis pla-

(a) Formulam hujus conjurationis habes ſupra *in Ordine ad faciendum Judicium &c.*
(b) Conjuratio Aquae heic eſt eadem, quam accepiſti in ſupra laudato *Ordine*.
(c) Vide ſupra formulam Conjurationis hominum.

placet, Leo III. Romanus Pontifex, & Carolus Magnus, & Beatus Eugenius, idem fortaſſe, qui Landulpho Seniori Lib. 2. Cap. undecim. Hiſtor Mediolanenſ. Tom. IV. Rer. Italicar. memoratur. Grandia haec nomina fidem miram invento conciliabant. Neque rudis Popelli erat fictioni larvam detrahere, & praeſertim quod a Sacerdotibus quibuſdam res proponebatur, eorumque Rituales Libri veluti certam hanc detegendae veritatis formam commendabant. Hincmarus ipſe Remenſis Epiſcopus, vir doctiſſimus, inventum hoc laudabat in Opuſculo *de divortio Lotharii*. Sed jam exclamantes audi: o barbarum ac truculentum morem, fabulamque ſumme pernicioſam, quae hominibus fortaſſe culpa carentibus tam facile vitam eripiebat! Bona verba quaeſo. Et mihi olim ea opinio inſederat, infelices ita demerſos animas reliquiſſe ſub aquis; ac proinde ritum barbaricum exſecrabar. Gregorius Turonenſis Lib. primo, Cap. 69. & 70. de Gloria Martyrum, auctor eſt, duas mulieres adulterii accuſatas, *ut aquis immergerentur dijudicatas fuiſſe*. Ex iis una innocens reputata *ſuper aquas ferri coepit*. Alteram *ſtilus ſub aquis tenuit, ne ad fundum fluminis perveniret:* idque miraculi loco fuit; quapropter veluti inſons dimiſſa eſt. Ad haec Du Cangio referente, in Statutis MStis Caroli I. Siciliae Regis, qui poſt dimidium Seculi XIII. regnavit, iſta leguntur: *Quant aucuns eſtoit acuſez d'aucun crime, dont il deuſt eſtre novez, s'il n'eſtoit coupables, il ne pooiet noyer. Mais ce n'eſt mie voirs; car ce feſoit li banfices de l'air, qui le retient, non mie autre choſe.* Quae, ſi bene intelligo, haec ſonant: *Quum de aliquo crimine quiſquam accuſabatur, propter quod in a-*

A *qua ſuffocandus eſſet: ſi innocens erat, ſuffocari non poterat. Sed iſtud minime verùm eſt; fiebat enim aëris beneficio, qui projectum in aquas retinebat: neque ob aliam cauſſam id contingebat.* Haec & mihi ante oculos erant olim. Verùm in hanc rem diligentius introſpiciens, deprehendi, aliter rem actam antiquioribus Saeculis. Clariſ-
B ſimus vir P. Edmundus Martene Monachus Benedictinus Tom. 3 Lib. 3. Cap. 7. de antiqu. Eccleſ. Ritib. aliquot congeſſit formulas *Probationum in aqua frigida*, ex Archivis Gallicis; nam & ibi idem mos ſummo in honore & vigore fuit. Ita & P. Pezius in Theſauro Anecdotor. noviſſim. Part. 2. Tomi 2. pag. 635. Et an-
C tea Mabillonius in Analectis pag. 161. noviſſ. edition. alias edidere Formulas ejuſmodi Ritus. Itaque apud eumdem Martene iſta leguntur: *Deinde verò cordâ quadam, quae eum tenere queat, circa lumbos alligetur, atque in cordâ fiat nodus; & ſic in aquam ſuaviter, ne aquam commoveat, demittatur. Si verò uſque ad nodum de-*
D *merſus fuerit, extrahatur ceu ſalvus; ſin autem, quaſi reus a videntibus aeſtimetur.* Itaque animadvertendum eſt (ſecus quàm ego ſcripſeram in Notis ad Legem Langobard. 55. Lotharii I. Part. II. Tom. I. Rer. Italicar.) eos ſolùm in ejuſmodi Judicio culpae reos fuiſſe habitos, quos aqua averſabatur, atque in ſinu ſuo
E recipere negabat, perinde quaſi ſcelere inquinatos ipſa quoque horreret. Ceterum qui revera demergebatur, protinus veluti innocens reputatus, ex aqua incolumis educebatur. Attentius vide, quid in ſupra evulgato Ritu contineatur. Adjurat Sacerdos Aquam, *ut nullo modo ſuſcipiat eos homines, ſi in aliquo ſunt culpabiles; ſed faciat eos natare ſuper ſe.* In-

fra adjurantur *homines, ut ſi furtum ſciant, aut receperint &c. aut ſi inculpabiles ſint* (pro *culpabiles* ita ibi ſcriptum) *evaneſcant eorum corda, & non ſuſcipiat eos Aqua*. Ita in alterâ Formulâ apud ſupra laudatum Martene. rogatur Deus, *ut ſi innocens de hoc furto, unde purgatio quaerenda eſt, in hanc Aquam corpus ſuum immittere voluerit, confeſtim ab ipſa excipiatur Aqua. Si autem culpabilis aut reus &c. ab iſta Aqua rejiciatur &c.* Diſerte etiam tradit ſupra memoratus Hincmarus, *conligatos fune in aquam fuiſſe demiſſos, ne ſi innoxios Aqua reciperet, ii periclitarentur*. Quare nocentes, uti ſupernatantes, minime in imum, ut ferunt, dilabebantur. Atque, ut vides, nullum aliud in ejuſmodi Judicio periculum aderat, niſi quum Aqua irata ſinum aperire nolebat cadenti homini: tunc enim is illati criminis reus decernebatur. Commodiſſimam profectò dicas vel pro perditiſſimis hominibus viam iſtam ſeſe purgandi. Immo veniam efflagito ego, ſi ſuſpicer, ab aliquo verſuto potius quàm pio Viro adinventam fuiſſe rationem hanc explorandae veritatis, ut per minime periculoſum experimentum ſub ſpecie divinae Revelationis eriperetur poenae aliquis improbus, & veluti teſtimonium innocentiae haberetur, quod illum aqua in ſinum ſuum excepiſſet, ac minime ſuo dorſo ſuſtentaſſet. Perquam rudes profectò fuerint homines iis Seculis oportet, & non levi credulitate laborarint, quando ad innocentiam dignoſcendam pro caeleſti voce atque prodigio accipiebant, hominem bene ponderoſum in Aqua mergi. Sed ne quid diſſimulem, in Chronico Moſomenſi edito a Dacherio ad Annum MCLXVI. narratur, ex nonnullis Haereticis, deprehenſis apud Vizeliacum, duos ſe ſe obtuliſſe examini Aquae. *Adducti ſunt ergo ad Judicium examinis Aquae; & eorum unus omnium judicio ſalvus per Aquam factus eſt. Fuerunt nonnulli, qui exinde dubiam tulere ſententiam. Alter porro remerſus in Aquam, fere omnium ore damnatus eſt &c. Ipſo petente, ad Aquae Judicium reductus, & ſecundò demerſus, nec vel parum ab Aqua receptus eſt. Bis denique damnatus, igni ab omnibus adjudicatus eſt*. Guibertus quoque Abbas Novigenti Lib. 3. Cap. 14. de Vita ſua, par miraculum narrat de fure quodam. De altero eadem habet Hermannus Monachus in Lib. Miracul. Sanctae Mariae Laudun. Quibus in exemplis vides, ſeſe Deum accommodaſſe interdum ad hominum piam fidem & preces. Mabillonius quoque in Annalib. Benedictin. ad Annum MXXI. & MXXX. paria miracula contigiſſe refert. Si vera ſunt etiam, quae interdum audivi, in Tranſilvania perdurat adhuc experimentum *Aquae* ad dignoſcendas Sagas, ſive Incantatrices maleficas, quarum ingens copia ibi traditur eſſe, & de quibus multa narrantur, quae tamen credere vera ſapiens nolit, niſi ſuos ipſe oculos teſtes adhibeat.

Ejuſdem quoque generis, & in eumdem finem excogitatum fuit alterum *Judicium Panis & Caſei*. Nempe poſt multas Eccleſiaſticas caeremonias, orationes, Miſſam, & Communionem, accuſato Panis & Caſeus benedicti tradebantur. Si edere & glutire poterat, jam exploratae illius innocentiae omnes plaudebant. Sin cibus comedi, atque in ventriculum demitti nequibat, continuò objecti criminis reus dijudicabatur *.

Judicium

* *Judicio* ſive *Experimento* hoc, quo tempore, nempe Saeculis barbaricis, vafri homines Religioni minime obſequentes pro libito ſuo, non quidem licite, nec auctoritate aliqua

Judicium Caſei in Germanico Codice proſtans indicarunt etiam Eccardus, & Clariſs. P. Godefridus Abbas Gottwicenſis Lib. I. Cap. II. Chronici Gottwicen. Accipe nunc ejuſmodi Ritus deſcriptionem nondum editam ex antiquiſſimo Rituali ſupra mihi memorato:

Benedictio Panis & Caſei.

AGios, Agios, Agios. Sancte Pater, qui es inviſibilis, aeterne Deus, omnium rerum Creator, Deus ſpiritalium orator, qui cunctorum conditor es, & arcana conſpicis. Qui ſcrutaris corda & renes, Deus, deprecor te; exaudi verba deprecationis meae, ut qui hoc furtum admiſerit, Panis vel Caſeus iſte fauces & guttura eorum tranſire non poſſit. Amen. *Alia Benedictio:* Domine, qui liberaſti Moiſen & Aaron a dextra Aegypti, Davit de manu Goliae, Jonam de ventre Ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Theclam de beſtiis, Suſannam de falſo crimine, tres Pueros de camino ignis ardentis, Danielem de lacu leonum, Paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, oſtende miſericordiam tuam, ut qui hoc furtum commiſerunt, Panis vel Caſeus iſte fauces vel guttura eorum tranſire non poſſit. Per &c. *Conjura-*

B *tio Panis & Caſei:* Te igitur, clementiſſime Pater, per Jeſum Chriſtum filium tuum Dominum noſtrum ſupplices rogamus & petimus, ut inhaereas linguas gutturibus iſtorum hominum, qui hoc furtum fecerunt vel commiſerunt, aut numquam manducent neque glutiant creaturam tuam Panem & Caſeum iſtum, ut ſciant,
C quia tu es, & non eſt alius Deus praeter te. Summe Deus, qui in coelis moraris, qui habes ob Trinitatem & majeſtatem tuam juſtos Angelos tuos, emitte, Domine, Angelum tuum Gabrielem, qui ora haereat gutturibus eorum, qui hoc furtum fecerunt, ut nec manducent nec glutiant creaturam tuam Panem &
D Caſeum iſtum. Abraam, Iſaac, & Jacob, hos Patriarchas invoco cum duodecim millibus Angelorum & Archangelorum. Invoco quatuor Evangeliſtas Marcum, Matthaeum, Lucam, & Johannem. Invoco Moiſen & Aaron, qui mare * diſiverunt: ut ligent linguas gutturibus iſtorum hominum, qui hoc furtum fecerunt,
E aut conſenſerunt. Si hanc creaturam tuam Panem & Caſeum guſtaverint, tremulent ſicut arbor tremulus. & requiem non habeant nec requieſcant in faucibus eorum creaturam Panis & Caſei: ut ſciant omnes, quia tu es Deus, & non eſt alius praeter te. Per &c. *Conjuratio hominis:* Conjuro te,

aliqua legitima fulti ſacra profanis immiſcere aſſueti, ut etiam aliis hujuſcemodi uſibus & piis diſciplinis quampluribus, ad incautos rudeſque decipiendos, ſibique quoquo modo conſulendum, auſu temerario ac ſuperſtitioſo abutebantur. In id reſpiciebat, opinor, inmortalis Boccaccius, vir emunctae naris & omnigenae eruditionis, nec non ſuaviloquentiae, & aevi ſui pravis moribus irriſorum cenſorumque diſertorum, *quot aut fuerunt, aut ſunt, aut aliis erunt in annis* facile princeps, tunc quum in fab. VI. Diei 8. ad ſublatum furto ſuem occiſum inveniendum, cui ſubreptus fuerat, ei Experimentum hocce per quemdam proponit, his verbis uſum: = *& per certo ſe tu gli poteſſi ragunare, io ſo fare la experientia del pane & del formaggio, & vederemmo di botto chi l' a avuto............ & così ſi poſſono benedire le galle del gengiovo come il pane e'l cacio* =. Itaque locus iſte explicari non poſſe videtur, niſi habita ratione ad diſciplinam qualemcunque praedictam, quam lepidos fures forte docuerat Presbyter, haud quidem prudens, & plus nimio feſtivus, & rei gnarus, & apud quem ablata furto res fuerat ante recondita.

te, *homo*, per patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per tremendum Judicii diem, per quatuor Evangeliſtas, per duodecim Apoſtolos, & per ſexdecim Prophetas, & per viginti quatuor Seniores, qui coti die in laudem Dei adorant, per illum Redemtorem, qui pro noſtris peccatis manus ſuas ſanctas in Cruce ſuſpendere dignatus eſt; ſi in hoc furtum mixtus es, aut feciſti, aut bajulaſti, taliter tibi ordinetur de manu Domini, vel de tanta ſua ſancta gloria & virtute, ut Panem & Caſeum iſtum non poſſis manducare, niſi inflato ore, cum ſpuma & gemitu & dolore & lacrymis; faucibuſque tuis ſis conſtrictus per Eum, qui venturus eſt judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

In Antiphonario quoque vetuſtiſſimo Capituli Metropolitani Mediolanenſis, cujus ſupra mentionem feci, legebatur *Benedictio Panis & Caſei ad inveniendum, qui furatus eſt*. Aſt ego, ne Lectori ſim toedio, unicum exemplum attuli, & praeſertim quod non diſſimilis hujuſce Judicii deſcriptio occurrat apud praelaudatum Martene in Libr. de antiquis Eccleſ. Ritibus. Gravioris contra diſcriminis fuit *Judicium Aquae ferventis*. In hanc demiſſus homo ſi urebatur, intentati criminis nulla defenſio ſupererat. Is enim reus a Caelo indicatus credebatur. Viciſſim verò innocentem depraedicabant (neque injuriâ) ubi is inde illaeſus emergebat. Manum tantummodo, non autem corpus totum, in lebetem ferventis Aquae eâ occaſione ſolitam fuiſſe immitti, antiquorum monumenta teſtantur. Immo innuere videntur, Servos duntaxat alicujus culpae arceſſitos ſubiiſſe ejuſmodi Judicium. In Capitulari Ludovici Pii, edito Anno Chriſti

A DCCCXIX. apud Baluzium Tom. primo Capitular. Reg. Francor. pag. 598. & *669*. atque inter Leges Langobardicas Cap. *9*. Ludovici Pii, pag. 128. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi de homicidiis intra aedes ſacras perpetratis agitur, haec habentur: *Si proprius Servus hoc commiſerit, judicio Aquae ferventis examinetur, utrum hoc ſponte, an ſe defendendo feciſſet. Et ſi manus ejus exuſta fuerit, interficiatur*. Sed longe antea ritum eumdem indicaverat Liutprandus Langobardorum Rex Lege 21. Lib. 5. pag. *61*. ejuſdem Partis II. Tomi I. Rer. Italicar. his verbis: *Si quis Servum alienum ſine voluntate Domini ſui in ſacramentum miſerit, aut manum in Caldaria mittere fecerit, componat Domino ejus Solidos viginti*. Gregorius quoque Turonenſis non diſſimile experimentum narrat Lib. primo, Cap. 81. de Gloria Martyrum, quod inſtitutum fuit inter Catholicum & Haereticum in orthodoxae Fidei teſtimonium. Hac de re legendus Du-Cangius in Gloſſar. Latin. ad vocem *Aqua*, & videndae Formulae hujus Ritus apud ſupralaudatum Martene Tom. 3. Lib. 3. Cap. 7. de antiquis Eccleſ. Ritibus. Ego tantummodo proferam, quae in nuper laudato Rituali MSto de hoc Ritu habentur: unde etiam elucebit, nihil aliud quàm *manum* immitti conſueviſſe in Aquam ferventem, quum ejuſmodi experimentum peragebatur.

Benedictio ſuper *Aquam ferventem*.

DEus Judex juſtus, fortis & patiens, qui auctor pacis es, & judicas aequitatem, judica quod juſtum eſt, Domine, & rectum Judicium tuum. Qui reſpicis ſuper terram, & facis eam tremere. Tu Deus omni-

A omnipotens, qui per adventum Filii tui Domini noſtri Jeſu Chriſti Mundum ſalvaſti, & per ſanctiſſimam ejus Paſſionem genus humanum redemiſti: tu hanc Aquam igne ferventem ✠ ſanctifica. Qui tres pueros, ideſt Sidrac, Miſac, & Abdenago, jubente Rege Nabucdonoſor in camino ignis accenſa fornace ſalvaſti. Tu, clementiſſime Dominator praeſta, ut ſi quis innocens de hoc furto, vel ſtupro in hanc Aquam igne ferventem Manum miſerit, ſicut tres pueros ſupradictos de camino ignis ſolviſti, & Suſannam de falſo crimine liberaſti, ita & qui innocens de hoc furto in hanc Aquam igne ferventem Manum miſerit, ſalvam & illaeſam educat. Ita, Domine omnipotens, ſi quis eſt culpabilis, incraſſante Diabolo cor induratum, praeſumſerit Manum ſuam mittere, tu, juſtiſſime, qui es Veritas, heic in corpore ſuo veritatem manifeſta, ut anima per poenitentiam ſalvetur. Et ſi culpabilis eſt, & per aliquod maleficium, aut per herbas peccatum ſuum tegere voluerit, tua dextera evacuare dignetur. Per &c. *Alia benedictio:* Benedico ✠ te, Creatura Aquae igne ferventis, in nomine Patris, ex quo cuncta procedunt, & Filii, per quem facta ſunt omnia, & Spiritus Sancti, in quo univerſa ſociantur. Et adjuro te per Eum, qui te ex quatuor fluminibus totam terram rigare produxit: nam & te in vinum mutavit; etiam in te baptizatus eſt. Ut nulla inſidia Diaboli, neque maleficia hominis inimici te a veritate Judicii ſeparare poſſint; ſed punias noxium, & illaeſum purifices innocentem, per Eum, cui nulla latent occulta, & qui miſit te per Diluvium ſuper univerſum Orbem, ut peccatores deleres; & adhuc venturus eſt judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

Narrantur & de hoc Judicio miracula nonnulla caelitus patrata. Unum prae ceteris refert Hincmarus ſupra memoratus in Libro *de divortio Lotharii*, qui rem quoque ſibi probari
B ſatis ſignificat. Neque diſpar fuit *Judicium Ferri candentis*. In vetuſto Antiphonario Capituli Metropolitani Mediolanenſis habetur *Benedictio ad Judicium Ferri ardentis in manu*. Scilicet qui illaeſus Ferrum candens manibus retinebat, a ſe veritatem aut innocentiam ſtare ejuſmodi prodigio evincebat. Qui adu-
C rebatur, certum vulgo praebebat judicium, ſe mentitum, aut crimine illato gravari. En quae in Rituali MSto de hujuſmodi Judicio reperi.

Benedictio *Ferri* ad Judicium faciendum.

D *IN primis benedicatur ignis:* Domine Sancte Pater omnipotens aeterne Deus, in nomine tuo, & Filii tui Dei, & Domini noſtri Jeſu Chriſti, & Spiritus Sancti, benedicimus ✠, & ſanctificamus ignem hunc. Adjuva nos, qui vivis & regnas, per &c. *Sequuntur Letaniae. Poſtea legitur Evangelium:* In illo tempore ductus eſt Jeſus in deſertum &c. *Alia bene-*
E *dictio:* Deus qui tribus pueris mitigaſti flammam ignium, concede propitius, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum, per &c. *Alia benedictio*: Deus, quem omnia opera benedicunt, quem Coeli glorificant, quaeſumus te orantes, ut ſicut tres pueros de camino ignis incendio non ſolùm illaeſos, ſed etiam in tuis laudibus conclamantes liberaſti,

ſti, ita & nos a peccatorum nexibus abſolutos, a devoragine ignis eripias. Ut dum te Dominum Deum patrem benedictione laudamus, criminum flammas, operumque carnis incendia ſuperantes, ſacrificium tibi debitum fieri mereamur, per Dominum &c. *Alia:* Deus, cui noticiam nullam umquam ſecreta fugiunt, fidei noſtrae tua bonitate reſplende, & praeſta, ut quiſquis purgandi ſe gratiâ hoc igni tulerit ferrum, potentiae tuae indicio vel abſolvatur innocens, vel obnoxius detegatur, per &c. *Alia:* Benedic, Domine, per invocationem ſanctiſſimi nominis tui, ad manifeſtandum verum Judicium tuum, hoc genus metalli, ut omni daemonum falſitate procul remotâ veritas veri Judicii manifeſta fiat, per &c.

Similem, niſi idem ſit, Ritum ſubnecto. Novem aut duodecim ferrei *Vomeres* candentes ſubſternebantur, ac ſuper eos pedibus nudis incedere eligebat aut jubebatur, qui ſuam veracitatem aut innocentiam probandam ſuſceperat. Victor abibat, qui nullum ab igne detrimentum reportabat; victus, qui laedebatur. In Lege Langobardica 105. Caroli Magni Part. II. Tomi II. pag. 106. Rer. Italicar. edicitur, ut qui homicidium ſe perpetraſſe negaverit, *ad novem Vomeres ignitos Judicio Dei examinandus accedat*. Adeo verò pervulgatum erat & commendatum Ferri candentis Judicium, ut Monachi ipſi non raro ad illud in rebus dubiis appellarint. Sirmondus V. Cl. in Notis ad Epiſtol. 39. Lib. 3. Goffridi Vindocinenſis acta controverſiae inter Haimericum Vicecomitem, ac Theodoricum Sancti Albini Abbatem. Vicecomitem adiit Abbas, paratus *aut calidi Ferri Judicio ſecundùm Legem Monachorum per ſuum hominem probare, aut ſcuto & baculo juxta Legem Saecularium defendere &c.* Mabillonius quoque in Appendice ad Tom. 4. Annal. Benedictinor. num. 42. Chartam refert, in qua Monachi Majoris Monaſterii ad litem dirimendam uti decreverunt *Solito candentis Ferri Judicio*. Vide quàm altas radices temerarii iſti mores egerint, quando & ipſi religioſi viri in eos conſentiebant, adeo ut *candentis Ferri Judicium* familiare Monachis evaſerit, & veluti *Lex Monachorum* cenſeretur. Quod plus etiam mirere, obnoxiae fuerunt ejuſmodi Judiciis Imperatrices ipſae atque Reginae, quoties in dubium revocabatur illarum honeſtas. Carolus Craſſus Auguſtus Anno DCCCLXXXVII. Analiſta Saxone teſte, Conjugi ſuae adulterii crimen objecit. *Illa virginitatem ſe approbare Dei Judicio, ſi marito placeret, aut ſingulari Certamine, aut ignitorum Vomerum examine affirmabat; factoque diſcidio, in Andelam Monaſterium Ancillarum Dei in Alſatia, quod ipſa exſtruxerat, Deo famulatura receſſit, in quo ſepulta multis miraculis praefulget*. Henrici I. Auguſti in Caelitum catalogum inlati Conjugem ſanctam norunt omnes *Cunegundem*. Sed non omnibus notum eſt, adactam fuiſſe caſtiſſimam Auguſtam, ut a ſe thori violati ſuſpicionem atque accuſationem removeret, ad Judicium Vomerum ſuſcipiendum. Rem narrat vetuſtiſſimus Auctor Vitae ipſius apud Ludewigum Tomo primo, pag. 346 Scriptor. Bambergenſ. atque inter cetera ſcribit: *Expurgationis gratiâ ad Vomeres candentes illud ſibi Judicium elegit, quod propter duritiam hominum inſtitutum eſſe cognoſcitur &c. Stupentibus & flentibus univerſis, qui aderant, Vomeres*

res candentes nudo veſtigio calcavit, & ſine aduſtionis moleſtia, ſecura pertranſiit. Ita paucis poſt annis, hoc eſt Anno MXXXIII. inſimulata inhoneſtae conſuetudinis Emma Angliae Regina apud Eduardum Regem filium innocentiam ſuam *Ferri candentis examine* probavit, ſuper novem ignitos Vomeres in pavimento Templi paratos illaeſa perambulans. Neque aliâ ratione *quidam homo ingenuus, de homicidio Sigefredi Comitis incuſatus*, culpam a ſe amovit. Hoc eſt, *candenti Ferro ſe expurgavit, & ex decreto Synodi poſt duas noctes illaeſus apparuit*, ut habetur in Vita Sancti Meinwerci Epiſcopi Paterbrunenſis Cap. 99. apud Leibnitium Tomo primo Scriptor. Brunſvicenſium. Neque reticere volo famoſum facinus, cujus auctorem habemus Godefridum Viterbienſem Part. 17. Chronici, ubi res geſtas Ottonis III. Auguſti perſequitur. Quum is *juxta Mutinam* verſaretur, deperiit Auguſta Conjux Comitem Urbis, & ad infanda ſolicitavit. Procacem feminam repulit Comes, ſibique ex ejus irâ imminere jam mortem praeſentiens, conſciam ſervatae fidei propriam Uxorem voluit, eique inter cetera dixit:

Tu mihi poſt mortem conſcia teſtis eris.
Si dubium videatur eis, quod teſte probabis,
Judicio Candentis eos Ferri ſuperabis.

Neque ſecus accidit. Necato Comite, quem apud maritum irata Auguſta calumniata fuerat, illius Uxor intrepida Ottonem Auguſtum adit, & re proditâ, ſeſe examini *Ferri candentis* offert, ex quo illaeſa prodiit. Flammis propterea adjudicata eſt Im-

A peratrix, caelo auctore damnata. Equidem novi, a Pagio, Leibnitio, aliiſque doctiſſimis Viris concordi calamo nunc inter fabulas amandari totam iſtam Viterbienſis narrationem, quum de ea altum ſilentium ſit apud omnes ſynchronos & propiores Hiſtoricos, & jam communi ſententia inter eruditos ſtatutum ſit, Ottonem
B III. Auguſtum nuptias nunquam cum ulla femina celebraſſe. Attamen alibi animadverti, & nunc repeto, Landulphum Seniorem, Hiſtoricum Mediolanenſem Lib. primo, Cap. 18. Hiſtoriar. Tomo IV. Rer. Italicar. in haec verba de eodem Auguſto loqui: *Erat Otto Ottonis filius Secundi a conſilio conjugali, mortua Conjuge, ex qua*
C *ſibi filium maſculum minime genuerat, alienus. Qui quum in caſtitate videns per humanam fragilitatem perſiſtere ſe non poſſe &c.* Tum pergit dicere, miſſum ab eo fuiſſe Arnulphum Mediolanenſem Archiepiſcopum ad Graecorum Imperatorem, ut ejus filiam ſibi in uxorem peteret. Rebus humanis exemtus eſt Otto III. in juventutis
D flore Anno MII. Landulphus autem Hiſtoricus haec de eo ſcribebat circiter Annum MLXXXIV. Quare vides, non exiguum robur hinc accedere Godefridi Scriptoris Italici verbis. Auguſtae illius impudicae mortem & facinus ignominioſum ſatius duxerint Germanici Hiſtorici (ſynchronos autem unum aut duos tan-
E tùm habemus) ſilentio tegere, quàm in infamiam gentis ſuae, atque affinium commemorare. Quum verò averſantem ſecundas nuptias Landulphus Ottonem exhibet, indicare etiam videtur, primas ei male ceſſiſſe. Quaeri autem poſſet, num praeter ſuperſtitionem praeſtigiae quoque & doli in hujuſmodi experimenta coirent. Certe cultores quoque Apollinis

pollinis in Monte Soracte, Plinio teſte Lib. 7. Cap. 2. *ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes, non aduri tradebantur*. Quod & Vergilius ſcripſit Libro undecimo, verſu 787. Aeneid.

--- --- --- Et medium freti pietate per Ignem
Cultores, multâ premimus veſtigia prunâ.

Id autem Varro apud Servium ab Hirpinis tentatum ait, quod *medicamento plantas tingerent*. De cultoribus Feromiae parem audaciam Strabo refert. Albertus quoque Magnus in Libro de Mirabilibus nos docet, quibus medicamentis in manu deferri poſſit ignis ſine laeſione deferentis. Ego fabulas ſuſpicor. Experimentum tamen aliis dimitto. Quod certum eſt, diu etiam inter Fideles Chriſti ejuſmodi Judicium locum habuit. Nam (uti auctor eſt Radevicus Lib. primo, Cap. 26. de Geſtis Friderici) in Legibus militaribus ab ipſo Friderico I. Auguſto Anno MCLVIII. promulgatis, *Servus culpatus, non in furto deprehenſus, ſequenti die expurgabit ſe Judicio igniti Ferri, vel dominus juramentum pro eo praeſtabit*. Immo quod mirere, vel Anno Chriſti MCCCXXIX. in ipſa Mutinenſi Urbe Ferri igniti experimentum perdurabat, uti fidem facit Bonifacius de Morano in Chronico Mutinenſi, Tomo XI. Rer. Italicar. ubi immanem Theutonicorum militum impotentiam deſcribit in Cives, a quibus & acciti & benevole excepti nuper antea fuerant. *Aggrediebantur etiam* (ſunt ejus verba) *Cives & Comitatinos, aſſerendo, ſe eiſdem pecuniam mutuaſſe, petendo ſibi ſatisfieri de eâdem. Et ipſi Mutinenſibus denegantibus, ut rei veritas ſe habebat, & regulam* (nunc *Riga*) *ferream igne calefactam manu ſumere offerebant. Quam accipiebant nullâ habitâ laeſione ipſi Mutinenſes. Theotonici ſic videntes aſſerebant, ſe nolle credere fallaci probationi hujuſmodi, & hoc Arte Magicâ procedere aſſerebant.*

Ad hactenus recenſita accedat *Judicium Crucis*, cujus eſt mentio in Lege X. Langobard. Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 95. Haec in Codice Eſtenſi ita legitur: *De eo, qui perjurium fecerit &c. Quod ſi accuſator contendere voluerit de ipſo perjurio, ſtent ad Crucem.* In Capitularibus quoque Regum Francorum non ſemel experimenti hujus mentio occurrit. Multum verò ſe fatigavit eruditiſſimus Du-Cangius in Gloſſar. Latin. ut decerneret, qualis forma olim fuerit hujuſce Judicii: ac denique ſtatuit, eos, qui Crucis examen ſubibant, expanſis in Crucis formam, ſive ſublatis in altum brachiis, ante Crucem in Templo ſtetiſſe certo ac definito tempore, hoc eſt, donec recitaretur Evangelium, aut Pſalmi nonnulli. Immobiles perſiſtentes, innocui: contra qui ſuſtinere tandiu brachia nequibant, ſontes veluti divino judicio habebantur. Hujus rei documentum protulit Dubletus ex Sandionyſiano Pariſienſi Archivo, illatum ſubinde a celeberrimo Mabillonio in Appendicem Rei Diplomaticae num. 51. Contendente Herchenrado Epiſcopo Pariſienſi Anno Chriſti DCCLXXI. contra Monaſterium Placicium coram Carolo Magno Rege, *ad Dei Judicium ad Crucem* provocatum fuit, in quo ſuccubuit homo Epiſcopi. Alterum exemplum protulit Ughellius Tomo V. in Epiſcop. Veronenſibus, nempe experimentum Anno DCCCXXXVII. Veronae factum a duobus Clericis, qui

qui *in Eccleſia Sancti Johannis Baptiſtae ad Domum*, *ad Crucem ſteterunt*. *Ambo ab Introitu Miſſae uſque ad mediam Paſſionem ſecundùm Matthaeum* conſtantes perſtitere. Tum unus ex iis laſſus *in terram velut exanimis corruit*. *Alter pacificus* (fortaſſe Pacificus nomine) *uſque ad finem Paſſionis ſtetit*, hoc eſt victoriam retulit. Nullum hinc grave damnum in devictos fluxiſſe vides, uti in examine Ignis factum oſtendimus. Ac proinde nil mirum, ſi Carolus Magnus in Diviſione Regnorum inter filios ſuos, Tomo primo, pag. 444. Capitularium, *Judicium Crucis* ſelegerit, ad definiendas in poſterum controverſias, quae inter eoſdem ſuborirentur, *nec umquam pro tali cauſa cujuslibet generis pugna vel campus ad examinationem judicetur*. Erit mihi infra in peculiari Diſſertatione ſermo *de campo*, hoc eſt *de Duello*.

Interea Judiciorum ſeriem abſolvam, famoſiſſimum prae ceteris referens illud, quod *tranſitus per Ignem* mihi appellabitur. Ejus veſtigia ante Annum a Chriſto nato Milleſimum in Occidente non invenio. At Cedrenus ſub Anaſtaſio Imperatore circiter Annum DVI. auctor eſt, Epiſcopum Orthodoxum Ariano hanc in Oriente obtuliſſe conditionem, *ut per Ignem, cujus eſſet Fides verior, probaretur*. *Recuſante facere Ariano, Orthodoxus intrans per ignem, illaeſus exivit*. A Graecis, ut reor, didicere Itali poſt aliquot Secula ejuſmodi experimento uti ad Religionis tutelam, ac praecipue ad convincendos Epiſcopos Simoniae accuſatos. Celeberrimus hac de cauſa evaſit *Petrus* cognomento *Igneus*, Vallumbroſani Coenobii Monachus, dignus qui poſtea ſanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis & Epiſcopus Albanenſis renuntiaretur. Contendente Populi Florentini parte, *Theuzonem Epiſcopum* ſimoniace Epiſcopalem cathedram ſibi quaeſiiſſe, gemina lignorum ſtrues, Sancti Johannis Gualberti Abbatis juſſu, Anno MLXVII. paucis a Florentia paſſuum millibus paratur, relictâ in medio ſemitâ unius brachii, per quam homo tranſire poſſet. Ardentem rogum Petrus intrepidus intrat, illaeſus inter flammas pertranſit, & Epiſcopum hoc prodigio veluti caeleſti voce convictum extrudendum oſtendit. Rem fuſe narrant Acta Sancti Johannis Gualberti, Johannes Villanius, Baronius, Ughellius, & alii. Neque minori famae celebritate per Italiam inſonuit, *Judicium Ignis*, quod Liprandus Presbyter Mediolanenſis Anno MCII. ſubiit, ut evinceret, Groſſulanum, ſive Chryſolaum Archiepiſcopum per Simoniam in Mediolanenſem Cathedram inſiliiſſe. Habes narrationem in Hiſtor. Mediolanenſi Landulphi junioris Cap. decimo, pag. 481. Tomi V. Rer. Italicar. quam conſulere potes. Attamen non tam proſpere res illa proceſſit, ut integra fides prodigio accederet. Nam uti Landulphus in ejus excuſationem ſcribit, *quia ignis manum Presbyteri, in projiciendo aquam & incenſum ſuper ignem, laeſit; & quia pes equi Johannis de Rhaude nudum Presbyteri pedem de igne exeuntis dure calcavit: turba triſtis de caſu & ruina Groſſolani, in Presbyterum & ejus legem poſt paucos dies ſcandalizavit &c.* Ambiguo pariter ſimilique ſucceſſu a Petro Bartholomaeo rudi Clerico tentata eſt *Ignis* fortuna in expeditione Hieroſolymitana Anno MXCVIII. ut Lanceam a ſe inventam Antiochiae probaret illam eſſe, quae latus Salvatoris noſtri aperuerat. *Per Ignem tranſivit*, inquit

inquit Willelmus Tyrenſis Lib. 7. Cap. 18. Hiſtor. *quantùm Populo videbatur, illaeſus*. Verùm res in dubium paulo poſt verſa eſt. *Nam ille idem infra paucos dies vitâ deceſſit. Cujus accelerati obitus occaſionem, quum homo ſanus & vitalis prius videretur, quidam aſſerebant tentatum incendium. Alii verò dicebant, quod ab incendio ſanus evaſerat & incolumis: ſed egreſſum ab igne turbae cauſsâ devotionis irruentes oppreſſerant & contriverant*. Richardus Cluniacenſis, cujus Hiſtoriam in hoc ipſo Opere evulgabo infra, addit: *Populus volens eum tangere, vel de veſtimento ejus aliquid accipere, fecerunt tria vel quatuor vulnera in ejus cruribus, abſcindentes de carne, & pinnam dorſi ejus confringentes, crepuerunt eam*. Quod ego vehementius obſtupeſco, quum deinde per aliquot Secula intentatum fuiſſet immane hoc experimentum, ſub finem Seculi XV. idem rurſus propoſitum fuit a viris quidem religioſis Florentiae; immo & in illud conſenſerat Hieronymus Savonarola, vir pietate non minus quàm doctrinâ celeberrimus adhuc. Cur peractum reapſe non fuerit, Nardius, Johannes Franciſcus Picus, atque alii Hiſtorici tradidere.

Juvat nunc exclamare: oh miſeram hominum conditionem, quantopere, quàm ſaepe te prodis! & quanto opinionum impetu in abrupta, tibique pernicioſa interdum raperis! Erant haec olim in uſu, ubique commendabantur: neque dubitabant vulgares homines, quin ad hujuſmodi Judicia conflueret peculiaris quaedam occulta Dei virtus. Et nihilominus perſpicere majores quoque noſtri poterant experimentis iis *tentari Deum*, & plane dedecere cum Numinis dignitatem, tum exilitatem

A noſtram, velle quodammodo cogere Deum ad patranda miracula ad arbitrium noſtrum, & pro levibus plerumque cauſſis. Gratulandum autem Seculis noſtris, quod hiſce morbis minime laboramus; nam illorum ſemina jamdiu praeciſa fuere Romanorum Pontificum & Eccleſiae decreto. Aventinus Lib. 4. Annalium B Bojorum haec ipſa Judicia olim uſitata deſcribit, eorumque formam refert. Tum in haec verba erumpit: *Atque haec tantùm abſuit, ut impia judicarentur, ut ſanctiſſimos Pontifices, Principes Chriſtianiſſimos, viros atque feminas ſacratas, uſurpaſſe iſtas purgandi caeremonias inveniam. Illud tum erat ſapere, fidem Deo habere, omnem* C *ſpem in ipſo collocare. Noſtro Saeculo nihil minus. Quippe nihil aliud eſt, quàm delirare, Deumque immortalem irritando ad iracundiam provocare. Soles id factum, ut video, diverſis aetatibus, heic pietatis, alibi erroris nomen accipere*. Ita ille: cui tamen repoſitum velim, iſta quidem vetuſtis temporibus uſurpata paſſim fuiſſe, ſed nunquam D calculo Romanae Eccleſiae probata; neque defuiſſe inter ipſos Chriſtianos, qui ejuſmodi Judicia averſarentur atque damnarent. Propterea *Vulgaria* appellata ſunt, ideſt a vulgo adinventa, non autem recepta ab univerſali Eccleſia. Nam etſi Concilia quaedam Germanica, ac praecipue Triburienſe Anno DCCCXCV. ab E Epiſcopis XXII. celebratum, *ferventis Aquae*, & *Ferri candentis* purgationem in caſibus dubiis amplexa fuerint, in eandem tamen Diſciplinam minime reliquas Eccleſias conſenſiſſe reperimus. Diſciplinam, inquam; neque enim haec ad Dogma pertinent. Immo ante Patres Triburienſes Agobardus Archiepiſcopus Lugdunenſis, vir doctiſſimus, Li-

brum

brum ediderat *contra damnabilem opinionem putantium divini Judicii veritatem igne, vel aquis, vel conflictu armorum patefieri*. Quem Librum Maſſonus, ac deinde Baluzius evulgarunt. Ipſo autem teſtante, *vani* duntaxat *homines nominabant iſta Judicium Dei*. Eadem repetit in Libro adversùs Legem Gundobadi, ſcribens: *Non oportet, mentem fidelem ſuſpicari, quod omnipotens Deus occulta hominum in praeſenti vita per Aquam calidam, aut Ferrum revelari velit: quanto minùs per crudelia certamina?* A gratiano quoque Cauſa 2. Quaeſt. ſ. c. *conſuluiſti*, Stephano V. Papae Epiſtola tribuitur ad Lambertum Epiſcopum Moguntinum, in quo haec verba: *Nam Ferri candentis, vel Aquae ferventis examinatione confeſſionem extorqueri a quolibet, ſacri non cenſent Canones; & quod Sanctorum Patrum documento ſancitum non eſt, ſuperſtitioſâ adinventione non eſt praeſumendum*. Ita alii Romani Pontifices, quorum ſententias habes in Decretal. Gregorii IX. Papae, Lib. V. Tit. *de Purgatione vulgari*. Ivo Carnotenſis, atque alii, in pravas hujuſmodi conſuetudines inſurrexere, eaſque abrogarunt. Longe verò antea deſiit examen Crucis. Interdictum quippe fuit a Ludovico Pio, ſive ab ejus filio Lothario I., ut habetur in Lege 90. Langobard. ejuſdem Lotharii, hiſce verbis: *Statutum eſt, ut nullus deinceps quamlibet examinationem Crucis facere praeſumat, ne Chriſti Paſſio, quae glorificata eſt, cujuslibet temeritate contemtui habeatur*. Reverentia ergo Dominicae Paſſionis facile Populo perſuaſit, ut ab hujuſmodi experimento abſtinerent. Johannes Ferrandus in Diſquiſition. Reliquiar. Lib. 2. Cap. 3. opinatur, praelaudatâ Lege interdictam quoque fuiſſe eorum audacem pietatem, qui lignum Crucis ſanctae ſibi oblatum, exploraturi an verum, falſumve foret, illud in ignem conjiciebant, veneraturi poſtea, ſi illaeſum inde extraheretur. Verùm id a mente Principis alienum fuiſſe puto: aliud enim eſt *examinatio Crucis*, aliud *examinatio Ligni Crucis*.

Suſtulit quoque Ludovicus Pius Auguſtus *Aquae frigidae* Judicium in Capitularibus. Et Lotharius illius filius in Lege Langobard. 55. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 143. edixit, *ut examen Aquae frigidae, quod hactenus faciebant, a Miſſis noſtris interdicatur, ne ulterius fiat*. Verùm id perinde mihi eſt, ac nihil interdixiſſe, quando ii ipſi Imperatores liberum alibi dimiſere curſum aliis, ut ajebant, Judiciis Dei, hoc eſt, *Aquae ferventis*, *Ferri candentis*, & *Monomachiae*. Suſpicor ego potius, Aquae frigidae experimentum ab iis interdictum, non quòd tentatio Dei revera crederetur ab ipſis, ſed quòd ad illudendos homines excogitatum videretur, quum per illud innocentes reputarentur, qui in Aquam demiſſi mergebantur: quo quid facilius? Ceterum ne tunc quidem, neque poſtea, abrogatum puta Judicium iſtud. Ejus exempla bene multa Saeculum etiam Vulgaris Epochae Undecimum ſuppeditat, quae a congerendo nunc abſtineo, ne cui ſim toedio. Reticere tamen nequeo, quod habet Ughellius in catalogo Barenſium Archiepiſcoporum, hoc eſt pacta inita inter Rogerium I. Siciliae Regem, & Cives Barenſes *Anno MCII. Indictione X.* Ita ſcriptum ab Ughellio: ſed parùm caſtigate. Scribendum quippe fuit *Anno MCXXXII. Indictione X.* Illic enim diſerte Rogerius appellatur *Siciliae & Italiae* (hoc eſt *Apuliae*) *Rex magnificus*;

quem titulum circiter ea tempora is arripuit. Et Anno quidem MCXXXII. Rogerius, teſte Anonymo Caſinenſi, potitus eſt Barenſi Civitate. Immo eodem Anno, ut auctor eſt Falco Beneventanus, Populum illum vacillantem in fide recepit, nolenſque eum *exacerbare*, *quibuſdam eorum petitionibus*, *prudenti conſilio uſus*, *conſenſit*. Leguntur autem in Charta Ughelliana haec verba: *Quod ſi Dominus Rex Tancredo filio ſuo*, *vel alii filiorum ejus*, *Civitatem Barum dederit &c.* Atque hinc emendandus Rocchus Pirrus, celeberrimus alioqui Scriptor Siculus, qui in Chronologia Regum Siciliae, enumerans filios Rogerii I. Regis, non ſolum non agnovit, ſed rejecit *Tancredum*, inquiens: *Addunt nonnulli male Tancredum Bari Principem*. Atqui in praememorata Charta diſertiſſime commemoratur *Tancredus Rogerii filius*. Accedat & Alexander Abbas Teleſinus, qui Cap. poſtremo Libror. de Geſt. Rogerii, Tomo V. Rer. Italicar. de ipſo Rege circiter Annum MCXXXV. haec adnotavit: *Duos liberos ſuos ad Militiam promovit*, *Rogerium ſcilicet Ducem*, *& Tancredum Barenſem Principem*. Ac proinde tum apud Pirrum, tum in Arbore Genealogicâ praepoſitâ a Suritâ Hiſtoriae Gaufredi Malaterrae, in eodem Tomo V. Rer. Italicar. addendus eſt *Tancredus* iſte, cujus etiam non ſemel mentionem fecit Romualdus Salernitanus in Chronico Tomo VII. Rer. Italicarum, ac praecipue ad Annum MCXXX. Mirum certe, quei heis ceſpitaverit Rocchus Pirrus, qui etiam fallitur, quum Amphuſium alterum Rogerii filium recenſens, ſubdit: *quem falſo Alphonſum appellat Surita*. Immo nihil aliud fuit *Anſus*, *Anſons*, & *Anſuſius* aupd Hiſpanos, quàm *Alphonſus*. Rem exploratam nihil opus eſt exemplis confirmare. Redeo ad pacta Barenſium, ubi Rogerius haec pollicitus dicitur: *Ferrum caccavum*, *pugnam*, *aquam vobis non judicabit*, *vel judicari faciet*. Scribe: *Ferrum*, *cacavum*, hoc eſt, cacabum ſive Caldariam &c. Ideſt: Barenſes nunquam compellet ad ſubeundum Judicium *Ferri candentis*, *Aquae ferventis*, *Monomachiae*, *& Aquae Frigidae*. Ex his intelligis, Anno MCXXXII. nondum ſublatam fuiſſe prorſus ejuſmodi Judiciorum conſuetudinem, quandoquidem Barenſis Populus ſe ab iis immunem cupit. Verùm par eſt credere, non diutius illa ſtetiſſe: illorum enim exempla Seculo ſubſequenti nequaquam occurrunt.

DE

DE DUELLO, EJUSQUE ORIGINE AC USU.

DISSERTATIO TRIGESIMANONA.

DISSERTATIO TRIGESIMANONA.

INter Judicia Dei, ut olim ajebant, poſtremum locum *Monomachiis* ſervavi. Quod argumentum etſi protritum jam ſit, & doctorum hominum, ac praecipue Italicorum, calamo illuſtratum, de me tamen, neque injuriâ, conquereretur, ſi eum ego inſalutatum dimitterem, dum reliquos antiquorum mores oratione perſequor. Ejus originem fuere qui retulerunt ad vetuſtiſſima Graecorum atque Latinorum tempora. Alii a Langobardis derivarunt. Certe ſingularis Certaminis exempla refert Poëtarum, quos habemus, vetuſtiſſimus Homerus, ut ſacras Hiſtorias praeteream, atque Romanas. Reticere tamen non poſſum, quae Livius Lib. 28. Cap. 21. Hiſtor. contigiſſe narrat Scipioni, dum Carthaginem in Hiſpanicam Urbem rediiſſet, gladiatorii ſpectaculi edendi cauſsâ. *Non illud*, inquit Livius, *vile ac venale. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii miſſi ab Regulis ſunt ad ſpecimen inſitae genti virtutis oſtendendum. Alii ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiam Ducis. Alios aemulatio & certamen, ut provocarent provocatique haud abnuerent, traxit. Quidam quas diſceptando finire* A *nequiverant, aut noluerant, pacto inter ſe, ut victorem res ſequeretur, ferro decreverunt.* Tum narrare pergit Livius, inter ceteros Corbim & Orſuam, patrueles fratres, *de principatu Civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro ſe certaturos, nec alium Deorum hominumve, quàm Martem ſe Judicem habituros,* profeſſos, B in arenam deſcendiſſe: quorum alter a fortiore ſuperatus cecidit. Vellejus quoque Paterculus Lib. 2. Hiſtor. ſub Tiberio Auguſto ſcribebat, *Germanos* Quinctilio Varo gratias egiſſe, *quod lites Romanâ juſtitiâ finiret, & ſolita armis diſcerni, jure terminarentur.* Haec, fateor, Duellorum non obſcura, ne dicam certa, veſtigia C ſunt. Attamen quod in praeſentia quaerimus, nondum ſatis Certamen, de quo agimus, nobis exhibent. Antiquiſſima certe ſunt ſingularia Certamina, & prope eſt ut dicam, cum iracundia & furore hominum, ac proinde cum ipſo terrarum Orbe nata; ſed illis temporibus non eo titulo ſuſcipiebantur, quo Secula Chri- D ſtianorum uti conſuevere. Ethniciſmo regnante ad ſingularem pugnam prodibant privati homines aut cupiditate laudis, ut fortitudinem ſuam teſtatam facerent; aut rabie urgente, ut quando aemulum ſive inimicum, ſive in lite adverſarium, aliter dejicere ac vincere non poſſent,

viri-

viribus & armis odiorum ac litigiorum finem committerent. At Duella, de quibus nunc mihi ſermo eſt, ea intelligo, quae olim duo aut plures ſingulares adverſarii inter ſe conſtituebant, quoties occultum aliquod crimen aut purgare, aut confirmare certis indiciis ac rationibus nequibant, eâ perſuaſione imbuti, fore ut Deus veritatis ac innocentiae vindex melioris cauſſae patrono victoriam decerneret. Propterea ipſum quoque Duellum inter *Judicia Dei* paſſim recenſebatur. Quando haec opinio emerſerit inter Chriſtianae Fidei profeſſores, incertum duco. Illud certum, ejus originem, & exordia Duelli, perperam Langobardorum genti tributa fuiſſe. Nam aeque ac illi, ceterae Septentrionis Nationes, in Italiam, Galliam, Britanniam olim prolapſae, uſum ſingularis Certaminis ſecum advexere, & ſingulae familiarem habuerunt atque probarunt. Primus autem, qui barbaro ac peſſimo ritui auctoritatem Lege latâ conciliaſſe videtur, is fuit *Gundobadus Burgundionum Rex*, *Haereticus Arrianus*, qui inluſtri Galliae parte potitus, Anno Chriſtianae Epochae DIX. nunquam ejurato errore ſuo finem vivendi fecit. Proſtant ejus Leges, in quibus Tit. 45. ſtatuit, ut ſi quis jusjurandum oblatum rejiciens, *adverſarium ſuum veritatis fiduciâ armis dixerit poſſe convinci*, *pugnandi licentia non negetur*. Non is profectò Monomachiae, tanquam Judicii ſub Dei oculis faciendi, inſtitutor; ſed tantummodo propagator dicendus. Nam, ut habet Sanctus Agobardus Lugdunenſis Archiepiſcopus Cap. 13. Libri contra Gundobadi Legem, Seculo IX. conſcripti, quum improbaret Beatus Avitus Viennenſis Epiſcopus ejuſmodi certamina, reſpondebat idem

A Gùndobadus: *Quid eſt, quod inter Regna & Gentes, vel etiam inter perſonas ſaepe ſingulas, dirimendae proeliis cauſſae divino Judicio committuntur: & ei maxime parti, cui juſtitia competit, victoria ſuccedit?* Haec negabat conſtantiſſime Sanctus Avitus; immo reponebat: *Saepe, ut cernimus, pars aut juſte tenens, aut juxta depoſcens,* B *laborat in proeliis, & praevalet iniquae partis vel ſuperior fortitudo, vel furtiva ſubreptio*. En quam mature in barbaricam & impiam conſuetudinem Sancti Viri inſurrexerint. Verùm ii ſurdis canebant.

Itaque tam proſpero ſucceſſu pervaſit Duellorum uſus per univerſum Septentrionem, ut nulla ferme gens C ibi fuerit, quae non ſolùm armis dubias lites dirimeret, ſed etiam publico decreto veluti legitimum morem confirmaret. Proinde ejus non ſemel mentio in Legibus Alamannorum, Bajuvariorum, Langobardorum, Danorum, & Francorum. Gothos olim a Duello averſos invenio: nam Theodericus apud Caſſiodorium D Lib. 3. Epiſtol. 24. ad Barbaros & Romanos per Pannoniam Sirmienſem conſtitutos ſcribens: *Cur*, inquit, *ad Monomachiam recurritis, qui venalem Judicem non habetis? Imitamini Gothos noſtros, qui foris proelia, intus norunt exercere modeſtiam*. Neque in Legibus Wiſigothorum Hiſpaniâ potitorum, mentionem Duelli inſpicio. Subſe- E quutis tamen temporibus prava conſuetudo apud ipſos quoque invaluit. Sed in primis Langobardi certarunt uſu Duelli. Auctor eſt Paullus Diaconus Lib. 4. Cap. 49. de Geſt. Langobardor. Gundibergam Rodoaldi Regis uxorem, *de crimine adulterii apud virum accuſatam fuiſſe*. Tunc *proprius ejus Servus*, *Catellus nomine*, *a Rege expetiit*, *ut cum eo*, *qui Reginae crimen*

men ingeſſerat, pro caſtitate ſuae Dominae Monomachiâ dimicaret. Qui dum cum criminatore illo ſingulare certamen iniiſſet, cuncto Populo aſtante, ſuperavit. Regina verò poſt hoc factum ad dignitatem priſtinam rediit. Nempe firmâ perſuaſione tenebantur, victori Deum fuiſſe opitulatum, ut innocentiam aut veritatem tueretur. Vides heic Servum Duello contendiſſe. Id certe rarum: ſed venia Principis acceſſit. Quod tamen ad decus Langobardicae gentis non omittendum eſt, Liutprandus Rex, quamvis & ipſe Duella ſuis in Legibus quodammodo probarit, faſſus eſt tamen, id ſe *Neceſſitate* compulſum egiſſe, quum ſecus agere nequiret, & *Conſuetudinem*, quae nimis inoleverat, e Populo ſuo eradicare ſupra vires ſuas eſſet. Quibus verbis ille ſatis aperte profeſſus eſt, ſe non ignorare, quàm immerito inter Judicia Dei referrentur ejuſmodi pugnae, quum ſaepe in iis innocentes ſuccumberent. *Quia* (inquit ille Lib. 6. Lege 65. atque ego temperare mihi non poſſum, quin repetam) *incerti ſumus de Judicio Dei, & multos audivimus per pugnam ſine juſta cauſſa ſuam cauſſam perdidiſſe. Sed propter Conſuetudinem gentis noſtrae Langobardorum Legem impiam vetare non poſſumus.* In notis tamen ad eamdem Legem Part. II. Tomi I. Rer. Italic. animadverti, antiquos Codices heic habere *ipſam* non verò *impiam*, uti praeferunt vulgares editiones. Liutprandus enim inane quidem ac infidum Judicium arbitratus eſt ejuſmodi pugnas; at non eò uſque progreſſus eſt, ut impium ſimul judicaret. Cur verò tantâ animi contentione amplexi fuerint atque uſurparint olim Germanici Populi Duellorum uſum ſupra cetera vulgaria tentamenta divini Judicii, hoc in cauſſa mihi fuiſſe videtur. Ut enim nunc, ita & antiquiſſimis temporibus, immo longe acrius tunc, quàm tempeſtate noſtrâ, ſtatuebant Germani, Tacito etiam teſte, potiorem gloriae partem in fortitudine, in bello, in caedibus. Singularium Certaminum ſpectacula non tam experimentum erant, ut putabatur, divinae ſententiae, quàm propriae virtutis, ſive, ut certius loquar, ſuarum virium & militaris induſtriae. Victorem ſequebatur laus & claritas nominis, & exiſtimatio ingens apud Principes; neque minor apud feminas. Dulce quoque fuit, manibus propriis vindictam ſumere poſſe de adverſario, aut ei vitam precanti generoſe concedere. Uno verbo: cum inani perſuaſione Numinis ad eas pugnas peculiari modo accurrentis, tot alii affectus rationeſque conjungebantur, ut nihil mirum videri poſſit, ſi tam pertinaci ſtudio & tandiu, immo paene ad noſtra uſque tempora, hujuſmodi barbaricus ritus perdurarit.

Age verò, quando mihi contigit evulgare Ermoldi Nigelli Poëma magni faciendum, de Reb. geſt. Ludovici Pii Auguſti, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. atque is nobis pictum reliquit ſingulare Certamen, initum coram ipſo Auguſto inter Beram ſive Beronem Comitem Barchinonenſem, & Sanilonem, qui eum perfidiae erga Regem inſimularat: juvat nunc ab ipſo Auctore Synchrono accipere, quo ritu pugna tunc peracta fuerit. Uterque Gothicae nationis erat. Sat prodit Ermoldus, in more fuiſſe Francis, pedites ad Certamen procedere, neque aliis armis pugnare, quàm quibus per Legem licebat; Gothorum verò fuiſſe, inſidentes equis certare, & propriis armis uti, haſtâ videlicet, ſcuto, & gladio. Nam Bero a Caeſare petiit:

More tamen noſtro liceat reſidere caballum,
Armaque ferre mea.

Negavit Ludovicus, & rem peragendam decrevit *more Francorum;* quamquam poſtea ab eorum precibus victus indulſit, ut ſecundùm Gothicae gentis ritum dimicarent. Praeterea tradit Ermoldus, nonniſi veniâ ab Auguſto factâ ſuſceptum fuiſſe judicium pugnae. Ipſe verò, ut erat ſupra omnes mitis ac pius, antequam in campum prodirent, plurimum operae poſuit, ut illorum litem componeret, veniam pollicitus fatenti crimen. At illi in propoſito conſtantes pugnam praetulerunt. Anno DCCCXX. in Aquiſgranenſi Urbe ſpectaculum Populo praebuere ambo iſti pugiles. Deſcribitur autem a ſaepe laudato Poëta locus, ubi Certamen editum eſt. Ponè ſequebatur Regiorum famulorum turba, ut ſi quem cadere percuſſum viderent, e manibus victoris vivum eriperent:

Ut ſi quis ſocium gladio percuſſerit, illi
More pio eripiant; mortis ab ore trahant.

Tum ſuccedebant (quod maxime animadvertendum) qui feretrum ſecum adducebant, ut ſi quem inter vulnera vita deſereret, illum continuo efferrent:

Mox Gundoldus adeſt, feretrum de more paratum
Ducere poſtque jubet, ut fuerat ſolitus.

In nonnullis Germaniae locis, unde inſana Duelli licentia nondum paſſa eſt ſe evelli, ſunt qui mihi narrant, perſeverare adhuc morem deferendi feretri ad certaminis campum, ne in

A pugna confoſſis tarda ſit ſepulturae quies. Signo deinde inchoandae pugnae ab Imperatore dato, concurrunt aemuli:

Arte novâ, Francis antea nota minus.

Quae verba rurſus indicant, nequaquam conſueviſſe Francos equeſtri pugnâ ſuas lites dirimere, ſed quidem
B pedeſtri, atque aliis armis. Res acta primùm haſtis; tum iis fractis ſucceſſere enſes. Ictus tandem Bera ſuccubuit, & culpam faſſus, a Regiis famulis neci eripitur. Haec Ermoldus.

Mitius autem in ſingulari Certamine proceſſere olim Franci; plerumque enim, Legibus ita ſtatuentibus,
C Scuto tantùm, ac Fuſte, ſive baculo, armati inter ſe pugnabant. In Lege Langobardorum *66.* Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. *Melius viſum eſt, ut in campo cum Fuſtibus pariter contendant, quàm perjurium perpetretur* Rurſus in Lege III. Ludovici Pii: *Eligantur duo ex ipſis, ideſt ex utraque parte unus, qui cum*
D *Scutis & Fuſtibus in campo decertent, utra pars falſitatem vel veritatem ſuo teſtimonio conſequatur.* Quid plura? Lotharius I. in Lege Langobard. 31. ita decernit: *Quibuſcumque per Legem propter aliquam contentionem pugna fuerit judicata, praeter de infidelitate Regis, cum Fuſtibus & Scutis pugnent, ſicut in Capitulare Dominico prius con-*
E *ſtitutum eſt.* Itaque rarò, immo perquam rarò accidebat, ut quiſquam certando occumberet. In Antiquitat. Eſtenſib. pag. 152. Par. I. Cap. 16. Placitum evulgavi, habitum Anno DCCCCLXXI. ubi Viventius Advocatus Presbyterorum ait: *Ecce me paratum cum Evangelia, & Scuto & Fuſte, eadem punna faciendum.* Ita illis temporibus. Diu etiam Patavii perduraſſe

duraſſe hunc morem teſtatur Anonymus Auctor, cujus Tractatum MStum *de Generatione aliquorum Civium Urbis Paduae* poſſideo. Ibi haec leguntur: *Cavacii fuerunt divites Populares tempore Ezerini de Romano in Vico Sancti Urbani, qui ante exſtiterant Campiones bellorum. Talis enim erat Antiquorum conſuetudo. Si duo Nobiles aut potentes homines inter ſe homicidium commiſiſſent, utraque pars inveniebat ſibi unum Campionem pretio; & ordinatâ die hi duo Campiones intra ſtangatum, quod juxta Portam Bazanelli erat ordinatum, ponebatur, & claudebantur armati clypeis, baculis, & maſchariis de ligno* (ideſt larvati incedebant ejuſmodi Campiones: cujus ritus veſtigium nuſquam alibi mihi occurrit). *Et ille, cujus Campio bellum ſuſtinere non poterat, condemnabatur in certa pecuniae quantitate Communi Paduae perſolvenda*. Sed longe atrociores ſcaenas vidêre Saecula ſubſequuta. Non fuſtibus, ſed armis funeſtiſſimis, a gente, ut ita dicam, furente res peragebatur. Ceterum antiquitus homini, qui victus in certamine cadebat, *propter perjurium, quod ante pugnam commiſerat, dextera manus amputabatur:* quam tamen poenam quiſque pretio perſoluto redimere conſuevit. Scilicet non ſolùm, ut in Lege XVII. Lib. *6.* Liutprandi habetur, praemittendum provocanti erat jusjurandum, ſe pugnam *non aſto animo obtuliſſe;* ſed etiam uterque litigator antea jurabat, ſe pro una veritate certaturum, ut habes in Formulis antiquis ad Leges Langobardor. Ottonis II. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Victus verò e veſtigio cenſebatur pro falſitate in arenam deſcendiſſe. Aſt ubi condicta erat pugna, *quam* (inquit Regino Lib. 2. Cap. 77. de Eccleſ. Diſcipl.) *noſtri Campum vocant*, utraque pars *Wadiam* dare cogebatur, hoc eſt fidejuſſorem, ſive pignus exhibere de pugna reapſe peragenda, ne ſine poena recedere ex obligatione ei poſtea liceret. Tanta autem fuit divini patrocinii ſpes in abominandis hiſce certaminibus, ut Johanne Sariſberienſi in Epiſtol. 169. aliiſque teſtibus, certaturi noctem praecedentem ducerent inſomnem in Templo ad tumulum alicujus Sancti, ut eum in agone propitium experirentur. Neque tamen cogitandum, antiquis temporibus licuiſſe cuicumque ad arbitrium ſuum, & pro quacumque cauſſa, pugnam offerre atque ſuſcipere: quod effrenata licentia poſteriorum Seculorum invexit. Paucae erant cauſſae, eaeque a Legibus praeſcriptae, pro quibus, quum dubia lis erat, ad arma ſe convertere licuit; in ceteris nefas fuit. Haſce cauſſas, quae tamen ubique ſemper nequaquam eaedem fuere, enumeratas vide ab Alciato, Fauſto de Longiano, Lando, aliiſque Italicis Scriptoribus de Duello. Eaſdem quoque recenſet Du-Cangius ex Bellomanerio. Ego ab iis referendis abſtineo, ne nimius ſim; praeterquamquod in Additamentis ad Langobardicas Leges pag. 163. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. jandiu evulgavi *intentiones, unde per Leges poteſt haberi pugna*.

Quod praecipue in hoc argumento conſiderandum eſt, ut humanarum mentium infirmitas hinc etiam luculentius appareat, erant certe vel antiquis temporibus, qui fera hujuſmodi atque inſana ſpectacula improbabant, eaque divinis adverſari Legibus contendebant: inter quos praeſertim effulſit Agobardus Lugdunenſis Antiſtes ſub Ludovico Pio Auguſto in Lib. adversùs Legem Gundobadi. Inſtabat ille, ut Duelli uſus

e Lugdunenſi provincia auferretur. Inquit enim Cap. 7. *Frequenter non ſolùm valentes viribus, ſed etiam infirmi & ſenes laceſſuntur ad certamen & pugnam, etiam pro viliſſimis rebus. Quibus feralibus certaminibus contingunt homicidia injuſta, & crudeles ac perverſi eventus judiciorum non ſine amiſſione Fidei, & Caritatis, ac Pietatis, dum putant Deum illi adeſſe, qui potuerit fratrem ſuum ſuperare, & in profundum miſeriarum dejicere.* Infra addit: *Talia certamina vehementer contraria ſunt Simplicitati & Pietati Chriſtianae, & doctrinae Evangelicae nimis adverſa &c.* Neque ſecus ſenſit Nicolaus I. Romanus Pontifex in cauſſa Lotharii Regis ac Theotbergae Epiſtol. quinquageſimâ. Vide Gratianum Diſt. 2. Quaeſt. 4. Ac deinde Atto Vercellenſis Epiſcopus in Libello de Preſſur. Eccleſ. apud Dacherium in Spicilegio, haec ſcribebat circiter Annum Chriſti DCCCCXLV. *Si aliquis Militum Sacerdotes Dei in crimine pulſaverit, per pugnam hoc ſingulari certamine ajunt diſcernendum. Sed iſtud judicium quorumdam Laicorum ſolummodo eſt, quod nec ipſis etiam omnino approbatur. Nam ſaepe innocentes victi, nocentes verò victores in tali judicio eſſe videntur.* Aliis teſtibus parco. Attamen diſſimulare no lim, ita olim invaluiſſe iniquum morem, ut non duntaxat rude vulgus, ſed etiam Principes ipſi paſſim, immo & ipſi Eccleſiaſtici viri, ſive permittendo, ſive probando, ſingularia Certamina foverent, ſuoque exemplo veluti ſacrarent. Sed potiſſimum reſerata ſunt clauſtra abominandis hiſce pugnis in Italia ſub Germanis Auguſtis. Vigente Francorum Imperio, Duellum, ſive *campo contendere*, ut ajebant, toleratum potius quàm imperatum videbatur. Ve-

A rùm ſiſte tibi Ottonis II. Caeſaris Leges inter Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Ibi, *ſi contentio fuerit* de quibuſdam caſibus, ut *per pugnam decernatur, edicit, jubet, praecipit* Imperator. Proinde mirum in modum crevit exinde in Italico Populo Duellorum ſeges atque licentia. Quod etiam dolendum, minime B corruptelae huic obſiſtebant Epiſcopi, immo ſuffragio ſuo vim tanto morbo addidiſſe putandi ſunt. Leges quoque promulgavit Italicae genti obſervandas, & Langobardicis additas, Henricus inter Auguſtos Primus, quem Caelitum catalogo additum adhuc veneramur. Ibi pariter decernitur, ut *per pugnam* Homicidia dubia purgen- C tur. Leges verò teſtatur piiſſimus Caeſar ſe edidiſſe in Regni Comitiis, *atteſtatione laudis quamplurium nobis adſtantium fidelium Archiepiſcoporum, Mediolanenſis videlicet, & Ravennenſis, ſive Treverenſis, Epiſcoporum quoque Transburgenſis, Placentini, Cumani, Vercellenſis, Parmenſis &c.* Suas quoque Leges Duellum praecipientes D ſtatuerat Otto II. in Veronenſibus Comitiis Anno DCCCCLXXXIII. *conſentientibus omnibus Italiae Proceribus*, adeoque ipſis etiam Epiſcopis. Quamobrem nil mirum, ſi in monumentis antiquitatis tam ſaepe nobis occurrant Canonici & Clerici, Abbates & Monachi, ipſaeque Sanctimoniales aut pugnam in litibus of- E ferentes, aut in eamdem oblatam conſentientes. Pro *Curte Stationa*, quae nunc *Angleria* ad Verbanum Lacum appellatur, altercatio oborta eſt inter *Berengarium & Hugonem Comitem*, & *Euſraſiam Abbatiſſam* Parthenonis Ticinenſis Sancti Felicis. Litem diremit pugna peracta *in Papienſi Palatio ante praeſentiam Henrici I. Auguſti* ſupra laudati; & victoria

ſtetit,

ſtetit, *divinâ auxiliante gratiâ*, pugnanti pro ſacris Virginibus. En tabulas rei teſtes: hoc eſt, Diploma ejuſdem Auguſti, ex Archivo Monaſterii illius olim a me deſcriptum. A Praeferebat pergamena notas omnes authentici ſive autographi Privilegii: ſed prava Latinitas ancipitem me in ea ſententia reliquit.

Confirmatio omnium Privilegiorum & jurium facta ab Henrico I. Imperatore Parthenoni Sancti Felicis Ticinenſis, quod appellatur Monaſterium Reginae, Anno Chriſti 1014.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis*. Hinricus *divina favente gratia* Romanorum Imperator Auguſtus. *Omnium fidelium noſtrorumque tam preſentium quàm & futurorum noſcat induſtria, quod concedimus atque confirmamus pro anime noſtre remedio Monaſterio Sancti Salvatoris, quod dicitur Regine, medietatem de duabus partibus tam de Caſtellis quàm de Curtis ſeu Villis, cum aldiis utriuſque ſexus, atque cum omnibus pertinentiis, nomina quorum hec ſunt: Coronate, Caſtronovo, Radea; item Coronate, & Caſtro-Inſula, que nominatur Majore, infra Laco Majore; Lexa, Valle, Summovico, Mezanuga, Villa Bulgari, Colonaco, Sebiate, Paſſeriano, Verderio, Veduſclo, Salimputeo, Tricio, Comiſa, Ambreciaco, Ambeciaco, Bugenaco, Boſonaco, Curunas, Terrentiſſi, Vigueria, Pinioli, Moreniſe, Fanigaſce, Bibliano, Sparoaria, Strixia, Bavena, Cariciano, Leocarni, Yerucia de duabus porcionis, medietatem ſcilicet de caſis & tribus Capellis, que ſunt conſecrate, una in honore Dei & Domini Salvatoris, alia in honore Sancte Dei Genetricis Marie, tercia in honore Sancti Romani, cum Curtibus vel ortibus ſeu pudteis ibi habentibus, que videntur eſſe in Civitate Papia tam ad locum, ubi dicitur Moneſterio Bernardi, quamque in reli-* B *quis locis infra predictam Civitatem. Item alia Curte, que dicitur Stasziona, ſeu Caſtelli, & Paniano cum ſervis & aldiis utriuſque ſexus, que omnia dedit Domno Ottoni Tercio Imperatori Liuteſredus Terdonenſis Epiſcopus, & idem Domnus Imperator pro anime ſue remedio conceſſit precepto prefato Monaſterio. Sed eo defuncto invaſerunt* Berengarius & C Hugo Comes, quos ante noſtri preſentiam per Pugnam devicit, divina auxiliante gracia, in Papienſi Palacio prefatum Monaſterium, Eufraxia Abbaptiſſa ei ſtudente providentie. *Necnon etiam cum his concedimus illi & alias Cortes & Villas, quas a noſtris Predeceſſoribus preceptali ſecuritate, vel alico modo adquiſivit, videlicet: Meroni,* D *Villa Regine, Panariana, Caluliani, Suaicho, Ginaſco, Luliaco, in Placentia Capella, que eſt conſecrata in honore Dei & Domini Salvatoris, cum omnibus ſuis pertinentiis: Cimiliano, Merogia, Manonate, Giſlaringo cum Capella, que eſt conſecrata in honore Sancti Deſiderii: Cliano, Montecalvo, Poliano, Zurringo, Belba, Wida, Luciano,* E *Vedori, Quintinari, Ercinaſco, Roveglo, Vicoſuave, Petroniate, Niſiaca, Valcinaſca, Calvonigo, Fenile, Durvento, ... dido, Senna, in Montemalo Capella una, que eſt conſecrata in honore Sancti Petri, cum omnibus rebus ſuis. Quapropter notum ſit Catholicorum Fidelium, quod ſi quis violator*

lator hujus Precepti extiterit, quod minime credimus, prenoſcat, ſe compoſiturum auri puriſſimi Libras centum, medietatem Regie Camere, & medietatem Monaſterio jam dicto, & inſuper ana- A *thematis jaculo damnandum veteri ac novi Teſtamenti. Et ut hujus Precepti pagina inconvulſa permaneat manu propria roborantes, noſtri Sigilli eam inſigniri precepimus.*

Signum Domni Henrici ſereniſſimi *& invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Heinricus Cancellarius vice Everardi Epiſcopi & Archicapellani recognovit.

Datum Anno Dominice Incarnationis MXIIII. Indictione XII. Anno verò Domni Heinrici Imperatoris Auguſti Regnantis XII. Imperii ejus Primo.

Actum Papie feliciter. Amen.

Pendebat bulla plumbea, jam deperdita.

Berengario & *Hugoni Comiti*, quorum heic eſt mentio, pater fuit *Sigefredus Comes*, potentiſſimus vir, ut oſtendi Par. I. Cap. 14. pag. 110. Antiquitat. Eſtenſium, ubi inſigne Placitum evulgavi, ad hoc ipſum Monaſterium, eamdemque cauſſam pertinens. Neque abhorruiſſe ab hujuſmodi ſpectaculis Henricum I. Auguſtum, diſcimus ab Annaliſta Saxone apud Eccardum ad Annum MXX. *Hujus* (ſcilicet Bernhardi junioris Ducis Saxoniae) *frater Thietmarus interfectus eſt in Duello coram Heinrico Imperatore*. Quum verò non liceret olim ſine B venia Principis, aut Ducum, & Comitum, Monomachiam peragere (quod ſalutare aliquomodo frenum conculcavit immanis licentia Seculorum ſubſequentium) fuere non pauci ex Clero, qui veluti Privilegium ſibi ab Imperatoribus procurarunt facultatem dirimendi, quum opus eſſet, lites ſuas *per Duellium*. Id prae C ceteris impetrarunt Canonici Volaterrani ab Henrico II. Imperatore, uti conſtabit ex ejus Diplomate, quod ex antiquo apographo apud eoſdem Canonicos exſiſtente a me deſcriptum, nunc publici juris factum volo.

Henrici III. Regis, & II. Imperatoris Diploma, quo Clerum Volaterranum a jure Comitum eximit, & Eccleſiae Volaterranae omnia illius jura ac Privilegia confirmat, Anno 1052.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis*. Henricus *divine pietatis ordinatione* Secundus Romanorum Auguſtus. *Ea conditione curam noſtri of-* D *ficii nobis divinitus commiſſam credimus, quatenus in cunctis negotiis divini timoris zelum ſemper prae oculis habentes ſic ſollicitemur de mundani Regni diſpoſitione,*

tione, ut ante Regem Regum ſecuri veniamus in reddenda ratione. Quapropter cum omnium ſubjectorum nos oportet curam agere, Eccleſiarum tamen precipue, quarum ſalva incolumitate dum divino cultui debitum ſolvitur, Chriſtianae Religionis integritas conſervatur. Quocirca omnibus ſancte Dei Eccleſie, noſtriſque Fidelibus, notum eſſe volumus tam preſentibus, quàm futuris, qualiter Wido Sancte Volterrenſis Eccleſie Epiſcopus *noſtram clementiam adiit, ſuper Comitem, reliquoſque publici juris Miniſtros miſerabilem querimoniam agens, quod ſub occaſione exigendi juris, Clericos & famulos Eccleſie, alioſque ſuper terram Eccleſie ſtantes graviter affligendo inquietant, & dignitatem ſancte Eccleſie indecentiſſime inhoneſtant. Ejus itaque miſerabili querimonie aurem noſtre pietatis adhibentes, de Eccleſie liberatione ſtatuimus, ne perfidiâ iniquorum hominum ulterius eam ſub qualibet occaſione lacerandes permitteremus. Interventu itaque* Agnetis noſtre dilecte contectalis, & Opizonis noſtri Cancellarii, *concedimus predicto Epiſcopo, ſuiſque Succeſſoribus Clericos & famulos, alioſque ſuper terram ſue Eccleſie inhabitantes in ſua poteſtate, ut liceat eum ante ſe cauſam agere*, & per Duellium qualibet legali ſententia litem diffinire, *omnium hominum remota contradictione.*

A *Preterea omnia, que Adelmus bone memorie cum uxore ſua per cartulam oblationis Volterrenſi Eccleſie contulit, ſcilicet Caſtellum de Pulliciano, cum Monaſterio Sancti Sepulcri, aliiſque pertinentiis, & Caſtellum de Monteacutulo, cum ſuis pertinentiis, & ſuam portionem de Rocca de Cori, cum ſuis pertinentiis, & eam portionem, quam predictus Epiſcopus* B *de Caſtello de Montegabro adquiſivit, ſeu quicquid predicta Eccleſia in Caſtello de Caſallia tenebat, & judicatum, quod Ugo Cunizonis filius predicte Eccleſie fecit, & omnia, que Deo annuente eadem Eccleſia juſte & legaliter admodum adquireret, noſtra preceptali auctoritate dicte Eccleſie confirmando ſtabilimus, eo videlicet ordine, ut nullus Dux, Marchio,* C *Comes, ſeu quelibet magna parvaque perſona predictam Eccleſiam vel Epiſcopos per tempora Deo dante ibidem ordinatos de omnibus, que ſupra leguntur, diſveſtire ſeu moleſtare preſumat. Si quis igitur hujus noſtre donationis & confirmationis preceptum violare preſumpſerit, componat auri optimi Libras centum, medietatem Camere noſtre, & medietatem jam dicte Eccleſie, ſuiſque Re-* D *ctoribus. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, Sigillo noſtro hoc Preceptum inſigniri juſſimus.*

Signum Domni Henrici *Secundi Romanorum Imperatoris Auguſti.*

Opizo Cancellarius vice Herimanni Archiepiſcopi & Archicancellarii.

Actum XV. Kalendas Julii, Anno Dominicae Incarnationis MLII. Anno autem Domni Henrici Tertii Regis, Secundi Imperatoris, ordinationis ejus XXIV. Imperii VI.

Actum Turengo, feliciter, Amen.

Sequuntur ſigna Notariorum, qui deſcripſerunt ex authentico.

Ita Conradus I. inter Auguſtos An. MXXVIII. uti legitur Tomo IV. Italiae Sacrae, Petro Epiſcopo Novarienſi Comitatus quoſdam & Caſtella confirmans, tribuit *licentiam dirimendi Regali, ſeu Duellari diffinitione emerſuras contentiones*. Legendum heic *Legali ſeu Duellari*. Sed nunquid Clerici ac Monachi, percontetur imperitus quiſquam, & ipſi ad Duellum proceſſere aliquando? Apage. Erant eis Advocati tum ad alia diverſa munia, tum ad hoc etiam electi, ut quum pro tutandis Eccleſiae rebus ad Certamen prodire opus erat, ipſi armati adverſariis ſeſe in agone opponerent. Vide ſis infra Diſſertationem LXIII. *de Advocatis Eccleſiarum*. Atque interea accipe Legem III. Ottonis II. Auguſti inter Langobardicas: *De Eccleſiarum rebus, ut per Advocatos pugna fiat, ſimiliter jubemus*. Fortaſſis *Advocati* vox hoc in loco

A latiori ſignificatione ſumenda eſt, ut ſit, alium quemcumque pugnatorem pro ſe ſubſtituere. Certo quippe novimus, per alios quoque pugiles Clerum quandoque, immo plerumque, ſua jura in campo ſuſtinuiſſe. Hos quoque *Advocatos* appellare conſueverunt. Anno Chriſti MX. Placitum habuit *Helmpertus Epiſcopus Arretinus*,
B quem Ughellius appellat *Elimpertum*, ſive *Elimptum*, ſeu *Humbertum*. Coram eo litem agitavit Rodulfus Abbas Coenobii Arretini Sanctarum Florae & Lucillae contra Petrum Notarium; & ut moris erat, Farulfus Advocatus Abbatis & Monaſterii pro eo inſtabat contra adverſarium, quem tandem provocavit ad pugnam. Di-
C gna eſt, quae luce fruatur, Charta litis illius, & pugnae condictae. Eam ex membrana, quae videbatur authentica, exſiſtente in Archivo ſupra laudati Monaſterii, ego olim deſcripſi.

Placitum coram Helmperto Arretino Epiſcopo habitum, in quo Rodulphus Abbas Monaſterii Sanctarum Florae & Lucillae litem Petro filio Andreae movet de quodam Manſo, & Farulfus Advocatus Abbatis deciſionem per Pugnam petit, Anno 1010.

IN *Dei nomine, Comitatu Aretino, in caſa domnicata* Helmperti *ſanctae* Aretinae Sedis *venerabilis* Epiſcopi, *in loco, qui dicitur Ceſa, in judicio reſidebat jam dictus religioſus Epiſcopus, & Gerardus Vicarius, Bertulfus, & Baldizo, & Lambertus Judices. In preſentia Urſi, & Arinulfi, qui fuit Notarius, & Heldebrandi filii Rodulfi, & Berardi filii Griſonis, & Ubaldi filii Ildizonis, & Gerardi filii Leonis, & Petri filii Raginerii, & Gosberti filii Leoperti, & Teuzonis filii Gerardi, & in preſentia multorum hominum, quorum nomina dicere longum eſt. Aderat* Rodulfus Abbas Eccleſie, & ſa-

D cri Cenubii ſanctarum Virginum Florae & Lucillae, una cum Tarulfo, quem Advocatum ſibi elegit: *& ex alia parte Petrus filius Andreae, qui fuit Notarius. Tunc denominatus Tarulfus dixit ei:* Hoc quero adverſum te, quod Manſus integer de loco Ripule in Caſale Quarto cum ſua pertinentia, & terra illa, quam Senior meus
E Rodulfus Abbas cum ſuis hominibus tibi eri oſtendit, quantum ex ea pertinet de prenominato Manſo de Ripule, predium Sancte Flore eſt; & tu Manſum & terram illam malo ordine inveſtiſti. *Ad hec reſpondit ſupraſcriptus Petrus:* Duas partes Manſi & ter-

& terre hujus mea proprietas eſt: tertiam autem non contendo, quia non poſſum, eo quod Sancte Flore propria eſt, & michi non pertinet, niſi tantum, quantum ex parte ſancti veſtri Monaſterii eam in beneficio habui. *Denominati itaque Judices taliter audientes judicaverunt, ut Petrus cum ſuis heredibus ſit de tertia portione illa, quam diximus de Manſo & terra, tacitus & contemptus & remotus, & Monaſterium prefatum habeat eam ſecure, & firmiter ad proprietatem. Farulfus itaque Advocatus iterum dixit ad Petrum:* De tertia parte, quam dicis, taceo, & de duabus petiis de terra, que fuerunt de Manſo illo de Ripule, quas Winizo tenuit. De Quarto nichil tibi dico. De duabus reſiduis quero contra te, quod predium Eccleſie & Monaſterii Sancte Flore eſt; & tu eum malo ordine inveſtiſti. *Et Petrus reſpondit:* Ex hoc tortum adverſum me queris. *Farnulfus inſtans, non viribus proprii corporis confiſus, ſed de ſola veritate, & auxilio Sanctarum Dei Virginum Florae & Lucillae preſumens, dixit.* Querelam meam in te depoſitam, falſam, vel, ut dicis, tortam non credo, quia cum Dei adjutorio per Pugnam exinde veritatem invenire volo. *Petrus autem, hoc neſcio, ſi ex corde, ſi hore non renuit. Judices vero conſiderantes eum penè carentem tutela propriae dexterae, & memores quod legerant de duobus altercantibus, quia in Lege eorum ſcriptum eſt:* quod ſi unum eorum juvenilis vel decrepitatas *, ſeu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro ſe Pugnatorem mittere; *ea autem auctoritate muniti* permiſerunt ei Pugnatorem habere. *Petrus autem ducens ſecum Dominicum, qui Gezo, filium Inge. . . . . . & eum pro ſe* Pugnatorem *conſtituit; quibus Farulfus wadiam dedit de inveſtitura predii ujus veritatem* per Pugnam *invenire, & fidejuſſorem Gerardum filium Leonis poſuit ſub obligatione pene decem Librarum argenti, & amiſſione terre, ſi ſe ſubtraheret. Petrus e contra cum denominato* Pugnatore *recipientes eam, eidem Farulfo wadiam dedit, id ipſum per prefatum* Pugnatorem *defendere, & Hubaldum filium Ildizonis fidejuſſorem poſuit, ſimiliter ſub obligatione pene decem Librarum argenti, & amiſſione terre, ſi ſe ſubtraxerint.*

Hoc factum eſt in Anno ab Incarnatione Domini Noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Decimo, Hoctavo Kalendas Aprilis, per Indictionem VIII.

Lambertus Judex ſcripſit & complevit.

Animadverteris Abbatem ad Placitum conveniſſe *una cum Farulfo, quem Advocatum ſibi elegit.* Temperare ſuſpicione non poſſum, quin Abbas inito antea conſilio deterrendi adverſarii per oblationem certaminis, Farulſum hunc eâ tantùm occaſione, ideſt extra ordinem conſtituiſſe ſuum Advocatum, quod eum noſſet viribus & lacertis bene munitum, adverſarium verò imparem ad reſiſtendum. Et ſane infelix Notarius certamen oblatum, verbis quidem, ſed non corde acceptum habuit. Verùm Judices, quibus aliunde perſpecta erat ejus impotentia, ſimulque noverant, Leges in hiſce caſibus infirmitati hominum opem ferre: *permiſerunt ei Pugnatorem habere*, hoc eſt alium pro ſe pugnantem inducere: quod ille perlubenter accepiſſe putandus eſt. Legem ergo laudarunt Judices illi, edicentem de duobus altercantibus: *Si unum eorum juvenilis, vel decrepita aetas, ſeu infirmitas Pugnare prohibuerit, liceat ei, pro ſe Pugnatorem mittere.* Et revera id ſtatutum ab Ottone II. Auguſto Lege X. Langobard. totidem verbis. Quare

re non Eccleſiaſticis tantùm, ſed & *Comitibus*, & *Laicis* iis, quos juvenilis aut decrepita aetas, aut infirmitas aliqua excuſabat, feminis denique, licuit pro ſe Pugnatorem exhibere. Ita decretum ab eodem Ottone II. Lege XI. Langobard. ſtatuente, ut ii *per conſimiles Advocatores per pugnam lites dirimant. Ceteri verò naturâ liberi* (Servis enim pugnare interdictum fuit) *per ſemetipſos reſpondeant*. Sub nomine *Advocatoris* heic potius ſignificari videntur ii, quos *Campiones* & *Camphiones* in aliis Legibus appellatos reperimus. *Vicarii* quoque a nonnullis nuncupati ſunt, quòd vices pro alio in Monomachia ſuſtinerent. Atto Vercellenſis Epiſcopus in Opuſculo de Preſſur. Eccleſ. *Ad Pugnam producere*, inquit, (*heu*) *noſtros compellimur Vicarios, ut vel iſtorum caede victi, vel illorum, quaſi abſoluti eſſe videamur*. Quod verò *Campiones* & *Camphiones* promiſcue ii fuerint appellati, tribuendum Germanicae Linguae, in qua *Campff* eſt Certamen, ſive pugna; & *Campffen* pugnare; *Campffer* verò idem, ac qui Italis *Campio* & *Camphio*. Apud veteres *Campus* fuit locus proelii, atque ipſum proelium. Inde hoc nomen. At inquies: quicumque ergo facultate offerendi *Campionem*, ſive loco ſui Pugnatorem, fruebatur, quam fortiſſimos poterat elegerit. Ita ſane. At hac ipſa in re iniquitas conſuetudinis & Legis illius evidentius ſeſe prodebat. Cuicumque enim Laico cum Clerico contendenti aut victum ſe dare, aut pugnam ſuſcipere opus fuit. Si ſuſcipiebat, qualiſcumque foret, hoc eſt, licèt viribus & armorum uſu parum inſtructus, Campo contendere ipſemet cogebatur. Contra *Comites*, *Eccleſiaſtici*, ceterique a Certamine immunes, fortiſſimum omnium pugilem a ſe delectum pro ſe offerre ad Certamen poterant. Porro neceſſe eſt, multum detulerint ſuperno auxilio, & caeleſtibus prodigiis, qui tanta imparitate aleae certaminis ſe committebant. At revera non deerant, qui malebant in judicio victas manus dare, quandoquidem ſe ineptos ad reſiſtendum armis agnoſcebant, quàm graviſſimo periculo ſuo expoſcere & exſpectare miracula e caelo. Vide Praefationem meam ad Leges Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi Placitum evulgavi, coram Bonifacio Marchione habitum Ferrariae Anno Chriſti MXV. Ibi Epiſcopus Ingo, oblato Duello, *timore coactus*, Monaſterium a ſe occupatum dimittit. Wido quoque Lucenſis Epiſcopus Anno MLV. cum Azone Advocato ſuo coram Henrico Imperatore II. contendebat cum Gandulfo Lucenſi, cauſâ tertiae portionis Caſtelli Aginulfi. A ſe juſtitiam ſtare Epiſcopi Advocatus *per pugnam probare voluit:* Gandulfus autem ſatius duxit pellem ſuam, quàm Caſtelli poſſeſſionem tueri. Ejus rei teſtem profero Chartam, quam ex vetuſtiſſimo Regeſto Cathedralis Sarzanenſis ſive Lunenſis exſcripſi.

Placi-

Placitum in Runcaliis habitum coram Henrico Rege III. Imperatore II. in quo Lucenſis Epiſcopus Wido evincit tertiam partem Caſtelli, quod dicitur Aginulfi, contra Gandulfum de Luca, Anno 1055.

D*Um in Dei nomine, loco Runcalia, in judicio reſidebat* Domnus Henricus ſereniſſimus Imperator *ad juſtitiam faciendam ac deliberandam, reſidentibus cum eo* Wido Archiepiſcopo Mediolanenſe, *&* Ambroſio Epiſcopo Bergamenſe, *&* Dyoniſio Epiſcopo Piacentino, *Bonusfilius, Otto, Wibertus, Ubertus, Atto, Burgundius, Walrauſus, & Sembardus, Azo, Anſaldus, Johannes, Stado, Judices ſacri Palacii, & reliqui plures. Ibique in eodem veniens judicio* Domnus Wido Lunenſis Epiſcopus, *una cum Azone Judice & Advocato ipſius Eccleſie, nec non ex alia parte Gandulfus filius quondam Henrici de Luca: & reclamaverunt ſupraſcriptum Gandulfum de Caſtello, quod dicitur Aginulfi, prope Portam, que dicitur Bertam, de tertia portione ipſius Caſtelli, & monte, & Corte, cum omnibus pertinenciis eorum, que olim fuerunt Sancte Marie Lunenſis Eccleſie. Et dixerunt, quod pars predicte Eccleſie de iſta tercia porcione inveſtita fuiſſet, & ſupraſcriptus Gandulfus malo ordine diſveſtiſſet.* Et ſic per Pugnam probare volebant: & ſupraſcriptus Gandulfus hec defendere noluit: *ſed per fuſtem, quem in ſua tenebat manu, refutavit predictam tertiam porcionem ſupraſcripti Caſtelli, & Curtis, & eorum pertinenciis in manibus predicti Epiſcopi, & ejus Advocati. Tunc predictus Epiſcopus, & ejus Advocatus dixerunt*: Habemus & tenemus ad proprietatem ipſius Epiſcopii ſupraſcriptam terciam porcionem de ſupraſcriptis Caſtello, & de ſupraſcriptis omnibus rebus. Et ſi

A quilibet homo adversùs nos exinde aliquid dicere vult, parati ſumus, cum eo inde racione ſtandum & legitime finiendum. Et quod plus eſt, querimus, ut dicat iſte Gandulfus, qui ita de ſupraſcriptis eſt, ſi iſtam terciam porcionem Caſtelli & ceterarum rerum proprie ſunt ſupraſcripte Lunenſis Eccleſie: aut ſi ipſe
B Gandulfus aliquid ſcriptum aut firmitatem habet, per quas nobis ſupraſcriptis rebus intencionare poſſit annon. *Cum ipſe Epiſcopus & ejus Advocatus taliter retuliſſent, ad hec reſpondit ſupraſcriptus Gandulfus:* Verè tercia porcio iſtius Caſtelli & Curtis & eorum pertinenciis propria eſt ſupraſcripte Eccleſie Lunenſis, & eſſe
C debet cum Lege. Et mihi ad habendum vel requirendum nichil pertinet vel pertinere debet, pro eo quod nullum ſcriptum, nullamque firmitatem vel racionem habeo, per quas intentionare aut contendere poſſem: ſed ut dixi pars eſt ſupraſcripte Eccleſie, & eſſe debet cum Lege. *Et ſpondit ſe ſupraſcriptus Gandulfus, &*
D *ſui heredes, ut ſi unquam in tempore de iſta tercia porcione Caſtelli & Curtis, & eorum pertinenciis adversùm predictam Eccleſiam & adversùs predictum Epiſcopum & ejus Advocatum, vel ſucceſſores eorum, aut cui ipſi dederint, agere aut cauſare vel removere preſumpſerint, vel per Placitum fatigare per ſe, vel per ſubmiſſam perſonam, & ta-*
E *citi exinde omni tempore non permanſerint, vel ſi apparuerint ullum datum, aut factum, vel quodlibet ſcriptum, quod ipſi exinde in aliam partem feciſ-*

ſent, & claruerit, tunc obligavit componere ipſe Gandulfus ſuique heredes ad partem ſupraſcripte Eccleſie penam dupli ſuprascriptis rebus, ſicut pro tempore fuerint meliorate, aut valuerint ſub extimatione in conſimilibus locis, & inſuper penam auri optimi Librarum centum. Et inſuper ſuprascriptus Domnus Imperator per fuſtem, quam ſua tenebat manu, miſit bannum ſuper prediƈtam Eccleſiam, & Advocatum ejus in Libris centum auri optimi; ut ſi quislibet homo amodo preſumpſerit de jam diƈta tercia porcione ſuprascripti Caſtelli & rebus deveſtire aut moleſtare, vel contendere, aut in aliquis ſubtraëre tem ptaverit, ſciad ſe eſſe compoſiturus ſuprascriptas Libras centum auri. Is aƈtis & manifeſtacio ut ſupra faƈta, reƈtum eorum Judicum & Auditorum paruit eſſe judicaverunt, ut juxta eorum profeſſionem & manifeſtationem jam diƈtus Epiſcopus & ejus Advocatus ad partem ſuprascripte Eccleſie habeant & teneant ad proprium jam diƈtum Caſtellum, & omnibus rebus. Et ipſe Gandulfus & ſui heredes maneant exinde omni tempo re taciti & contenti. Finita eſt cauſa. Et hanc noticiam pro ſecuritate ſuprascripte Eccleſie fieri ammonuerunt.

Quidem & ego Wilielmus Notarius ſacri Palacii ex juſſione ſuprascripti Imperatoris & Judicum hanc noticiam ſcripſi, Anno ab Incarnatione Domini Noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quinquageſimo Quinto, Imperii verò Domni II. Henrici Imperatoris Auguſti Anno Nono, quinto die menſis Madii, Indiƈtione Oƈtava.

Nuper dixi, abſque veniâ Principis nefas fuiſſe Duellum facere. Id quoque obſervatum videas a Veronenſi Republica Anno MCCXXVIII. quum inter Leges municipales ejuſdem Populi, ab amico meo erudito Archipresbytero Campagnola editas, Cap. 78. Praetor hoc inter alia ſe praeſtiturum polliceatur: *De maleficiis abſconſis, ſi perſona ſuſpeƈta ſit, ſine indicio; ſi autem ſuſpeƈta non fuerit, cum indicio, meo arbitrio determinabo Duellum, vel judicium judicabo. Et ſi de aliqua cauſa Pugna erit ordinata vel judicata, faciam fieri juramentum ſecundùm Legem. Et ſi aƈtor amiſerit Pugnam, ipſum meo arbitrio puniam.* Quae tamen haƈtenus de imparitate pugnatorum objeƈta ſunt, ſi non ubique, certe multis in locis emendata fuere. Nimirum cavebatur, ne infirmo, & certaminum imperito fortis ac peritus objiceretur. Audi eadem Veronenſium Statuta Cap. 126. *Omnes Camphiones bravos & magiſtratos* (ideſt Italice *ammaeſtrati, e pratici del combattere*) *per me* (hoc eſt, Praetorem) *vel per Judices Communis Veronae, ſive Conſules, bonâ fide coaequabo: faƈtâ coaequatione, defendenti eleƈtionem dabo.* Atque hinc etiam colligere poſſumus, conceſſam fuiſſe a Veronenſibus facultatem cuicumque eligendi, ſi mallet, qui pro ſe cum adverſario pugnam iniret, contra quàm Otto II. ut antea vidimus, conſtituiſſet. Conducebantur autem carò ejuſmodi Campiones: idque nos edocent eadem Statuta Cap. 125. ubi haec decernuntur: *Nullus Camphio noſter, ſive extraneus, de cetero ararum nomine ultra centum Solidos ſuſcipiat aliquâ occaſione, vel ſub aliquo colore: nec aliquis ultra praeſumat dare.* Neque tantam pecuniae ſummam exigere iniquum fuit; nam Campioni viƈto poena manus truncandae imminebat, uti ſupra innuimus: quam tamen poenam, ut puto, ii pretio oblato redimere ſolebant. Ceterum alicubi extra Italiam infames habebantur ejuſmodi pugiles conduƈtitii; in Italia verò ſecus, immo inter bravos,

bravos, hoc eſt, fortes ac animoſos computabantur. Vidimus, quotieſcumque incertum erat crimen alicui objectum, controverſiae deciſionem (ſtulte profectò) commiſſam Pugnae fuiſſe. Perdurabat autem in Lombardia exſecrandus iſte mos ſub finem Seculi XII. atque ad eum ſeſe accommodare Mulieres ipſae cogebantur. Nam, ut habetur in Vita Sancti Lanfranci Epiſcopi Ticinenſis apud Bollandianos ad diem XXIII. Junii, quum *puella quaedam, nomine Galaſia, veneni propinati fratri ſuo incuſata, factum inficiaretur*, Praetor *Ticinenſis Duellum fieri debere judicavit*. Quot verò tum iniqua, tum ridenda interdum acciderent in ejuſmodi feralibus Pugnis, quae in campo peragebantur, ſive in area undique clauſa, univerſo Populo ſpectante, ut olim ad Gladiatorum ſpectacula factum eſt, Lectori gratum erit accipere ab altera Charta, quam ex Archivo Regienſis Monaſterii, olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, deſcriptam ad me miſit tum ex doctrinâ, tum ex piis moribus ſpectatiſſimus Vir, Domnus Maurus Valliſnerius Abbas Benedictinus Regienſis. Ex ea autem, ut obiter dicam, elucere etiam poterit, Mathildem Comitiſſam celebrem Regienſi Urbi titulo Comitis praefuiſſe.

Memoria litis & Pugnae inter Monaſterium Sancti Proſperi Regienſis, & Commune Vallis pro bonis in territorio Naſetae, coram Judicibus Matildae Comitiſſae, Anno 1098.

UT *in poſterum firmius memoriae commendetur, neceſſarium duximus, his litteris breviter innoteſcere de Lite, quae fuit inter Abbatem Monaſterii Sancti Proſperi de Regio & homines, qui dicuntur de Vallibus. Cumqueſtus eſt Abbas cum ſuo Advocato ante Ubaldum Judicem de Carpeneta, quod ipſi homines de Valle injuſte tenebant quaſdam res territorias in Curte de Naſſeto, quae erant juris Eccleſiae Sancti Proſperi. Qua quaeſtione ab Ubaldo diligentiſſime examinata, & per tres homines Curtis Naſſetae jurejurando deciſa; reddidit poſſeſſionem Eccleſiae, ut in Notitia legitur. Quo facto homines de Vallibus iverunt ad* Matildam Comitiſſam, *& dixerunt, ſe injuſte diſveſtitos eſſe. Quapropter ipſa Comitiſſa miſit Bonum Judicem de Nonantola, & praecepit Ubaldo Judici, ut iterum inquirerent, & praeciperent utrique parti*, ut inde eſſent parati ad Pugnam. *Partibus congregatis ad hoc coram praedictis Judicibus, ipſe Abbas ſtatim oſtendit Praecepta Regum, ſcilicet Karoli & Ottonis, in quibus apte dinoſcitur res proprias eſſe Eccleſiae, ut in ſcriptis Eccleſie continetur. Et inſuper Cauſidici Abbatis oſtenderunt Legem Sereniſſimi Imperatoris Juſtiniani, in qua continetur, eos, qui ab Herrario, vel ab Auguſtali Domo aliquid accipiunt, ſtatim ſecuros eſſe, ſive experiantur, ſive conveniantur, ut apte claret in Juſtiniano Codice, & Inſtitutionis. Et alias multas optimas oſtenderunt allegationes: quas praedicti Judices omnino reſpuerunt; & dixerunt nullo modo facturos, niſi quod* facerent Pugnam. *Et invita parte Eccleſiae fecerunt appellationem, & reſponſionem de Pugna. Et fecerunt invadiare ſub pęna decem Librarum Lucenſ. Et ſtatuto die*, Campionibus paratis ad Pugnam, pars Eccleſiae tantam habuit

humi-

humilitatem, ut totas illas res, quae in lite erant ex parte Eccleſiae, concedebant adverſariis, *ſecundùm laudamentum Miſſorum Comitiſſae: quod adverſaria pars penitus renuit.* Campionibus ad Pugnam conjunctis, Campio ipſorum hominum de Vallibus jactavit pro maleficio, antequam inciperet Pugnam, wantonem faemineum, variis coloribus diſtinctum, ſuper caput Campionis Eccleſiae: quod omnino Leges vetant, atque mulctant. Illis autem pugnantibus, nemo illorum cecidit. Sed dum ſe invicem manibus arriperent & dilaniarent, multitudo hominum partis eorum de Vallibus compreſſerunt Campionem Eccleſiae, & apprehenderunt eum. Sed ipſe evaſit de manibus eorum; & reverſus in Campum, viriliter requiſivit Pugnam. Iterum aggreſſi, violenter ceperunt eum, & crudeliſſime ceciderunt eum. Sed pars Eccleſiae, quamvis minima, volens adjuvare eum, mercedem tamen petendo, fere omnes percuſſi & vulnerati vix evaſerunt. *His omnibus, ita ut ſuperius legitur, ordine peractis, contentio orta eſt, ita quod pars hominum de Vallibus dicebant, ſe per Pugnam viciſſe, & pars Eccleſie aſſerebat, ſe minime eſſe victam:* & Campio partis Eccleſie dicebat, ſe nullo modo ſuperatum eſſe, & viriliter & prudentiſſime volebat pugnare. *Et ipſe Ubaldus Judex, in cujus proviſione Pugna erat conſtituta, dicebat, Litem in dubio remanere, neque per hanc Pugnam deciſam eſſe: qua de cauſa nullam inde Judices dedere ſententiam. Haec cauſa accidit praeſentibus Judicibus Ubaldo, & Bono, atque Alberto Cauſidicis, etiam Ubaldino Heriberto Advocato praedictae Eccleſiae, Giberto Carbone, atque Frogerio, & ceteris, Hadegerio & Ugone filiis condam Manfredi de Gruppo, Gotteſredo de Roſano, & Sigefredus Sigezone, atque Ildeberto de Regio, Sigezone atque Giberto filiis Bibentiſaquam, Rozone de Pellavo, Ingebaldo, Mazzolino, & filio ejus, Rodulpho de Pulliano & frater ejus, & Burnengo de Bundolo, & Manfredo de Villula, & aliis quampluribus, Anno ab Incarnatione Domini Noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Nonageſimo Octavo, III. Nonas Julii, Indictione Septima, in Villa, quae dicitur Garfagnolo.*

Uti legere potuiſti, maleficii ſuborta ſuſpicio eſt, quod Laicorum Campio ante pugnam *Wantonem*, ſive chirothecam, *variis coloribus diſtinctam*, projecerit *ſuper caput Campionis Eccleſiae*, ſubdendo: *quod omnino Leges vetant & mulctant*. Innuitur fortaſſis heic Lex Langobard. 371. Rotharis Regis, in qua ſtatuitur, *ut nullus Campio praeſumat, quando ad Pugnam contra alium vadit, herbas, quae ad maleficia pertinent, ſuper ſe habere, nec alias ſimiles res, niſi tantùm arma ſua, quae conveniunt*. Vide quàm ſuperſtitioſae olim forent in hiſce Pugnis Majorum noſtrorum mentes, & quàm delicatus, ne dicam ridendus eſſet Monachorum metus ex chirothecâ in ſuum Campionem projectâ. Si conjicere licet, non aliâ de cauſâ ipſam adverſarius projeciſſe videtur, niſi ut initium Pugnae indicaret. Non enim à vero abhorret, jam tum obtinere coepiſſe uſum laceſſendi ad Pugnam, ſive diffidationis, ut appellabant, per chirothecam, quam *il guanto della battaglia* noſtri dicere poſtea conſueverunt. Certe Judices ii nullam rationem habuere *Wantonis projecti*, etiamſi *variis coloribus diſtinctus* eſſet. Ceterum in nimium ſermonem oratio excreſceret, ſi ſingula perſequi vellem ad barbaricum hoc argumentum ſpectantia, & potiſſimùm quouſque proceſſe-

ceſſerit perverſae & feralis hujus Conſuetudinis exceſſus uſque ad Seculum XVI. quo declinante declinare ſenſim & ipſa coepit. Subſequenti autem Seculo adeo enervata eſt, ut noſtris jam diebus, niſi perquam raro, audiamus, furentem aliquem ad ſingularem Pugnam condicto tempore procedere. Atque heic quamquam res ſit alioqui vulgatiſſima, commemoratum volo Duellum famoſiſſimum, conditum Anno Chriſti MCCLXXXIII. inter Carolum I. Siciliae, ac Apuliae Regem, & Petrum Aragonum Regem, ob ereptam eidem Carolo Siciliam. Qualem exitum ea conſilia habuerint, nihil eſt, quod ego ediſſeram, quum de his multa habeantur in Collectione mea Rerum Italicarum. Rem tamen non ingratam Lectoribus facturum me ſpero, ſi quae Carolus tunc ad Rempublicam Mutinenſem ſcripſit, ex hujus Archivo adferam, ad illius temporis Hiſtoriam opportuna.

Literae Caroli I. Siciliae Regis ad Mutinenſem Rempublicam, quibus Petrum Aragonum Regem injuſtum, infidum, atque infamem evincere conatur, & qualibus conditionibus condictùm antea inter ipſos fuerit ſingulare Certamen, exponit, Anno 1283.

Memoriale ſit Ambaſſatoribus Regiis euntibus ad partes Italiae, quod Civitatibus & Amicis Italiae exponent ea, quae ſequuntur.

Karolus &c. talibus &c. ſalutem. Quia firmiter credimus, quod de ſtatu & proceſſibus noſtris felices libenter auditis rumores, amicitiae veſtrae cupimus eſſe notum, quod in ſcriptione praeſentium cum cariſſimo Domino & Nepote noſtro Rege Franchorum Illuſtri apud Moraſcum ſani eramus, hilares & jocundi, gratiâ omnium Creatoris; & ut de proceſſibus noſtris, & Petri olim Regis Aragonum veritatem ſciatis, totius facti ſeriem, pactorum, & belli initorum inter Nos & ipſum, vobis ut Amicis noſtris cariſſimis, in quodam rotulo cum Literis noſtris de credentia, per portitorem praeſentium deſtinamus: per cujus tenorem dilucide videre poteritis, quod per ſanctam Romanam Eccleſiam Regno Aragoniae, & omnibus aliis Terris ſuis, ac etiam per ſe ipſum privatus eſt, prout in proceſſu Summi Pontificis, & dictis pactis, & conventionibus continetur. Et per hoc videre poteritis, quod ipſum excaecaverunt ejus peccata, a natura operum Praedeceſſorum ſuorum ſic turpiter deviando, quod in defectus multiplices incidit, ut evidenter apparet. Factum enim iſtud novum eſt, extraneum, & horribile cuique bono viro ad intelligendum ac etiam audiendum: de quo omnes debent mirari, qualiter homo tantae propaginis propriâ voluntate tam graves defectus incurrit, verecundiis inexcuſabilibus, oneratus. Super quibus boni debent dolere, quod homo tantae bonae originis, in tot & tantos defectus ſe poſuit, ut dictum eſt. Et poteritis videre per ea, quae ſequuntur, quod ſententiam, per quam appellabamus eum de proditione vel quaſi, intelligere clare poterat & debebat, & nullatenus ignorare.

Dicebamus primo & dicimus, quod nullatenus ſperabamus, nec credere tenebamur, quod idem Petrus deberet intrare, vel invadere Regnum noſtrum, eo quod tractaverat, & tractabat nobiſcum tunc de Matrimonio contrahendo inter

unum

unum de Liberis ſuis & unam de Infantibus filii noſtri: & dum in Urbeveteri eramus, per dies non multos ante rebellionem Siculorum, nobis ſuper tractatu hujus Matrimonii Praepoſitum Maſſilienſem cum ſuis Literis de credentia deſtinavit; per quam credentiam nobis dixit Dominus Praepoſitus, quod dictus Petrus de dicto Matrimonio contrahendo magnam voluntatem habebat, quodque ſupra Saracenos ire intendebat in brevi: & volebat nobis inter cetera promittere, ut ſi contingeret, ipſum Regnum aliquod acquirere contra Saracenos, quod Regnum ſic acquiſitum filio ſuo, qui cum filia filii noſtri contraheret, & alias Terras, ſi quas acquireret, aſſignaret. Inſuper dixit nobis dictus Praepoſitus alia multa verba amicabilia ex parte ipſius. Item ex eo quod dictus Petrus de Aragonia requiſivit Summum Pontificem ſuper Decimis Terrae tunc ſuae, ſibi per ipſum Summum Pontificem concedendis, & ſuper eo quod ipſe Romanus Pontifex dictam Terram reciperet in gardia & protectione ſua & Eccleſiae Romanae, aſſerendo ſibi, quod ipſe ibat contra Saracenos ad exaltationem Fidei Chriſtianae. Item ex eo quod ipſe Petrus de Aragonia, cum nobis ſuas Literas deſtinaret, ipſe ſemper in eiſdem ſuis Literis Nos ipſos Regem Siciliae nominabat, & noſtrum filium in ſuis Literis filium Regis Siciliae nominabat. Item ex eo quod cum memoratus Rex Franchorum intellexiſſet, quod idem Petrus vaſa ſua paraverat ad navigandum per mare, ipſe Franchorum Rex miſit eidem Petro Nuncios ſuos ſolempnes, dicentes ſibi, quod ipſe Petrus nihil faceret, neque iret contra Nos, nec contra filium noſtrum: & ſi hoc ipſe faceret, haberet pro firmo, quod ipſe Rex Franchorum teneret & haberet illud, tamquam ſi perſonae ſuae propriae factum eſſet; ipſe verò Petrus reſpondit eiſdem

A *Nuntiis, ſe contra Nos, ſeu contra filium noſtrum non facturum aliquid, quod eidem Regi Franchorum diſplicere deberet. Illud etiam vos ſcire volumus, quod tractatus Matrimonii ſupradicti de liberis filii noſtri, & Petri praedictorum durabat & tunc, quando ipſe Petrus intravit & invaſit Regnum noſtrum.*

Item ex eo quod idem Petrus non ſo-
B *lùm in dicto tractatu Matrimonii, immo etiam in multis aliis oſtendebat amorem erga Nos & filium noſtrum, ad hoc ut ipſe nos poſſet melius decipere, & ad hoc ut nos poſſemus minus percipere de mala voluntate, quam erga nos habebat, & de iis, quae contra nos facere intendebat, & ad hoc ut magis deberemus confidere de eodem. Item ex eo*
C *quod idem Petrus nullatenus oſtendit diſplicere ſibi, cum nos ivimus contra Principem Manfredum quondam ejus Socerum, nec umquam aliquam petitionem, ſeu querelam de dicto Regno Siciliae fecit coram Summo Pontifice, nec etiam coram nobis. Et omnes cauſae ſupraſcriptae fuerunt ſibi dictae, quando Nos appellavimus eum pro Bello faciendo. Et*
D *ad hoc poteritis cognoſcere & ſcire, quod ipſe Petrus ſaepe dictus potuit bene ſcire & cognoſcere, qualiter & quare Nos appellabamus eum ad faciendum Bellum ſupradictum. Iſtud etiam vos ſcire volumus, quod appellatio praedicta, quam Nos ſibi faciebamus, & quam Nos ſibi mandavimus per Nuntios noſtros, fuit facta hoc modo, videlicet: Quod ipſe*
E *intraverat Regnum noſtrum Siciliae contra rationem, & malo modo, nullâ diffidatione nobis factâ, propter rationes & cauſas hìc ſcriptas, & per Nos ſibi mandatas. Per quas ipſe intelligebat, & intelligere debebat, qualis erat forma appellationis praedictae, quam ſibi mandabamus. Nos enim dictam appellationem ſibi mandavimus, & verba praedicta curialiùs quàm potuimus. Et tamen injun-*

junximus Nuntiis noſtris, quod ipſi declararent eidem Petro formam appellationis praedictae, & ſpecialiter illa verba, quod malo ordine intraverat, *ſi non intelligeret, qualiter Nos intelligebamus eadem. Quare Nuntii noſtri, cum ſibi dixiſſent, quod Nos appellabamus eum in iſta forma, quod noſtrum Regnum intraverat contra rationem & malo modo, nulla diffidatione praemiſſa, dixerunt ei, Nos ipſis injunxiſſe, quod ſi ipſe non bene intelligeret illa verba, quae ſibi mandaveramus; videlicet quod ipſe intraverat malo modo, prout nos intelligebamus eadem, quod ipſi ſibi clare dicerent, & darent intelligere. Ipſe verò Petrus eiſdem Nunciis noſtris reſpondit altâ voce, & coram multis ibidem praeſentibus, audientibus, & intelligentibus, ſe bene intelligere vim & tenorem verborum illorum, quod male intraverat. Nam per illa verba intelligebat, quod nos imponebamus ei pravitatem, infidelitatem, & proditionem. Et tunc praefati Nuntii noſtri reſponderunt, quod ex quo intelligebat illa verba ſupradicta eodem modo, quo Nos intelligebamus, non erat neceſſarium eidem ea verba amplius declarare. Dixerunt etiam ſibi iidem Nuntii noſtri, quod ſi nos curialius potuiſſemus mandaſſe, quàm ſit dicta forma per eundem Petrum intellecta & reſponſa, & per Nos ſimiliter intellecta, nos hoc feciſſemus libentius, quàm per verba praedicta. Verba enim ſupradicta, quae Nos ſibi mandavimus, & illa, quae vobis tenore praeſentium intimavimus, non potuimus, nec poſſumus curialius denotare, ex eo quod facti turpitudo id requirit. Quod quidem factum Attentatum per eum non poteſt dici ſeu diſcooperiri abſque contumelia. Nos enim credebamus, & credere debebamus, conſideratis propagine, ex qua idem Petrus deſcendit, & ſimulatione, quam de ſe ipſo oſtendebat, quod ſi ipſe*

A *certus eſſet, ſe moriturum* in Bello *ipſa die, cogitando ſe facere quod debebat, ipſe debuiſſet & voluiſſet potius eligere* Bellum *faciendo quod debebat, quàm ſe ſic turpiter abſentare, & ſe onerare de tot & tantis contumeliis, & injuriis contractis in conventionibus ſupradictis, promiſſis & juratis per eumdem. In quo facto, ſimulatione, & exemplo ipſe dedit*
B *ſuſpicionem multis filiis proborum hominum per exemplum, quod dedit eis. De quo cor ſuum debet eſſe in magna anxietate & grandi dolore, ſi delectaretur in bono, & ſi ipſe ſapiens eſſet, & adverteret facta ſua praedicta, & conventiones praedictas initas inter Nos, & eumdem, in quibus poenae graviſſimae continentur.*

C *Et quia* Bellum *& conventiones ſupradicta ſciuntur, & divulgata ſunt per univerſum Orbem, ideo ipſius exceſſus amplius aggravatur, & dat poenis exemplum: cum caſus ſimilis numquam, aut raro acciderit de voluntate ambarum partium, contumeliis & injuriis tam magnis, & poenis tam grandibus oneratus. Propter quas rationes ipſe debuiſſet*
D *potius voluiſſe mori in dicto* Bello, *quàm ſe cum tanta ignominia abſentaſſe. Nos certe pro firmo aſſerimus, quod nos magis voluiſſemus in memorato* Bello *mori, quàm in die ad* Bellum *faciendum aſſignata non veniſſe, ſicut ipſe non venit, nec comparere curavit. Et hoc idem deberet velle omnis homo, qui deſiderat honorem acquirere, & infamiam evitare.*
E *Et turpiſſimum quidem eſt in homine non dubitare acquirere infamiam, vel eam cooperire ſub velamine truffae, ſive bordae, oſtendendo, infamiam non eſſe, ubi eſt. Et certe omnes illi, qui hoc vitio laborant, utuntur grandi exceſſu, & non videntur fervere in bene faciendo. Probo tamen homini difficile quidem eſt, ſcire ſe in ſuis exceſſibus confortare, cum natura & ratio confirmationem hujus ſi-*

bi non ſuadeant, immo tollant. Propter quod nos dicimus, quod ſic illi ſe conſortantes, habent grandem praerogativam, eo quod de facili in eorum exceſſibus & infamiis confortantur; licèt hoc non conſonet rationi: non tamen per hoc auferunt, nec auferre poſſunt notitiam & cognitionem infamiae hominibus hujuſmodi. Et in hoc, ut nobis videtur, poſſunt cognoſci pii ab impiis evidenter, quia ſaepe contingit, quod probi homines appetentes bene facere, & dubitantes infamiam conſequi, timent & dubitant, ne delinquerent vel excederent, ſi facerent aliqua, in quibus, ſi ea facerent, nullatenus excederent nec peccarent. Et hoc contingit propter magnum deſiderium, quod habent de bono faciendo, & honore acquirendo, & propter magnum amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo, & infamiam conſequendo. Et ab hoc probi homines, quoniam in hoc minus cognoſcunt propter grandem amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo & infamiam conſequendo, & propter grandes labores & poenas, quos & quas in eorum cordibus ſubſtinerent, ſi per eorum culpam infamiam acquirerent, minus poſſunt ipſi invenire de excuſationibus & rationibus & velamentis, ad cooperiendum, colorandum, & monſtrandum modo .... infamiae, ſi intrarent in eamdem. Verumtamen illi, qui parum valent, & parum infamiam dubitant, non multum curant, nec multum cogitant, nec multum timent, incurrere infamiam: immo, cum ipſam conſequenter parum inde curant, & in hoc de facili ſe confortant, & de facili inveniunt vias, colores, & ſimulationes, ad hoc ut infamia non ſit ibi, ubi verè eſt. Propter quod apparet, hominem non dubitantem infamiam, non de facili poſſe convinci, ut cognoſcat, ſe eâdem infamiâ oneratum. Et haec ſunt vera, & conſonant rationi. Et verè fatuitas quaedam eſſet, eadem ſuadere alicui, infamiam non dubitanti, ipſum ex aliquo facto conſequutum, vel conſequuturum infamiam, ex quo cognoſcunt, illum infamiam non timere.

Et propter praedictas rationes dicimus, quod ſi idem Petrus olim Rex Aragonum dubitat, & dubitavit infamiam.... ſibi ſuadet, & grandis bonaque propago, unde deſcendit, ipſe bene oſtendet in antea, & cognoſcet infortunia & infamias, quae contigerunt eidem. Et niſi ipſe oſtendat, ſe inde dolere, fatue ageret, qui ipſum in antea ab incurſione infamiae initae........ Et verè ſi dictus Petrus tantùm timuiſſet infamiam conſequi, quantùm Judas Machabeus, probus & bonus Miles, qui dubitavit & timuit de Sole, quod ab eodem Sole verecundiam haberet, ſi ipſe Judas male faceret, praecaviſſet ſibi idem Petrus, nec ſupradicta feciſſet, quae ſibi infamiam perpetuam irrogarunt, prout omnes ſciunt, & communiter haec agnoſcunt. Nec credant aliqui, quod Nos ſupraſcripta intimemus ad hoc, ut eumdem Petrum diffamare velimus; ſed quia pura & clara veritas ſic ſe habet. Nec peſſumus, exceſſus, culpas, & infamias ejuſdem curialius denotare. Et haec ſciuntur fere per omnes gentes. Propter quod poſſent, & debent homines advertere, ſi nos veritatem diximus in praemiſſis. Nos enim ſi aliud quàm veritatem in praemiſſis poneremus, ut fatui ageremus, & in noſtram infamiam redundaret. Et praeterea vos ſcire cupimus, quod Nos de ſupraſcriptis conventionibus inter Nos & eumdem Petrum conventis, promiſſis, & juratis, habemus duo paria Literarum apertarum, Sigillo dicti Petri, & quadraginta Militum communitas. Inſuper amicitiam veſtram ſcire volumus, quod Illuſtris Rex ſuorum pendenibus munitarum....... quas parati ſumus oſtendere

ſtenaere omnibus, qui ſuper praedictis conventionibus dubitarent. Ipſe verò Petrus ſaepe dictus habuit & habet Literas noſtras ſuis predictis conſimiles, Sigillo noſtro, & quadraginta Militum communitas. Inſuper amicitiam veſtram ſcire volumus, quod Illuſtris Rex Francborum ſupradictus, attendens, quod Petrus memoratus loco & die ad dictum Bellum *faciendum aſſignatis comparere aliquatenus non curavit, eâdem die contra eumdem Petrum conſequitur viriliter & potenter, ſic quod in brevi dicti Regis Francborum potentia per opera co-* A *gnoſcetur. Inſuper noveritis, quod die Martis XXV. menſis Maji proxime praeteriti intravimus Civitatem Burdegalenſem, in qua fuimus continue uſque ad diem Veneris XI. diem Junii proxime praeteriti, licèt ultra praefatam diem Junii Nos non teneremur expectare eumdem, tum propter defectum ipſius, qui dictum diem defecit, tum ob infamiam,* B *quam ob hoc incurrit, ut eſt dictum; qui nec venit, nec ſe aliquatenus excuſavit, ſicut homo de toto honore ſimpliciter, & finaliter deſperatus.*

Literae Petri Aragonum Regis contra Carolum I. Siciliae Regem ex Regeſto Communis Mutinae, pag. 272. Anno 1283.

P*Etrus Dei gratiâ Aragonum, & Siciliae Rex. Ad notitiam praeſentium, & memoriam futurorum. Pridem inter Magnificum Principem Karolum Jeruſalem Regem Illuſtrem, & inter Nos mutuo praecedente tractatu, quod Rex ipſe eligeret ſex de ſuis Militibus viros probos & fideles, & Nos eligeremus ſex de noſtris Militibus viros probos & fideles; qui omnes duodecim Milites per ipſum Regem Karolum & Nos taliter electi, corporali prius per eos praeſtito juramento, legaliter, & bona fide tenerentur eligere locum communem, & ſtatuere terminum* ad Pugnam faciendam inter ipſum Regem Karolum, & centum de ſuis Militibus ex una parte, & Nos, ac centum de noſtris Militibus ex parte altera, *pro eo quod ipſe tamquam petitor, nobis oppoſuit & opponit, quod nos intravimus in Regnum Siciliae contra rationem & malo modo, & ipſo prius non diffidato; & hoc paratus erat & eſt, probare de ſuo corpore, & centum de ſuis Militibus contra noſtrum corpus, & centum de noſtris Militibus. Noſque Rex praedictus, tam-* C *quam defenſor, ſibi reſpondimus & reſpondemus, quod in ingreſſu Siciliae, vel in aliquo, quod fecerimus contra eum, rem non fecimus, unde noſtra legalitas minus valeat, vel verecundiam habere debeamus in Curia, ſeu coram aliquo probo viro.* Et quod Pugna de ipſo, & centum de ſuis Militibus contra Nos, & centum de noſtris D Militibus nobis placet: *Nos de fide, prudentia, & legalitate, ac armorum experientia Guilielmi de Caſtronovo, Rodorici Ezementi de Luna, Petri de Queralco, Eximeni de Arceda, Radulfi de Manuele Militum, & Judicis Reinaldi de Limogiis de Meſſana, per nos ad hoc parati, & pro uno Milite computati, familiarium & fidelium noſtrorum,* E *plenarie confidentes, ipſos elegimus, fecimus, conſtituimus, & ordinamus, eiſque per noſtras patentes Literas exhibuimus plenariam poteſtatem: quod ipſi una cum Jordano de Inſula, Johanne Vicecomite de Tremblay, Jacobo de Burſono, Euſtachio de Andegavir, & Gilio de Salſi, familiares & fideles ipſius Regis Karoli, per eum ad hoc electis,*

N 2 *factis,*

factis, conſtitutis, & ordinatis, prout per patentes Literas ipſius Regis Karoli, pendente cereo Sigillo munitas, apparuit & apparet, corporalibus inter ipſos duos hinc & inde electos pro parte ipſius Regis Karoli & noſtrâ, ac ipſorum taliter electorum, hinc inde receptis & praeſtitis juramentis, legaliter & bonâ fide poſſent eligere, & eligerent locum communem, & terminum ſtatuerent competentem, ad Pugnam faciendam inter ipſum Regem Karolum, & centum de ſuis Militibus, ac Nos, & centum de Militibus noſtris, certumque praefigerent terminum, in quo ipſe Rex Karolus cum centum de ſuis Militibus, & Nos cum centum de noſtris Militibus, commode eſſe poſſimus, & ſimus in loco, quem praedicti per ipſum Karolum Regem & Nos taliter electi, ad Pugnam hujuſmodi faciendam unanimiter, & concorditer ducerent eligendum.

Dedimus etiam eiſdem quinque Militibus, & dicto Judici Reinaldo pro Milite computato, familiaribus & fidelibus noſtris, plenariam poteſtatem, quod ipſi ſecuritates neceſſarias, & quas inſpicerent, opportunas, nomine noſtro praeſtare & recipere ad praedicta omnia & ſingula; quae ſub hypotheca bonorum noſtrorum rata & firma habere, ac inviolabiliter obſervare promiſimus; & tractare, eligere, ordinare, ſtatuere poſſent libere, & firmare. Adjecimus autem, quod ſi aliquis vel aliqui ex praedictis noſtris ſex Militibus, infirmitate, vel alio caſu quolibet emergente, in praedictis, vel aliquo praedictorum, perſonaliter intereſſe non poſſet, vel non poſſent, totidem quot ex praedictis noſtris eſſent taliter praepediti, eximerentur de numero praedictorum ſex militum, per ipſum Regem Karolum ad praedicta taliter electorum: & reliqui tam per eumdem Regem Karolum, quàm per Nos, electi, unanimiter & concorditer ea omnia & ſingula poſſent libere perficere & complere. Et hoc idem gravaretur, ſi aliquis, vel aliqui de praedictis ſex Militibus per ipſum Regem Karolum electis eſſent infirmitate, vel caſu quovis alio praepediti, ita videlicet, ut totidem eximerentur de numero praedictorum ſex Militum, per Nos taliter electorum; & reliqui qui forent reſidui tam per ipſum Regem Karolum, quàm per Nos electi, unanimiter in praedictis omnibus & ſingulis tractarent, ordinarent, eligerent, ſtatuerent, facerent, firmarent, jurarent ſub hypotheca bonorum noſtrorum, rata & firma habere, & inviolabiliter obſervare promiſimus, & juravimus, tactis corporaliter Evangeliis ſacroſanctis. Securitates etiam omnes & juramenta praeſtare, obligationes & cautiones praebere, quas praedicti duodecim ab eodem Rege Karolo & Nobis electi, vel reſidui ex eis, aliqua, vel aliquibus ex una parte vel altera praepediti, & totidem ab una parte vel ab omni exempto, vel exemptis, a nobis ducent poſtulandas: prout haec omnia in patentibus Literis noſtris in teſtimonium inde confectis, & praedicto Sigillo noſtro munitis, eidem Regi Karolo pro parte noſtra exhibitis, quarum eſt Data Meſſanae VII. Kalendas Januarii, Anno ab Incarnatione Domini MCCLXXXIII. plenius & apertius continetur.

Idem autem Rex Karolus praedictus Jordanum de Inſula, Johannem Vicecomitem de Tremblay, Jacobum de Burſono, Euſtachium de Haidiconie, Johannem de Viſi, & Guillielmum de Salis, familiares & fideles ſuos, ad hoc pro ſe obligare fecit, conſtituit, ac etiam ordinavit; dans & concedens eiſdem pro parte ſua conſimilem per omnia poteſtatem, prout in patentibus Literis ipſius Regis Karoli exhibitis, quarum eſt Data Regii Anno Domini MCCLXXXIII. die XXVI. menſis Decembris,

Unde-

Undecimâ Indictione, plenius continetur.
Et licèt Data tam praedictarum ipſius
Regis Karoli & Noſtrarum, quàm e-
tiam praeſentium, & aliarum pro parte
ipſius Regis Karoli praeſentibus conſi-
milium Literarum, videantur in Annis
Domini diſcordari, eo quod earumdem
noſtrarum Literarum Data facta eſt An-
no Domini MCCLXXXII. ſecundùm con-
ſuetudinem Regni Aragonum, & quam-
plurium aliarum partium Ultramontana-
rum, a quibus Annus ab Incarnatione
Domini computatur; & earumdem Li-
terarum dicti Regis Karoli Data facta
eſt ſecundùm Romanae Eccleſiae, totiu-
ſque fere Ytaliae conſuetudinem genera-
lem, Anno Domini MCCLXXXIII. cur-
rente, qui Annus a Nativitate Domini
computatur. Horum Annorum deſcriptio-
nem diverſam, ſcilicet LXXXIII. &
LXXXII. adnotavimus, ſecundùm di-
verſitatem regionum imponentium voca-
bula diſcordantium, uno tamen & eodem
in exiſtentia permanente, ne ullum pro-
pter hoc aliquibus dubium generetur,
ſed ſit firma ſingulis certitudo, quod
tam praedicti de poteſtate ipſis duobus
tradita ipſius Regis Karoli & noſtri,
quàm praeſentes, & ipſius Regis Ka-
roli iis conſimiles & correſpondentes Li-
terae fuerint uno & eodem anno, men-
ſe, & die confectae. Praefati quoque
ſex Milites per eumdem Regem Karo-
lum, ac praefati ſex per Nos electi, in
Regali Palatio noſtro Meſſanae parte
congregati, & ad perfectionem hujus
negotii procedentes, poſt tractatus mul-
tiplices, diſcuſſiones diverſas, examina-
tiones varias, indagineſque ſubtiles, per-
penſo, ac diligenti deliberato conſilio
inter eos, ex poteſtate ipſis ab eodem
Rege Karolo, & Nobis per eaſdem Li-
teras traditâ, unanimiter & concorditer
elegerunt, quod praedicta Pugna inter
Nos & centum de noſtris Militibus, ac
dictum Regem Karolum, & centum de
A ſuis Militibus facienda, fiat in poſſe
Regis Angliae, videlicet in Guaſconia,
in territorio Burdegalenſi, in aliquo
Campo, vel Platea ipſius territorii:
quem vel quam idem Rex Angliae ma-
gis convenientem pro utraque parte vi-
derit ad Pugnam ipſam de ducentis
Militibus faciendam. Et quod locus
ipſe, in quo praedicta Pugna fieri de-
B bet, ſit circumdatus, & bene clauſus
palis & clauſurâ, & aliis opportunis,
ita quod nullus pedes vel eques locum
ipſum poſſit intrare vel exire, niſi per
portas.

Statuerunt etiam praedicti duodecim,
per dictum Regem Karolum, & Nos e-
lecti, praefato Regi Karolo, & Nobis
terminum ad repraeſentandum Nos coram
C dicto Rege Angliae in eadem Civitate
Burdegalenſi ad Pugnam hujuſmodi fa-
ciendam, noſtrûm quemlibet cum praedi-
ctis noſtris centum Militibus, primum
diem menſis Junii, primò futuri hujus
XI. Indictionis. Adjecerunt etiam iidem
duodecim, per eumdem Regem Karolum,
& Nos electi, quod id, quod de prae-
ſentatione ejuſdem Regis Karoli, &
D Noſtrâ coram eodem Rege Angliae fa-
cienda dixerunt, ſic volunt intelligi,
quod ſi ipſe Rex Angliae in dicto loco
& termino perſonaliter eſſe non poſſet,
idem Rex Karolus, & Nos praeſente-
mus coram eo, quem idem Rex miſerit
ſpecialiter ad recipiendam praeſentatio-
nem hujuſmodi loco ſui. Et ſi ipſe Rex
Angliae in eodem loco & termino prae-
E ſens non fuerit, nec aliquem ad hoc
ſpecialiter miſerit loco ſui, dictus Rex
Karolus, & Nos teneamur, nos prae-
ſentare coram eo, qui vicem dicti Re-
gis Angliae geſſerit in loco praedicto.
Ordinaverunt tamen & ſtatuerunt prae-
dicti duodecim, quod praedicta Pugna
in loco praedicto non fiet coram aliquo
de gente ipſius Regis Angliae, niſi i-
pſe Rex Angliae perſonaliter eſſet prae-
ſens,

ſens, ſalvo ſi ad Pugnam *ipſam aliter faciendam ipſe Karolus, & Nos eſſemus in communi concordia & aſſenſu. Quod ſi in praedicto die praedictus Rex Angliae praeſens in dicto loco non eſſet, idem Rex Karolus, & Nos teneamur ipſum Regem Angliae, vel reſponſionem ſuam de veniendo, vel de non veniendo ad locum ipſum, a die praedicto uſque ad triginta dies expectare. Et ut ipſius Regis Angliae praeſentia modis in hoc omnibus procuretur, voluerunt praedicti duodecim, quod idem Rex Karolus, & Nos, quilibet per ſe, promittamus & juremus, quod legaliter & bona fide pro poſſe procuremus, & ſine fraude vel ingenio quolibet, diligenter & ſolicite faciamus, & facere ſtudeamus, quod ipſe Rex Angliae ad praedictam ſtatutam primam diem primò futuri menſis Junii in eadem Civitate Burdegalenſi, ſitâ in Guaſconia, praeſens ſit, & perſonaliter: & guadias, per ipſum Regem Karolum, & Nos coram ipſo offerendas, ipſe Rex Angliae recipiat ad Pugnam hujuſmodi faciendam.*

Ordinaverunt & ſtatuerunt praedicti duodecim, quod ipſe Rex Karolus, & Nos cum noſtra utriuſque comitiva, donec in Guaſconia moram traxerimus, pro Pugna *hujuſmodi facienda, & etiam per octo dies poſt omnem terminum completum, pro recedendo inde & eundo, quò utrique noſtrûm placuerit, Nos, & noſtrae dictae Comitivae in perſonis, animalibus, & rebus, quas Nos, & ipſae Comitivae noſtrae duxerimus, & portaverimus ad Pugnam hujuſmodi faciendam, Nos ad invicem nullatenus offendamus. Dictique Duodecim Treuguas & ſecuritates utrique noſtro nomine ſibi dederunt & fecerunt ad invicem, ac eidem Regi Karolo, & Nobis Treuguas & ſecuritates indixerunt eaſdem, ut eas donec in Guaſconia pro eâdem* Pugna *facienda manſerimus, &*

A *etiam per octo dies poſt omnem terminum praecompletum, pro recedendo inde, & eundo, quò utrique noſtrûm placuerit, Treuguas & ſecuritates ipſas Nos & Comitiva noſtra inviolabiliter obſervemus. Ordinaverunt inſuper praedicti Duodecim, quod praedictus Rex Karolus, & Nos legaliter & bonâ fide debeamus promittere & jurare, quod* B *quicumque noſtrûm praedictorum duorum Regum, videlicet praedicti Regis Karoli, & noſtri Petri, legitimo, aperto, & bene probato corporis ceſſante defectu, ad praefatos diem & locum praefato Regi Karolo, & Nobis ſtatutos & praefixos ad* Pugnam *hujuſmodi faciendam, defecerit, & in eadem die, qui erit primus dies primò futuri menſis* C *Junii, & in eodem loco, qui eſt Civitas Burdegalenſis, ſita in Guaſconia, in poteſtate Regis Angliae, cum eiſdem centum Militibus praeſens non fuerit ad* Pugnam *hujuſmodi faciendam, ab eadem prima die primò futuri menſis Junii, qui ſic defecerit, & in eadem Civitate Burdegalenſi praeſens non fuerit, ut dictum eſt in antea, toto tempore* D *vitae ſuae ſe tenere debeat pro devicto, perjuro, falſo, fallito, infideli, & proditore. Et quod numquam ſibi aſcribere debeat nomen Regium & honorem: quin immo ipſo facto remaneat nomine & honore Regio, & cujuslibet alterius officii, ſeu dignitatis exutus, ſpoliatus perpetuo & privatus, & tamquam devictus, perjurus, falſus, fallitus,* E *infidelis, & proditor, infamis ſit, & perpetuo habeatur. Et ſi hoc aliquis ei oppoſuerit publice vel occulte, negare non poſſit, ſed confiteri publice teneatur: prout haec omnia per praedictos Duodecim electos ordinata, ſententiata, & firmata in duabus conſimilibus patentibus Literis, pendentibus Sigillis eorumdem Duodecim communitis inde confectis, unâ ex eis praefato Regi Karolo, alterâ*

râ verò Nobis traditâ ad cautelam, plene & ſatis evidenter apparent.

Nos autem praefatus Rex Petrus, nolentes in his de contingentibus quicquam obmittere, vel aliquem pro parte noſtra intervenire defectum, quin immo volentes omnino praedicta & ſingula per praefatos Duodecim electos ordinata, & quantum in Nobis eſt, complere totaliter, & inviolabiliter obſervare, bonâ & ſpontaneâ voluntate noſtrâ, legaliter & bonâ fide promittimus, tactis corporaliter Evangeliis ſacroſanctis, quod ſi ad eoſdem diem & locum, eidem Regi Karolo, & Nobis per eoſdem Duodecim praefixum & ſtatutum, ad Pugnam *hujuſmodi faciendam defecerimus, & in eadem die, qui erit prima dies primò futuri menſis Junii hujus XI. Indictionis, & in eodem loco, qui eſt Civitas Burdegalenſis, ſita in Guaſconia, in poteſtate Regis Angliae, cum eiſdem centum noſtris Militibus perſonaliter praeſentes non fuerimus ad* Pugnam *hujuſmodi faciendam, prout per praedictos Duodecim ordinatum & ſtatutum eſt, ac ſuperius continetur, ab eadem prima die primò futuri menſis Junii, hujus XI. Indictionis: in qua ſi defecerimus, & in eadem Civitate Burdegalenſi cum eiſdem centum noſtris Militibus ad* Pugnam *ipſam faciendam perſonaliter praeſentes non fuerimus, in antea toto tempore vitae noſtrae Nos tenebimus pro devicto, perjuro, falſo, fallito, infideli, & proditore, & numquam Nobis nomen & honorem Regium aſcribemus: quin immo volumus & conſentimus expreſſe, quod ex tunc ipſo facto remaneamus nomine & honore Regis, & cujuslibet officii ſeu dignitatis alterius exuti, ſpoliati perpetuo & privati; & tamquam devictus, perjurus, falſus, fallitus, infidelis & proditor, infamis ſimus, & perpetuo habeamur. Et ſi hoc aliquis Nobis oppoſuerit publice vel occulte, nullatenus hoc negemus, nec negare poſſimus, ſed hoc confiteamur, & teneamur ubique publice confiteri. Et ut haec omnia eo permaneant firmiora, & quamplurium fide clarorum teſtimoniis & aſſertionibus firmiter roborata, infraſcriptos quadraginta Milites affectuoſe rogavimus & rogamus, quod ipſi haec omnia, quae Nos facturos & impleturos promittimus, pro Nobis & noſtro nomine promittere debeant & jurare.*

Nos autem praefati quadraginta Milites, videlicet, Guillielmus de Caſtronovo: Rodericus Eximeni de Luna: Petrus de Queralco: Eximenius de Arceda: Rodulfus de Manuele Judex: Raynaldus de Limoge de Meſſana, ad hoc pro Milite computatus: Arnaldus Roglerii: Comes Palarienſis: Ermengaldus Comes Urgelenſis: Petrus Ferrandi, frater dicti Regis Petri: Jacobus Petrus, filius ejuſdem Regis: Lucus Ferrandi de Luna: Girardus Eſtur: Pontius de Riballo: Santius de Antilieno: Petrus Arnaldi de Butidac: Alanus de Lentino, Regni Siciliae Magiſter Juſticiarius: Arduinus de Vigintimiliis, Comes Inſulae Majoris: Federicus Muſca, Comes Moac: Orlandus de Apello: Gualterius de Altagirono: Bernardus Roglerii de Eril: Roglerius de Lamia: Lupus Ferrandi de Cruſillo: Bernardus de Monte Pavone: Stephanus Muni: Petrus Garſendae de Mirze: Bertrandus de Bellopodio: Guillielmus de Bellera: Garſias de Araur: Eximenus Lupi de Ambon: Raymondus de Melina: Symon de Lauro: Blaſius Maſſa de Gavalur: Egidius Rodorici de Montogna, Garſias Arnaldi de Til: Berengarius de Euſegato: Guintimidus de Villafrancha: Raymondus de Coreada: Jacobus de Oblitis: & B.ſtus de Alaſcon; ad preces & requiſitionem dicti Regis Petri, bonâ & ſpontaneâ voluntate

luntate noſtrâ promittimus & juramus, tactis corporaliter Evangeliis ſacroſanctis, nos legaliter ac bonâ fide pro poſſe facturos & curaturos, quod ipſe Rex Petrus praedicta omnia & ſingula, per eum promiſſa & jurata, firmiter adimplebit, & inviolabiliter obſervabit. Et ſi, quod abſit, contingeret, quod ipſe Rex Petrus, legitimo, aperto, & bene probato corporis ceſſante defectu, ad praedictos diem praefixum & locum ſtatutum deficeret, & in eodem primo die menſis Junii primò futuri in eadem Civitate Burdegalenſi, ſitâ in Guaſconia in poſſe Regis Angliae, cum eiſdem centum ſuis Militibus perſonaliter praeſens non fuerit ad Pugnam *hujuſmodi faciendam, prout per eoſdem Duodecim ordinatum & ſtatutum, & per ipſum Regem petitum, promiſſum eſt firmiter & juratum: nos ex tunc in continenti ſocietatem, ac ſervicium ipſius Regis Petri, velut de dictis promiſſionibus & conventionibus ex tunc devicti, perjuri, falſi, falliti, & infidelis, & proditoris, totaliter & perpetuo deſeremus; & numquam poſtea toto tempore vitae noſtrae cum eo erimus, nec ſibi praeſtabimus in aliquo auxilium, conſilium, vel favorem, verbo vel opere, publicum vel occultum. Et nos praefatus Rex Petrus, ſi quod abſit, in praemiſſis omnibus, legitimo, aperto, & bene probato corporis defectu ceſſante, defecerimus, ex nunc volumus & conſentimus expreſſe, quod ipſi quadraginta Milites ab omni fidelitate homagii, & quolibet alio juramento, quo nobis tenentur, prorſus ſint liberi.*

Denique, ut hoc etiam moneam, qui in Certamine ſuccumbebant, aut a victore urgente, aut a Judicibus cogebantur fateri, quod antea negarant, aut negare, quod antea affirmarant. Nunc appellamus Italice *diſdirſi*, atque in Formulis a me additis Legibus Langobardorum occurrit interdum eadem ſignificatione *ſe exdicere*. Hoc idem ſignificabat olim *ſe Recredere*, unde *Recrediti*, & *Recreduti*. Probri autem graviſſimi loco *ſe Recredere* habebatur, ita ut in infamiam cederet, & pro contumelia gravi objiceretur. Inter pacta de Duello ineundo ab eodem Carolo I. Siciliae Rege, inita cum Petro Aragonenſium Rege, quae nuper attuli, Johannes Villanius Lib. 7. Cap. 85. Hiſtoriar. ſtatutum tradit: *Che quale di detti Re vinceſſe la detta battaglia, aveſſe di * choto la detta Iſola di Cicilia con volontà della Chieſa: e quelli, che foſſe vinto, s' intendeſſe per Ricreduto e Traditore per tutti i Criſtiani; e mai non s' appellaſſe Re.* De eorum munere, quibus *cuſtodia campi Duellorum* commendabatur, agam infra in Diſſertatione LXIII. *de Advocatis*.

* Leggaſi *cheto*

DE

DE RHYTHMICA VETERUM POËSI,

ET ORIGINE ITALICAE POESËOS.

DISSERTATIO QUADRAGESIMA.

DISSERTATIO QUADRAGESIMA.

Non minus, quàm *Italica Lingua*, originem ſuam barbaricis temporibus debet *Italica Poëſis*, cujus tamen fundamenta altius ſunt nobis inveſtiganda. Ariſtoteles in principio Poëtices inquirens, unde ortum Poëſis habuerit, ſtatuit eam ex amore *imitationis* prodiiſſe, qui hominibus inſitus eſt, atque ex amore *Harmoniae*, & *Rhythmi*. Praecipue verò ait: Κατὰ φύσιν δ᾽ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι, καὶ τῆς ἀρμονίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν, ἐστί φανερόν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατά μικρον προάγοντες, ἐγέννησαν τὴν Ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων: quae Latine ita ſonant: *Quum ergo ſecundùm Naturam ſit in nobis ipſum imitari, & Harmonia & Rhythmus (nam Metra particulas eſſe Rhythmorum manifeſtum eſt) a principio qui Naturâ maxime ad haec apti erant, paullatim promoventes, genuerunt Poëſim, extemporanee verſificantes.* Mirum, quantùm ad haec verba haeſerint, certarint, ingeniumque ſuum torſerint Ariſtotelicae Poëtices Interpretes, praeſertim Itali, quod nempe vim vocis *Rhythmi* aſſequi fa-

A tis non poſſent, & *Harmoniae* vocem hic aliter, aliter ille explicarent. At Germanus Philoſophi ſenſus eſt, nos ex inſtitutione naturae delectari non solùm *Imitatione*, ſed etiam *Harmonia*, hoc eſt modulatione & Muſicâ Harmonicâ, ſive ea ex Cantu aut voce animantium naſcatur, ſive ex Sonitu inſtrumentorum Muſicorum; B atque inſuper *Rhythmo*, ideſt ordine & collocatione verborum ita conjunctorum, aut deſinentium, ut voces etiam ſine cantu, ac tantummodo pronunciatae, conſonantiam, ac quamdam, ut ita dicam, Melodiam reddant, & delectabili jucundâque ſenſatione auditorum aures feriant. *Metri* autem nomine ſignificatur oratio, C quarumdam legum inventione & conſtitutione ita ligata & fabricata, ut certo pedum numero conſtet, & in ipſis pedibus exacte ratio habeatur ſyllabarum longarum & brevium. *Metra* autem Verſus Poëtarum ideo appellati ſunt, quod Μέτρον idem ſit ac *Menſura*. In Verſibus verò ad leges Poëticas conſtructis & vinctis ita menD ſura temporis ſervatur, ut eadem ſemper recurrat in ejuſdem generis Verſibus, ſive longis pedibus illi, ſive brevibus, ſive mixtis conſtent. Scribit autem Quinctilianus Inſtitution. Oratoriar. Lib. 9. Cap. 4. *Longam ſyllabam eſſe duorum temporum, brevem unius, etiam pueri ſciunt.* Proinde in perio-

periodis Rhetorum occultâ arte ela boratis concentus quidam auditur: eâ que de cauſsâ tum Tullius, tum i dem Quinctilianus *Rhythmum* in oratione procurandum jubent, non autem *Metrum*. Praeceſſit autem Ariſtoteles, ſcribens Rhetoric. Lib. 3. Cap. 8. Ῥυθμόν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, Μέτρον δὲ μή: ideſt, *Rhythmum oportet habere orationem, non verò Metrum*. Alioquin, ut ille addit, *Poëma erit*. Ad quem locum Cicero reſpiciens, ubi de ipſo Ariſtotele loquitur, ait: *Is igitur Verſum in oratione vetat eſſe, Numerum jubet*. Vertit ille μέτρον *Verſum*, ῥυθμὸν verò *Numerum*, unde *numeroſa oratio* dicta etiam fuit. Inde ergo exorta eſt Poëſis, uti Philoſophus recte monuit: quod primo quidam Populi (ſive Hebraei, ſive Graeci, ſive quiſquis alius, hoc enim nihil moror) quum in ſacrificiis, aut in nuptiis, conviviis, victoriis, aliiſque tripudii & laetitiae publicae vel privatae temporibus, Harmoniae operam darent, tibiis aut fidibus utentes, ſenſim Vocem & Cantum jungere ſono tibiae aut citharae coeperunt. Quam in rem compoſitionem quamdam dictionum & pedum adhibebant, in quorum ſtructura *Rhythmus*, ſive Concentus audiebatur, quum in uno commate vocum ac pedum connexio alteri ſubſequenti commati reſponderet. Sed tunc nulla, aut certe exigua cura fuit brevitatis aut longitudinis Syllabarum, quum ſatis foret, ita conſtruere brevem illam orationem, & ſtatuere aliqualem pedum numerum atque menſuram, ut ad aurium judicium inde exſurgeret aliquid modulationis atque concentus. *Verſus* appellari coepta eſt ejuſmodi brevis orationis ſtructura, quam non meditatio, ſed extemporanea vis ingenii

A effundebat, ut noſtris quoque temporibus ab iis Ruſticis praeſtatur, qui ex tempore Verſus faciunt. Haec Poëſeos fuere primordia. Quum verò delectatio inde in auditorum aures animumque non modica flueret, rem imperfectam ſenſim docti & egregii Viri perfecerunt, invectis nempe nonnullis legibus, quibus deinceps B Verſus conſtruerentur, & adhibitâ in illis caſtigatiore menſurâ pedum, ita ut rigide etiam temporis ratio & uniformitas ſervaretur in uſu ſyllabarum brevium atque longarum. Priores Verſus *Rhythmici* appellati ſunt, *Metrici* verò ſecundi. Atque hinc intelligimus, cur Sanctus Auguſtinus Lib. 3. Cap. 2. de Muſica ſcripſerit: C *Quocirca omne Metrum Rhythmus; non omnis Rhythmus etiam Metrum eſt*. Exempli enim gratiâ in Vergilii aut Homeri verſibus Hexametris non ſolùm *Rhythmus*, ſeu melodicum quidquam auditur; ſed etiam *Metrum*, hoc eſt accurata obſervatio temporis deprehenditur, quum ſive brevibus, ſive longis pedibus Verſum Poëta efformet, D atque in ſingulis Hexametris ſemper vigintiduo tempora vocis occurrant. Eadem eſt proportio in reliquis Verſuum generibus apud meliores Poëtas. At in Verſibus Rhythmicis ita quidem ex copulatione verborum, ac pedum etiam numero ſaepius obſervato, concentus aliquis enaſcitur, ut audienti voluptas creetur; E ſed ibi aut parum aut nihil ſolicitus eſt artifex, brevibuſne an longis pedibus utatur: legemque reſpuit & compedes, quos ſibi praeſtantes Poëtae jandiu poſuerunt. Dicis cauſsâ, penultimus Hexametri pes Dactylum exigit, hoc eſt tres ſyllabas, quarum prima longa ſit, reliquae duae breves, uti *Carmina*, *Turgidus*. Verùm Quinctiliano monente Lib. 9.

Cap.

Cap. 4. *Rhythmo indifferens eſt, Dactyluſne ille priores habeat breves, an ſequentes*; ac propterea idem eſt Rhythmum conficienti, adhibere Tribrachum, e tribus brevibus compoſitum, ut *Macula*, *Canimus*: an Anapaeſtum ex duabus brevibus & longâ conflatum, ut *Rutilans*, *Erato*; aut Creticum ex longa, brevi, & longa contextum, ut *Achates*, *Fulgidis*. Sonum iſtae quoque voces reddunt ſimilem aut proximum Dactylo; & qui aures tantùm judices habet, nihil aut parum diſcriminis deprehendit inter ſonum iſtorum pedum, qui tamen apud Metricos Poëtas diverſus plane cenſetur. Qua olim arte, quave pulſatione vocis antiqui Graeci & Latini diſtinguerent verborum praecipue diſſyllaborum brevitatem ac longitudinem, incompertum mihi fateor. Fruſtra enim intenta aure nunc quaero, cur vox *Mala*, ſive res malae, diverſam temporis rationem habeat a *Mala*, ideſt *Poma*, aut *Gena*, quum utriuſque vocis ſonus idem mihi ſit, alius autem ſecundùm Proſodiae leges habeatur.

Itaque duplex Poëſeos genus olim exſurrexit; alterum antiquius, ſed ignobile ac plebejum; alterum nobile, & a doctis tantummodo viris exſcultum. Illud *Rhythmicum*, iſtud *Metricum* appellatum eſt. Sed quod potiſſimùm eſt animadvertendum, quamquam Metrica Poëſis primas arripuerit, omniumque meliorum ſuffragio & uſu probata, laudibus ubique ornaretur: attamen Rhythmica Poëſis non propterea defecit apud Graecos atque Latinos. Quum enim vulgus indoctum, & ruſtica gens Poëtam interdum agere vellet, neque legibus Metri addiſcendis par eſſet: quales poterat, Verſus efformare perrexit; hoc eſt Rhythmo contenta, Metrum

A contemſit. *Metrum*, inquam, hoc eſt, rigidas Proſodiae leges, quas perfecta Poëſis ſequitur. Ceteroqui latiore ſignificatione *Metri* quoque nomine donatos interdum video Rhythmicos Verſus, quod & in iis aliqua *menſura* pedum & temporis obſervaretur. Primi autem Rhythmicos verſus, atque adeo Poëſim invexere a-

B pud Latinos Ruſtici, quibus tamen praeiverant Graeci. Mos enim eorum fuit, poſt meſſem ſeſe exhilarare, conviciis alternis ſeſe ferientes, & verſibus Rhythmicis certantes, qui *Feſcennini* etiam appellati ſunt. Rem deſcribit Horatius Lib. primo, Epiſtolâ primâ, & *Agricolis priſcis* eorum originem tribuit, ac tandem ait:

C *Feſcennina per hunc inventa* (an potius *invecta?*) *licentia morem,*
Verſibus alternis oppobria ruſtica fudit.

Par eſt Tibulli ſententia Lib. 2. Elegiâ ſecundâ.

Agricola aſſiduo Primum laſſatus aratro
Cantavit certo ruſtica verba pede.

D Livius quoque initio Lib. 7. Annal. de ludionibus Etruſcis loquens, ait: *Imitari deinde eos juventus ſimul inconditis, inter ſe jocularia fundentes, Verſibus coepere.* Verſus *inconditos* Livius appellat eorum Verſus, quod & facit Vergilius in Ecloga ſecunda, atque in Lib. 2. Georgicor. ubi *incomtos* dicit *Ruſticorum Verſus*, quod nempe ru-

E des forent, neque certâ Proſodiae ratione incederent. Ejuſmodi Verſus infra ab eodem Horatio appellatur *horridus*, ideſt *rudis* & *incomtus*. Neque diſpar fortaſſe fuit *Saturnius*, nam Saturni tempore illud Verſuum genus in uſu fuiſſe credebatur.

Sic horridus ille
Defluxit numerus Saturnius.

Nunc-

Numerus Latina vox *Rhythmum* Graecum exprimit. Pergit ſcribere Horatius:

> .... *Et grave virus*
> *Munditiae pepulere. Sed in longum tamen aevum*
> *Manſerunt, bodieque manent veſtigia ruris.*

Hoc eſt, quamvis a Graecis didicerimus *Metri* regulas, & pro rudibus Ruſticorum *Rhythmis* caſtigatos nunc politoſque Verſus conficiamus, attamen Rhythmica Poëſis perduravit ſemper, & adhuc apud vulgus viget. Horatii Interpretes in hunc locum verba Servii proferunt, qui ad Lib. 2. Georgicor. *Verſus incomtos* a Vergilio memoratos explicans, *carminibus*, ait, *Saturnio Metro compoſitis, quae ad Rhythmum ſolum Vulgares componere conſueverunt*. Quare conjicere hinc poſſumus, eoſdem fuiſſe olim *Saturnios* & *Feſcenninos* verſus. Obſtat tamen Aſconius, cui commemoratur *ſenarius hypercatalectus, qui & Saturnius dicitur:* haec enim indicare poſſunt, Verſum illum non Rhythmicum, ſed Metricum fuiſſe. Attamen Livius iterum audiatur, qui Poëſi paullatim nitorem acceſſiſſe ſcribens Libro eodem ſeptimo ait: *Non ſicut ante Feſcennino Verſu ſimilem, incompoſitum temere, ac rudem, alternis jaciebant*. Quibus ille verbis deſcribit primos Latinorum Verſus; *incompoſitos*, videlicet ex tempore & improviſo effuſos, atque procuſos ſine exactâ ordinis ac temporis obſervatione, quam in Metris ad Proſodiae leges compoſitis ſentimus, ideoque impolitos ac rudes. Quum verò in nimiam dicacitatem ac Satyram ejuſmodi Feſcennini ſeu joculares Verſus ruerent, legibus Romanis eorum licentia compreſſa eſt, ita ut fas tantummodo fuerit, per eos mordere in Nuptiis atque Triumphis. Vide Ferrarium Lib. 6. de Veter. Acclamationib. Capite decimo, qui rem inluſtrat, atque exempla profert. Inclinante autem Romanorum Imperio, oblectatum fuiſſe Populum hujuſmodi quoque Rhythmis, ſatis prodit Vopiſcus in Aureliano, cujus verba multis illuſtravit Salmaſius. Tum verò ſub Auguſtis Chriſtianis, ſed potiſſimùm ſub Regibus barbaris, multus Rhythmorum uſus fuit, non ad maledicentiam, aut vituperationem, ſed ad honeſta quaevis argumenta, ac praecipue ad laudes Dei atque Sanctorum, ſive etiam viventium. Quamvis enim nullo unquam tempore *Metrica* Poëſis defecerit, ſuoſque Poëtas, vinctâ oratione utentes, neque omnes contemnendos, ſingula Saecula oſtendere potuerint: attamen quum bonis Literis magnum vulnus inflictum fuiſſet, & ignorantia pleroſque tunc hominum teneret, Proſodiae legibus pauci ſtudebant, eratque iis levius negotium ſeſe exercere in Rhythmis: quod nempe id genus lucubratiunculae minus curae atque laboris exigeret. Proinde videas medii aevi Scriptores tum *Rhythmica*, tum *Metrica* Opuſcula commemorare atque diſtinguere. Sanctus Bonifacius Moguntinus Epiſcopus circiter Annum Chriſti DCCXL. Epiſtol. 4. ſcribit: *Obſecro, ut mihi Aldhelmi Epiſcopi aliqua Opuſcula, ſeu Proſarum ſeu Metrorum, aut Rhythmicorum dirigere digneris*. Literariae Hiſtoriae Scriptores commemorant Aldhelmi iſtius Librum *de Metrorum generibus*; ſive *de Arte Metrica*. Ita Alvarus Hiſpanus Scriptor circiter Annum DCCCXLVII. in Vita Sancti Eulogii, haec habet verba: *Epiſtolatim invicem egimus, & Rhythmicis Verſibus nos laudibus mulcebamus*. Ekkehardus in Vita

ta Beati Notkeri Balbuli, apud Goldaſtum Tomo primo pag. 237. Rer. Alamann. Cap. 16. haec ſcribit: *Sequentias, quas idem pater Sanctus fecerat, deſtinavit per bajulum Urbis Romae Papae Nicolao, & Liutwardo Vercellenſi Epiſcopo, tunc tempore Karoli Magni Imperatoris* (ideſt Caroli Craſſi circiter Annum DCCCLXXXIII.) *Qui venerandus Apoſtolicae Sedis Pontifex omnia, quae Beatus vir Notkerus dictaverat, canonizavit, videlicet Hymnos, Sequentias, Tropos, Letanias, omneſque Cantilenas Rhythmice, Metrice, vel Proſaice, quas fecerat &c.* Porro idem Ekkehardus, ſeu alter, Cap. I. de Caſib. S. Galli, agens de Salomone Abbate & Epiſcopo Conſtantienſi, haec ſcribit: *Scholas praeteriit, oſtium aperuit, & intravit. Erat utique jus illorum, ſicut hodie quidem eſt, quoniam exleges quidem ſunt, ut hoſpites intrantes capiant; captos, uſquedum ſe redimant, teneant.* Vide, quam vetuſtus ſit abuſus, qui in Ticinenſi Gymnaſio perdurare adhuc dicitur. *Spupillare* appellant. Poſt multa Diſcipuli illi, *medii Rhythmice, ceteri vero Metrice effantur:*

Quid tibi fecimus tale, ut nobis facias male?
Appellamus Regem, quia noſtram fecimus legem.

At alter verſificator inquit:

Non nobis pia ſpes fuerat, quum ſis novus hoſpes,
Ut vetus in pejus tranſvertere tute velis jus.

Sic Hermannus Contractus apud Pezium in Praefatione ad Theſaur. Anecdotor. Rhythmicum hunc Verſum habet:

Carmen oro pange Metro, ſeu canore Rhythmico.

Ordericus quoque Vitalis Seculo XII. *Rhythmicos Verſus* laudat; & circiter Annum MCXCV. Silveſter Giraldus Britannus in Speculo Eccleſiae Lib. 4. Cap. 16. de quodam Golia haec tradit: *Literatus affatim, ſed nec bene morigeratus, nec diſciplinis informatus, in Papam & Curiam Romanam Carmina famoſa pluries & plurima, tam Metrica, quàm Rhythmica, non minus impudenter, quàm imprudenter evomuit.* Quae omnia ſatis indicant, quanto olim in uſu fuerit Rhythmica Poëſis, neque ab ea interdum abhorruiſſe doctos etiam viros. Qua ratione verò a Metris Rhythmi differrent, Beda Seculo VIII. in Lib. de Metris ita explicuit: *Videtur autem Rhythmus Metris eſſe conſimilis. Eſt autem verborum modulata compoſitio, non Metrica ratione, ſed numero Syllabarum ad judicium aurium examinata, ut ſunt Carmina vulgarium Poëtarum. Et quidem Rhythmus ſine Metro eſſe poteſt; Metrum verò ſine Rhythmo eſſe non poteſt. Quod liquidius ita definitur: Metrum eſt ratio cum modulatione; Rhythmus modulatio ſine ratione.* Iſidorus quoque Lib. primo, Cap. 38. Origin. Rhythmos a Metris diſtinguit.

Age verò quis Rhythmorum curſus fuerit, videamus. Paucis greſſibus plerique iter ſuum conficiebant, Diſthicorum, Epigrammatum, Odarum, aut Hymnorum, curſum imitati, hoc eſt, exigua, aut certe mediocri Verſuum ſerie contenti. Sed neque defuere, qui ultra haſce metas progrediebantur, prout materies, aut artificis conſilium exigebat. Rhythmopoejos autem ſi dixero omni Verſuum genere uſos olim fuiſſe, quibus Poëtica diſciplina eſt oblectata, fortaſſe

non

non immeritò dicam. Immo veri videtur ſimile, Lyricam Poëſim e Rhythmorum artificibus tantam varietatem carminum primo didiciſſe, eamque paullatim Metro adjuncto perfeciſſe. Dithyrambica enim Poëſis primis temporibus inſtituta, ex Rhythmis varii generis, Proclo etiam teſte, compoſita eſt; atque ut illinc Tragoedia & Comoedia ortum traxiſſe creditur, ita & Lyrica credenda eſt. In hoc etiam conſentire videtur Scholiaſtes Ariſtophanis. Sed haec miſſa facio. Illud tantummodo animadvertendum, Anacreontem, etſi inter Lyricos Graecos ſuavitate & gratia excellat, attamen magnâ licentiâ ferri in Verſibus ſuis, uſque adeo ut ad Rhythmicam libertatem accedat. Accedit quod, quae verba Horatii ſupra mihi commemorata ſunt, de Dithyrambis illius aetate efformatis dicta fuere Lib. 4. Ode 2. Inquit enim:

Seu per audaces nova Dithyrambos
Verba devolvit, Numeriſque fertur
Lege ſolutis.

Spartianus quoſdam Verſus adfert Hadriani Auguſti, videlicet:

Ego nolo Florus eſſe,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Vix dubito, quin inter Rhythmicos ii ſint referendi, ut & alii, quos idem Auguſtus moriens effudiſſe dicitur. In iis certe exactam Metri rationem minime deprehendas. Attamen ut verum fatear, Rhythmi ipſi ita efformabantur, ut ſaepe aliquam Metrorum ſpeciem exhiberent. Nam ſi verum eſt, quod Quinctilianus tradit Lib. 9 Cap. 4 Inſtitution. Oratoriar. *Metrici quidem pedes adeo repe-*

A *riuntur in oratione, ut in ea frequenter non ſentientibus nobis omnium generum excidant Verſus. Et contra nihil eſt proſâ ſcriptum, quod non redigi poſſit in quaedam verſiculorum genera.* Quanto ergo facilius idem in Rhythmis occurrat? Auctor verò eſt Leo Allatius in Diatriba de Simeon. uſum Rhythmorum apud Graecos quoque recentiores perduraſſe.

B *Politicos Verſus* ii appellabant, qui, ut ipſe ſcribit, *Jambicis, & Anacreonticis ut plurimum conſtant: ita tamen, ut nulla quantitatis Syllabarum (quod accuratiſſime veteres obſervabant) ratio habeatur; tantum earum numerus, declinationeſque accentuum attendantur. Quae ratio fingendorum carminum non nunc primum in ea natione,*

C *ſed multis ab hinc Saeculis in uſu fuiſſe comperitur, ut videmus in Photii Patriarchae, Chriſtophori primi a ſecretis, Pſelli &c. verſibus.* Voſſius quoque Lib. primo, Cap. 8. Inſtitut. Poëtic. animadvertit, Rhythmum, non Metrum, ineſſe in Verſibus Politicis Conſtantini Manaſſis, * Tzetzae, & ſimilium. Tum ſubdit: *Nec dubium,*

D *quin antiquiores ſint Verſus, in quibus ſolùm Rhythmus eſt.* Addit etiam: *Poëtarum aliqui ſolo erant Rhythmo contenti; nec alio a vulgari ſermone diſcrepabant. Alii Rhythmum animabant ſermone Poëtico. Alii denique etiam Metrum ſuperaddebant.* Quod ipſe didicit a Beda in Libro de Arte Metrica. Sunt ejus verba connexa cum iis,

E quae nuper attuli: *Plerumque tamen caſu quodam invenies etiam rationem in Rhythmo, non artificii moderatione ſervatam, ſed ſono & ipſa modulatione ducente, quem vulgares Poëtae neceſſe eſt ruſtice, docti faciant docte. Quo modo & ad inſtar Jambici Metri pulcherrime factus eſt Hymnus ille praeclarus:*

Rex

* An *Tzetzae*, ſeu *Tzetzis*?

Rex aeterne Domine
Rerum creator omnium,
Qui eras ante Saecula
Semper cum Patre Filius.

Et alii Ambroſiani non pauci. Item ad formam Metri Trochaici canunt Hymnum de Die Judicii per alphabetum:

Apparebit repentina Dies
Magna Domini, fur obſcurâ
Velut nocte improviſos occupans.

Haec Beda. Niſi excidiſſent innumeri ex hiſce Rhythmis (neque enim par eorum cura habita eſt atque Metrorum) ingentem in iis Verſibus varietatem nunc deprehenderemus. Equidem e MSto Codice Ambroſianae Bibliothecae deſcriptum dedi Antiphonarium Benchorenſis Monaſterii, atque edidi Tomo 4. Anecdotor. Latinorum *. Ejus aetas ad Seculum Chriſtianae Aerae Octavum referenda videtur. Complures ibi occurrunt Hymni, quos omnes in Rhythmicorum cenſum conjiciendos parum cuſtodita Metri ratio perſuadet.

Praecipue verò in Rhythmis frequens uſus fuit Verſus *Trochaici catalectici*, uti illum Terentianus Maurus appellat in Lib. de Liter. & Metr. Immo reliquit & ille ex iis non paucos a ſe lucubratos. Exemplum ex eo proferamus.

Syllabas, quae rite Metro congruunt Heroico,
Captus ut meus ferebat, diſputatas attuli &c.
Eſt celer phaſelus ille, quem videtis hoſpites.

Ejuſmodi verſu dicteria praeſertim efferebantur, ut eſt decantatum illud militum in Julium Caeſarem, dum triumphum Gallicum duceret:

Gallias Caeſar ſubegit: Nicomedes Caeſarem:
Ecce Caeſar nunc triumphat, qui ſubegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui ſubegit Caeſarem.

Alterum exemplum Suetonius ſuppeditat, Verſus nempe in eumdem Caeſarem tunc depromtos:

Urbani ſervate uxores. Moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuiſti: heic ſumſiſti mutuum.

Utrobique idem habes Metrum, & Dactylum in fine, & quindecim ſyllabas ſingulis in Verſibus; ſed non eamdem brevium & longarum obſervationem. Quindecim inquam ſyllabas: paritatem enim ſyllabarum Rhythmopoeji veteres fere ſemper curabant, quum & ejuſmodi Verſus canerentur ad Muſicos modos. Immo & ſaltatio addebatur, & quaedam digitorum percuſſio, ut Cicero, Quinctilianus, & alii innuunt. Id quoque a Judaeis antea factum videtur. Neque enim tantummodo apud Romanos dicteria per Rhythmos jactata in uſu fuere, ſed etiam apud Judaeos, & longe antea, quàm a Romanis uſurparentur. Vide Lib. primum, Cap. 18. verſ. 6. Regum. Quum reverteretur, percuſſo Philiſthaeo, David, mulieres cantantes, choroſque ducentes in occurſum Saul Regis, praecinebant dicentes: *Percuſſit Saul mille, & David decem millia*. Male habuit Regem aculeatus Rhythmus, cujus voces antiquiſſimus Interpres ita vertit, ut Verſum Trochaicum inde confecerit, quales erant complures e veterum Rhythmis. Idque ea ratione factum, quod in Hebraico ſcomma illud duobus verſiculis octoſyllabis effertur hoc modo:

* Hac in Edit. Tom. XI. P. III. pag. 219.

הכה שאול באלפיו
Icchà Saùl balafaju,
ודוד ברבבתיו
Vedavìd berivvodaju.

Atque heic mature animadvertas velim, in ejuſmodi Verſiculorum fine ſyllabas conſonas, quas *Rime* Italice appellamus. Caſu-ne, an arte factum, judicent alii. De his infra ſermo erit. Itaque ſicuti Cantilenae noſtrae certis pedibus conſtant in ſingulis ſtrophis, ut idem ſit in omnibus Muſicus concentus; ita & veterum Rhythmi proceſſere. Eumdem verò morem retinuere Chriſtiani barbaricis temporibus, quum Hymnos componebant: quod etiam e Benchorenſibus nuper memoratis liquebit. Exempli gratia hos tantùm commemoro, unum Verſum in duos verſiculos dividens:

In Prophetis inveniris
Noſtro natus Saeculo:
Ante Saecla tu fuiſti
Factor primi Saeculi, &c.
Cum jubet parvos necari,
Turba fecit Martyrum.
Fertur infans occulendus,
Nili flumen quo fluit.

Allatius quoque praelaudatus animadvertit in Verſibus Graecorum *Politicis, in quibus*, ut ipſe ſcribit, *Syllabas quindecim numquam excedunt; & ſi quae ultra videntur, eas per aphaereſin, ſive ſynaloephen, decurtant & abſumunt*. Ejuſdem autem Metri ſunt *Planctus Rhythmicus* ſuper morte Conſtantini Monachi Luxovienſis a *Gudino Monacho* compoſitus, & *Adelmanni Scholaſtici Rhythmi Alphabetici* de Viris Illuſtribus ſui temporis, quos Saeculo XI. compoſitos Mabillonius

A V. Cl. inter vetera Analecta edidit. Vide pariter inter Opera Sancti Fulberti Rhythmos, verſibus minime diſtinctis editos. Floruit ille quoque Seculo XI. Similem etiam Rhythmum Landulphus ſenior Hiſtoricus Mediolanenſis exhibuit, a me evulgatum Tomo IV. Rer. Italicar. Mihi de ipſo infra ſermo recurret. Alterum quoque
B vide a me publici juris factum in fine Paralipomen. Anonymi Salernitani, Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Sed ſupra ceteros Rhythmos ii fortaſſis aeſtimandi, utpote antiquiſſimi, atque ad Hiſtoriam perutiles, quorum primum, Veronae encomia complexum, ſuis Analectis Mabillonius idem adjunxit. Alterum
C in Mediolani laudem fabricatum edidi ego in eadem Part. II. Tomi II. Rer. Italic. Uterque Veronenſi Rhythmopoejo natalem ſuum debet, aut ſaltem debet vitam, qua nunc fruitur, quum ex Codicibus Veronenſibus ambo depromti curâ tandem noſtrâ in lucem emerſerint. Et ſane hoc praecipue titulo tam Mabillonio,
D quàm mihi ſpes futura erat, nos gratiam inituros Clariſſimi Viri Marchionis Scipionis Maffeji Veronenſis, qui tum patriam ſuam, tum antiquam eruditionem ſumma cum laude illuſtrare pergit. Sed quod mirere, vix aliud ille in conſilio noſtro reperit, niſi argumentum irae atque cenſurae. Quid amico viro heic mi-
E nime probatum fuerit, quidve ille ſcripſerit in Diſſertatione, quam de Verſib. Rhythmicis Anno MDCCXXVII. edidit, amice referam.

Moleſte fert ille primo, ejuſmodi Rhythmos a nobis fuiſſe productos, quales in MStis Codicibus deprehendimus, hoc eſt, erroribus ſcatentes. Deinde nos arguit, quod non Verſibus diſtinctis, ſed continuatâ oratione

ne ad inſtar proſae, ſervato duntaxat ſtropharum ordine, utrumque Rhythmum praelo ſubjecerimus: *Sì fatti Monumenti*, ſcribit ille, *non vanno ſtampati come le Iſcrizioni, o come i vecchi Strumenti, ſenza mutar lettera; eſſendo che altro è un' originale d' antico Notaio, dove più coſe inſegnano anche gli errori; ed altro è un' Iſtoria, o Componimento tramandatoci da' Copiſti, i quali dalla mente, e dallo ſcritto dell' Autore abbiano deviato ſcioccamente. In queſto caſo egli è neceſſario uſar lucerna critica, e conoſcere ed emendare, ove poſſiam farlo con ſicurezza.* Tum Rhythmum a Mabillonio editum rurſus ipſe exerit, ſingulos Verſus diſtinguens; & errores, quoſcumque poteſt, adhibitâ emendatione tollit. *Criticam* viri doctiſſimi *lucernam* hercle ego & probo & commendo, quod eſt ad caſtigandos defaecandoſque eoſdem Rhythmos: ſed nemo fortaſſis erit, qui homini plaudat inſurgenti, non dicam, in me (hoc enim nihil refert) ſed in Mabillonium, tam bene de Literis & de Republica Literaria meritum, ac ſumma veneratione apud omnes dignum. Quum ex uno antiquiſſimo MSto aliquod veterum monumentum deſcribitur & evulgatur, rite ſemper munere ſuo fungitur editor, ſi quidquid Codex MStus habet, fideliter exprimit, exceptis craſſioribus quibuſdam ſphalmatis, quae uti in omnium oculos incurrunt, ita veniam dant cuncti, ut, ne monito quidem Lectore, auferantur. Nunquam Lectorem fallo, dum ego non fallar in intelligendâ recteque reddendâ antiqui illius Codicis ſcripturâ. Deinde verò liberum cuicumque Critico Lectori eſt, innuere meliores lectiones, caſtigare depravata, ſupplere quae deſunt. Immo ſecus agere periculoſum videatur, &

A praecipue quum de Carminibus veterum agitur, quorum ſimiles Rhythmi ſunt: delicatum enim artificium illorum eſt, neque nimium in iis caſtigandis audendum, niſi de medela adhibita Lector moneatur, cui meditanti forſitan melior in mentem venire poſſit. Si locus futurus eſſet regulae, quam nunc primum procudit amicus Maffejus, miſeros jam appellare liceret quoſvis Eruditos, qui monumenta veterum tenebris, noſtro potiſſimum Seculo, eripuerunt, neque Lucernam Criticam ad ſingula accenderunt. Atque mea in primis deploranda fortuna foret, qui in Rerum Italicarum Collectionem tot Hiſtorias intuli nunquam antea editas, eaſque dedi, quales e MStis accepi, vitiis videlicet veterum Librariorum ſaepe foedatas. Sed aliud certe eruditi Orbis judicium erit. Mabillonio, mihi, ceteriſque Anecdotorum editoribus unum plerumque conſilium fuit, ac futurum eſt, nempe in Literatorum commodum quae latebant in MStis luce donare, non autem ſubſiſtere ad omnia, expendenda meditatione rigidâ, atque expurganda, ſuſceptâ veluti anatome exquiſitâ vitioſi ac inordinati corporis. Eſt hoc hominum majori otio fruentium; immo omnium eſſe poteſt, qui beneficio per nos delato uti deinde velint. Quamobrem moroſus plane ſit, qui celeberrimum illum Virum, meque ſimul increpandos ſibi ſumat, quod Rhythmos, quales in unico vetuſtiſſimo Codice invenimus, verſibus etiam indiſtinctis, quemadmodum reapſe illos Codex ſuppeditavit, ab interitu atque oblivione vindicaverimus, etiamſi omnes inde errores per nos non fuerint ſublati. Sed quid plura? Cenſorem noſtrum ad Judicem egregium ſiſto, cujus calculo

culo conſtabit, quàm levi fundamen- (A) to nitatur novitia hujuſmodi cenſura. Is autem non alius eſt, quàm Eruditiſſimus ipſe Maffejus, qui primùm editis Florentiae Anno MDCC-XXI. Caſſiodorii Complexionibus, Epiſtolam ſuam addidit, antea quoque evulgatam Tomo V. Italiae Sacrae, Venetae editionis, in qua Rhythmum ipſum *de Laudibus Veronae* a Mabil- (B) lonio editum, non ſemel, ſed bis, aeneis typis tradidit, atque iiſdem plane verbis, quae apud Mabillonium leguntur, & nullâ factâ Verſuum diſtinctione, nullâque adhibitâ Criticâ Lucernâ, quum tamen in eodem Libro ipſe Rhythmum ſepulcralem *Pacifico Archidiacono* poſitum, ac ejuſdem Metri, mihi quoque rurſus infra e- (C) dendum in hoc Opere, Diſſertatione XLIII. *De Literarum ſtatu*, ordinatis verſibus protuliſſet. Cur, amabo, quod ipſi Maffejo fas ac laudandum Anno MDCCXXI. credebatur, poſt ſex annos nefas & culpandum viſum fuit? En ut ſuis ipſe armis contra ſe pugnat. Si quid ergo video, non quod ille adversùs Mabillonium, me- (D) que excogitavit, ſed hoc unum ex illius nuperrime adinventâ ſententiâ conſequi tantummodo poteſt: ſcilicet, Lectoribus injectam ſuſpicionem fuiſſe, eamque vix unquam delendam, ſi quando aliquid novi ex antiquis Codicibus ipſe proferet, nos non accepturos illud, quale in membranis erat, ſed quale *Lucernae Criticae* do- (E) ctiſſimi Viri viſum fuerit; atque adeo certos nos in poſterum eſſe non poſſe, multis-ne in locis veterum verba ac mentem, an Maffeji (veteres loquentes, prout ipſe melius cenſuit, inducentis) ſenſa habeamus. Quae ergo illi fides in poſterum habenda?

Has ego legitimas germanae Criticae regulas reor. Scilicet in Veterum monumentis primùm edendis, & praecipue ſi ex aliquo ſingulari antiquiſſimo MSto illa depromantur, eoque magis ſi Carmina ſunt, nihil opus eſſe diſcedere a lectione Codicis: immo rem poſcere, ut quantum fieri poſſit, eadem lectio retineatur, excluſis tantùm apertiſſimis Librarii mendis, quae tamen diſtinguere omnium eſt. Si quid verò gravius editori immutare, delere, ſupplere animus eſt, id clanculum facere, Lectoribuſque minime conſciis, nequaquam licet. Neque enim ad ejuſmodi licentiam purgandam, ſatis eſſet dicere: feliciſſimas conjecturas, opportunaque remedia ad mentem Auctorum, & ad Metri leges adhibui. Nam ut ut ingenii acumine quiſquam abundet, quam laudem procul dubio agnoſco & ego in Clariſſimo Maffejo: attamen liberum ſemper Lectori judicium ſervandum erit, ut perſpicere poſſit, recte-ne, an ſecus Criticus vir medicas manus intulerit antiquis Codicibus, veterumque lucubrationibus. Et profectò quanticumque ſint Critici in emendandis veterum Libris, ii non raro nobis propinant non Auctorum verba, ſed meditamenta ac divinationes ſuas, quae tamen veteres ne ſomniarunt quidem. In Rhythmo Mabillonii curâ edito ita ſe habebat hic Verſus:

Ab Oriente habet primum Martyrem Stephanum.

Ita illum e conjecturâ ſuâ reſtituit Maffejus.

Ab Oriente habes primum Protomartyrem Stephanum.

Si Auctori illud *primum* adhibitum fuiſſet non adverbii, ſed adjectivi loco

loco (quod ſane merito opinari licet, alioquin is *primò* non *primùm* dixiſſet) rideret ille, puto, nunc videns in ejuſmodi emendatione ſe coactum appellare *primum Martyrem* non ſemel, ſed bis *Stephanum*. Cur ergo non liceat & mihi verſum illum leviori additamento reſtituere, ac ſcribere?

Ab Oriente habes primum nam Martyrem Stephanum.

Quando luxata oſſa reponenda heic ſumimus, ſatius eſt curam complere, quàm nova inferre vulnera. Duobus enim verſiculis conſtant horum Rhythmorum verſus: quorum primus octo, alter ſeptem Syllabis expeditur, dummodo legibus communibus illius Rhythmi pareatur. Si *Protomartyrem Stephanum* legimus, ultra metas excurret Syllabarum numerus: aequius ergo ſuppleatur ſcribendo *nam Martyrem Stephanum*. Sed quid heic ajo? Caecutiamus neceſſe eſt in barbaricorum temporum ſcriptis emendandis, ac non raro fallemur, quoties Librariorum incuriae ac ignorantiae tribuemus vitia, quae ipſis indoctis Auctoribus ſunt tribuenda. Metri leges, hoc eſt Syllabarum numerum, in verſibus hiſce Rhythmicis neglectas cernimus. Quis certos nos facit deliquiſſe Librarium potius, quàm eorum Auctorem? Aſpice illic alios verſus enormes:

Praecurſorem Baptiſtam Johannem, & Martyrem Nazarium.
Mammam, Andronicum, & Probum cum quadraginta Martyribus.
Temporibus Principum, Regum Deſiderii & Adelchis.

Ceteros omitto. Similem habemus in Epitaphio Pacifici Archidiaconi, quod tamen ex marmore expreſſit idem Marchio Maffejus:

Septimo Viceſimo aetatis Anno Caeſaris Lotharii.

Scribendum autem monet Clariſſimus Marchio in Mabillonio *Adelchiis* (an melius *Adelchii?*) ut & alibi *Baptiſmium* & *Ravennia:* Dactylum enim, aut Creticum, aut Anapaeſtum in fine exigunt id genus Rhythmi. Ita ſane. Sed adhuc incertum eſt, an vulgares eorum temporum Rhythmopoeji tam religioſe hiſce legibus conſtringi ſe ſinerent. Quid factum fuerit in Syllabarum obſervatione nuper vidimus. Vopiſcus etiam in Aureliano militarem Rhythmum refert, hiſce verbis conceptum:

Mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.
Unus homo mille, mille, mille decollavimus.
Mille, mille, mille vivat, qui mille occidit.
Tantum vini habet (fortaſſe *bibit*) *nemo, quantum fudit ſanguinis.*

Ita ſcribendos eos verſus puto, e quibus tertius, uti videtur, contra leges clauditur verbo *occidit*. At Hexametri quoque interdum non Dactylo, ſed Spondaeo clauduntur apud meliores Poëtas.

Quod eſt ad Rhythmum *de Laudibus Mediolani* a me editum, doctiſſimus Cenſor conqueritur, quod prave deſcriptus fuerit ex pervetuſto Codice Veronenſi: quibus verbis tacite imperitiam objicere videtur doctiſſimo Viro Bartholomaeo Campagnolae, Capituli Canonicorum Veronenſium Cancellario, & nunc in eadem Urbe Archipresbytero Eccleſiae Sanctae Caeciliae, a quo Opuſculum deſcriptum, atque ad me miſſum fuit. Sed mirum, quei vir alioqui perſpicaciſſimus non ante ſecum reputaverit,

rit, an praecipitis Judicis notam incurrere poſſet, quando Codice MSto minime inſpecto ſibi de re ignota ferendum erat judicium. Atqui erroribus abundat Rhythmus. Non abnuo: ſed quid inde apud cautum Judicem conſequitur? Non minora vitia in Mabilloniano Rhythmo occurrunt; incomparabilem tamen virum certe nemo neget, antiquae ſcripturae peritiſſimum. At, regerit Maffejus, *pauciſſimorum nunc eſt intelligere veterum caratteres:* quos ille *antico corſivo* appellat. Sed quid ſi inter hoſce pauciſſimos locus Campagnolae ipſi negandus non eſſet? Liberum eſt nunc, ut puto, Maffejo ipſi (quod olim non licuit) ſub oculos habere eumdem Codicem, qua parte Rhythmum a me editum complectitur. Tum prudentius judicabit, tribuendane ſint antiquiſſimo Librario, ne dicam Rhythmi ipſius Auctori, an ſolertiſſimo Campagnolae, quae aut corrupta, aut obſcura in hocce Rhythmo adhuc deprehenduntur. Et ego Rhythmum eumdem exactiſſime deſcribendum, iiſdemque plane characterum formis ex MSto exprimendum curavi, ita ut propriis veluti oculis Codicem ipſum inſpexerim: ac manu tetigi nihil ab ejuſdem Codicis fide diſcrepaſſe exemplum olim ad me miſſum ab accuratiſſimo ipſo Campagnola. Quidquid in editione a me facta diffidet a Codice immutatum, emendatumve a me uno fuit. Indulgetur enim (id repeto, atque id etiam praecipit Clariſſimus Maffejus) deſcribenti veterum monumenta e Codicibus (quorum pauci Librariorum erroribus carent) patentia inde tollere menda, ea tamen tantùm, quae recte conjicere poſſumus ex Amanuenſium oſcitantia proceſſiſſe. Reliquum ego dimiſi, ingentis

A operis mole ad alia ſolicitatus atque intentus. Neque verò majora audere fas putaſſem inſciis Lectoribus. Nunc etiam animadverto, nihil opus fuiſſe, ſcribere *quaeſtu* pro *quaeſtum;* ſed ultra non vacat, levibus hiſce controverſiis ſeu tricis inſiſtere.

Unum tantummodo adjiciam, nempe cogi nos credere, amicum Maffe-
B jum ingenti prurigine cenſoriae virgae adhibendae, quum haec ſcripſit, agitatum fuiſſe. Neque enim hiſce contentus, & extra ſemitam proreptus, invaſit etiam fruſtulum Vitae Sancti Geminiani Epiſcopi Mutinenſis, quam ex altero Veronenſi Codice excerptam protuli in eadem Parte II. Tomi II. Rer. Italicarum, e-
C jus Auctorem arbitratus, *circiter Annum Chriſti DCCCCX.* floruiſſe. Mihi profectò ſi eadem libido inſideret, ſique par pari reddere animus foret, non deeſſent, quae in Cenſoris doctiſſimi Libris aequiori cenſurae paterent. Verùm amicitiae leges minime oblitus, clypeo tantùm, non enſe heic utar. Ille ergo ſcribit, frag-
D mentum nuper memoratum Vitae Sancti Geminiani deſumtum fuiſſe e *Lectionario circiter Saeculum XIV. ſcripto.* Ut lubet: rariores etiam gemmas interdum ſervarunt nobis Seculi ejus Codices, videlicet & ipſi ab antiquioribus deſcripti. Addit: *Poco conto ſi può farne, mentre interpolazioni molto inette hanno le Vite in tal Le-*
E *zionario: e così tra l' altre quella di San Zenone.* Quod in Vita Sancti Zenonis Interpolationes occurrant, deducere velle, reliquas etiam Vitas Codicis illius interpolationibus ſcatere, non probabunt, ut puto, Eruditi. Quod plus eſt, nullam in praelaudata S. Geminiani Vita Interpolationem quiſquam oſtendet. Cur ergo haec Maffejus? Pergit ille: *L'*

Autor

Autor della giunta fa menzione dell' antica ſcorreria degli Ungheri; ma non moſtra eſſer viſſuto a tempo di quella, bensì d' alcun' altra delle fatte da quella gente. Atqui certum apud omnes Eruditos futurum eſt, eamdem Vitam, una cum lacinia a me edita, *ante medium Saeculum X.* fuiſſe literis conſignatam. Mihi perſuaſeram, additamentum illud luce hucuſque caruiſſe, quod in Vita a Cl. P. Bollando edita ad diem XXXI. Januarii ipſum deſiderari animadvertiſſem. Sed haec ſcribens, nunc deprehendo, ab eodem Bollando in Calce Tomi in Addendis ad eam diem *ex Codice MSto Bodecenſi* fragmentum idem fuiſſe jandiu productum, quanquam eâ diverſitate, ut me neutiquam poeniteat, illud ipſum rurſus evulgaſſe. Jam ergo habemus, non uni Codici Veronenſi fragmentum illud acceptum eſſe referendum. Ibi verò ſcriptum eſt: *Sed quia tanti Patris Domni Geminiani, prout potuimus, Vitam ſtilo tranſegimus, libet quoque de ſitu Urbis, in qua reſedit Epiſcopus, aliquid enucleare veracius*. Palam haec produnt, non ab aliena manu, ſed ab ipſo Auctore Vitae adjecta fuiſſe, quae ad ſitum Mutinenſis Urbis pertinent. Quonam autem tempore idem Auctor floruerit, evidentiſſime ex aliis ejus verbis colligitur, ubi de *Hungarorum ſaeviſſima, ac paene omnibus metuenda gente* is loquitur, *quam*, inquit, *in Noſtris tribulationibus Compertam Habemus*. Deinde ſubdit, eos *a parte Aquilonari Italiam ingreſſos, Forojulienſi vaſtatâ Marchiâ, Veronam uſque tranſiliiſſe, & univerſam regionem depopulatos, cuncta firmiſſima Urbium moenia, cunctaque murata, nullo reſiſtente invaſiſſe Oppida*. Denique ſcribit: *Itaque lues illa (quam Utinam Neſciremus) non dico certaminis, ſed inſoliti funeris &c. tamdem ad Mutinenſe devenit Epiſcopium &c.*

A

Nemo non videt, haec ſcripta fuiſſe ab homine, qui non tantùm viderat, ſed etiam expertus fuerat, quantâ rabie Italiam dilaniaret, aut paucos ante annos dilaniaſſet immanis Hungrorum Populus, e Scythia in Pannoniam, quam ſibi ſubjecit antea, hoc eſt, circiter Annum Chriſti DCCCLXXXIX. illapſus. Prima

B

eorum impreſſio in Italiam, teſte Hermanno Contracto, & Continuatore Annalium Fuldenſium, aliiſque, illiganda videtur Anno DCCCC. Annaliſta Saxo, ab Eccardo editus, Reginonem ſequutus, aut eamdem, aut alteram irruptionem deſcribit ad Annum DCCCCI. his verbis: *Langobardiam quoque ingreſſi, caedibus incendia miſcent: quumque incolae terrae conglobati reſiſtere conarentur, plurimi Epiſcopi, & Comites cum innumerabili hominum multitudine ſagittarum ictibus trucidantur. Liutwardus Vercellenſis Epiſcopus aſſumtis theſauris fugiens, incidit ſuper eos, moxque interficitur*. En quouſque Anno illo aut praecedenti penetrarit ferociſſima gens. Illorum autem irruptio in Mutinenſem agrum, & vaſtatio celeberrimi Nonantulani Monaſterii per eos facta, in eoſdem Annos conjicienda videtur, ut Pagius recte monuit. Tum ſubſequentibus Annis nova ab iis vulnera inflicta fuere Italiae; nam poſt profligatum Chriſtianorum exercitum, quem in eos Berengarius I. Italiae Rex adduxerat, *non erat* (ut Liutprandus Ticinenſis tradit Lib. 2. Cap. 6. Hiſtor.) *qui eorum praeſentiam, niſi munitiſſimis fortè praeſtolaretur in locis*. Teſte eodem Liutprando, quo Anno Ludovicus III. Imperator a Berengario captus temeratae fidei poenas dedit, hoc eſt, aut Anno DCCCCII.,

C D E

aut

aut ſerius, ut alibi oſtendi, *Hungarorum rabies totam per Italiam nullis reſiſtentibus dilatatur*. Richardus Cluniacenſis, & ex eo Bonfinius, tradunt, Hungros exinde fere *quotannis* populandi cauſsâ, ut quidquid remanſerat eraderent, repetere Italiam conſueviſſe. Anno Chriſti DCCCCV. Sigonius ſcribit, barbaros eoſdem *novam incurſionem* feciſſe. Tum Anno DCCCCXXI. & ſubſequenti ex eorum gladiis, & ſagittis Italia ſanguine maduit. Anno autem DCCCCXXIV. adeo illorum potentia, ac rabies eſt aucta, ut praeclariſſimam Regni ſedem Ticinum ad deditionem compulerint, & incendio abſumſerint. Iidem An. DCCCCXXXVII. Alamanniam, Galliam, & Burgundiam pervagati, *per Italiam* ad ſua regna redierunt. Auctor quoque eſt Lupus Protoſpata, eos Anno DCCCCXX. Italiam vexaſſe, tum An. DCCCCXXXVI. DCCCCXL. & DCCCCXLVII. in Apuliam irruiſſe, Capuam obſediſſe, ac innumera iis regionibus intuliſſe mala. Habetur etiam nota marginalis in MSto Codice Bibliothecae Caſanatenſis Romae, ubi legitur Cyclus Paſchalis Dionyſii Exigui, hiſce verbis concepta: *Hoc Anno* (ideſt Anno C. 922.) *venerunt Hungari in Apuliam quarto die ſtante menſis Februarii*. Sed clades ejuſmodi nihil ad Langobardiam ſpectare videntur, quum non terreſtri itinere, ſed navigio adhibito illuc Hungari penetraſſe potuerint. Poſt mortem quoque Hugonis Italiae Regis iidem Hungri in Italiae ſinum irruerunt, ſed muneribus a Berengario Marchione, poſtea Rege, placati abſceſſere. Baronius & Pagius actum hoc Anno DCCCCXLIX. putant. Sed hoc antea contigiſſe, ex Liutprando Hiſtorico fortaſſe colligas. Denique Frodoardus in Chronico ad An. DCCCCLI. tradit, Hungaros *ex Italia in Aquitaniam* fuiſſe progreſſos. Fortaſſis & Anno DCCCCLIV. Hungros e Gallia fugientes Italia vidit; at ultra non legimus, immitiſſimam gentem irrupiſſe in haſce regiones: eam quippe bellicoſi Germanorum Populi, multis caedibus illatis, ſeſe intra limites ſuos continere tandem edocuit. Tota ergo periodus aerumnarum, quas ab Hungris Italia ſuſtinuit, inter Annum DCCCC. & DCCCCL. revera concluditur. Quum ergo exploratum ſit, ut ſupra vidimus, Scriptorem Vitae Sancti Geminiani eâdem ipsâ tempeſtate floruiſſe: peto ego, an cenſurae alicui juſtae locus fuerit, quod ſcripſerim, Auctorem illius *CIRCITER Annum Chriſti DCCCCX.* floruiſſe? At inquit amicus Maffejus: *non oſtendit is Auctor, ſe vixiſſe, quum Hungari Anno DCCCC. aut DCCCCII. impreſſionem in Mutinenſes fecere, ſed quidem fervente unâ e reliquis incurſionibus ab ea gente factis*. Et quid tum? Nonne ſatis mihi eſt, ſi is vixit, dum Hungri in Italiam palantes excurſabant? Sed cur vivere is non etiam antea potuit? Conjecturis heic uterque agimus. Neget ille, ſi potis eſt, potuiſſe florere Scriptorem illum vel ipſo Anno DCCCC. Si accidiſſe id potuit, ſatis illud mihi eſt, nec eſt, cur meae conjecturam ſuam Maffejus anteferat. Ac praecipue, quum Clariſſimus Bollandus ad ea verba, *quam in Noſtris Tribulationibus Crudeliſſimam Experti ſumus* (ita enim ille Bodecenſi Codice uſus eum aliter locum recitat) hanc Notam appoſuerit: *Haec eſſe videtur Hungarorum incurſio, quam memorat Liutprandus Hiſtor. Lib. 2. Cap. 4. 5. 6. ſub initium Saeculi Decimi*.

ſimi. Eoque magis id mihi licuit Aſcribere, quandoquidem non ad Annum DCCCC. conjeci ſcriptam Sancti Geminiani Vitam, ſed quidem *ad Annum DCCCCX.* quem praeterea ne certò quidem deſignavi, nam addidi *CIRCITER*, Lectori eâ ratione innuens, ſeriùs etiam ſtatui poſſe Scriptoris aetatem. Sed ego, ſi plura adderem, neque temporis, neque alienae patientiae me curam habere proderem. Ergo ſatius eſt, interruptum iter repetere.

Ut autem luculentius pateat, imperitiam veteris ſcripturae Campagnolae ſupra memorato minime objiciendam fuiſſe, atque in veteres Auctores Latinae Linguae parum gnaros, & in Librarios foediſſime caeſpitantes, rejiciendos eſſe errores, quibus antiqua Opuſcula ſcatent; juvat heic adjicere alterum Rhythmum ejuſdem Metri, nunquam antea editum, atque excerptum ex vetuſtiſſimo Codice Veronenſi per Campagnolam eumdem. Nullum ego inde vitium, quamquam in oculos multa incurrant, ſuſtuli. Primae Stropharum literae Acroſtichon exhibent, nempe *GAIDHADLUS*, qui Parrochus Veronenſi in Urbe fuiſſe videtur, atque ipſius Rhythmi Auctor:

„ Gracia excelſa Regi referamus pariter,
„ Qui nos in unum congregavit, te laudamus Domine,
„ Ut poſſimus invenire requiem in ſeculum.
„ Ad alta ſede poſtulemus ſummo Dei filio,
„ Ut ſuo mittere dignetur Angelum perſpicuum
„ Ad expugnandum expellendum hoſtis antiquiſſimus.
„ Invidus ille temptator fallax atque perditus
„ Semper cupit diſcordare concordantes fratribus.
„ Ut poſſit gratiam mereri ante nequam Principem.
„ Dominus atque Salvator, quod ſuum redemit ſanguinem,
„ In ſua ſemper poteſtate reſervare animas,
„ Ut nec unus praeter eum poteſtatem habeat.
„ Honor illi & poteſtas in aeternum permanet,
„ Qui nos Paſtorem ſuper gregem vocare dignatus eſt,
„ Ut ſalvas oves conſignemus ante ejus oculos,
„ Almus ille ſpeculator Sacerdos in Populo
„ Semper adſtat, ſuperadſtat ſupra gregem, pugnat contra impias,
„ Ut nec una poſſit oves rapere de gregibus.
„ Divina Templa coëuntes ſuſpiremus pariter,
„ Populorum gregi obſecrantes pro noſtra facinora,
„ Ut ipſe pius Miſerator donet indulgentiam.
„ Libare Deo ſtudeamus hoſtiam pro fratribus,
„ Ut ante eum mereatur portare manipulos,
„ Atque de talentum lucrum conſignemus geminum.
„ Vigilemus & oremus unuſquiſque pro alio,
„ Ut poſſimus invenire requiem in ſeculum,
„ Atque vitam poſſidere, quam miſit Dominus.
„ Summo Regi poſtulemus pro cunctorum ſcelere,
„ Et de noſtra mereamur invenire veniam
„ Per eum, qui ſemper vivit & regnat in ſecula.

„ *Te depoſco, dulce frater, qui canis unc Verſiculum,*
„ *Ut requiras principales Litteras per ordinem.*
„ *Sic invenit ejus Nomen, qui hunc expoſuerat.*

Tot errores heic offendis. Num culpandus ego, qui haec evulgo? Num Campagnola, qui haec fideliter deſcripſit? Ab aequis certe Lectoribus non hanc mihi mercedem polliceor. Atque hactenus Trochaicum Verſum in Rhythmis ſervatum, neglectâ tamen Proſodiae ratione, animadvertimus. Dicendum nunc reſtat, Rhythmorum Auctores temporibus barbaricis ad aliorum quoque Verſuum imitationem ſe contuliſſe. Sanctus Bonifacius Epiſcopus Moguntinus & Martyr circiter Annum DCCXL. haec in Epiſtola 65. ſcribebat: *Tertium Carmen, non pedum menſurâ elucubratum, ſed octonis Syllabis in uno quolibet Verſu compoſitis, unâ eâdemque literâ, comparibus linearum tramitibus aptatâ, curſu calamo perarante caraxatum* (idèſt, exaratum) *tibi, ſagaciſſime ſator, tranſmittens dicavi*. Rhythmum a ſe compoſitum hiſce verbis deſignat, cujus etiam exemplum praebet in Epiſtola praecedenti, ubi leguntur hi Verſus:

Pro me quaero oramina
Precum: pandet praecipua &c.

Sed & ipſum Hexametrum imitati ſunt Rhythmopoeji, tantâ tamen aſperitatis facie interdum, ut niſi qui praevia rei cognitione Rhythmos ibi quaerit, miſerum indoctae gentis conatum in aemulando nobili Metro, animadvertat. Rhythmi hujus exempla ſi petis, vide Inſcriptionem VII. Chriſtianam, pag. 1061. Theſauri Gruteriani veteris editionis, uti & in Tomo IV. Italiae Sac. in Epiſcopis Vercellenſibus Epitaphium Flaviani Epiſcopi, qui circiter Annum Chriſti DXL. ſediſſe in Vercellenſi Cathedra cenſetur. Verùm antiquius, & omnium lucidiſſimum exemplum informis hujus Poëſeos aſpicias velim in Poëmate Commodiani, rudis Poëtae Chriſtiani, quod a Rigaltio olim editum, in Bibliothecam Patrum Tom. 27. ſubinde inlatum fuit. Floruiſſe is creditur ineunte Seculo Chriſtianae Aerae Quarto: immo ſunt, qui ad Seculum Tertium ejus aetatem referendam arbitrati ſunt. Non aliis ille Verſibus, *Inſtructiones* ſuas Acroſtichas exſequitur, quàm Hexametris, ſed nullis Metri legibus ſervatis: quod paucorum exemplo palam fiet. Ita ille Inſtructione XV.

Hercules, quod monſtrum Aventini montis eliſit,
Evandri, qui ſolitus erat armenta furari,
Ruſtica mens hominum indocilis quoque pro laude
Quum gratias agere vellent, abſenti Tonanti &c.

Pergit ille hac methodo, quippe vulgaris homo, & ad vulgi captum Verſibus hiſce utiliſſima documenta claudit. Certum eſt, ejuſmodi licentiâ deinde uſos, & quidem diutiſſime, fuiſſe Poëtas cum vulgo facientes. Atque heic exempla duo ſe mihi offerunt, ſpectantia ad Langobardici Regni tempora. Alterum eſt Epitaphium poſitum circiter Annum DCCXXII. in celebratiſſimi Monaſterii Bobienſis Templo, Liutprando Rege regnante, Sancto Cumiano Epiſcopo

piſcopo Scotorum, qui illic finem vivendi fecit. Ughellius Tomo quarto Ital. Sacr. in Epiſcop. Bobienſib.

A

illud evulgavit. Ego quum ex marmore ipſo diligentius olim deſcripſerim, rurſus Lectoribus exhibeo.

Epitaphium Sancti Cumiani Epiſcopi in tabula marmorea Bobii inſcriptum.

✠ HIC SACRA BEATI MEMBRA CV
MIANI SOLVVNTVR,
CVJVS CÆLVM PENETRANS ANIMA CVM
ANGELIS GAVDET.
ISTE FVIT MAGNVS DIGNITA
TE, GENERE, FORMA.
HVNC MISIT SCOTHIA FINES AD
ITALICOS SENEM.
LOCATVR EBOVIO DNI CONS
TRICTVS AMORE,
VBI VENERANDI DOGMA COLVM
BANI SERVANDO,
VIGILANS, JEJVNANS, INDEFES
SVS SIDVLE ORANS,
OLIMPIADIS QVATTVOR
VNIVSQVE CIRCVLO ANNI
SIC VIXIT FELICITER, VT FELIX
MODO CREDATVR.
MITIS, PRVDENS, PIVS, FRATRIBVS
PACEFICVS CVNCTIS.
HVIC ÆTATIS ANNI FVERVNT
NOVIES DENI,
LVSTRVM QVOQVE VNVM MENSES
QVE QVATTVOR SIMVL.

AT

AT PATER EGREGIE POTENS
INTERCESSOR EXISTE.
PRO GLORIOSISSIMO LIVTPRANDO
REGE, QVI TVVM
PRÆTIOSO LAPIDE TYMBVM
DECORAVIT DEVOTVS
SIT VT MANIFESTVM ALMVM VBI
TEGITVR CORPVS.
DP. (a) EST HIC DMS CVMIANVS
EPS XIIII. KL. SPTBS. FECIT
IOHANNES MAGISTER.

A

Refert etiam P. Romualdus a Sancta Maria, Ordinis Eremitar. Exſcalceator. Sancti Auguſtini in ſua Papia Flavia, Part. prim., pag. 131. Epitaphium Theodotae, illius nempe, cui originem ſuam debet vetuſtiſſimum aeque ac nobile Monaſterium Ticinenſe Sacrarum Virginum, nunc appellatum *della Poſterla*, cujus eſt mentio apud Paullum Diaconum. Dignum erat fruſtulum illud Langobardicae eruditionis, ſcriptum ſub initium Saeculi Octavi, quod accuratius ex lapide expreſſum ad nos deferretur. Primos tantùm verſus ego indicabo.

CÆLICOLA (b) SIC DEMVM EJVS PROSAPIAM TEXAM.
MATER VIXIT VIRGINVM PER ANNOS NIMIVM PLVRES,
IN GREGE DOMINICO PASCENS OVICVLAS CHRISTI,
QVAS FOVENS DOCVIT, ARGVIT, CORREXIT, AMAVIT &c.

B

Vide etiam Epitaphium hexametris & pentametris hujus generis verſibus efformatum, ſed a Librario mire deformatum, in Vita Sancti Felicis Archiepiſcopi Ravennatis apud Agnellum, Tomo II. Rer. Italic. pag. 164. Illud autem circiter Annum DCCXVI. compoſitum fuit. Neque his Charitibus caruit Urbs ipſa aeterna. Turrigius Part. II. pag. 539. de Crypt. Vatican. Epitaphium refert Eliſabetae puellae *depoſitae VI. Kal. Sept. Indict. V.* quae formula ad remota Secula ſpectat.

OCCE PVELLE JACET TVMVLO CORPVS ELISABETE,
QVOD MANET IN SANCTA AVLA BETISSTE JOHANNIS.

ILDE-

(*a*) Hoc eſt: *Depoſitus eſt hic Domnus Cumianus Epiſcopus XIV. Kalendas Septembris &c.*
(*b*) fortaſſis CÆLICAM.

ILDEBRANDVS EJVS (a) GENITA, THEODORAQVE MAMMA.
BIS ANNOS ABVIT SENIS, ET MENSIBVS DECEM
DVCTA JOHANNES VESTRA, PAVLEQVE JVRE SVB ALMA &c.

A Sed prae ceteris id genus Rhythmis, dignum eſt quod legatur Epitaphium Thomae, qui Honorio I. Papae circiter Annum DCXXXVI. ſuam operam contulit ad tollendum Schiſma Aquilejenſis Eccleſiae. Exhibetur illud ab immortalis nominis Cardinali Baronio in Appendice ad Tom. 12. Annal. inter addenda Annalibus Eccleſiaſticis ad Annum DCXXXVIII. B quae cauſſa, ut puto, fuit, cur nunquam ſatis commendandus alter Sanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis Henricus Noriſius monumentum hoc minime animadverterit, quum in Diſſertatione de Synodo V. §. *6.* egit de tempore ſublati ejuſdem Schiſmatis. Ita ſe habent primi verſus, ad Hexametrorum formam confecti.

QVIS MIHI TRIBVAT, VT FLETVS CESSENT IMMENSI,
ET LVCTVS ANIMÆ DET LOCVM VERA DICENTI:
LICET IN LACRYMIS SINGVLTVS VERBA ERVMPANT,
DE TE CERTISSIME TVVS DISCIPVLVS LOQVOR.
TE GENEROSITAS, MINISTER CHRISTI, PARENTVM,
TE MVNDA ACTIO, THOMAS, MONSTRABAT HONESTVM.
TECVM VIRGINITAS AB INCVNABVLIS VIXIT &c.

C Neque his verſibus incompoſitis caruerunt ipſa Ethnicorum tempora, eorumque vulgus. Cujus rei exemplum, nondum, ut opinor, editum proferre nunc juvat. E ſchedis MStis Eminentiſſimi S. R. E. Cardinalis Dominici Paſſionei, ſubſequens Carmen deſcripſi. Jacet in Villa Salſulae Comitatus Urbini, in vetuſto lapide exaratum, barbariem ſane & Linguae & characterum praeferens.

D. M
B ❧ M.
C. ARRIVS ❧ VICTORINVS ❧
MARITVS
VTTIDIE TITIANENI ❧
TV DVM ESSES AD SVPEROS NEMO MIHI FVIT FORMOSIOR VLLA
QVÆ PROSTRATA JACES INDIGNA CIRCVMDATA TERRÆ

(a) fortaſſe pro GENITOR.

QVÆ

QVÆ CARVISTI VIAM LVCI SECVTA ES.
SIC MERITO TALES VERSVS DESCRIPSERIM IN TE
NON STVDIO SED MENTE DATA ET COGENTE DOLORE.
HÆC MIHI TITIANE PRIMVM IN CONNVBIO JVNCTA EST
HÆC PRIMA DOLORIS DVLCIOR IN ME FVIT.
VT MEI TE REPELLAT ET SVBITOM ESTVM RAPTA RELIQVIT IN ÆVVM
QVEM FRVI NON LICVIT ANNIS PERVLTIMO FATO.
ACERVA A MATRE (an MORTE?) RAPTA ES VT PARVVLVS ACNVS
SICVT ILLE MISER RAPTVS VOVITVR ARIS
ET ME TAM PVERVM CITO FECISTI DOLENTEM.
PARENTES MISERI MECVM PATIVNTVR IN ÆVO
DOLOREM VT ROSA VERE NOVO CRATA EST IN TEMPORE PARVO
SIC FVIT INFELIX HÆC MIHI CRATISSIMA CONJVNX ♡
VIXIT ♡ ANIS XVII MESIBVS VIII. DIEB.......
.....FELIX LAPID......

His adjunge Epitaphium Chriſtianum Catervii, quem uti Sanctum Tolentinates venerantur, a Mabillonio in Itinerar. Italic. evulgatum, ac deinde a Fabretto emendatius Cap. X. num. 505. Inſcription. Antiquar. editum in haec verba:

QVOS PARIBVS MERITIS JVNXIT MATRIMONIO DVLCI
OMNIPOTENS DOMINVS, TVMVLVS CVSTODIT IN ÆVVM.
CATERVI, SEVERINA TIBI CONJVNCTA LÆTATVR,
SVRGATIS PARITER CHRISTO PRÆSTANTE BEATI.

Infra:

QVOS DEI SACERDVS PROBIANVS LAVIT ET VNXIT.

Et diu quidem ejuſmodi plebejorum Verſuum uſus perduravit; idque indicabit Inſcriptio circiter Annum Chriſti MXIV. Romae poſita, atque edita a Cl. V. Marco Antonio Boldetto in egregio Opere de Coemeter. Martyr. Lib. 2. Cap. 5.

PE-

PETROCIO REQVIESCVNT HIC SEPVLTAQVE MEMBRA.
RECTE BONVS SAPIENSQVE FVIT; NAM GENERE MAGNO
ERAT, FORMOSVSQVE, PRÆCLARVS, LARGVS AMICIS.
GRATIA SEMPER TVNC FVERAT ILLI, COLLOQVIA DIGNA,
OMNIBVS AMABILISQVE, BENIGNVS, PRONTVS, ET AVDAX,
REGNA DILIGENS CELESTIA, SEMPER AMATOR
ILLEQVE MITIS NVTRITOR, PAVPERVMQVE DEFENSOR.
OMNES VOS QVI LEGITIS QVESO DICITE CVNCTI:
CLEMENTISSIME DEVS, MISERERE FAMVLO TVO,
VIRGO DEI GENITRIX. CVM OMNIBVS SANTIS MISERERE PETROCCIO.
OBIIT IN PACE TEMP. D. BEN. OCTAVI PP. IN MEN. JAN.
DIES XVIII.

Sed & Fabrettus Cap. 3. pag. 146. Inſcription. Antiquar. hanc refert

NOME. FVIT. NOMEN. HÆSIT NASCENTI COSVCCIA
VTRAQVE. HOC. TITVLO. NOMINA SIGNIFICO.
VIXI. PAROM. DVLCISQ. FVI. DVM. VIXI PARENTI
HOC. TITVLO. TEGEOR. DEBITA. PERSOLVI.
QVIQ. LEGIS. TITVLVM. SENTIS. QVAM. VIXERIM. PARVM
HOC. PETO. NVNC. DICAS. SIT. TIBI. TERRA. LEVIS.

Vide & alias ſimiles, immo plus adverſantibus Muſis conceptas apud eundem Fabrettum Cap. 4. pag. 329. 418. 419., & 421. Vide etiam Epitaphium Boni Conſulis & Ducis Neapolis, qui Seculo Chriſti Nono floruit, Tomo II. Rer. Italicar. pag. 342. Atque hactenus de Rhythmis Hexametris & Pentametris.

Hiſce nunc ſubjungendi Endecaſyllabi, Dodecaſyllabi, Heptaſyllabi &c. qui in uſu fuere apud veteres. Quod & lubentius facio, quum inde potiſſimum exempla ſuorum carminum derivarit Italicae vulgaris Linguae Poë-

A ſis. Quod antequam oſtendam, juvat alterum Rhythmicae, immo & Metricae Poëſeos ritum vetuſtiſſimum in medium afferre. Sunt qui credant, vel ipſis olim Romanis & Graecis gratam fuiſſe conſonantium Syllabarum modulationem (nunc *Rima* appellamus, converſâ voce *Rhythmus* in *Rima*) in fine praecipue verſuum quae-

B ſitam, ita ut poſtrema verſus aut membri Syllaba poſtremae ſubſequentis reſponderet. Poëtis ipſis hujuſmodi verborum collocatio, ſive Figura placuiſſe fertur. Certe placuit Oratoribus, dum tamen parce adhiberetur.

Ὁμοιο-

Ὁμοιοτέλευτον Graeci Figuram hanc appellarunt. *Similiter cadens* idem Latinis fuit. Pervulgati ſunt duo Tullii Verſus a Quinctiliano memorati Libro Undecimo Cap. primo, quos tamen multi eo quoque vivente irriſere:

Cedant Arma Togae, Concedat Laurea Linguae.
O fortunatam natam me Conſule Romam!

Varro quoque in τάφη Μενίππου.

Neque orthophallica attulit pſalteria,
Quibus ſonant in Graecia dicteria,
Qui Fabularum collocant exordia.

Heic *Exodia* ſcribendum reor. Immo & vetuſtiſſimus Ennius hiſce delectatus videtur. Hos enim illius Verſus refert Cicero in Tuſcul. I.

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari, (an potius *evirari?*)
Jovis aram ſanguine turpari.

Hoſce etiam (alienos-ne, an ſuos, ignoro) idem Cicero in eâdem Tuſculana commemorat:

Caelum niteſcere, arbores frondeſcere,
Vites laetificae pampinis pubeſcere,
Rami baccarum ubertate incurveſcere.

Similes autem antiquorum Verſus in eam ſententiam Stilianum induxerunt, de Arte Verſificandi ſcribentem, ut ſibi perſuaderet, Rhythmos (nunc *le Rime*) meliori ipſo Latinorum Seculo uſurpatos fuiſſe. Nam, ut is ſcribit, Vergilius Lib. *6.* verſ. 165. Aeneidos habet:

Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.

& Ovidius:

Quot caelum ſtellas, tot habet tua Roma puellas.

& Propertius:

Non non humani ſunt partus talia dona.
Iſta Deûm menſes non peperere bona.

Ita Horatius de Arte Poëtica:

Non ſatis eſt pulchra eſſe Poëmata: dulcia ſunto,
Et quocumque volent, animum Auditoris agunto.

Ita & Auſonius in Idyl. 2.

Vel tria potanti, vel ter tria multiplicanti.

Sed Verſificatoribus antiquis vix fieri potuit, quin ejuſmodi Verſus interdum exciderint, etiam nil tale cogitantibus: ac proinde minime me iis opponam, qui haec potius caſu, quàm arte nata, ſive conſulto facta, cenſeant. Attamen quum Oratoribus non diſplicuiſſe dixerim ὁμοιοτέλευτον, non eſt praefracte negandum, quin & Poëtae eadem Figurâ delectari quandoque potuerint. Ac praecipue ruſtici & vulgares, quorum auribus gratior accidere potuit vocum conſonantia. Niſi tot Rhythmi & Carmina plebejorum Poëtarum aevi illius periiſſent, fortaſſe plures Verſus ex Latio ipſo petitos, ſimiliter cadentes haberemus. Paria quoque apud Graecos occurrunt, ut in Anthologia, & alibi viſitur. Sunt etiam qui Hebraeos putant in Poëſi ſua quaeſiviſſe paria aurium oblectamenta, ſive in mediis Verſibus, ſive in eorum clauſulis: quod potiſſimum a Clariſſimo Huetio affirmatum video. Et ſane id perſentias in Rhythmo Hebraico, quem in Davidis laudem cecinere mulieres, & ego ſupra attuli.

tuli. Sed & Clariſſimus Vir P. Martinaceus Monachus Benedictinus Congregationis Sancti Mauri in Prolegomenis ad divinam Bibliothecam Sancti Hieronymi, prolatis exemplis oſtendit, in Cantico Deuteronomii, atque in Threnis Jeremiae Rhythmos occurrere, hoc eſt in fine commatum parem vocis deſinentiam. Verùm controverſiam de Hebraeorum Poëſi aliis dimitto; fortaſſis & in aliqua ejuſdem loca ſimilitudo vocum caſu, non arte irrepſit. Praeſertim verò barbaricis Saeculis mos fuit, lenocinium hoc ſuis tum Rhythmis, tum Metris adjungere. Quod, uti conjicio, praeſtitere indocti, ut his ſaltem phaleris penſarent quantitatem pedum a ſe neglectam: docti autem, ut ſimiliter cadentes Verſus facilius a Populo memoriâ retinerentur. Et primo quidem levem hanc modulationis umbram ſtatuerunt in una Verſus Syllaba poſtrema, cui conſona foret poſtrema ſubſequentis, aut ſubſequentium Verſuum. Quandoque etiam alterni Verſus ſibi reſpondebant. Quod ſi in Dactylum deſinebat Verſus, nonnulli conſuevere poſtremis duabus Syllabis pares in ſuccedentibus Verſibus collocare. Denique eo res deducta eſt, ut in fine Verſus geminae integrae Syllabae, ſi longae forent, literis ac ſonitu reſponderent Verſibus ſubſequentibus: tres verò Syllabae pari modo reſponderent, ſi penultima Verſus brevis eſſet, ut eſt in Dactylo. Quem morem accepere, & adhuc retinent vulgaris Linguae noſtrae Poëtae.

Verſus autem, in quibus hoc poſtremum ὁμοιοτέλευτον, ſive *ſimiliter cadens* occurrebat, praecedenti ſane gratius, in aures hominum incurrens, *Leonini* olim appellabantur. Cur ſic fuerint appellati, ignoravit Scaliger Poëtic. Lib. 2. Cap. 29. Stephanus Guazzius a cauda Leonis ita nuncupatos inepte cenſuit. Renatus Moreau Medicus Pariſienſis in Commentar. ad Scholam Salernitan. & Du-Cangius in Gloſſar. Latino, eos arbitrantur *ſic fortè nuncupatos, quod inventi fuerint a quodam Leone Poëta, qui circa tempora Ludovici VII. vel Philippi Auguſti, Regum Franciae vixit*. Addit idem Du-Cangius, hanc etiam fuiſſe ſententiam Stephani Paſchaſii Lib. 7. Cap. 2. Diſquiſition. Francicar. qui perelegantes quoſdam hujus Leonis Poëtae Verſus produxit. In eamdem quoque opinionem conceſſit Doctiſſimus Papebrochius in Act. Sanctor. ad diem I. Junii, in Vita Sanctorum Gratiani & Felini, arbitratus duntaxat, *ad ſummam perfectionem* adductos fuiſſe eos Verſus a Leone Gallico Poëta Saeculo Duodecimo. Et profectò Aegidius Pariſienſis apud Du-Cheſnium Tomo Quinto Scriptor. Franc. pag. 323. inter alios Poëtas ſui temporis, hoc eſt ab Anno MCXCI. ad MCXCVIII. commemorat:

Nec minus in ſacris melico ſermone Leonem
Ludentem hiſtoriis.

Idem autem ille eſt, qui Du-Cangio, ac Papebrochio laudatur, ut proinde non recte veluti diverſos Poëtas hoſce putarit Polycarpus Leyſerus in Hiſtor. Poëtar. medii aevii num. 79. & 95. Doctiſſimus quondam amicus meus D. Gaſpar Berettus Benedictinus, ſaepius mihi hoc in Opere laudatus, de Leoninis Verſibus verba fecit in Prolegomen. ad Tabulam Chorographicam, quam edidi Tomo X. Rerum Italicar. Ibi num. 62 pag. 117. cenſet, *Leoninos Verſus* in Italia *vix poſt Normannorum adventum componi coepiſſe*, hoc eſt Sae-

culo Chriſti Undecimo. Atque adeo tum ille, tum Papebrochius, Eccardus, & alii, Inſcriptiones quaſdam, antiquorum Seculorum creditas, nonniſi poſt Annum Chriſtianae Aerae Milleſimum confectas ſtatuerunt, quod Leoninis Verſibus conſtarent. Quae mea in hanc rem ſententia ſit, denique Lector accipiat. Primo certum ſtatuo, Verſuum, quos *Leoninos* antiqui nuncuparunt, nos *Verſi Rimati* appellamus, originem, ſeu inventionem nequaquam tribuendam eſſe Leoni illi, ſeu Leonio Poëtae Pariſienſi, & Monacho Benedictino Monaſterii Sancti Victoris, qui circiter Annum Chriſti MCXC. floruit, uti cenſuerunt Du-Cangius, Jacobus Perizonius, & alii. Praeceſſerant enim, qui hujuſmodi Verſibus luſerant, ſive Rhythmos, ſive Metra componentes. Deinde an iſtam ſaltem verſificandi rationem ille perfecerit, incertum adhuc eſſe contendo. Sed, ſi quidem gloriam aliquam in illum conferre velimus, opinari fas erit, aut ab eo elucubratum fuiſſe Poëma tam concinnum & elegans, verborumque ſibi invicem reſpondentium concentu ſonorum, ut unus in admiratione Populi eſſet; aut ita eos Verſus contexuiſſe, ut quamquam longum opus confecerit, in clauſulis tamen Verſuum perpetuum ordinem, ac *Similiter cadens* duarum Syllabarum ſervaverit, quod fortaſſe nemo ante eum plene fuerat auſus. Nam, ut praefatus ſum, plerique veterum in una Syllaba, conſonante cum altera, concentum ſuorum Rhythmorum, aut Metrorum collocarunt. Plerique etiam non in fine geminorum Verſuum, ſed in ipſo Verſu (cujus primum membrum ſubſequenti reſpondebat) hanc aurium oblectationem conquiſiere. Quae omnia exemplis confirmatum eo.

Sub finem Seculi a Chriſto nato Sexti floruit Sanctus Columbanus, celeberrimus ille Bobienſis Coenobii inſtitutor. Inter ejus Opera legitur Rhythmus *de Vanitate vitae* ubi pleroſque Verſus ὁμοιοτελεύτους cernimus. Exempli cauſsâ.

Differentibus vitam mors incerta ſurripit:
Omnes ſuperbos, vagos moeror mortis corripit &c.
Plerique perpeſſi ſunt poenarum incendia,
Voluntatis lubricae nolentes diſpendia &c.

Reliquos omitto. Qui ſane ſi Columbanum auctorem habent, antiquiſſimam praebent Verſuum ſimiliter cadentium formam. Sic inter Opera Bedae leguntur Verſus *de Computus regulis*, in queis Leoninum concentum audis. Priores accipito:

Adventum Domini non eſt celebrare Decembri
Poſt ternas Nonas, neque quintas ante Kalendas &c.

Sed & Sanctus Bonifacius Moguntinus Epiſcopus & Martyr, ſupra mihi laudatus, in Epiſtola prima, circiter Annum DCCXXX. conſcripta Rhythmum effudit, conſonis vocibus diſtinctum:

Vale frater florentibus
Juventutis cum viribus,
Ut florens cum Domino
In ſempiterno ſolio &c.

Tum in Epiſtola 69. Carmina quatuor ejuſdem referuntur, geminis verſibus ſimili ſono reſpondentibus, ſed ita ut, quamquam fere ſemper Dactylus Verſum claudat, duae tantùm poſtremae Syllabae ſimiles ſint. Specimen profero:

Sum-

Summum ſatorem ſolia
Sedet qui per aethralia,
Alti olympi arcibus
Obvallatus minacibus &c.

Ita verò me Deus amet, cuiquam dubitatio ſuccurret, num tanta vetuſtas ejuſmodi Carminibus ſit tribuenda. Verùm dubitandi finis erit, ſi *Antiphonarium Benchorenſe*, a me, ut ſupra dixi, evulgatum conſulet, quod certe Saeculo Septimo, aut ſummùm Octavo, in uſu fuit celebris illius Monaſterii in Hibernia ſiti, ac deinde in Bobienſem Bibliothecam, denique in Ambroſianam translatum eſt. Occurrit ibi *Hymnus Sancti Comgilli* in Strophas ſectus, quarum ſingulae a litera Alphabeti initium ſumunt, earumque ſinguli Verſus in eamdem ſyllabam deſinunt:

Recordemur juſtitiae
Noſtri Patroni fulgidae,
Comgilli Sancti nomine,
Reſulgentis in opere &c.

Secundae Strophae Verſus quilibet in A. deſinit:

Audite pantes ta erga
Allati ad Angelica
Athletae Dei abdita
A juventute florida &c.

Eodem ordine reliqui procedunt. Sed & ibi leguntur *Verſiculi familiae Benchuir*, ex quibus multi perfectam praeferunt eorum formam, qui ſerius *Leonini* appellati ſunt. Experimentum capiat Lector:

Verè regalis aula,
Variis gemmis ornata,
Gregiſque Chriſti caula,
Patre ſummo ſervata.
Virgo valde foecunda,
Haec & Mater intacta,
Laeta ac tremebunda,
Verbo Dei ſubacta.

Haec adeo aperta ſunt, ut quiſque jam intelligere poſſit, antiquos Rhythmopoejos atque Poëtas non expectaſſe tempora Leonis Pariſienſis Poëtae, ut ab eo edocerentur efformare Verſus ſimili concentu cadentes; neque nimiâ facilitate cenſenda eſſe Carmina compoſita tantummodo poſt Annum Chriſti Milleſimum, ſi qua occurrunt modulo hocce conſtructa. Refert Cardinalis Baronius in Annalibus ad Annum Chriſti DXXXVIII. Verſus incolumes adhuc Romae adſervatos in Templo Cruciferorum, quod Beliſarius Juſtiniano I. imperante condidiſſe dicitur. Illos autem doctiſſimus Cardinalis eâdem ipsâ tempeſtate confectos, ac marmore inſcriptos arbitratur. Lectori & ego inſpiciendos exhibeo.

HANC VIR PATRICIVS VILISARIVS VRBIS AMICVS
OB CVLPAE VENIAM CONDIDIT ECCLESIAM.
HANC IDCIRCO PEDEM SACRAM QVI PONIS IN AEDEM,
VT MISERETVR EVM, SAEPE PRECARE DEVM.

Haec ſi quiſquam rejiciat poſt Seculum X. adverſari ego nolim. Attamen ſunt, quae ſuadeant, ipſo Seculo Chriſtianae Aerae Sexto Inſcriptionem fuiſſe poſitam. Vix enim poſt multa Saecula rogandus fuerat Populus,

lus, ut precibus repetitis Beliſario miſericordiam a Deo impetraret. Sed alterum, qualecumque ſit, etiam antiquius ſimiliter cadentium vocum exemplum habemus. Sanctus Auguſtinus circiter Annum CCCXCIII. elucubravit *Pſalmum contra partem Donati*, qui nihil aliud eſt, quàm Rhythmus. Singuli Verſus e duobus verſiculis octo-ſyllabis conſtant. Sunt ibi, qui plures ſyllabas praeferunt, ſed fortaſſis emendandi ſunt. Intuere hunc Pſalmum inter Opera Auguſtini in primis paginis Tom. IX. editionis noviſſimae. De eo ipſe haec ſcribit Lib. primo Retractat. Cap. 20. *Pſalmum, qui ab imperitis & idiotis cantaretur, per Latinas literas feci. Tales autem Abecedarios appellant.* Ejus generis eſt Rhythmus *de Mediolano*, quem ſupra innui, uti & alter Adelmanni Scholaſtici antea memoratus. *Alphabeticum* illum Mabillonius appellavit, *Abecedarium* verò Auguſtinus. Similem quoque infra dabo, ex Veronenſi Codice expreſſum de captura *Ludovici II. Auguſti*. Praeterea mihi eſt Rhythmus *in Sanctum Zenonem*, a ſupra laudato Campagnola ad me miſſus, atque ex eodem antiquiſſimo Codice excerptus, in quo laudes Mediolani jam ſupra editae legebantur. Et iſtud Abecedarium eſt. En ejus initium:

Audiant Principes, audiant Populi &c.

Illic habetur:

Kaſta permanſerat Imperii filia &c.
Rogat te Imperium, ad ſe te convocat &c.

Ibi *Imperium* pro *Imperatore*. At rurſum audi Auguſtinum eumdem de illo Pſalmo loquentem: *Ideo autem non aliquo Carminis genere id fieri volui, ne me neceſſitas Metrica ad aliqua ver-*

A *ba, quae vulgo minus ſunt uſitata, compelleret*. Quare tum ex his, tum ex ſupra allatis verbis intelligimus, Rhythmos olim confectos, ut *ab imperitis atque idiotis canerentur*. In eum quoque finem compoſiti fuere, qui mihi nuper memorati ſunt *de laudibus Mediolani*, *de Ludovico II. &c.* Erant enim iis quoque temporibus, quales
B noſtris, qui Carmina rudia, ac praecipue Rhythmos aut ſolatii cauſsâ domi, aut in plateis Populo congregato lucri obtentu canebant. Ejuſmodi Cantilenas ſaltem ſemidocti intelligebant: nondum enim quiſquam auſus fuerat vulgari ſermone uti ad Carmina aut ad Rhythmos; aut ſi utebantur, ex iis ne fragmentum qui-
C dem ad nos pervenit. Redeo ad Pſalmum Auguſtinianum. Ibi ſingulorum Verſuum clauſulae in E deſinunt: quod & in aliis Rhythmis obſervatum vidi. Occurrunt & plurimae voces conſonae in *ARE* & *ORE &c.* quas tamen caſu potius quàm certo quaerendae ejuſmodi euphoniae conſilio coiiſſe puto. Saltem conſtat, vel
D Seculo Chriſtianae Aerae Quarto Africanae Plebi in Rhythmis placuiſſe aliquam verborum, ut ita dicam, conſonantiam, quam ſubſequuta Saecula amplificarunt & diligentius exornarunt. Praeceſſerat etiam Commodianus mihi ſupra memoratus in poſtremo Carmine ſuo, ubi ſingulos verſus in O deſinere ſentias.

E Benchorenſibus Rhythmis, aliiſque Seculo Octavo compoſitis cum vocibus conſonantibus, quos nuper retuli, addo Epitaphium Lantfridi Abbatis Burenſis in Bajoaria, quod Mabillonius in Analectis publici juris fecit. Is floruit ſub Pipino & Carolo Magno Francorum Regibus, & circiter Annum Chriſti DCCXC. exceſſiſſe e vivis videtur.

EN LANTFRID DOMNVS, PRIMIS NATALIBVS ORTVS,
DEBITA SOLVIT HVMO, QVAE SIBI DEBET HOMO.
AETATIS FLORE SPONSI CVRRENS IN ODORE,
PLVRIBVS EXEMPLVM PRAEBVIT IPSE BONVM &c.

A Eodem concentu pergunt reliqui Verſus: qui ſi revera tunc fuere conditi, uti veri videtur ſimile, confirmant quae dixi de ingeniis hujuſmodi muſicâ delectatis ipſo Seculo Chriſti Octavo. Alterum exemplum praebent portae aereae Baſilicae Pariſienſis Sandionyſianae, circiter ea tempora fabricatae. Auctor ibi ſuum nomen inſcriptum voluit, hoc eſt, *Airadus Monachus*, geminis verſiculis inciſis, quos ad Annum DCCLXXX. attulit idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis:

HOC OPVS AIRADVS CÆLESTI MVNERE FRETVS
OFFERT ECCE TIBI, DIONYSI, PECTORE MITI.

B Porro quantùm ſubſequenti Seculo Nono in deliciis foret apud quoſdam Poëtas conquiſita iſta conſonantium vocum harmonia in texendis Verſibus, longe pluribus exemplis oſtendere poſſum. Vetuſtiſſimum Muſivum in Aede ſacra Sanctae Mariae Novae adhuc viſitur Romae, teſte Ciampinio Part. II. Cap. 28. Veter. Monumentor. Ibi hi duo Verſus:

ARBOR SACRA CRVCIS FIT MVNDO SEMITA LVCIS.
QVAM QVI PORTAVIT, NOS CHRISTVS AD ASTRA LEVAVIT.

C Uti Anaſtaſius tradit, ejus Templi, ſimulque & operis teſſellati auctor fuit Leo IV. Papa Anno Chriſti DCCCXLVIII. aut Nicolaus I. Papa circiter Annum DCCCLX. Quae ſi certa ſunt, jam tenemus, in ipſa Urbe ferme ante novem Secula in uſu fuiſſe conſonam vocum harmoniam in Verſibus. Si eodem Seculo, quo Ludovicus Pius Auguſtus e vivis exceſſit (hoc autem contigit Anno Chriſti DCCCXL.) compoſitum fuiſſet Epitaphium, ejus tumulo Metenſi in Urbe appoſitum, quod Tomo II. pag. 320. Scriptor. Francicor. Du-Cheſnii, & in Annalibus Cardinalis Baronii legitur, luculentum alterum haberemus homotoniae in Verſibus tunc adamatae teſtimonium. Quatuor tantùm verſiculos inde excerptos offero. D

IMPERII FVLMEN, FRANCORVM NOBILE CVLMEN,
EXCITVS E SECVLO CONDITVR HOC TVMVLO,

REX

REX LVDOVICVS, PIETATIS TANTVS AMICVS,
QVOD PIVS A POPVLO DICITVR ET TITVLO &c.

A Drogoni quoque Archiepiſcopo Metenſi, ejuſdem Ludovici Pii fratri, alterum Epitaphium poſitum fuit, ab eodem Du-Cheſnio editum, cujus en primos Verſus:

CONDITVR HOC BVSTO PRAESVL DROGO MARMORE SCVLPTO:
SPIRITVS IN REQVIE LÆTVS OVAT ABRAHÆ &c.

B Praeterea in Laureshamenſi Monaſterio Sepulcrum adhuc viſitur Taſſilonis Bajoariae Ducis, quem Carolus Magnus e ſolio dejecit, cum hiſce Verſibus:

CONDITVR HAC FOVEA, QVEM PIE CHRISTE BEA,
TASSILO DVX PRIMVM, POST REX, MONACHVS SED AD IMVM.
IDIBVS IN TERNIS DECESSERAT ILLE DECEMBRIS.

C Sed quia dubitare licet, ne longe ſerius additi fuerint tumulis ejuſmodi Verſus, certiora apponamus. Gaſpar Barthius vir ſpectatiſſimae eruditionis Lib. 32. Cap. 12 Adverſarior. Erinfredi Monachi Carmen Rhythmicum ex MSto Codice profert. Hic autem *vixit Anno DCCCVI.*, *ut Vita ejus teſtatur*. En duas tantùm illius Carminis ſtrophas:

Felicitatis regula
Hac fine ſemper conſtitit.
Ad puncta cum venit ſua,
In ſe voluta corruit.
Quaecumque vita protulit
Ambigua, laeta, triſtia.
Quocumque ſe ſpes extulit
Infida, dura, credula &c.

Sed praecipue Seculo illo, ac duobus ſubſequentibus, multis curae fuit in ſingulis Verſibus concentum vocum ſimilium inſerere, diviſis quodammodo in duo membra Verſibus, poſtremae quorum ſyllabae invicem ſibi reſpondebant. Evulgavit ſaepe laudatus Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCCXXVII. Verſus in vetuſtiſſimo Codice Altivillarenſi circiter ea tempora ſcriptos, e quibus quae nunc ajebam, leviori negotio intelliges:

D

Ebo, Remenſe decus, Praeſul, Paſtorque coruſcus,
Doctor Evangelicus, praecelſi Regis amicus,
Hunc in amore Dei, Petrique in honore beati,
Librum juſſit agi, plenus ſpiraminis alti &c.

E Heic praeter commata Verſus cujuſcumque conſona, etiam finis unius Verſus conſonat cum fine alterius, unicâ tamen ſyllabâ. Ita in Muſivo adhuc ſuperſtite Baſilicae Ambroſianae Mediolanenſis, quod circiter Annum DCCCXXXV. compoſitum fuiſſe, neque immerito, Puricellius cenſet, Tetraſtichon iſtud legitur:

MARTINVS MORITVR, SED VITÆ DONA MERETVR:
TRISTATVR MVNDVS, ADJVBILATQVE POLVS.
MORS SVA DIGNA BONO FERTVR CELEBRATA PATRONO,
SPIRITVS AMBROSII DVM FAMVLATVR IBI.

Milonis quoque Elnonenſis Monachi Verſus pari concentu elaboratos Anno Chriſti DCCCLV. refert idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCCLXXII. Vide etiam Formulas XIV. & XV. Tomi II. Capitular. Baluzii pag. 565. Non eae quidem ſunt Formulae, ſed Rhythmi duo, ſummam barbariem ſpirantes, atque, ut opinor, ab indoctis Librariis mirum in modum deformati. Supra verò commemoravi Notkerum Balbulum Coenobitam Sancti Galli, qui ſub finem Saeculi Noni, atque initium Decimi, *Sequentiarum* Librum edidit, ab antiquis laudatum, & a Clariſs. Viro P. Pezio Part. primâ Tomi primi Theſaur. Anecdotor. Noviſſim. editum. Ejuſmodi *Sequentiae* (quas Hymnos potius appellare placeat) Rhythmicâ licentiâ compoſitae ſunt ſub variis metris. Unam ex iis ſeligo:

Sancti merita
Benedicti inclyta
Verendae ſanctitatis,
Ac Monachorum Praeſulis,
Pro poſſe
Atque noſſe
Organa noſtra concrepent.
Nurſia felix
Tulit natum genitrix:
Domina Mundi Roma fovit alitrix.
Hic ergo praeventus optimo
Sancti Spiritus dono &c.

Anno DCCCCXII. finem vivendi fecit idem Notkerus, cujus Epitaphium metricum Mabillonio debemus in Annalibus Benedictinis editum his verbis:

ECCE DECVS PATRIÆ, NOTKERVS, DOGMA SOPHIÆ,
VT MORTALIS HOMO, CONDITVR HOC TVMVLO.
IDIBVS OCTONIS HIC CARNE SOLVTVS APRILIS,
COELIS INVEHITVR, CARMINE SVSCIPITVR.

Plura ejuſmodi nullus dubito quin haberemus, ſcripta longe etiam ante Notkerum, niſi tempus, cui tot pretioſa ſuccubuere, levia haec quoque nobis invidiſſet. Unum illud San-Gallenſe Coenobium celeberrimum, in quo Notkerus vixit, alia ſuppeditare heic poteſt ab Henrico Caniſio edita, ac deinde in Bibliothecam Patrum inlata. Illic Hymnum legas ab Hartmanno Monacho compoſitum (floruit ille circiter Annum DCCCLXX.) cujus hi ſunt primi Verſus:

Cum natus eſſet Dominus,
Turbatur Rex incredulus.
Magi tulerunt munera,
Quos ſtella duxit praevia.

Eodem

A Eodem ordine conſonantium vocum procedunt reliqui. Sunt ibi & alii Hymni, aliaque Poëmata, eamdem verborum texturam praeferentia, aut eodem Seculo IX. aut X. compoſita; ita ut jam abundet, unde eorum opinio male conſuta nobis videatur, qui ubi aliquid Leonini concentus audiunt, illud continuo ad Saeculum B XI. & ſubſequentia pertinere ſibi perſuadeant. Edidit quoque Caniſius Carmen Salomonis Epiſcopi Conſtantienſis, qui currente Anno DCCCXCV. florebat.

Eximie Antiſtes, has accipe, Dado, ſalutes,
Conſcriptas triſti a Salomone tibi &c.

In reliquis idem eſt artificium. Hiſce junge Inſcriptionem poſitam Emmae Francorum Reginae Anno DCCCCLIV. quam profert Mabillonius nuper laudatus. Ejus primos tantùm Verſus exhibeo:

SANGVINE CÆSAREO JACET HIC EXCELSA PROPAGO,
FRANCORVM POPVLO PRODITA DE KAROLO &c.

C Quod ſi plura id genus Epitaphia cupis, adi ejuſdem Mabillonii Analecta. Conſule etiam Annales Trevirenſes Broweri, qui multa adfert Seculis Octavo, Nono, & Decimo compoſita. Eodem autem Saeculo Decimo floruit Frodoardus Remenſis, qui in Carmine de Vita Sancti Columbani multos interſerit Verſus, D eodem artificio elaboratos: quod & praeſtitit Roſvitha, incomparabilis ejuſdem Seculi Sanctimonialis in Carmine de Geſtis Oddonis. En duos tantùm illius Verſus:

Poſtquam Rex Regum, qui ſolus regnat in aevum,
Per ſe cunctorum traſmutans tempora Regum &c.

Finem vivendi fecit Anno Chriſti DCCCCXCVI. Sanctus Gebehardus Conſtantienſis Epiſcopus, eique tunc poſitum fuit Epitaphium, a Caniſio & Surio relatum.

DEBITA PARS TERRÆ FALLENTIA TEMPORA SPERNE,
ET MEMORARE VIÆ, QVAM TESTATVR CINIS ISTE.
GENTIS HONOR NOSTRÆ JACET HIC, GENTIS DOLOR ATQVE;
PRÆFVIT HVIC VRBI, CVNCTO SED PROFVIT ORBI &c.

E Adelmanni Scholaſtici *Rhythmum alphabeticum*, a praelaudato Mabillonio inter Analecta editum, ſupra memoravi. Is ad Saeculum XI. ſpectat: compoſituſque fuit circiter Annum MXXXV. Tres Verſus ſtropham conficiunt, ac ſingulorum finis ſimili ſyllaba conſtat, uti e prima ſtropha conſtabit:

Armonicae facultatis adſpirante gratia,
Refero Viros illuſtres, Literarum lumina,
Quos recenti recordatur mens dolore ſaucia &c.

Conſonas quoque voces in fine Rhythmorum invenias, quos Sanctus Fulbertus

bertus ante Adelmannum elucubravit. Similem Rhythmum circiter Annum Chriſti MLXXV. Landulphus Senior Hiſtoricus Mediolanenſis procudit in fine Libri Primi Hiſtoriae a me editae Tomo IV Rer. Italicar. Accipe priorem ſtropham:

Jeſu Chriſte, ſplendor Patris, via, veritas, & vita
Omnium Redemptor pie, cunctorum aequitas,
Univerſos, qui te quaerunt, tua replet Caritas.

In primo verſu legendum eſt *vita & veritas*. Eodem metro ceteri procedunt. Sed & idem Landulphus Lib. 2. Cap. 16. refert *Cantilenam*, hoc eſt, Rhythmum, *ſuper ſtatum Regis Alberti*, in quo deſcribendo non ſemel peccavit antiquus Librarius. Vix dubito, quin ejuſmodi Rhythmus confectus fuerit, quo tempore ex Regno Italiae excidit Adelbertus Berengarii II filius Italiae Rex, ideſt circiter Annum DCCCCLXII. Hos ibi animadverte Verſus, in ejus contemtum more veterum Romanorum Mediolani cantitatos:

Te, Alberte, decet nemus,
Et Ottonem manet decus.
Pro infamia Wolperti
Te decet alga Regni.
Pro Regina nunc Latina
Utere jam nunc marina.
Pro Regali ſceptro noſtro
Fruere jam navis roſtro &c.

Landulpho ſynchronus fuit Benzo Pſeudo-Epiſcopus Albenſis, qui praecipue hiſce Rhythmis delectatus eſt in lutulento Panegyrico Henrici IV. Germaniae Regis, Tomo primo Scriptorum Rer. Germanicar. Menkenii. Et ſane eodem Saeculo XI. ita homines capiebantur harmoniâ ejuſmodi

A Verſuum conſonantium, ut pauci numerarentur Muſis addicti, qui Carmina ſua hocce, ut putabant, ornamento deſtituta vellent. Cujus conſuetudinis teſtem luculentum dabo Othlonum Monachum Sant-Emmeramenſem, cujus Opera evulgavit ſupra laudatus P. Pezius Part. II. Tomi III. Theſaur. Anecdotor. Noviſſim.
B Florebat Monachus iſte Anno Chriſti ML. & poſt ſe Carmina complura reliquit, in quibus plurimos Verſus conſonantes invenias. Is autem in Carmine *de Doctrina Spirituali* in haec verba loquitur:

Porro quod interdum ſubjungo CONSONA VERBA,
Quae NUNC MULTORUM nimius deſiderat USUS,
C *Hoc quoque verborum plus ordine convenienti,*
Inſuper ANTIQUA de CONSUETUDINE feci.

Ut vides, *Conſona Verba* apud veteres appellabantur, quae nunc nobis *Rime* dicuntur: atque ejuſmodi Poëſeos
D currente Seculo XI. *antiqua* erat *Conſuetudo*. Quare nil mirum, ſi ſubſequenti Seculo XII. familiare in Italia quoque idem ſtudium fuerit Muſarum cultoribus. Vide Donizonem, qui Anno MCXV. Poëma contexuit *de Vita Comitiſſae Mathildis*. Animadverte, quibus Verſibus Guilielmus Apulus Librum Quinctum *de Normannis*
E concludat. Vide etiam Anonymum, qui circiter Annum MCXXVII. Poëma ſtruxit *de Excidio Urbis Comenſis*: uti & Radulphum Cadomenſem, cui *Geſta Tancredi Principis* debemus, circiter eadem tempora metro ac proſâ conſcripta. Denique Godefridi Viterbienſis *Pantheon*, & Gaufredi Malaterrae *Hiſtoriam Siculam*; quae omnia complectitur Collectio mea Rerum Ita-

Italicarum, praecipue Tomo V. Legas quoque velim Rhythmos quoſdam, a venerabili Petro Cluniacenſi Abbate circiter Annum Chriſti MCXXX. compoſitos, in quibus eumdem vocum concentum invenias. Praetereo innumera alia cum Metra, tum Rhythmos, eodem artificio elaborata, mihique e monumentis Saeculi IX. X. & ſubſequentium collecta, ne nimius ſim.

Nihil tamen diſſimulandum. Pleraque ex his Carminibus, Rhythmicis aut Metricis, eo tantùm artificio conſtant, ut unica ſyllaba in medio Verſu adhibita ſonum reddat ſimilem ſyllabae claudenti, aut par tantùm ſyllaba duorum Verſuum finem occupet. Quum verò, ut ſupra innui, ſingulari fortaſſis appellatione *Leonini* Verſus ii dicerentur, in quibus geminae ſyllabae longae, aut tres, ſi penultima brevis foret, ſono aequali ſibi reſponderent in medio & fine Verſus, aut in fine duorum Verſuum: dubitatio adhuc ſupereſſe poteſt, ſitne hujus artificii inventio aut perfectio tribuenda Leoni Pariſienſi Poëtae, qui circiter Annum MCXC. floruit. Verùm quonam juſto titulo in Leonem hunc transferenda ſit ejuſmodi gloria, non video, quando tot alii mihi occurrunt, qui ante eum Metra aut Rhythmos pari condidere artificio. Nam quod eſt ad ſingulares Verſus conſonis vocibus contextos, in iis pangendis Leonem plurimi praeceſſere. Et primo quidem Italia ipſa nobis continuo exhibet Magiſtrum Moyſen Bergomenſem, Auctorem Carminis *de Laudibus Bergomi*, a me editi Tomo V. Rer. Italicarum. Scribebat ille circiter Annum Chriſti MCXX. atque is ſane in fine Verſuum conſectatus eſt duarum ſyllabarum perennem concentum. Ita ſuum exorditur Poëma:

Alme Deus Rector, qui Mundi frena gubernas,
Nec finis abſque modo ſedes fluitare ſupernas &c.

Eodem pede procedunt reliqui Verſus. Sed & antiquiores ſunt, quos in honorem Sancti Lulli Epiſcopi Moguntini Wilielmus Malmesburienſis Lib. primo de Geſt. Reg. Angl. circiter Annum MCXXVII. ſcribebat ſe a pueritia audiſſe; videlicet:

Antiſtes Lullus, quo non eſt ſanctior ullus:
Pollens divinâ, tribuente Deo, medicinâ,
Occurrit morbis, ut totus praedicat Orbis.

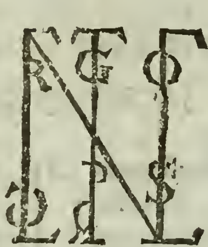
Vetuſtiſſimus quoque Verſus eſt, quo uſi ſunt non pauci e Germanicis Imperatoribus in ſuis Sigillis. Exemplum dabo petitum ex autographo Diplomate, quod in ſuo Tabulario adſervat Capitulum Canonicorum Lucenſium.

Diploma Conradi I. Auguſti, quo privilegia confirmat Canonicis Lucenſibus, Anno 1038.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis*. Chuonradus *divina favente clementia* Romanorum Imperator Auguſtus. *Quia decet Imperialis magnificentia loca ſancta ditare atque venerari, & omnibus Chriſtianis de animabus ſuis curam atque ſollicitudinem gerere: ideo dignum duximus modò in preſenti Sanctiſſimi*

ctiſſimi Martini Epiſcopi locum Lucae ſitum in aliquo locupletare, ut & ipſis, pro quibus donatum eſt, ad refrigerium, & nobis ad remedium proficiat ſempiternum. Quapropter conſiderantes nos hoc, & in animo volventes, prece & admonitione dilectae Conjugis noſtrae, *ſimulque Conſortis noſtri Regni* Giſlae, *confirmamus predicto ſancto Loco, ſicuti*

A *olim* Ugo, Lotharius, *atque* Primus Otto, & Secundus, *ac* Tertius, *nec non* Heinricus, *Preceſſores noſtri Reges & Imperatores pro remedio animarum* Adelberti Marchionis & Bertae Comitiſſae, *nec non & ſuarum, dederunt Beato Martino Pontifici, Eccleſiaeque ſuae ſitae Lucae, ſuiſque fidelibus &c.*

Signum Domni Chuonradi Sereniſſimi *Imperatoris Auguſti.*

Kadelohus Cancellarius vice Herimanni Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Datum VII. Kalendas Martii, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Indictione VI. Anno Domni Chuonradi Regni XIV. Imperii XIII.

Actum ad Viam Venariam in Comitatu Lucenſi, feliciter. Amen.

B Non in medio, ſed in extremo latere membranae pendet Bulla plumbea, in cujus antica parte viſuntur imagines duorum virorum, altera quarum manu tenet pomum, altera ſceptrum, & inter illas leguntur hae literae

H
E
N
R
I
C
V
S
REX

In circuito verò CONRADVS DI GRA IMPR AVGVSTVS. In poſtica effigies Romae ſculpta viſitur cum hoc Verſu:

ROMA CAPVT MVNDI
REGIT ORBIS FRENA ROTVNDI.

Sed & Robertus Abbas Sancti Remigii, qui Hiſtoriam Hieroſolymitanam circiter Annum MCX. literis C conſignavit, editam Tomo primo Geſtor. Dei per Franc. ſimilibus Verſibus proſam ſuam interſperſit, quorum pars in margine, pars in ipſo textu legitur. Nonnullos profero:

Nec leviter tactus Raynaldus, apoſtata factus,
Abjurando Deum, ſe probat eſſe reum.
Quid faceret Turcus, Populuſque per omnia ſpurcus?
D *Ni ſua terga daret, quo venerat & remearet.*

 Ita

Ita & Gaufredus Malaterra, qui circiter Annum MXCIX. Hiſtoriam Siculam ſcripſit, editam Tom. V. Rer. Italicar. pares Verſus nobis exhibet Lib. 3. Cap. 23. Hos paucos audi:

Nec nimis hoc culpo, quamvis hìc talia ſculpo.
Nec probibens vito; cum fiat juncta marito,
Diligat & juſte foedus ſervando venuſte.
Nam quos Lex jungit, ſententia nulla repungit &c.

Sed & tumulo Beatricis Duciſſae Tuſciae Anno MLXXVI. vitâ functae Piſis poſitum fuit hoc Epitaphium:

QVAMVIS PECCATRIX SVM DONNA VOCATA BEATRIX
IN TVMVLO MISSA JACEO QVÆ COMITISSA.

Ita Carmen in Ivonem Dionyſianum Abbatem, Anno MXCIV. interfectum edidit Clariſſimus Mabillonius; in quo prior Verſuum pars ſubſequenti reſpondet. Paucos tantùm ſeligo:

Qui nondum norat, ſub quale caribde laborat,
Occultans illa fiat damnata favilla:
Et ceu ſcintillae ſtipularum corruat ille &c.

Pariter in ejus Epitaphio legitur:

IVO GRAVIS SORTE, CRVDELITER OBRVTE MORTE,
QVEM TEGIT HÆC PETRA, FELIX HABEARIS IN ÆTHRA &c.

Ad haec in Diſſertatione XXXVII. *de Hoſpital.* evulgavi fundationem Brephotrophii factam Mediolani a Datheo Archipresbytero Anno Chriſti DCCLXXXVII. Duo Verſus in illius Aedis pavimento inſcripti leguntur:

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS.

Praeſtare non poſſum, Anno eodem DCCLXXXVII. hoſce Verſiculos fuiſſe illic ſcriptos: attamen verba illa *iſte Datheus* viventem illum indicare videntur. Quod ubi ſtatuas, jam tenes, quantam antiquitatem praeferant Verſus, quos nunc *Leoninos* appellamus. Ita antiquiſſimi erunt, ſed temporis notâ carentes, Verſus in Muſivo ſcripti, quos Panvinius legebat in Clauſtro Monaſterii Lateranenſis exeſos jam atque cadentes:

CANONICAM FORMAM SVMENTES, DICITE NORMAM,
QVAM PROMISISTIS, HOC CLAVSTRVM QVANDO PETISTIS.

Reliqua eodem concentu continuantur. Pluribus congerendis tempero. Ad alte-

A alteram verſificandi rationem quod attinet, videlicet ſtatuendi conſona verba in fine geminorum Verſuum, neque heic deſiderantur exempla longe ante Leonis Pariſienſis aetatem. Profectò circiter Annum MLV. hoc eſt, centum annis & ultra, priuſquam Leo ille nomen ſuum Parnaſſo daret, Verſus in Italia conficiebat celebra-
B tiſſimus vir Sanctus Petrus Damiani, poſtea Oſtienſis Epiſcopus. Atque ex eo habemus multa Carmina, Hymnos, & Rhythmos varii metri, eaque fere cuncta conſonis vocibus contexta. Sed potiſſimùm conſiderandus nobis eſt ejus *Rhythmus ſuper Salutatione Angelica*, num. 63. in quo perfecti Leonini Verſus occurrunt.

Ave David filia, Sancta Mundo nata,
Virgo prudens, ſobria, Joſeph deſponſata,
Ad ſalutem omnium in exemplum data,
Supernorum civium conſors jam probata.
Maria, miſeria per te terminatur,
Et miſericordia per te revocatur &c.

Audi & ejus Carmen 64. ad eamdem Sanctiſſimam Virginem:

O miſeratrix = o dominatrix = praecipe dictu,
Ne devaſtemur = ne lapidemur = grandinis ictu &c.

Haec videant, qui contendunt, Majores noſtros a Provincialibus didiciſſe uſum conſonantium vocum. Mabillonius quoque in Annalib. Bene-dictinis, Epitaphium prodidit, adhuc
C marmore inſculptum Alberti Abbatis Miciacenſis, qui Anno MXXXVI. naturae debitum ſolvit, non abſimili vocum collocatione diſtinctum:

HIC JACET ALBERTVS, QVONDAM REGALIA SPERNENS,
PRVDENS ATQVE PIVS, TANTVM COELESTIA CERNENS,
MVNDI DIVITIAS CVM REGALI DITIONE
GEMETICA PRIMAS SPREVIT PRO RELLIGIONE &c.

D Florebat Anno MXCV. Baldricus Andecavenſis Abbas, cujus Carmina edidit Du-Cheſnius Tom. 4. Scriptor. Franc. In his quaedam concentum vocum in fine Verſuum exhibent. Primi Epigrammatis bini Verſus ſunt hi:

In rotulo multi cum ſollicitudine quadam
Dicendi ſeriem ſemper metantur ab Adam &c.

Ita in Carminibus de morte Mathildis Abbatiſſae Condomenſis Anno MXII. compoſitis, & a ſupra laudato Mabillonio Tomo quincto Annal. Benedictinor. evulgatis, idem concentus occurrit:

Si lacrymae cuiquam coeleſtia regna pararent,
Defunctum quemquam ſi carmina noſtra juvarent &c.

Floruit eodem Saeculo Chriſti Undecimo Gualdo Corbejenſis Monachus
E qui Vitam Sancti Anſcharii Epiſcopi Hammaburgenſis metro contexuit, editam a Lambecio. Is in Praefatione luſit Verſibus eâdem finali conſonantiâ diſtinctis. En exordium:

Dulce tuis, Alberte, decus, jubar ignivaporum,

Et-

Eccleſiae turris, Regni diadema decorum,
Gloria Pontificum, Regum venerabile numen
Quod tibi mater init Corbeïa, ſume volumen &c.

A Vide etiam Epitaphium Beati Lanfranci Archiepiſcopi Cantuarienſis celeberrimi, a Sancto Anſelmo itidem Archiepiſcopo circiter Annum MLXXXIX. compoſitum. En primos Verſus:

ARCHIEPISCOPI NON DIVITIAS NEC HONORES
LANFRANCVS SVBIIT, SED CVRAS ATQVE LABORES.
NATVS IN ITALIA, PAPIENSI DE REGIONE,
CIVIBVS EGREGIIS, ET HONESTA CONDITIONE &c.

Rhythmos quoque Petri Abbatis Cluniacenſis nuper memoratos vide. Inter ceteros unum commemoro *de Reſurrectione Domini*, in quo hi Verſus:

B

Lumen clarum = tenebrarum = ſedibus reſplenduit,
Dum ſalvare = recreare = quod creavit voluit:
Hinc Creator, = ne peccator = moreretur, moritur.
Cujus morte = nova ſorte = vita nobis oritur &c.

Eſt ibi & alius Rhythmus ſimilis *in honorem Matris Domini*, ſub nomine *Proſae* editus. Haec autem circiter Annum Chriſti MCXXX. ſcripta fuere. Ita Johannes Severanus in Libro *Memorie Sacre di Roma* pag. 314. Inſcriptionem refert Anno MCXXVIII. poſitam Johanni de Crema Cardinali in Sancti Chryſogoni, cujus ecce verba:

O BONE SALVATOR
NOSTRÆ SALVTIS AMATOR,
FILI CHRISTE DEI
PARCE REDEMPTOR EI.

Et apud Caniſium Antiquar. Lection. Tom. 3. Part. 2. noviſs. editionis, Carmina leguntur Metelli Tegerſeenſis Monachi, qui Anno ſaltem MCLX.

C floruit, hoc eſt, ante Leonem, ſive Leonium Gallum. Ibi Rhythmici Verſus complures. Paucos audi:

Laudabunt alii clarum genus: at mihi lene
Chriſti jugum dat verba Camoenae.
Sydereae patriae cives abolere ſtudebat,
Per quos pacem rebus habebat.
Vivebat ſcintilla tamen, frigente favilla,
Tandem mota procul micat illa &c.

D

Sed longe ante haec tempora compoſiti videntur non abſimiles duo Verſus, qui Capuae adhuc leguntur:

HOC PIVS ANTISTES, CLERI LVX, OTTO PARAVIT,
ECCLESIÆQVE PATER, RES, MORES AMPLIFICAVIT.

Si referenda Inſcriptio eſt ad Ottonem Capuanum Epiſcopum, quem ſub finem Seculi Noni floruiſſe Ughellius

E opinatur, iterum confirmatam vides hujuſmodi Verſuum antiquitatem. Ita Mabillonio teſte in Annalib. Benedictin.

A diſtin. ad Annum DCCVII. in theca argento contecta, ubi collocatae videntur Anno Chriſti DCCCCXLVI.

Reliquiae Sancti Hidulfi Epiſcopi, hi Verſus legebantur:

QVORVM MVNERE SVM TALI VESTITVS HONORE,
DIGNI REDDANTVR DIVINO SEMPER AMORE.

Ita in fine Chronici Centulenſis apud B Dacherium in Spicilegio Hariulfus ejus Hiſtoriae Auctor Anno MLXXXVIII. Carmen ſubjunxit, cujus en primos tantummodo Verſus:

Toto corde meo te, Centula mater, amavi,
Traditus a puero, mea ſub te colla ligavi &c.

C Reliqui eodem vocum contextu procedunt. Conſule etiam, ſi lubet, Wilielmum Malmesburienſem, qui Carmen profert in Aethelſtani Regis honorem conditum, longe antea quàm Leo Pariſienſis naſceretur. Illius ſpecimen habeto:

Regia progenies produxit nobile ſtemma,
D *Cum tenebris noſtris illuxit ſplendida gemma &c.*

Vide etiam Radevicum Lib. 2. Cap. 11. de Geſt. Friderici I. uti & Henrici Huntindonienſis Hiſtor. Librum quinctum, & Scholam Salernitanam, & Godefridum Viterbienſem, & Carmen a me evulgatum in Chronico E Caſaurienſi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 785. uti & Praefationem Cl. Viri P. Pezii in Theſaur. Anecdotorum. Sed in primis recole, quae antea protuli e vetuſtiſſimo Antiphonario Benchorenſi: nihil enim ibi deſideratur ad Leoninae cantilenae metrùm abſolutum. Antiquitatem inſuper artificii hujus longe majorem, quàm vulgo credatur, confirmabit Hymnus Hartmanni Monachi San-Gallenſis, Tomo 27. Bibliothec. Patrum, pag. 517. Jam praedixi floruiſſe illum Anno DCCCLXX.

Tribus ſignis,
Deo dignis,
Dies iſta colitur.
Tria ſigna,
Laude digna,
Coetus hic perſequitur.
Stella Magos
Duxit vagos
Ad praeſepe Domini &c.

Eundem concentum vocum ceterae Strophae reddunt. Alia monumenta veterum ejuſdem generis praetereo, dicturus tandem, me vix aſſequi poſſe, cur Leo Pariſienſis Poëta, qui circiter Annum Chriſti MCXC. floruiſſe dicitur, *Leoninos* Verſus excogitaſſe credatur, quando tot longe antiquiores habemus, qui Rhythmos & Metra condidere eodem ipſo conſonarum vocum artificio ac tinnitu. Certe a ſententia Papebrochii diſcedendum, qui ad diem XIX. Maji in Vita Sanctae Pudentianae & Praxedis Verſus Rhythmicos in Eccleſia Sanctae Pudentianae rejicit ad tempora Innocentii II. Papae circiter Annum MCXXX. hanc rationem ſubjiciens: *Nam Leoninorum Verſuum initium nemo Eruditus fecerit Saeculo XII. antiquius*. Alia erit in poſterum, ut opinor, Eruditorum opinio.

Atque haec de Rhythmica veterum Poëſi. Nunc ad originem Poëſeos Italicae

talicae vulgaris me converto. Nullus dubitandi locus eſt, quin Poëſis a vulgarium Linguarum Poëtis adhibita, nativitatem ſuam debeat antiquorum Rhythmicae. Neque enim vulgares Linguae, Italica videlicet, Gallica, Hiſpanica &c. in contexendis verſibus ſpectant ullam ſyllabarum quantitatem, ſive proſodiam: quod ab antiquis Graecis & Latinis factum eſt. Et quamvis Italica Lingua duo verborum genera praeferat, brevia nempe & longa: attamen haec vocum quantitas in penultimis tantùm ſyllabis ſiſtit, ſi verba ſint triſyllaba aut tetraſyllaba &c. ac praeterea nulla harum brevium aut longarum ratio habetur, niſi quantùm exigat vocum collocatio ad uberiorem aurium voluptatem in Verſu audiendo. Recentiorum ergo Carmina nihil aliud ſunt quàm *Rhythmi:* & quemadmodum plurimi ex antiquis Rhythmis numerum tantummodo pedum ſeu ſyllabarum, non verò temporis obſervationem quaerebant: ſatque artifici in iis conficiendis erat, demulcere auditorum aures quodam concentu, erumpente ex una diſpoſitione ac paritate pedum in ſingulis Verſibus: idem quoque a vulgarium Linguarum Poëtis factum fuit. Quare quum primum Itali, Galli &c. condere Verſus coeperunt, propriâ vulgari Linguâ utentes, hoſce appellarunt *Rhythmos*, quae vox apud Italos, Gallos, Anglos, aliosque Populos, levi mutatione factâ, appellata fuit, & adhuc appellatur *Rima*. Non me fugit, per vocem hanc *Rima* non a recentioribus tantùm, ſed & a quibuſdam antiquis Italicae Linguae Scriptoribus ſignificari ὁμοιοτέλευτον, ſeu *Similiter cadens*, quo potiſſimum ſuos Verſus vulgares quoque Poëtae ornare conſueverunt. Verùm ex inſtitutione ſua

A *Rhythmus*, ſeu *Rima*, coeptus eſt nominari integer Verſus vulgaris, ſeu Carmen, atque Poëma, ad imitationem Rhythmorum Latinorum lucubratum, de quibus hactenus egimus. Hac de cauſſa Petrarcha cecinit:

> *Voi, ch' aſcoltate in Rime ſparſe il ſuono.*

B Nam, ut ſupra ex Othlono vidimus, *Similiter cadens* olim appellabatur *conſonum verbum*, ſeu *conſonantia vocum*, ut Antonius de Tempo teſtatur. Scriptoris hujus Librum adhuc luce carentem, & in Bibliotheca Eſtenſi, ac Ambroſiana adſervatum, ego jamdudum memoravi Lib. primo, Cap. 3. de Perfect. Poëſi Italic. cujus hic titulus: *Summa Artis Rhythmici vulgaris dictaminis, compoſita ab Antonio de* C *Tempo, Judice, Cive Paduano, ad Illuſtrem Principem Albertum de la Scala Anno Domini MCCCXXXII.* Ac proinde is Carmina Petrarchae ſuâ lucubratione praeceſſit. Is ergo *Rhythmorum vulgarium ſeptem genera enumerat, Sonetum, Ballatam, Cantionem extenſam &c.* D Ex quo vides Carminibus ipſis nomen *Rhythmi* inditum fuiſſe. Rurſus ille ſcribit in Rubr. I. *Rhythmus vulgaris eſt genus quoddam dictaminis &c. Literalis Rhythmus* (ideſt Latinus) *ſecundùm Grammaticos eſt conſonans paritas ſyllabarum, certo numero comprehenſarum. Et eadem diſpoſitio cadit in quolibet vulgari Rhythmo, praecipue in Motu confecto &c.* E Infra ſubdit: *Quilibet Rhythmus habeat ſaltem unam Conſonantiam cum dictione, quae habeat diverſum ſignificatum &c.* Sunt ibi tamen & alia loca, in quibus *Rhythmi* vox idem ſignificare videtur, ac nobis *Rima*. Sed quandonam, & apud quos nata Italica Poëſis? Omnium Eruditorum calculo jam firmatum eſt, primos in Italia Siculos

vul-

vulgarem Linguam, Italicam nimirum, uſurpaſſe ad condendos Verſus. Quae omnium vetuſtiſſima Poëmata Italicae Linguae ſuperſunt, Siculis Poëtis tribuuntur. Inſuper Petrarcha in Triumph. Amor. Cap. 4. Italicos Poëtas recenſens, commemorat *i Siciliani*,

Che fur già primi, e quivi eran da ſezzo.

Unde verò Siculi hauſerint Verſuum ac Poëmatum vulgarium formam, uſumque conſonantium vocum, antea diſputatum eſt inter Italicos eruditos. Johannes Marius Creſcimbenius, cui ſupra ceteros lucem ſuam debet Hiſtoria Italicae Poëſeos, in Comment. Tom. prim. Cap. 2. veluti rem *evidentiſſimam* ſtatuit, Siculos a Provincialibus Poëtis, quorum Vitas Noſtradamus ſcriptas reliquit, utpote qui antea floruere, univerſam Poëſeos oeconomiam fuiſſe mutuatos. Et revera Provincialium Carmina fere omnia complectitur pretioſus Eſtenſis Bibliothecae Codex manu exaratus Anno MCCLIV. eoſque novimus ſcripſiſſe Verſus ab Anno MCX. uſque ad eundem Annum, quum contra, Italicorum Poëtarum veſtigium vix poſt Annum Chriſti MCC. nunc inveniamus, atque eorum praeterea pauculi Verſus, incomti omnino ac rudes, naſcentis Poëſeos infantiam prodant. Clariſſimus autem Fontaninius in Lib. primo de Eloquent. Italic. Cap. 7. & ſequent. oſtendit Brunetti Latini auctoritate fretus, vulgarem Provincialium ſeu Francorum Linguam Anno MCCLX. fuiſſe *la più dilettevole e la più comune, che tutti gli altri Linguaggi:* ac propterea illius ſententia eſt, non ſolùm ex ea Lingua Italos derivaſſe artem Rhythmorum vulgarium, ſed etiam, *che la Lingua Provenzale in realtà fu Madre in gran parte dell' Italiana dopo il Secolo Undecimo*. Equidem ſuſpicor, Fontaninium neminem tam enormi ſententiae conſentientem habiturum, quamquam & Varchius cenſuerit, Provincialium Linguam *matrem magna ex parte fuiſſe* Italicae poſt Annum MCC. Neque enim tam ſerò emerſit, ſtatumque accepit Italica Lingua: immo haec a Provincialibus nonniſi pauca vocabula accepit, uti jam palam factum eſt ſupra in Diſſertatione XXXII. *de Origine Linguae Italicae*. Et quamquam multas voces ex Francorum aut Provincialium Linguâ in Italicam migraſſe daremus: non propterea jura Matris illi tribuenda forent. Huetius ipſe, vir ſpectatiſſimae eruditionis, licèt Gallus, in Lib. de Origin. Fabular. Romanenſ. noſtros ridet, quod nimiâ liberalitate multas Linguae noſtrae voces Provincialibus veluti acceptas referant, quas tamen cum illi tum nos Latio debemus. Exempla & ego attuli in Notis ad Carmina Italica Petrarchae. Denique eos etiam improbavit Dantes Aligerius in Convivio, qui Provincialium Linguam Italicae praeferebant. Ceterum quod eſt ad Italicorum Poëſim, non abs re Marius Equicola, Petrus Bembus, Speronius, Sanſovinus, atque, ut alios omittam, praelaudati Creſcimbenius & Fontaninius arbitrati ſunt, originem iſtius a Provincialium imitatione eſſe omnino arceſſendam. Liceat tamen & mihi addere: id quidem veri ſimile, minime verò certum eſſe. Jam produxi Lib. primo, Cap. 3. *della Perfetta Poeſia*, verba Petrarchae, quae rurſus heic conſideranda veniunt. In Praefatione ad Epiſtolas ſuas Familiares de Libris a ſe compoſitis ille agens, Rhythmos etiam vulgari Lingua a ſe lucubratos

tos hiſce verbis deſcribit: *Pars mulcendis vulgi auribus intenta, ſuis & ipſa legibus utebatur. Quod genus apud Siculos (ut fama eſt) non multis ante Saeculis renatum, brevi per omnem Italiam ac longius manavit: apud Graecorum olim ac Latinorum vetuſtiſſimos celebratum; ſiquidem & Romanos vulgares Rhythmico tantum Carmine uti ſolitos accepimus.* Haec Petrarcha circiter Annum Chriſti MCCCLX. ſcribebat: quae Ludovico Caſtelvetro Mutinenſi in Additament. ad Lib. primum Proſ. Bembi jamdiu animadverſa, perſuaſerunt, immeritò obtrudi Provinciales Poëtas, tanquam parentes aut Magiſtros Italicae Poëſeos. Et ea quidem ſibi oppoſuit Creſcimbenius; ſed quamvis multa commentatus fuerit, nemini hactenus videatur debilitata, nedum confoſſa Caſtelvetri ſententia. Nam quod nulla Siculorum Carmina vulgaria habeamus, ante Annum MCC. ſcripta, nequaquam inferendum eſt, nulla reapſe compoſita ante Annum illum fuiſſe. Quot enim & quanta nobis eripuerit tempus, is tantùm ignorat, qui hoſpes in eruditione prorſus eſt: ut omittam, plura condi potuiſſe, quae literis minime fueriat conſignata.

Perſpectiſſimum verò Petrarcha habuit, utpote per annos complures in Provincia verſatus, quot Poëtas ea regio tulerat, quoque tempore ii floruere. Nihilo tamen ſecius, non ab iis Siculos didiciſſe artem Rhythmorum ſcribit, ſed potius a Latinis & Graecis, apud quorum vulgus in uſu olim fuiſſe Rhythmos, ipſe Petrarcha acceperat. Cur nos affirmemus, quod is longe propior Provincialium Poëtis, & inter patres Italicae Poëſeos numeratus, ignoravit? Ac praecipue quum Leonardus Arretinus in Vita Dantis ſcripſerit ex ipſius Dantis verbo: *Rhythmorum Vulgarium Italicorum* artem circiter Annos centum quinquaginta ante eumdem Aligerium originem habuiſſe. Epocha iſta in eos ipſos Annos convenit, quibus & Provincialium Poëtarum primi floruere. Quid? quod & idem Creſcimbenius Part. 2. Libri 2. Commentar. auctor eſt, Tuſciae non defuiſſe vulgares Poëtas Anno etiam MCC. Quum verò Etruſcis, Petrarchâ teſte, praeiverint Siculi, reliquum eſt ut quo tempore Provincialium Poëſis vigebat, Siculorum quoque Poëſis uſitata apud vulgares fuerit: ac proinde veritate niti, quod Petrarcha ait, videlicet Rhythmorum artem *apud Siculos non multis ante Saeculis* (duobus ſaltem) *renatam fuiſſe*. Neque injuriâ ſubdit ille, Siculos e Graecis atque Latinis id genus Poëſeos didiciſſe, quum antea conſpexerimus, familiares fuiſſe cum Graecis tum Latinis Rhythmos, ac praeterea vocum conſonarum uſum, quas nunc *Rime* nuncupamus, ſerâ antiquitate commendari. Apud ipſos Siculos, Saeculo Duodecimo decurrente, ejuſmodi Verſus a Latinis Poëtis excultos, paucis oſtendam. Rogerio I. inclyto Siciliae & Calabriae Comiti, qui Anno MCI. naturae debitum ſolvit, tumulus hac epigraphe ornatus Mileti poſitus fuit, Roccho Pirro teſte in Chronolog. Reg. Siciliae:

LINQVENS TERRENAS, MIGRAVIT DVX AD AMOENAS
ROGERIVS SEDES, NAM COELI DETINET ÆDES.

Par

Par eſt Epitaphium Raynaldi Comitis Anno MCXXVI. rebus humanis exemti, apud eumdem Pirrum in A Notitia Catanenſ. Eccleſiae. Ita Guilielmi I. Regis ſepulcro, Anno MCLXX. Inſcriptio haec inciſa eſt:

HIC TVA ROGERI DVX QUONDAM TEMPORE PATRIS
OSSA TENET TVMVLVS, TVMVLO CONTERMINA MATRIS,
VNDECIES CENTVM DECIES SEX, BIS MAGIS ANNO,
MIGRANS POST CHRISTVM NATVM SVB HERODE TYRANNO &c.

Reliqui Verſus eodem Rhythmo procedunt. Similis eſt Inſcriptio Anno MCLXXXIII. poſita Margaritae Reginae

HIC REGINA JACES REGALIBVS EDITA CVNIS,
MARGARITA, TIBI NOMEN QVOD MORIBVS VNIS &c.

Nihil ergo opus fuit Siculis Provincialium diſciplinae ſeſe tradere, ut artem contexendi Verſus ὁμοιοτελεύτους edocerentur.

Atque heic addendum eſt, non Latinos tantùm, & Graecos Rhythmici Carminis exempla Siculis praebuiſſe, ut Petrarcha erudite animadvertit; ſed alios quoque Populos in hac arte eiſdem & reliquis Italis facem miniſtrare potuiſſe. Nam ultra duo Secula ſub Saracenorum Arabum jugo Sicilia gemuit ad Annum uſque MLX. quo Meſſana eis erepta eſt. Anno autem MXCI. integra Inſula in Principum Normannorum ditionem venit. Atqui certum eſt, Arabes quoque delectatos Rhythmicis Verſibus, quos in morem noſtrorum conſonantibus verbis terminabant. Sunt apud eos antiquiſſima Carmina, quae adhuc fidem rei faciunt. Idque vel ipſius Maumetis temporibus familiare fuit: nam teſtante Marraccio in Prodromo, ubi de Alcorano agit Cap. 2 impii illius Libri Signa, ſive Verſiculi, *in Rhythmum deſinunt, qui ut plurimum conſonans eſt, vocali* B *affectâ, cum unâ ex tribus quieſcentibus praecedente, ut Una, Ina, Ano &c.* Uſque adeo id certum eſt, ut eruditiſſimi Huetii in Libr. de Origin. Fabular. Romanenſ. ſententia fuerit, *nos ab Arabum Populo accepiſſe Artem Rhythmandi*, hoc eſt, conſonantium verborum uſum in Verſibus, ex quo videlicet nefanda gens meliorem Hiſpaniae partem jugo ſuo premere coe- C pit: quod ineunte Seculo Octavo contigit. Eadem quoque Seculo Nono ſedem fixit in Sicilia atque Calabria. Innumera dixi adhuc exſiſtere Arabicae gentis Carmina: idque etiam Derbelotius nos docuit. Immo Spanhemius auctor eſt, Poëtis illis non inventione tantùm, ſed & nu- D mero Poëmatum ac Verſuum copiâ ab eis ſcriptorum, quemlibet alium Populum longe concedere. Et profectò mihi perquam veri ſimile videtur, nos poſſe non temere Arabum Populo acceptam referre Artem Rhythmicam, ſive uſum conſonantium vocum in fine Verſuum, quando Eruditi teſtantur, antiquiſſimum eſſe apud eam gentem Rhythmandi mo-

rem, quem adhuc retinent, & celebre fuit olim eorum nomen e Literarum ſtudiis, multumque commercii eis erat cum Europaeis, ac praecipue Italis. Fortaſſis & ab eis accepimus varias Verſuum formas, quas deſcribit Agapitus a Valle Flemmarum Ordin. Minor. in Libello de Arte Metrica Arabum. Praeter alios ejus gentis Libros in hanc rem celebris eſt Tractatus *Bader Aladini Damamiani Principis Poëtarum* apud Arabes, qui accurate de uſu *Rhythmorum* ſcripſit. Antiquis verò Seculis poſt abactum ex Italia Graecorum Imperium, Arabum doctrina tanto Italis in honore fuit, ut ii praecipue Literarum magiſtri cenſerentur: quod & commemorandum mihi erit infra in Diſſertatione XLIV. *de Literarum fortuna*. Addo, non levem nobis ſuſpicandi cauſſam praeberi, Arabes a vetuſtiſſimo Populo Judaico Rhythmorum artem & uſum edoctos fuiſſe. Supra vidimus dicterium Mulierum Hebraearum in Saul cauſsâ victoriae a David relatae. Ibi conſonantia vocum. Hac de re diſputatio proxime praeteritis annis viguit inter doctiſſimum virum Blaſium Garofolum, ac alios Eruditos. Quod novi, Auguſtinus Eugubinus, Meibomius, Ludovicus Capellus, Clericus, Huetius, & alii ſenſere, Judaeos ab antiquiſſimis Seculis concentum hunc verborum uſurpaſſe in ſuis Carminibus, Hymnis, & Canticis. Quid? quod Fourmontius V. Cl. Pariſiis Anno MDCCXIV. Diſſertationem edidit, in eadem Urbe typis impreſſam Tom. 6. *Memoires de Literature de l'Academ. des Inſcriptions*. Ibi pag. 160. multâ eruditione oſtendit, in Poëticis Libris veteris Teſtamenti ejuſmodi concentum in fine Verſuum occurrere. Exemplis parco.

Quae ubi ſtatuamus, jam patet, conſonantium vocum uſum in Verſibus, ſupra quàm vulgo credatur, longe antiquiſſimum eſſe, utpote qui a Judaeis in Syros, & Arabes fluxiſſe videtur. Deinde ex Arabum gente veri videtur ſimile ipſos Occidentis Populos artem hanc didiciſſe, niſi eamdem a Populis Septentrionalibus antea didicerint. Nam & ad illos in hiſce inveſtigandis oculos convertamus oportet. Certe poſt Arabes imperium Siciliae arripuere Comites, Duces, ac Reges Normanni: gens nempe e gelido Septentrione olim in Galliam, ac demum in magnam Britanniam, Apuliam, atque Siciliam effuſa, dominatione iis in locis fortiſſime conſtabilitâ. Ad Annum uſque MCXCIV. Normannorum Regum potentia, ac ſedes apud Siculos perduravit. Ab hoc autem Populo ediſcere etiam licuit Siculis, quando conſentire nolimus, ab Arabica gente eos accepiſſe vulgarium Carminum artem. Rhythmorum profectò vulgari Linguâ conditorum apud gentes Septentrionales antiquior eſt uſus, quàm Provincialium & Italorum. Oſtendunt Germani Evangelia *Rhythmis Theotiſcis* e Latino reddita per Otfridum Monachum circiter Annum DCCCLXXX. quae cantica brevibus Verſiculis in voces conſonantes deſinentibus conſtant. Alia quoque ejuſdem generis Poëmata ille procudit, quae adhuc MSta ſervantur in antiquiſſimis Codicibus Caeſareae Vindobonenſis Bibliothecae ac Vaticanae, immo typis etiam aeneis a Johanne Schiltero tradita proſtant. Sunt & alia apud Danos, Suecos, ceteroſque Germanos ejus generis vetuſtiſſima Carmina. Georgius itidem Hickeſius, inter Britannos ſummae vir eruditionis, in Theſaur. Linguar. Veter. Septen-

A ptentrional. quanquam ſcribat, in antiquiſſimis Anglo-Saxonum Verſibus Pſeudo-Rhythmos, hoc eſt, *le Rime*, minime reperiri: attamen Cap. 24. Grammaticae Anglo-Saxon. ſpecimina adfert Carminum, quae ipſe *Semi-Saxonica* appellat, ubi *Similiter cadens* occurrit, quale a nobis in fine Verſuum uſurpatur. Ulterius quoque B Cap. 17. pag. 450 Antiquitat. Britann. Eccleſ. ex Vita Beati Albei haec adfert: *Inde Sanctus Patricius, Archipontifex & patronus totius Hiberniae, Verſum ſequentem Scoticâ Linguâ, quaſi quoddam oraculum, Legis vigorem habens, cantavit. Quem Verſum familia Sancti Albei, & familia Sancti Declani noluerunt pro ſe vel Rhythmice, ſeu* C *Metrice in Latinum verteremus; ſed majoris auctoritatis ei conciliandae gratiâ, illum proprio & genuino, quo pronuntiatum & compoſitum eſt a Sancto Patricio, idiomate, pro dignitate proferemus in medium. Ita Scotice canitur ille Verſus:*

Ailbe umal, Patric Muman, mò gach rath
Theclan Patric Nandeiſi, ag theclan go brath.

Ad haec Mabillonius Tom. 3. Annal. Benedictin. pag. 684. producit Rhythmum Teutonicâ Linguâ Anno DCCCLXXXIII. confectum, in quo eundem vocum concentum invenies. Haec profectò, ultraquam multi ſint opinati, Rhythmorum Vulgarium antiquitatem oppidò feram evincunt. Franci ipſi, antequam Provincialium Poëtarum celebrata cohors emergeret, ejuſmodi Verſus elucubraſſe videntur. Bulaeus in Hiſtor. Univerſ. Pariſ. refert Epitaphium Gallicis Rhythmis Frodoardo Remenſi Hiſtorico poſitum, qui Anno DCCCCLXV. finem vivendi fecit. Duos tantùm Verſus delibatos inde accipe:

VEQVIT CASTE CLERC, BON MOINE, MEILLEV ABBÈ,
ET D'AGAPIT LY ROMAIN FVT AVBÈ &c.

D Idem Mabillonius in Act. Sanctor. Benedictin. Seculo V. hos Verſus *non longe ab illis temporibus ſcriptos*, & ipſe arbitratur. Apud eos ſit fides. En ergo unde alteram normam vulgarium Rhythmorum haurire potuerint Siculi: ex Normannis videlicet Siciliae ipſi imperantibus, aut ex aliis Germaniae Populis, antequam E Poëtae in Provincia famam ſuis Carminibus ſibi quaererent. Francorum autem ac Germanorum, adde & Britannorum, mores & Linguam Normanni probe edocti, hunc etiam Poëſeos uſum in Siciliam invexiſſe non immeritò credantur. Quantopere verò ejuſmodi Rhythmis oblectatus fuerit circiter Annum Chriſti MC. Gaufredus Malaterra, patriâ Normannus, ſed *noviter factus Siculus*, ſupra innui.

Ad Vulgarium Italicorum Carminum formam quod attinet, ne hanc quidem neceſſe fuit, ut Siculi, ceterique Italici a Provincialibus Poëtis mutuarentur. Creſcimbenius Lib. primo Hiſtor. Vulgar. Poëſeos ſcripſerat: *Egli è chiara coſa, che l' Endecaſillabo Volgare venne in Italia dalla Provenza*. Verùm ipſe re diligentius inſpectâ, ab ejuſmodi opinione diſceſſit in Commentar. Lib. primo, Cap. quincto, ubi diſerte fatetur, ſe quoque

que agnoſcere, Italicorum Verſus ex imitatione Latinorum proceſſiſſe. Id verò ante illum erudite adnotarat noſter Caſtelvetrus, & Jacobus Mazzonius Lib. 2. Cap. 33. in Apolog. Comoed. Dantis. Addo ego, non e Metris tantùm, perfectiſque Latinorum Verſibus, derivari potuiſſe Italicorum formam, ſed etiam ex incomtis, rudibuſque eorum Rhythmis. Jam ſupra oſtendi, & nullo negotio luculentius oſtendere rurſus poſſem, Rhythmos Latinos fuiſſe compoſitos tetraſyllabos, pentaſyllabos &c. eoſque longe ante tempora Poëtarum Provincialium. Sed jam ſatis ſuperque Diſſertatio iſta excrevit. Quare unum perſequar, Verſum videlicet Hendecaſyllabum, quo potiſſimum Italica Poëſis delectatur, praeterquamquod apud Graecos & Latinos occurrit, a Rhythmopoejis etiam ac Metricis Poëtis excultum fuiſſe, dum barbarica tempora fluerent. Inter Opera Walafridi Strabonis, cujus eſt fama celebris inter Scriptores Seculi Noni, legitur ejuſdem pia Oratio, e qua nonnullos Verſus decerpo:

O rerum Sator omnium tremende,
Dum poenas Crucis innocens luiſti;
In quo nil niſi repperis ruinam &c.

In his non tantùm pedes, ſed & numerum habes Hendecaſyllabi Italici: quod & contingit in Horatiano illo:

Jam ſatis terris nivis, atque dirae &c.

Et quoniam Poëſis noſtra pro Spondaeo Dactylum adhibere poteſt in fine hujuſmodi Verſuum, qui tunc propterea evadunt Dodecaſyllabi, ejuſdem tamen temporis atque Hendecaſyllabi, *Sdruccioli* Italice a nobis appellati (quorum inventum neſcio cur Varchius in Herculano tribuerit

A Sannazario) eorumdem Verſuum ſpecimen ex ipſius Walafridi Carminibus exero:

Legiſtis, meminit veſtra ſagacitas.
At multis egomet ſordibus obſitus
Donari veniam credo ſagaciter &c.

Sane in hiſce antiquorum Hendecaſyllabis raro deprehendas collocatio-
B nem accentuum (*Poſature* nos dicimus) in Verſibus Italicis facilem atque patentem. Attamen quum primi Poëtae Vulgares Verſibus paucarum ſyllabarum praecipue operam darent, ac poſtea Verſum conquirerent, cui aliquid majeſtatis ex plurium ſyllabarum curſu accederet, nullum aptiorem invenere quàm Hendecaſyllabum,
C ſive is ex duobus brevioribus Verſibus conflerur, ſive alio ordine coaleſcat: illius autem exemplum apud Rhythmorum Scriptores obvium habuere. Atque heic publici juris factum volo Rhythmum hactenus luce carentem, cujus mentionem feci in Diſſertatione I. *de Exteris Gentibus*. Eum deſcripſi ego e vetuſtiſſimo Co-
D dice MSto Capituli Canonicorum Mutinenſium. Tum quae praecedunt, tum antiquitas Codicis, ſatis indicant, ipſum fuiſſe compoſitum ſub initium Saeculi Decimi a Chriſto nato: quo tempore, ut ibi praefatus ſum, Hungari tot impreſſiones in Italiam, & praeſertim in Mutinenſes fecere. Dodecaſyllabi ſunt Verſus,
E ſed temporis ratione computatâ pares Hendecaſyllabis. Inter ipſos autem quoſdam ſentias ita contextos, ut familiarem in iis texturam ac ſonum noſtrorum Verſuum deprehendas. Ad haec ſinguli Verſus aliquid Leonini praeferunt, quum in unam eandemque vocalem, ac pari concentu, deſinant. Tu experimentum facito.

Rhyth-

Rhythmus canendus Militibus, Mutinenſis Urbis cuſtodibus circiter Annum 924

A ,, O Tu, qui ſervas armis iſta
,, moenia,
,, Noli dormire, moneo, ſed vi-
,, gila.
,, Dum Hector vigil extitit in
,, Troïa,
,, Non eam cepit fraudulenta Grae-
,, cia.
,, Primâ quiete dormiente Troïa,
B ,, Laxavit Sinon fallax clauſtra
,, perfida.
,, Per funem lapſa occultata agmina
,, Invadunt Urbem, & incendunt
,, Pergama.
,, Vigili voce avis Anſer candida
,, Fugavit Gallos ex Arce Romu-
,, lea;
,, Pro qua virtute facta eſt argen-
C ,, tea,
,, Et a Romanis adorata ut Dea.
,, Nos adoremus celſa Chriſti nu-
,, mina,
,, Illi canora demus noſtra jubila.
,, Illius magnâ fiſi ſub cuſtodiâ,
,, Haec vigilantes jubilemus car-
,, mina.
,, Divinâ, Mundi Rex Chriſte, cu-
D ,, ſtodiâ
,, Sub tuâ ſerva haec caſtra vigiliâ.
,, Tu murus tuis ſis inexpugnabi-
,, lis,
,, Sis inimicis hoſtis tu terribilis.
,, Te vigilante, nulla nocet fortia,
,, Qui cuncta fugas procul arma
,, bellica.
,, Tu cinge haec noſtra, Chriſte,
E ,, munimina,
,, Defendens ea tuâ forti lanceâ
,, Sancta Maria Mater Chriſti
,, ſplendida,
,, Haec cum Johanne, Theotocos,
,, impetra:
,, Quorum hìc ſancta veneramur
,, pignora,
,, Et quibus iſta ſunt ſacrata nu-
,, mina (a).
,, Quo duce victrix eſt in bello
,, dextera,
,, Et ſine ipſo nihil valent jacula.
,, Fortis juventus, virtus audax bel-
,, lica,
,, Veſtra per muros audiantur car-
,, mina:
,, Et ſit in armis alterna vigilia,
,, Ne fraus hoſtilis haec invadat
,, moenia.
,, Reſultet Echo comes: eja vigila.
,, Per muros eja dicat Echo, vigila.

Diſſertationi huic poſtremam manum imponam, colophone addito non vulgaris pretii: Rhythmo nempe Hiſtorico evulgato, quem ex eodem ipſo Codice vetuſtiſſimo Capituli Canonicorum Veronenſium, unde alter *de Laudibus Mediolani* depromtus eſt, deſcriptum ad me miſit ſupra laudatus Bartholomaeus Campagnola, multis titulis de me benemeritus. Anno Chriſti DCCCLXXI. Italiam totam, immo & reliquum Francorum Imperium, concuſſit deteſtandum facinus Adelgiſi Principis Beneventani, qui Ludovicum II. Auguſtum, quanquam tot beneficiis in ipſos Beneventanos collatis illuſtrem, utpote qui Saracenicae gentis cornua fregerat, ejuſque acinaces ex eorum jugulo averterat, auſus eſt ſeditione commotâ comprehendere, & in cuſtodiam tradere. Sunt

(a) an *moenia?*

Sunt, qui hominem excuſant, culpamque in ipſum Auguſtum, ejuſque Conjugem rejiciunt, ut ex Erchemperto, ex Annalibus Bertinianis, & ex Anonymo Salernitano, a me edito Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum, ſublucere poteſt. Et revera quum Adelgiſo nihil intentare contra Ludovici vitam animus fuerit, ſed timorem tantummodo ac vim ei inferre, ut ex Urbe & regione Beneventana excederet: excogitare liceat, non defuiſſe aliquam juſtae irae cauſſam, aut anſam Principi Beneventano. Attamen vix nemo fuit, qui non horruerit, audiens tot oppobriis oneratum, ac doloſe captum, ut idem Erchempertus ſcribit, *Auguſtum ſanctiſſimum virum, ſalvatorem ſcilicet Beneventanae provinciae, Beneventi infra moenia degentem, ac ſecure quieſcen-*

A *tem*. Hanc tamen ſanctitatem infra in eodem Ludovico minime agnoſcit laudatus Erchempertus. Hoc ergo facinus Auctor Rhythmi Alphabetici, ſeu Abecedarii, nunc evulgandi, deſcribit, ſynchronus profectò, ut res & narratio ipſa ſuadet, ſed ſimul ſermonis Latini imperitiſſimus. Ego Rhythmum ipſum, qualis in MSto B Codice Veronenſi habetur, accuratiſſime deſcriptum, ne unâ quidem literâ immutatâ, Lectori ſiſtere decrevi, diſtinctis duntaxat Verſibus, in MSto indiſcretis, ut hoc onere Clariſſimum Marchionem Maffejum levem. Sed & ille heic etiam inſpiciat velim, quot erroribus abundet fruſtulum iſtud antiquitatis, partim Au- C ctori, partim vetuſto Librario tribuendis.

Rhythmus de Ludovico II. Imperatore per Adelchim, ſeu Adelgiſum Beneventi Principem capto, compoſitus Anno 871. aut 872.

„ AUdite omnes fines terrae (1) errore cum triſtitia,
„ Quale ſcelus fuid factum Benevento Civitas.
„ Lhuduicum comprenderunt ſancto, pio Auguſto. (2)
„ Beneventani ſe adunarunt ad unum conſilium.
„ Adalferio (3) loquebatur, & dicebant Principi:
„ *Si nos eum vivum dimitemus, certe nos peribimus.*
„ *Celus* (4) *magnum preparavit in iſtam Provintiam:*
„ *Regnum* (5) *noſtrum nobis tollit: nos habet pro nihilum.*
„ *Plures* (6) *mala nobis fecit. Rectum eſt, ut moriad.* (7)
„ Depoſuerunt ſancto (8) pio de ſuo Palatio;
„ Adelferio illum ducebat uſque ad Pretorium:
„ Ille verò gaude (9) viſum tamquam ad martirium.

Exie-

(1) Legendum puto *horrore*.

(2) Si Legibus Maffeji amici parendum eſt, *Auguſtio* ſcribendum erit. Sed iis legibus veteres rigide ſe obſtrinxiſſe minime videntur.

(3) *Adalferius*, unus e Primatibus Beneventanis.

(4) pro *Scelus*, ut puto.

(5) Vide Annales Bertinianos, & Anonymum Salernitanum.

(6) *Plures:* ſcribe *plura*.

(7) Ideſt *moriat*, cum bonâ Priſciani veniâ.

(8) Pro *ſanctum pium*, ideſt Ludovicum Auguſtum, quem & Erchempertus *ſanctiſſimum* appellat.

(9) Fortè, *gaudens ibat*.

„ Exierunt (10) Sado & Saducto (11) inoviabant imperio.
„ Et ipſe ſanctè pius incipiebat dicere:
„ *Tamquam ad latronem veniſtis cum gladiis & fuſtibus.*
„ *Fuit jam namque tempus, vos allevavit* (12) *in omnibus:*
„ *Modo verò ſurrexiſtis adversùs me conſilium.*
„ *Neſcio pro* (13) *quid cauſam vultis me occidere.*
„ *Generacio crudelis* (14) *veni interficere,*
„ *Eccleſie que Sanctis Dei venio diligere,*
„ *Sanguine veni vindicare, quod ſuper terram fuſus eſt.*
„ Kalidus ille, temtator (15) ratum adque nomine
„ Coronam Imperii ſibi in caput ponet, (*16*) & dicebat Populo:
„ *Ecce ſumus Imperator: poſſum* (17) *vobis regere.*
„ Leto animo habebat (18) de illo quo fecerat.
„ A Demonio (19) vexatur, ad terram ceciderat.
„ Exierunt multae turmae videre mirabilia.
„ Magnus Dominus (20) Jeſus Chriſtus judicavit judicium.
„ Multa gens Paganorum exit in (21) Calabria,
„ Super (22) Salerno pervenerunt poſſidere Civitas.
„ Juratum (23) eſt ad Sancte Dei Reliquie
„ Ipſe Regnum defendendum, & alium requirere.

(10) *Sado*, ſeu *Sadoan*, *Sugdan*, Princeps Saracenorum tunc Beneventi captivus. Narrat etiam Anonymus Salernitanus, ejus conſilio ad hoc facinus uſum eſſe Adelgiſum.

(11) *Saducto inoviabunt*, Quid heic ſcribendum ſit, majori otio fruentibus divinandum relinquo. Num *qui obviabant Imperio*.

(12) Pro *allevavi*. Beneficia innuit in Beneventanos conlata.

(13) Elegantiae Tullianae. Scribe *pro qua cauſa*.

(14) Veni illum interficere, qui huc venit, ut Eccleſias ſanctas Dei e Saracenorum jugo eriperet. Hoſtium tuorum ſanguinem, qui ſuper terram fuſus eſt, veni vindicare.

(15) Quis *tentator* iſte? Num Adelgiſus, an Seodan, aut alius quiſquam? Noctem faciunt verba illa *ratum adque* (pro *atque*) *nomine*.

(16) Pro *ponit*.

(17) Latine volens efferre Italicum *vi poſſo regere*, ignoravit, an illud *vi* Accuſativo reſponderet potius quàm Dativo.

(18) Pro *abibat*, ut puto, laetus de illo, quod fecerat.

(19) Et heic incertum, fueritne Adelchis Princeps, an Seodan, vexatus a Daemonio.

(20) Scriberem *Domnus*, ut menſura prioris Verſiculi rectius procederet. Sed leges Syllabarum video alibi neglectas. Scribendum quoque foret *judicat judicium*.

(21) Pro *e* Calabria.

(22) Exeunte ſupra memorato Anno DCCCLXXI. Salernum obſidione preſſum eſt a Saracenis, quam ſolvere demum coacti ſunt, regreſſo adversùs illos Ludovico Auguſto. Pro *poſſidere* ſcriberem *obſidere*.

(23) Stropha haec ſpectans ad literam I. ſupra deſideratur. Neſcio an ſuo loco ſit reſtituenda. Videtur autem heic innui ſacramentum, quo ſe ſe obſtrinxit Ludovicus, *ſe vindictam aliquam ex calumnia, quam tunc patiebatur, numquam exacturum*, ut ſcribit Regino. Ceterum manca eſt haec Stropha, & aliae integrae fortaſſe deſiderantur: neque enim Rhythmus per reliquas Alphabeti literas progreditur.

DE NOMINIBUS

E T

AGNOMINIBUS

ANTIQUORUM.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMAPRIMA.

DISSERTATIO QUADRAGESIMAPRIMA.

VIdendum nunc, qui mores fuerint Majoribus noſtris in uſu *Nominum*, deinde vero & *Cognominum*. Et primo, antequam Gothi & Langobardi ſeſe effunderent in Italiam, uſitata fuere apud nos nomina Romanae aut Graecae originis; eaque crebrius a Chriſtianis renovabantur, quae a ſanctis Martyribus, aliiſque Chriſticolis virtute illuſtribus olim fuerant uſurpata. Neque unum interdum Nomen, ſeu Cognomen ſat erat eorum temporum Magnatibus. Ita *Pontius Meropius Paulinus*, Nolanus Epiſcopus, vir ſanctitate celebris, nobis eſt notus. Poſtremum Nomen, ſive Cognomen, ita Sancto viro adhaeſit, ut non alio quàm iſto a reliquis Romanis diſtinctum inveniamus. Eodem Seculo floruit *Turcius Rufius Apronianus Aſterius*, & ipſe Conſul, cujus chirographum ex vetuſtiſſimo Vergiliano Codice Mediceo depromſit Clariſſimus Cardinalis Noriſius in Cenotaphiis Piſanis, pag. 431. Ita Seculo ſubſequenti occurrunt nobis *Magnus Aurelius Caſſiodorus* (ſive *Caſſiodorius*, ut contendit Scipio Maffejus Marchio V. Cl.) & *Flavius Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëtius*, tot nominum comitivâ ſtipatus. A-

A lios omitto: neque enim ea Secula mihi illuſtranda propoſui. Sed ubi in Italiam erupere, veluti tot muſcarum examina, barbarae Septentrionis nationes, deſiit ambitioſa caterva tot nominum, & vel ipſae Romanae aures ſimplicitati aſſueſcere coeperunt. Rudibus ejuſmodi Populis uno uti Nomine mos fuit. Illud etiam rude

B atque aſperum plerumque erat, utpote ex eorum Linguâ, hoc eſt, Germanicâ antiquâ, derivatum. *Liutprad*, *Audualá*, *Rothar*, *Potelfrit*, *Rixolf*, *Rodpert*, *Agiluph*, aliaque hujuſmodi Nomina eorum fuere, quae Latine inflexa in Libris & Chartis invenimus. Neque ſuaviora ex Francorum Linguâ emerſere, quum & ipſa fo-

C ret Teudiſca, ſive Germanica. Iiſdem autem Seculis, quibus intermixtae cum Italico Populo fuerunt exterae Gentes, nomina Romanorum, veterumque Sanctorum, apud aliquos ſervata fuere, ſive Religionis cauſsâ, ſive quod ab antiquo Populo Italico prognati, barbarica nomina averſarentur, & ſuae gentis vocabula ama-

D rent. Id praeſertim apud Ravennates diu, & ſemper apud Romanos, obſervatum eſt, quorum Civitas feliciter Langobardorum ungues evaſit. Sed in Langobardico Regno longe plura nomina in uſu fuere, ex eorum Linguâ petita, quàm e Graecâ atque Latinâ. Idque vel in ipſis Monachis animad-

nimadvertere poſſumus. Vino indigebat Aupaldus, inſignis Ambroſiani Monaſterii Mediolanenſis Abbas, ideoque ad *famulos* Curtis ſuae Lemontae confugit, eos deprecans, ut Monaſterii neceſſitatibus liberali oblatione opem ferrent. Non recuſarunt ii; ſed ſimul petiere, ut Abbas profiteretur, non illud ex debito ſe exegiſſe, ſed quidem ab iis per preces impetraſſe. Non ii fuiſſe videntur Servi rigide ſumti, ſed *Manentes* in praediis Monaſterii, hoc eſt, ut opinor, Aldii coloni, quibuſdam pactis ad excolendas eas terras adſciti, quibus tamen Abbas *Senior* dicebatur. Expetiere praeterea, ut Abbas eâ occaſione ſcriptis commendaret, quaecumque onera fuerant eis ante impoſita, videlicet quot *Solidos*, quot *Formaticos* (ideſt caſeos, unde Italica vox *Formaggio*), quot modios tritici, ova, pullos &c. ſingulis annis Monaſterio deberent. En Chartam non pauci faciendam, quam ex Archivo ejuſdem Coenobii deſcripſi.

Charta concordiae initae inter Aupaldum Abbatem Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis, & Famulos Curtis Lemontae, de cenſibus ac oneribus, quibus ipſi famuli obnoxii ſunt, Anno Chriſti 957.

D*Um vir Reverentiſſimus* Domnus Aupaldus *venerabilis* Abbas, *intus in caminata ſupra ſolario juxta Eccleſiam beatiſſimi Ambroſii reſideret pariter cum ſuis Monachis, ibidem cum eo reſidentibus, causâ utilitatis ſui Monaſterii, & cum eiſdem ſimul ſermocinaret: accidit, ut inter reliquas verbas ita eis alloqueretur, dicens:* Scimus omnes, qualis inter nos imminet tempus, maxime & fructus vindemie ob noſtris imminentibus peccatis, quod nobis pejus aſſidua contritione ſatis fallit; ideoque ſolitus fui ſecundùm temporis qualitatem aliquantis vicibus noſtre Curtis Lemonta Famulos ibidem commanentes precare, ut ſecundùm de illorum poſſibilitatem de Vino, quod feciſſent, non pro conditionem, ſed propter noſtram precationem, juxta quod potuiſſent, nobis deferrent: quod ita ſe omnes feciſſe hucuſque cognovimus. Unde ipſi Famuli timore compulſi, ne hanc precationem ſibi, ſuiſque parentibus pro conditione eis in uſum aliquis requireret, vel in poſterum ex hoc pro lege ipſi requiſituri aliquatenus fuiſſent. *Unde factum eſt, ut dum predictus Domnus Abbas in ipſa allocutione cum ſuis alloqueretur Monachis, accidit, ut ibidem in medio illorum, parte de predicti Famuli de eadem Curte Lemonta advenirent, provoluti ad pedes prelibati Domni Aupaldi Abbatis, ita precati ſunt, dicentes:* Domine preclariſſime Senior, veſtram ſuppliciter flagitamus mercedem, quatenus de Vino, quod quali tempore aliquod partem optulimus, talis exinde veſtra magnificentiſſima nobilitas ſcriptio facere dignetur, ut non hoc nobis quiſquam pro conditione ..... ſed propter precationem nos omnes cognoſcere poſſimus. *Quapropter Domnus Reverendiſſimus Abbas una cum omni conſilio confratrum ſuorum Monachorum, eis aſſenſum prebuit: & hanc ſcriptionem Johannem ſuum fideliſſimum Levitam ſcribere rogavit, quatenus de eodem Vino ſuperius nominato omnes ſciant & intelligant non pro conditionem, ſed propter*

pter

A *pter precationem deinde . . . . . ſi ceterique omnes cognoſcant eſſe manſuram. Placuit etiam eidem Domno Aupaldi Abbati, hanc ſcriptionem ipſe firmare, ſimulque & per manus Monachorum ſibi commiſſos roborare, ut conditio illorum nullatenus infringatur, excepto ſin neceſſitatis cauſa ſupervenerit per noſtram precationem bono animo & pari voluntate cuncti obediant.* B *Precamur denique & nos Famulos noſtre Curtis Lemonta, ut in hac ſcriptione, quam facere precepiſtis, noſtra conditio ſcripta permaneat, & quod legibus facere debemus vel perſolvere per unamquamque noſtram Villulam juxta antiquitatem temporis ad veſtrum Monaſterium perſolvendum apertiſſime cognoſcatis. In primis de Madrunino Denarios Solidos XIV.* C Formaticos *ad ſtatera illorum Libras X. Formentum ſtaria II. Pullos VI. Ova LX. De Salvaniade Denarios Solidos XIV. & reliqua ſimiliter. De Cautenigo omnia ſimiliter. De Vero Denarios Solidos IV. Aliud nichil, niſi tantum amiſcere de piſcibus bonis quatuor vices in anno. Et ſi precati fuerint, ſimiliter faciant, ſicut & ceteri faciunt.* D *De Civenna Denarios Solidos XVIII. Pullos XII. Ova CXX. De his Villulis ſupraſcriptis, quarum hec ſunt nomina, Madrunino, Salvaniade, Cautenigo, & Civenna, ſeu & Villa Lemonta, omnes ſimul pariter debemus olivas colligere, & premere ad expenſa domnica, & evegere oleum de ipſas olivas in noſtra expenſa ad Monaſterium Beati Ambroſii.* E *Debemus etiam & noſtrum Seniorem, ſuoſque fideles per aquam navigare in ambulando & revertendo. Debemus etiam in Feſtivitate Sancti Ambroſii, in Ramos olive, in Letanias majores, & in Sancti Nazarii, per has ſingulas Feſtivitates, quod ſunt quatuor vices in anno, ſecundùm veſtrum honorem, ut melius potuerimus, de Piſcibus valde bonis in veſtrum ſervitium adducere. Haec omnia non recuſamus. De quo Breve duo uno tenore ſcripti ſunt. Unum eis datum eſt, & alterum in Monaſterio reſervatum. Illi vero, qui de Villa Lemonta videntur eſſe, non debent olivas premere, nec ligna ad ipſas olivas dare, nec evegere ipſum oleum, ſed tantùm debent omnes colligere, & vaſa eorum ad utilitatem predicte olive, quantùm opus eſt, debent dare, ſeu & ſimul omnes debent ceteri adjuvare ad incaricandum, prout neceſſe fuerit.*

✠ Aupaldus *humilis* Abbas *a me factum ſubſcripſi.*

Kariſſimus Presbiter & Monachus, ſeu & Decanus conſenſi & ſubſcripſi.

Amelius Presbiter & Monachus ſubſcripſi.

Herimbertus Presbiter & Monachus ſubſcripſi.

Anzelbertus Presbiter & Prepoſitus conſenſi & ſubſcripſi.

Maternus Diaconus conſenſi & ſubſcripſi.

Ambroſius Monachus conſenſi & ſubſcripſi.

Ulpertus Monachus & Subdiaconus conſenſi & ſubſcripſi.

Luvedeus Presbiter conſenſi & ſubſcripſi.

Giſelbertus Presbiter & Miniſterialis de Latiniano ſubſcripſi.

Gerovvinus Subdiaconus ſubſcripſi.

Johannes Monachus & Levita ſubſcripſi.

Garibaldus Diaconus ſubſcripſi.

Stephanus Monachus & Subdiaconus ſubſcripſi.

Lazarus Monachus & Subdiaconus ſubſcripſi.

Johannes Monachus ſubſcripſi.

Factum eſt autem hec & firmata Anno Domni & preclariſſimi & egregii pii Patris Aupaldi Reverentiſſimi Abbati, regiminis ſui Tertiodecimo, Menſe Septembrio, Indictione XV.

Pari-

Puricellius in Monument. Baſilic. Ambroſian. Abbatem hunc appellatum fuiſſe *Huppandum* contendit, atque ita eundem ſubſcripſiſſe alteri Chartae, auctor eſt. Ego de fide illius Chartae dubitarem. Nam & in Regio Privilegio apud ipſum Puricellium, & in Charta Monaſterii Tollenſis, memorata a Clariſs. Mabillonio in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCCCLXIII., atque heic, diſertis verbis nuncupatum videmus *Aupaldum*. Hoc autem nomen, uti & *Herimberti*, *Angelberti*, *Ulperti* ſive *Walperti*, *Gerovvini* & *Garibaldi*, quae in Charta iſta occurrunt, ſunt Langobardica, aut Francica: cetera verò Romanam nationem ſapiunt. Neque praetereundum eſt, Saeculo XIII. & XIV. nomina quaedam, horrida ſane, invaluiſſe vel inter ipſos Italiae Regulos, quae nunc aut riſum aut admirationem audita excitant, ſed tunc placidis fortaſſe auribus accipiebantur. Ejuſmodi fuere in Familia Bonacoſſia, Mantuae dominatrice, nomina *Bardelloni*, *Taini*, *Botzexellae*, *Butironi*, *Scaglini*, *Paſſerini*: in Ordelaffa *Scarpettae*: in Scaligera Veronae dominâ, *Canis* & *Maſtini*: ineptum enim eſt, quod excogitavit Jovius, nempe a Tartaricâ Linguâ, quae *Canem* appellat Regem ſeu Principem, Scaligeros deſumſiſſe hoc nomen. Nihil tale ipſos ſomniaſſe, *Maſtini* nomen ſatis indicat. Joſephus quoque Scaliger in Epiſtola ad Duſam, ubi umbratilem ſuam originem a Scaligeris Principibus deducere conatur, de Cane Grandi ſcribit: *Nomen illi fuerat Franciſco a ſacro lavacro, Cani a gentilitate, Magno a merito rerum geſtarum*. Sed haec ignoravit Ferretus Vicentinus Poëta, eidem Cani ſynchronus, in Carmine de illius Laudibus, Tomo IX. Rer. Italicar. a me edito. Illum *Canem* tantummodo appellatum ait, quod ejus mater

---------- in imagine ſomni
Viſa ſibi eſt peperiſſe Canem.----

Neque is didicerat, Scaligeros a Windorum Principibus oriundos, apud quos *Caban idem eſt ac Rex aut Princeps*, ut iidem Jovius & Scaliger ſomniarunt. Ita in Familia Turriana Mediolani olim dominatâ invaluere nomina *Muſcae*, *Pagani*, *Carnevarii*, *Caſſoni*; quod poſtremum tamen e *Caſtone* nomine Gallico depravatum ſine dubitatione fuit. Alia ejuſdem indolis practereo. Utrum verò ex his nonnulla in Baptiſmo iis impoſita fuerint, reliqua autem Agnomina fuerint per ſcomma eis affiсta, quae in eorum Nomen tranſierint, non facile decernas. Certe *Paſſerino Bonacoſſio Raynaldus* quoque, nomen fortaſſe primitivum, fuit. Porro conſtat, eos ſine ulla trepidatione, ſine faſtidio, palam ejuſmodi Nominibus fuiſſe uſos, nullumque dedecus inde ſibi metuiſſe. Saeculo etiam XII. *Malaſpina*, *Pelavicinus*, *Mal-Nevothe*, atque alia id genus nomina, Italiae Primatibus fuiſſe tributa, jam animadverti in Antiquitatibus Eſtenſibus. Addere nunc juvat Chartam e Codice MSto Cencii Camerarii. Ibi nobis occurrent *Tignioſius Comes*, *Caltiagonte Comes*, & *Cajaguerra Comes*, fortaſſe *Cacciaguerra*. *Paltonerius Comes* ibi praecipue memoratus, filius *Fortisguerrae Comitis*, nomen geſſit, quod Tuſcorum Dialecto ſignificat *un Birbante*, *un Birbone*, ideſt *Mendicum*. Hic autem titulus Chartae praeponebatur.

Char-

Chartula, quomodo *Paltonerius* recognovit Caſtrum Montiſcelli per Dominum Papam, & conſtituit annis ſingulis certum cenſum Biſantium unum auri, Anno 1156.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Anno ab Incarnatione ejus Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Sexto, menſe Aprili, Indictione III. Manifeſtus ſum ego* Paltonerius Comes, *filius quondam* Fortiſguerrae Comitis, *quia per hanc Chartulam proprietario nomine, praeſentiâ Donni Guidonis Presbyteri Cardinalis, titulo Sanctae Potentianae, & Legati Eccleſiae Romanae, reſidente apud Sanctum Quiricum, in conventu cum Epiſcopis, videlicet Senenſi, Aretino, atque Cluſino, Suanenſi, Caſtrenſi, Maſſetano, atque Vulterrano, donare, itemque tradere videor ad honorem Dei omnipotentis, & ſanctae Romanae Eccleſiae, & in perſonam* Domini Adriani ſummi Pontificis: *ideſt Caſtellum de Monte Clello, cum Curte & omni pertinentia ſua; eo ſcilicet tenere, ut ſi ego praedictus Paltonerius Comes ſine filiis maſculini vel feminini ſexus, de me deſcendentibus deceſſero, ſupradictum Caſtellum cum Curte & omni pertinentia ſua ad jus beati Petri, & ſanctae Romanae Eccleſiae cum integritate deveniat. Et propter haec ego praedictus Paltonerius Comes exinde ſtatuo & convenio, annualiter in Aſcenſione Domini noſtri Jeſu Chriſti, praedictae ſanctae Romanae Eccleſiae Cenſum ſolvere, dum vixero, Bizanteum unum aureum. Et ſimiliter ego praedictus Paltonerius Comes ſtatuo & convenio, ut ſi poſt obitum meum filii mei praedictum Cenſum a ſanctae Romanae Eccleſiae ſummo Pontifice in Feudum non aquiſierint, annuatim praedictae ſanctae Romanae Eccleſiae ſtatuto termino praedictum Cenſum perſolvant. Unde ego praedictus Paltonerius Comes obligo me, meoſque heredes, quod ſi ſupra dictam conventionem atque conceſſionem praedictae ſanctae Romanae Eccleſiae attendere & conſervare noluerimus, omni tempore promittimus componere & dare poenam praedictae ſanctae Romanae Eccleſiae, ſuiſque ſummis Pontificibus bonorum denariorum Lucenſium Libras centum: & poſt poenam ſolutam praedicta conceſſio atque conventio firma & illibata permaneat. Et in tali ordine Presbytellum Judicem Domini Imperatoris hanc Chartulam proprietatis ſcribere rogavimus.*

Actum in Epiſcopatu Aretino, in Burgo Sancti Quirici.

✠ ✠ *Signum manus teſtium: Ranutius, & Ugutio Comites, Germani filii quondam* Tignioſi Comitis.

Caltiagonte Comes *filius quondam* Cajaquerrae Comitis.

Reinutius Comes filius quondam Bernardini Comitis.

Iſimbardo de Monte Gerlone, & Rontione de Bibiano, & Scantivolus de Maciareto, rogati ſunt teſtes.

Sed quod potiſſimùm in antiquitatis inquiſitione adnotandum eſt, barbaricis temporibus Italici incolae Nominibus tantùm contenti, nulla ex iis agnovere, quae *Cognomina* nunc appellare conſuevimus. Mabillonius vir celeberrimus, in inſigni Opere de Re Diplomaticâ, Lib. 2. Cap. 7. recte ſtatuit *ſub finem Saeculi Decimi, ſed maxime Saeculo undecimo ineunte, Cognominum uſum frequentare coepiſſe*. Eamdem ſententiam antea Du-Cangius probaverat in Hiſtoria Mon-

morenciaca: eamdemque ſubinde confirmavit Clariſs. Papebrochius e Societate Jeſu, in Actis Sanctor. Bolland. Tom. 4. Maji, pag. 12. Honoratum Boucheum, alioſque teſtes in eam rem collaudans. Sed & ipſe rurſus eamdem ſtabilivit in Reſponſion. ad Exhibition. errorum, quos ei bonus Carmelita objecerat. Quicumque in veterum monumentis aliquantulum verſatus eſt, confeſtim fateatur oportet, circiter ea tempora, immo etiam ſeriùs, invectum fuiſſe inter Italicam gentem Cognominum uſum. Itaque ſupine falluntur, qui in remotiſſimis Seculis eadem ſe adinveniſſe putant, ut illuſtribus noſtrorum temporum Familiis thura & odores incendant. Aut ſomnia aut impoſturae ſunt, ſi quae hujuſmodi in Genealogicis Libris nobis propinantur: & prope pro argumento falſitatis ſtatim habendum eſt, ſi qua Charta ante Milleſimum exarata eruitur, quam ornent, aut onerent aevi noſtri Cognomina. Propterea nihil invidendum eſt tot nobilibus Familiis, quae in monumentis Seculi Octavi, Noni, & Decimi, Epiſcopos, Cardinales, inclytos belli Duces inveniunt, atque inter ſuos Majores mirabili pace accenſent. Hercle eruditi viri Mediolanenſes non indigent, ut a me edoceantur, in una nubium regione (Libro nempe, ubi otioſus quiſque legere poteſt, quod cupit) inventa fuiſſe Cognomina veterum Archiepiſcoporum Mediolanenſium. Nimirum neſcio quis nugivendulus primùm excogitavit inter illuſtres inclytae illius Urbis Familias partiri ſe poſſe decus infulae Mediolanenſis. Ad Annum Chriſtianae Salutis XC. *Oldanae* Familiae Sanctus Caſtritianus adſcribitur: *Burrae* Sanctus Monas ad Annum C-

A LXXXVIII. Tum ad Annum CCCL. Sanctum Protaſium *Algiſia* ſibi tribuit: Sanctum Dionyſium ejus ſucceſſorem *Marliana*. Sanctum Venerium *Oldrada:* Sanctum Glycerium *Landriana:* Sanctum Lazarum *Cotta*. Eodem gradu reliquorum Mediolanenſium Antiſtitum diſtributio procedit, quam religioſe Ughellius in B Italia Sacra retinuit. Sed ut ut vulgus atque ineruditi hiſce fabulis facile acquieſcant, certe miror Puricellium, virum alioquin inter Mediolanenſes Scriptores emunctae naris, & omnium commendatione dignum, qui contexens Vitam Sancti Laurentii Archiepiſcopi Mediolanenſis, circiter Annum Chriſti Quingenteſimum C ad eam Cathedram electi, eum in nobilis Familiae *Littae* catalogum confidentiſſime infert, ſine tabulis rem adeo remotam affirmans. Sic apud Caeleſtinum Bergomatis Hiſtoriae Scriptorem, Ughellium, & alios, *Caſtillionea* Familia Tachipaldum Epiſcopum Bergomatem ad Annum Chriſti DCCCXI. oſtentat: *Calepia* Garibal- D dum Anno DCCCLXVII. *Caromala* Adelbertum Anno DCCCLXXXV. Reliquos praetereo veteris aevi Epiſcopos, quos non meliori titulo in cenſum illuſtrium Familiarum aevi noſtri quidam inferunt, quàm noſtri olim Mutinenſes in *Raſcharinam* gentem pertraxerint Sanctum Geminianum, Urbis noſtrae Patronum, & E circiter Annum CCCXCVII. e vivis ſublatum: quam magnificam laudem eidem Familiae nequaquam turbare ſunt auſi Sillingardus, Ughellius, & alii.

Age verò jam perconteris: ſi Cognominibus caruere Itali Saeculis rudioribus, atque uno tantùm Nomine ii utebantur, quei alter ab altero ejuſdem Nominis tunc diſtinguebatur? & quei

& quei fieri potuit, ut unus pro altero interdum non acciperetur? Ut ait Sanctus Auguſtinus Cap. 13. Lib. poſt Collat. ad Donatiſtas: *plena eſt conſuetudo generis humani, ut non ſolùm duo, ſed etiam plures homines uno nomine vocitentur*. Verùm Auguſtino vivente erant Praenomina & Cognomina, quibus alter ab altero diſtinguebatur. Non idem Seculis barbaricis factum. Quum Mutinae plures olim eſſent, & adhuc ſint, *Johannis Ferrarii* nomen & cognomen praeferentes, in Epiſtolis ad eos miſſis, atque in aliis bene multis caſibus, errores interveniebant. Ego quoque (liceat addere) duo nomina adhibere ab adoleſcentia coepi, non ambitionis cauſsâ, ſed neceſſitatis, quod aequalis meus alter eſſet, eodem donatus nomine atque cognomine. Quid ergo olim contigiſſe putes, quum ne Cognomentum quidem alterum hominem ab altero, ſive, ut rectius loquar, unius Familiam ab alterius diſtingueret, & plurimi, ut par eſt credere, eodem nomine in eadem Civitate appellarentur? Nemo certe non videat, ejuſmodi antiquorum morem plurimas poſteris reliquiſſe tenebras: quod potiſſimùm ſentiunt privatae Familiae, ſi quando ad conquirendos in vetuſtis Seculis Majores ſuos ſe ſe convertunt. Meâ enim ſententiâ ob hunc ipſum defectum fieri nullo pacto poteſt, ut ejuſmodi ſoboles, quamquam ex antiquitate illuſtres, in Secula remota aſſurgant, ibique progenitores ſuos detegant, niſi eos conſtans aliqua Praefectura, aut alicujus loci Dominium a ceteris ſecernat, & conjunctionem cum poſteris ſignet. Sed quid dixi tenebras poſteris inlatas ex iſta nuditate Nominum? Vel ipſis viventibus, eorumve filiis neceſſe eſt, ut olim non leve incommodum pepererit atque confuſionem neglectus iſte Cognominum uſus. Ut experimento facto rem ipſam Lector digito ſuo tangat, exerere mihi placet monumenta duo, quae nullius momenti videri poſſint, ſed quae Majorum noſtrorum hac in re conſuetudinem luculentiſſimè prodent. Eadem ego deſcripſi ex vetuſtiſſimo Sacramentario Sancti Gregorii, quod adſervatur in Archivo Capituli Canonicorum Mutinenſium, exarato, ut opinor, ineunte Saeculo Ærae Chriſtianae Decimo, forſitan & Saeculo Nono. Nam praeter antiquitatem Codicis, & formam characterum, haec ipſa, quae nunc editurus ſum, in margine addita erant, praetereaque additamenta alia facta Anno Chriſti DCCCCLXXIII., quae evincere poſſunt, longe antea ſcriptum fuiſſe Codicis ipſius textum:

Catalogus eorum, qui ad luminaria Majori Templo Mutinenſium miniſtranda ſe ſe Fraternitate initâ obſtrinxere, circiter Annum 980.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Incipit nomina Virorum hac Mulierum, qui pro Dei timore & Chriſti amore dederunt ſinguli Denarios pro redemptione animarum ſuarum in Luminaria, ad illuminandum Eccleſiam Dei; *ut eorum animas inluminet Deus in ſanctum Paradiſum: & ipſi omni anno Deo auxiliante hoc facere ſimiliter promittunt. Petro. Johanne. Lanfranco. Mirabilia. Adhelberto. Ruſtico. Bonumtempore. Rolando. Azo. Ardingo. Johanne. Andrea. Everardo. Alivaldo. Tanſreda. Johanne. Walterio.*

Johanne. Benedicto. Liuzo. Johanne. Andrea. Enrado. Walberto. Martino. Johanne. Alberico. Amezo. Sigefredó. Petro. Enrico. Ezolo. Creſcencio. Petro. Reſtano. Domminico. Rainero. Rodulfo. Johanne. Petro. Ugo. Geminiano. Winewiſo. Giſo. Johanne. Martino. Petro. Martino. Lanfranco. Geminiano Domminico. Fredulfo. Lamperto. Johanne. Warimbaldo. Girardo. Alberto. Stephano. Alberto. Petro. Conſtancio. Ingelberto. Bonizo. Johanne. Anrado. Andrea. Grimezo. Johanne. Liuzo. Ageprando. Rainero. Martino. Segnoretto. Liuto. Urſo. Ermentruda. Officia. Alboara. Officia. Benza. Immilia. Ermengarda. Maria. Burga. Criſtina. Teuza. Maria. Regeza. Richilda. Alberga. Ingelberga. Gisla. Maria. Vineza. Riutruda. Ita. Ingelberga. Boncza. Richilda. Tethelberga. Maria. Warimberga. Roga. Maria. Martha. Regenza. Criſtina. Columba. Suſanna. Raina. Imma. Berta. Auria. Angela. Oliva. Benza. Teberga. Liuta. Maria. Ideoque omnes, quos ſupra memoravimus, vel qui in antea Deo auxiliante in hanc Fraternitate ſe conjuxerint, faciat eos Dominus una nobiſcum inſimul in hoc ſeculo talibus operibus operare, ut remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum apud Deum invenire valeamus, & ſuâ miſericordiâ in libro vitae cum omnibus fidelibus Chriſtianis ſcripti eſſe mereamur: & ut tenebroſa & horrenda tormenta poſſimus evadere, ubi cernimus magnum eſſe periculum; & ad requiem tendere, ubi gaudium eſſe ſcimus ſempiternum. Et tribuat nobis Chriſtus Filius Dei vivi per interventum ejuſdem Genetricis Virginis Mariae, hac beatiſſimi Patroni noſtri Sancti Geminiani, & omnium Sanctorum merita, noſtrorum veniam delictorum, ut cum Dei adjutorio aſcendere mereamur ad ſuperna coe-

A *lorum; & partem aliquam & ſocietatem habere in congregatione Sanctorum ad epulas beatorum inter convivia Angelorum, ubi requieſcent animae juſtorum in lucis candore, & mellifluo vernantis floris odore. Ibi vident claritatem Dei, & lux permanet indeficiens & vita.*

Heic animadvertere juvat, ſummam Majoribus noſtris curam fuiſſe
B *Luminarium Eccleſiae*, quam in rem immanis interdum, ac ſemper magna vis cerae, ac olei impendebatur. Nempe ad cultum divinum, atque ad alendam Populi pietatem id pertinebat. Adhuc *Luminariae* nomen in multis Italiae Eccleſiis perdurat. Sunt autem plures Conciliorum Canones,
C quibus praecipitur Luminarium impenſa, atque in eam certa pars bonorum Eccleſiae deſtinatur. Immo ad hunc etiam uſum Decimas dare Populus jubebatur, ſolicitique erant ipſi Principes, ne quid Templorum decori hac ex parte deeſſet. In Additamentis ad Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. e-
D vulgavi Capitulare Ludovici II. Auguſti, in quo Lex Nona eſt *de Decimis*. Ipſam Decimam perſolvendam Auguſtus decernit in qualibet Eccleſia: *& ipſe Sacerdos, qui ibi ordinatus fuerit, ipſam Decimam diſpenſet pro Luminaria, ſive pro eleemoſynis.* Sic in Concilio Meldenſi Canone 75. Presbyteri Decimas accipere dicun-
E tur, *ut ſarta tecta Eccleſiae, & Luminaria exinde competenter provideant.* Praedia quoque a piis fidelibus ſaepiſſime in eum finem Eccleſiis donabantur. In hanc rem digna omnino eſt, quae legatur, Conſtitutio Aldrici Epiſcopi Cenomanenſis, promulgata circiter Annum DCCCXL. atque edita a Baluzio Tomo 3. pag. 111. Miſcellaneorum. Decernit ille,

ut

ut ardeant per quotidianas noctes in ſeniori Eccleſia Luminaria de oleo, a veſpere per totam noctem uſque mane tria: & de Cerâ, quando tempus dictaverit, una: & ad Nocturnas, ſive Matutinas (noctu enim Canonici quoque ad divinas Laudes canendas olim conveniebant) *ardeant Luminaria per quotidiana noctes de Oleo decem, & de Cerâ quinque: tria ante ſenius Altare, & quartum ante Altare Sanctae Trinitatis &c. In feſtivitatibus Sanctorum, viginti, & in Dominicis omnibus noctibus, conſtitutum eſt, ut amplius incendantur, & ardeant Luminaria triginta de Oleo, & quinque de Cerâ &c.* In majoribus autem feſtivitatibus *conſtitutum eſt, ut ardeant Luminaria multiplicata, ideſt de Oleo nonaginta, & Cerâ decem &c.* En quantum argenti expoſceret ſacrorum Luminarium cura. Verùm pro more humanarum rerum, aut aviditas impiorum Saecularium ſaepe ſacra loca ſuis fundis ſpoliabat, aut ipſi ſacri Miniſtri in uſum proprium convertebant reditus in Luminaria expendendos. Id quoque ſublucet ex Capitulari Ludovici Pii Anno DCCCXXIII. emiſſo, apud Baluzium, in quo ad Epiſcopos inter cetera Auguſtus ille ſcribit: *Et ſicut prohibetis, ne de Manſis ad Eccleſiae Luminaria datis Sacerdotes aliquid accipiant, ſic & vos, & veſtri Archidiaconi de eiſdem Manſis nihil accipiendo aliis exemplum praebeatis.* Sed ſurdis interdum canebatur. Subtractis autem ejuſmodi reditibus aut Decimis, ne ſacra domus debito cultu fraudaretur, neceſſe rurſus erat piae gentis liberalitatem implorare, & ad nova dona accendere. En quid actum Mutinae olim fuerit. Complurium virorum ac feminarum, in quibus pietas eminebat, *Fraternitas* inſtituta eſt, unoque in ſe recipiente, *omni anno* certam pecuniae ſummam conferre ad Luminaria Eccleſiae. In MSto Codice ſingula eorum nomina interjecto punctulo diſtinguuntur, ut nulla dubitatio ſuperſit, nuda haec eſſe Nomina, atque hinc abeſſe quodlibet Cognominis veſtigium. At bone Deus! aut miretur, aut rideat quiſque, dum heic *Petros* ſex, *Johannes* decem, *Andreas* tres, *Martinos* quatuor, *Marias* ſex, *Chriſtinas* duas, duaſque *Ingelbergas &c.* oſtendit, ſigno nullo inter ſe diſtinctos. Monſtrum id plane videatur nobis diverſo more viventibus, ac praecipue quum plures alios fuiſſe in eadem Civitate, eiſdem nominibus utentes jure opinari poſſimus; atque heic memorati, ut credere par eſt, ex infima Plebe fuerint. Accipe nunc alteram conſuetudinis hujus teſtem, Necrologium videlicet e margine ejuſdem Sacramentarii Mutinenſis excerptum, in quo oſcitantiam quoque Majorum noſtrorum appelles, deſignantium tantummodo per Indictionem annos emortuales hominum heic deſcriptorum.

Necrologium Mutinenſis Eccleſiae ſcriptum Saeculo Decimo ac Undecimo.

X. *Id. Octobris obiit Urſo de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. V. Winiſa. Martinus. Agipertus. Vivencio. Ermenbertus. Leo. Agibertus. Liutardus. Petrus. Martinus Diaconus. Bonipertus. Martinus Clericus, Cuſtos, qui & Azo vocatur. Albentruda. Teoſperga. Audelinda.*

XVII.

XVII. Kal. Aprilis obiit Artefuſus. Martinus Diaconus.

XVIII. Kal. Aprilis obiit Grimoaldus.

II. Id. Octobris obiit Dominicus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. I. Johannes Subdiaconus.

V. Non. Maji obiit Arnaldus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. X.

XVII. Kal. Maji obiit Petro de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XV.

XV. Kal. Auguſti obiit Rinperga.

...... Kal. Septembris obiit Adelbertus de hoc ſeculo.

XI. Kal. Martii, quod fuit in ſecunda feria, obiit Enradus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. IX.

..... Id. Septembris obiit Adelbertus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XIV., quod fuit feria tertia.

VIII. Kal. Decembris obiit Adeldruda de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. III. feriâ primâ.

X. Kal. Auguſti obiit Amadeus filius ejus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. V. feriâ primâ.

VII. Id. Decembris obiit Giſelbertus Presbyter de hoc ſeculo ad vitam per Indict. V., quod fuit ipſo die Sancti Ambroſii, & fuit feria quinta.

X. Kal. Februarias obiit Rodulfo de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. V. feria ſeptimâ.

Pridie Kal. Octobris hobiit Benefacius de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. V. feriâ quartâ.

Idus Januarii obiit Johannes de hoc ſeculo ad vitam.

IV. Id. Martii obiit Liuzo ex hoc ſeculo.

XII. Kal. Aprilis obiit Atto.

Pridie Kal. Aprilis obiit Dominicus de hoc ſeculo ad vitam per Indict. II.

VIII. Kal. Octobris obiit Johannes Presbyter Magiſtro de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. IV.

A IV. Kal. Decembris obiit Robertus Comes de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. IV.

XII. Kal. Martii hobiit Petrus Presbyter de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XV.

IV. Non. Aprilis obiit Ildeburga de hoc ſeculo ad vitam per Indict. XIV.

XII. Kal. Septembris obiit Sigefredus

B de Braida per Indict. IX.

X. Kal. Octobris obiit Andrea Banzario de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XI.

IV. Non. Julii obiit Gundevertus Presbyter de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. V. feriâ ſextâ. Petrus Presbyter.

IV. Id. Septembris obiit Regiza de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. III.

C feriâ quartâ.

VII..... Octobris obiit Ermenperga de hoc ſeculo ad vitam per Indict. XI. feriâ ſecundâ.

IV. Kal. Februarii obiit Ardingus Epiſcopus in Papia, & fuit ſepultus in Motina, III. Non. ejuſdem Februarii per Indict. I. Extractus eſt de eo loco, ubi ſepultus fuit in arca ſaxea, cum a-

D liis ab ipſo Domino Ildeprando Epiſcopo manibus ſuis cum magno honore, Pridie Idus Magii, imperantibus Domno Otto, itemque Otto filio ejus, per Indict. I.

III. Non. Decembris obiit Johannes Presbyter de Mediolano de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XIII.

...... Kal. Octobris obiit Johannes

E Magiſtro de hoc ſeculo ad vitam per Indict. IV.

XIII. Kal. Aprilis obiit Lupo da Via de hoc ſeculo ad vitam per Indict. III.

Pridie Id. Martii obiit Sigefredus Archidiaconus de hoc ſeculo ad vitam per Indict. IX.

XIV. Kal. Novembris obiit Valkerius filius Atoni.

III.

III. Kal. Martii obiit Maria per Indict. X.

Nonis Januarii obiit Andrea Subdiaconus de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XIII.

XI. Kal. Februarii obiit Rainardus de oc ſeculo.

IV. Nonas Februarii obiit Sigezo de oc ſeculo.

Nonis Februarii obiit Kerrado de oc ſeculo.

XIV. Kal. Julii obiit Giſelberga de hoc ſeculo ad vitam, Indiction. II.

III. Kal. Julii, quod fuit feſtivitas Apoſtolorum Petri & Pauli, obiit Gotefredus de Beloniense, *&* Ermerada uxor ejus. *Obiit ipſa Kalendis Julii de hoc ſeculo, quod fuit* Genitor & Genitrice Domni Warini Epiſcopi Motinenſis Ecclesie, *per Indiction. I.*

VI. Id. Septembris obiit Venerando de hoc ſeculo per Indict. IV.

X. Kal. Novembris obiit Ildegarius Notarius de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. VI.

VIII. Kal. Novembris obiit Erimberga de hoc ſeculo ad vitam per Indict. V.

III. Id. Februarii hobiit Roprega per Indict. XII.

III. Non. Februarii obiit Ildegarda de hoc ſeculo per Indict. XII.

XVI. Kal. Februarii obiit Ermengarda per Indict. XII.

Pridie Nonas Aprelis obiit Anna de hoc ſeculo per Indict. XII.

X. Kalendas Aprelis obiit Wibertus de hoc ſeculo ad vitam per Indict. IV.

XI. Kalendas Maji obiit Sigiza de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XII.

IX. Kalend. Januarii obiit Wilelmus filius Raginardi de hoc ſeculo ad vitam per Indiction. XII.

Nulla heic occurrunt illuſtria nomina, ſi excipias *Robertum Comitem*, quem liceat opinari Mutinenſium Comitem fuiſſe, & *Ardingum Epiſcopum*, A & parentes *Warini Epiſcopi*. Quis ille Ardingus Epiſcopus fuerit, fruſtra hucuſque inveſtigavi. Crederes Epiſcopum Mutinenſem: ſed nulla ejus mentio in catalogo Antiſtitum Mutinenſium apud Sillingardum, & Ughellium. Dicitur, diem poſtremum clauſiſſe *in Papia IV. Kal. Februarii*, tumulatus poſtea Mutinae *III. Nonas* B *ejuſdem Februarii*. Additur extractum illum fuiſſe *de eo loco, ubi ſepultus fuit*, ab *Hildeprando Epiſcopo*, imperantibus Ottone Magno, ejuſque filio Ottone, *Indictione Prima*, hoc eſt, Anno Chriſti DCCCCLXXIII. Atqui Hildeprandum iſtum praefuiſſe Mutinenſi Eccleſiae Anno DCCCCLXX. Diploma editum ejuſdem Ot- C tonis I. Auguſti teſtatur. Attamen ſuſpicionem mihi prorſus evellere nequivi, hunc etiam *Ardingum* Mutinenſi infulâ fuiſſe donatum, utpote qui rexiſſe hanc Eccleſiam inter Widonem & Hildeprandum Epiſcopos, & ante Annum DCCCCLXX. finem vivendi feciſſe potuerit. Cur enim Ticini mortuo tumulus Mutinae da- D tus fuerit? Civis ſaltem Mutinenſis fuiſſe videatur. *Warinus Epiſcopus Motinenſis Eccleſiae* heic memoratus circiter Annum MIII. ad iſtam Cathedram aſcendit. Animadvertas autem in ſupra edito Necrologio nomina quaedam, ſigno peculiari a reliquorum hominum nominibus diſtincta, cujuſmodi ſunt, *Martinus Clericus*, E *Cuſtos, qui & Azo vocatur; Johannes Presbyter Magiſter; Sigefredus de Braida; Andreas Banzario; Johannes Presbyter de Mediolano; Lupo da Via; Wilelmus filius Rainardi &c.* Quae res perſuadere nobis poteſt, ne eorum quidem temporum hominibus ſigna, quum vellent, defuiſſe ad alterum ab altero diſcernendum. Neque inſalutatum praeterire volo primum illud

lud nomen: hoc eſt, *Martinus Clericus, qui & Azo vocatur*. Hinc intelligis, ruere conjecturam Clariſſimi Leibnitii putantis, nomen *Azo* per contractionem idem fuiſſe atque *Albertus*, ſeu *Adelbertus*: quod & in multis aliis locis animadverti. Et profectò Chartas oſtendere poſſumus, e quibus pateat, aliquando aut ex titulo alicujus miniſterii & officii, aut ex loco, aut ex parentis nomenclaturâ diſtinctos fuiſſe homines, ut erroris periculum averteretur. Exempli cauſsâ, erat aliquis Marchio, Comes, Vicecomes, Advocatus, Notarius, Judex, Scabinus, Vaſſus alicujus, Presbyter &c. Satis plerumque fuit Nomini adjungere Titulum hunc, ut is inter alios Cives dignoſceretur. Nos quoque in quotidiano ſermone permultos deſignare ſolemus, adhibito tantùm titulo officii cum nomine, aut cognomine illorum. Ubi verò deſiderabatur titulus, addebatur Nomini ejus Patria: qua ratione nunc etiam ſacrorum Coenobiorum Monachi, abjecto Cognomine, ſeſe diſtinguunt. Denique addito nomine ſive Patris, ſive Matris, complurium perſona certo deſignabatur: quem poſtremum ritum audivi adhuc perdurare in quibuſdam ditionis Eccleſiaſticae pagis montanis, quorum incolae, etiamnum antiquis moribus viventes, neglecto Cognominum uſu, Patris tantùm appellationem ad ſe diſtinguendos uſurpare pergunt. Id etiam in montibus Garfagnanae Provinciae, Mutinenſi Duci ultra Apenninum ſubjectae, animadverti adhuc poteſt: cujus rei teſtis eſt mihi locuples non unus. Praeterea idem ritus apud Arabes unice erat olim in uſu. Verùm uti Elmacinus Lib. 12. Hiſtor. Saracen. Cap. 8. ſcribit, Fadlus circiter Annum Chriſti DCCCXVII. *primus adhibuit in Epiſtolarum inſcriptionibus Cognomina & Agnomina. Ante enim ſcribere tantùm ſolebant homines in inſcriptionibus: Ab N. filio N. ad N. filium N.* Sed minime apud Muſulmanos, ſive Arabes, antiquum morem fuiſſe obliteratum, ſatis ſequentium temporum Hiſtoria prodit. Neque aliâ ratione uſos Majores noſtros ante Annum a Chriſto nato Milleſimum, ut ſeſe certo deſignarent, multis oſtendi poſſet exemplis veterum Chartarum, quas in Antiquitatib. Eſtenſib. produxi. Peti & alia poſſunt exempla ex Chartis, quas in Chronico Vulturnenſi evulgavi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 387. 396. 397. 411. &c. ut alia omittam. Ego nunc id mihi duntaxat oſtendendum ſumo, ſcilicet vel poſt Annum Milleſimum perduraſſe conſuetudinem hujuſmodi. Prodeat ergo Placitum; cujus authenticum vidi in Archivo Monaſterii Benedictinorum Sanctarum Florae & Lucillae Aretii.

Placitum coram Bernardo & Mazzolino Comitibus & Miſſis Henrici Regis habitum, in quo Rodulphus Abbas Monaſterii Sanctarum Florae & Lucillae obtinet quoſdam agros contra Griffonem filium Berardi, qui citatus ſiſtere ſe noluit ad Placitum, Anno 1014.

DUm Bernardus, & Mazzolinus Comites & Miſſi Regis Einrici, *juſſu ipſius aberent Placitum prope Civitatem Aretinam, aderat* Rodulfus Ab-

Abbas Eccleſie Monaſterii Sancte Flore: *innotuit eis, qualiter Griffo filius Berardi tenebat non proprietario jure, ſeu occaſione Cartule convenientie, que Libellus dicitur, quaſi quot pater ipſius ab* Azone Abate *adquireret, ad Cenſum redendum aliquantam terram cultivam, & aliquis ex ea, cum Silva, que eſt in Comitatu Aretino, prope Montem Ferentinum in loco, ubi dicitur Lappina; de ſecunda eſt terra Griffonis, & filiorum Wilielmi; de tertia parte eſt terra de Caſale de Eſce; de quarta parte eſt terra Sancte Flore. Unde querebat predictus Abbas, ut ipſe Griffo ad Placitum veniens ſuum Libellum deferret, & ſibi juſtitiam faceret, aut ipſam terram ſibi legaliter defenderet, aut ipſe diceret, cujus ereditas erat ea re. De re igitur cum per dies plurimos clamaſſet, alia diceret, & predicti Comites eum cotidie, ut ad Placitum veniret per Preconem compellerent: qui Griffo dum latitans & effujens numquam appareret in Placito, ut finis ujus litis imponeret, tandem circa finem Placiti predicti Comites & Miſſi Regales commoti & flexi, & miſericordiam tandem adimplentes juſtitiam, per lignum, quot manu jerebant, miſerunt bannum ſuper denominatum Abbatem Rodulfum & preſcriptam terram in Mancuſos aureos duo milia, ut nullus mortalium, magna vel parva perſona, preſcriptam Eccleſiam Sancte Flore, vel Fratres Monachos ibi Deo famulantes de predicta terra deveſtire, inquietare, vel moleſtare audeat ſine legali judicio. Qui verò fecerit, predictos duo milia Mancuſos aureos compoſiturum ſe eſſe cognoſcat, medietatem Camare Regis, & medietatem dicto Monaſterio & Fratribus & Cenobitis, ibi Deo famulantibus. Ubi autem ec geſta ſunt, Lambertus, Gaufredus, Liutardus, Ugo, Bonizo Judices,* Wilfredus Comes, *Ugo filius Gerardi, & Ugo Notarius, Gerardus & Teudericus fratres, Euverardus filius Walcheri, Petrus & Ugo filii Ugonis, Griffo, & Griffo da Montagnano, & Urſus filius ejus, Boneſatius filius Bozzonis, Rainerius filius Berardi, Raginerius filius Ildiprandi, Grifſo filius Wilielmi, Faralmus, & Gotizo, & Teuzo, Teudaldus, & Wido fratres filii Supponis, & infinita multitudo aliorum omnium, quorum nomina pre multitudine ſcribere nequeo.*

Ego quidem Johannes Notarius juſſu preſcriptorum Comitum & Judicum amonicione, & omnia denotavi in Anno ab Incarnatione Dominica Milleſimo Quarto Decimo, Anno vero invictiſſimi Inrici Reges Secundi regnantis Duodecimo, Menſe Februario, per Indictione Duodecima.

✠ *Signum Mazzolini Comitis & Regales Nuntii, qui interfuit.*

✠ *Signum Bernardi Comitis & Miſſi Regalis, qui aderat.*

Lambertus Judex interfuit & ſubſcripſit.

Gausfredus Judex Domni Regis interfuit.

Indica mihi, ſi potis es, unum inter tot viros Placito adſtantes aut aſſidentes, cui praeter Nomen Cognomen quoque fuerit. Nullum oſtendes. Acta haec vides Anno MXIV. Quid Anno MXLVI. exſculpere poſſis ex altero Placito, brevì intelliges. Illud ego deſcripſi e Tabulario Canonicorum Regularium Piſtorii.

Placitum Piſtorii habitum coram Guiberto Comite Miſſo Regis Henrici, in quo Praepoſitus Monaſterii Sancti Bartholomaei Piſtorienſis obtinet contra quoſdam, Anno 1046.

D*Um in Dei nomine, infra Civitate Piſtoria in Caſa ſolarata donicata de Domui Sancti Zenonis ibi reſidebat* Wibertus Comex Miſſus Donni Enrichi Regis, *a cauſas audiendas hac deliberandas, reſidentibus cum eo* Martinus Epiſcopus *ſancte ipſius* Eccleſie Piſtorienſis beati Zenonis, *gratia Dei umilis Epiſcopus, & Johannes, & Eriprando, & Guinitho, & Teutho Judicibus, & Rotchiſi Notarius, & ibi aderat Rollando filio Lamberti, & Brentane filio Anſelmi, & Saracino filio Omichi, & Donato filio Petri, Paulo filio Gualberti, Guido filio Johannis, Leo filio Rollandi, Siifredi filio Ildibrandi, Guido & Fantino germani filii Gerardi, Ildibrando & Rodolfo germani filiis item Rodolfo, qui Fuſco vocatur, filio Teuthi, Ildibrando filio Walberti, Baruncho filio Gerardi, Cicho filio Petri, Raineri filio, & reliquos plures: ibique in eorum preſentiis veniens Tethaldo Prepoſitus de Monaſterio Sancti Bartholomei, qui eſt prope Civitatem Poſtoria, cum Petrus filio Erithi Avocato ſuo, ſic ceperunt dicere, & proclamare, & vociferare:* Per tres dies a vos predicto Wibertus Comes Miſſus Domni Enrichi Regis de Ildibrando filio bone memorie Guidi de loco Maune, & de Siifridi, qui Groffilello vocatur, filio ſupraſcripti Siifridi, quod ipſe Siifridi, qui Groſſilello vocatur, qui contendit mihi a pars predicti Monaſterii Sancti Bartholomei terram & rebus, quę vocatur Broilo, & ſupraſcripto Ildibrando detinet terram & rebus & Eccleſia in loco, ubi dicitur Abatiſco, cum integre duo rex ſortis, que ſunt poſita, una in loco Viugnale, alia rex ſorte eſt poſita in loco Arciano, cum una petia de terra & vinea, que eſt poſita in loco Cerbiano, una cum omnibus terris & rebus illis, que ſunt poſitis in loco Neure, qui ad ipſam Eccleſiam Sancte Marie de Abatiſco eſt pertinentes, una cum omnia pertinentia & jacentia ſua, que ad ipſam Eccleſiam & ſortis & terris & rebus ſuis pertinentiis; unde a vos predicto Wibertus Comes Miſſus Donni Enrichi Regis reclamavimus per tres dies; & a veſtrum Placitum vociferare feciſti, ut a veſtrum Placitum veniſſet, & inibi juſtitiam feciſſet: & minime eis ad veſtrum Placitum habere potuiſti. *Cum ipſe Tetthaldus Prepoſitus cum predicto Avocato ſuo taliter dixiſſet; tun predictus Wibertus & Miſſus Donni Regis, una cum predictis Judicibus, qui ibidem aderat, ita recordari dixerat, & omnia vera eſſe, & ſic predictus Prepoſitus una cum predicto Avocato ſuo dixerunt. Tun predictus Prepoſitus una cum predicto Avocato ſuo petivit miſericordiam, ut ipſe propter Deum, & anima Donni Regis, hanc ſuamque mercedes, & unam partem predicti Monaſterii Sancti Bartholomei, de omnibus predictis rebus, que ſuperius legitur, & de omnibus rebus illis, que ad predictis terris & rebus ſortis Eccleſie ſunt pertinentes, ad ſalvam querelam inveſtivit, queuſque predicto Ildibrando & Siifridi, qui Groffilello vocatur, ad Placitum veniſſet, & ei juſtitiam feciſſet. Hec dictum, tuc per conſilium veſtrorum* *Judi-*

Judicum predicto Miſſo Donni Regis predicto Prepoſitus, & jam dicto Avocato ſuo de omnibus predictis rebus ad ſalvam querelam parte predicti Monaſterii Sancti Bartholomei inveſtivit, quouſque predicto Ildibrando & Groſſilello ad Placitum veniat, & juſtitiam faciat a pars predicti Monaſterii Sancti Bartholomei. Et inſuper miſit bannum Donni Regis ſuper predicto Prepoſitus & Petrus Avocato ſuo, & ſupraſcriptis rebus in Mancuſos aureos duo millia, ita ut nullus quislibet omo, magna parvaque perſona, diſveſtire audead, aut aliquam contradictionem vel moleſtationem faciat. Qui vero oc fecerit, predicta duo millia Mancuſos aureos compoſituros ſe agnoſcat, medietatem parte Camare Donni Regis, & medietatem eidem predicti Monaſterii Sancti Bartholomei, & ad illius Prepoſitus, qui ibidem pro tempore fuerit. Et ac notitia pro ſecuritate ejus Monaſterii fieri admonuerunt.

Quidem & ego Roctichiſi Notarius per juſſionem Miſſi Donni Regis, & Judicum amonitionem ſcripſit, Hanni Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quadrageſimo Seſto Menſe November, Indictione XV. feliciter.

✠ *Signum manus ſupraſcripti Wibertus, Miſſo Donni Enrichi Regis, qui ac notitia ſuam propria manus firmavit.*

✠ *Ego* Martinus Epiſcopus *manu mea ſcripſi.*

Teutho Judex interfuit.

✠ *Johannes Judex interfuit.*

✠ *Guinitho Judex interfuit.*

✠ *Heriprando Judex Donni Imperatoris interfuit.*

Ne heic quidem Cognomina deprehendas; ſed ſingulos homines deſignatos aſpicis, aut ex eorum Titulis, aut ex additamento Patris. Longius adhuc progrediamur, ad Annum videlicet MXCIX. & Mathildis Comitiſſae Placitum prodeat, quod olim mihi ſuppeditavit ex adverſariis ſuis, vivens Florentiae ornamentum, Philippus Bonarota Senator Florentinus, ex editis Libris vir Clariſſimus.

Placitum Florentiae coram Comitiſſa Mathilde habitum, in quo Guido Comes terras a Guidone filio Bonifacii renuntiatas concedit Canonicis Eccleſiae Sanctae Reparatae, Anno 1100.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Florentia, in Palatio domus Sancti Johannis, in judicio reſideret* Domna Matilda *Dei gratiâ* Dux & Marchioniſſa, *reſidentibus cum ea* Widone Comite *filio bone memorie Widonis, & Arderico, & Ubaldo, & Teuzone, & Benjamino judicibus, & Bellincione, & Ildebrando, & Donato Cauſidicis, & Sichelmo, & Lamberto Notariis, & ſtantibus cum eis Sichelmo filio Adaleite, & Gerardo filio Soavizi, & Johanne filio bone memorie Ugonis filii Johannis, & Johanne filio bone memorie Donati, &* Gerardo Caponſacco, *& Bonfantino, & Johanne filio bone memorie Rolandi, & Rolando filio Gualberti, & Guitone, & Idelbrando nepotibus Jochi, & Gherardo Gaſtaldio Domne Matildis, & Johanne & Petro germanis filiis bone memorie Briccoli, & aliorum plurium preſentia: Guido filius bone memorie Bonifatii, per lignum, quod ſua tenebat manu, refutavit in manu predicti Guidonis Comitis omnes terras & res, quas per Feudum detinebat ab eodem Widone Comite in Curte de Campiano. Et tunc ipſe Wido Comes inveſtivit Aczonem*

nem Presbyterum, & Ugonem, & Rodulfum Diaconum, & Canonicos Eccleſie Sancte Reparate, ſite in Civitate Florentia, in qua Domnus Rolandus reſidet Prepoſitus. Et ſtatim ipſi Clerici ceperunt querere mercedem ab ipſam Donnam Matildam Dei gratiâ Ducem & Marchioniſſam, ut bannum ſuum ſuper preſcriptis terris & rebus mitteret. Et tunc ipſa Donna Matilda, Dei gratiâ Dux & Marchioniſſa, miſit bannum ſuum ſuper preſcripto Aczone Presbytero, & ſuper preſcriptis terris & rebus, ut nulla perſona jam dictam Eccleſiam Sancte Reparate, ſuoſque Rectores exinde deveſtire aut moleſtare preſumat ſine legali juditio. Et qui hoc fecerit, quinquaginta Libras bonorum Denariorum Lucenſium compoſiturum ſe agnoſcat, medietatem Parti publice, & reliquam medietatem preſcripte Eccleſie Sancte Reparate, ſuiſque Rectoribus.

Et ego Petrus Notarius ex juſſione Donne Matilde Dei gratiâ Ducis & Marchioniſſe, & Judicum ammonicione ſcripſi Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Nonageſimo Nono, Sexto Nonas Martii, Indictione Octava.

Ego Ardericus Judex interfui & ſubſcripſi.

Ego Teuzo Judex, quia me preſente factum eſt, ſubſcripſi.

Ego Ubaldus Advocatus interfui & ſubſcripſi.

A Annum MXCIX. Chartae hujus apographum exhibet cum *Indictione Octava* conjunctum. Petat aliquis, num recte conſignati fuerint Chronologici iſti characteres. Anno quippe MXCIX. decurrebat *Indictio VII.* Sexto Nonas Martias. Sed animadvertendum eſt, Florentinorum morem fuiſſe, & adhuc * perſeverare, numerandi annos
B ab Incarnatione, hoc eſt, a die XXV. Martii, ita ut ii Annum ipſum noſtrum ſeriùs exordiantur; atque adeo Nonis Martii, decurrente *Indictione VIII.* iis numerandus fuit Annus MXCIX. qui tamen nobis eſt Annus MC. Heic autem rurſus habemus viros non paucos, nullo Cognomine inter ſe diſtinctos, quibus Cognominis
C loco eſt aut Patris aut Matris appellatio. Matris, inquam: nam ut heic *Sichelmus filius Adaleitae* occurrit, ita & alibi reperimus alios a nomine tantùm Matris ſuam peculiarem denominationem deſumſiſſe, eâ ratione, ut puto, quod diutius ante eorum Pater ad plures abiiſſet, & notior eſſet Mater ſuperſtes. Attamen
D *Gerardus Caponſacco* hinc erumpit, Cognomine videlicet ornatus. Sed hoc fuerit *Supernomen*, non verò quod nunc appellamus *Cognomen*. Vide infra commemoratam Chartam Mutinenſem Anni DCCCCXVIII. ubi occurrit *Lampertus*, *qui ſupernominatur Cavinſacco*. Illud quidem extra controverſiam poſitum eſt, etiam ſubſequenti Seculo
E Duodecimo, immo & ipſo Tertiodecimo, complures occurrere in publicis Actis memoratos, eoſque non ignobiles viros, a quibus nondum ullum Cognomentum aſſumtum fuerat. Nobiles autem viri & ipſi aut per nomen Patris, aut appellatione ditionis

* Haec quum ſcripſerat & praelo commiſerat Auctor Clar. varia tunc iſta vigebat Annorum numerandorum ratio & Florentiae, & alibi locorum. Anno autem MDCCL. Franciſci I. Caeſaris Auguſti Decreto, Etruria quoque Communem computandi Stilum admiſit.

tionis & Feudi, quo fruebantur, perſonam ſuam indicare conſueverunt. Compoſita fuit in agro Mutinenſi ad Sanctum Caeſarium controverſia quaedam inter *Mathildem* celeberrimam *Comitiſſam* nuper memoratam, & *Landulphum Epiſcopum Ferrarienſem*. Interfuere ſtipulationi concordiae iſtius

A non pauci Nobiles viri, utriuſque partis Vaſſalli. Nullus inter eos Cognomine proprie accepto ſpectandum ſe praebet. Quali autem notâ diſtinguerentur, ipſa Charta prodet, quam deſcripſi e Collectaneis MStis Peregrini Priſciani Ferrarienſis in Eſtenſi Bibliotheca adſervatis.

Refutatio ſive reſtitutio multorum agrorum facta a Mathilde Comitiſſa & Duciſſa Landulfo Epiſcopo Ferrarienſi, Anno *1109*.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominice Nativitatis Milleſimo Centeſimo Nono, Paſcale in Apoſtolatu *Anno Decimo, Regnante* Henrico Quarto *quondam* Henrici Imperatoris filio *Anno Tertio, die IX. Menſis Junii, Indictione Secunda, in loco, qui vocatur Sancti Ceſarii. Quamquam omnis promiſſio ſolis verbis firma & immobilis teneri debeat, tamen ne ea, que promittuntur, oblivioni tradantur, dignum fore duximus, quatenus ſecundùm oris dicta Carta monſtrentur inſcripta. Quapropter ad memoriam future poſteritatis deſcripſimus refutationem & finem, atque perpetualem transhactionem, quam fecit* Domna Matilda inclita Comitiſſa Domno Landulfo *Dei gratiâ* Ferrarienſi Epiſcopo. *Refutavit namque predicta Domna Comitiſſa Matilda per virgam, quam in manu ſua ſuſcepit, in manu predicti Landulfi Epiſcopi Ferrarienſis, & per eum in Eccleſiam Sancti Georgii Epiſcopi Ferrarienſis, totum & integrum ſcilicet fundum unum, qui vocatur Bathrignano, cum Caſalibus & appendiciis ſuis, ſeu ſilvis, & omnibus piſcariis & paludibus ſuis, & cum omnibus ad totum prefatum fundum, qui vocatur Bathrignano, pertinentibus. Cujus latera ſunt hec: a primo latere Albareto, cujus medietas ad prefatum fundum Bathrignanum per-*

B *tinet, & altera medietas de jure Monaſterii Sancti Silveſtri Nonantulenſis eſſe videtur; a ſecundo latere media Foſſa, que vocatur Candus, percurrens uſque in foſſatum; a tertio latere Maſſa, que vocatur Duo Baſilice; atque à quarto latere fluvio Pado percurrente. Et refutavit ſimiliter predicta Comitiſſa predicto Epiſcopo, ſicut ſupradictum eſt, to-*
C *tas & integras omnes res illas immobiles, quas quondam Cono de Calaone in tempore ſue mortis per ſuum teſtamentum in prefata Eccleſia Sancti Georgii pro ſua anima reliquit, & poſt ejus mortem a ſuis fideicommiſſariis per donationis Cartam tradita ſunt. Que predicte res poſite ſunt in inferius ſcriptis fundis & locis: ſcilicet in Villa Comi-*
D *te, & in Manczo, & in Villanova, & in Bagnolo, & in Ponzano, & in Flexo, & in Filzatico, & in Runzi, & in Sadriano, cum omnibus juris & pertinentiis in prefatis locis ſibi pertinentibus. Hec quidem omnia, ſicut ſupra dictum eſt, refutavit prefata Comitiſſa in prefato Epiſcopo, cum terris, vineis &c. Unde pro Dei timore & ani-*
E *me ſue remedio, dedit inveſtituram prefato Epiſcopo: & in ſuis manibus miſit Joannem de Maſſa Nuntium ſuum, qui prefatum Epiſcopum, vel ſuum Nuntium in vice prefate Eccleſie Sancti Georgii de omnibus prefatis rebus corporali-*

ter

*ter inveſtiat ad habendum, poſſidendum, ordinandum, diſponendum, & quicquid prefato Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus dehinc exinde placuerit in perpetuum faciendum. Quam ſcilicet refutationem & tranſactionem firmam & irrevocabilem in perpetuum tenere & conſervare cum ſuis heredibus vel ſucceſſoribus coram inferius legendis teſtibus promiſit. Quod ſi non fecerit, vel ſi omnia prefata non conſervabit, aut ſi prefatas res amplius intromiſerit vel abſtulerit, vel ſi conſenſerit alicui abſtrahere vel diminuere, quod promiſit & ſpopondit ſe daturam cum ſuis heredibus vel ſucceſſoribus, pene nomine, duplum iſtius rei in conſimili loco prefato Landulfo Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus Epiſcopis, & prefate Eccleſie Sancti Georgii. Et ſolutâ penâ firma & ſtabilis in perpetuum remaneat iſta finiſe * & perpetualis tranſactio. Que facta eſt dictant *, Aldigerio Judice coram inferius legendis teſtibus, quorum nomina inferius leguntur.*

SS.

Ego Bernardus *ſancte* Parmenſis Eccleſie *humilis* ſervus, *&* Domni Paſqualis *in* Longobardie partibus Vicarius, *licèt indignus interfui & ſubſcripſi.*

Ego Adiberius Regie Aule Judex ſubſcripſi.

Nomina quidem teſtium ſunt hec: Ugo Mantuanenſis Epiſcopus, *Ardoinus de Palude, Azo de Sala, Saſſo de Bibianello, Albericus de Nonantula, Azo filius Ubaldi, Ardoinus filius Ugonis filii Ottonis, Raimundus de Rotbilla, Iginulfus de Gandaceto, Raimundus de Nonantula, Wielmus filius Bulgari, Petrus de Remenda, Sivelmus, Siginulfus filius ejus, Petrus de Carimundo, Signorellus filius Creſcentii, Wezo, Ubertus de Presbitero Fantino, Romanus, Verardus de Vitale, Wido de Azone, Petrus Tanis, Albertus Conſtablus.*

Et ego Bonusvicinus Notarius preſens, videns, & audiens, manu propria ſcripſi, & complevi, & dedi.

Principes viri, ſive Duces, ſive Marchiones, & Comites, illuſtrium ejuſmodi titulorum ope conſpicuos ſeſe olim praebebant. Et profectò quum rari illi tunc eſſent, & eorum nobilitas ac potentia famam comitem haberet, ſat fortaſſe fuit, ut inter reliquos dignoſcerentur, eorum Nomini tantummodo Dignitatis titulum adjungere. Nihilo tamen ſecius temperare mihi non poſſum, quin de oſcitantia Majorum noſtrorum expoſtulem, quibus tam parum cordi fuit eruditio ſubſequentium Saeculorum. Quum enim ſaepe ac ſaepius *Comitem*, *Marchionem*, aut *Ducem* memorarent, nullâ adjectâ mentione Urbis, Marchiae, aut Ducatus eorum, in maximas difficultates conjecere poſterorum ſtudium, ad recte deducendas & extricandas antiquorum Principum Genealogias: quod potiſſimùm expertum me fateor in Eſtenſium Principum origine & progreſſione inveſtiganda. Apud eos ſaepe occurrit *Berengarius Marchio*, *Guido Comes*, *Adelbertus Marchio*, & hujuſmodi alii. Cur, quaeſo, quum de Epiſcopis ſermo erat, eorum Civitatem fere ſemper prodidere? quum verò Principum men-

* forte *finalis*, &

* *dictante:* inrepſiſſe enim heic ſphalmata ex praelo videntur, cum characterum aliquot tranſpoſitione.

mentio facienda erat, ſaepe ab eorum ditionibus memorandis abſtinuere? Si tempeſtate illâ ſat notus fuit eorum quiſque, audito duntaxat eorum Nomine ac Dignitate: noſtrâ certe par intelligentia excogitanda non erat. Nuper vidimus *Bernardum* & *Mazzolinum Comites*, Miſſos Henrici II. Regis, Aretii Anno MXIV. Ii *Comites* appellantur, ſed cui Civitati praeeſſent, calamus nequaquam exaravit. Ita in Antiquitat. Eſtenſibus non paucos *Marchiones* exerui: quam tamen *Marchiam* ipſi regerent, fruſtra Lector inquirat. Quod etiam plus mirere, vel in ipſis donationibus, in quibus iidem etiam Principes patrem ſuum laudare conſueverunt, interdum pater deſideratur. Porro hinc factum eſt, ut non tantùm Marchia, ſed & Familia *Almerici*, ſive *Amolrici Marchionis* Seculo Decimo ſubducta ſit oculis meis, & adhuc lateat. De illo egi in Antiquitatibus Eſtenſibus. Nunc autem evulgare juvat poſtremas ejus tabulas, quales reperi in Collectaneis MStis Peregrini Priſciani Ferrarienſis. Duo alia ejuſdem Teſtamenta dedi ſupra in Diſſertatione XXI. *de Italiae ſtatu*.

Teſtamentum Almerici Marchionis, & Francae ejus Conjugis, quo hereditatem ſuam relinquunt Eccleſiae Adrienſi, circiter Annum 938.

DOmno *noſtro Sereniſſimo* Auguſto Ugone & Lothario filio ejus, *magnis* Regibus Longobardorum, *Imperium verò Romanorum Anno Duodecimo & Anno Octavo, per Indictionem XI. Dominus omnipotens, ac Redemptor noſter, animas, quas condidit, ad remedium ſalutis ſemper indulgeat. Ideoque ego* Almericus *glorioſiſſimus* Marchio, *propter remedium anime mee, &* Franca *jugalis mea, in die tremendi Judicii ſimilis invenitur conſortio electorum conſociari. In Domo beati Petri Apoſtoli Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui tradidit claves Regni celorum, Sancte Adrienſis Eccleſie, volo & jubeo, ſeu relinquo omnes res illas, quas mihi pertinet in ſupraſcripto territorio Adrienſi per loca & vocabula: id ſunt, Curtes & Silvas, que eſt Inſula, que dicitur Laco, ſeu Inſula Volana, que & Pomposta vocatur, atque Inſula Laureto, ſeu Inſula Lanariclo, atque Maſſam Cornito, & Maſſa Donorum, & que mihi pertinet in Plebe ſuprafcripte ſancte Eccleſie Adrienſi, que vocatur Sancta Maria in Tamara, una cum fundoris, ideſt fundo Curlo, & fundo Salecto Gudoni; ſicque & in Plebe noſtra ſimiliter, que vocatur Sancti Martini in Maſſa Rovina, cum ipſa Maſſa, & cum fundoris ſuis integris, ſeu Plebe Sancti Petri in Bagnolo, ſita ſuper ripa Fluvii Padi, una cum fundoris ſuis in circuitu: ideſt fundo de Albaro, & fundo Babilonia, & in fundo Populare, ſeu fundo Calderolo, & fundo Pradatico, atque Valle Maurina, ſeu Roncho Galli; ſicque Miciana, ſeu Pradale; ſicque in fundo Duſio, & Criſpiana, ſeu Valle Fuſca, & Valle Celariani, ſeu Corizo Butani, & fundo Surlano. Sicque omnes res meas de Plebe noſtra Sancti Stephani, ſita in fundo Bulniticus juxta Porto veſtro, qui vocatur in Corrigia, ſeu in Plebe veſtra Sancti Joannis, ſita in fundo Senetica; & fundoras ſeptem, que vocantur Septimo, fundus Salciaticus, & fundo Caſalia, ſeu in Plebe veſtra Sancte Marie, ſita in*

in ſundo Trentule, que pertinet de Maſſa noſtra Sereniana, una cum omnibus funderis ſibi pertinentibus in integrum. Similique modo omnes res noſtras, que nobis pertinent in alia Plebe veſtra Sancte Marie in Baſilice, cum duodecim fundoris noſtris, atque in Plebe veſtra Sancti Donati in Pedrulio, cum fundoris noſtris; & Vicos in circuitu, Erbatico, & Cirpiliatica, Marliatica, Purpuriana, Madrie, Quirenti, Fulciaticus, Coriario, Funtanelle, Majatecus, VicoBoneſo, Quaragnatica, & Surlaticus; ſeu fundo qui vocatur Corrio; & Spiſia, ſeu Spignoni, & Rondanato. Similique modo in Plebe veſtra Sancti Martini de fundo Fabriacus, cum fundo Puntredia; & Valle Quiana, & fundo Cornuda, ſeu Marciana, & fundo Macedonica, & fundo Vedreſano, & fundo Lavige; ſeu Curte, que vocatur Conſtantini, & fundo Danobrigo; & fundo Bagnolo, ſeu Gliriatecus, & Congratiolaria, ſeu Levenana, atque Villa Manna, & fundo Zanetus, & fundo Francolini, & fundo, qui vocatur Deſſo; Area, ſeu Corrigio Stidio, & Corrigio Taſſarolo. Simili quoque modo Maſſam Arcuada, & fundo Gragnano, & Cedremano, ſeu Longolane, atque Bruſceda, & Gardiliana, ſeu Maſſa noſtra Criſpini, & Maſſa noſtra Gavelli, atque Maſſa noſtra Liano, & Maſſa noſtra Campilio, & Curte noſtra Roda. Et omnes illas res, que nobis pertinet in ſupraſcriptis Plebibus, & ſupraſcriptis fundoris & vallibus ſeu Cortis atque Maſſis, & Vicoras, ſeu Villas, & in toto territorio Adrienſi nobis ſupraſcriptis jugalibus Almericus *&* Franca, *inclito & glorioſo* Marchio, *per noſtramque hereditatem, aut per conquiſito, vel donum Regis, vel quolibet titulo, ſeu quolibet modo, generaliter & ſpecialiter pertinentibus vel adjacentibus adſint, in jure & dominio ſupraſcripte ſancte venerabili Adrienſi Eccleſie, una cum omnibus rebus ad ipſas ſupraſcriptas res pertinentes, cum domibus & ſtallareis; ſeu cum familiis noſtris inibi habitantibus, cum illorum peculiis generaliter vel ſpecialiter pertinentibus vel adjacentibus in rebus & uſibus meis integriter in integrum.*

Almericus Marchio *judicavit & confirmavit.*

Franca *etiam confirmavit.*

Damianus teſtis rogatus.

Dominicus teſtis rogatus.

Honoratus teſtis rogatus.

Stephanus teſtis rogatus.

Et ego Dominicus Chriſti miſericordiâ ſanctae Adrienſis Eccleſiae Notarius, videns hoc Judicii Inſtrumentum, nihil addens vel minuens, exemplavi Anno Domini Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo, die III. intrante Septembri Indictione XIII. in Eccleſia Sancti Petri Adriae, tempore Eugenii Papae, & Conradi Regis.

Utique Chronologicae Notae aliquid praeſeferunt inſuetum, quod ſuſpicionem ingerat adulterinae mercis. Neque enim unquam Hugo Italiae Rex Romanorum Imperium adeptus eſt. Attamen impoſturae non eſt ſtatim damnanda papyrus. Neque enim novimus univerſos Tabellionum & vulgi errores, & praeſertim indoctiſſimo Saeculo Decimo. Vide in Diſſertatione XXXVI. *de Emphyteuſibus*, nomenclaturâ ſimili donatum Hugonem Regem. Quod ſi germana Charta ſtatuatur, jam habes, *Marchionem* quidem nuncupari *Almericum;* ſed quibus ille regionibus imperaverit, in obſcuro omnino relinquitur, niſi quod in aliis Tabulis a me productis in Diſſert. XXI. *de Italiae ſtatu* is appellatur *Marchio de Civitate Mantua.* Accipe & alterum exemplum, quod ex ditiſſimo Archivo Benedictinorum Sancti Sixti Placentini depromtum eſt.

Do-

Donatio Curtis Coirani facta a Lantberto Imperatore Ageltrudi Auguſtae Matri ſuae, Anno 896.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis*. Lantbertus *divinâ favente clementiâ* Imperator Auguſtus. *Notum ſit omnibus fidelibus preſentibus, noſtris videlicet & futuris, qualiter preclariſſima atque dulciſſima* Genitrix noſtra *adiit manſuetudinis noſtrae excellentiam per* Adelbertum *fidelem* Comitem *EX COMITATU ABRUTII, dilectum noſtrum Conſiliarium, ut quandam Cortem, quae vocatur Coiranum in Comitatu Dertonenſe, ipſi Dominae Genitrici noſtrae concederemus, & auctoritate noſtra Imperiali confirmaremus. Nos verò ejus precibus obtemperantes, decrevimus ita fieri. Concedimus igitur & confirmamus preclariſſimae Dominae Genitrici noſtrae, heredibus quoque ac proheredibus ejus Cortem ſupraſcriptam cum omnibus adjacentiis & pertinentiis ſuis juſte ac legaliter pertinentibus ſeu aſpicientibus in ſingulis fundoris & locis, ſervis & ancillis utriuſque ſexus, familiis, Aldionis, & Aldionabus, terris, vineis, campis, pratis, ſilvis, aquis, aquarumque decurſibus, coltis & incoltis, mobilibus & immobilibus, vel quicquid ad preſcriptam Cortem juſte ac legaliter pertinere dinoſcitur cum ſuo diſtricto ibidem ſuis degentibus vel aſpicientibus; ita ut neque Dux, Comes, Gaiſtaldius, Loco-poſitus, neque magna, parvaque perſona abſque ſui licentia diſtringere vel pignorare audeat, nec ullam moleſtiam facere. Inde juſſimus eidem Dominae Genitrici noſtrae hoc auctoritatis Preceptum conſcribi, per quod decernimus atque jubemus, ut deinceps de ſupranominatis rebus ipſa Domina Genitrix noſtra, ſuique heredes ac proheredes habeant poteſtatem jure hereditario habendi, tenendi, fruendi, vendendi, commutandi ex noſtra Imperiali largitate & auctoritate pleniſſima, ſicut Lex eſt, & juſtitia unicuique homini de ſuis propriis facere rebus. Quicumque autem hujus noſtrae munificentiae violator aut invaſor extiterit, vel aliquam violentiam agere praeſumpſerit, quadringentas Libras auri optimi culpabilis habeatur, in perſolvendum medietatem Palatio noſtro, & medietatem praefatae Dominae Genitrici noſtrae, ſuiſque heredibus, vel cuicumque eaſdem res ei placuerit diſtribuere. Et ut haec noſtra largitio preſens in ſua permaneat poteſtate, & ut verius credatur, ab omnibuſque obſervetur, manu propria ſubter firmavimus, & anuli noſtri impreſſione ſigillari juſſimus.*

Signum Domni ac Sereniſſimi Lantberti *Imperatoris Auguſti.*

Locus ✠ Sigilli.

Am . . . . *Notarius ad vicem Helbungi ſummi Cancellarii recognovi & ſcribſi.*

Data Menſe Maji, die IV. Indictione XIV. Anno Domini DCCCXCVI. Anno verò Domni Lantberti Imperii ejus V.

Actum Papiae in Dei nomine feliciter. Amen.

In hoc Diplomate memoratur *Adelbertus fidelis Comes:* & continuo pone ſequebantur haec alia verba, *ex Comitatu Abrutii*. Verùm ex membrana hae voces eraſae fuerant, & vix ſublucent, ita ut dubitationi ſit locus, an authentica ſit Charta. Facile in autographo deſideratum fuerit illud *ex Comitatu Abrutii:* quod aliquis deinde, ut Chartae lucem adderet, jure ne an injuriâ, adjecit. Itaque incuriam Majorum noſtrorum culpare ſubit, qui quum poſſent illuſtres viros diligentius poſteritati pingere, ſat habuerunt, nudis prope Nominibus eos commemorare, intelligentes quidem ipſi quae ſcribebant,

A ſed nihil cogitantes de nobis, eorum ſcripta aliquando inviſuris. Jejune etiam nimis loquuti mihi fuiſſe videntur, vel quum Principum mentionem faciebant, etiamſi notitiam patris apponerent. Nam quis, rogo, tibi ſit *Otto Dux filius bonae memoriae Cononi*, cujus mentio eſt in Charta magni facienda, quam authenticam B ego legi in Aſceterio ſacrarum Virginum Sancti Felicis Ticini? Et digna quidem eſt, quae non ſinatur diutius in tenebris verſari, quum ad inluſtrandam Topographiam Mediolanenſis potiſſimum agri, ob multa loca ibi nominata plurimum praeſidii adferre poſſit.

Nonnullorum Caſtrorum, aliorumque agrorum venditio facta a Liutefredo Epiſcopo Derthonenſi Ottoni Duci filio quondam Cononis, Anno 998.

I*N nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*. Tercius Otto *gratiâ Dei* Imperator Auguſtus, *Anno Imperii ejus Deo propicio Secundo. XV. die Menſis Genuarii, Indictione XI. Conſtad me* Liutefredus Epiſcopus *ſancte* Terdonenſis Eccleſiae, *qui profeſſo ſum ex nacione mea Lege vivere Langobardorum, accepiſſe, ſicuti & in preſencia teſtium accepi ad te* Domnus Otto Dux filius bone memorie Cononi, *argentum Denarios bonos Libras trecenti, finitum pretium, pro medietatem de duas porciones de Corte una domui coltile, que nominattur Coronate, & de Caſtro uno inibi abente, & de Eccleſia infra ipſo Caſtro conſtructa in nomine Sancti Geor-*

C *gii: ſeu & medietatem de duas portiones de caſis & omnibus rebus illis, ſeu Capellis, ſervis & ancillis, aldiones & aldianas ad ipſam Cortem, & ad eadem Eccleſia pertinentibus: ſeu & medietatem de duas portiones de Caſtrum, quod nominatur Rauca. Item Coronate, qui eſt juſta fluvio Adua. & de caſis & rebus, ſeu Capellis, ſervis & an-* D *cillis, aldiones & aldianas ibidem abitantibus vel exinde pertinentibus tam in ipſis locis & fundis Coronate, & in Coronate, ſeu in Valle Summovico, Mezanuga, Villa Bulgari, Colenaro, Sebeate, Paſezaro, Verdezo, Beluſſelo, Saliinputeo, Trecio, Conciſa, Ambreciaco, Ambeciaco, Bugenaco, Boſonaco . . . . . medie-*

medietatem de duas porciones de caſis & rebus territoriis illis, quibus eſſe videntur in locis & fundis Curunaſco, ubi dicitur..... Trentixi, Bulgaro, Quintano..... & medietatem de duas porciones de caſis & rebus territoriis illis, cum ſervis & ancillis, aldiones & aldianas, ſeu Capellis inibi abitantibus vel exinde pertinentibus, quibus eſſe videntur in locis & fundis Caſale, Vigari, Vigueza, Pinioli, Moreniſe, Fanigaſi, Sale, Roderadi, Bibiano, Sparoaria, Baſeniana, Graſſa Berteraſſi. Verum etiam medietatem de duas porciones de caſis & rebus illis, & de ſervis & ancillis, aldiones & aldianas, ſeu Capellis inibi abitantibus, vel exinde pertinentibus, quibus eſſe videntur item in loco & fundo ubi dicitur Caſtro. Inſola, que nominatur Majore, infra Laci Majore, & de caſis & rebus territoriis illis, ſervis & ancillis, aldiones & aldianas, inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, quibus eſſe videntur in vicis & fundis Strixia, Bavena, Cariciano; & de Caſtrum inibi conſtructum, quod clamatur Lexa Leocarni, cum domui coltilem, ſeu de caſis, & maſariciis, & omnibus rebus, ſive Capellis, ſervis & ancillis, aldiones & aldianas per ſingolis locis ad ipſa Corte & Caſtro pertinentibus, omnia ipſa medietas de ipſas duas porciones in integrum. Seu & medietatem de duas porciones de caſas illas cum areas ſuarum: & de Ecclesias tres cum areas ſuarum, una in onore Domini Salvatoris, alia in onore Sancte Dei Genetricis Virginis Marie, tercia in onore Sancti Romani; & de Curtes, & ortoras, ſeu puteis inibi abentibus, quibus eſſe videntur intra anc Ticinenſem Civitatem, tam ad locus, ubi Moneſterio Bernardi dicitur, quamque reliquas locas intra anc Urbem. Et medietatem de duas porciones de Corte una & fundo Stazona; & de alia Corte in loco & fundo Ciſtelli; ſeu de Caſtris, & Capellis, ſive de caſis & rebus, ſervis & ancillis, aldiones & aldianas, in eodem loco, & fundo Paniano.

Item de predictis rebus per ſingolis locis, ſive caſis, ſediminibus, ſeu ſervis & ancillis inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, & de Caſtellis, & Eccleſiis, ſeu Capellis, ſediminibus, ortis pummiferis, clauſuris, pratis, paſcuis, gerbis, ſilvis, caſtaneis, ſtallareis, montibus, vallibus, alpibus, & planiciebus, ripis, rupinis, piſtregis, molandinis, piſcacionibus in..... locis, que fuerunt jure & proprietatem quondam Betani, que fuit Genetrix mea. Nominative ipſa medietate ex ipſas duas porciones de ſupraſcriptas Cortes & Ecclesias, ſeu Capellas. Item de caſis, & maſariciis, univerſiſque rebus, ſeu ſervis & ancillis, aldiones & aldianas inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, unde inter me, quem ſupra Liutefredus Epiſcopus, & Richardus ſeu Walderada jugalibus intencio fuit, & ipſa intencio difinita fuit per Pugna inter meus Avocatus & predictus Richardus, preſenciâ predicto Domni Ottoni Imperatori in Palacio ujus Ticinenſis, omnia ipſa medietas in integrum. Que autem ſupraſcripta medietate jam dictas duas porciones eaſdem Cortes, Eccleſias, ſeu Capellas, item caſis, maſariciis, univerſiſque rebus ſupra nominatis, una cum acceſſionibus & ingreſſoras earum, ſeu cum ſuperioribus & inferioribus earum rerum, qualiter ſupra comprebenſi una cum ipſa medietatem, & ipſas duas porciones de ipſis familiis in integrum ab ac die, tibi, qui ſupra, Domni Ottoni Duci pro ſupraſcripto argento vendo, trado, & mancipo, nulli alii venditis, donatis, alienatis........ vel traditis, nixi tibi. Et facias exinde a preſempti die tu & eredibus tuis, aut cui vos dederitis jure pro-

proprietario nomine quidquid volueritis ſine omni mea & heredum meorum contradictione . Quidem & ſpondeo vel promitto me ego, qui ſupra, Liutefredus Epiſcopus, una cum meos eredes tibi, qui ſupra, Ottoni Duci, tuiſque eredibus, aut cui vos dederitis, ſupraſciptam medietatem de jam dictas Cortes, & Caſtris, ſeu Eccleſias & Capellas, vel caſis, & maſariciis, & omnibus rebus, ſeu ſervis & ancillis, aldiones & aldianas in ipſis abitantibus, & exinde pertinentibus, qualiter ſupra compreſa decernitur in integrum, ab omni omine ſint defenſatis. Quot ſi defendere non potuerimus, aut ſi vobis exinde aliquit per covis genium ſubtraëre quezierimus, tunc in dublum ſupraſcripta vendita vobis reſtituamus, ſicut pro tempore fuerint melioratis, aut valuerint ſub eſtimacione, ipſam medietatem de ipſis rebus in conſimilibus locis, cum predictis familiis. Et pro onore Epiſcopati mei nec mibi licead ullo tempore nolle, quod volui, ſet quod a me ſemel factum vel conſcriptum eſt, inviolabiliter conſervare promitto cum ſtipulacione ſubnixa, & nichil mibi ex ipſum precium aliquid redeberi........ rectumque diximus.

Liutefredus *Dei gratia* Epiſcopus *in ac Cartula vendicionis a me facta ſubſcripſi, & ſupraſcripto pretio accepi.*

Gerolimus Judex Sacri Palacii rogatus ſubſcripſi.

Walto Judex Domni Imperatoris rogatus ſubſcripſi.

Andreas Judex Sacri Palacii interfui, & rogatus ſubſcripſi.

Ebbo Judex Domni Imperatoris rogatus ſubſcripſi.

Lanfrancus Judex ſacri Palacii rogatus ſubſcripſi.

Ego Taddo Notarius & Judex Domni Imperatoris....... Cartulam vendicionis poſt tradita complevi & dedi.

A Liutefredus *Dei gratia* Epiſcopus *a me facta ſubſcripſi.*

Gerolimus Judex ſacri Palacii autentico ujus exempla vidi, legi, & ſic inibi continebatur, ſicut ic legitur exempla, literâ plus minuſve, ac me in ipſo autentico ſubſcripſi.

B *Lanfrancus Judex ſacri Palacii autentico ujus exempla vidi, legi, & ſicuti inibi continebatur, ſicut ic legitur exempla, literâ plus minuſve, & me in ipſo autentico ſubſcripſi.*

Ebbo Judex Domni Imperatoris autentico bujus exempla vidi, legi, & ſic inibi continebatur, ſicut ic legitur exempla, literâ plus minuſve, & me C *in ipſo autentico ſubſcripſi.*

Ego qui ſupra Taddo Notarius, & Judex ſacri Palacii, autentico hujus exempla manibus meis ſcripſi, & ſic inibi continebatur, ſicut ic legitur exempla, extra litera plus minuſve, & ane exempla manibus meis exemplavi.

Hic idem *Otto Dux* Placito Ticinenſi interfuiſſe invenitur Anno Chri- D ſti MI. quum Otto III. Imperator in ea Urbe verſaretur, uti oſtendi in Antiquit. Eſtenſib. Par. I. Cap. 14. pag. 125. Quis autem ille foret, tunc nemo ſane ignorabat. Verùm ſi cui Provinciae is titulo *Ducis* praeeſſet, Tabellio additum Chartae voluiſſet. gratias ei haberem, quod me onere levaſſet diu expiſcandi ac ha- E riolandi. Nempe iis ipſis temporibus non unus *Otto Dux* floruit; & apud Leibnitii Scriptor Brunſvicenſ. Tom. 3. in Necrologio Fuldenſi ad Annum MIV. *Otto Dux* e vivis exceſſiſſe traditur. Sed laudandus mihi Ditmarus, qui in Chronici Lib. quincto heic mihi lucem praebuit; quippe eidem ad Annum MIII. memoratur *Otto Carentorum Dux, & Veronenſium Comes.*

Comes. Idem verò poſt pauca ſubdit: *Quis autem ille Dux Otto fuerit, breviter intimabo. Hic igitur a Conrado Duce, & Liutgarda filia Ottonis I. Caeſaris maximi procreatus, morum gravitate, actuumque probitate parentelam ſuam decorabat*. Addit, hunc ab Henrico, poſtea Imperatore Sancto, electum fuiſſe *in Regem*; at illum humiliter onus excuſſiſſe, atque illud detuliſſe eidem Henrico. Ejus quoque mentio eſt in Vita Sancti Henrici ab Adelboldo Epiſcopo Trajectenſi conſcripta. Is *Veronenſium Comes* utrobique dicitur, atque in Annalibus Hildeshemenſibus *Marcham Veronenſem* rexiſſe traditur. De hoc igitur nobiliſſimo viro ſermo eſt in Charta Ticinenſi, ubi illum nuncupatum vides *filium bonae memoriae Cononi*. *Conradus*, *Cono*, ſeu *Chuno*, olim unum idemque Nomen fuere. Addo duas alias ejuſdem Ottonis Principis inſignes praerogativas. Fuit enim *Dux Franconiae*, ſive Franciae Orientalis, ſive Auſtraſiae; & praeterea *pater Brunonis*, qui ad Romanum Pontificatum evectus, ſub Gregorii V. nomine clarus exſtitit, & patri praemortuus eſt. Atque ipſo quidem Papâ ſedente *Otto Dux* ejus pater ingentem bonorum copiam a *Liutefredo Dertonenſi Epiſcopo* emit. Wipponem audi in Vitâ Conradi Salici. *Erant* (inquit ille) *duo Chunones* (ideſt Conradi) *quorum unus, quod majoris aetatis eſſet, Major Chuno vocabatur; alter autem Junior Chuno dicebatur: ambo in Francia Theutonica nobiliſſimi ex duobus fratribus nati. Quorum alter Hetzel* (ideſt Heinricus) *& alter Chuno dictus eſt. Ipſos verò ab Ottone Duce Francorum* (hoc eſt, Franconiae, de quo nunc ſermo mihi eſt) *natos accepimus cum duobus aliis Brunone & Willelmo; ex quibus Bruno Apoſtolicae Sedis Romanae Papa effectus, mutato nomine Gregorius appellatus eſt: Willelmus factus Argentinenſis Epiſcopus &c.* Vide etiam Vitam Adalberonis Metenſis Epiſcopi apud Labbeum Tomo primo Biblioth. uti & Partem I. Cap. VIII. pag. 58. Antiquitat. Eſtenſium. Horum Principum genus ſubjecta Tabula luculentius exprimet.

Conradus Dux Lotharingiae ex progenie Conradi I. Germaniae Regis, Liutgardae Ottonis Magni Auguſti filiae maritus.

|

Otto Dux Franciae Orientalis & Carinthiae, Marchio Veronenſis, Anno *994*.

|

- Hetzel, ſive Henricus
  - Conradus Salicus Romanorum Imperator.
- Chuno, ſive Conradus Dux. Uxor Mathilda Conradi Burgundiae Regis filia.
  - Conradus.
- Bruno Papa creatus ſub Gregorii V. nomine Anno *996*.
- Willelmus Epiſcopus Argentinenſis.

Atta-

Attamen nobiliſſimus hic Princeps *Otto Dux* tantùm appellatur in Placito Ticinenſi Anno MI. heic verò etiam dicitur *filius Cononi*, imperite ſane, quum in more eſſet, ſi Comitis, Marchionis, aut Ducis pater eodem munere functus fuerat, hoc etiam adnotare. Fateor: erat tunc notiſſimus idem Princeps. Sed Notario prae oculis habendi quoque nos eramus illorum temporum ignari. Alterum adtexo ejuſmodi Notarialis oſcitantiae exemplum. Uti Florentinius, Bacchinius, ac alii animadverterunt, & ego quoque innui in Antiquit. Eſtenſ. Part. prim Cap. 8. Beatrix, Bonifacii Ducis & Marchionis Tuſciae conjux, & magnae Comitiſſae Mathildis mater, patrem A habuit Fridericum II. Ducem Lotharingiae ſuperioris. In Chartis etiam inſcribitur *Beatrix filia bonae memoriae Federighi, qui fuit Dux*. Attamen haec ipſa apud eumdem Bacchinium in Hiſtoria Manaſter. Padolironenſ. in Charta Anni MLIII. tantummodo appellatur *Domna Beatrix gratiâ Dei Comitiſſa*. Quod plus eſt, B membrana nondum edita, quam ex Archivo Monachorum Benedictinorum olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri Regienſis, ſuppeditavit mihi P. D. Camillus Affaroſius, ſtudioſiſſimus Antiquitatum ſui Monaſterii, Beatricis ejuſdem pater indicatur, ſed nullo addito *Ducis* titulo. En Chartam ipſam, luce minime indignam.

Ceſſio praediorum ſex, facta a Beatrice Comitiſſa, uxore Bonifacii Marchionis, & Ducis Tuſciae, Monaſterio Sancti Proſperi Regienſis, Anno 1041.

Anni ab Incarnacione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quadrageſimo Primo, die Terciodecimo Menſe Marcii, Indictione Decima: Moneſterio Sancti Proſperi Criſti Confeſſoris, ubi ejus umatum quieſcit Corpus, ſita ſuburbium Regio, ubi nunc Domnus Johannes Abbas *ordinatum eſſe videtur. Ego* Beatrice Cometiſa, filia quondam Frederici, & Conjus Bonefacii Marchio, *que profeſſa ſum Legem vivere Langobardorum: ipſo namque jugale & mundoaldo meo mibi conſencientе, & ſubtus confirmante, preſens preſentibus dixi: Promitto & ſpondeo ego, que ſupra, Beatrice Cometiſa, una cum meos heredes a parte predicto Moneſterio, quod nullam unquam in tempore non abeamus licenciam, nec poteſtatem per nullumvis ingenium, nullamque occanſionem, quod fieri poteſt, agere, nec* C *cauſare, nominative Maſſaricias ſex, rebus territoriis juris prefato Monaſterio, quibus eſſe videtur dues ex ipſis in loca, que dicitur Campaniola: una que recta fit per Dominico, & alia eſt recta per Johannes & Petro germanis; tercia namque Maſſaricia in loco, ubi dicitur Campigene, que recta fiunt per Dominico; quarta Maſſaricia in loco,* D *qui dicitur Sorbolo, eſt recta per Bonino Maſſario; quinta Maſſaricia in loco, qui nominatur Paterno, qui recta fiunt per Madelberto Maſſario; ſexta Maſſaricia in loco, ubi dicitur Corticelle prope Viliano, que recta & laborata fiunt per Johannes Maſſario. Nominative quod ipſe Bonefacio Marchio vir meus........ Maſſaricias per Cartulam* E *offerſionis in eodem Moneſterio emiſit omnia & ex omnibus, ut dictum eſt, in integrum. Quit ſi amodo aliquando tempore*

tempore ego, que ſupra Beatrice Cometiſa, vel meos heredes a parte jam dicto Moneſterio predictas Maſſaricias agere, aut cauſare, vel removere preſumſerimus per nos, aut noſtra ſumitentes perſonas, vel ſi apparuerit ullum datum, aut factum, vel colibet ſcriptum, quod nos de predictis Maſſariciis ſex inde in aliam partem feciſſemus, & claruerit, & exinde omni tempore taciti & quieti non permanſerimus, tunc promitto componere ego que ſupra Beatrice, vel meos heredes, a parte predicto Moneſterio pena dubles ipſas Maſſaricias, ſicut pro tempore fuerit melioratas, aut valuerit ſub extimatione in conſimilibus locis. Et inſuper pena argentum Denariis bonis Papienſibus Libras centum. Quidem & ad anc confirmandam promiſſionis Cartulam accepi ego, que ſupra, Beatrice Cometiſa, ad te jam dictus Domnus Johannes Abas da parte predicto Monaſterio exinde Launechild Capello uno, manente anc Cartulam promiſſionis omnique tempore in ſua firmitate.

Actum in loco, qui dicitur Bundino, feliciter.

✠ *Signum manum ſupraſcriptam Beatrice Cometiſa, que anc Cartulam promiſſionis per conſenſum ipſius Bonefacii Marchio jugale ſuo fieri ſeu firmare rogavi, & ſupraſcripto Launechild accepit: & ei relecta eſt.*

Signum manibus ✠ ✠ ✠ *Martini, & Ingelberti, ſeu Johannis, Lege viventis Langobardorum, rogati teſtes.*

Scripſi ego Adelbertus Notarius, poſtradita complevi & dedi.

Quod ſi vel ſummorum Virorum, ac Mulierum genus Saeculis iis, quod eſt ad nos, nimiis circumfunditur tenebris: quanto majoribus putandum eſt, obnoxias fore privatae gentis Genealogias? Nuper vidimus, *Cononem, Chunonem,* & *Conradum* idem

A fuiſſe nomen. Hoc etiam adnotatione dignum in antiquorum monumentis, & perpetuo memoriâ recolendum, ne pro diverſis nominibus, quod unum interdum erat, accipiamus. Scilicet ſecundùm variarum Linguarum genium, & Populi mores, nomen unius hominis nonnunquam diverſis modis efformatum, terminatum, aut conſciſſum audiebatur.

B Neque nos ſecus agimus temporibus noſtris, quum *Checco* pro *Franciſco*, *Goro* pro *Gregorio*, *Pippo* pro *Philippo*, *Meo* pro *Bartholomaeo*, *Ghitta* pro *Margaritâ*, *Lena* pro *Magdalenâ* dicimus. Ab *Antonio* pariter diminutivum deducimus *Toniolo*, *Tognino*: a *Giovanni Giannino*, *&c.* Idem verò

C antiquis quoque in more fuit. Nam pro *Henricus Hetzil* dixere; pro *Matthaeus Maphaeus*; pro *Godefridus Gothelo*; pro *Cunegundis Chuniza*. In Praefatione ad Liutprandi Ticinenſis Hiſtoriam monui, *Liutprandum* appellatum ſimul fuiſſe & *Liuzonem*. Ita Sanctae Imperatricis *Adelaidis* nomen non uno modo efferebatur,

D *Atela*, *Adela*, *Adeligia*, *Adelegida*, *Adalaſia*, *Abelaſia*, *Alda*, *&c.* Idem accidit & aliis Nominibus. Verùm non ita huic Nominum corruptioni, ſeu variationi inſiſtendum, & ubique eamdem vigere arbitremur. Animadvertendum quippe eſt, Seculis etiam rudibus homines interdum duplici Nomine fuiſſe compellatos.

E Ambo quidem iis addita in Baptiſmo, opinari poſſumus: veri tamen mihi ſimilius videtur, unum iis in ſacro Fonte datum, alterum verò aut poſt Baptiſmum, aut ante impoſitum a vulgo fuiſſe, ad inſtar Agnominum, de quibus infra ſermo erit. De *Alberto*, qui & *Azo*, ſupra mentionem feci. Addo nunc, accipiendam caute ſententiam Clariſſimi Papebro-

pebrochii, ad diem primam Junii in Commentario praevio ad Acta Sancti Gratiniani pag. 23. ſcribentis, poſſe credi *Adam* & *Amizo* idem nomen per aphaereſim primae literae *Ad*, *Italis uſque adeo familiarem; ſicut & terminatio diminutiva izo. Sic ex Adalberto, vel Adalberone factum videtur Albizo: ex Odoberto Obizo, ubi etiam intervenit ultimae ſyllabae truncatio, per quam ex Bonifacio, Bonizo: ex Gebeardo Gebizo Langobardice formantur, aliaque ſimilia.* Profectò praeter aliquot Marchiones Familiae Eſtenſis a me commemoratos in Antiquitatib. Eſtenſib. quibus fuit nomen *Opertus qui & Opizzo*, alibi deprehendi, alios extra ipſam Familiam eiſdem ipſis Nominibus inſignitos, quamquam dubius adhuc ſim, an *Obizzo* efformaretur ex *Obertus*. Suſpicari praeterea licet, alterum quandoque Nomen ſuperpoſitum fuiſſe, ut alter ab altero homine diſtingueretur, quoties duo ejuſdem loci aut familiae uno eodemque Nomine uti deprehendebantur. Perſpicuum id fiet ex Charta ſubſequenti, cujus perantiquum apographum olim deſcripſi e Tabulario Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolani.

In Placito Lemontae habito coram Ariprando Vicedomino Mediolanenſis Eccleſiae, & Petro Abbate Monaſterii Ambroſiani, Advocatus ejuſdem Coenobii cauſam obtinet contra complures Servos Curtis Lemontae, Monaſterio ſupradicto ſubjectae, Anno 882.

D*Um reſiderent in judicio* Ariprandus Diaconus, & Vicedominus *ſanctae* Mediolanenſis Eccleſiae, *atque* Petrus *vir Venerabilis* Abbas Sancti Ambroſii, *qui ſitum eſt ſuburbium ejuſdem Civitatis, Villa Lemonte jure proprietatis ipſius Monaſterii Sancti Ambroſii, quod eſt juxta Lacum Comenſe, ſedentibus cum eis Petrus vir Venerabilis Presbiter ipſius Mediolanenſis Eccleſiae,* Leo Judex *ſacri Palatii*, Aginaldus Judex *ipſius Mediolanenſis Civitatis*, Hilderadus Notarius, Garmarius de Mediolanio, Warimberto de Camteriano, Andreas Clericus de Blaſſonno, Bonus, & Adelgiſus Waſſalli *idem Petri Abbati, & reliqui. Ibique eorum veniens preſentia* Ambroſius Notarius *ejuſdem Civitatis Mediolanenſis, & Advocatus ipſius Monaſterii Sancti Ambroſii, nec non Mauretio, Urſeberto, Laurentio, Leo, Johannes, Dognetio*, Johannes qui vocatur Clario, *Ambroſius Gar.........* Leo qui vocatur Pipino, Johannes qui vocatur Peluſo, *& Urſo filio ejus*, Leo qui Plato vocatur, Johannes Ruſſo, Urſulo qui Mazuco vocatur, Lupus qui Marino vocatur, *& filio ejus Bevannio, & Nepus ejus qui vocatur Stephanus*, Leo Vilico: *iſti omnes de loco, qui dicitur Cevenna. Atque de Cauteligo, id ſunt Stefanace, Theodoro, Majorano, & frater ejus Leonace*, Lupus, qui dicitur Bonellus, *& Bonoaldo. Seu & de loco, qui dicitur Selvaniaco, Luvolo, Teudero, Raginberto, Audemario*, Petrus Malafide, *Urſeberto*, Luvolo da Flume, *& Gemulo*, Dominicus qui Baregama vocatur. *De loco, ubi dicitur Madronino, id ſunt Dognolino, Leo*, Bonellus Vetulo, Luvolo qui dicitur Plato, *Audeverto, Urſacio, Johannes, Bonellus,*

Levolo

Lovolo filius quondam Dominiconi, Dagiberto, & Bonellus qui dicitur Magniano. *Iſti ſupranominatis da Cevenna, da Cautenigo, de Selveniago, de Madronino Servi da ipſa Curte Lemunta, altercationes inter ſe habentes. Dicebat ipſe Petrus Abbas, una cum eumdem Ambroſius Advocatus:* Iſti praenominati Servi homines, vel ceteri ſuorum parentes & vicini ac conſortes ſuorum omnes habitantes in praenominatas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino, ſunt Servi de iſta Curte Lemunta: qui iſta Curte Lemunta cum ſua pertinentia & familiis, atque predictas locas cum omni integritate, atque familiis in praedicto Monaſterio Sancti Ambroſii datum & conceſſum eſt a bonae recordante memoriae Lotharium Imperatorem per ſuum Praeceptum, quae hic prae manibus habemus, & relegere fecerunt, & poſtea ab Karolo Imperatore, qui nunc eſſe videtur, eo modo, ſicut in iſto continetur Praeceptum, per ſuum Praeceptum in ipſum Cenobium omnia, ut ſupra confirmaverat, habendum proprietario jure. Sed dum iſti praenominati omnes, atque ceteri eorum conſortes de praenominatas locas inter cetera, quae parte ipſius Monaſterii pro ſuorum perſonis & rebus pro ſuorum ſervitia annue reddere & perſolvere debeant: quaerunt ſe ſubtrahere ad colligendum olivas ex olivetis illas, qui ſunt dominicatas de iſta Curte Lemunta, & eas praemere, vel oleum, que exinde exit, evegere nolunt, ſicut ſuorum fecerunt parentes & conſortes de ipſas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino a longo tempore.

Cum ipſi Petrus Abbas, & Ambroſius Advocatus ita agerentur, tunc praedictis omnes vicinis & conſortes, qui A *ibi aderant, elegerunt ex hac cauſa da eorum parte in rationem ſtandum, & finem inde percipiendum. Id ſunt Leo Vilico & Magiſtrum, quas ſupra ipſi conſtitutum erat ad regendum: ſeu Johannes, & Mauretio de Cevenna: Gemulo de Selvaniaco: Donnolino de Madronino. Qui cum ipſe Petrus Abbas, & Ambroſius Advocatus iterum eorum* B *quaererent, quod ipſi & eorum parentes & conſortes de praenominatas locas inter cetera, quas pro ſuorum perſonis & rebus omnibus, quas habebant, & reddere debebant, colligebant olivetas, & praemere, hac oleum, quod exinde exiret, evegere deberent Curte Domni Imperatoris, quondam Curte Deusdedit, ipſi maniſ-ſtantes, & concredentes ſe* C *dixerunt.* Verè hoc negare non querimus, quia cum Lege non poſſumus, quod Servi Imperialis non fuiſſemus. Et verum eſt, quod ad ipſi Auguſti in ipſum ſanctum Locum dati fuimus, & Cenſum reddidimus, & reddere debemus annue de perſonis & rebus in ipſo ſancto Monaſterio, ſicut nos antea fecimus, & noſtri fe- D cerunt parentes. Nam hoc verum non eſt, quod nos, aut noſtros parentes vel conſortes, olivas de praenominatas olivetas colligere, aut praemere, vel evegere debuiſſent, aut debeamus. *Cum taliter inter ſe altercarent, interrogati ſunt praedicti conſortes a ſupradicto Ariprando Diacono & Vicedomino, ſeu ab ipſis Judices,* E *ſi ipſi haberent aliquam firmitatem, pro quo eorum conceſſum fuiſſet: quod ipſi olivas colligere, aut praemere, vel evegere non deberent, aut ſi legaliter ſe exinde ſubtrahere poterent. Qui dixerunt:* Verè nullam firmitatem exinde non abemus, niſi ut diximus, iterum dicimus, quod nos, nec noſtros parentes, nec conſortes, eas non collegerunt, nec praemere, neque evegere-

re debuerunt, nec debemus. *Cum autem ibi eſſent Nobiles & credentes homines liberi, Arimanni, habitantes Belaſio loco, id ſunt Cunibertus, Bonus, Lupus, Celſo, & Ado, interrogati ipſi in fide, & ſacramentum, quas Domni Imperatoris juratum habebant, ut quid exinde ſcirent, certam dicerent veritatem. Qui in primis Cunibertus dixit:* Scio, iſti praenominati homines cum ſuorum vicini, parentes, & conſortes, habitantes in ipſas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino, eo tempore, quando ipſe bonae memoriae Hlotharius Imperator per ſuum Praeceptum iſtam praenominatam Curtem, & jam dictas locas, cum ipſas Familias, ipſum confirmavit Monaſterium....... olivas & olivetas colligere, & premere, & evegere in Curte Domni Imperatoris, qui dicitur Deuſdedit, cum annonam domnica da iſta Curte Lemunta. *Bonus, Lupus, Celſo, & Ado omnia ſimiliter dixerunt, ſicut memoratus Cunibertus. Cum taliter dixiſſent, & parati eſſent ad ſancta Dei Evangelia, ſicut dixerunt, jurandum, tunc praenominati omnes parentes & conſortes, qui ibi aderant, de praedictas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino profeſſi dixerunt, quod ita verum eſſet, quod ipſi homines teſtificaverunt, & olivas ex ipſas olivetas annue cum ſuorum conſortes de ipſas locas colligere, premere & evegere deberent, & nolerent, ut ipſi teſtificantes per hoc ſacramentum jurarent, eo quod ſic eſſet veritas, ſicut ipſi teſtificaverunt. Cum haec omnia taliter actum & adimpletum fuiſſet, rectum eorum judicium & Auditoribus paruit eſſe, & judicaverunt, ut ipſi praenominati omnes vicini & conſortes inter cetera, quas parti ejuſdem Monaſterii reddere de perſonis & rebus Cenſum vel redditum, ſicut parentes eorum antiquis temporibus fecerunt, ita facere deberent amodo & in antea olivas ex ipſas olivetas colligere, premere, & evegere deberent ad ipſum Monaſterium. Et finita eſt cauſa. Et hanc notitia pro ſecuritate ipſius Monaſterii ego Autpaldus Notarius ſcripſi, & interfui,* Anno Domni Karoli Imperatoris Secundo bonae memoriae Domni Hludowici Regis filius, Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima.

Ariprandus Diaconus & Vicedominus *ſancte* Mediolanenſis Eccleſiae, *ut ſupra interfui.*

Leo Judex *Domni Imperatoris interfui.*

Achinaldus Judex *interfui.*

Adelgiſus de Roveniaſco *interfui.*

Hilderadus Notarius *interfui.*

Bonus interfui.

Scripta haec Charta dicitur *Anno Secundo Domni Karoli, filii bonae memoriae Hludowici Regis*, ut Lector intelligat, illic memorari Carolum Craſſum, Ludovici Germaniae Regis filium, non verò Carolum Calvum Ludovici Pii Imperatoris filium, qui paucis ante annis Romanum Imperium tenuerat. Additur *Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima*. Decurrebat haec Anno DCCCLXXXIII. Sed quum pro more Saeculi illius Septembri Menſe praecedentis Anni eadem Indictio in curſu eſſe coeperit, & Natali die Chriſti Domini novus Annus inchoaretur aliquibus in locis, propterea ad Annum DCCCLXXXII. Chartam eamdem retuli. Hinc autem emergit mihi nodus Hiſtoricus, quem liceat modo in Eruditorum gratiam prodere, ſimulque periculum facere, an patiatur ſe ſolvi. Tradiderat magnus Annalium Eccleſiaſticorum parens, Carolum

rolum

rolum Craſſum Anno DCCCLXXXI. die ſacro Nativitatis Domini coronâ Caeſareâ Romae fuiſſe donatum. Contra celeberrimus Pagius in Critic. Baron. (quo cum etiam facit Clariſs. Mabillonius in Annalib. Benedictin.) contendit, illius coronationem ad XXV. diem Decembris Anni praecedentis DCCCLXXX. eſſe referendam. Ita doctiſſimi Viri. At Charta nunc evulgata *Annum Secundum* Imperii Caroli Craſſi conjungit cum poſtremo die Novembris Anni DCCCLXXXII. Ergo Baronii ſententia vacillat. Nam ſecundùm ejus calculos Chartae huic adſcribendus erat *Annus Primus* Imperii. Et ſane quum Baroniana ſententia ob rationes ab eodem Pagio allatas ſuſtineri non poſſit: quid quaeſo heic ſentiendum? Num in Ambroſiana Charta corruptae Chronologicae notae? Equidem ajo, nihil eſſe dubitandum, quin Cardinalis Baronius male rationes inierit in conſignando tempore Coronationis Caroli Craſſi. Verùm addo, multa occurrere, quae ne ipſi quidem Pagio facile ſubſcribendum nos monent. Et primo, recedendum eſſe a Baronii ſententiâ mihi perſuadet ejuſdem Caroli Craſſi Diploma, quod authenticum adſervatur in Archivo Capituli Canonicorum Regienſium, mihique prae oculis fuit. Illud utique luce dignum, & eorum, quae quaerimus, teſtem locupletem, heic exhibeo.

Privilegium Caroli Craſſi Imperatoris conceſſum Canonicis Eccleſiae Regienſis, Anno 883.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis*. Karolus *divinâ favente clementiâ* Imperator Auguſtus, *omnibus fidelibus ſancte Dei Eccleſie, noſtriſque preſentibus ſcilicet ac futuris, notum ſit: qualiter* Aaron *venerabilis ſanctae* Regienſis Eccleſiae Epiſcopus *optulit nobis Preceptum divae memoriae* Hludowici Imperatoris conſobrini noſtri, *in quo continebatur, qualiter ſua roboratione Canonicam ejuſdem Eccleſiae ſanctae, quam* Sigefredus *venerabilis ejuſdem loci* Antiſtes *ad uſum Canonicorum ibidem Deo militantium divina inſpiratione confirmavit, reformaſſet; poſtulans, ut & Nos pro divinae remunerationis premio plenius id confirmaremus. Cujus petitioni libenter aſſentientes, per hoc noſtrae renovationis Preceptum fieri juſſimus: per quod decernimus atque ſancimus, ut omnes res, quas prefatus Sigefredus de ſuis uſibus ad utiliorem ſervorum Dei uſum tranſtulit, & parti Canonicae, quam ipſe a fundamentis conſtruxit cum Eccleſiis Sancti Michaëlis Archangeli, Sanctique Peregrini, necnon & Sancti Fauſtini, atque .... cata Vitalis, ſeu & Confeſſoris Chriſti Ambroſii, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; Curticellam quoque, atque Rivumfrigidum cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; & in Gavaſſa maſſaricia duo, & unum de parte* Eremberti Comitis; *& in Faennio maſſaricium unum, quod regitur per Traſevertum cum nepotibus ſuis, una cum ipſis famulis; & omnes illas de Dominico Presbitero; caſas quoque Alberici & Ajoaldi de Pineſo cum pertinentibus ſibi; Maſſaricia etiam Ermenfredi Presbiteri, atque res Geminiani Sacerdotis, quas in Regio, vel in Sableta habere viſus fuit; Alias quoque res, quas Rumoaldus Presbiter*

sbiter tenuit & tenet Leovardo in Prato Pauli; ſive maſſaricium unum in Maxentiatico; ſeu famulis in predicta Canonica & Deo ſervientibus. Et ea omnia cum pleniſſima integritate, & cuncta quacumque in futurum a devotis largitoribus inibi, Deo favente, oblatum fuerit, per hanc noſtram Imperialem inſtitutionem, & inviolabilem corroborationem in eadem Canonica ad honorem Dei ſanctae Dei Genetricis, ſemperque Virginis Mariae, abſque alicujus retractione ſtabilita permaneant: nulluſque Succeſſorum jam fatae Sedis ullo umquam in tempore praenominata Pontificis ordinatione, atque Auguſtalis auctoritatis inſtitutione promovere aut irrumpere conetur, pleneque commutatione aut Libellaria aut Precaria, abſque voluntate ipſorum Canonicorum, qui inibi Deo deſerviunt, quoquo modo vel jure preſumat, ſed juſte & legaliter....... Preceptum & renovationis edictum, atque prefati venerabilis Pontificis Sigefredi ordinationem, ab ipſis Canonicis poteſtative ſint poſſeſſa, perpetuiſque temporibus maneant inconvulſa; nulluſque praefatae Sedis Epiſcopus, vel alius quislibet Pontifex, nulluſque Dux, aut Comes, aut Vicecomes, vel Vicarius, vel Sculdaſſio, vel Miſſus diſcurrens, aut quislibet Miniſter Reipublicae, in Clericis ejuſdem Canonicae, aut in ipſa Canonica, vel rebus ipſius Canonicae, ſeu in proprietatibus, vel domibus, aut familiis utriuſque ſexus, ſeu in Commendítiis vel Sedaneis ipſorum Canonicorum, aliqua violentia aut contrarietate, aut rerum diminutione, vel rerum invaſione, aut familiarum ſubtractione inferre preſumat. Nulluſque eos, eorumque homines, Liberos aut Servos, per publica Placita ventilet: nulluſque ab eis, aut eorum hominibus liberis aut ſervis teloneum, aut donaria, aut publicas redibitiones exquirat, necnon Manſionatica in omnibus eorum terminis accipiat, ſintque ab omni publica exactione inmunes tam ipſi quam omnes eorum homines, Liberi & Servi, Libellarii atque Félearii. Si quis autem contra hoc noſtrae confirmationis Preceptum, & defenſionis edictum quandoque inſurgere temptaverit, noverit ſe compoſiturum centum Libras auri obrizi, medietatem Palatio noſtro, & medietatem parti ejuſdem Canonicae. Et ut haec noſtra auctoritas ab omnibus verius credatur, & diligentius obſervetur, manu propria ſubter eam confirmavimus, & eam Anulo noſtro ſubter inſigniri juſſimus.

Signum Domni *Karoli piiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Deſideratur heic Sigillum.

Amelbertnotus ad vicem Liutwardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data II. Kalendas Julii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. *Indictione Primâ*, Anno verò Imperii piiſſimi Imperatoris Karoli III.

Actum in Monaſterio Nonantulas in Dei nomine feliciter. Amen.

Diploma

Diploma hoc datum dicitur in Monaſterio Nonantulano agri Mutinenſis, *Anno* Chriſti *DCCCLXXXIII. Imperii Caroli Tertio, Secundo Kalendas Julii*. Si die poſtremo Menſis Junii Anno DCCCLXXXIII. decurrebat *Annus Tertius* Caroli Craſſi imperantis, conſequens eſt, ipſum nequaquam Annos Imperii numerare coepiſſe a die XXV. Decembris Anni DCCCLXXXI. Alioquin in hoc Diplomate *Annus Secundus* fuiſſet inſcriptus. Ita in Archivo ditiſſimo Lucenſis Archiepiſcopii, ut ego inſpexi, legitur Charta permutationis factae a *Gherardo Lucenſi Epiſcopo*, intervenientibus ad bonorum aeſtimationem *Miſſis Adalberti Ducis*. Ea autem ſcripta eſt *Regnante Domino noſtro Karolus, divina favente clementia Imperator Auguſtus, Anno Imperii ejus Sexto, V. Idus Martii, Indictione Quartâ*. Hoc eſt, Anno DCCCLXXXVI. Adeſt & altera permutatio eodem Anno, nempe *Anno VI. Caroli*, *Sexto Kalendas Junii* ſcripta. Tum alia ipſo eodemque Anno peracta *Sextodecimo Kalendas Junias*. His autem poſitis, liquido apparet, longe antequam celeberrimus Cardinalis cenſuerit, hoc eſt, longe ante Decembrem Anni DCCCLXXXI. Carolum Craſſum Imperatoriâ Coronâ ornatum, Annos Imperii exorſum fuiſſe. Alia Diplomata praetereo, in hoc ipſo Opere legenda, quae idem evincunt. Sed neque *in die Nativitatis Domini* Anno DCCCLXXX. ut Pagius arbitratur, conlatum Romae fuiſſe Carolo Craſſo Caeſareum diadema videtur. In Archivo celeberrimi Monaſterii Brixiani ſacrarum Virginum Sanctae Juliae exſtat authenticum Diploma, ſuo adhuc Sigillo cereo ornatum, quod mihi ſummâ humanitate, uti & alias Chartas, deſcribendum dederunt nobiles illae Sanctimoniales, quo nihil melius hunc nodum expedire poteſt.

Caroli Craſſi Italiae Regis Diploma, quo Monialibus Brixianis Sanctae Juliae immunitates confirmat, & quaſdam Curticellas donat, Anno 880.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Karolus *divina favente gratia* Rex. *Si petitionibus Sacerdotum, ſeu amicorum Dei aures prebemus precabiles, non ſolum profuturum ad ſtabilitatem preſentis* Regni *credimus, verum etiam eterna premia nobis inde provenire liquido conferimus. Quapropter noverit induſtria omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque preſentium & futurorum, qualiter* Ermingarda Abbatiſſa in Monaſterio Domini Salvatoris in Urbe Brixia, *quod dicitur Novum, per manus venerabilis* Epiſcopi Liutuvardi Archicancellarii noſtri *detulit obtutibus noſtris Praecepta emunitatis ejuſdem praefati Monaſterii non ſolum* Karoli Biſavi noſtri, Magnique Auguſti, *ſed & omnium ante Deceſſorum noſtrorum venerabilium Imperatorum uſque ad nos: poſtulans, ut ipſa Precepta piiſſimorum Auguſtorum per noſtram* Regalem *confirmaremus auctoritatem. Nos verò ob amorem Dei & Salvatoris noſtri juſſimus hoc Preceptum noſtre emunitatis fieri; per quod decernimus atque omnino jubemus, ut nullus Judex publicus, vel quislibet de Judiciaria poteſtate tam Curtes, quam res ſupradicti Monaſterii, que nunc tempore

A *pore legitimo ordine poſſidere videtur, vel ea, quę divina pietas adhuc augeri voluerit, ad cauſas audiendas, vel freda exigenda, ſeu manſiones aut paratas faciendas vel fidejuſſores tollendos, neque ullas redibitiones publicas requirendas, nullo umquam tempore ingredere vel exigere ullatenus preſumat, ſed ſub emunitatis nomine cum omnibus fredis conceſſis liceat Rectoribus ejuſdem Monaſterii quiete vivere & tenere, & pro remedium animarum noſtrorum parentum, ac pro nobis, Conjuge, & prole, miſericordiam Dei jugiter exorare. Inſuper conceſſimus ad id Monaſterium per hoc noſtrum Preceptum pro noſtra aeterna mercede Curticellas, quas ipſa petiit predicta Abbatiſſa, ideſt Canellas, Bogognago, Arepontio, & Piſcaria de Sermione; & Curticellas, quas Advocatus debet habere, ideſt Campum Gomolfi, Perſago, Prato Caprioli. Haec enim omnia cum omnibus integritatibus earundem rerum, & cum omnibus pertinentiis & adjacentiis ſuis mobilibus & inmobilibus, aqueſitis & inqueſitis, ad id Monaſterium tradimus atque transfundimus, quatenus ſine ulla moleſtatione* B *vel minoratione alicujus ſub noſtrae emunitatis nomine illud perpetualiter ad ſuſtentacionem Ancillarum ibidem Deo militantium pertineant, & in augmentum proficiant. Et ut haec auctoritatis noſtre emunitatis confirmationis largitas per futura tempora firmior habeatur, manu propria ſubtus eam firmavimus, & Anulo noſtro ſigillari juſſimus.*

Signum

Karoli *ſereniſſimi* Regis.

Waldo Notarius ad vicem Liutuardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data IIII. Kalendas Januarii, Indictione XIIII. Anno verò Regni Karoli Regis in Francia V. In Italia II.

Actum in Placentia in Dei nomine feliciter. Amen.

C *Si Anno DCCCLXXX.* (quo exordium cepit *Indictio XIV.* Menſe Septembri) & *die XXIX. Decembris* Carolus Craſſus erat adhuc tantummodo *Rex*, & *Placentiae* agebat: ergo die XXV. Decembris ejuſdem Anni ut Pagius cenſuit, fuiſſe Romae, ibique Imperialem Coronam accepiſſe non potuit. Vide etiam Diſſert. VIII. *de Comitibus*, ubi eadem confirmantur a Judicato Adelardi Veronenſis Epiſcopi. Idem quoque haurire licet ex Hiſtoria Eccleſ. Placentin. Campii, Tom. primo Appendic. pag. 467. Illic enim legitur Diploma ejuſdem *Karoli ſereniſſimi Regis, datum V. Kalendas Januarii, Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno Regni Domni Karoli Regis in Francia V. In Italia Secundo. Actum Placentiae.* Quamquam heic audias Annum ab Incarnatione DCCCLXXXI. D attamen ſecundùm Vulgarem Epocham noſtram agitur de Anno DCCCLXXX. nam pro more temporum illorum Annus novus DCCCLXXXI. in

in Nativitate Domini Anni DCCCLXXX. vulgaris exordium cepit. Et profectò indicatum id videas ab Indictione Decimâ quartâ, quae Menſe Septembri Anni DCCCLXXX. inchoata fluebat Decembri Menſe ejuſdem Anni. Hiſce perſpectis, concordes omnino deprehendas iſtarum Chartarum Chronologicos characteres cum Diplomate, quod nuper evulgavi. Quum ergo Carolus Craſſus poſtremis Anni DCCCLXXX. diebus, nondum ſacratus Imperator Placentiae reſideret, atque, ut vidimus, longe ante Natalem Domini Anni ſubſequentis DCCCLXXXI. Imperatoria dignitate auctus fuerit, inquirendum reſtat, quo tempore is revera Coronam Caeſaream Romae a Johanne VIII. Summo Pontifice fuerit conſequutus. Protuli ego in Diſſertatione XXXI. *de Placitis & Mallis* Placitum habitum in Senenſi Urbe ab ipſo Carolo Craſſo, *Anno Imperii idem Domni Karoli Primo, Menſe Marcio, Indictione XIV.* Hic eſt Annus DCCCLXXXI. Ergo ante Menſem Martium ejuſdem Anni, aut eo decurrente, is Imperiali diademate inſignitus Romae fuerat. Uti veri ſimile eſt, haec eadem Charta ipſum nobis exhibet tunc e Romana coronatione redeuntem ad Inſubres. Cum hiſce conjunge Chartam Pauli Epiſcopi Regienſis, quam Ughellius evulgavit in Tomo Quincto Ital. Sacr. primae edition. in Appendice, & quam pariter in ſuam Hiſtoriam Regienſem adhuc MStam antea intulerat Fulvius Azzarius. Ea ſcripta fuit *Regnante Domno Karolo Rex hic in Italia II. die IV. Menſis Martii, Indictione XIV.* ideſt, Anno DCCCLXXXI. Ergo primis diebus Martii Anno eodem DCCCLXXXI. Carolus Craſſus Italiae tantùm Rex in Regienſi Civitate appellari pergebat, & nondum collatae ei cum Imperiali titulo Coronae Romanae nuntius ad eam Civitatem pervenerat. Praeterea in Archivo inſigni Cathedralis Mutinenſis Charta authentica ſe mihi obtulit, exarata *Imperante Domno noſtro Karolo Dei providentiâ, hic: in Italia Anno Imperii ejus Quinto, die VI. Menſe Marcio, per Indictione Quarta;* cujus prima verba accipe: *Placuit atque convenit inter Domnum Leudoinum gratiâ Dei Motinenſem Epiſcopum, necnon ſed etiam Sigelmundus & Leo, filii Rodemundi da Sicla, liveris hominibus &c.* Charta pertinet ad Annum Chriſti DCCCLXXXVI. Si eo Anno *die VI. Martii* in curſu erat *Annus V. Imperii* Caroli, ergo neceſſe eſt, ipſum poſt diem Sextam *Martii Anno DCCCLXXXI.* dignitate Imperiali auctum fuiſſe Romae. In eodem Tabulario altera membrana legitur ſcripta *Regnante Domno noſtro Carolo gratiâ Dei Imperator hic in Italia Anno Septimo, die Quinto de Menſe Madio, Indictione Quinta*. Is eſt Annus DCCCLXXXVII. atque adeo *ante diem V. Maji* Anni DCCCLXXXI. ſacram unctionem, & Coronam Imperialem Romae Carolus ſuſceperat. Immo & *ante diem XI. Martii* ejuſdem Anni DCCCLXXXI. coronatum oſtendit Charta Lucenſis ſupra mihi memorata. Quare veri videtur ſimile, Coronationem Romanam Caroli Craſſi peractam fuiſſe *Menſe Martio, Anni* DCCCLXXXI. ſi monumentis hactenus adductis omnino eſt acquieſcendum. In eam quoque ſententiam confluere videntur Annales Reginonis, Chronographi Saxonis, Annaliſtae Metenſis, aliorumque Hiſtoricorum, *ad Annum DCCCLXXXI.* Carolo eidem conlatum diadema Romanum ſcribentibus. Nam etſi Scriptores iſti non a Kalendis Janua-

Januariis, ſed a die XXV. Decembris praecedentis Annum novum inchoënt, ac propterea Pagii ſententiae minime adverſentur: eorum tamen verba inſinuare rectius poſſunt, ipſum Carolum ineunte Martio Menſe vulgaris Anni DCCCLXXXI. Imperialem titulum cum Regali conjunxiſſe.

Atque haec quidem congerebam ego. Verùm, fateor, fortaſſe ne iſta quidem ſatis mihi & aliis futura ſunt ad certo ſtatuendum exordium Imperialis Epochae Caroli Craſſi primis diebus Martii Anni DCCCLXXXI. quum ſemper ante oculos noſtros recurrant Aimoini, & Annalium Bertinianorum diſerta verba, quae Carolo huic conlatum diadema Romanum Natalicio die Domini Anni DCCCLXXX. produnt. Ad haec Diploma Regienſe editum ab Ughellio in Appendice ad Tom. V. Ital. Sacr. primae editionis, dicitur *Datum Idibus Februarii Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno II. Imperii piiſſimi Imperatoris Caroli. Actum Civitate Ravenna:* quae indicant, *ante Idus Februarii Anni DCCCLXXXI.* redimitum fuiſſe Carolum Craſſum Coronâ Romanâ. Itidem in Tabulario Capituli eorumdem Canonicorum Regienſium viſa mihi fuit Charta exarata *Anno Imperii Secundo* Caroli ejuſdem, *IV. Kalendas Marcii*, *Indictione XV.* ideſt Anno DCCCLXXXII. Unde diſcimus, *ante diem XXVII. Februarii Anni DCCCLXXXI.* evectum fuiſſe Carolum ad Imperatoriam dignitatem. Praeterea in hoc ipſo Opere, & apud alios veterum monumentorum Collectores Diplomata & Chartae occurrunt, quae dubiam hanc Epocham faciunt. Vide etiam, quae in hoc idem argumentum congeſſit doctiſſimus vir P. Johannes Andreas Aſtezatus Monachus Benedictinus in Appendice ad Opuſculum Manelmi Brixiani. Porro cenſuit Eccardus Tom. II. Rer. Francic. Carolum iſtum ad Imperatorium culmen deductum Anno DCCCLXXXI. recurrente ſacro die Epiphaniae, hoc eſt die VI. Januarii; at illius ſententiam enervant, quae Clariſs. Saxius adnotavit ad Sigonii Libros de Regno Ital. Tot ergo tenebras is tantùm excutere poſſit, qui ſub oculis eaſdem pergamenas habens, diligenter expendat, quae authenticae revera ſint ac germanae, quae verò confictae, aut interpolatae; & rurſus quae autographa, quae verò apographa. Librariorum quippe ac Typographorum incuria aut ignorantia plures, quàm putamus, errores in majorum monumenta invexit. Denique ſunt nonnulla, quae, quamvis inter ſe pugnare videantur, accurato tamen criterio utens, ad concordiam rite redigere poſſit. Quam in rem Lectori exemplum minime contemnendum exhibere juvat. Adſervatur in Archivo Capituli Canonicorum Mutinenſium antiquiſſimus Codex Epiſtolarum veterum Pontificum Romanorum, ab Iſidoro Mercatore confictarum. Ibi haec adnotata in margine leguntur: *VII. Kalendas Auguſti per Indictionem Quartam Decimam, Feria IIII. Luna XXII. poſuimus fundamenta in Capella, quam in tumulo Vallis munito fecimus in Habrica, in honore Sancti Salvatoris, & Sanctae Mariae, & Sancti Johannis ſacranda, tempore Domni Karoli Tertii Imperatoris, Anno Imperii ejus Secundo.* Notae iſtae exhibent Annum DCCCLXXXI. tanta perſpicuitate, ut nihil melius ſit exſpectandum. Si autem Julio Menſe ejuſdem Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Imperii:* ergo corruunt, quaecumque hacte-

hactenus allata ſunt. Utique ad haec ſtupui. Codicem rurſus diligentiſſime inſpexi. Alio charactere, quàm exaratus ſit Codex, ea ſcripta agnovi: attamen & ipſius Notae characteres quadrati erant ac vetuſtiſſimi, ita ut nihil dubitem, quin ipſo Anno DCCCLXXXI. eadem nota ad marginem acceſſerit. Quod ſi hanc erroris expertem dicas, jam habes, Annos Imperii Caroli Craſſi numerari coeptos fuiſſe ante diem XXVI. Julii Anno DCCCLXXX. Hoc autem aeque pugnat cum ſententia Baronii & Pagii. Verùm nodus ita mihi ſolvendus creditur. Hoc eſt, adhibita fuit a Scriptore notae illius Epocha *Regni*, non verò *Imperii*, ſecundùm quam die XXVI. Julii Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Caroli Regis*, non verò Secundus Imperii ejus.

Poſt Chronologicam iſtam excurſionem repetamus iterum membranam Mediolanenſem Anni DCCCLXXXII. Non levis ibi eorum numerus, qui duplici Nomine utuntur. Neque aliâ ratione factum, niſi ut ab aliis ejuſdem nominis ac loci ſecernerentur. *Leo Judex* dignoſcendum ſe praebet a munere ſuo, uti & *Aginaldus Judex*, *Ambroſius Notarius*, *Hilderadus Notarius*, *Petrus Presbyter*. Alios locus diſcernit; nempe *Garmarius de Mediolano*, *Warimbertus de Camteriano*, *Andreas Clericus de Blaſſonno*, *Adelgiſus de Roveniaſco*. Alios diſtinguit Vaſſallagii titulus; puta *Bonus* & *Adelgiſus Vaſſalli*. Alios denique duplex nomen. Ibi inter ceteros recenſetur *Leo*, nudo nomine appellatus: tum ſuccedunt *Leo, qui vocatur Pipino*, *Leo, qui Plato vocatur*, *Leo Villicus*. Occurrit & unus *Johannes*, nullo alio nomine ornatus: ac ſubinde veniunt *Johannes, qui appellatur Clario*, *Johannes, qui vocatur Peluſo*, *Johannes Ruſſo*. Ita poſt *Luvolum* unico nomine deſignatum, numerantur *Luvolo da Flume*, *Luvolo, qui dicitur Plato*, *Luvolo filius quondam Dominiconi*. Ita denique *Bonellus* nudè nominatus, poſt quem ſequuntur *Bonellus Vetulo*, *Bonellus, qui dicitur Magniano*. Viden, ut iis Saeculis, vel ſine utili & laudabili Cognominum uſu, aliquam rationem invenere homines ſeſe invicem diſtinguendi? Conſule etiam, ſi lubet, Chartam Vulturnenſis Coenobii Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 435. Atque heic locum habet, quod apud Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. in Appendice ad Epiſcopos Tiburtinos legitur in Charta ſcripta *Anno II. Domni Silveſtri Papae, & Ottonis Tertii Imperatoris Anno IV. Indictione XIV. die XXIX. Menſis Novembris*, hoc eſt, Anno Milleſimo a Chriſto nato, quamquam in Epocham Ottonis mendum irrepſerit. Ibi *nobiliſſimi Viri*, qui recenſentur & nominantur, aliqui *cum Cognominibus*, alii *cum Patris nomine*, *habitatores* dicuntur *Civitatis Tiburtinae*. Quod heic *Cognomen* appellatur, nihil aliud mihi creditur, niſi *Supernomen*, quod nunc dicimus *Sopranome*, quo illi a ceteris diſtinguebantur. Non ita tamen haec dicta velim, ut opinemur, ubique & ſemper hujuſmodi circumſpectione caviſſe ſibi ab erroribus Majores noſtros. Sunt enim in eorum monumentis infinita nomina ſine ulla diſtinctione, quae an iis tenebras parerent, ignoro: certe ea nunc nobis legentibus pariunt. Jamdiu monuerat clariſſimum Literariae Reipublicae lumen Mabillonius Lib. 2. Cap. 6. Rei Diplomaticae, *Saeculo IX. maxime & VIII. acceſſiſſe viris inſignioribus & literatis aliud Nomen adſcititium. Unde Carolo Magno, Davidis; Alcuino, Flacci-Albini; Raba-*

no, *Mauri*; *Radberto*, *Paſchaſii*; *Adelhardo*, *Antonii & Auguſtini*; *Walae*, *Arſenii & Hieremiae*; *Riculſo*, *Damoëtae*. Explicatione haec indigent. Certum quippe eſt, nullum aliud nomen Saeculis iis acceſſiſſe propriis Regum & Principum Nominibus. Eos appellare cum additamento Regiae dignitatis, Ducalis, & ut ita loquar, Comitatenſis, ſat fuit ad ipſos dignoſcendos. Si ejuſdem nominis plures uno tempore vivebant, Patris appellatio ambiguitatem tollebat. Conficta ergo a literatis Viris, & veluti Poëticâ licentiâ in Libros & Dialogos invecta fuere nomina *Davidis* pro *Carolo Magno*: *Antonii* & *Auguſtini* pro *Adelhardo*: *Arſenii* & *Hieremiae* pro *Walâ* Corbejenſi Abbate &c. Nos nunc appellamus *Nomi di Cifra*. Quod praecipue conſtat ex ejuſdem Walae Vitâ, conſcriptâ a Paſchaſio Radberto. Nullus autem hujuſmodi Nominum uſus fuit in quotidiano hominum commercio. Praeterea non literatis tantùm Viris, ſed etiam indoctis & vulgaribus, duo interdum nomina acceſſere, quorum alterum proprium *Nomen*, alterum adſcititium, & veluti *Agnomen*, fuiſſe puto: ſive id caſu contingeret, & ex aliorum bono perverſove ſtudio (quemadmodum in Agnominibus imponendis uſuvenire vel noſtrâ aetate cernimus) ſive id ex neceſſitate fieret, ne ejuſdem Nominis homines inter ſeſe confunderentur. Hoc etiam innui in Praefatione ad Carmen Ermoldi Nigelli Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Abbati illi *Hermoldus*, ſive *Hermenoldus* fuit proprium nomen. Acceſſiſſe poſtea alterum ſive *Nomen*, ſive *Agnomen*, videtur, ut inter alios *Ermoldos* peculiari aliqua appellatione diſtinctus appareret. Nuncupatus ergo fuit *Nigellus*, quod nos A diceremus *il Negretto*; uti Alcuinus *Albinus*, ideſt *il Bianchino*; Walafridus *Strabo*, ſcilicet *il Loſco*, aut *il Guercio*; Rabanus *Maurus*, nempe *il Moro*; Amalarius *Fortunatus*, *l' Avventuroſo*, aut *il Fortunato*; Lupus *Servatus*, *il Salvato*, & alii. Sunt autem, qui putant, apud Francos unis Literatis additum fuiſſe alterum Nomen B Romanum, conjunctum nempe venuſtatis cauſsâ cum barbarico ſuae gentis: quod an certum ſit, aliis inveſtigandum relinquo.

Sed aliquid jam tandem de hiſce *Agnominibus* proferamus: quorum ſane origo non a moribus medii aevi, ſed ab ipſis antiquiſſimis Seculis eſt petenda. Nos Italice *Sopranomi* appellamus: C & *Supernomina* etiam vocitarunt veteres. In Additamentis ad Chronicon Caſaurienſe a me factis Par. II. Tomi II. Rer. Ital. ad Annum Chriſti MXLIX. occurrit *Octeberto, qui Supranomen Fratello vocatur*. Idem quoque repetitum vidi in authentica pergamena, exſiſtente in inſigni Tabulario Capituli Canonicorum D Mutinenſium, ubi haec leguntur: *Regnante Domno Berengarius, gratiâ Dei Imperator hìc in Italia, Anno Tercio, de Menſe Auguſto per Indicione Sexta* (ideſt Anno DCCCCXVIII.) *Placuit atque convenit inter Domno Gottefredus gratiâ Dei Epiſcopus Sanctae Motinenſis Eccleſie, necnon inter Leo filio quondam Petri Garuzioni habitator* E *in Colegaria, liberum homine &c.* Excolendam ei tradit Epiſcopus terram, *que obvinet per Cartulam offerſionis de Lamperto filius quondam Leonardi, qui ſupernominatur Cavinſacco &c.* Vetuſtior quoque membrana in eodem Archivo haec habet: *Lutharius divinâ providentiâ Imperator Auguſto, Anni Imperio ejus in Chriſti nomine Vigiſſimo Quarto, die Nonodecimo de Menſe Abrile*,

brile, *Indictione Sexta*. *Conſtat me*, *Garipertus filius quondam Aripaldi*, *qui ſupernominatur Incendi-meſſe*, *avitatur de Formigine &c.* Scripta eſt Charta haec Anno DCCCXLIII. Iſta etiam *Supranomina* appellata vidi *Praenomina*. Chartae ſcriptae Anno MCCXIV. & exſiſtenti in Archivo Communis Mutinae, ſubſcribit *Tedericus*, *Praenomine Ragacius*, *ſacri Palatii Notarius*. Immo ſub ipſis etiam Romanis rerum dominis, ejuſdem quoque conſuetudinis certiſſima documenta habemus. Egregium illud in primis eſt, quod Suetonius ſcriptum reliquit in Vitellio Cap. 18. *Cui*, inquit, *Toloſae nato Cognomen in pueritia Becco fuerat: id valet gallinacei roſtrum*. Ita ergo eſt appellatus Antonius ille, Veſpaſianei exercitus Dux, quod, ut opinor, nimis prominentem aut aduncum naſum ei natura dediſſet. Atque heic animadverte vocem *Becco*, non Latinam, ſed aut ex antiquo Italico, aut e Celtico ſermone ſumtam, adhibitam fuiſſe ad illius Agnomen ſtatuendum. Rurſus idem Suetonius in Caligula Cap. 9. *Caligulae Cognomen caſtrenſi joco traxit*, *quia manipulario habitu inter milites educabatur*, hoc eſt, *a Caligis*, quae non tibiarum, ſed pedum tegumenta fuere, a manipulariis & gregariis militibus uſurpata. Quod verò Cajus puer parvis *Caligis* uteretur, *Caligula* appellatus eſt. Porro novimus, *Cognominis* voce veteres ſignificaſſe, quod nos *Sopranome* appellamus. Neque aliter explicandus Gregorius Turonenſis, qui multis in locis haec *Supernomina*, aevo ſuo familiaria fuiſſe prodit, eaque *Cognomenta* vocat. Memorat Lib. 4. Cap. 26. *Auſtrigildem Cognomento Bobilam*. Ita Lib. 7. Cap. 3. *Vedaſtem Cognomento Avonem*, ut reliqua omittam. Ita in marmorea tabula Romae poſitâ, quam Cardinalis Baronius ad Annum Chriſti DXXXI. Noriſius, Holſtenius, Pagius, & alii attulere, legitur Inſcriptio poſita Anno *iterum poſt Conſulatum Lampadi & Oreſtis*, ideſt Anno Chriſti DXXXII.

SALBO (hoc eſt *Salvo*) PAPA N. IOHANNE
COGNOMENTO MERCVRIO.

Scilicet Johannes II. Papa praeter proprium Nomen, adſcititium alterum gerebat. Idem quoque Langobardis regnantibus factum. In Tabulario inſignis Brixiani Parthenonis Sanctae Juliae antiquiſſimum apographum vidi Chartae, ubi occurrit *Maurenzius*, *qui Bovorculus nuncupatur*. Lectorem non pigebit eandem accipere tenebris ereptam.

Maurentii, qui & Bovorculus, Charta, concedentis Anſelpergae Abbatiſſae Monaſterii Brixiani Domini Salvatoris & Sanctae Juliae terram ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

R*Egnante* Dono Deſiderio & Adelgis *viros excellentiſſimos* Reges, *Regni eorum Quinto*, *&c* ..... *ſub die XV. Kalendas Magias*, *Indicione Quartadecima*. *In Chriſti nomine: promitto atque ſpondeo ego* Maurenzius, qui Bovorculus nuncupatur, *filius quondam Ariſteus*, *habitator intra muros Civitatis Brixianae prope Portam Mediolanenſem*, *loco qui dicitur Parevaret*, *unde etiam cum promiſſo Maſſariae Socrus meae*, *tibi* Anſelpergae *dicatae Deo* Abbatiſſae Monaſterii Domini Salvatoris *intra predictam Urbem Brixianam* *fun-*

fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad ſupraſcriptum Monaſterium veſtrum, & eſtat ex parte conſtituto intra Caſellam habitationis meae, videlicet terrolam, quae foris ipſa caſa eſt, juri meo pertinentem uſque ad pedes treginta ſex inſimul per longum, ita ut amodo & in perpetuum ſine mea, heredumque meorum interdictione permaneat ibi ſemper: & ſi qua tempore inter ſe qualebit conturbatio vel ruptura terram, que erga ipſum curriculum acceſſerit, liberam licentiam habeat pars Monaſterii veſtri omni tempore fodere & aperire terram, que erga ipſum eſtat, ad recooperandum, in quo leſum aut contorbatum fuerit. Et ſi ego ſupraſcriptus Maurentius, vel mei heredes in aliquo diſturbationem ex ipſo Curriculo fecerimus, aut quocunque tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo ſuperius decernutum eſt, & contra hanc Cartulam promiſſionis ire quandoque tentaverimus per nos, aut ſuppoſitam aliam, vel qualemcumque perſonam, Principi aut Judici ſuplicandum, per quam vero modo & manifeſtum fuerit, componat parti ſupradicti Monaſterii tibi Anſelpergae Abbatiſſae, vel ſucceſſoribus tuis penam nomine aur.... uaginta, & pene ſeluci...... ſens promiſſio ſuum optineat roborem; ſic ita ut ſi aqua ex ipſo curriculo for...... per terram erupe- A *rit, non ſit neglegentia jam dicti Monaſterii ad recooperandum eum, ne vobis grave, & ipſ...... inferat dampnum, quod impoſſibile videatur eſſe aut intollerabile prolongaverat dilationem. Unde accepi ego Maurentius per hanc promiſſionis pagina ex Sacculo Monaſterii, auri Solidos tres & tremiſſe, ut ſtabilis permaneat omni in tempore. Quam* B *vero paginam promiſſionis Tanoaldi ſcribendum rogavi.*

Actum Brixia feliciter.

Signum manus ✠ *Maurentium recognoſcentem ad omnia ſupraſcripta.*

Signum ✠ *manus Maſarie Socre ejus conſentientem.*

✠ *Paſcalis rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, conſentiente Maſaria Socru ejus, in hac pagina promiſſionis teſtis ſubſcripſi, & ſupraſcriptos Solidos dare vidi.* C

✠ *Luponius rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, conſentiente &c.* ut ſupra.

Leo rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, conſentiente &c. ut ſupra.

✠ *Ego ſupraſcriptus Tanoaldus huic pagine promiſſionis ſcripſi, & ſubſcripſi, quam poſt traditam complevi.* D

Similem Chartam ad idem argumentum ſpectantem, in eodem Archivo Brixiano Sanctae Juliae mihi viſam, addere heic lubet.

Valeriani & Liodoaldi Charta, concedentium Anſelpergae Abbatiſſae Monaſterii Brixiani Sancti Salvatoris & Sanctae Juliae jus canalis ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

R*Egnante* Domno Deſiderio & Adelgis, *viros Excellentiſſimos* Reges, *Anno Regni eorum Quinto & Secundo, ſub die VIII. Kalendas Aprilis, Indicione XIV. In Chriſti nomine, promittimus atque ſpondimus nos Valerianus & Liodoaldus germani, filii quondam* E *Leonis, habitatores intra muros Civitatis Brixianae, tibi* Anſelpergae *dicatae Deo* Abbatiſſae Monaſterii Domini Salvatoris *intra Civitatem Brixianam fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad Monaſterium veſtrum, & eſtat ex parte conſtitutum intra Ca-*

ſam

ſam vel Curtem habitationis noſtrae, uſque ad pedes quinquaginta ſex juxta, ut deinceps & in perpetuum ſine noſtra, heredumque noſtrorum interdictione permaneat ſemper omni tempore, inter ſe qualebit conturbationem, vel rupturam, aut leſionem alia acceſſerit, liberam licentiam habeat pars Monaſterii veſtri omni tempore ſodere & aperire terram, que erga ipſum eſtat, ad recooperandum, in quo conturbatum fuerit. Et ſi quis ex nobis, qui ſupra Valerianus & Liodoaldus heredes in aliquo diſturbationem fecerimus ex ipſo Curriculo, aut quali in tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo ſuperius legitur, & contra hanc Cartulam promiſſionis ire quandoque temptaverimus per nos aut qualencumque perſonam, Principi aut Judici ſuplicandum, pro quo manifeſtum fuerit, componamus ad partem ſupraſcripto Monaſterio tibi Anſelpergae Abbatiſſae, & ſucceſſoribus tuis, auri Solidos quinquaginta, & poſt pene ſolutionem preſens pagina obtineat roborem: ſic ita ut ſi aqua ex ipſo Curriculo foras ruperit, non ſit negligentia jam dicti Monaſterii veſtri ad recooperandum, ne vobis grave & impium inferat damnum, quod poſſibile videatur eſſe aut intollerabile, prolongaverat dilationem. Unde accepimus nos Valerianus & Liodoaldus promiſſionis Launichild, ſecundùm Legem noſtram, a te Anſelperga Abbatiſſa ex ſacculo, ut ſupra, Monaſterii veſtri, auri Solidos numero ſex, & duo tremiſſe, ut ſtabilis permaneat. Quam vero paginam promiſſionis Tonoaldi ſcribendum rogavimus, qui & ego ex dictato Laurentio Notario ſcripſi.

Actum Brixia feliciter.

Signum ✠ manus Liodoaldi recognoſcentis ad omnia ſupraſcripta.

✠ Valerianus hanc paginam promiſſionis cautionis a nobis factam ſubſcripſimus, relectae ſcribere obtuli, roboravi & ſubſcripſi, auri Solidos ſex & duo tremiſſe accepi.

✠ Leo rogatus a Valeriano & Liodoaldo germanis in hac pagina promiſſionis & obligationis teſtis ſubſcripſi, & ſupraſcriptas res Launichild dare vidi.

Pollecius rogatus a Valeriano & Liodoald germanis &c. ut ſupra.

✠ Ego ſupraſcripto Tanoaldus huic pagine promiſſionis ſcripſi & ſubſcripſi, quam poſt traditam complevi.

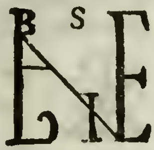
Erant autem illa Nomina, quae ſuperius tum ex Gregorio Turonenſi, tum etiam ex priori Charta Brixiana attulimus, veluti duo *Nomina*, quorum alterum in Baptiſmo, alterum ante vel poſt Baptiſmum (idque frequentius) a parentibus, aut a Populo imponebatur. Diu enim mos apud Chriſtianos obtinuit, ut ad aliquot annos, eoſque interdum multos, Baptiſmus differretur, iſque ſolenni ritu in pervigilio tantùm Paſchatis & Pentecoſtes celebraretur, niſi periculum vitae imminens miniſtrandum ante ſuaderet. Tunc ergo ante Baptiſmum infantibus Nomen dabatur. Vide Beroldum in Diſſertatione LVII. *de Ritibus Ambroſianis*. Porro adeo inſita eſt in Populis libido & conſuetudo hujuſmodi vetuſtiſſima *Agnominum* imponendorum, ut adhuc conſtantiſſima perduret inter plurimos Italiae Populos. A Mutinenſi quidem Urbe paene prorſus exceſſit, ut rem domeſtico teſtimonio confirmem. Verùm in Caſtellis, & ruri potiſſimùm, multus eſt uſus *Agnominum*, vixque ullus interdum eſt e ruſticis in aliquo Vico, qui ex Agnomine, quàm ex Nomine, non ſit notior vicinis ſuis. Idem a Gallis in militiâ factum animadverti. Haec autem *Agnomina*, quamquam ne-

neceſſitas aliquando invexiſſe videatur, attamen progredientibus Seculis, & noſtro praeſertim, improbitas hominum, & quidam male feriatus ardor, eadem inſtituere conſuevit. Nempe in ſacro lavacro ſuum cuique Nomen imponebatur: ſed ſaepius praevalebat alterum Nomen, quod aut ante Baptiſmum, aut poſtea domeſtici, vicinive, ex arbitrio ſuo invitis plerumque hominibus apponebant. Honeſta, fateor, & grata ex iis perquam multa fuere; ſed non pauca vituperationis & ſcommatis ſpeciem referebant. An antiqui Langobardi, donec eorum Re- A gnum ac fortuna in Italia ſtetit, hiſce ludibriis delectarentur, nondum deprehendi. Ultra enim quàm creditur, quidquid Nobilitatis colorem laedere poterat, illi averſabantur; neque fortaſſe quiſquam toleraſſet ejuſmodi Nomina, ſi dicterii notam importaſſent. Verùm ſub Carolinis Caeſaribus, ac deinde frequentius B ſub Regibus ſubſequutis, eadem Agnomina in uſu fuiſſe deprehendi. Duo tantùm exempla inſtar omnium mihi erunt. Primum deſcripſi ex Archivo antiquiſſimi Monaſterii Sancti Zenonis Veronenſis, ubi vetuſtum apographum adſervatur,

Berengarius I. Rex Curticellam Johanni, cui Bracca-curta agnomen, infidelitatis damnato ademtam donat Monaſterio Sancti Zenonis Veronenſis, Anno 905.

IN *nomine omnipotentis Dei eterni.* C Berengarius *divina ordinante clementia* Rex. *Quia ſacris & venerabilibus locis temporalia Regie dignitati conferre ſubſidia convenit, idcirco omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque preſencium ſcilicet ac futurorum noverit ſollercia,* Johannem *quemdam, cui* alio nomine Bracca-curta *vocitabatur, noſtre olim fidelitati offenſum, in qua* D *etiam perdurans comprehenſus eſt & multatus, cujus res, omniſque ſubſtantia legali judicio noſtre fuit ditioni ſubjecta:* qui ſuo Regi eſt infidelis, convictus, *juxta ſancitam Legem,* res ejus infiſcentur, & anime ſue incurrat periculum. *Nos verò divino amore accenſi, precibuſque* Conjugis noſtre Bertile *inclinati, quandam Corticellam, que jam* E *dicto infideli noſtro fuit, & poſtea noſtre poteſtati legaliter advenit, ſitam in Villa Picta, que Donatoria vocatur, & Silva, que vocatur Carpene, da cujus fines ſunt ex uno capite Nocitulum, & ex alio capite Foſſa, que nuncupatur Pomanon, ex uno latere Agricia, ex alio Corvolata: pro remedio anime noſtre, ac preceſſorum noſtrorum, Monaſterio beatiſſimi Pontificis, Chriſtique Zenonis Confeſſoris, ubi ejus Corpus humatum quieſcit, per hujus noſtri Precepti paginam, ad uſum & neceſſitatem Monachorum inibi Deo militantium jure proprietario concedimus, & ex integro perdonamus, cum caſis videlicet, manſis, terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, aquis, aquarumque decurſibus, piſcationibus, molendinis, redditibus, Servis utriuſque ſexus, Aldionibus ac Aldianis, montibus, planiciebus, diviſo & non diviſo, ſortito & non ſortito, arboribus pomiferis & inpomiferis, ſeu cum omnibus ad eandem Curtem pertinentibus, que dici aut nominari poſſunt, in jam dicto Monaſterio beati Zenonis largimur & de noſtro jure, & donamus in ejus jus & dominium, modis omnibus transfundimus, & perpetuali*

tuali jure perdonamus & cedimus: eo videlicet ordine, ut nullus Dux, Comes, Vicecomes, aut aliquis propinquus, aut affinis jam prenominati infidelis noſtri Johannis, Monachos aut Moniſterium beati Zenonis Confeſſoris Chriſti moleſta- A *re aut inquietare aliquando preſumat, ſed liceat omni tempore tenere, poſſidere, ſeu quicquid voluerit, ex omnibus agere noſtra pleniſſima largitate abſque alicujus hominis contradictione vel minoratione. Si quis igitur &c.*

Signum Domni *Berengarii ſereniſſimi Regis.*

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Cancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data III. Nonas Auguſti, Anno Dominice Incarnationis DCCCCV. Domni verò Berengarii piiſſimi Regis XVIIII. Indictione VIII.

Actum Piſcarie in Dei nomine feliciter. Amen.

Habemus heic *Johannem*, *qui alio nomine Bracca-curta* vocabatur. *Nomen* quidem hoc in loco ſumendum pro Agnomine; etenim germanum ejus nomen, ut liquet, *Johannes* fuit. Ita in Charta Chronici Vulturnenſis pag. 441. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ſcripta Anno DCCCCLXVIII. memoratur *Johannes, cujus ſupranomen vocatur Gualacere*. In altera Charta Anni DCCCCLXXXI. pag. 465. Placito cuidam intereſt *Johannes, qui ſupranomen Walatcheri* vocatur, ut ce- B tera omittam. Ita quoque in Charta Audiberti Abbatis Veronenſis Anni DCCCCXLV. in Diſſertatione XXXI. *de Placitis*, occurrit *Lupo, Suplainpunio nominatus*, ideſt *Soppia*, ſive *Soffia-in-pugno*, aut *Suppa-in-pugno*. Sic Sergio IV. Papae ante Pontificatum agnomen *Os-Porci*, *Bocca di Porco*, nomen verò *Petrus* fuiſſe tra- C ditur. Accipe & alteram Chartam, quam ex Archivo Monachorum Lucenſium Montis Oliveti depromſi.

Inquiſitio de juribus quibuſdam Monaſterii Lucenſis Sancti Pontiani, juſſu Bonifacii Ducis & Marchionis Tuſciae habita, circiter Annum 1046.

B*reve recordationis facio ego* Martinus Abbas, de Piſcaria de Aqua de Oſare.

Bonifatius *gratià Dei* Dux & Marchio *rendidit ille duo ſepes de Aqua Auſeris, medietatem de lamprede, &* D *omnes piſſces, qui ibi capti ſunt, quos antea Farulfus filio Lei Judex Domni Imperatoris ſibi retinebat. Tunc praecepit* Dux & Marchio Bonifatius Tedaldi filius *ad Miniſterialem ſuum Uberto nomine & ut probaret propter fi-*

deles

A *deles laici, nec non & ſenes illius Villule, ſi eſſet hec ſepes de Monaſterio Sancti Pontiani, ſicut audiebat. Nam una dierum Menſe Martio ſecunda ſeptimana infra quattuor perrexit iſte Uberto cum aliis boni viri ad Villulam illam Flexo nomine, ubi ſunt Piſcariae, ut interrogarent, ſi de Monaſterio illo fieri deberent medietatem de iſte duo ſepes.* B *Et praecepit & rogavit, qui ibi aderant, ut veritatem panderent ..... ſi vera eſſet de iſte duo Piſcarie. Et reſponderunt omnes una voce dixerunt:* Vera, vera ſunt, Domine, que audiſtis: & teſtificamus & juramus, quia medietatem de piſcationibus fieri deberent Abbatibus. *Qui conſtituerunt omnes, ut per ſacramenta probaventur.* C *Statimque venerunt tres viri fratres conſanguinei, & Dominum timentes, in preſentia Domni illi Uberti Miniſteriale de Luca, & Berizi Judex Domni Imperatoris, & Advocato piiſſimi Marchionis. Bellibomo qualem juravit primus. Deinde Bonato juravit ſecundus. Tertius Andrea finivit ſacramenta; quod iſte duo ſepes ſupter omnes alias ſepes* D *fieri derent* (ſic) *omnes piſces propri de Fratres Monaſterio, & lamprede, que ibi ad..... erant medietatem Marchioni, & medietatem Monaſterii. Iſte ſacramenta fuit in preſencia Uberti Caſtaldi, & coram Belibomo Advocato. Ibi fuit Farulfo filio Lei Judex, & teſtimonia multa habemus. Et hoc Breve recordationis fieri juſſerunt.*

Ego Pacio Notario Domni Imperatoris interſui.

Alderi filio Ilditi ibi fuit.
Jerardi filio Wrdi interſui.
Gunzo Clerico ibi fuit.
Drudo filio Teuzi interfuit.
Johannes filio Ermingoni ibi fuit.
Ildibrando filio Fraimi interſui.
Petrus de Vallecla ibi fuit.
Alboni Pane-vetero *interfuit.*
Teuzo de Flexo ibi fuit.
Ego Petrus filio Bonati de Flexo ibi ſuit.

Poſt hec omnia acta inveſtiverunt nos illi Piſcatores, quanto tempore nos placet de decem & octo lamprede. Duo debent habere.

Subeſt huic Chartae ſubſequens Monogramma Martini Abbatis.

E Inter eos, qui ſubſcribunt, jam animadvertere potuiſti numeratum *Albonem*, ſeu *Alboni Pane-vetero*, ideſt *Albone Pan-vecchio*. Sed Agnomina haec flores appelles in eorum comparatione, quae praeſertim poſt Annum Milleſimum increbuerunt. Tunc auditus eſt *Pela-vicinus Marchio*, tunc *Mala-ſpina Marchio*, *Mal-nevothe*, *Bucca-badata*, *Caga-piſtus*, *Tignoſus*, *Rana-Cocta*, *Manigoldus*, *Embriacus*, *Ruba-Conte*, *Ruba-Caſtellus*, *Landulphus Caronia* (ideſt *Carogna*), *Guazo Taſta guadum*, *Mangia-treja*, *Mala-branca*, *Mala-gonella*, *Conradus Muſca-incervello*, *Landus Dantus-Diabolo*, *Robertus Pan-de-Milius*, *Scanna-Sorice*, *Scanna-beccum*, *Pan-di-Segala*, *Caput-Aſini*,

Aſini, quod nomen occurrit mihi in Charta Mutinenſi Anni MCLX. Nomen idem ſeu Agnomen cuidam Militi impoſitum ſcribit Ordericus Vitalis Lib. 8. Hiſtor. *prae magnitudine capitis, & congerie capillorum*. Quippe repetendum eſt, nihil Gallos, Britannos, alioſque Populos genti Italicae conceſſiſſe in ejuſmodi Agnominibus adinveniendis ac infligendis. De Roberto Normanniae Duce, in ſacra expeditione celebri, haec habet idem Ordericus Lib. 4. pag. 545. *Erat facie obeſa, corpore pinguis, brevique ſtaturâ, unde vulgo Gambaron cognominatus eſt*, & *Brevis-ocrea*. Sunt apud illum & alia complura exempla. Haec autem *Agnomina*, quod mirere, tantâ pertinaciâ perſonis adhaerebant, ut ab ipſis denique adoptarentur, immo, uti olim apud Romanos, *Paetis*, *Strabonibus*, *Ciceronibus*, *Lentulis*, *Naſonibus*, *Naſicis*, *Varronibus &c.* accidit, in Familiarum Cognomina tranſierint: de qua re mihi ſermo erit in Diſſertatione ſubſequenti. Praeſentem claudam, quum prius duo monuero. Primum eſt, vetuſtis Seculis morem illum viguiſſe, quem noſtris quoque, in Principum praecipue ac illuſtrium virorum Familiis, immo & quandoque in Plebejis, diligentiſſime obſervatum conſpicimus. Nempe majorum ex latere paterno, & potiſſimùm Avi, ac non raro ipſius Patris Nomen ac memoria renovabatur in filiis. Si plures erant liberi, e materno etiam ſtipite Nomina deſumebantur: cui conſuetudini tribuendum in primis eſt, quod in una Familia non ſemper eadem Nomina propria audirentur, ſed ſenſim alia intermiſcerentur. Immo praeferebantur interdum Nomina materni ſtipitis, ſi illuſtrior eorum fama erat, quàm paterni generis. Qui foret hac in re olim Plebis uſus, non ſatis conſtat. Neque enim ulla majorum celebritas interveniebat, ut eorum Nominibus perpetuitas aliqua procuraretur in filiis. Attamen credibile eſt, ipſis quoque curae fuiſſe hanc Nominum renovationem. Nam & adhuc in ipſa Plebe mos idem perdurat. Certe in Regum & Magnatum Familiis eundem morem ſaepiſſime deprehendas. Exemplis parco. Haec autem animadverſio non modico uſui eſſe poteſt, in contexendis veterum Genealogiis; non ita tamen, ut uni huic regulae preſſe nimis inſiſtendum ſit, quum aliae etiam cauſſae acceſſerint immutandorum Nominum in Familiis; neque una haec notatio ſatis plerumque ſit ad certo diſtinguenda gentis alicujus capita. Sed cum aliis indiciis conjuncta, lucem praebet non exiguam ad internoſcendas affinitates & ſanguinis derivationem in Illuſtribus Viris, quam nobis ſpiſſae tenebrae antiquitatis eripuiſſe videntur. Ego certe in Antiquitatibus Eſtenſibus olim inveſtigandis hujuſce moris conſiderationem perquam utilem ſenſi. Alterum, quod ſupereſt adnotandum, quoties patris viventis nomen filio imponebatur, immo patre etiam e vivis ſublato, ut alter ab altero diſtingueretur, veteres conſuevere aut in diminutivum inflectere filii nomen, aut huic addere epithetum *Junioris*, ſive *Novelli*. Proinde in Eſtenſi Familia, cui *Azzonis* nomen familiare admodum fuit, *Azzelinus*, *Azzo novellus*, vivente praeſertim patre occurrit. Eâ de cauſsâ in Familiâ de Honaria, ſive de Romano, uſurpatum fuit *Etzil* & *Etzelinus* ideſt *Eccelino*: in Familia Malateſtarum *Malateſta* & *Malateſtinus*; atque ita in aliis.

DE COGNOMINUM ORIGINE,

DISSERTATIO QUADRAGESIMASECUNDA.

DISSERTATIO
QUADRAGESIMASECUNDA.

NUnc res poſcit, ut quando egimus de *Nominibus & Agnominibus* veterum, de *Cognominibus* pauca etiam commentemur. Jam dixi, nulla fuiſſe *Cognomina* Seculis dominationis Langobardicae, & Francicae in Italico Regno. Romani, ac Neapolitani, qui tamen a Langobardico jugo colla ſemper illaeſa ſervarunt, & Graecis Auguſtis diu paruere, ne ipſi quidem tunc habuiſſe in uſu Cognomina videntur. Anaſtaſius Bibliothecarius, & Johannes Diaconus nuda nobis nomina hominum plura recenſent, aut ex patre, aut ex officio ſingulos tantùm diſtinguentes. Atqui ſenſim innotuit, in quantam utilitatem humani commercii vergere poſſet *Cognomina* nominibus adjicere, ut non tantùm caverentur errores in perſonis dignoſcendis, ſed etiam Familiae rectius inter ſe una ab altera diſcriminarentur. Nulla enim meliori ratione Familiarum praecipue privatarum Majores internoſcere fas erat, quàm ſi eodem Cognomine donarentur. Age verò dicamus, quo Seculo horum uſus in Italia invaluerit. Hoc ergo ſtatuo, Saeculo Chriſti X., & latius XI. latiſſime tandem XII. *Cognomina* ab Italicis uſurpari

A coepta fuiſſe. Non uno, inquam, Seculo didicerunt homines, ſuam hoc pacto deſignare Familiam, ſed multis: nam ut nunc vile vulgus Sigillis minime utitur, ita neque olim Cognomina adhibere conſuevit. Proinde vel ipſo Seculo XV. (uti in Regeſtis Feudorum, ac Emphyteuſeon Sereniſſimae Eſtenſis Familiae ani- B madverti) plures adhuc ignobiles Cognomento carebant, & aut Patriam, aut Artem ſuam ad ſe diſtinguendos a ceteris praeferebant. Primi, qui inter Italos Cognominibus viam aperuiſſe videntur, ſi fides Andreae Dandulo in Chronico, quod evulgavi Tomo XII. Rer. Italicarum, Veneti fuere. Is enim ad Annum C Chriſti DCCCIX. nobis exhibet *Angelum Particiacum* Venetiarum Ducem: tum ad Annum DCCCXXVII. *Juſtinianum Particiacum*: ad Annum DCCCXXIX. *Johannem Particiacum*: ad Annum DCCCXXXVI. *Petrum Tardonicum*: ad Annum DCCCLXIV. *Urſonem Particiacum*: ad Annum DCCCLXXXI. *Johannem Particiacum*: ad D Annum DCCCLXXXVII. *Petrum Candianum*, ac deinde alios Duces *Particiacos*, & *Candianos*, & *Badoarios*, & *Urſeolos*, & *Memos*, ut alios praeteream; & ſingulos ante Annum a Chriſto nato Milleſimum. Eſt etiam mihi ad manus Ottonis Magni Auguſti Diploma *Vitali Candiano* Vene-

to

to conceſſum, quod ex Archivo ampliſſimi viri Antonii Rambaldi Comitis de Collalto, intimi Caeſarei A Conſiliarii ſuppeditavit mihi doctiſſimus vir Henricus de Collalto Abbas Commendatarius Sancti Salvatoris.

Donatio Curtis Muſeſtre facta Vitali Candiano Veneto ab Ottone I. Imperatore, Anno 963.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis*. Otto *divina ſavente clementia* Imperator Auguſtus. *Noverit omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, preſentium ſcilicet & futurorum induſtria*, Vitalis Candianus *Veneticus, noſter fidelis, ſuppliciter noſtre pietatis exoraſſe clementiam, quatenus quandam Curtem juris Regni noſtri, que dicitur Muſeſtre, adjacentem videlicet in Comitatu Tarviſienſi, & cum Silva de Vivalda, ſeu etiam cum Villa* B *nuncupata Barbarana, & cum univerſis ad eam Curtem pertinentibus vel aſpicientibus, necnon & Pratum pertinentem de ipſo Comitatu Tarviſienſe, quod dicitur Regale, & piſcationem in fluvio, qui dicitur Syle, qualiter per hujus noſtri Precepti paginam jure proprietario* Vitali Candiano *fideli noſtro concedere dignaremur. Cujus petitioni-* C *bus &c.* ut in Diplomate Berengarii Imperatoris Anno DCCCCXXI., quod in hoc Opere evulgavi.

Signum Domni Ottonis Magni *& invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Luugerius Cancellarius ad vicem Widonis Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Datum VII. Kalendas.......... Anno Dominice Incarnationis DCCCLXIII. Indictione VI. Anno Imperii Magni Ottonis Imperatoris Auguſti Secundo.

Actum in Monte Feretri ad Petram Sancti Leonis.

Hic idem *Vitalis Candianus* fuiſſe videtur, qui paucis poſt annis Venetiarum Dux fuit renuntiatus. Ergo habemus decurrente Saeculo Decimo apud Venetos Cognomina nobilium hominum. Attamen ut quod ſentio libere edicam, non illico acquieſcerem Andreae Dandulo ſupra laudato, quum ſub Carolo Magno, & ipſo ineunte Saeculo IX. immo & antea, ſcribit, eaſdem Venetiis floruiſſe nobiles Familias, ſuiſque Cognominibus diſtinctas, quarum non paucae D adhuc in inclyta Urbe illa ob generis nobilitatem effulgent. Ita verò a Dandulo enumerantur: *Particiaci, qui nunc Baduarii appellati ſunt; Verſilvi, ſive Beligni, qui idem ſunt; Candiani, qui hodie ſecundùm plurimos Sanuti vocati ſunt &c. Centranici, Bonadi, Barbadici, Mauroceni, Brandanici, ſive Bragadini; Nigri, qui dicti ſunt Mauri* E *&c.* Tantae antiquitatis minime eſt Dandulus (ſcribebat autem circiter Annum MCCCXXX.) ut ſine tabulis certiſſimus hujus rei teſtis eſſe potue-

potuerit. Quod quum ſcribo, in ea tamen ſententia ſum, nullam in Europa Civitatem comparari poſſe cum Venetis, quod eſt ad óſtendendas per plurima Secula ſervatas illuſtres privatae conditionis Familias. Quippe nulli Civitati contigit tandiu intactam cuſtodire non ſuam tantùm libertatem, ſed pacem quoque inteſtinam. Non enim Civium ſapientia paſſa eſt apud ſe radices agere domeſticas factiones, quae ceteris Italiae Urbibus, ſimulque nobilibus Familiis tantam intulere cladem: neque ulli, vel potentiſſimo hoſti datum eſt unquam feliciſſimam Urbem a circumfluo mari munitam eripere Civibus liberis, ſuoque addere imperio. Ita factum eſt, ut Nobilium virorum propago ibi melius quàm alibi avitum ſplendorem per longa Secula ſervarit & ſervet. Venetis praeterea quanta foret cum Graecis ſocietas & commercium (ut aliis quaeſtionibus parcam) Langobardis & Francis in Italia regnantibus, Paulus Diaconus, Annales Francorum, Dandulus, aliaque monumenta ſatis evincunt. Atqui nomina Gentilitia apud Graecos nunquam fuiſſe omnino antiquata, neque in deſuetudinem abiiſſe, ſi quis oſtendendum ſibi ſumeret, Auctoribus & exemplis profectò abundaret. Immo neque Agnominibus caruiſſe videntur. Cedrenus ſub Conſtantino Monomacho memorat Ἀσὰν τὸν λεγόμενον Κωφὸν, *Aſanem appellatum Surdum*, quod idem eſt atque cognomento *Surdum*. Idem pariter ſub Leone Baſilii filio nominat Νικήταν πατρίκιον τὸν τὴν ἐπωνυμίαν Σκληρὸν, *Nicetam Patricium cognomento*, ſive ut rectius loquar, additicio nomine, ſive Supernomine, appellatum *Sclerum*, ideſt

A *Durum*. Plura aggerere non juvat. A Graecis ergo Veneti Cognominum uſum didicerint, aut ab antiquis Latinis acceptum retinuerint. Sed num Seculo Octavo & Nono haec ipſis fuerint, quae noſtris nunc auribus ſonant, an verò poſteri potius gentem ſuam in antiquiſſimis ſuae Urbis Magnatibus ſe inveniſſe putarint,
B aliorum judicium eſto. Ego ſine teſtibus ac tabulis affirmare aliquid, aut decernere non auſim. Illud quidem certum, ſaltem Saeculo Decimo non paucos e Nobilibus Venetis Nomini ſuo Cognomen quoque addidiſſe. Jam ſupra vidimus diſertis verbis *Vitalem Candianum* ab Ottone Magno memoratum. Ita in altero Diploma-
C te Ottonis III. poſtea Auguſti apud Dandulum, obviam ſe facit nobis *Johannes Urſiolus, vel Urſeolus*, Nuntius *Petri Ducis Veneticorum* Anno DCCCCXCII. Erat hic idem Venetorum Dux Petrus ex eâdem Familiâ: ejus enim filium Ducem poſtea & ipſum Venetorum Petrus Damiani in Vita Sancti Romualdi appellat
D *Petrum Cognomine Urſeolum, qui Dalmatici Ducatus gubernabat habenas*. Charta quoque Anni DCCCCLXXVI. apud eundem Dandulum exhibet nobis concordiam initam a Sicardo Comite Juſtinopolitano *cum Domino Petro Urſeolo Venetiarum Duce &c. propter deceſſum Anteceſſoris Petri Candiani Ducis*. Adde Franciſcum Sanſovi-
E num, qui Lib. 13. de Venet. Urbe, Placitum innuit habitum Anno DCCCCLVIII. *in Curte Palatii Domni Petro Duce Candiano*. Quod tamen rem conficere uberius poteſt, Charta ab Ughellio producitur Tomo V. Ital. Sacr. in Catalogo Patriarchar. Venet. quae ſi germana ſtatuatur, & ab omni interpolationis ſuſpicione abſoluta, inviciſſime oſtendit, Anno DCCCCLXXXII.

LXXXII. admodum familiaria Venetis eo tempore fuiſſe Familiarum Cognomina. Illi enim Chartae ſubſcribit ingens Venetorum multitudo, exempli gratiâ *Baduarius Bragadino*, *Vitalis Graeco*, *Johannes Bembo*, *Dominicus Mauroceno*, *Dominicus Contareno &c.*

Praeter Venetos, ut hactenus vidimus, uſos longe ante ceteros Italiae Populos Cognominibus, Joannes Villanius Lib. 4. Cap. 9. & ſeq. Hiſtoriar. auctor eſt, Florentinos quoque antiquis Seculis eadem Cognomina adhibuiſſe. Recenſet etiam quamplurimas vetuſtas Familias, quarum non paucae illius aevo deſierant. Sua Villanius, ut omnes norunt, literis conſignabat circiter Annum MCCCXL. uſque ad MCCCXLVIII. Quare ne ipſum quidem ſat locupletem teſtem hac in re futurum nobis cenſeo. Proſtant ejus Urbis & reliquae Tuſciae Acta complura, aut adhuc in membranis ſcripta, aut jam evulgata, e quibus elucet, nequaquam ad majorem vetuſtatem aſſurgere Florentinae gentis Cognomina, quàm reliquarum Urbium Italici Regni. Olim quoque, hoc eſt circiter Annum MCCCCXC. Peregrinus Priſcianus, vir doctiſſimus inter Ferrarienſes, quum Annales Ferrarienſes ſcriberet, quorum partem, reliquis deperditis, Eſtenſis Bibliotheca adſervat, inquirebat, quales fuiſſent omnium antiquiſſimae Familiae Ferrarienſis Urbis. Innuit autem Chartam conſcriptam Anno DCCCCLXXIII. in qua memorantur *Guarinus Comes Ferrarienſis*, *Athelardus filius Guilielmi*, *Petrus de Patritia*, *Urſo Judex*, *Johannes Dativus* (ideſt Judex) *Petrus & Stephanus Dativi*, *Arderatus & Rambertus Comites*, *Leo de Andrea Conſul*, *Rofredo filius ejus*, *Leo Conſul*, *Gregorius de Daniele*, *Gregorius Conſul*, *Petrus Conſul filius Leonis Conſulis*, *Anſelmus Conſul filius Raimbaldo*, *Paulus Conſul*, *qui vocatur de Naſtaſia*, *Johannes*, *qui vocatur Criſtini*, *Petrus*, *qui vocatur Bordellus*, *Johannes*, *qui vocatur Vaſſallo*, *Leo Romani*, *Johannes*, *qui vocatur de Boſio*, *Petrus*, *qui vocatur Stancario*, *Ignezo*, *qui vocatur Imboſemato*, *&c.* Sunt heic, quae Cognomina videntur; ſed quae tamen pro Cognominibus accipienda non eſſe reor. Jam vides a patris, aut matris nomine pleroſque diſtingui. Alios Agnomen dignoſcendos praebet, qualia profectò ſunt *Bordellus*, *Imboſematus*, *Stancarius &c.* Ceteros patria ibi memorata, ut cum Scholaſticis loquar, identificat. Quare aliorum Italiae Populorum morem Ferrarienſis quoque in aſſumendis nominibus Gentilitiis mihi videtur fuiſſe imitatus.

Jam verò palam fiat, unde *Cognomina* originem duxerint, & ad ſignandos unius Familiae homines deducta fuerint: quod in maximum humani commercii, ac Hiſtoriae commodum conceſſit. Et primo Nobilibus viris adhaerere Cognomentum antiquitus coepit a loco dominationis, quum parentes in filios & nepotes eandem ditionem tranſmitterent, & inde Populus certam appellationem ſumeret internoſcendae nobilis, ac potentis illius Familiae. Ita Chriſtianiſſimis *Francorum Regibus* aut nullum Cognomen eſt, aut Cognominis loco eſt ipſius feliciſſimi Regni, cui a tot Seculis dominantur, magnifica appellatio. Nempe *la Caſa di Francia* quum dicimus, continuo intelligimus illam omnium vetuſtiſſimam, ac celebratiſſimam, cui Francicum, ſive Gallicum Regnum ſubeſt. Ita quum nominamus Auguſtiſſimam, ac nobiliſſimam *Auſtria-*

cam Familiam, quae tot Caeſares hactenus Romano Imperio dedit, atque utinam plures dare pergat, nihil aliud ſignificamus, quam Familiam illorum ſublimium Principum, quae Ducatum, ſive Archiducatum Auſtriae a multis Seculis regit. Eſt autem plerumque vetuſtatis & nobilitatis indicium, praecipue in Potentibus Cognomen, ſive Gentilitium Nomen, a Provincia, Urbe, aut loco aliquo arceſſere; ſaepe enim ac ſaepius inde perducimur ad agnoſcendum, olim quoque eaſdem Provincias, Civitates, aut Loca earum Familiarum ditioni ſubfuiſſe. Neque alia nomenclatura *Regiam Sabaudicam*, aut *Ducalem Eſtenſem* a ceteris Familiis nunc ſecernit, niſi quod antiquis Seculis *Comites Sabaudiae* illa dedit, haec *Marchiones Eſtenſes*. Et Principes quidem Ateſtini, ut oſtendi in Antiquitatib. Eſtenſib., vel ante Annum a Chriſto nato Milleſimum *Marchiones* nuncupabantur, appellatione profecto parum nobis commodâ, quum non ſatis conſtet, cui Marchiae tunc dominarentur. Ubi verò tandem acceſſit praeclariſſimo huic titulo ſingularis nota ditionis *Eſtenſis*, tunc ſublata eſt omnis errandi occaſio. In Germania & Gallia Principum ac

A nobilium Familiarum quamplurimae ex hoc fonte praeclariſſimum ſuum Cognomen accepere, illudque retinent, ſi tamen inter Cognomina recenſendam ejuſmodi honorificam appellationem ſtatuere fas eſt. Neque ſecus factum videas in Regno Neapolitano, ubi Magnatum Familiae ab antiquis tantùm Comitatibus aut Feu-

B dis Gentilicia Cognomina deducunt. Illud etiam in Mutinenſibus ac Regienſibus Familiis Nobilitate praeſtantibus olim cernere erat, ut de mihi notioribus loquar. Sed fateor, me heic in multas tenebras incurrere: nam ut ut aliquibus revera Cognomentum a Feudis atque a ditionis alicujus loco obvenerit, plurimi

C tamen ſe mihi paſſim offerunt, quos locus & patria tantùm a ceteris ſecrevit, ſed quibus nulla ditio in eadem loca fuit. Porro quis ſibi tribuat in tanta temporum vetuſtate ac mutatione rerum commode haec poſſe diſtinguere? Exemplo erit Charta ad celebrem Comitiſſam Mathildem pertinens, quam authenticam vidi

D atque deſcripſi ex Archivo Monachorum Vallis Umbroſae degentium in Coenobio Piſtorienſi Sancti Michaëlis in Furcule.

Mathildis Comitiſſae donatio facta Monaſterio Sancti Salvatoris in Alpe Frontonis, Anno 1104.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnatione ejus Milleſimo Centeſimo Quarto*, *XIX. Calendas Februarii, Indicione XII.* Domina Comitiſſa Matildis *pro amore Dei, & anime ſue remedio conceſſit atque donavit ſex cultre de terra, que ſita eſt in Curte Pl.... Monaſterio Sancti Salvatoris, ſito Alpe Frontonis. Et ſi ullo in tem-*

E *pore ipſa, vel ſui ſucceſſore ..... vel cauſare de predicta terra contra ſupraſcriptum Monaſterium temptaverit, aut aliquo ingenio moleſtare inceperit, vel alicui dederit, aut contra datum aliquod fecerit, quominus predicto Monaſterio habere liceat, rem illam in duplum componere predicto Monaſterio ſupraſcripta Domina promiſit. Hoc actum eſt in pre-*

ſencia Epiſcopi Motinenſis, qui vocatur Dottus, *& Archipresbyteri Bonuti, & Aldeprandi Primicerii de Civitate Piſtoria. Et ad hoc rogati ſunt teſtes* Comes Albertus de Sabloneta, Ragimundus de Bagiſe, Ugo de Nonantula, Bernardus filius Imelde de Feroniano, Gorvolus de Feroniano, Siſſo de Bibianello, Wigelmus de Ferraria, Wido de Piſa, Bonitus Advocatus de Piſtoria, Bernardus Beneventanus. *Poſt penam autem ſolutam hoc ſcriptum in ſua maneat firmitate.*

Hoc actum eſt in Villa, que vocatur Carpenetum, que ſita eſt juxſta Civitatem Piſtoriam.

MA | TIL
DA | DEI
GRA | SI
QID | EST

Subſcripſi.

Ego Ardericus Judex interſui & ſubſcripſi.

Ego Sigefredus Judex & Tabellio manu mea ſcripſi & poſt tradita complevi & dedi.

Epiſcopo Mutinenſi, qui in Charta hac *vocatur Dottus*, nomen fuit *Dodo*. Heic autem habes *Albertum Comitem de Sabloneta*, quem titulus certus ditionis diſtinguit. Incertum eſt, an *Ragimundus de Bagiſe* (nunc *Baiſe*); *Ugo de Nonantula*, *Siſſo de Bibianello*, & *Corvolus de* Neroniano* (nunc *Fregnano*) iis locis Feudali titulo dominarentur, quum tamen multa ſint, quae eos Comitiſſae Vaſſallos fuiſſe indicant, & Corvuli eſſent *Capitanei de Fregnano*, ut ex aliis Actis patet. Certum denique eſt, a ſola patria diſcretos fuiſſe *Bernardum filium Imeldae de Feroniano* (ut diximus *il Fregnano*, provinciâ in Mutinenſi Ducatu comprehenſa) *Wigelmum de Ferraria, Widonem de Piſa &c.* Contra mihi nulla dubitatio eſt, quin dominationem in ea loca exercerent, unde Cognomentum traxere egregiae Mutinenſium Familiae *de Saxolo, de Rodilia, de Gomola, de Gandaceto, de Savignano, de Gerzano, de Varana, de Balugola, de Macreta,* ut alias omittam. Clariſſimum ipſum *Montecuculorum Marchionum* genus, quemadmodum noſtris, ita & antiquiſſimis temporibus, hoc eſt Saeculo Chriſti Duodecimo decurrente, Caſtro *Montiſculi* dominabatur, atque inter *Capitaneos Feroniani* celebre fuit. Ita in Regienſi Urbe nobiles Familiae *da Canoſa, de Seſſo, de Foliano, de Dallo, de Carpineto, de Palude*, atque aliae, a Caſtris ſibi ſubjectis Cognomen ſumſere. Unde verò vetuſtiſſima ac celeberrima *Rangonum* Mutinenſium progenies appellationem ſuam ceperit, nondum reſcivi; neque enim heic ulla ratio habenda eſt fabularum, quas Franciſcus Sanſovinus in Libro de Originib. Familiar. Illuſtr. Italiae, pag. 85. adfert de praeclariſſimae hujus Familiae origine. Ego illam ex Germania in Italiam ſub Friderico I. Auguſto commigraſſe opinor. Alibi in hoc ipſo Opere Chartam produxi, in qua Anno MCLXVII. nobis occurrit *Dominus Girardus Rangonus Imperatoriae Majeſtatis per Mutinae Epiſcopatum & Comitatum Legatus*. Ita Anno MCLXVI. eidem *Gerardo* data eſt a *Guelphone Duce Spoleti, Marchione Tuſciae &c.* inveſtitura *Curtis Gavaſſae*, teſte pergamena, quam Par. I. Cap. 30. pag. 290. Antiquitat. Eſtenſ. produxi. Conſtat

* Legendum *Feroniane* ex contextu Chartae Donationis.

ſtat autem ex Vita Sancti Meinwerci Epiſcopi Paterbrunnenſis Tom. primo pag. 539. Scriptor. Brunſvicenſ. Leinbnitzii, extitiſſe olim Caſtellum *de Rangun:* in Weſtphalia-ne, an in Saxonia, videant alii. Quidni Gerardus inde ſuum Cognomen in Italiam advexerit? Ita aliorum Nobilium Cognomenta ex eorum patriâ, aut ditionis loco profecta invenies. Apud Gallos id praecipue factum, atque hic uſus adhuc apud Nobiles conſtantiſſime conſervatur: Raphaël Volaterranus Lib. 22. Anthropologiae, *Columnenſium* originem inquirens, de ea, inquit, *nihil ſane exploratum. Auctorem tamen habeo, qui dicat eos ex Oppido Columna deſcendiſſe.* Recte Volaterranus; neque enim e Columna, quam in vexillis atque in ſtemmate nobiliſſima illa gens detulit, ſed quidem ab Oppido Columna, cui olim imperavit, gentiliciam appellationem ſortita fuit. Audi Pandulphum Piſanum in Vita Paſchalis II. Tomo III. pag. 355. Rerum Italicarum, qui circiter Annum MCIV. haec tradit: *His diebus Petrus de Columpna, Cavas ſcilicet Oppidum de jure Beati Petri, invaſerat: ſed dum aliena contumaciter retinere nititur, turpiter amiſit & Propria. Egreſſus Urbe Domnus Papa Cavas recepit. Columpna & Zagarolum, Oppida Juris Ipſius, ſapienter expugnata, prudenter ſunt capta.* Majori in lumine res collocabitur, ſi duas Chartas proferam e MSto Codice Cencii Camerarii, quum inde non ſolùm eadem veritas eluceat, & Columnenſibus reſtitutum poſtea fuiſſe Oppidum illud ediſcamus, ſed etiam praeſtantiſſimae gentis potentia Saeculo XII. luculentius intelligi poſſit.

Eugenius Papa medietatem Civitatis Tuſculanae, & Caſtra quaedam emit ab Oddone de Columna, Anno 1151.

IN *nomine Domini. Anno Incarnationis Dominicae Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Primo, Indictione XV. Menſe Decembrio die X. Septimo Anno Pontificatus* Domini Eugenii III. Papae. *Ego* Oddo de Columna, *conſentiente* fratre meo Carſidonio, *propria & ſpontanea mea bona voluntate trado, & jure proprietario concedo tibi* Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, *recipienti nomine & mandato Domini Papae Eugenii Tertii, ad partem Eccleſiae Romanae, ex contractu permutationis medietatem totius Tuſculanae Civitatis, & Arcis ipſius Civitatis, cum omnibus pertinentiis, & finibus & appendiciis ſuis, & acceſſionibus & ingreſſionibus & exitibus ſuis: cum terris cultis & incultis, paſcuis, pratis, ſilvis, fontibus, rivis, paludibus, & domibus urbanis & ſuburbanis, vinetis, olivetis, caſtagnetis, & cum omni dominio & guidonatico. Et omne jus & omnem actionem, quàm in predicta Civitate & ejus pertinentiis ex ſucceſſione Parentum meorum habere videor, do & trado tibi cum omni ſuo diſtricto, ad habendum, tenendum, poſſidendum, fruendum, & quicquid Dominus noſter Papa Eugenius, ſuique Catholici ſucceſſores facere inde voluerint, faciendum. Item concedo tibi praedicto Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis ad partem Domini Papae Eugenii III. & praedictae Romanae Eccleſiae, ob praedictam permutationem, Montem Porculi, cum omnibus ſuis pertinentiis, exceptis Terris de Columna, & Terris de Zagarolo.*

Inſuper pro ſupraſcripta permutatione do & concedo tibi ſupraſcripto Domino Bernardo Cardinali ad partem ſupraſcripti Domini Papae & praedictae Romanae Eccleſiae, omnem actionem & exceptionem, & omne jus, quod ego praedictus Oddo de Columna cum fratribus meis habeo in Caſtro Montisfortini, quod meum eſt ex permutatione, quam pater meus cum patre Tholomei fecit, & pater ſuus violenter, & dolo malo. poſſeſſione praedicti Montisfortini patri meo abſtulit. Omnem igitur, ut praedixi, actionem & omne jus, quod ad recuperandum praedictum Caſtrum Montisfortini, & ejus diſtrictum habeo, tibi praedicto Bernardo Cardinali ad partem praedicti Domini Papae & praedictae Romanae Eccleſiae, ex cauſa praedictae permutationis cedo & trado & tribuo. Pro qua permutatione & ceſſione & traditione ego Oddo de Columna accepi a te Domino Bernardo Cardinali, ut dixi, Sancti Clementis, & mandato praedicti Domini Papae totum Caſtrum Trebani proprietario jure, & centum decem Libras Denariorum Papienſium, & centum quadraginta Libras Denariorum Lucenſium. Quam meam permutationem, & omnium praedictarum rerum traditionem & ceſſionem, ſicut ſupra legitur, ratam habere, minimeque corrumpere, & ab omni perſona omni tempore defendere, me, meoſque ſucceſſores promitto. Quod ſi omnia, ſicut praedictum eſt, non fecerimus & non obſervaverimus, obligo me, meoſque ſucceſſores, & per ſtipulationem ſpondeo nomine poenae duplum ſupraſcriptae rei, quam tibi trado, praeſtare tibi, qui ſupra Cardinali Sancti Clementis ad partem praedicti Domini Papae Eugenii, & praedictae Romanae Eccleſiae: & poenâ ſolutâ omnia, quae ſuperius leguntur, firma & illibata permaneant.*

Actum prope Caſtrum Fluminariae in Eccleſia Sanctae Mariae, praeſentibus bonis hominibus, quorum nomina ſubtus leguntur. Quia in tali ordine ſcribere rogavi Dominum Johannem Notarium ad futuram rei memoriam.

Docibilis, teſtis rogatus.

Gottifridus Montiſcelle, teſtis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, teſtis rogatus.

Donnellus, teſtis rogatus.

Malavolta, teſtis rogatus.

✠ Ego Johannes Signinus Notarius ſanctae Romanae Eccleſiae ſcripſi, & tale ſignum feci.

Praedictae etiam permutationi aſſenſum praebuit Gregorius Paſcibove, Anno Dominicae Incarnationis, & Indictione ſupraſcripta, die XVII. Menſis Decembris, praeſente me Johanne ſupraſcripto Notario, & praeſentiâ Docibilis Dapiferi Domini Papae, & Johannis Runtionis, & Donnelli, rogatorum teſtium.

Actum eſt autem hoc in Domo Sanctae Luciae juxta eamdem Eccleſiam, & rogatu praedicti Gregorii Paſcibove haec ſcripſi ego Johannes Notarius Signinus Domini Papae Scriniarius, & tale ſignum feci.

Oddonis Frangipanis Charta, per quam juri pignoris, quod ſibi erat in Civitatem Tuſculanam, renuntiat, Anno 1152.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Secundo, Indictione Prima, Menſe Decembris XXIX. Septimo Anno Pontificatus Domini Eugenii III. Papae. Ego Oddo Frajapanis *profiteor me*

me receptſſe triginta Libras Denariorum Papienſium a Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, *mandato* Domini Eugenii Papae III. *ſolvente, pro omni jure pignoris Tuſculanae Civitatis, quam ab* Oddone de Columna *intus & foris habebam & poſſidebam. Promitto etiam tibi praenominato Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, vel alii nomine ſanctae Romanae Eccleſiae accipienti, reddere inſtrumenta pignoris, quae a praenominato* Oddone de Columna *accepi, ſi aliquo tempore invenire potuero: quod ſi non fecero, ipſa inſtrumenta pignoris nullius momenti ſint, & hoc omni tempore in ſua firmitate permaneat. Haec omnia, quae ſupra notantur, rata habere, minimeque corrumpere me, meoſque ſucceſſores promitto. Quod ſi non fecero, & omnia, quae ſupra dicta ſunt, non obſervabo, obligo me, meoſque ſucceſſores tibi Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, tuiſque ſucceſſoribus, recipienti pro Eccleſia Romana, poene nomine quadraginta Libras Denariorum Papienſium. Solutâ poenâ Chartula in ſuâ permaneat firmitate. Unde hi ſunt teſtes:*

Docibilis Dapifer, teſtis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, teſtis rogatus.

Donnellus, teſtis rogatus.

✠ *Ego Johannes Signinus, ſanctae Romanae Eccleſiae Notarius, rogatus ſcripſi, & tale ſignum feci.*

Animadverte, qui tunc foret ritus Romanae Curiae. *Ab Incarnatione* numerabatur Annus, & nihilominus a Kalendis Januarii illius exordium ducebatur. Indictio autem adhuc a Septembri Menſe ſuum curſum capiebat. Atque ea quidem, quae hactenus differui, uſum habitura ſunt in exploranda origine Nobilium Familiarum praeſtantium Mediolani, exempli gratia *de Caſtilliono, de Carcano, de Marliano, de Landriano, de Arciago, de Rhaude, de Birago, de Buis, ſeu de Buiſo, de Turre* quae ex Gallia Mediolanum ſe contuliſſe fertur, &c. Illud tamen non omittendum, multas eſſe ubique Familias, praeſertim in vulgo, quibus Cognomen a loco aliquo acceſſit, non quòd olim ibidem dominarentur, ſed quod inde egreſſi illorum Majores pro Cognomine patriam ſumſerint. Nam & antiquitus non paucos a ceteris diſtinguebat locus nativitatis aut incolatus.

Secundò fuere Cognomina, quibus originem dedit proprium alicujus Nomen. Quod contigit, quoties filii, ut ſuam ab aliis ſtirpibus progeniem diſtinguerent, nomen Patris, aut Matris, uti jam vidimus, proprio ſuo adjungebant. Quod ſi celebris erat fama, aut potentia parentum illorum, pergebant etiam Nepotes & poſteri nomen primi illius parentis Cognominis loco adhibere. In Charta Lucenſis Archiepiſcopii, ſcripta Anno Chriſti DCCCCXC. *Farolſus & Teudegrimus, filii quondam Farolfi* ab Adalongo Epiſcopo Lucenſi quoſdam agros libellario titulo accipiunt. In tergo pergamenae antiquis characteribus ſcriptum legitur: *Datum Farulfo & Teudegrimo germanis quondam Farolfi, de quibus deſcendunt Lambardi quidam de Sancto Miniate, ſcilicet Cavalca Lambardus & filii, ſcilicet Arigettus Vicecomes Epiſcopatus in Tempiano, & Tojano, & Cornuli, & ejus finibus. Et vocantur modo filii Farulfi: & eſt Feudum eorum.* Animadverte vocem *Lambardi* pro *Lombardi*, qua Nobiles olim deſignabantur, uti jamdiu monuerat vir ſingularis judicii Camillus Peregrinius. Ita in tergo alterius Chartae ſcriptae *Anno Primo Domni noſtri Karoli Regis, Septimo Kalendas Octobris, Indictione XIV.* ideſt Anno

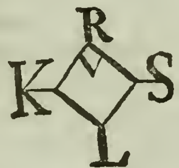
Anno DCCCLXXX. legitur: *Habent in Feudum Lambardi de Ghezanc Vallisberae*. Sed nunc audi Ricordanum Malaſpinam, qui in Hiſtor. Florent. Cap. 34. Tomo VIII. pag. 903. Rer. Italicarum, haec habet: *Ancora erano venuti ad abitare a Firenze la ſchiatta de' Figiovanni: e queſti furono antichiſſimi e gentiliſſimi uomini ricchi in Firenze*. Hoc eſt, *Filii-Johannis* appellabantur iſti ab aliquo illuſtri Viro, cui *Johannes* nomen fuit, deſcendentes. Subdit Malaſpina: *Di queſta Famiglia n' uſcirono e diſceſono più Famiglie per innanzi, ſiccome furono Fighineldi, Firidolfi &c.* Nimirum quum in plures lineas horum deinde proſapia accreverit, e ſtipitibus ſuae lineae Cognomen ſuum unaquaeque accepit, ita ut hi *Filii-Ghineldi*, illi *Filii Ridolfi* nuncuparentur. Eadem e Malaſpinâ mutuatus Joannes Villanius, in ſuam Hiſtoriam intulit. Ita & alibi memorantur *i Fifanti*, hoc eſt *Filii-Fanti*, & *i Figliuoli Petri &c.* Eumdem ritum Angli quoque & Sueci alicubi retinent. Par autem exemplum noſtra haec regio olim dedit, nempe *Filios Manfredi*, unde egregiae celebreſque Familiae procreatae ſunt, nempe *Piorum*, olim Carpi Dominorum, & adhuc Principis titulo utentium, *Picorum*, quondam Mirandulae dominantium, uti & *Papazzonum*, *Fantium*, *Padellarum*, praeſertim verò *Manfredorum* in Civitate Regienſi illuſtrium Marchionum, atque aliae, quae aut defecere, aut opibus attritae infimum nunc locum tenent, quanquam adhuc privilegiis & appellatione *Filiorum Manfredi* ſub Mutinae Sereniſſimis Ducibus fruantur. In antiquis Regeſtis Reipublicae Mutinenſis legitur *Cittadinantia* Mutinae, quam Anno MCLXXIX. jurarunt *filii Manfredi*, *vi-*

A *delicet Pius*, *Paſſapuntus*, *Manfredinus*, *Infans*, *Albertus de Borzano*, *Manfredinus de Pizo*, ſeu de Pico, *& Guidetus*. Et quidem Pii perpetuo uti Cives Mutinenſes ſeſe habuere, atque ab aliis quoque ſunt habiti. In Collectaneis Priſciani Anno MCCLXIII. *Landulfus Dei gratiâ Monaſterii Sancti Silveſtri de Nonantula* Abbas inveſti-
B vit jure honorifici Feudi *Dominum Bernardinum Padellam*, *Dominum Guidonem Domini Falſagrati*, *Dominum Albertinum & Dominum Conſtantinum de Pedochis*, *Dominum Philippum & Dominum Albertinum filios Domini Azolini*, *Dominum Anzolinum & Dominum Johannem de Boniſatiis*, *Dominum Manfredum & Dominum Ariverium Bel-*
C *lablonde*, *Dominum Matthaeum & Dominum Paganellum de Papazonibus*, *Dominum Manfredum*, *Dominum Gerardum*, *Dominum Leonardum & Dominum Bernardinum de Piis*, *Dominum Nicolaum de Prendepartis*, *Dominum Rainerium*, *Dominum Manfredum*, *Dominum Udoricum*, *& Dominum Gerardum de Fante*, *de FILIIS MANFREDI*, *de omni*
D *& toto eo*, *quod ipſi & ſui Majores tenuerunt in Feudum a Monaſterio Nonantulano*. *Videlicet de tota Curia*, *diſtrictu*, *& Curte Curtilis: de tota Curia*, *diſtrictu*, *& Curte Gavelli: de Sancto Martino in Spino: & de eo, quod habuerunt ſui Majores, & habent ipſi in Curia Sorbariae, & in Curia Ronchalium, & in Curia Sancti Felicis &c.*
E Ecce in quot ramos diffuſa jam fuerat arbor *Filiorum Manfredi*; & nihilominus heic nulla mentio eſt Manfredorum & Picorum, qui tamen in aliis Chartis conſpiciendos ſe praebent, ac potiſſimum in Charta Anni MCCCXLVIII. apud praelaudatum Priſcianum. Ibi diviſio legitur facta inter *domos & caſales de Filiis Manfredi*, ſcilicet *de Piis*, *de Pizis de*

de la Mirandola, *de Papazonis*, *de Manfredis*, *de Pedochis*, *de Azolinis*, *de Padellis*, *de Fante*. Sed quandonam, petat aliquis, Manfredus iſte tot filiorum ſator in vivis fuit? Mi- A randulae ſe mihi obtulit Diploma Caroli Magni, quod ſubinde in Archivum Eſtenſe inlatum, nunc in publicum diem eſt efferendum.

Praeceptum Caroli Magni Auguſti, quo Manfredum Langobardum Civem Regienſem reſtituit in poſſeſſionem omnium fortunarum ſuarum, Anno 808.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Karolus *ſereniſſimus* Auguſtus *a Deo coronatus*, *pacificus Imperator*, *Romanum gubernans Imperium*, *qui & per miſericordiam Dei* Rex Francorum & Langobardorum. *Notum ſit omnium fidelium noſtrorum magnitudini*, *praeſentium ſcilicet & futurorum*, *qualiter nos Deo favente*, *& ſanctorum Principum Apoſtolorum merita inter*.... *Regnum Langobardorum adqueſivimus*, *& pro credendis aliquos Langobardos foras Patriam in Francia ductos habuimus*, *quos inpoſtmodum ad deprecationem dilecti* Filii noſtri Pippini *glorioſi* Regis *ad Patriam remiſimus*, *& eorum legitimam hereditatem*, *quam habuimus*, *in ſcripto revocatam reddere aliquibus juſſimus*. *Ex quibus unus ex illis nomine* Manfredus de Civitate Regia *ad noſtram accedens clementiam*, *ſerenitati noſtrae petiit*, *ut per Praeceptum auctoritatis noſtrae omnes res quaſcumque tunc temporis juſte & rationabiliter in hereditate legitima poſſidere videbatur*, *quan-* B *do in Francia ductus eſt*, *& Nos ei inpoſtmodum reddere juſſimus*, *denuo pleniſſima deliberatione redere & confirmare deberemus*. *Cujus petitionem denegare noluimus*, *ſed pro mercedis noſtrae augmentum*, *& aelimoſina antedicti Filii noſtri ita conceſſiſſe*, *& in omnibus confirmaſſe cognoſcite*. *Praecipientes ergo jubemus*, *quod perpetualiter circa eum ma-* C *nere volumus*, *ut quandiu Nobis ac dilecto Filio noſtro fideliter deſervierit*, *omnes res*, *ut diximus*, *proprietatis ſuae*, *undecumque tunc tempore juſto tramite veſtitus fuit*, *quando in Francia per juſſionem noſtram ductus eſt*, *& nos ei inpoſtmodum reddere juſſimus*, *deinceps per hanc noſtram auctoritatem jure firmiſſimo teneat atque poſſideat*: *ut vel* D *quidquid exinde facere voluerit*, *liberum in omnibus perfruatur arbitrium*. *Et ut haec praeceptio atque confirmatio noſtris futuriſque temporibus inviolata permaneat*, *manu propria ſubtus corroborare decrevimus*, *& de anulo noſtro ſigillari juſſimus*.

Signum

Domni Karoli piiſſimi ac ſereniſſimi Imperatoris.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Hado ad vicem E...... *anbaldi ſcripſi & ſubſcripſi*.

Data

Data XVI. Kalendas Auguſtas, Anno VIII. Chriſto propitio Imperii noſtri, & XL. Anno Regni noſtri in Francia, & XXXVIII. in Italia, Indictione Prima.

Actum Aquiſgrani Palacio noſtro in Dei nomine feliciter. Amen.

Praefert pergamena Diplomatis hujus Notas fere omnes germani atque autographi Privilegii, videlicet characteres illi convenientes aevo, & ſigna Cancellariae Imperialis, locum quoque Sigilli cerei deperditi. Unum tamen reſtat, quod ſuſpicionem falſi ingerit. Nimirum conſentit quidem *Annus Octavus* Imperii Caroli cum *Indictione Prima*. Congruit & *Annus Quadrageſimus* Regni Francici: ſed *Annus Trigeſimus octavus* Regni Italici a recta Chronologia diſcordat, quum Anno DCCCVIII. decurreret Annus *Trigeſimus Quartus*, non vero *Trigeſimus Octavus*. Ad haec ultra morem ſubtilis mihi viſa eſt eadem Pergamena. Quare dubius haerere cogor, atque opinari, tutius petendum eſſe a Saeculis poſterioribus *Manfredum*, Piae, Picae, Papazonae, Pedochae, aliarumque Familiarum propagatorem. Fuit revera & alter *Manfredus* vivente Comitiſsâ Mathildâ, cujus filio *Ugoni* ipſa in Feudum conceſſiſſe traditur *Curtem Quarantulae cum Caſtello Mirando*. Tabulas evulgavit Contelorius in Monumentis Comitiſſae Mathildis; quas tamen non unam ob cauſſam ſpurias arbitror. Verùm minime his opus eſt ad ſtatuendum, floruiſſe ſub Mathilda Comitiſſa *Ugonem filium Manfredi*: ipſe enim teſtis adfuit pluribus ejuſdem Mathildis contractibus, uti ex monumentis a ſupra laudato Abbate Bacchinio productis conſtat; quibus Chartam adde a me editam ſupra in Diſſertatione VI. *de Marchionibus*, ubi occurrunt *Albertus & Hugo filii Maginfre-*
A *di*, ſeu Manfredi, Anno MCXIII. in comitiva ejuſdem Comitiſſae Mathildis; ita ut vix falli poſſit, qui Ugonem illum cenſeat, Mathildae fuiſſe Vaſſallum, quemadmodum videtur & *Opizo de Gonzaga*, ibi pariter ſaepe memoratus, a quo nobiliſſimam gentis Gonzagae ſobolem prodiiſſe antea ſum opinatus in Praefa-
B tione ad Hiſtoriam Mantuanam Platinae, Tomo XX. Rer. Italicarum. Quum ergo *Manfredus*, ſive *Maginfredus* Ugonis illius pater Saeculo Undecimo floruerit, ſuſpicandi locus eſt, ab illo potius *filios Manfredi* deſcendiſſe, ejuſque Nomine pro Cognomine poſteros uſos fuiſſe, donec in plura capita propagati, ut unam ab al-
C terâ lineam diſtinguerent, nomina ſubſequentium Magnatum, hoc eſt *Pii*, *Pici*, *Papazzonis*, & aliorum, in proprium Cognomen aſſumſere. Neque ab alio fonte, quàm a Nomine parentis in Cognomentum converſo, complures Neapolitanae & Florentinae Familiae olim gentiliciam appellationem traxiſſe videntur,
D cujuſmodi fuere *Coſtanzo*, *Agneſe*, *Andrea*, *Pandone*, *Matteo*, *Daniele*, *Vincenzo*, *Aleſſandro &c.* aut *Uberti*, *Ubertini*, *Alberti Comites*, *Guidones Comites*, *Girolami*, *Donati*, *Tedaldini*, *Philippi*, *Rudulphi*, *Alberici*, *Cipriani*, *Lamberti*, *Tebaldi*, *Arigucci*, atque alii: neque enim omnes recenſere oportet, uti neque in aliis Ita-
E liae Civitatibus ejus rei exempla perquirere. Praeterire tamen non poſſum clariſſimam *Urſinorum* Familiam, illuſtre videlicet Romanae Urbis ornamen-

mentum, quae Summos non ſemel Eccleſiae Paſtores, & nuper etiam Benedictum XIII. Pontificem Maximum dedit. Raphaël Volaterranus Lib. 22. Anthropolog. (Petrarchâ etiam in teſtem advocato, jure-ne, is viderit) Urſinae gentis originem ab Anno Chriſtianae Aerae DLXXX. deducit. Inde ipſe, aliique poſt ipſum, Familiam hanc vel in remotiſſimis Saeculis ſplendentiſſimam nobis exhibuere, fabulis fabulas (ſit verbo venia) contexentes. Ego, quae certa habeo, tantùm proferam: neque enim dubiis documentis, eoque minus mendacio praeſtantiſſima illa gens indiget, ut in Orbe noſtro luculentiſſime effulgeat. Meâ ergo ſententiâ non ab Urſinis ſub Romana Republica florentibus, neque ab Urſo in eorum Vexillis picto, ſed ab *Urſo* quodam Nobili Viro *Urſina* Gens appellationem ſuam traxit, nomine illius ſenſim in Cognomen converſo. Proinde antiquis temporibus *de filiis Urſi* eorum progenies appellabatur. Ex hac Familia primus in Romanum Pontificem adlectus eſt Anno MCXCI. Hyacinthus Sanctae Mariae in Coſmedin Diaconus Cardinalis, qui *Caeleſtini III.* nomen aſſumſit. Diu, atque ab ipſo Baronio ignoratum eſt, hunc ex *Urſina* Gente procreatum fuiſſe, quod in antiquis Catalogis duntaxat appelletur *filius Petri Bubonis*. Sed nunc res extra controverſiam poſita eſt. Audi Auctorem Vitae Innocentii III. quem Caeleſtinus habuit Succeſſorem, Tomo III. pag. 564. Rer. Italicarum. Narrat ille ſeditiones Anno MCCVIII. Romae excitatas, *quarum incentores & auctores fuerunt Filii Urſi, quondam Caeleſtini Papae Nepotes, de bonis Eccleſiae Romanae ditati, hac occaſione dumtaxat, quod inter domum Petri Bobonis, ex qua ipſi per Patrem deſcenderant, & domum Romani de Scorta, ex qua Dominus Papa per Matrem deſcendit, veteres aemulationes fuerunt*. Infra is addit, *captam quamdam Turrim Filiorum Urſi, propter injuriam perpetratam &c.* Ad hujus gentis decus acceſſit Anno MCCLXXVII. *Nicolaus III.* Romanus Pontifex, vir celebratiſſimus, ex Urſinorum progenie natus, & in ipſa ditanda & extollenda minime poſtea parcus. In Vita Caeleſtini V. Papae a Jacobo Sancti Georgii ad Velum Aureum Cardinali, circiter Annum MCCCXIII. ſcripta, Tomo III. pag. 612. Rer. Italicar. editâ, haec de Matthaeo Rubaeo Cardinali Urſino habentur:

------- genuit quem Nobiles Urſae
Progenies, Romana Domus, veterataque magnis
Faſcibus in Clero, pompaſque experta Senatus:
Bellorumque manu grandi ſtipata parentum;
Cardineos apices, necnon faſtigia dudum
Papatus iterata tenens.-------

En rurſus indicari vides duos ex Urſina gente Pontifices Romanos, hoc eſt, *Caeleſtinum III.* & *Nicolaum III.* Heic autem *Urſae progenies* appellatur Cardinalis ille Urſinus. Fortaſſe ſcriptum fuerit *Urſi progenies*. Haec olim ejus Familiae nomenclatura uſitatior. Sallae quoque ſeu Sabae Malaſpinae in Chronici Siculi Lib. 3. Cap. 20. Tomo VIII. pag. 835. Rer. Italicarum, nominantur ad Annum MCCLXVII. *Dominus Neapoleon*, & *Matthaeus frater ejus de Filiis Urſi*, ambo ſubinde Cardinales. Eidem quoque memoratur *Dominus Rainaldus de Filiis Urſi*. Nam vel ad ea uſque tempora multi Romanorum Nobilium Patris mentione facta duntaxat ſeſe deſi-

deſignabant. Refert Cardinalis Baronius ad Annum Chriſti MCLXXXVIII. Chartam concordiae initae inter Clementem III. Papam, & Senatum Romanum. Sed Nomina Senatorum in Codice, quo ille uſus eſt, deſiderabantur, eaque a me reſtituta fuerunt ope Codicis Eſtenſis in Tomo III. Rer. Italicarum. Verùm nunc decrevi tabulas eaſdem e MSto Codice Eſtenſi deſumtas, integras ac emendatiores evulgare, in quibus animadvertas, *dare Senatoribus Presbyteria conſueta*, nihil aliud fuiſſe, quàm *Donativa*, quae Summi Pontifices interdum diſtribuere Magiſtratibus Romanorum conſueverunt, uti ſupra oſtendi in Diſſertatione III. *de Roman. Imper. electione*.

Concordia inter Dominum Papam Clementem III. & Senatores, Populumque Romanum, ſuper Regalibus & aliis Dignitatibus Urbis, Anno 1188.

S*Anctiſſimo Patri & Domino*, Clementi, *Dei gratiâ* Summo Pontifici & univerſali Papae, *Senatus Populuſque Romanus ſalutem, & fidele cum ſubjectione ſervitium. Dignitas Senatus, Populique Romani in optimum ſtatum roboratur, & Reipublicae nimium confert, ſi pacis concordiam inter ſacroſanctam Eccleſiam, & inclytam Urbem firmiter ſtabilitam ad poſterorum memoriam ſolemni ſcripturarum exaratione reducamus, ne fortè per negligentiam* (a) *vel ſocordiam inaeſtimabilis pacis veritas temporis lapſu depereat; quae ſuae excellentiae praerogativa ab omnibus eſt tam colenda, quàm perpetuis temporibus obſervanda. Per abundantiam namque pacis,* (b) *auxiliante Deo Patre creſcit defenſio; & Eccleſiae Romanae, atque Urbi egregie dignitas conſervatur illaeſa. Hinc agrorum fertilitas procreatur, quae in uſum humanae vitae multiplici commoditate porrigitur; per quam equidem nobis & vobis, ceteriſque illam conſervantibus utilitates & lucra generantur quamplurima, & hoſtibus noſtris veſtriſque male merentibus digna praeparantur exitia. Proinde, piiſſime in Chriſto Pater, & Domine, tenores ejuſdem Pacis ad perennem rei memoriam per praeſentem Senatoriae dignitatis paginam* (c) *de certo ampliſſimi Ordinis Sacri Senatus, & aliorum quamplurimorum tam Sapientum quam multorum Prudentum virorum conſulto duximus roborandam, & vobiſcum taliter componendam. Videlicet, ad praeſens reddimus vobis Senatum, & Urbem, ac Monetam. Tamen de Moneta habebimus tertiam partem, ſicut inferius continetur. Item Eccleſiam Beati Petri abſolutam reddimus, & Epiſcopatus, & alias Eccleſias obligatas pro guerra reddimus abſolutas hoc modo, quod de tertia parte Monetae, quam Senatus habebit, ſingulis annis exonerentur, donec tota pecunia, pro qua* (d) *obligata ſunt, ſolvatur: & ſicut ſors minuetur, ita minuantur uſurae pro rata parte. Reddimus omnia Regalia tam infra quàm extra Urbem, quae tenemus, praeter Pontem Lucanum, quem tamen* (e) *non refutatis*

futatis

(*a*) Alter Codex Eſtenſis habet: *ſeu diſcordiam inaeſtimabilis.*
(*b*) *auxiliante Deo Patriae creſcit*
(*c*) *decreto*
(*d*) *obligatae ſunt*,
(*e*) *non refutatis. Et de his, quae*

ſutatis his, quae alii tenent, non faciemus vobis contrarium. De Capitaneis ſimiliter, (f) *ſalvo quod ex eis infra ſcriptum eſt. Defendemus omnes dignitates & honores Urbis ad opus & utilitatem veſtram & Romanae Eccleſiae. Et tam nos Senatores quam alii Senatores, qui erunt per tempora, ſingulis annis jurabimus fidelitatem & pacem vobis & Succeſſoribus veſtris, ſicut conſuetum eſt. Et faciemus, quod omnes perdentes, ſuſceptis emendationibus, ſicut concordatum fuerit, faciant inde refutationem per publicum Inſtrumentum vobis, Succeſſoribuſque veſtris, & Romanae Eccleſiae. Et quocumque modo Tuſculanum dirui contigerit, nihilominus omnes poſſeſſiones & tenimenta ejus intus & extra* (g) *cum omnibus bonis & rebus eorum ſint in jure & poteſtate Romanae Eccleſiae.* Vos autem dabitis Senatoribus, *qui erunt per tempora, Beneficia, &* Presbyteria conſueta: *item Judicibus, Advocatis, Scriniariis a Romano Pontifice ordinatis, & Officialibus Senatus* Presbyteria conſueta dabitis. *Deperdentibus autem res eis ablatas per Maſnadam Romani Pontificis, & Forisfactores, & Tuſculanenſes per guerram, ſicut promiſſum eſt a vobis per concordiam, emendabitis, ſalvis exceptionibus a vobis factis; quibus* (h) *dependentibus obſervabitis conventiones a vobis factas, ſicut cum eis conveniſtis; & deperdentes obſervabunt vobis conventiones ab ipſis factas, ſicut vobiſcum convenerunt.*

Et dabitis ſingulis annis pro reſtauratione murorum hujus excellentiſſimae Urbis centum Libras bonorum Provenienſium. De Tuſculano ſcilicet, quocumque

A *modo ad manus noſtras devenerit. Infra dimidium annum omnes muros, & Carbonaria Civitatis, & Roccae Tuſculani, & Suburbiorum dabitis nobis ad diruendum, quos & quae numquam reficietis, nec refici facietis in vita veſtra: retentis & ſalvis tam vobis quam Succeſſoribus veſtris, & Romanae Eccleſiae, omnibus poſſeſſionibus, tenimen-* B *tis, & pertinentiis ejuſdem Tuſculani intus & extra, cum hominibus rebuſque eorum. Quod ſi hinc uſque ad Kalendas Januarias dictum Tuſculanum ad manus noſtras non venerit, tunc excommunicabitis Tuſculanos: & per fideles veſtros de Campania & de Romania cogetis eos perficere de Tuſculano, quod dictum eſt ſupra, cum adjutorio noſtro.* C *Propter hoc autem nos Senatores Pacem & ſecuritatem vobis, & Epiſcopis, & Cardinalibus, totique Curiae veſtrae, & euntibus ad Curiam, & moram facientibus & redeuntibus jurabimus, ſalvis juſtitiis Romanorum, quas petent bona fide, ſine malitia. Et inſuper vos eligetis per ſingulas Contradas univerſarum Regionum Urbis decem Viros ſine* D *malitia, de quibus nos Senatores faciemus* (i) *vobis jurare veſtriſque hanc Pacem, cum Beneficiis, quae a Romana Curia habere conſueverunt. Et ſi plures hanc Pacem jurare voluerint, nos Senatores permittemus. Si ad defenſionem Patrimonii Beati Petri Romanos vocaveritis, ipſi ibunt cum expenſis, quas praedeceſſores eorum a Romana Curia habere* E *conſueverunt. De Capitaneis ſit ſalvum Urbi & Populo Romano quidquid ab eis* (k) *conventum eſt, & permiſſum Romae per ſcriptum & juramenta, ac plenarias, & ſtararias, ac praecones: ſal-*

(f) *ſalvo jure, quod*
(g) *cum hominibus & rebus*
(h) *quibus deperdentibus*
(i) *vobis jurare quinque hanc*
(k) *conventum & promiſſum eſt Romae per ſcriptum & juramenta, & plejarias, & ſtajarias, ac preſones ſalvâ*

A *ſalvâ proprietate Romanae Eccleſiae, quam de Praeneſtina Civitate habet, & ſalvo bominio Capitaneorum, quod debent vobis & Romanae Eccleſiae.* (l) *Tibur non recipietis ad detrimentum, & damnum Urbis; ſed ſi Tiburtinos impugnare voluerimus, non facietis nobis contrarium. Monetam facietis fieri intra Urbem, ubi vobis placuerit: de qua tertiam partem dabitis Senatoribus per tempora.* B *Si nos praecepto veſtro guerram alicui fecerimus, & propter hoc nobis aliquis contrarium fecerit, juvabitis nos inde, atque defendetis* (m) *cum adjutorio noſtro. Omnia ſupradicta vos, & univerſi Epiſcopi, & Cardinales Romanae Eccleſiae, & pro vobis, & Succeſſoribus veſtris* (n) *promittetis obſervare Senatui, Populoque Romano in perpetuum.* C *Et nos Senatores & univerſus Populus Romanus promittemus pro nobis, & ſucceſſoribus noſtris, omnia iſta obſervare vobis, & toti Curiae,* (o) *Succeſſoribuſque veſtris in perpetuum. Haec omnia bona fide, & ſine fraude ab utraque parte obſerventur. Ut autem compoſitio iſta perpetuis temporibus illibata conſiſtat, eam decreto Senatus confirmamus,* D *& praeſentis ſcripti patrocinio communimus. Auctoritate itaque Omnipotentis Dei, & Magnificentiſſimi Ordinis Senatus Edicto firmiter praecipimus, ut nullus noſter Concivis, amicus, vel fidelis contra haec,* (p) *quae perſcripta & firmiter ſtabilita ſunt, aliquo modo venire praeſumat, ſi amorem & bonam noſtram voluntatem habere deſiderat:* E *alioquin iram Ampliſſimi* (q) *Senatorii, & metuendi Populi Romani graviſſime incurrat & odium.*

Actum XLIV. Anno Senatus, Indictione ſextâ, menſe Madii die ultimo; juſſu Senatorum Conſiliariorum, Angeli Ser Romani de Pinea: Bobonis Stephani de Octaviano: Petri Stephani de Tranſtiberim: Romani Senebaldi: Rainerii Rainaldi de Ramucio: Johannis de Schinando: Caſari Bartholomaei: Petri Nicolai: Fuſconis de Berta: Bubonis Donnae Scottae: & Ilperini Domnici. Et Senatorum, Stephani Centebracae: Petri Berardi: Centii Muti: Johannis Centii: Guidonis Bobonis: *Johannis Leonis: Johannis Parentii: Gregorii Malebranchae: Guidonis Roffredi: Jordani de Ponte Sancti Petri: Oddonis Caputferri Romani: Johannis de Flajano: Petri Johannis Adae: Centii de Gulferano: Stephani Judicis: Nicolai Buccaemazi: Gerardi Petri de Gerardo: Jaquinti de Toſto: Piſcionis Nicolai: Johannis Saxonis: Johannis Guidonis de Papa: Petri de Gerardo: Johannis Bartholomaei: Johannis Centii: Benonis Petri de Octaviano: Vitalis Pauli: Franconis Stephani: Petri Latronis: Cuntebrace: Petri de Gregorio: Petri Berardi de Blanca: Rainonis Buccaenuzae: Octaviani Johannis de Octaviano: Johannis Plage: Johannis Buccaemazi: Jordani Oddonis: Centii de Bertranno: Silveſtri Petri Artonis: Johannis Scriniarii: Bartholomaei Ciconnis: Nicolai de Antonio: Johannis Aſtulfi: Angeli Romani de Johanne: Aſtaldi de Tranſtiberim: Johannis Gulferami: Matthaei Mecuminpugna: Jacobi Oddonis Franconis.*

Vide quot Romanos Proceres una patris appellatio alterum ab altero diſtingueret. Qui inter eos *Guido Bobonis* appellabatur, patruus fortaſſe fuit Hyacinthi Cardinalis Urſini, qui in Cathedra Romana tribus poſt annis

(*l*) *Tiburtinos non recipietis*
(*m*) *cum adjutorio veſtro.*
(*n*) *promittitis*, & infra *promittimus*
(*o*) *omnibuſque Succeſſoribus veſtris*
(*p*) *quae praeſcripta &*
(*q*) *Senatus, &*

annis Caeleſtini III. nomen aſſumſit; ei enim, ut ſupra vidimus, pater fuit *Petrus Bobonis*. Sub ipſo Caeleſtino inter Urbis Senatores, Urſinos

A nobis prodet altera Charta nondum edita, atque e MSto Cencii Camerarii a me deſcripta. Hic ibi titulus.

Chartula ſuper tenimentis Tuſculani, quam fecit Senatus & Populus Domino Papae, & Romanae Eccleſiae, Anno 1191.

IN nomine Domini. Nos Senatores almae Urbis, decreto ampliſſimi Ordinis Senatus, acclamatione quoque Populi Romani publice Capitolio conſiſtentis, conſtituimus, & firmiter ſtabilimus, ut Dominus Papa, & Romana Eccleſia teneant & habeant ſibi, atque poſſideant omnia tenimenta Tuſculani, ſicut in Privilegiis finis factae inter ſacroſanctam Romanam Eccleſiam & Urbem apparet. Corrumpentes itaque, & omnino evacuantes, & in irritum reducentes omnia Privilegia, & invaſiones, atque inveſtimenta, quae ſuper tenimenta Tuſculani facta ſunt ſive a Romanis, ſive ab omnibus aliis perſonis hoc modo, quod nullius valoris vel momenti ſint, & ita quod Romanis vel forenſibus nil conferant, nec Domino Papae vel ſanctae Romanae Eccleſiae ullo tempore aliquomodo poſſint nocere, conſtituimus praeterea auctoritate Senatus, & Reverendi Populi Romani publice Capitolio conſiſtentis, & pariter acclamantis, firmiter ſancimus, ut quaecumque perſona, ſive Romana, ſive forenſis ſit, quae de terris & tenimentis Tuſculani invaſit, & ſtatim a tali invaſione & exactione non deſiſtit omnino, perdat id, quod de praedictis terris & tenimentis invaſit, & tantundem de ſuis terris & tenimentis perdat. Tali tenore, quod ſancta Romana Eccleſia habeat ſibi primo id, quod de praedictis terris vel tenimentis invaſum eſt, vel erit, & poſtea habeat ſibi illud, quod pro poena invaſionis perdet inva-
B *ſor. Et ita quod Romana Eccleſia omnia praeſcripta pleno jure perpetuo habeat, teneat, & poſſideat, & utatur, atque fruatur omni tempore, ſicut per Privilegia finis compoſitae inter eam & Urbem apparet.*

Actum XLVII. Anno Senatus, Indictione Nona, menſe Aprili die XIX. juſſu Senatorum Conſiliariorum, Jordani
C *Bulgamini: Guidonis Mancini: Petri Sarraceni: Petri de Romano Ruſtici: Sergii Tranſtiberim: Roberti Johannis Leonis: Stephani Rainerii de Marana: Petri Johannis Frajapani: Petri Benencaſae Piczoli. Et juſſu Senatorum, Jacobi Oddonis Franconis: Petri Milonis: Stephani Azarii: Pauli Laurentii: Nicolai Johannis Saxonis: Johan-*
D *nis Barthelomaei: Roberti Gotifredi: Gibelli Ilpertini de Tullo: Philippi Johannis Aſtaldi: Guidonis Cirini: Bonevente Centii Ocilendae: Obitionis Calidi Buconis:* Laurentii Thomae de Urſinis: *Andreae Petri Silveſtri: Petri de Monte: Gulferani Centii Gulferani: Pauli Cathenae: Johannis Coxae: Johannis Gregorii Scriniarii: Bartholo-*
E *maei Petri: Stephani Alverii:* Petri Bobonis Stellae: *Petri Barilis: Guidonis Johannis Alexandri: Guittonis Jacobi de Xiſto: Petri Bobuli de Scorteclaro: Sciatti Pauli Franconis: & Johannis Centii de Porticu.*

Uti praecedens Charta ſcripta fuit *XLIV. Anno* Senatus, ita & praeſens *XLVII. Anno Senatus:* in qua praeter *Laurentium* filium *Thomae de Urſinis*, habes

habes

habes *Petrum* filium *Bobonis Stellae*, qui, neſcio, referendus-ne ſit ad eamdem Urſinorum Familiam. Ad ipſum Hyacinthum Cardinalem pertinet altera Charta in eodem Cencii Regeſto ſcripta, quam addere juvat, tum quod ibi commemoratur *Bobo frater* ejuſdem *Cardinalis*, ac de re agitur non vulgari, quae tamen Cardinalis Baronii diligentiam effugit.

Privilegium Fernandi Regis Hiſpaniarum Romanae Eccleſiae factum ſuper donatione & conceſſione Caſtri Thoraph, Anno 1172.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Inter cetera, quae Regiam Majeſtatem decorare videntur, ſumma & praecipua intereſt, ſancta Loca & religioſa diligere & venerari, & ea largis ditare muneribus, atque in praediis & poſſeſſionibus ampliare, ut dando terrena adipiſci mereantur aeterna. Eapropter ego Fernandus, *Dei gratiâ* Hiſpaniarum Rex, *una cum* uxore mea Regina Donna Viracca, *per ſcriptum donationis firmiſſimum, in perpetuum valiturum, dono, do, & Sancto Petro, & vobis dilecto noſtro* Cardinali Domno Hyacintho in Hiſpania Legato, *Caſtrum Thoraph; & per proprium Annulum vos inde inveſtio, ut ab hac die & deinceps praefatum Caſtrum habeatis, cum pratis, paſcuis, montibus, fontibus, rivis, molendinis, arboribus, Villis, & azeniis, piſcariis, & cum omnibus directis, & pertinentiis ſuis, & cum omni jure Regali. Et poſſideatis, vendatis, donetis, commutetis, & omnem voluntatem veſtram faciatis, jure hereditario in perpetuum habendum vobis, & Eccleſiae Romanae dono & concedo pro remedio animae meae, & parentum noſtrorum, & pro amore & dilectione, quam ſemper erga me habuiſtis. Factum fuit hoc apud Zamorram, in camera, in qua idem Domnus Cardinalis jacebat, & hoc in praeſentia Dominae Reginae*, Bobonis fratris Domini Cardinalis, *Raymundi de Capella Sanctae Romanae Eccleſiae, Subdiaconi Maibardi. Si quis igitur tam de meo genere, quam de alieno hoc meum ſpontaneum factum irrumpere praeſumſerit, iram Dei omnipotentis, & beati Petri Apoſtoli incurrat, & cum Juda Domini proditore in inferno ſit damnatus: & pro temerario auſu parti Regiae, & veſtrae, centum Libras auri perſolvat, & quod invaſerit, vobis vel voci veſtrae in quadruplum reddat: & hoc ſcriptum ſemper maneat firmum.*

Facta Charta in Zamorra, ſeptimo Idus Julii, Aerâ Milleſimâ Ducenteſimâ Decimâ, Regnante Rege Domino Fernando Rege Legionenſi, Eſtrematurae, Galliciae, & Aſturiis: eo Anno, quo famoſiſſimus atque pius Domnus Cardinalis Hyacinthus Apoſtolicae Sedis Legatus venit in Hiſpania.

Ego Fernandus *Dei gratiâ* Hiſpaniarum Rex, *hoc ſcriptum, quod fieri juſſi, proprio robore confirmo.*

Ego Petrus *Dei gratiâ* Compoſtellanae Eccleſiae Archiepiſcopus *confirmavi.*

Stephanus Zamorrenſis Epiſcopus *confirmavi.*

Petrus Salmanticenſis Epiſcopus *confirmavi.*

Adam Aurienſis Epiſcopus *confirmavi.*

Johannes Lucenſis Epiſcopus *confirmavi.*

Petrus Gaurienſis Epiſcopus *confirmavi.*

Johan-

Johannes Mindonienſis Epiſcopus *confirmavi*.

Johannes Tudenſis Epiſcopus *confirmavi*.

Dominicus Abulenſis Epiſcopus *confirmavi*.

Comes Urgellenſis, Major Domus Regis, *confirmavi*.

Bernardus Roderici Dominus in Aſturiis *confirmavi*.

Comes Gomez in Tranſtamar *confirmavi*.

Comes Pétrus *confirmavi*.

Gunterus Roderici, Signifer Regis, *confirmavi*.

A *Ego Pelagius Gonteri Notarius Regius*, Archidiacono Pelagio *exiſtente* Cancellario, *ſcripſi & confirmavi*.

Infra in Inſtrumento Anni MCLVII. legimus *Oddonem Bobonis, & patrem ſuum, & fratres ſuos germanos, & conſobrinos, & patruos, & avunculos ſuos*, iis ſane verbis, quae certiores facere B nos poſſunt, vel iis temporibus non mediocrem fuiſſe *Urſinorum* potentiam atque propagationem. Hoc autem repetitum videas in altera ſimili Charta, quam ex eodem Cencii Regeſto deſcripſi, & quae praecedenti eſt ſubjungenda.

Permutatio Caſtrorum inter Hadrianum IV. Romanum Pontificem, & Landulfum ac Landonem fratres de Aquino, Anno 1157.

E*Go Landulfus, & Lando germani fratres, filii quondam Pandulfi de Aquino, mihi Landoni praeſente & conſentiente Landulfo fratre, & procuratore meo, dato mihi in hac re a Domino Philippo Sacellario Sanctae Sedis Apoſtolicae Judice, cambiamus & permutamus tibi* Domino Adriano *a Deo decreto* ſummo Pontifici, *& in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli* Papae IV., *& per te ſanctae Romanae Eccleſiae, veſtriſque Catholicis Succeſſoribus, ad proprietatem in perpetuum, interveniente procuratorio nomine* Domino Ubaldo Presbytero Cardinali *titulo Sanctae Crucis: Ideſt duas partes medietatis duorum Caſtrorum, unius deſtructi, & alterius integri, cum Rocca ſua, & domibus intus & foris: cum terris, vineis, ſilvis, molendinis, paludibus, & pantanis, placitis, & diſtricto ſuo, & cum omnibus uſibus & utilitatibus, ac pertinentiis ſuis, poſita territorio Sabinenſi, in loco; qui dicitur Britti, ſicut inter ſuos concluditur fines; ſicut nobis* C *pertinent jure hereditario, vel quolibet modo, ſic tibi, & Sanctae Romanae Eccleſiae cambiamus & permutamus, ideo quia nobis dediſti duas partes medietatis unius Caſtri, quod vocatur Mons Sancti Johannis, cum domibus, terris, vineis, molendinis, ſilvis, paludibus, & pantanis, placitis, & diſtricto ſuo, & omnibus ſuis uſibus, & utilitatibus,* D *& pertinentiis ſuis, poſita territorio Campanino, ſicut inter ſuos concluditur fines; ſicut veſtris detinetis manibus, & ſanctae Romanae Eccleſiae pertinet, ita nobis, noſtriſque heredibus, ac ſucceſſoribus cambiatis & permutatis. Et ab hodierna itaque die licentiam & poteſtatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, locandi, commutandi,* E *& quicquid volueritis ad uſum & utilitatem beati Petri perpetuo placuerit faciendi:* Excepto Oddone Bovonis, & patre ſuo, & fratribus ſuis germanis, & conſobrinis, & patruis, & avunculis ſuis, quibus aliquo modo non dabitis, concedetis, ſeu alienabitis.

nabitis. *Et defendere promittimus ab omni homine, ſi neceſſe fuerit, poenâ alteri parti legitime ſtipulanti ſexaginta Librarum auri.*

Tertio quum in praecedenti Diſſertatione plura diſſeruerim de Agnominibus (liceat mihi vocabulo iſto uti ad id deſignandum, quod nos *Sopranome* appellamus; diſputatur enim, quid illa apud Latinos ſignificarint) nunc addendum eſt, iis tribuendam eſſe originem complurium Cognominum, que ad nos uſque penetrarunt. Namque adeo tenaci ſtudio Populus excipiebat ejuſmodi extrinſecus addita Nomina, ut non alio ſigno homines, immo & ipſam eorum Familiam, deſignare vellet, atque ſoleret; ipſique etiam Nobiles, ſive ultro, ſive inviti; cogerentur adſcititiâ illâ appellatione poſtea uti, quamquam interdum vituperationem & ſcomma redoleret, ad ſe, ſuamque gentem a reliquis ſecernendam. Ita eximium ac vetuſtiſſimum *Malaſpinarum & Pelavicinorum* Marchionum genus, Agnomine in Cognomentum translato adhuc diſtinguitur. Poſtremi duntaxat nomenclaturam agreſtem emolire niſi ſunt, *Pallavicinos* ſeſe nuncupantes. Id perſpicue deprehendas in Charta Anni MCCVIII. quam produxi in Additamentis ad Chronicon Caſaurienſe, Part. II. Tomi II. Rer. Italic. pag. 992. Ibi memoratur *Ruſtico Comes, qui rectum nomen Atto vocatur*, ideſt *Azzo*. Supranomen fuit *Ruſticus*, uti patet e ſubſcriptione, ubi habetur *Signum manus Actenis Comitis, qui Supranomen Ruſtico vocatur*. Ita *Maltraverſi*, *Pappaſava*, *Frigimelega*, *Scalzi*, *Cathari*, *Trappolini*, aliaeque Familiae Patavinae invaluerunt. Ita Genuae *Malocelli*, *Caſtaneae*, *Guercii*, *Embriaci*, *Strejaporci*, *Baraterii*, *Grilli*, *Falamonica*, *Caudelupi*, *Piccamilii*, *Ficomattarii*, aliaeque ſtirpes emerſere. Neque alia origo Bononiae fuit nobilibus quibuſdam Familiis, *Boncompagnis*, *Fachinettis*, *Bentivoglis*, ſive *Bentivolis*, *Bianchettis*, & *Bianchinis*, *Graſſis*, *Bologninis*, *Guaſtavillanis*, *Seccadenariis*, *Boccadeferris*, *Mattujanis*, *Mezzavaccis*, *Magnavaccis*, *Malvitiis*, ut alias omittam. Florentiae quoque idem contigit *Bonaguiſis*, *Belculaccis*, *Beccutis*, *Baroncellis*, *Ubriachis*, *Importunis*, *Fereboſchis*, *Tornaquincis*, *Tinioſis*, *Pazziis*, *Boccatondis*, & aliis. Hujuſmodi Cognomina in ſuis Urbibus unuſquiſque nullo negotio deprehendere poterit. Exemplo ſit prae ceteris apud Florentinos eoſdem egregia *Capponum* Gens, cujus cognomentum nullus dubito, quin originem ſumſerit ab antiquo ejuſdem ſtirpis Viro, quem Populus *Capponem* per Agnomen appellarit. Inde *Filii Capponis*, ac tandem *Capponum* progenies emerſit, Clariſſimos Viros Ginum & Nerium enixa, quorum geſta habes a me edita in Collectione Rer. Italicarum. E Nerio Gini filio prodiere, nunc Florentiae ſummo cum honore florentes, Familiae tres Marchionum, ſcilicet Scipionis Mariae, Joſephi, & Petri. Atque ut alios praeteream Capponios, e Laurentio Gini filio deſcendentes, & nunc in Gallia vigentes, ex Auguſtino Gini fratre propagata fuit Florentiae proſapia Ferrantis Capponii Comitis, Senatoris, & Equitis, atque Romae degens Alexander Gregorius Capponius Marchio, & Forerius ſupremus Romani Pontificis. quem honoris cauſsâ ob ejus ſpectatam Eruditionem, ac benevolum erga me animum lubenter commemoro. Quod verò in Italia de Agnominibus in Cognomina converſis factum vidimus, idem quoque

que apud Gallos & Britannos contigiſſe animadvertas. Hujuſmodi tamen Cognomina non ego ante dimittam, quàm eorum uſum vel in ipſa ſplendidiſſima Urbe Româ perquiram. Jam ſupra evulgatae Charte nobis obtulere *Obitionis Calidi-Bucconis* nomen, *Petri Barilis*, *Guidonis Mancini*, *Stephani Contebracae* (an potiùs *Cortebracae?*) *Gregorii Malebranchae*, *Odonis Caputferri*, *Johannis Buccemazi*, *Petri Latronis*, *Matthei Mecum-in-punga &c.* Alibi quoque reperiuntur *Bocca-Porcina*, ut habet Baronius, ſive ut in Vita Gelaſii II. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. legitur *Bocca-Pecorini*, *Georgius Johannis Bibentis-aquam*, *Galganus Bucca-bella*, atque alii. Ita in Bulla Nicolai II. Papae data Anno Chriſti MLIX. occurrit *Johannes, qui dicitur Corbacchione*, vocabulo prorſus Italico. Sed in primis hinc arceſcendum eſt Cognomen praeclariſſimae Familiae Romanae *Frangepanum*, cujus nobilitatem remotiora etiam Secula ſuſpexere, & adhuc aetas noſtra incolumem ſpectat in egregiis Nepotibus, ac praecipue in ampliſſimo Viro Marchione Mario, perpetuo Romanorum Senatore, ejuſque fratre germano Pompejo Marchione, in quibus probitas, humanitas, amor Literarum, aliaeque Virtutes de primatu certant, ac honorem vetuſti & celebris nominis ſplendidiſſime ſervant. Mihi nulla dubitatio eſt, quin ab *Agnomine* eorum *Cognomen* petendum ſit. In antiquis Libris & Chartis *Frejapane* (quaſi *Frega-Pane* Italice) Familiae hujus Agnomentum eſt: quam lectionem confirmatam video a Goffrido Vindocinenſi Abbate in Epiſtola octava Libri Primi ad Paſchalem II. Papam, in qua ait, ſe audiviſſe (Anno, ut videtur, MXCIV.) *piae recordationis* *Domnum Papam Urbanum in domo Johannis Frica-Panem latitare, & contra Guibertiſtam* (fortaſſe *Guibertiſtarum*) *Haereſim viriliter laborare*. Domum iſtam *firmiſſimam munitionem* ad eum Annum appellavit Bertholdus Conſtantienſis. At ſunt qui a *frangendo panem* Cognomen ejuſmodi arceſcunt. Et ſane in Charta Anni MCLXXXVI. quam infra dabo in Diſſertatione L. *de Civitat. Italicar. Libertate*, viſitur *Otto Frangens-Panem, Praefectus Romae*. In aliis verò antiquorum monumentis *Frajapane*, *Fragapane*, *Fragepane*, ac tandem *Frangepane*, & *Frangipane* nuncupatur eorum genus. Fortaſſe quod Latine fuit *Frangens-Panem*, vulgus pro more ſuo, nunc iſto, nunc alio modo efferebat. Varia etiam dialectus hanc diverſitatem pepererit. Vide nunc in Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 522. inſigne Placitum pro Farfenſi Coenobio Romae habitum *Anno III. Benedicti VIII. Papae, Indictione XII.*, hoc eſt, Anno Chriſti MXIV. Ibi ſubſcribunt *Leo, qui vocatur Fragepane: Benedictus, qui ſupernomen Bocca-Pecu*. Ita donatio, facta Anno MLXXXIX. a Comitiſſa Mathilde Romanae Eccleſiae, celebrata eſt in *praeſentia Cincii Frejepane*. Quanta autem foret Frangepanae Familiae potentia Romae Anno MCXVIII. jam Annales Eccleſiaſtici, & Auctor Vitae Gelaſii II. Papae Tomo III. pag. 384. Rer. Italicar. ſatis prodidere. Electo enim Pontifici adverſante *Cencio Frajapane*, ejuſque agnatis, Gelaſius fugâ ſalutem quaerere coactus eſt, atque in Galliam ſeſe recipere. Contra Anno MCXXX. nemo conſtantior, quàm Frangepanum Familia, pro Innocentio II. Papa contra Pſeudo-Papam Anacletum ſtetit, ita ut teſte Auctore ejus Vitae Tomo III. Rer. Itali-

talicar. pag. 435. *praeter Frangepanum, & Curſorum munitiones Papa Innocentius nullum in Urbe ſubſidium haberet.* Idem factum, ut ſupra vidimus, Anno MXCIV. quo *Johannes Frica-Panis* pro Urbano II. Papa ſtetit. Refert etiam Raynaldus in Annalibus Eccleſiaſticis ad Annum MCCXVIII. num. 31. Honorii III. Papae Literas ſcribentis: *Invicta fides, & devotio indefeſſa, quam Magnifici Viri an-* A *tiqui Frajapanes a progenie in progenies erga Romanam Eccleſiam habuerunt &c.* Alibi autem Chartam vidimus *Oddonis Frajapanis* Anno MCLII. renuntiantis pignori in Civitatem Tuſculanam. Nunc illuſtrem hunc Virum, ſimulque ejus Familiam, propiùs inſpicere ac noſcere juvat. En ergo duas Chartas e praelaudato MSto Co- B dice Cencii Camerarii excerptas.

Locatio perpetua dimidii Caſtri Radicoſani facta a Rainerio Abbate Sancti Salvatoris de Monte Amiato, Eugenio III. Romano Pontifici, Anno 1153.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Tertio: Anno Nono Domini Eugenii III. Papae, Indictione Primâ, Menſis Madii die XXIX. Ego quidem Rainerius, *licèt indignus* Abbas *venerabilis* Monaſterii beati Salvatoris de Monte Amiato, *conſentientibus Fratribus meis & Monachis ipſius Monaſterii, Stephano Presbytero, & A. Diacono, & R. & A. Converſis, ceteriſque Fratribus ipſius Monaſterii; conſentientibus etiam ſubſcriptis Vaſſallis ipſius Monaſterii, & teſtibus vocatis: hac die, propriâ, ſpontaneâque meâ voluntate, in praeſentia* Dominorum Epiſcoporum Conradi Sabinenſis, Ymari Tuſculanenſis, Hugonis Oſtienſis, & Conradini, Presbyteris Cardinalibus, Gregorio titulo Sancti Calixti, Rolando Cardinali & Cancellario, Hubaldo titulo Sanctae Praxedis, Ariberto titulo Sanctae Anaſtaſiae, & Juliano titulo Sancti Marcelli: *nec non in praeſentia* Dominorum Diaconorum Cardinalium Odonis Sancti Georgii ad Velum Aureum, Widonis Sanctae Mariae in Porticu, Johannis Sanctorum Sergii & Bacchi, C Gerardi Sanctae Mariae in Via Lata, & B. Sanctorum Coſmae & Damiani: *atque coram Dominis Judicibus, Gregorio Corano, R. primo Defenſore, Philippo Sacellario, Mardone Protoſcriniario, Gregorio Corano, & Ildebrando Aquaependentis: in praeſentia etiam Advocatorum Johannis Judicis, R. de Scriniario, Benedicto de Leone, & Bar-* D *tholomei. Loco & concedo vobis* Domino *noſtro* Eugenio, *a Deo decreto* ſummo & univerſali Pontifici, *& in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli* Papae III. *& per vos beato Petro Apoſtolorum Principi, ſanctaeque Romanae Eccleſiae, omnibuſque veſtris Catholicis Succeſſoribus in perpetuum: ideſt medietatem integram unius Caſtri, quod* E *vocatur Radicoſanum, cum dimidia in integrum parte totius Curtis, & cum tenimentis ſuis, & Burgo de Calamala, & bandis, & Placitis, & diſtrictu, & omni honore ipſius Caſtri; omnia in integrum pro medietate vobis, veſtriſque ſucceſſoribus loco & concedo, exceptis antiquis poſſeſſionibus; quae etiam tempore Comitum per ſpeciales & proprios Miniſtros Monaſterii tenebantur, & cuſtodiebantur, ad uſum Fratrum ibidem*

ibidem ſervientium, & feodis, & libellariis, quae ſimiliter nomine tantùm Monaſterii detinebantur. Reſervato etiam Monaſterio Sancti Salvatoris jure, quod in eis habet. In Burgo quoque de Calamala redditus panis & vini, qui de agris & vineis ſolvitur. Penſiones etiam Monaſterio noſtro integre reſervando. Omnes autem homines ipſius Caſtri vobis, veſtriſque Catholicis ſucceſſoribus, fidelitatem jurabunt. Mihi quoque Abbati, meiſque Catholicis ſucceſſoribus, fidelitatem facient. Sic tamen ut, ſi quando ego, vel ſucceſſorum meorum quilibet praeter tenorem hac Chartula comprehenſum Caſtrum ipſum vobis, veſtriſque ſucceſſoribus Catholicis, ſanctaeve Romanae Eccleſiae auferre tentaverimus, vel Caſtrum ipſum, vel quamlibet partem ejus cuiquam in Feudum, vel quolibet alio modo conceſſerimus, aut conceſſum ſervaverimus; & requiſiti infra tres menſes non emendaverimus, a fidelitate Abbatis ſint ſoluti: & Caſtrum ipſum in jus beati Petri, & ſanctae Romanae Eccleſiae devolvatur. Si verò Dominus Papa, vel ſucceſſorum veſtrorum quilibet mihi, vel ſucceſſorum meorum alicui, vel Monaſterio ſolvere deſignatum Cenſum ceſſaveritis, vel Cuſtodiam noſtram Vos, vel Cuſtodes veſtri ejeceritis, & infra tempus ſubſcriptum non emendaveritis, tunc a fidelitate veſtra, veſtrorumque ſucceſſorum ſolvantur. Ad indicium autem, quod Caſtrum ipſum Monaſterii Sancti Salvatoris juris & proprietatis ſemper exiſtat, ad veſtimenta Monachorum, vos, veſtrique ſucceſſores mihi, meiſque ſucceſſoribus & Monachis, qui pro tempore fuerint, ſex Marcas puri argenti annis ſingulis menſe Madio pro penſione perſolvetis. Hoc etiam duxi adnectendum, ut Caſtrum ipſum per Cuſtodes veſtros proprios, veſtrorumque ſucceſſorum, aſſumtis ſecum duobus vel tribus Cuſtodiis meis, meo- A *rumque ſucceſſorum, ſemper teneatur: per quos, & per alios homines ipſius Caſtri, & a vobis, veſtriſque ſucceſſoribus, ſicut quod juris beati Petri exiſtit, Monaſterium ipſum cum bonis ſuis a pravorum hominum incurſibus defendatur, nec ab eiſdem fraudulenter, nec malitioſe perturbetur; & ipſum Caſtrum in alicujus alterius dominio vel poteſta-* B *te, ſive cuſtodiâ, ullo umquam in tempore transferatur. Et omnes Cuſtodes veſtri, vel veſtrorum ſucceſſorum, qui ibi pro tempore fuerint, quod mihi & Monaſterio in ipſo Caſtro reſervatum eſt, mihi meiſque ſucceſſoribus conſervare jurabunt. Si verò ſupradictus Cenſus aliquo caſu per tres annos ſolutus non fuerit, & vos, ſive ſucceſſores ve-* C *ſtri tunc requiſiti, & in quarto anno integrum perſolvi non feceritis; ſive etiam Cuſtodes Monaſterii ab hominibus veſtris de Caſtro ejecti fuerint, & infra tres menſes, poſtquam tertiò requiſiti fueritis, ſuperadjecto tempore ad iter faciendum, & ad Cuſtodiam Monaſterii opportune revocandam, ſive utriſque partis malitia ſufficienter reſtituta non fue-* D *rit: haec Locationis Chartula de cetero viribus careat. Si quando etiam Romanus Pontifex qualibet ex cauſa Caſtrum ipſum ad manus ſuas retinere noluerit, ipſi Monaſterio abſque impenſarum recompenſatione reſtituat; eo tamen tenore, ut quandocumque idem Romanus Pontifex qualibet cauſa, vel ſucceſſorum ejus Catholicus quilibet, ad ſuas manus* E *Caſtrum ipſum revocare voluerit, ſimili tenore abſque contradictione & impenſarum reſtitutione ei reſtituetur.*

Quam ſcribendam rogavi Andream Scriniarium ſanctae Romanae Eccleſiae, in Menſe, & Indictione ſupraſcripta Prima.

✠ *Signum manus ſupradicti Domini Eugenii, ſummi & univerſalis Pontificis, & in ſacratiſſima Sede beati Pe-*

 tri

tri Apoſtoli, Papae III. conductoris bujus..........

Centius Frajapanis, egregius Romanorum Conſul.

Johannes Petri Leonis, egregius Romanorum Conſul.

Odo Frajapanis, ſtrenuus Romanorum Conſul.

Gratianus filius Owitionis Petri de Leone, Romanorum Conſul.

Johannes Frajapanis, filius Domini Centii, *Romanorum Conſul.*

Petrus Leonis, Petri de Leone, Romanorum Conſul.

Obitio Leonis Petri de Leone, Romanorum Conſul.

Stephanus de Thebaldo.

Hyacinthus, Domini Papae Dapifer.

Stephanus Infans filius Stephani de Thebaldo.

Oliverius Romani de Oliverio.

Wiſcardus, de Familia Domini Papae.

Johannes Rontione.

Berardus frater ejus.

Johannes de Bibiano.

Rogerius de Letulo.

Guitto Supracoquus Domini Papae.

Petrus Rittius.

Donnellus.

Abbaja Monte Hoſtiarii.

Petrus Scantio.

Robertus, Mareſcallus equorum alborum.

Johannes de Ancilla Dei.

Litaldus, Cognatus ejus.

Benedictus Zenonis.

Petrus Bucca-Bella.

Toderus.

Gregorius de Carello, & quamplares alii teſtes.

Inſtrumeutum, quo Johannes * Rancione & Berardus frater ejus, Adriano Papae & Romanae Eccleſiae Caſtrum de Ramajano dederunt, Anno 1159.

IN *nomine Domini. Anno V. Pontificatus* Donni Adriani IV. Papae, *Indictione VII. Menſis Aprilis die VII. Ego quidem* Johannes Rontione, *& ego* Berardo frater ejus (a) *una cum ipſo Domino Johanne fratre meo & Curatore, dato mihi in hac re ab ipſo Donno Papa, hac die, propriâ noſtrâ voluntate donationem inter vivos donamus & concedimus tibi* Donno *noſtro* Adriano, *a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali* Papae IV. *omnibuſque tuis Catholicis Succeſſoribus, & Sanctae Romanae Eccleſiae in perpetuum: ideſt dominiam de Caſtro Rajani, cum tota portione noſtra, quam nos habemus, & nobis pertinet in ipſo Caſtro, & territorio ſuo, in domibus, terris, vineis, hortis, canapinis, ſilvis, pratis, campis, paſcuis, ſalectis, rivis, pan-*

* *Johannes Rontione*, qui ſuperiori Chartae ſubſcribit inter Teſtes, in hoc quoque Inſtrumento *Johannes Rontione* in principio & circa finem dicitur, nec non *Johannis Rontionis* nomine ſe ipſe appellat uti alterum *Chartulae rogatorum*. Cur quaeſo in Titulo praeſentis Inſtrumenti *Johannes Rancione* is nuncupatus apparet? Nunquid *Roncione* legendum? Utrumne Librariorum, ſive Typographiae ſit mendum ſicuti (ibidem) *Inſtrumeutum* pro *Inſtrumentum*, videant alii. Ego enim Celeberr. Auctoris non inmemor praeceptorum, licet de impreſſis proelo heic agatur, ſine MStorum oculari inſpectione, uti nuſquam alibi in Muratorii Operibus hucuſque me curante recuſis, actum eſt, ac deinceps agetur, quicquam auſim inmutare. Id innuiſſe ſufficiat Eruditis: quos ceterum haud quidem latet, Illuſtrem ſatis ac Splendidiſſimam, vel in Tuſcia, *Roncionum* Progeniem.

(*a*) Hoſce duos fratres eos ipſos eſſe vides, qui ſupra deſcripto Actui Locationis Radicoſani una cum aliis teſtibus interfuerunt & ſubſcripſerunt.

panianis, molendinis, cum diſtrictu ſuo intus & de foris, & cum omnibus, quae nobis pertinent in ipſo Caſtro & territorio ſuo, jure hereditatis & locationis: poſita territorio Collinenſe, ſicut inter ſuos concluditur fines. Qualiter nobis competit jure hereditario, ſeu & locis vel quocumque modo, taliter tibi donamus & concedimus, ut ab hodierna itaque die in antea licentiam & poteſtatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, vendendi, donandi, commutandi, & quicquid perpetuò placuerit, ad uſum & utilitatem veſtram, veſtrorumque ſucceſſorum, ſanctaeque Romanae Eccleſiae faciendi. Nos autem & noſtros ſucceſſores defenſuros promittimus ab omni homine, ſi neceſſe fuerit. Quod ſi contra haec, quae dicta ſunt, quolibet modo venire tentaverimus, & cuncta, quae dicta ſunt, non obſervaverimus, tam nos, quàm noſtri heredes componamus vobis, & ſanctae Romanae Eccleſiae pro poena duas auri Libras. Et ſolutâ poenâ haec donationis Chartula firma permaneat. Ego praedictus Johannes Rontione promitto, quod ſi Berardus frater meus infra aetatem litem vobis fecerit, faciam eum quieſcere, & poſt aetatem faciam eum confirmare banc donationem. Quod ſi non fecero, aut ſi pro ejus aetate aliquod damnum incideritis, quanti erit damnum, tantum liceat vobis in meis bonis vindicare. Inſuper ego Berardus, tactis ſacroſanctis Euangeliis juro, me hanc donationem ratam habiturum, & nullo modo adversùs eam venire: immo poſtquam compellatus fuero a vobis, vel a Curatore meo, fixi poſt viginti quinque annos hanc donationem confirmare. Quam ſcribendam rogavi Andream Scriniarium in Menſe, & Indictione ſupraſcripta VII.

✠ ✠ Signum manuum praedictorum Johannis Rontionis & Berardi fratris ejus, hujus Chartulae rogatorum.

Oddo Frajapanus Illuſtriſſimus Romanorum Conſul, *teſtis.*

Granus Obitionis.

Ramone Frajapanus.

Petrus Latro.

Malabranca.

Petrus Oddonis de Inſula.

Petrus de Ponte.

Golferamus de Guidocicca.

Johannes Petri de Bobo, teſtes.

Andreas Scriniarius ſanctae Romanae Eccleſiae, & ſacri Lateranenſis Palatii, complevi & abſolvi.

Occurrunt nobis in priori Charta *Centius Frajapanis, egregius Romanorum Conſul, Odo Frajapanis, ſtrenuus Romanorum Conſul, & Johannes Frajapanis, filius Domini Centii, Romanorum Conſul.* In altera unus tantummodo memoratur *Oddo Frajapanus Illuſtriſſimus Romanorum Conſul.* Quid ultra quaerimus ad Gentis hujus praeſtantiam & decus intelligenda? Tertiam tamen Chartam ſubnectere juvat, ex ejuſdem Cencii Regeſto depromtam, in qua mentio eſt non ſolùm *Cencii* nuper laudati, ſed & *Oddonis* ac *Cencii Nepotum ejus.* Spectat Charta ad nobiliſſimam Familiam Comitum Aquini, quae immortalem Virum nobis dedit, ſcilicet Sanctum Thomam Aquinatem.

Per-

Permutatio Caſtrorum quorundam inter Hadrianum IV. Papam, & Adinulſum de Aquino, Anno 1157.

Exemplum Chartulae permutationis de Brittis, & Monte Sancti Johannis.

IN *nomine Domini Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Septimo, Anno III. Pontificatus Domini Adriani IV. Papae, Indictione V. Menſe Aprili, die VIII. Ego* Adinulfus filius quondam Pandulfi de Aquino, *propriâ meâ voluntate cambio & permuto tibi* Domino Adriano, *a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali* Papae IV. *& per te ſanctae Romanae Eccleſiae, omnibuſque veſtris Chatolicis Succeſſoribus, ad preprietatem in perpetuum, intervenientibus pro te procuratorio nomine* Domino Rolando, *titulo Sancti Marci, ſanctaeque* Romanae Eccleſiae Cancellario, & Ubaldo, *titulo Sanctae Crucis,* Presbyteris Cardinalibus: *ideſt ſexſtam integram partem duorum Caſtrorum, unius deſtructi, & alterius integri, cum Rocca ſua, cum domibus ſuis intus & de foris, & terris & vineis, Eccleſiis, ſilvis, paludibus, & pantanis, cum Placitis, & diſtricto ſuo, & omnibus ſuis uſibus, utilitatibus, ac pertinentiis, poſitis in territorio Sabinenſi, in loco qui vocatur Britti, ſicut inter ſuos concluduntur fines, ſicut mihi pertinet jure hereditario, aut qualicumque modo. Sic tibi & Sanctae Romanae Eccleſiae, ſicut dictum eſt, cambio & permuto, pro eo quod vos dediſtis mihi causâ permutationis ſexſtam partem Caſtri, quod vocatur Mons Sancti Johannis, cum domibus, terris, vineis, & cum Placito & diſtricto ſuo, & cum omnibus ſuis pertinentiis, poſitis territorio Campanino, ſicut inter ſuos concluditur fines, &*
A *ſanctae Romanae Eccleſiae pertinet. Inſuper ego, vel aliqui fratrum meorum, qui Caſtrum tenere debent, fidelitatem & hominium facere debent Domino Papae Adriano, & ſuis Catholicis ſucceſſoribus, & ſanctae Romanae Eccleſiae: & quicumque perpetuò Caſtrum tenuerint, adjuvare per perſonas ſuas, & per Caſtrum illud, & guerram & pa-*
B *cem facere contra omnes homines: & ſervire Domino Papae, & ſucceſſoribus ſuis, & ſanctae Romanae Eccleſiae, ſicut ex aliis Campaniae Baronibus, ad mandatum & praeceptum ſanctae Romanae Eccleſiae. Et omnes alii tam fratres mei, quamque Patruus meus, & filii ſui, & omnis ſimiliter, qui in Caſtro partem habebunt, jurabunt ipſis,*
C *qui fidelitatem juraverunt Domino Papae eis Caſtrum, quod per ſe, vel ſuas ſubmiſſas perſonas non auferent, neque de jure & dominio Domini Papae & Catholicorum ſucceſſorum ſuorum, & ſanctae Romanae Eccleſiae ſubtrahent: immo ſi Eccleſiae Romanae opus fuerit, abſolvent homines ſuos de praedicto Caſtro a ſacramento, & eis praecipient,*
D *ut adjuvent Eccleſiam Romanam cum eis, qui Eccleſiae Romanae fidelitate tenentur contra omnes homines. Et jurabunt omnes, hunc contractum adimplere, & obſervare, ſicut ſuperius dictum eſt. Et ab hodierna die licentiam & poteſtatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, locandi, commutandi, & quicquid volueritis ad u-*
E *ſum & utilitatem beati Petri perpetuo placuerit, faciendi: excepto* Oddone Bobonis, & patre ſuo & fratribus ſuis germanis, & conſobrinis, & patruis, & avunculis ſuis, *quibus aliquomodo, vel*

vel contractu non dabitis, concedetis, ſeu alienabitis. Et defendere promitto ab omni homine, ſi neceſſe fuerit, poenâ alteri parti, legitime ſtipulanti, viginti Librarum argenti.

Hi ſunt teſtes: Centius Frajapanus.
Oddo, *&* Centius Nepotes ejus.
Johannes Petri Leonis.
Oddo Benedicti de Bona.
Oliverius Romanus de Oliverio.
Bartholomaeus de Taliacozzo.
Landinulfus de Stracato.
Raynaldus de Avellano.

Hiſce adde Chartam, quam infra dabo in Diſſertatione LVI. *de Religione*, ubi ad Annum MXIV. occurrit *Leo Frajapane*. Chorum denique claudat quarta pergamena, ad idem argumentum ſpectans, & ex eodem Cencii Codice deſcripta. Agitur ibi de Caſtro Aſturae, loco videlicet, ubi Anno MCCLXVIII. infelix Princeps Conradinus, Friderici II. Auguſti Nepos, a Johanne Frangepane captus, & Carolo I. Siciliae Regi traditus, ſecuri poſtea fuit percuſſus. Eſt apud laudatum Cencium hic titulus.

Inſtrumentum Caſtri Aſturi pro centum quinquaginta Libris a Leone Frajapane Domno Caeleſtino pignori obligati. Anno 1193.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Tertio; Pontificatus Domni Coeleſtini III. Papae Anno Tertio, Indictione XI. Menſe Aprili die XIV. Nos quidem Leo Frajapanus *ante praeſentiam* Domni Petri Portuenſis, & Sanctae Rufinae Epiſcopi, *& ſubſcriptorum teſtium, propriâ noſtrâ voluntate pignori ponimus & obligamus vobis,* Domno Centio, *Dei gratiâ* Diacono Cardinali *Eccleſiae* Sanctae Luciae in Silice, & Domni Papae Camerario, *ad opus & utilitatem praelibati* Domni Caeleſtini III. Papae, *ejuſque Succeſſorum, procuratorio nomine, ut inferius legitur: ideſt totam & integram medietatem noſtram pro indiviſo mixtam cum alia medietate* Manuelis Fratris noſtri, *videlicet totius Roccae & Caſtri Aſturae, cum terris, ſementibus, ſilvis, pratis, & paſcuis, vel aquis, vineis, domibus, & caſalinis, & denique cum omnibus ſuis uſibus, utilitatibus, & pertinentiis intus & foris, dictae noſtrae medietati competentibus. Quae medietas Arcis & Caſtri, ut dictum eſt, cum ſuis pertinentiis nobis pertinet jure pignoris, vel aliter, ſicut per Privilegium Senatus apparet. Quam vero medietatem dicti Caſtri & Arcis cum ſuis pertinentiis amodo, dum hoc pignus duraverit, pro nobis & noſtris heredibus vel ſucceſſoribus, a praelibato Domino Papa, & ſuis ſucceſſoribus precario & ejus nomine poſſidemus. Pro centum quinquaginta Libris bonorum Provenienſium Senatus; quas nobis, ut dictum eſt, pro dicto Domino Papa procuratorio nomine, & de ejus pecunia, mutuo datis & ſolvitis: de quibus nos bene quietos vocamus, & non ſolutae pecuniae exceptioni dicti mutui omnino refutamus. Tali tenore, ut ſi ad ſex Menſes, poſtquam nobis, vel heredibus noſtris praedictus Dominus Papa, vel ejus Succeſſor dictam ſummam petierit, eam cum omni integritate non ſolverimus eis, poteſtatem & licentiam habeat ex tunc dictus Dominus Papa, vel ejus ſucceſſor, ſive ille, cui commiſerit, tam dictum pignus, quam alia noſtra bona ſibi placentia*

centia auctoritate propriâ, & ſine juris offensâ & alicujus Curiae proclamatione, & ſpecialiter Senatus, ingredi, & alii obligare, vendere, aut aliter alienare, & etiam pro dicta ſumma plenaria ſatisfactione, niſi ejus voluntas fuerit, nobis plus in antea inducias dare, ſalvo precario, & omni alia poteſtate, ut dictum eſt, ad ejus utilitatem. Qua hora tranſacto dicto termino, dictam ſummam recolligere voluerit; quâ ſolutâ, Chartula haec vacua ſit, & ad nos revertatur. Et cedimus & mandamus vobis pro dicto Domno Papa omne jus & omnem actionem perſonalem & in rem, tam etiam ad agendum quàm excipiendum, quod, quamve in dicta medietate Arcis & Caſtri cum ſuis pertinentiis habemus, vel adversùs quamcumque perſonam habere poſſemus reſpectu tantum & occaſione dictae ſummae Centum quinquaginta Librarum. Et refutamus juris vel legum auxilio, & ſpecialiter Senatus, quo uti poſſemus quoquo modo ad infringendam praefatam obligationem, & omnia quae dicta ſunt. Noviſſime autem tam pro nobis, quam pro noſtris heredibus & ſucceſſoribus vobis pro dicto Domino Papa, & ejus ſucceſſoribus, ut dictum eſt, procuratorio nomine hoc pignus, & omnia, quae praedicta ſunt, obſervare & defendere promittimus, ſub poena praedicti mutui dupli: & ſolutâ poenâ haec Chartula firma permaneat: quam ſcribere rogavi Johannem Leonis Scriniarium in Menſe, & Indictione ſupradicta XI.

Dominicus Bovatianus, teſtis.

Petrus de Attegio, teſtis.

Dominus Toſtus, teſtis.

Petrus Paladinus, teſtis.

Jacquintus Stephani de Bovesleis, teſtis.

Ego Johannes Leonis, ſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, habens poteſtatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interpretandi, & alimenta decernendi, complevi, & abſolvi.

Quartò complura *Cognomina* originem ſuam debent *Dignitatibus*, aut *Artibus* Majorum. Inde, ut vidimus, veteres non pauci, Cognominibus deſtituti, deſumebant unde ſe inter ceteros diſtinguerent. Et quamquam progreſſu temporis illuſtria munera deficerent, neque amplius Ars illa exerceretur, nihilo tamen ſecius poſteri appellationem eamdem retinuere. Ita nobilis *Comitum* Familia Romana, quae non unum Pontificem Romanae Eccleſiae dedit, e *Comitibus Signiae* deſcendit, & adhuc ſublatâ licet eâ ditione, magnificum titulum Cognominis loco ſervat. Celeberrimam *Vicecomitum Mediolanenſium* Familiam quis quaeſo ignorat? *Vicecomitum* quoque *Placentinorum* progenies Gregorium * X Papam, ſpectatae ſanctitatis virum, genuit. In variis autem Italiae Civitatibus adhuc perdurant nobiles aliae proſapiae, ex hujuſmodi Dignitatibus Cognomen ſuum mutuatae, videlicet *Advocati*, nunc *Avogadri*; *Confanonerii*: nunc *Confalonieri*; *Capitanei*, ſive *Cattanei*; *Vicedomini*, nunc *Viſdomini*; *Cancellarii*; *Valvaſſores*; *Doctores*; *Alferii*; *Judices*; *Caſtaldi*; *Clerici*; *Presbyteri &c.* Quod eſt ad Artes, quaecumque Cognomina eaſdem praeferunt, fere ſemper indicio ſunt, primum aliquem operam iis dediſſe, atque in poſteros tranſiiſſe ejuſdem Artis mentionem. Egomet, qui ſcribo, vix fallar, ſi ad *Caementarium* aliquem referam Cognominis

* B. Gregorius X. Papa, cujus Corpus in Aretina Cathedrali Eccleſia adſervatur & colitur.

minis mei originem. Neque diverſa opinari licet de *Ferrariis*, *Fabris*, *Sartis*, *Medicis*, *Specialibus*, *Notariis*, *Bancheriis*, *Munariis*, *Mareſcalchis*, *Beccariis*, *Formagiariis*, *Furnariis*, *Cerretanis*, *Porcariis*, *Canevariis*, *Capellariis*, *Pelliciariis*, *Settaciariis*, *Barberiis*, *Magnanis*, *Caprariis*, *Oreficis*, atque aliis hujuſmodi Cognominibus, quae per complures Italiae, immo & Galliae, Britanniae, atque Germaniae Civitates audiuntur. Inficias tamen non ierim, quin interdum ex Agnomine, non autem ex Arte aliqua, id genus Cognomina fuerint efformata. Apud Anonymum Salernitanum in Paralipomenis Cap. LXVII. Part. II. Tom. II. Rer. Italicar. Salernitani *Fabrum Ferrarium* appellabant Radelchiſum Principem Beneventi, quod is in adoleſcentia Aurificis Arte delectaretur. Verùm pleraque ex his opinari licet orta ex ipſa Artis alicujus profeſſione, poſtea in liberorum ac nepotum Cognomen converſa. Et hi quidem praecipui fontes Cognominum. Reliquam eorum turbam invexit praedii alicujus poſſeſſio, ſive incolatus; aut aedium, plateae, templi, viae, fontis, vallis, montis, aliorumque locorum habitatio, vicinitas, confinium; aut expoſitum ante tabernam, aut in galeis, veſtibus, vexillis militaribus adhibitum Inſigne aliquod; aut fortuitus eventus; aut hominum arbitrium. Exempli cauſsâ oculos converte ad Chartam Reipublicae Mutinenſis, ſcriptam Anno Chriſti MCLXVIII. ut intelligas, unde Cognomina aſſumta fuere. *Conſulibus Mutinae Domino Gerardo Rangono* (de cujus Familia actum eſt ſupra) *& Alberto de Graſulfo* (aut a patre, aut ab aliquo ſeniore inter ejus Majores, cui nomen *Graſulfus*) *& Giberto de Bajoaria* (a loco, ideſt ab ejus nominis Curte cum Caſtello, quem locum nunc *Bazovara* nuncupamus) *& Arlotto Judice* (quem a reliquis diſtinguit munus Judicis, nunc *di Dottore*) *& Alberto de Pildeguerra* (a patre, aut uno celebri de majoribus ejus, cui fortaſſe ſupranomen *Peldiguerra*) *& Guidotto de Rolando*, *Guido de Martino*, *Ugo de Tado*, *Gerardus de Rodulfo* (ita appellati eorum patres) *& Wilielmo Zacio* (fortaſſis ex agnomine deſumto e *Giaco*, armaturae ſpecie) *ibi praeſentibus*. *Teſtes Dominus Bernardus Malvezo* (ab agnomine *Malvezzo*, aut *Mal-vizio*) *& filii Godonis Albertus, & Dux*, (quos ab aliis pater diſtinguit) *Bochabadata* (Agnomen, quo ipſum Populus, contemto nomine proprio, compellabat. Ejus filium puto *Rainerium de Buccabadata*, qui una cum *Arlotto Judice* nuper memorato Paci Conſtantienſi Anno MCLXXXIII. pro Mutinenſi Republicâ interfuit. Vide Diſſertationem XLVIII.) *Arduinus Raffachane* (ex Agnomine, quod fortaſſis enatum eſt ex Italico *Aggraffa-Cane*) *Boſcetus* (nomen proprium, aut agnomen, e quo Nobilis Mutinenſis Familia *Boſchettorum*) *Ugo de Gorzano*, *Albertus de Varana*, *Dominus Ugo de Solaria*, *Ugo de Gajo*, *Ubertus de Balugola* (ſinguli iſti a Caſtellis *Gorzano*, *Varana*, *Solara*, *Gaggio*, *Balugola* cognomen ſortiti ſunt) *Paſſaponte*, *Calcagnius*, *Squartia*, *Codagnelus* (Agnomina, ſive Supernomina ſunt in nomen converſa) *Radaldus*, *Teuzo &c. & alii Nobiles & Sapientes Mutinae*. En qualis apud Majores noſtros Nominum & Cognominum uſus, vel ipſo Seculo Chriſti Duodecimo. Plura aggerere ſuperfluum duco.

Sed quando *Cognomina* haec prae manibus habemus, committendum non eſt, ut Lector animadverſione frau-

fraudetur, quae uſui multis eſſe poſſit. Occurunt nobis perſaepe in variis, iiſque diſſitis Civitatibus, ipſiſſima *Familiarum Cognomina*. Quid rei hoc ſit, & unde hoc factum fuerit, eruditi hominis intereſt probe noſſe. Caſus ergo non rarò eiſdem Cognomentis originem dedit in diverſis locis, cujuſmodi puto quae praecipue ab Artibus deducta ſunt. Nulla quippe Civitas caruit *Fabris*, ſive *Ferrariis*, *Sellariis*, *Medicis*, *Pelliciariis*, *Scribanis*, aliiſque Artificum generibus. Si qua ergo ex hiſce Artibus in quorumdam Cognomen tranſiit, iis ipſis Urbibus, aut Caſtellis tribuenda plerumque eſt ejuſmodi Cognominum impoſitio, neque aliunde arceſſenda. Eadem quoque Cognomina invexiſſe potuit apud diverſos Populos Agnomen idem, facile ubique locorum excogitatum: idque opinari licet de *Rubeis*, *Albis*, (Italice *Bianchi*) *Nigris*, *Corteſiis*, *Ricciis*, *Zoppiis*, *Blondis*, *Craſſis*, *Calvis*, *Bruſatis*, atque horum ſimilibus. Verùm quae Familiae aut a longinquis locis Cognomentum mutuatae, aut Cognominibus ſingularibus diſtinctae diverſis Civitatibus deprehenduntur, has non immerito opinari poſſumus, ex una in alteram Civitatem tranſmigraſſe, atque in multis iis locis propagaſſe genus ſuum. Id autem praeſertim factum eſt, quum totam Italiam dilacerabant factiones Guelforum & Gibellinorum. Nobiles enim viri, prout in certaminibus eorum pars ſuccumbebat, aut ſponte, aut coacti exilium ſubire cum uxoribus & liberis cogebantur, ſibique ſedes quaerere ſub alio coelo. Adde Tyrannorum impotentiam, tum adverſam fortunam, privatas rixas, crimina perpetrata, hereditates, Feuda acquiſita, officia belli aut pacis, a-

A liaſque cauſſas, ob quas Nobilium olim Familiae aut integrae, aut diviſae, e patria Urbe ad alias tranſlatae, ibi lares fixere, filioſque ac nepotes peperere. Ferrarienſis Civitas quot exteris eximiis familiis, illic Eſtenſium Principum curâ ſtabilitis, nobilitata fuerit, jamdiu animadvertit Gaſpar Sardius Lib. 2. Hi-

B ſtor. Ferrarienſ. Ad ſe nimirum traxere Ateſtini, aut lubentiſſime venientes excepere, *Calcagninos*, & *Roverellos* Rhodiginos; *Pios*, *Taſſonios*, *Furnios*, *Caſtellos* Mutinenſes; *Varanos*, olim Camerini Dominos; *Bentivolos* antea Bononiae dominatores; *Strozzios* Florentinos; *Areoſtos*, & *Plateſios* Bononienſes; *Bevilaquas* Ve-

C ronenſes; *Alvarottos* & *Roncagallos* Patavinos; *Ptolomeos*, & *Salimbenos* Senenſes, ut reliquos omittam. Ita ex Mutinenſi Urbe Bononiam ſe contulere *Savignani*, *Buccadeferro*, *Doxii*, *Boſchetti*, *Guidotti*, aliaeque illuſtres Familiae, inter quas *Gazoniam* quoque ego facile recenſerem, tum *Malvitiam*, ſive *Malvezzam*, quando hanc

D inter magnificas Mutinenſium proſapias Saeculo XII. & XIII. reperio, & nuper memoratam vidimus in Charta Anni MCLXVIII. Sed & alias ex aliis Civitatibus Bononia accepit Nobilium ſtirpes, ut Dulfius in earum Hiſtoria tradit, qui tamen more ceterorum de Familiarum origine ſcribentium fabulis ſaepiſſime

E indulget. Vide etiam Tomum VIII. pag. 91. Rer. Italicarum, quot Familiis Nobilibus exteris aucta olim fuerit Civitas Vicentia. Certe nullam oſtendas, in quam turbulenta olim Italiae tempora multas non adduxerint Nobilium ſoboles, Civitate poſtea donatas: & praeſertim complures Neapoli & Panormi offendas, quas nempe illuc advexit Andegavenſium

venſium

venſium & Aragonenſium Regum dominatus, aut mercaturae, reive militaris occaſio. Itaque ubi non una Civitas ejuſdem Cognominis gentem alit, Nobilem atque a vetuſtate commendatam, tunc juſtae conjecturae A locus eſſe poteſt, e Civitate, in qua antiquiùs ipſa refulſit, avulſos ſurculos, atque in alias Urbes & Caſtella translatos, ibi in novum germen creviſſe.

DE
LITERARUM STATU, NEGLECTU ET CULTURA
IN ITALIA
POST BARBAROS IN EAM INVECTOS
Uſque ad Annum Chriſti Milleſimum Centeſimum.
DISSERTATIO
QUADRAGESIMATERTIA.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMATERTIA.

QUae fortuna, qui ſtatus Literarum in Italia fuerit, ex quo Gothi, Langobardi, ceterique Aquilonares Populi feliciſſimam hanc Provinciam ſibi ſubdidere, nunc noſſe operae pretium eſt. Quum Heruli ſub Odoacre, tum verò Gothi ſub Theoderico, declinante Seculo Vulgaris Epochae Quincto, in regionem hanc irruerunt, eique legem dedere uſque ad tempora Juſtiniani Auguſti, fieri non potuit, ut ex devicti Populi animis tam cito excideret Literarum amor, ſtudiumque Eloquentiae, & Eruditionis, cui tanto ſucceſſu, Romanis Imperantibus, ſeſe antea Italica gens devoverat. Proinde nil mirum, ſi adhuc decurrente Seculo Sexto floruiſſe in Italia videmus Severinum Boëthium, Ennodium Ticinenſem, Caſſiodorium, Eugyppium, Dionyſium Exiguum, Aratorem, & Venantium Fortunatum Poëtas ſacros, Jordanem Hiſtoricum, quem Jornandem corrupte appellamus, Claudium *Claſſitanae Civitatis Abbatem* a Johanne Diacono in Vita Gregorii Magni memoratum, atque ut alios praetermittam, ipſum Gregorium Magnum, Romanum Pontificem, qui unus cum praecipuis totius antiqui-
A tatis ut pietate, ita & Literarum
gloriâ certare potuit. Et revera per
idem tempus perdurabat adhuc in I-
talia Scholarum uſus, & praeſertim
Romae: cujus rei teſtem adferre poſ-
ſumus tum ipſum Johannem Diaco-
num, tum Concilium Vaſenſe Secun-
dum, Anno DXXIX. habitum, in cu-
jus Canone Primo haec leguntur:
B *Omnes Presbyteri, qui ſunt in Parochiis
conſtituti, ſecundùm conſuetudinem, quam
per TOTAM ITALIAM ſatis ſalubri-
ter teneri cognovimus, juniores Lectores
ſecum in domo recipiant, & eos quomo-
do boni patres ſpiritualiter nutrientes,
Pſalmos parare, divinis lectionibus inſi-
ſtere, & in lege Domini erudire con-
tendant*. Caſſiodorius quoque hiſce te-
C ſtibus eſt adjungendus. Verùm Lan-
gobardis rerum potitis, & afflictâ
mirum in modum inter varias cala-
mitates Italiâ, ſub gente Literarum
prorſus ignarâ, & bello tantùm aſ-
ſuetâ, ſcientia fere omnis exolevit,
& ubique locorum non mediocris i-
gnorantia ſucceſſit. Quod quum ajo,
non eſt mihi animus ſignificandi, I-
D taliam in Lapponiam tum fuiſſe con-
verſam, Literaſque adeo ſublatas,
ut neque legere neque ſcribere qui-
ſquam noſſet. Aut delirantis, aut
infantiſſimi plane hominis haec opi-
nio foret. Immo olim mirabar ego,
quei Clariſſimus vir Scipio Maffejus
Marchio in Diſſertatione de Verſib.
Rhyth-

Rhythmicis, ſcribere non dubitaverit: *Corriſponde tal credenza a quell' UNIVERSAL SENTIMENTO, per cui ſembriamo immaginarci, che all' entrare in Italia de' Barbari, uno ſpirito lapidifico occupaſſe toſto gl' Italiani, talchè impietriſſero in un momento tutti, nè mai più funzione alcuna per lor ſi faceſſe nè animale nè intellettuale, onde debban coloro chiamarſi progenitori noſtri, e a que' pochi ſtranieri debba generalmente attribuirſi tutto ciò, che in Italia o di buono, o di reo da poi s' è fatto.* Haec ille, quum tamen non ſolùm abſurda adeo opinio nequaquam poſſit ſine injuria tribui *Univerſis*, ſed ne unus quidem in eam conceſſiſſe unquam oſtendi poſſit. Uti ego in Tractatu *Del Buon Guſto*, Part. 2. Cap. primo oſtendebam, Ingenia eadem emerſere ſemper in regionibus ſub coelo felici ſitis. Paria ſemper Italia quoque peperit, uti & Graecia, aliaeque cultiores plagae. Verùm tempora eſſe poſſunt, quibus Ingenia iſta aut nihil aut parùm in Literis excellant, & nonnulla ex iis ad fabulas, ad ineptias, ad barbariem declinent, ſive ex defectu educationis, Scholarum, Magiſtrorum, ſive ob tyrannicum regimen, bellorum rabiem, paupertatem, aliiſque de cauſſis. Hoc autem quin ſenſim acciderit, ex quo Langobardi Italicam gentem paene univerſam ſuo jugo preſſere, nemo, ut arbitror, inficiari audebit. Erant ſane adhuc Epiſcopi, Clerici, & Monachi: erant Judices, cauſſarum Patroni, Notarii, Medici, quos in Literis prorſus hoſpites minime dixiſſes. Attamen tota haec ſupellex eruditionis exiguo conſtabat. Aut modicum Eloquentiae, Philoſophiae, Theologiae, Poëtices, aliarumque Scientiarum norant, aut norant duntaxat ſuperficiem. Immo ne ipſa quidem Grammatica fortunatior apud eos fuit, ut ipſae eorum Chartae, in Tabulariis ſuperſtites ſatis produnt. Quod ſi quis e Clero, aut ad Populum verba faciebat, aut alio exercitationis genere, doctrinae ſuae experimentum faciebat, nihil niſi tritum ac vulgare, interdum quoque ineptum & puerile proferebat. Uno verbo, ſi Romam excipias, ubi ne tunc quidem deſiderata eſt aliqua Literaturae cultura, & certe Canonum ſemper ſcientia viguit; fortaſſis etiam ſi excipias Ticinum, tunc Regum ſedem, in qua Urbe literatulum aliquem facile ſemper deprehendiſſes: reliqua Italia aut analphabetis, aut leviter tantùm literatis abundavit; certe nullum inſigni eruditione ornatum dedit, cujus nomen aut Libri ad nos cum multa commendatione famae pervenerint. Gregorius II. Romanus Pontifex Anno DCLXXX. Legatos mittens ad Concilium VI. Oecumenicum, ad Auguſtos ita ſcribit Tom. 6. Concilior. Labbe, pag 634. *Pro obedientia, quam debuimus, non pro confidentia eorum ſcientiae, illos dirigimus. Nam apud homines in medio Gentium poſitos, & de labore corporis quotidianum victum conquirentes, quomodo ad plenum poterit inveniri Scripturarum ſcientia?* Tum ſubdit, ſe ac ſuos ea tantùm tenere cum ſimplicitate cordis, quae tradita ſunt, & ſtudere, ne quid minuatur, mutetur, vel augeatur. Non diſpari ſermone utuntur Patres Concilii Romani ad eoſdem Auguſtos illâ ipsâ occaſione ſcribentes. *Si ad eloquentiam Saecularem* (reſpicimus), *non aeſtimamus, quemquam temporibus noſtris reperiri poſſe, qui de ſummitate Scientiae glorietur, quandoquidem in noſtris regionibus diverſarum Gentium quotidie aeſtuat furor &c.* Propterea Paulus Diaconus

conus Lib. 6. Cap. 7. de Geſtis Langobardor. veluti rem memoriâ dignam adnotandum cenſuit, floruiſſe Ticini ſub Cuniberto Rege, hoc eſt circiter Annum Chriſti DCC. Felicem Grammaticum, de quo ſunt ejus verba: *Eo tempore floruit in arte Grammatica Felix patruus Flaviani praeceptoris mei, quem in tantum Rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua ſuae largitatis munera condonaret.* Scilicet rarae admodum tunc erant Scholae, & rarum videbatur, vel unum habere alicujus pretii Grammaticae Magiſtrum. Refert Clariſs. Mabillonius in Appendice ad ſupplementum Diplomaticae fragmentum Epiſtolae Hadriani I. Papae de rebus Beneventanis, ex authentica phylira deſumtum, ubi occurrunt haec verba: *eorumque novilijſſimis ſuvoles .... ut inter eis diſſenſio fiat, & diviſis inveniantur .... una cum indiculum .... una cum omnes Benebentani .... aut tam de recipiendi eos, quamque de noſtro Miſſo una cum noſtrum Indiculum &c.* Si tot flores Roma, vel tunc ſupra ceteras Italiae Urbes erudita, ferebat, quid de reliquis Urbibus cogitandum? Et multas quidem hujuſmodi ferrei illius Saeculi formulas haberemus, niſi ex eorum Libris rubiginem interdum deterſiſſet poſteriorum Librariorum, aut Editorum licentia.

Seculo tamen Octavo non deſideratas fuiſſe alicubi in Italia Scholas, conjicere poſſumus, & praeſertim Aquilejae. Opinari quippe licet, ex ea Schola prodiiſſe Paulinum, poſtea Aquilejenſem Patriarcham, virum pietate ac eruditione clarum, atque ipſius Paulli Diaconi aequalem, quem Carolus Magnus in Diplomate apud Baronium appellat *Artis Grammaticae Magiſtrum*. Praeterea temporibus iiſdem Romae, non ſecus atque antea, numerabantur Grammatici non pauci: quod ex Vita ejuſdem Caroli Magni per Monachum Engoliſmenſem ſcripta, Tomo 2. Du-Cheſnii, elicimus. Jacebant tunc & in Gallia Literae, uti ipſius Caroli Epiſtola ad Baugulfum Abbatem Fuldenſem, a Sirmondo edita, fidem facit. Carolus ergo recte perpendens, optimorum Principum ac Heroum eſſe, ad omne genus gloriae contendere, ſuiſque Populis quamcumque felicitatem comparare, ſibi etiam curandum duxit, ut diſciplinae ac ſtudia Artium Liberalium in Regnis ſuis, quàm latiſſime fieri poſſet, reſtituerentur. Quare Anno Chriſti DCCLXXXVII. in hanc rem ſubſidia ex ipſa Urbium Reginâ petivit. Audi Monachum praelaudatum ita ſcribentem: *Domnus Rex Carolus iterum a Roma Artis Grammaticae & Computatoriae Magiſtros ſecum adduxit in Franciam, & ubique ſtudium Literarum expandere juſſit. Ante ipſum enim Domnum Regem Carolum in Gallia nullum ſtudium fuerat Liberalium Artium.* Quum *iterum* dicit, ſatis oſtendit hic Scriptor ex Romana Urbe accerſitos antea fuiſſe alios viros doctos in Galliam. Ad haec Ticini circiter Annum DCCLX. *Petrus Grammaticae Magiſter* claruit, quem poſtea ſenem idem Carolus Magnus accitum ad ſe, tum ipſe audivit, tum in Palatinis Scholis Grammaticae didaſcalum ſtatuit. Alcuinus in Epiſtola XV. ad Carolum ipſum ex editione Du-Cheſnii haec ſcribit: *Dum ego adoleſcens Romam perrexi, & aliquantos dies in Papia Regali Civitate demorarer, quidam Judaeus Julius nomine cum Petro Magiſtro habuit diſputationem; & ſcriptam eſſe eamdem controverſiam audivi in eadem Civitate. Idem Petrus fuit, qui in Palatio veſtro Grammaticam docens claruit.* Patriam

iſtius Petri nobis ſervavit Eginardus in Vita Caroli Magni, ſcribens: *In diſcenda Grammatica Karolus Petrum Piſanum Diaconum ſenem audivit.* Equidem certum minime habeo, Petrusne iſte Piſanus literarium ludum Ticini aperuerit: ſed veri omnino id ſimile videtur. Addo, praeter hunc ab eodem Carolo Magno *ex Italia in Gallias adductum fuiſſe Theodulfum*, poſtea Epiſcopum Aurelianenſem, virum diſertiſſimum, ut veteres Annales teſtantur apud Sirmondum. Immo non in ſolis Urbibus erant Grammatices Magiſtri, ſed & in Caſtellis & Villis, in quibus tradendae illius Artis cura ad Parochos pertinebat. Ritum, quaeſo, intuere expreſſum in Charta, cujus pervetuſtum exemplum vidi in inſigni Tabulario Capituli Canonicorum Mutinenſium. Eſt aliqua pugna inter notas Chronologicas, quam dirimere nihil attinet.

Traditio Plebis Sancti Petri in Sicculo facta Victori Archipresbytero a Giſone Epiſcopo Mutinenſi, circiter Annum Chriſti 796.

GIſo *per miſericordiam Dei* Mutinenſis Epiſcopus, *omnibus filiis noſtrae Eccleſiae. Notum eſſe vobis volumus, quia reſidentibus nobis in domo Sancti Geminiani in Mutina, Anno Imperii* Domnorum noſtrorum Caroli & Pipini *ननglorioſiſſimorum* Regum *in Dei nomine Vigeſimo Quinto, & Sextodecimo, die XIV. Menſe Octubris per Indictionem Quartam decimam, concedimus ordinantes Plebem noſtram in Sicculo, quae nominatur Sancti Petri*, conſenciente Sacerdocio & Clero noſtro, necnon Eccleſiae ipſius Populo, Victori Archipresbytero noſtro: *ea ſiquidem ratione, ut ipſe locus regiminis teneat, & ſecundum Canonicam auctoritatem miniſterio Archipresbyteratus fungi in omnibus non obmittat. Ideſt* in ſartatectis Templi reficiendis, in Clericis congregandis, in Schola habenda, & Pueris edocendis. *Cujus locum ita firma ſtabilitate ei concedimus, ut ſecundum Canonicam auctoritatem a nullo Succeſſorum noſtrorum ſtatus ejus ordinis violari poſſit, niſi talia perpetraverit, quae digna ſint Eccleſiaſtico plecti judicio. Annualem autem ipſius Plebis nobis & Succeſſoribus noſtris debitam penſionem, quae eſt Solidorum triginta & quinque, per ſingulos annos ſtatuimus, per hanc noticiam, ut in Paſca Domini annualiter perſolvatur: de quibus ſi negligens fuerit, duplici datione, ut Leges judicant, puniatur.*

Giſo Epiſcopus Mutinenſis Eccleſiae *in hoc Privilegio manu mea ſubſcripſi.*

Ego Martinus Presbyter manu mea ſubſcripſi.

Ego Martinus Diaconus manu mea ſubſcripſi.

Ego Giſelpertus Diaconus manu mea ſubſcripſi.

Ego Johannes Diaconus & Notarius Sanctae Mutinenſis Eccleſiae, ſcriptor iſtius Privilegii poſt tradita complevi & dedi.

Animadverte eorum temporum mores. Victori Archipresbytero Eccleſia illa conceditur, *conſenciente Sacerdocio & Clero noſtro, necnon Eccleſiae ipſius Populo.* Is autem praeter alia ad Parochiale munus ſpectantia in ſe recipit, *ſartatecta Templi reficere, Clericos congregare, Scholam habere, Pueros edocere.* Veri videtur ſimile, id in aliis quoque Plebibus factum. Et ſane

ne hoc idem exigebat in collatione Eccleſiae Archipresbyteralis, ſive Plebis *de Rubiano*, Godefridus alter Mutinenſis Epiſcopus, uti conſtabit ex A aliis tabulis archetypis, quas idem Chartophylacium Mutinenſium Canonicorum adſervat.

Collatio Plebis de Rubiano facta Sileberto Presbytero a Gottefredo Epiſcopo Mutinenſi, Anno 908.

GOttefredus *ſanctae* Motinenſis Eccleſiae Epiſcopus *omnibus filiis noſtre Eccleſie. Notum vobis eſſe cupimus, quoniam reſidentibus nobis in principali noſtre Dioceſeos Sinodo, & ea que Katholice & regulari auctoritati congruunt, ſecundum Domini diſpoſitionem pro poſſe tractantibus, adierunt noſtre parvitatis clementiam Sacerdotes & Plebe Sanctae Mariae in Rubiano, quorum iſta ſunt nomina: Johannes, itemque Johannes, Sigebertus cum ceteris aliis ejuſdem Plebis Sacerdotibus, ſed & cum plurimis ipſius matris Eccleſie fidelibus* Laicis, *luctuoſa querimonia reclamantibus, quod predicta Plebs diruta eſſet, & ſine Archipresbytero pene deſolata remaneret. Quorum reclamationi ſtudioſum prebentes auditum, deſtinavimus & Sacerdotibus noſtre matris Eccleſiae, qui hoc vice noſtra proſpicerent, nobiſque renuntiarent, ideſt Giſevertus Prepoſitus & Sacerdos, Natalis Presbiter, Gariſuſus Presbyter: ipſique nobis renuntiaverunt, ita ſe habere, quemadmodum nobis de ipſa Plebe a predictis Sacerdotibus & Parrechianis intimatum fuerat. Itaque nos inquiſivimus ab eis, quem vellent eligere Archipresbiterum. Illi autem uno conſenſu & pari voluntate petierunt noſtrae humilitati* Silebertum Sacerdotem *ſibi dari* Archipresbiterum. *Quorum peticionibus nos benivole aſſentientes, eorumque neceſſitati ex debito compatientes, predictum Sacerdotem Silebertum,* conſentiente Sacerdocio & Clero noſtro, *illis ordinavi-* B *mus Archipresbiterum. Ea tamen ratione, ut omnibus diebus vite ſue ſecundum temporis qualitatem & ſibi a Deo conceſſam poſſibilitatem, religioſa converſatione Chriſto ibi deſervire ſtudeat, ideſt* in Schola habenda, in Pueris educandis, in ſartatectis Eccleſie reficiendis, in luminaribus adhibendis, & ceteris, *que Religioni Eccleſiaſtice* C *congruunt ſecundum Domini voluntatem per poſſe patrandis. Quam Plebem ita ei divino ſuffragante adjutorio firma ſtabilitate concedimus, ut a nullo Succeſſorum noſtrorum ſtatus ejus ordinis valeat diſſolvi, niſi ea commiſerit, que Sacerdotali digna ſint plecti judicio. Annualem autem ipſius Plebis nobis & Succeſſoribus noſtris debitam penſionem, que* D *eſt Soldorum triginta annutim in Paſcha Domini perſolvere debeat, adhibito eo quod pro circanda Parroechia tercio ſemper anno in expenſis nobis Succeſſoribuſque noſtris preberi debetur, hoc eſt aut decem Soldorum expenſas, aut decem in argento. Et ſi de ipſa penſione tardus aut neglegens fuerit, duplici datione, ſecundum quod Leges cenſeunt,* E *puniatur.*

Actum Motina, VI. Kalendas Junii, Indictione XI.

✠ *Ego* Gottefredus *gratia Dei* Epiſcopus *in hoc decreto a me facto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Giſevertus Presbiter & Prepoſitus in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Giſelvertus Presbiter & Canonicus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Raginaldus Presbiter & Canonicus in hoc decreto ſubſcripſi.*

✠ *Ego Gaiprandus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Garifuſus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Martinus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Benedictus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Petrus Diaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Lupus Diaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Adelbertus Diaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Ragiuntus Diaconus ſubſcripſi.*

✠ *Ego Dominicus Diaconus ſubſcripſi.*

✠ *Ego Martinus Subdiaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Garivertus Subdiaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Ernenpertus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Sunipertus Presbiter in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Adelardus Presbiter in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Lupus Presbiter in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Johannes Presbiter in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Sigebertus Presbiter in hoc decreto manu mea ſubſcripſi.*

Perſtringe tamen quae hactenus recenſui, neque aliud exſculpes, niſi Italiam tunc multos fortaſſis oſtentare potuiſſe Grammaticae Magiſtros; Scholas autem graviorum Literarum in Urbibus & Caſtellis fere omnibus nullas: ac propterea nil mirum, ſi depreſſa foret in Italia temporibus iis Scientiarum meliorum fortuna, nulloſque egregios Scriptores Italicum Caelum tunc dederit, quorum uſque ad nos fama permearit. Semper excipio *Paullum Diaconum*, & *Paulinum* ſupra memoratos, uti & *Theodulfum* nuper laudatum, qui inter Poëtas ejus temporis paene unus revera Poëticam noviſſe, & verſus rite procudiſſe videtur. Quod ut etiam luculentius perſpiciat Lector, animadvertendum eſt, quid Carolus Magnus jam Langobardorum Regno potitus egerit. Non in Gallia tantùm & Germania, quibus ille Regnis dominabatur, quanto potuit ſtudio, Liberales Artes propagandas curavit, ſed Italiam quoque voluit ejuſmodi beneficii aliqua ex parte participem. San-Gallenſis Monachus a Caniſio, & DuCheſnio editus, in Hiſtoria de reb. geſt. Caroli Magni, Lib. primo, Cap. primo, narrat, *duos Scotos* (Monachos, ut multa ſuadent) *de Hibernia ad litus Galliae perveniſſe, viros & in Saecularibus & in Sacris Scripturis incomparabiliter eruditos*. Hi ſapientiam *venalem* Populo offerebant. Delatâ re ad Carolum Magnum tunc Franciae Regem, is Monachos, ſive Seculares illos, ad ſe evocatos, ubi comperit, Literarum ſtudio excellere, *unum eorum nomine Clementem in Gallia reſidere praecepit*, ut Pueros erudiret: *alterum verò in Italiam direxit, cui & Monaſterium Sancti Auguſtini juxta Ticinenſem Urbem delegavit, ut qui illuc ad eum voluiſſent, ad diſcendum congregari potuiſſent*. De nomine Monachi, ut opinor, iſtius Ticinum miſſi circiter Annum Chriſti DCCLXXX. contendunt Scriptores. Ego nihil definio, tum quod parum intereſt, tum etiam quod in id tantummodo intentus ſum, ut oſtendam, quàm humili loco tum eſſent Literae in Italia, quando Carolo Magno ad eas aliquâ ratione inſtaurandas opus

pus fuit uſque ex Hibernia unum Monachum ambabus ulnis accipere, eumque ad Ticinenſem Urbem mittere bonarum Artium Magiſtrum. Si in reliquis Italiae Urbibus, atque in ipſa Ticinenſi tum floruiſſent Viri literaturâ praeſtantes, nihil erat, cur Carolus undique conquirens, & tamen paucos inveniens, quorum ope in Regno paterno Literarum culturam excitaret, e duobus, quos ſibi fortuna obtulerat, unum ſibi retineret, altero Italiam donaret. Hoc exiſtimare quiſque per ſe, vel me tacente, poſſit, ſimulque cogitatione metiri, quàm grande, aut exiguum in Italia emolumentum diſciplinis obvenerit ab uno Magiſtro in una tantùm Urbe conſtituto? Sed ut ut aliquis inde fructus fuerit perceptus, certe ſublato illo Magiſtro, & ex vivis etiam rapto Carolo, verè ob geſta & virtutes Magno, in deterius res Literaria apud Italos abiit. Splendidiſſimum teſtem dabo, cui fidem abrogare nemo audeat, hoc eſt, Lotharium I. Auguſtum. Hic enim Anno DCCCXXIII. eodem videlicet, quo conſors Imperii a Ludovico Pio patre ſuo creatus eſt, & Romano diademate cinctus, Italico Regno, cui praeerat, ornamenta procurare cupiens, inter cetera abjectae Literarum fortunae, prout tunc licuit, conſuluit. Egregium hac de re Capitulare ab ipſo promulgatum, quod hactenus in Codice Capituli Canonicorum Mutinenſium latuerat, evulgatum a me jam Lector accepit Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 151. illudque iterum heic repetere nemini grave, immo cuilibet gratum, futurum eſſe puto. En ejus verba: *De Doctrina. De Doctrina verò, quae ob nimiam incuriam atque ignaviam quorumque Praepoſitorum cunctis in locis eſt funditus exſtincta, placuit, ut ſicut a nobis conſtitutum eſt, ita ab omnibus obſervetur. Videlicet, ut ab his, qui noſtra diſpoſitione Artem docentes alios, per loca denominata ſunt conſtituti, maximum dent ſtudium, qualiter ſibi commiſſi Scholaſtici ita proficiant, atque doctrinae inſiſtant, ſicut praeſens expoſcit neceſſitas. Propter opportunitatem tamen omnium apta Loca diſtincte ad hoc exercitium providimus, ut difficultas locorum longe poſitorum, ac paupertas nulli fieret excuſatio. Primùm in Papia conveniant ad Dungallum, de Mediolano, de Brizia, de Laude, de Bergamo, de Novaria, de Vercellis, de Dertbona, de Aquis, de Genua, de Haſte, de Cuma. In Ebereja ipſe Epiſcopus hoc per ſe faciat. In Taurinis conveniant de Vigbintimilio &c.* Qui reliqua cupit, locum ſupra memoratum adeat. Hinc interea liquet, Anno DCCCXXIII. *Doctrinam cunctis in Locis Italici Regni* fuiſſe *funditus extinctam*. Ergo late ignorantia regnabat, & ludis literariis tunc Italicae fere omnes carebant Urbes.

Quapropter, ut huic morbo mederetur Lotharius, in octo ejuſdem Regni Civitatibus Scholas inſtituit, ad quas conterminarum Urbium *Scholaſtici* (nunc appellamus *Scolari*) confluere, ſi vellent, poſſent. Non omnium ille Diſciplinarum Magiſtros conſtituit, non omnium Artium Gymnaſium excitavit, quod nonnulli ſibi facile nimium ſuaſere: ſed unum tantummodo Magiſtrum in ſingulis iis Urbibus Scholae praefecit, cujus eſſet munus *Artem* docere diſcipulos, *Grammaticam* videlicet, uti in Notis ad idem Capitulare jampridem monui. Eo autem tempore Grammatici non tantùm Latinae Linguae rudimenta tradebant, ſed etiam ad Eruditionem, utcumque poterant, adoleſcentes educabant, quum nempe iis Poëta-

Poëtarum, Hiſtoricorum, Oratorum, immo & ipſius ſacrae Scripturae, Sanctorumque Patrum Libros explicarent: quae conſuetudo in Caſtellis nonnullis noſtra adhuc tempeſtate perdurat. Propterea, ut puto, Johannes Monachus in Vita Sancti Odonis Cluniacenſis Abbatis, Tomo V. Actor. Sanctor. Benedictin. Mabillonii, circiter Annum DCCCCL. ſcripſit, ſanctum illum virum, Anno aetatis decimo nono *Grammaticae Artis liberalibus ſtudiis educatum* fuiſſe: quaſi Grammaticae ſtudere idem foret, ac ceteris Artibus Liberalibus operam dare. Ita Monachus ille natione Italus. Quod etiam animadvertas velim, *Dungalus*, ſeu *Dungallus* ille, cui commendatam nuper vidimus Scholam Ticinenſem, Scotus, ſimulque Monachus & ipſe fuit, ut infra oſtendam. Nonne hinc etiam diſcimus, quo in loco tunc eſſet Literarum fortuna apud Italos, quando vel ab ipſa Scotia, ſive Hibernia, ad erudiendos juvenes evocandi fuere Praeceptores? Accedit, quod Dungalus idem in calce ſui Opuſculi contra Claudium Taurinenſem Epiſcopum, qui adverſus ſacras Imagines invehebatur, de eo haec habet: *Propter iſtam autem inſaniſſimam perverſitatem renuit ad conventum occurrere Epiſcoporum, vocans illorum Synodum congregationem Aſinorum*. Doctiſſimus ſane vir quanquam in Haereſim prolapſus, Claudius fuit, natione Hiſpanus. Non aliâ ratione is credendus eſt tam inhoneſto vocabulo oneraſſe Italicos Praeſules, niſi quod eos noſſet, aut exiſtimaret in Literarum ſtudio hoſpites, aut certe nunquam ſibi earum profeſſione comparandos. Neque verò ex Italis quiſquam pedem cum Claudio contulit, ſed unus Dungalus Scotus, tunc inter Italos verſatus.

A Heic autem petas, cur uſque e Scotia, & non potiùs ex vicina Gallia, excitus eſt Literarum Magiſter. Jam ſupra vidimus, ipſam quoque Galliam exteris tunc indiguiſſe ſubſidiis. Neque enim ſilenda laus Britanniae, Scotiae, ac Hiberniae, quae ſtudio Liberalium Artium eo tempore antecellebant reliquis Occidentalibus B Regnis, & curâ praeſertim Monachorum, qui Literarum gloriam, alibi aut languentem aut depreſſam, in iis regionibus impigre ſuſcitarant atque tuebantur. Debet autem Gallia Flacco Alcuino in primis, quem ex Britannia accitum, ſive ſibi in Romano itinere oblatum, Carolus Magnus Praeceptorem habuit, & C Scholae Palatinae ſuae praefecit, quod apud Gallos refloruerint Scientiae, & in Coenobiis ac Epiſcopiis cum Clericorum & Monachorum, tum Secularium Scholae fuerint conſtitutae. In partem hujuſmodi beneficii Italia quoque venit. Nam praeter primum illum Monachum e Scotia acceptum, & a Carolo ad Ticinenſes miſſum, D illuc deinde acceſſit *Dungalus* ſupra in Capitulari memoratus. Duos ergo heic Monachos diverſos exhibeo, quamquam ſuſpicari quiſquam poſſit, non duos, ſed unum in Italiam ad Ticinenſem Scholam miſſum fuiſſe, ſcilicet Dungalum. Obſtare tamen videtur tempus: nam circiter Annum DCCLXXX. Carolus Magnus illuc E miſiſſe creditur Monachum Scotum: Dungalus verò Anno DCCCXXIII. ſcilicet poſt annos quadraginta tres, Ticinenſi Scholae praeerat. Difficile ſtatuas, tandiu Dungalum praefuiſſe Scholae Ticinenſi, niſi is ſerius, quàm putetur, Ticinum venerit, aut ſaltem annos in longam aetatem produxerit. Quod certum eſt, Dungalus & Monachus & Scotus fuit; immo

ipſi

ipſi etiam Carolo Magno carus, magnique ab eo factus. In Spicilegio Dacheriano ejus Epiſtola legitur ad eundem Carolum Auguſtum Anno Chriſti DCCCXI. ſcripta, quum Carolus ipſum conſuluiſſet de Ecclipſi Solis, anno praecedenti viſâ per Waldonem Abbatem Sancti Dionyſii Pariſienſis. Epiſtolam illam Ticini exaratam fuiſſe a Dungalo, ea mihi verba indicare videntur: *In iſta Terra, in qua Nunc, Deo donante Franci dominantur, ab initio Mundi talis Rex & talis Princeps numquam viſus eſt, qui ſic eſſet, fortis, ſapiens, & religioſus, ſicut noſter Dominus Auguſtus Karolus*. Utcumque ſit, Dungalus Britannicae ſive Scoticae eruditionis guſtum áliquem in Italiam prae ceteris intulit. Quod etiam primus animadverti, plures ille Codices MStos antiquiſſimo Bobienſi Coenobio, ſupra Placentiam ad Trebiam ſito, largitus eſt, unde exempla in reliquam Italiam propagata deinde fuere. Recte cadit in hunc locum Catalogus vetuſtiſſimus MStorum Codicum, qui olim in ejuſdem Bobienſis Monaſterii Bibliotheca adſervabantur, ſed temporis edacitate corroſus ac decurtatus. Ego qualem inveni in eadem Bibliotheca deſcripſi, & monumentum Literariae Reipublicae non inutile, nunc tandem profero.

Index MStorum Codicum Bobienſis Coenobii, Decimo, ut videtur, Aerae Vulgaris Saeculo exaratus.

....

....

Librum I. ad Paſcen ...... mirabilibus gemmarum.................

.... breviter excerptus Lib. I. de Adam ....

.... De Sancta Virginitate, & de bono .... nis conjugiis. Lib. I Quaeſtio .... Lib. II. de octo Quaeſtionibus ..... rum Epiſcopum Libellum parvulum I. ...... Epiſtolae Pauli ad Rom .... Hieronymi in Epiſtola Pauli ad Galatas...... rum ad Proſperum Lib. I. de .... ſto, in quo continetur de Humilibus .... Lib. I de Doctrina Chriſtiana. Lib. I. contra Marcionem. Lib. I. de aedificatione Templi, in quo continentur Homiliae. Auguſtini. Librum Retractationum. Librum I. de Letaniis. Libellus unus de decem chordis, in quo Hieron ..... ad Ydiviam. Lib. I. de Epiſtolis Canonicis ad Evodium. De Ammonitionibus ad Reges & Potentes, & de Poenis infernorum, & Beatitudine juſtorum. Et de Quaeſtionibus Sancti Auguſtini in Matthaeum. Librum I. Quaeſtionum in Matthaeum, & Lucam: in quo habentur Libri III. quos compoſuit Adamnianus de Situ Hieruſalem, & Terra repromiſſionis, & Urbe Conſtantinopolitana.

Item de Lib .... in minoribus Prophetis. Expoſitiones II. in Epiſtola ad Galatas. In .... ad Epheſ .... ad Philemonem, ad Corinthios. Et commentarium Epiſtolae, ſeu .... & gloſ. ſuper Virgil. in Eſaia Expoſ. IIII. Expoſitionem I. in Zacharia & Malachia. Expoſitionem I. in Abdia & Jona. In alio volumine Expoſitionis ejuſdem in Abdia Librum I. In Jona. I. In Naum. I. In Hieremia Libros III. Expoſitiones IX. in Hieremia. In Ezechiel Libros IV. In Abbacuc Expoſitionem I. Librum I. de Manſionibus Iſraëlitici Populi; in quo habetur Dialogus Attici & Critoboli. Tractatum in Eccleſiaſten. Librum I. de Cronica Apoſtolorum. Libros II. de Illuſtri-

Illuſtribus Viris. Commentarios III. in Matthaeum. Librum ſuper Pſalmos. Libros Quaeſtionum II. Librum generalium Sententiarum I. De Opuſculis ejuſdem. Librum I. de Infantia Salvatoris. Librum I. ad Pammachium & Marcellam. Librum in Canticis Canticorum. Librum I. contra Jovinianum. Librum I. in quo ſunt Prologi in Libros Regum, in Eptatico, in Paralipomenon, & Eſdra: & de Manſionibus Iſrahelitici Populi. Librum I. in Johel, & Amos, & Micheae. In Geneſi Librum I. in quo continetur ars cujuſdam de Grammatica, & Sinonima, & Cronica Apoſtolorum. Librum I. de Opuſculis Hieronymi, & Auguſtini. Librum I. in Salomone, & in Job. Libros III. Dogmatum. Libros VII. de Epiſtolis Hieronymi in Oſeae & Johel Lib. Tractatus in Apoſtol.... Librum I. Commentarium in Evangelio Matthaei & Lucae. Et Quaeſtiones diverſae Librum I.

Item de Euſebii Libris. Libros Cronicarum III. Libros de Iſtoria Eccleſiaſtica III. Excerptos de Chronica Euſebii Libellos IV.

Item de Hilarii. In Epiſtola ad Romanos Librum I. De Fide Catholica Libros III.

Item de Beati Gregorii Papae. Libros Homeliares plenarios II. & non plenarios II. In Ezechiel Libros VI. & in uno ex his habetur Epiſtola Sancti Auguſtini de Caritate. Moralium in Job Libros VII. Libros Regulae Paſtoralis II. Dialogorum Libros III. Librum Patern. I. Librum Philippi Presbiteri in Job I.

Item de Beati Ambroſii Libris. Ad Gratianum Imperatorem Libellum Fidei I. Officiorum Librum I. De Divite avaro Librum I. In Luca Libros II. De Jejuniis Librum I. De ſingulis Capitulis veteris Teſtamenti Librum I. De Lapſu Virginum, & de Virginitate Librum I. in quo eſt Paſſio Sanctae Eulaliae. De Apologia David. Et de Sacramentis. Seu & de Immortalitate Librum I. Librum I. in quo habetur fides Sancti Hilarii, confeſſio Sancti Ambroſii, fides Hier. Sermo de Trinitate. Epiſtola Gratiani Imperatoris ad Sanctum Ambroſium. Libros IV. ejuſdem, & Sermo de Caſtitate & Pudicitia. Librum de Virginitate I. Expoſitionem I. in Pſalmo Centeſimo decimo octavo. Lectionarios II. Libellus parvus de Lapſu Virginum I.

Item de Origenis Libris. In Geneſi Expoſitiones II. In Exodo Expoſitionem I. In Levitico Expoſitionem I. In uno Volumine Homeliae continentur ejuſdem in Jheſu Nave XXVI. In Libro Judicum VIII. In Primo Libro Regum Homelias VI. De Epiphania Homelias II. In Canticis Canticorum Libros II. In Luca Librum Homeliarum I.

De Libris Cipriani. Item Cipriani ad Demetrianum Libros II. De diligendo Deo Lib. I. Ad Quirinum Libros II. De diverſis Opuſculis Librum I.

Item de Yſidori Libris. Expoſitum in Geneſi I. De diebus, & Septimanis, temporibus, & ſignis Libros II. Officiorum Libros V. Et in uno ex his continentur Epiſtolae diverſorum, & Sinonima Ciceronis, & Gloſſ. Libros Differentiarum III. Libros Proëmiorum II. Libros, & Homologiarum IV. Libros Sententiarum III. Librum de Ordine Creaturarum I. Chronica Yſidori Librum.....

Item de Canonibus. Inter majores & minores habentur Libri Canonum XV. & Libri Epiſtolarum Papae Leonis II. Item Librum Canonum I. in quo habetur Yſidori de Ordine rerum.

Item de Libris diverſorum Auctorum. Librum Athanaſii contra Apollinarem, in quo & alia continentur Opuſcula. Libros Gregorii Nazozeni Apollogeticos II. Librum ejuſdem de Grandinibus I.

Libros

Libros II. Johannis Conſtantinopolitani in Epiſtola ad Hebraeos. Et de Pſalmo quinquageſimo Librum I. Et alius Tractatus I. Libros Pauli Oroſii IV. Item Johannis Oſaurei de Cordis Compunctione, & Reparatione, & alia Opuſcula. Libros Eucherii de Formulis ſpecialibus IV. Libros Caſſiani de Inſtitutione Monachorum III. Et de Collationibus Patrum Librum I. Libros Sancti Columbani in Pſalmos II. Libros Primaſii in Apocalipſin II. Libros II. Celii Firmiani Lactantii de Opificio Dei, & unum de Falſa Religione, in quo habentur dicta Sybillae. Librum Sancti Severiani I. Librum Decretale Gelaſii I. in quo habetur Libellus Auguſtini de Haereſibus. Librum de Vitiis. Libros Inſtitutionis divinae Legis Tunilli ad Primaſium II. Librum Rufini in Oſee, Johel, & Amos I. Librum I. Vindicii Verecundi pri..... Prophetarum. Librum Effrem Diaconi. Libros Optati Epiſcopi contra Donatiſtas II. Et in uno ex his habetur Expoſitio Autorum in Apocalipſin, & Ordo omnium Feſtivitatum. Librum inſtructionis Nicetae Epiſcopi I. Librum Metodii Epiſcopi De Regno Gentium & noviſſimis temporibus I. Librum Effrem I. in quo habentur Epiſtolae Fulgentii & Hieronymi. Librum Victorini unum in Apocalipſin, & in Epiſtolis Pauli. Librum Fauſti Epiſcopi de Praedeſtinatione Dei unum. Librum Caeſarii I. Libros Homeliarum Maximi Epiſcopi II. Librum Tertulliani I. Plinii Secundi Naturalis Hiſtoriae Libros. III. De Inſtitutis antiquorum Regum I. & Juſtiniani II. Libros Egeſipi II. Librum cujuſdam de Geſtis Gothorum I. Libros Smaragdi III. Libellum Caſſiodori in Pſalmis parvulum I. Librum Expoſitionis Claudii Epiſcopi Taurinenſis in Epiſtola ad Corinthios. Formula vitae honeſtae cujuſdam Martini, in qua & alia habentur Opuſcula. Libros Hier.... Scotti Exceptos VII. Librum Laurentii unum de duobus temporibus.

*Item de Libris incertis. Libros Gloſſarum & Expoſitionum quorundam ſuper Matheum VIII. Librum Pandectarum I. in quo eſt Expoſitio cujuſdam in Matheum. In Epiſtolis Pauli Expoſitionum Libros IX. Libros breviter expoſitos in Pſalmis VI. Librum I. Quaeſtionum cujuſdam in Veteri & Novo Teſtamento, in quo habetur Epiſtola Hieronymi ad Edibiam, & Aſceticon, ideſt Inſtituta Sancti Baſilii. Librum I. cujuſdam de remediis peccatorum; in quo habentur Libri VI. Alchimii metrice conte....... Libros IV. in * quo habentur Homeliae quorundam de ſingulis Feſtivitatibus. Librum I. cujuſdam ad quendam Judeum; & alia Opuſcula.*

Item de Vita, & Paſſionibus Sanctorum. Libros de Vita Patrum....... ex his habetur Vita Gutbercti. In alio Collationes Patrum. Vita Pauli, Antonii, Hilarionis. Et de captivitate Malchi Monachi Librum I. Et in uno ex eis Vita Sancti Martini. Librum de Vita Sancti Martini. Librum de Vita Hilarionis, & Sancti Germani. Librum I. de Vita Sancti Cipriani Martyris. Librum I. de Vita Sancti Ambroſii. Librum de Vita Sancti Euſtaſii & Ambroſii. Libros de Actu Sancti Silverii quatuor. Libros de inventione Corporis Sancti Stephani quatuor. Librum I. de Vita Sancti Simeonis: in quo habentur Arnulfi de Situ Hieruſalem Libri II. De Vita Sancti Columbani. De Vita Sancti Galli Libros II. Librum de Vita Sanctae Ceciliae & Juliani Martyris unum. Libellum unum de Vita Sancti Marcelli. Librum de Vita Sancti Medardi unum. Libros de Paſſione Apoſtolorum Petri & Pauli I..... Libros Paſſionum complurium Sanctorum II. Librum Regulae Sancti Columbani. Libros Regulae Baſilii Duos. Librum unum,

in quo habentur Lectiones Natalis Domini, & de Epiphania, & Lamentationes Jeremiae. Libros Legis Langobardorum duos. Librum unum Dioniſii de Computo. Anatolii Theophili I. Victorini V. & alios Libros de Computo VI. Libros Gloſſarum VII. Libros Pſalmorum II. Libros Evangeliorum plenarios & non plenarios V. Librum Collectaneum I. in quo diverſa habentur Opuſcula de Fratre Dominico, quem ipſi preſtitimus.

Libros Sergii de Grammatica duos, & in uno horum Adamantii Liber habetur. Libros Virgilii numero quatuor. Lucani Libros IV. Juvenalis duos; & in uno ex his habetur Martialis & Perſius. In uno Volumine habemus Perſium, Flaccum, & Juvenalem. Libros Claudiani Poëtae quatuor; & in uno ex his Sedulii quaedam pars in capite, & alia Opuſcula. Libros Ovidii Naſonis duos. Librum Lucretii I. Librum Dracontii I. Librum Emnodii Epiſcopi unum, in quo & alia continentur Opuſcula. Libros Donati tres; & in uno ex his habentur Sinonima Ciceronis. Libros Valerii Probi III. Libros Boëtii III. de Aritmetica, & alterum de Aſtronomia. Librum Marii Victoris de Rethorica. Libros Terentii II. Librum Honorati I. Libros Porphyrii II........ & alterum de Iſagogis. Librum Iſidori de Vitiis I. Commentarium Hieronymi ſuper Donatum. Librum Prudentii I. Librum I. Paulini in Laude Sancti Felicis. Librum I. Demoſthenis. Librum I. Verſuum Licentii ad Sanctum Auguſtinum, in quo ſunt Verſus Sybillae de Die Judicii. Libros Pompeji III. ſed non plenarios. Librum I. de Verſibus Apoſtolorum. Libros IV. Categoriarum Ariſtotelis. Librum I. in veteri Teſtamento conſcriptum metrice; in quo continentur Libri Alchimi & Catonis. Libros II. Capri & Acroëtii de Ortographia. Libros Ouricis duos. Librum I. Doſithei de Grammatica. Librum Juvencii I. Librum Auſonii Poëtae I. in quo habentur Plinii Libri III. Librum Conſentii I. Libros Sedulii IV. Libros Symphoſii II. Librum Papirii de Analogia I. Librum I. Flaviani de conſenſu nominum & verborum. Libros Priſciani minoris II. Libros Marii Grammatici de centum Metris II. & in uno ex his habentur Sergii de Litera Libri II. Aſterii Grammatici, Honorati de Ratione Metrorum, & Expoſitio cujuſdam ſuper Donatum; Expoſitio quoque Sancti Auguſtini ſuper totas partes Orationis; Phocae etiam de Grammatica Libri III. Exercitaminum Priſciani Sophiſtae Librum unum. Libros Priſciani II. Unum de figuris Numerorum, alterum de Litera. Librum I. de Sententiis Philoſophorum, in quo ſunt Libri Catonis, & Theophraſti de Nuptiis. Librum Soſipatris I. in quo continetur Liber Differentiarum Plinii. Librum Donati ſuper Virgilium unum. Libros Gloſſarum ſuper Virgilium IX. Librum Mictologiarum Fulgentii I. Libros diverſorum de Grammatica XX. Libros Septimi Sereni duos; unum de ruralibus, alterum de Hiſtoria Trojana, in quo & habetur Hiſtoria Daretis. Librum I. Daretis de vaſtatione Trojae. Librum I. de Epiſtolis Alexandri & Dindimi. Librum I. de ſitu Indiae Alexandri ad Ariſtotilem Magiſtrum. Librum I. Coſmographiae. De Hiſtoria Alexandri Magni Macedonis Librum unum. De diverſis generibus Monſtrorum Librum I. Librum I. Ciceronis, in quo ſunt Topica & Partitiones. Contra Catilinam Librum I. Generalium Sententiarum Librum I. in quo Lucii Annaei Senecae, Valerii Flacci Liber I. Aratoris Subdiaconi de Actibus Apoſtolorum. Liber Metricus I. Phocae de Grammatica Librum unum.

Item

Item de Libris, quos Dungalus praecipuus Scottorum obtulit beatiſſimo Columbano. *In primis Librum Origenis in Geneſi I. In Canticis Canticorum ejuſdem Librum I. in quo habetur Expoſitio Bedae in Eſdra, & Quaeſtiones Hieronymi in Geneſi, & de Locis Terrae repromiſſionis, & de Hebraicis Nominibus; Expoſitio quoque in Eccleſiaſten, in Danihelem, & in Hieremiam. Librum Origenis in Epiſtola ad Romanos unum, in quo habetur Expoſitio Johannis Conſtantinopolitani in Epiſtola ad Hebraeos. Librum I. Sancti Ambroſii in Luca; in quo eſt Expoſitio Bedae in eodem. Librum Homeliarum Gregorii in Ezechiel I. in quo habetur Expoſitio Hieronymi in eodem. Librum cujuſdam in Epiſtolis Pauli, in quo continetur Expoſitio Hieronymi in Epiſtola ad Epheſios, ad Titum, ad Philimonem, ad Galathas: & Expoſitio cujuſdam in ſeptem Epiſtolis Canonicis. Librum I. Auguſtini ſuper Johannem. Librum I. Auguſtini de Trinitate. Ejuſdem de Civitate Dei Librum unum. Librum I. Hieronymi in Eſaja. Ejuſdem in minoribus Prophetis Librum unum. Epiſtolarum Hieronymi Librum unum. Librum I. Eugeppii, in quo continetur Liber Caſſiodori Inſtitutionum Divinarum Lectionum, & Hieronymi Illuſtrium Virorum, & Soliloquiorum Auguſtini, & Expoſitio Albini in Geneſim. Librum Bedae in Geneſim unum, in quo eſt Albini ſuper Johannem. Expoſitio I. Bedae in ſeptem Epiſtolis Canonicis. Librum Etymologiarum Iſidori unum. Expoſitum cujuſdam breve in Johanne & Salomone. Librum Prudentii. Librum Fortunati unum, in quo eſt Paulinus, Arator, Juvencus, & Cato. Librum Pompei I. Librum Joſeppi Hiſtoriographi unum. Evangelium plenarium. Librum Enchiridion Sancti Hier...... II. Pſalterium I.* Librum quendam Latine Scotaicae Linguae. Librum Dungali contra perverſas Claudii Sententias unum. *Librum Sancti Auguſtini de Muſica.*

In primis Lib......... Sedulii ortograph........... Librum Pſichomachiae Prudentii......... quo continetur Conſentii Lib........... Priſcianus minor Lib........ ſuper Donati Lib. in..... cujuſdam ſuper......... De conſolatione........ Lib. de Injuria...... Regula...... pro peccatis..... Lib...... Praefaction..... Lib...... Gloſis...... Librum Quaeſtionum in Geneſi. Librum Bedae de......

De Libris Benedicti Presbyteri. Brevis recordationis de Libris venerabilis Benedicti........ primis. Librum Priſciani majorem. Librum Virgilii unum. Sergii ſuper eundem Virgilium..... Priſcianus minor. Beda de Metris, & alia habentur Opuſcula..... Librum I. in quo Verſus Apoſtolorum, Donatus, Beda, & Alchoin habentur...... Librum Donati in quo & Tractatus habetur ſuper eundem Donatum....... in quo Pſichomachia Prudentii, & Sancti Auguſtini habetur de......... Juvenci unum. Librum I. Junilii de Divina Lege. Librum de concordia Evvangel. unum. Libros ſuper Matheum II. ſuper Marcum I. ſuper Lucam I. ſuper Johannem Libros II. Canonum Alithgarii Epiſcopi Librum I. De Regula Sancti Benedicti. Miſſale plenarium. Librum Officiorum Iſidori unum. Librum Epiſtolarum Pauli unum; & Librum Prognoſticorum Juliani. Rufini de Vita Patrum Librum I. Miſſales parvos II. Victoris Librum Computi. Librum Omeliarum Johannis Kriſoſtomi de Evangeliis. Librum Ymnorum I. in quo computum, & alius habetur. Librum I. Collectaneorum. Hieronymus cum aliis diverſis Operibus. Pſalterium. Einhardi Librum.

De Fratre Adalberto Pſalterium unum. Antiphonarium plenarium unum. Canones, quos excerpſit Alitgarius Epiſcopus. Infantia Salvatoris.

Breve de Libris Theodori Presbyteri. Miſſales IV. Pſalterium gloſatum I. Homeliarum Gregorii, & Bedae Liber I. Sinodorum Libri III. Johannis Criſoſtomi de reparatione Lapſorum, & aliis ſententiis Liber I. Super Daniel, & in Apocalipſin, & Epiſtola de Melchiſedech, & Prognoſtica Juliani Pomeri Liber. Albini de Trinitate Liber I. Chronica Iſidori Lib. I. De Vita Sancti Columbani Liber. De Vita Sancti Gutberti Liber. Diurnum Sancti Gregorii Liber. De Predicationibus Liber I. Regula Canonica Liber I. De Decimis, & Expoſitione Miſſae Liber. Liber Caſſiani unus. De Collatione Abbatis Cheremonis. Regula Sancti Benedicti unus. Martyrologium Bedae I. Martyrologium Hieronymi. Et de Arithmetica; Macrobii; Dioniſii; Anatolii, Victorii; Bedae; Colmani, & Epiſtolae aliorum Sapientum Liber I. Eucherii de Quaeſtionibus veteris & novi Teſtamenti, & de ſitu Hieruſalem, & Gloſis Liber I. Boëtii de conſolatione Philoſophiae, & Catonis Liber. Priſciani major Liber I. Liber Donati de majoribus & minoribus partibus, & de Gloſis ſuper ipſum & Conſentii unus. Liber I. Yſidori, Servii, Sergii, Maximi, Victoris, & Priſciani minoris, Bedae, Clementis, Euticis, & alia Opuſcula. Liber item I. Sedulii, Juvencii, & Proſperi, ac Prudentii, & aliorum Verſificatorum Liber unus. De Rethorica Karoli & Albini Magiſtri unus. De Dialectica Martiani, Auguſtini, Apulei, & Iſidori Liber I. Liber de Ordine Eccleſiae unus. Omnes Libri Volumina XXXII.

Item de Libris Petri Presbyteri. Expoſitum Caſſiodori Senatoris in Pſalmis A *Libros III. Regula Canonica Librum I. Libellos Canonum II. Miſſalem I. Antiphonarium I. Pſalteria II. Libellus Einardi de Pſalmis, in quo habentur Orationes, quae ſpecialiter dicuntur. Enchiridion Auguſtini. Miſſale Collectarium I. Librum Pomerii, in quo & alia habentur Opuſcula. Librum Sancti Auguſtini I. de Magiſtro, in quo ha-* B *bentur ejuſdem de Ordine, & de Achademica & Vera Religione. Librum Canonum I. Librum Rabani in Geneſin I. Librum Prognoſticorum I. Librum Donati de partibus minoribus & majoribus, in quo & alia habentur Opuſcula. Librum Martiani de Nuptiis Philologiae & Mercurii. Librum Euticis I. Librum Auſonii I. in quo Mictologia Fulgentii.* C *Rethorica Caroli & Albini, & Periermeniarum Apulei, & alia quaedam. Librum Priſciani minoris, in quo Caper, & Agroecius, & Alchoin habentur. Librum Prudentii plenarium I. Librum I. Bedae in titulis Pſalmorum. Librum Ciceronis de Senectute I. in quo habetur Dialectica Auguſtini. Expoſitio in Somnio Scipionis, & Boëtii de Mu-* D *ſica...... quas non reperimus...... Ezechiel & Daniel Librum I. Epiſtolas Pauli, & Acta Apoſtolorum, Apocalipſis, & Epiſtolae Canonicae Librum. Amphoſii Librum I. De diverſis generibus Monſtrorum Librum I. Deca...... Librum I. & alios Libros. De Pſalmis Lib. I. De mirabilibus gemmarum Librum I. De ſeptem Quaeſtionibus ad* E *Dulcitium Librum. Admonitionum ad Reges & Potentes Librum I. Expoſitionem in Lucham Librum I. Expoſitionem Ezechielis Librum I. De Pſalmis Librum I. Prologus Regum. In Paralipomenon, in Eptateucho Librum I. Librum Quaeſtionum I. Librum I. Sancti Hieronymi de Opuſculis ipſius. Librum Epiſtolarum I. Cujuſdam de Geſtis Gothorum Librum I. Librum ſuper Matheum*

theum unum. De inventione Corporis Stephani Librum I. Epiſtolarum Expoſition. Librum I. De Expoſitione Pſalmorum Librum I. Homeliarum tres.

De Libris Boniprandi. Infantiae Salvatoris Librum I. & Librum Computi, & Regulam Sancti Benedicti.

Ad Speluncam, Miſſalem I. Lectionarium I. Antiphonarium I. Regula Sancti Benedicti una. Vita Patrum I. Homeliarum XXXX. Beati Gregorii unum. Homeliarum collectarum I. Expoſitionum ſuper Johannem unum. Pſalterium I.

Item de Libris Fratris Smaragdi, Liber Priſciani major I. Liber Auguſtini de Muſica. Ejuſdem de vera Religione. Liber Bedae de Metris. Quaedam pars de Arithmetica. Boëtii Liber. Auguſtini de Magiſtro. Euangelium plenarium. Soliloquiorum Auguſtini unum.

Item de Libris Fulgentii. Unum Librum Priſciani majoris de partibus orationis. Librum Boëtii de Muſica. Librum de Ordine I. Librum de Academia I. Librum mictologiarum Fulgentii. Librum Martiani de Nuptiis Philologiae & Mercurii, & gloſula in ipſum.

Vidiſti Bobienſium Codicum partem memorari, *quos Dungalus praecipuus Scottorum obtulit beatiſſimo Columbano*. Ejus etiam *Liber contra Claudium* Taurinenſem Epiſcopum recenſetur infra hoc titulo: *Liber Dungali contra perverſas Claudii Sententias*. Clariſſimus Mabillonius opinatus fuit, Dungalum *non Gallum, ſed alienigenam, fortè Scotum* fuiſſe, eumque cenſuit in Gallia conſediſſe, ibique ſacras Imagines vindicaſſe a cenſura Claudii Taurinenſis. Contra ego in Notis ad Capitulare praelaudatum contendi, non in Gallia, ſed Ticini apud Italos, Dungalum potiorem ſuae vitae partem in erudiendis adoleſcentibus egiſſe, eumdemque fuiſſe illum, qui Claudio ſeſe objecit, & qui pro ſacris Imaginibus ſtetit. Conſonat cum Capitulari praelaudato Lotharii I. pariterque cum Catalogo nunc evulgato ſententia mea; atque hinc etiam emendandus, ſive ſupplendus Caveus in Hiſtoria Literaria Scriptor. Eccleſiaſticor. qui Dungalum cenſuit *Monachum San-Dionyſianum Pariſienſem*. Scotum fuiſſe diſertis verbis tradit Catalogus Bobienſis. Et quamquam neque in eodem Catalogo, neque in Capitulari, Monachus ille appelletur: attamen Monaſticam vitam profeſſum poſt Mabillonium & ego conjicio, a *Dungalo* tamen *Monacho recluſo* diſtinguendum, cui, contra quàm idem Mabillonius opinatus eſt, nihil rei fuiſſe puto cum Dungalo Scoto, Literarum Magiſtro Ticini, & Auctore Libri contra Claudium Taurinenſem. Ceterum, quum Sancto Columbano, celeberrimo ob ſanctitatem vitae, miracula, & eruditionem viro, in Hibernia nato, & Bobii Anno Chriſti DCXV. vitâ functo, originem ſuam debeat Italicum Bobienſe Coenobium: nil mirum, ſi Dungalus Scotus ſingulari amore in locum ſacrum ac celebratiſſimum afficeretur, & bene de illo meritus fuerit. Gratiae quoque Dungalo, aliiſque magnae Britanniae viris, qui MStorum Codicum ſupellectilem in Italia auxere. Neque Lectori latere volo, pleroſque Bobienſis Bibliothecae Libros ſupra memoratos in Ambroſianam Mediolanenſem translatos fuiſſe curâ inmortalis viri Friderici Borromaei ſanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis & Archiepiſcopi Mediolanenſis. Egregios ſane Codices ex antiquitate, quorum utilitatem & ego ſenſi in Anecdotis Latinis luce donandis, & quorum erit ſemper a-

aliquis

liquis uſus eruditionis Eccleſiaſticae & Saecularis amatoribus; nam vel ipſis editis Libris quantum praeſidii afferre poſſint veteres MSti, neminem ignorare arbitror. Uno exemplo mihi uti liceat. Quot Bedae Libros, eximii inter Britannos Monachi, Bobienſis Bibliotheca complecteretur, ſupra vidimus. Ego in Ambroſianâ olim MStos Codices recenſens, haec inter alia animadverti. Illic viſitur *Hiſtoria Anglorum*, ab eo literis conſignata; tum ejuſdem *Compendium*, quod in editis Tom. 3. Operum Bedae ſine ulla diſtinctione perducitur uſque ad Annum DCCLXVI. quum tamen tot ante annos Beda naturae legibus ceſſiſſet. In MSto Codice Ambroſiano poſtrema Compendii verba ſunt haec: *Anno DCCXXXI. Berctuald Archiepiſcopus obiit. Anno eodem Tatuini conſecratur Archiepiſcopus nonus Duruvernenſis Eccleſiae, Aedibaldo Rege Merciorum, quintumdecimum agente annum Imperii......* Adnectitur e veſtigio Operis concluſio iis verbis Bedae jam editis, ideſt: *Haec de Eccleſiaſtica Hiſtoria Britanniarum* uſque ad *ſuperadjicere curavi*. Poſt quae Ambroſianus Codex haec habet in editis deſiderata, nempe enumerationem Librorum, quos ad illud uſque tempus Beda ipſe teſtatur ſeſe ſcripſiſſe.

Index Librorum, quos Beda conſcripſit, ab ipſo literis conſignatus circiter Annum Chriſti 731.

IN principium Geneſis uſque ad Nativitatem Iſaac & ejectionem Hiſmahelis Libros IV. De Tabernaculo & vaſis ejus, ac veſtibus Sacerdotum Libros IV. In primam partem Samuhelis, ideſt uſque ad mortem Saulis Libros III. De aedificatione Templi Explanationis allegoricae pro Populo, ſicut & cetera, Libros II. Item in Regum Librum XXX. Quaeſtionum. In Proverbia Salomonis Libros III. In Cantica Canticorum Libros VII. In Eſaiam, & Danielem, Duodecim Prophetas, & partem Hieremiae, Diſtinctiones Capitulorum ex Tractatu Beati Hieronymi exceptas. In Ezram & Neemiam Libros III. In Canticum Abbacuc Librum I. In Librum beati Patris Tobiae Explanationis allegoricae de Chriſto & Eccleſia Librum I. Item Capitula Lectionum in Pentateucum Moyſi, Joſuae, Judicum, in Libros Regum, & Verba dierum. In Libros beati Job, in Parabolas, & Eccleſiaſten, in Cantica Canticorum, in ipſos duodecim Prophetas, Ezram quoque & Neemiam. In Evangelium Marci Libros IV. In Evangelium Lucae Libros VI. Homiliarum Evangelii Libros II. In Apoſtolum quaecumque in Opuſculis Sancti Auguſtini expoſita inveni, cuncta per ordinem ſcribere curavi. (*) *In Actus Apoſtolorum Libros II. In Epiſtolas ſex Canonicas Libros ſingulos. In Apocalypſim Sancti Johannis Libros III. Item Capitula Lectionum in totum novum Teſtamentum, excepto Evangelio.... Item Librum Epiſtolarum ad diverſos, quarum de ſex Aetatibus una eſt: de manſionibus filiorum Iſrabel una: de eo, quod ait Eſaias;* & claudentur ibi in carce-

(*) Heic obiter animadverte, diſputatum diu inter Eruditos, an *Commentaria in Epiſtolas Sancti Pauli*, e Sancto Auguſtino pleraque excerpta, tribuenda forent Bedae, an potius Floro Magiſtro. Hinc ſaltem diſcimus, revera id genus Opus a Beda fuiſſe confectum. Vide Mabillonium in Analectis, & Caveum in Hiſtor. Liter. Scriptor. Eccleſiaſticorum.

carcerem, & poſt dies multos viſitabuntur. A *De ratione Biſſexti una. De Aequinoctio juxta Anatolium una. Item de Hiſtoriis Sanctorum. Librum Vitae & Paſſionis Sancti Felicis Confeſſoris de metrico Paulini Opere in proſam tranſtuli. Librum vitae & paſſionem Sancti Anaſtaſii male de Graeco translatum, & pejus a quodam imperito emendatum,* B *prout potui, ad ſenſum correxi. Vitam Sancti patris Monachi ſimul & Antiſtitis Cudberti, & prius heroico metro, & poſtmodum plano ſermone deſcripſi. Hiſtoriam Abbatum Monaſterii hujus, in quo ſupernae pietati deſervire gaudeo, Benedicti, Ceolfridi, & Huetberti in Libellis II. Hiſtoriam Eccleſiaſticam noſtrae Inſulae gentis in Libris V.* C *Martyrologium de Natalitiis Sanctorum Martyrum diebus, in quo omnes, quos invenire potui, non ſolùm qua die, verùm etiam quo genere certaminis, vel ſub quo Judice Mundum vicerint, diligenter adnotare ſtudui. Librum Hymnorum diverſo metro, ſive Rythmo. Librum Epigrammatum Heroico metro, ſive Elegiaco. De natura temporum, & de Temporibus Libros ſingulos.* D *Item de Temporibus Librum I. majorem. Librum de Ortographia, alphabeti ordine diſtinctum. Item Librum de Metrica Arte: & huic adjectum alterum de Schematibus ſive Tropis Libellum, hoc eſt, de figuris, modiſque locutionum, quibus Scriptura ſacra contexta eſt.*

E Hactenus in Ambroſiano Codice Beda. Tum ſuccedit Oratio *Te Deprecor &c.* ut in editis. Ad horum normam certe exigenda ſunt, quae de ejus Libris ſcripſere Trithemius, Baronius, Du Pinius, Caveus, & alii. Alterum quoque Codicem, quem ante annos nongentos ſcriptum conjiciebam, e Bobienſi in Ambroſianam Bibliothecam devectum legi. Ibi occurrit *Bedae Commentarius in Geneſim* uſque ad nativitatem Iſaac, una cum Epiſtola praefixa ad Antiſtitem Accam. Conſonant omnia cum editis uſque ad verſiculum: *Iſtae generationes Caeli & Terrae, quando creatae ſunt &c.* Quae verò ſubſequuntur, ab editis differebant, aut nondum edita reputabam. Sed ante paucos annos hunc foetum puplici juris fecere Clariſſimi Viri Martene & Durand, Monachi e Congregatione Sancti Mauri, Tomo V. Theſauri Anecdotorum. Supra Dungali facta eſt mihi mentio. Nunc addo, haberi in nuper memorata Ambroſiana Bibliotheca Codicem, ante annos nongentos ſcriptum literis quadratis, in quo ejus nomen expreſſum legitur tribus hiſce Verſibus praepoſitis, quibus Bobienſi Coenobio traditum a ſe Librum deſignat,

Sancte Columba, tibi Scotto tuus incola DUNGAL
Tradidit hunc Librum, quo Fratrum corda beentur.
Qui legis ergo, Deus pretium ſit muneris, ora.

En ut rurſus *Scotum* ſe Dungalus profitetur. Librum offert Sancto *Columbae* (ita enim & alii Sanctum Columbanum appellarunt) hoc eſt, illius Monaſterio Bobienſi. Nihil de Monachatu ſuo adjicere videtur; at quum ait *incola tuus*, idem prodit ſignificans, ſe in ejus Coenobio vivere. Complectitur autem Codex ille Vitas Sanctorum Patrum, quarum lectio Monachis potiſſimum commendabatur, & familiaris eo tempore eſſe conſuevit. Ibi primo occurrit *Prologus in Vitas Patrum Sancti Hieronymi Presbyteri. Benedictus Deus, qui vult omnes homines ſalvos fieri &c.*

Primo

Primo Capitulo hic titulus praefigitur: *De Sancto Johanne Eremita. Primum igitur tamquam verè fundamentum noſtri Operis &c.* Haec autem Ruffino Aquilejenſi tribuuntur in editione Heriberti Roſweydi Societ. Jeſu Antuerpiae Anno MDCXXVIII. facta. Sunt autem in MSto Codice Capitula omnia, quae apud Roſweydum leguntur, ſed ordine mutato uſque ad Capitulum *De duobus Macariis*. Subſequitur *Liber Secundus de Vita Sanctorum Patrum*. Ei praefixam Epiſtolam, quum minime animadverterim a Roſweydo editam, propterea huc inferre ſtatui in commodum Eruditorum, quanquam parum feliciter e Graeco, ut mihi videtur, converſam.

Epiſtola praefixa Libro Secundo de Vitis Sanctorum Patrum.

Beatifico & admiror propoſitum tuum: dignum eſt enim, a beatitudine incipere hujus Epiſtolae textum, quoniam circa vana & inania praeſentis Seculi ſtudium ſuum impendunt, & in aedificatione lapidum, ex quibus non valde gaudebunt. Ipſe autem verbum aedificationis, & ſacrae Scripturae doctrinam doceri deſideras: Sanctorum Patrum converſationem & inſtituta perquiris. Multorum igitur multa & varia per ſingula tempora habentur conſcripta de his, qui inlecebras Seculi derelinquentes; quorum bonum deſiderium inſpiratio ſupernae gratiae Dei adjuvabit in aedificationem eorum, qui fide voluntaria permanent in doctrina Salvatoris noſtri Chriſti. Viſum eſt mihi humili & reverentiae tuae praeceptis, & deſiderio tuae magnitudinis obedire, amator doctrinae veritatis, pro poſſibilitate mentis meae; triceſimum ſiquidem & tertium annum aetatis agens, in Congregatione Fratrum converſatus ſum, nihilominus etiam & in ſolitaria vita, viceſimum annum in Epiſcopatu. Igitur deſideranti tibi Sanctorum Patrum enarrare Vitas, virorum ſcilicet ac feminarum, quos vidi, & de quibus audivi, cum quibus & converſatus ſum tam in Aegypti ſolitudine, quàm & in Lybia, & Thebaida, & Siene, ſimul & qui dicuntur Tabenenſiotae; deinde in Meſopotamia Paleſtinae, & Syriae, & partibus occiduis Romae & Campaniae: & eorum, qui in his morantur. Itaque habens tibi exponere & enarrare ſpecialiter in hoc Libro hoc, ut cominus ſalutifero commonitorio habeas indeficientem animae medicinam, & obliviſcaris omnem quidem deſidiam, mentiſque ſomnolentiam, & inrationabile deſiderium omnem autem diſſenſionem animae, etiam & commotionem iracundiae, & triſtitiam, & inrationabilem timorem per haec repellas, ſimul & ambitionem Mundi deſpicias, ut in fide veritatis & in deſiderio proficias; quatenus in propoſito pietatis dux tibimetipſi bonorum operum, & eorum qui tecum ſunt, & qui poſt te erunt, piiſſimorum efficiaris imperator. Ex hoc enim amatores Chriſti proficiunt ad aeternam ſalutem. Non ergo ſpernas ſimplicitatem & impolitos ſermones: nec enim operis eſt doctrinae, ſophiſtice & eloquenter ſignare ſermones, ſed ſuadere mentes hominum in Fide, & operibus veritatis ſecundùm quod ſcriptum eſt: Aperi oſtium verbo Dei. *Et iterum non ſpernas narrationem ſervorum; & ipſi enim didicerunt a Patribus. Denique Sanctorum, ideſt Patriarcharum & Prophetarum, Abraham ſcilicet & Iſaac & Jacob, Moyſi & He-*

Heliae, & Johannis, deſcripta eſt fides & converſatio, non tantum ut illos glorificent, quos certe Dominus glorificaverat, & in regno ſuo glorioſos habebat, ſed ut legentibus poſteris conferrent veritatis doctrinam exempla ſalutis. Explicit Epiſtola.

A Tum hujus Epiſtolae ſpecimen, tum reliqua Capitula leguntur in Lauſiaca Palladii. Subſequitur in MSto Codice *Venerabilis Nili Monachi de octo principalibus Vitiis*. Et poſt alia Capitula & admonitiones Sanctorum Patrum contra fornicationem aliaque vitia, una cum exemplis, concluditur Liber his verbis: *Venerabilis Abbas Lumbertus Levita juſſit hunc ſcribere Librum*. Poſt haec ſuccedit *Vita Theophili Vicedomini*, e Graeco tranſlata, quam in aliis Codicibus vidi. Tum Sanctae Pelagiae Vita, quae apud Roſveydum dicitur *ex verſione Euſtochii*. Diverſa autem eſt verſio Bobienſis Codicis. Sequitur in eodem Codice *Sanctae Thayſis poeniten-*

B *tia*, quam e Graeco tranſtulit Dionyſius Exiguus. Eam protulit Roſveydus Libro primo pag. 374. in Vitis Patrum, ſed ignorans, cui haec interpretatio debeatur. Praefationem igitur ad idem Opuſculum, quam adhuc luce carentem puto, accipe.

Incipit Praefatio Poenitentiae Sanctae Tayſis.

Domino kariſſimo mihi Fratri Paſtori Abbati Dionyſius. Sanctae Tayſis quondam meretricis mirabilem poenitentiam, ſimplici ſermone conſcriptam, quam inter alios eximiae converſationis viros Aegyptios protulit talium foecunda virtutum, de Graeco me transferre juſſiſti Sume igitur ad obliterationem delictorum grande, ut ſpero, compendium. Quis enim, licèt multis congravibus peccatorum vinculis obligatus, non hujus venerandae mulieris provocatur exemplo, de ſuae abſolutionis non deſperare remedio? Nec nos ſatisfactionis ejus qualitas ardua, difficiliſque deterreat, quae voluntario carcere paſſa ſe cludi, parvi temporis poenâ fugit aeterna ſupplicia. Potens enim eſt omnipotens & miſericors Deus, ut qui illi tantae patientiae contulit praemium, nobis poenitentiae largiatur affectum, quatenus a peccatis mortiferis abſtinentes, cotidianâ proficiamus indulgentiâ, per quam Domini noſtri Jeſu Chriſti miſericordiam conſequamur, quae per Prophetam teſtatur & dicit: Nolo mortem peccatoris, ſed ut con-

C vertatur & vivat. *Ora pro me, venerabilis Pater. Saluti humanae aeterni Regni aditum poenitentibus patet, & ſi quocumque ſit quiſque nexibus facinorum praegravatus, ſi ex toto cordis convertatur arcano, facile veniam promerebitur delictorum. Nam ſcribtum eſt:* Beati, qui lugent nunc, quoniam ipſi conſolabuntur. *Et alibi:* Amplius eſt

D gaudium in Coelo ſuper uno peccatore poenitentiam agente, quàm ſuper nonaginta novem juſtis, *qui non peccaverunt. Nam erat quaedam meretrix, nomine Tayſis tantae pulchritudinis, ut paene multi propter eam venditis ſubſtantiis ſuis ad ultimam pervenirent inopiam. Sed & lites inter ſe eidem amatores facientes, frequenter ſan-*

E *guine juvenum puellae limina replebantur. Quae quum Abbas Paſnutius repperiſſet, ſumto habitu ſeculari, & uno ſolido &c.*

Reliqua edidit Roſweydus. In Ambroſiano tandem Codice legitur *Viſio, quae fratri noſtro Vecentino oſtenſa fuerat pridie ante tranſitum ejus*. Sed quan-

quando de Vitis antiquorum Patrum nobis eſt ſermo, nolo mihi excidat animadverſio altera, quam Lectori minime ingratam fore confido. Recenſetur a Photio in Bibliotheca Codice CXCVIII. σνγκεφαλαίωσις, καὶ σύνοψις τȣ͂ μεγάλȣ καλȣμένȣ ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΥ, hoc eſt: *Epitome & Synopſis Magni* (*quod vocant*) *Limonarii*; ſive *Prati Spiritualis*. Latine hanc Epitomen dedit praelaudatus Roſweydus in Vitis Patrum ex verſione Pelagii ſanctae Romanae Eccleſiae Diaconi, & Johannis ſanctae Romanae Eccleſiae Subdiaconi. Itaque hactenus una tantùm Epitome magni *Limonarii* prodiit. Ego verò integrum ipſum Opus exſtare adhuc arbitror in MSto Codice Bibliothecae Ambroſianae, ubi Vitae & dicta Sanctorum Patrum, & veterum Monachorum comprehenduntur. Aetatem ſeptingentorum annorum ſuperare mihi viſus eſt Codex ille membranaceus. Vaſtum plane Opus, quamquam in principio & fine aliquot folia deſiderentur. Contuli ego cum editis a Roſweydo ipſum Codicem, & reapſe ampliorem deprehendi. Ibi complura habentur, quae in Epitome Photii & Roſweydi, atque in aliis Sanctorum Patrum Vitis fruſtra perquiras: puta Rufi, Sarmatae, aliorumque Abbatum ſententias & facta; ita ut in eam plane ſententiam conceſſerim, *Magnum Limonarium* a Photio laudatum, ſuperſtes in eo Codice reperiri, quod Latio donandum atque evulgandum ſi quiſquam ſuſciperet, ſua laude profectò fraudandus non eſſet. Sed jam tandem e diverticulo in ſemitam regrediamur.

Quem ſucceſſum habuerit Lotharii Auguſti cura pro reſtituendis Literis in Italico Regno, petat nunc aliquis. Mediocrem ſane fuiſſe inde argumentari licet, quod per totum Seculum Chriſti Nonum raros ex Italia emerſiſſe videmus, quos cum eruditis Graeciae, Galliae, ac Germaniae viris eo tempore conferre poſſimus. Et quidem quum Gallos commemoro, negandum certe nequaquam eſt, quin ob magni illius Imperatoris Caroli curam, & Alcuini exemplum, plurimos literaturae fructus, & doctos viros eodem Seculo Nono Gallia pepererit. Attamen ſi Lupum ipſum Ferrarienſem Abbatem, unum ex eruditis & eloquentibus viris illius temporis audimus, qui ſub filio Caroli Ludovico Pio floruit, neque ea fuit literis fortuna in Galliis, quam quiſquam fortaſſe ſibi perſuadet; ait enim in Epiſtola 34. *Nunc Literarum ſtudiis paene obſoletis, quotus quiſque inveniri poſſit, qui de Magiſtrorum Imperitiâ, Librorum penuriâ, otii denique inopiâ, merito non queratur?* In Italia verò Concilium Romanum Anno Chriſti DCCCXXVI. habitum, Canone IV. ſat prodit, abundaſſe *Presbyteros, Diaconos, atque Subdiaconos indoctos*, quos propterea ad tempus a divinis officiis ſacra Synodus ſuſpendit, *ut docti valeant ad debitum miniſterium advenire*. Immo & Epiſcopos, *ut doceri poſſint*, a Metropolitano monendos jubet. Attamen eo ipſo Seculo *Anaſtaſium Bibliothecarium*, doctiſſimum ſane virum, *Guillielmum* itidem Pontificiae Bibliothecae praefectum, *Johannem Diaconum*, alioſque minoris nominis Roma dedit. Prodiit quoque ex Caſinenſi Coenobio *Erchempertus*, uti & ex Neapolitana Schola *Johannes Diaconus*, & *Petrus Subdiaconus*, quorum Libros aut edidi, aut indicavi in Collect. Rer. Italic.

Agnel-

Agnellum Ravennatenſis Civitas protulit. Sangallenſis quoque Monachus de Geſtis Caroli Magni Lib. primo, Cap. 8 ſcribit, Grimoldum inſignem circiter Annum Chriſti DCCCL. Sancti Galli Abbatem, *primo in Gallia, poſt verò in Italia Liberalibus fuiſſe Diſciplinis imbutum*. Ad haec dum regia Conſtantini Magni Urbs Chriſtianis Imperatoribus paruit, apud Graecos ſemper in honore Literarum ſtudia fuerunt, & iis e regionibus manarunt ingenia plane erudita, Librique magni faciendi. Certe exciderunt interdum Scholae, deſiderati ſunt Magiſtri; ſed non diu ſinebantur Literae humi jacere. Bardas Caeſar Anño DCCCLIX. mirabili ardore Conſtantinopoli omnium Diſciplinarum ſtudia reſtauravit. Rurſus idem praeſtitit Anno DCCCCLVI. Conſtantinus Porphyrogenitus Auguſtus. Apud Monachos verò Latinos praecipuum Literae aſylum ſibi invenere. Et quoniam cum Graecis vicinis, & nonnunquam dominis, multum commercii erat Neapolitanis, neque exiguum Beneventanis, propterea eodem Seculo Nono Beneventi bene fuiſſe Liberalium Artium ſtudiis, auctor eſt Anonymus Salernitanus in Paralipomen. Cap. 124. Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 265. Scribit enim, quo tempore Ludovicus II. Auguſtus Beneventi moram traxit, hoc eſt, circiter Annum DCCCLXX. *triginta duos Philoſophos eam Urbem* hahuiſſe, *ex quibus unus inſignis, Ildericus nomine, inter illos degebàt, non ſolùm liberalibus Diſciplinis apprime imbutus, ſed etiam probe virtuti deditus*. Haec ille, qui & ipſius Ilderici Carmen profert, ex felici ſane profectum ingenio. Sed utut hiſce, quae hactenus commemoravi, alia nobis ignota conjiciendo ac opinando addamus: quaenam tandem & quanta eſt haec meſſis Literaria, ſi tot Urbes & Ingenia numeres, quibus ſemper abundavit Italia? Et praecipue quum vel paucos illos Scriptores, quos laudavi, nulla ſingularis ingenii virtus, nulla eminens eruditio, nullus ſupra mediocritatem aſſurgens foetus commendet. Neque tamen defuit Literis Romanorum Pontificum patrocinium, ut ubique ſaltem Clerici iis operam darent. Eugenius II. Anno DCCCXXVI. in Concilio Romano, Canone 34. haec ſtatuit: *De quibuſdam locis ad nos refertur, non Magiſtros, neque curam inveniri pro ſtudio Literarum. Idcirco in univerſis Epiſcopiis, ſubjectiſque Plebibus, & aliis locis, in quibus neceſſitas occurrerit, omnino cura & diligentia habeatur, ut Magiſtri & Doctores conſtituantur, qui ſtudia Literarum, Liberaliumque Artium, ac ſancta habentes dogmata, aſſidue doceant*. Confirmatum eſt idem decretum Anno DCCCLIII. a Leone IV. Papa in altera Synodo Romana, additumque eſt: *Etſi liberalium Artium Praeceptores in Plebibus, ut aſſolet, raro inveniuntur, tamen divinae Scripturae Magiſtri & inſtitutores Eccleſiaſtici officii nullatenus deſint, qui & annualiter proprio Epiſcopo de ejuſdem actionis opere ſolicite inquiſiti debeant reſpondere. Nam qualiter ad divinum utiliter cultum aliquis accedere poſſit, niſi juſta inſtructione doceatur?* Hoc eſt, ſaltem comparentur Magiſtri in ruralibus Parochiis, qui Clericis Scripturam Sacram exponant, eoſque ad divina officia recte recitanda ac peragenda informent. Verùm aut ſalubri huic decreto extra Romam parce obtemperatum eſt, aut ab ipſis Urbibus, in quarum pleriſque conſtitutas fuiſſe Scholas hi duo Pontifices ſatis innuere

nuere videntur, nondum ſegnities a Magiſtris, aut a Diſcipulis incuria depulſa eſt. Erant heic & illic non pauci Literis bene eruditi: abundabant etiam, ut arbitror, plures ſemidocti; ſed qui tunc excellerent Literarum gloriâ, pauculos ſane nunc oſtendere poſſumus. Et quum Saeculo Nono Carolus Calvus Francorum Rex & Auguſtus, uti Auctor eſt Herricus Monachus Antiſſiodorenſis in Praefatione ad Vitam Sancti Germani, doctos viros undique in Galliam acciret ad Literas promovendas, in Graecia quidem, & Hibernia eos perquiſiſſe dicitur, non autem in Italia.

Qualibus fatis provecta fuerit apud Italos res Literaria Saeculo Chriſti Decimo, nunc diſpiciendum. Ne eo quidem tempore defuiſſe Scholas Italiae, ex verbis Ratherii Epiſcopi Veronenſis, ſed patriâ Belgae, in Dacheriano Spicilegio elucere videtur, qui hoc ipſo Saeculo haec ſcribebat: *Pone quemlibet Nobilium Scholis tradi; quod utique hodie magis fieri ambitu videtur Epiſcopandi, quàm cupiditate Domino militandi*. Dixi eodem Seculo, Annum minime deſignare auſus; tot enim aerumnis, exſiliis, rerumque converſionibus obnoxius fuit Ratherius, quibus ipſe ex inconſtantia atque ambitione ſua, adde etiam ex mordacitate linguae ac ſtili, cauſſam dedit, ut ejus Chronologiam recte conſignare non tam facile poſſis. *Atto* etiam *Vercellenſis Epiſcopus*, cujus Opera curâ Clariſs. Dacherii in Spicilegio edita habemus, circiter Annum DCCCCL. in ſuo Capitulari, Cap. 61. ex Theodulfo Aurelianenſi haec ſcribebat: *Presbyteri etiam per Villas & Vicos Scholas habeant; & ſi quislibet fidelium ſuos parvulos ad diſcendas Literas* A *eis committere vult, eos ſuſcipere & docere non renuant, ſed cum ſumma eos caritate doceant*. Quamobrem opinandi locus eſt, excultas fuiſſe tunc in pleriſque Italiae partibus Artes Liberales, aut ſaltem abfuiſſe enormem illam inſcitiam, quam tempora Langobardorum Regum ſenſerant; & Canonum certe peritiam aliquam ne B iis quidem Seculis negare licet. Sed utcumque ſeſe res habuerit, ne illo quidem Seculo emerſiſſe ex Italia videmus Viros Literarum ac Librorum laude claros, ſi *Attonem* nuper memoratum Epiſcopum excipias, egregium ſane & doctiſſimum virum, & *Liutprandum* patriâ Ticinenſem, Antiſtitem poſtea Cremonenſem, Hiſto- C ricum, lepidum aliquando, immo & ſcurram, non uno tamen nomine commendandum. Nam quod eſt ad *Anonymum Salernitanum*, cujus Hiſtoriam Part. II. Tomi I. & Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. evulgavi, alioſque Biographos Saeculi illius, tanti non ſunt, ut eos exerendos putem ad Italiae decus. Audi nunc D Glabrum Radulphum, qui circiter Annum MXLV. ſuas conſcripſit Hiſtorias, a Ducheſnio editas. Ita ille ad Annum Milleſimum, Lib 2. Cap. 12. *Ipſo quoque tempore apud Ravennam quidam, Vilgardus dictus, ſtudio Artis Grammaticae magis aſſiduus quàm frequens, ſicut Italis ſemper mos fuit Artes negligere ceteras, illam ſectari &c.* E En quod tum foret exterorum hominum judicium de Italicorum Literatura. Glaber tamen in Chronologiam peccaſſe heic mihi videtur. Hujus enim Vilgardi deliramenta refert ad Annum Chriſti Milleſimum, & poſtea ſubdit: *Ad ultimum Haereticus eſt repertus, atque a Pontifice ipſius Urbis Petro damnatus*. At Petrus Ravennas Archiepiſcopus Anno DCCCCLXXI.

regimine

regimine Ravennatis Eccleſiae ſeſe
abdicavit, ut monumenta ejuſdem Ec-
cleſiae teſtantur. Quare Vilgardi a-
cta in Annalibus Baronii anticipan-
da videntur, niſi alterum Petrum
Ravennatem Archiepiſcopum mihi o-
ſtendas; aut error cubat in Glabri
narratione. Heic autem petas: Si
minime apud Italos Scholae deſide-
rabantur, cur tam exigua Literato-
rum ſeges inde Saeculo IX. & X. ger-
minavit? Reſponſum accipe. Parum
eſt, Scholas habere, niſi & Scholae
egregios habeant Magiſtros, e quibus
ornati doctique Diſcipuli & Audito-
res prodire poſſint. At eâ tempeſta-
te pauci ſupra illam Grammaticam,
cujus antea mentio facta eſt, aſſur-
gebant. Accedit, quod Seculo X.
corrupti nimium ac deformati fuere
Italicorum mores, ita ut ne ipſa
quidem Roma ab hujuſmodi conta-
gione cavere ſibi potuerit. Nuper
memoratus Liutprandus Epiſcopus
Cremonenſis, & Legatus Ottonis
Magni Auguſti ad Graecorum Impe-
ratorem, ubi legationem ſuam de-
ſcribit, de eorum temporum Roma-
nis haec ſcribit: *Eos nos Longobardi
tanto dedignamur, ut inimicos noſtros
commoti nil aliud contumeliarum, niſi,
Romane, dicamus*. Tunc fere ubique,
& in utroque Clero, atque in ipſis
etiam auguſtioribus Monaſteriis, am-
bitioni, avaritiae, & luxuriae lora
laxabantur. Et quum diſciplinae ſa-
crae nulla aut modica reverentia ha-
beretur: quis ſtupeat, quod Literae
languidae & depreſſae in Italia, im-
mo & extra Italiam, caput minime
tunc extulerint? Vide rurſus Rathe-
rium ipſum Part. 2. de Contemtu
Canonum, qui ſe interrogantem in-
ducit: *cur prae ceteris gentibus Bapti-
ſmo renatis, contemtores Canonicae Le-
gis & vilipenſores Clericorum ſint ma-*

A *gis Italici?* Haec illi nimirum cauſſa
videtur: *Quoniam quidem libidinoſiores
eos, & pigmentorum venerem nutrien-
tium frequentior uſus, & vini continua
potatio, & negligentior diſciplina facit
doctorum &c.* Proinde ſubdit, nihil
a ritu Laico Clericos diſtinctos fuiſ-
ſe, niſi quod hi barbam raderent
(*barbiraſio* hic ritus ipſi Ratherio ap-
B pellatur) & capitis, ac *aliquantulam
veſtium diſſimilitudinem* a Laicis prae-
ferrent. Et Gregorio quidem VII. Pa-
pa teſte Lib. 8. Epiſtolâ decimâ, *Oc-
cidentalis Eccleſiae Clerus ab ipſis Fi-
dei Chriſtianae primordiis barbam ra-
dendi morem tenuit*. Contra Clerici &
Sacerdotes Graeci, ut ſcribit Nico-
laus I. Papa in ſuis Epiſtolis, bar-
C bam nutriebant; immo Latinos, quod
alio ritu viverent, inſimulabant: quam
ridendam quaeſtionem agitare coacti
ſunt Aeneas Pariſienſis Epiſcopus, &
Ratramnus Monachus Corbejenſis ad-
versùs Graecos. Seculo deinde XI.
Petrus quoque Damiani Lib. primo
Epiſtolâ XV. *Rectores Eccleſiarum* ait
*tanto mundanae vertiginis rotari impul-
D ſu, ut eos a Saecularibus barbiraſium
quidem dividat, ſed actio non diſcernat*.
Sub Clero tam incompoſito quoſnam,
quaeſo, putemus fuiſſe Laicorum mo-
res ac inſcitiam Saeculo Chriſti De-
cimo?

Neque praetermittam, ad remoran-
dum temporibus iis Literarum pro-
greſſum non parùm confluxiſſe penu-
E riam Chartae, qua nos ab aliquot
Seculis abundamus. Praeter Membra-
nas Romanis, dum rerum potieban-
tur, vulgatiſſimas, aliaque ad ſcri-
pturam excipiendam idonea, in uſu
fuere Aegyptiacae potiſſimum Papyri
ſive philyrae, quae vili emebantur,
itaut a Literatis viris, dum crume-
na omnino exſanguis non eſſet, Char-
ta facile pararetur, cui ſua ſenſa com-
mitte-

mitterent, & unde Libros, quoties opus erat, efformarent. Quo Seculo Aegyptiacae Chartae uſus evanuerit, arduum ſit decernere. Attamen immortalis nominis Vir, ac illuſtre Benedictini Ordinis decus, Johannes Mabillonius, Libro primo, Cap. 8. de Re Diplomatica, & praecipue Cap. 3. Supplementi ad ipſam Diplomaticam, animadvertit, Papyros inveniri ſcriptas vel ipſo Saeculo Chriſti Octavo & Nono. Quod quum audis, opinari ſubit, aut tunc conficiendae Papyri Artem in Aegypto paene exoleviſſe, aut certe raras eo tempore in Occidentis provincias advectas fuiſſe Philyras. Sive id acciderit, quod Occidenti cum Oriente, abjectis Graecorum Imperatoribus, non id commercii, quod antea, fuit; ſive, ut veri videtur ſimilius, quod Aegyptus Seculo Septimo in ditionem Arabum, hoc eſt Saracenorum, conceſſerit: certe exiſtimare licet, jam tum coepiſſe in deſuetudinem abire Papyros, ſaltem inter Occidentis Populos. Et revera innumeri quidem occurrunt Libri, Diplomata, ac Inſtrumenta, Seculis VII. VIII. & IX. in Membranis exarata; ſed nullam Eruditi viri hactenus exeruere Papyrum iis temporibus ſcriptam: quod praecipue poſt Mabillonium oſtendit Cl. V. Scipio Maffejus Marchio Veronenſis, de argumento hoc optime meritus. Nihilo tamen ſecius novimus, Saeculo etiam Decimo Romae in uſu fuiſſe Papyros, quum Anno DCCCCLXXII. Johannes XIII. Papa *ſcriptis ex Papyreo Tomo Chartis, fecit privilegium Moſomenſi Eccleſiae*, rogante Adalberone Archiepiſcopo Remenſi, uti Mabillonius animadvertit in Annalib. Benedictinis ad eum Annum. Trivoltienſes quoque Patres Soc. Jeſu in Monum. Hiſtoriae Liter. ad Septembr. 1711. geminas Bullas Romani Antipapae & Formoſi Papae in papyro ſcriptas, & Gerundae adſervatas, commemorarunt. Sed & ſubſequenti Saeculo Undecimo ejuſdem papyraceae Chartae veſtigia vidiſſe videtur Titius Senenſis Hiſtoricus, qui, ineunte Seculo Chriſti Sextodecimo, varios Hiſtoriarum Tomos manu exaratos reliquit, apud amicum quondam meum Hubertum Benvoglientum Senenſem adſervatos. Et ſane diſputans Titius ipſe, cur ſuo quoque tempore non *Cancellarii* ſed *Vicecancellarii* appellarentur *Cardinales* ii, qui Pontificiae Cancellariae praeſunt, ait: ***In Bullis Benedicti Noni, quibus Pontifex ille inter Bonizonem Epiſcopum Tuſcanienſem, & Godizonem Epiſcopum Caſtrenſem*** (nomina Ughellio ignota in Italia Sacra) ***litem Decimarum duorum Caſtrorum diremit, ita ſcriptum reperi: Datum Tertio Kalendas Aprilis per manum Petri Diaconi Cardinalis & Cancellarii Sanctae Sedis Apoſtolicae, Anno Decimo Domni Benedicti Papae:*** hoc eſt Anno Chriſti MXLIII. Tum ſubdit: ***Has Bullas interpretandas accepi, literis Langobardorum, & in Papyro conſcriptas, quae in ſanctae Soanenſis Eccleſiae Archiviis conditae ſervantur.*** Agitur heic, uti videtur, de Bullis archetypis, ac proinde non vulgarem Chartam noſtram, neque pergamenam, ſed Aegyptiacas philyras nomine ***Papyri*** deſignatas puto. Vix tamen poſt tempora illa Papyrum uſurpatam ab Italis mihi oſtendas, quae & antea apud nos eſſe perquam rara coeperat. Itaque ad ſcripturam tantummodo ſupererant Pergamenae, ſive Membranae, quarum ſane conſtans fuit ab antiquis Seculis in Oriente & in Occidente conſuetudo.

Con-

Confer nunc pretium vulgaris Chartae noſtrae ex detritis, maceratiſque linteis confectae cum veterum Seculorum Membranis. Nullo negotio tute intelliges, quàm multa deeſſent pleriſque Literarum amatoribus, & praeſertim Monachis, quibus praeter victum & veſtitum vix aliud ſuppetebat. Vide Praefationem Gregorii Monachi in Chronicon Farfenſe Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Literarum, inquam, amatoribus nimis tunc multa deerant ad comparandos ſibi Libros alienos, & ad conſcribendos ſuos, quando vel ipſum Chartae adhibendae, hoc eſt membranaceae, pretium vires ſaepe ac ſaepius excederet Literatorum. Vidi ego in Ambroſiana Bibliotheca MStum Codicem, complectentem quaedam Opera Bedae. Ejus antiquitas, quantum quidem conjicere potui, octingentos annos ſuperabat. Characteres enim quadrati ac minuti erant. Fortaſſis etiam ad nongentos accedebat, ut ex infra addendis quiſquam colligere poterit. Quod ibi prae ceteris adnotatione dignum cenſui, Librarius, deletâ vetuſtiore ſcripturâ, membranis iis uſus fuerat ad novum Librum deſcribendum. Antiquior autem ſcriptura litteris conſtabat quadratis atque majuſculis, ita ut ſupra Mille annos aſcendere mihi videretur. Inde aliquot veſtigia delibavi, exempli cauſsâ: *Non vox, aut lingua mortalis, ſed inſpiratio caeleſtis operetur per Dominum Jeſum Chriſtum filium &c. Sacrificium & ad te, Domine, habe &c.* Reliqua omitto: haec enim pauca ſatis indicant, Ritualem Ordinem fuiſſe ibi antea conſcriptum. Ita in altero ejuſdem Bibliothecae Codice legitur *Manuelis Cretenſis* (Moſchopuli, ut opinor) Grammatica Graeca, ſcripta ἔται ςπλδ. κθ. τȣ̃ Ὀκτωβρίȣ, A idest *Anno Chriſti MCCCCXXXIV. die XXIX. Octobris*. Membrana vetuſtiſſima eſt, atque in ea Tractatus alter antiquiſſimis Characteribus ſcriptus fuerat, uti veſtigia oſtendunt. Iis autem aut ſponte fugientibus, aut conſulto deletis, Grammatica ſuperinſcripta ſucceſſit. En quo vergerent, quibus paupertas facultates B parandae novae Cartae negabat. Et alii quidem Codices occurrerunt mihi, in queis novi characteres vetuſtiores alios aquâ calidâ obliteratos perhibebant. Ceterum in Ambroſiano illo Codice, quem primo commemoravi, legitur Bedae Liber *de Temporibus, & certis Annorum ſpatiis*, jam editus Tomo 2. Operum Bedae, C niſi quod Capitula XVI. XVII. & ſequentia uſque in finem diverſa ſunt ab editis. Ibi Chriſtus natus dicitur Anno a creatione Mundi 3952. Haec autem pauca decerpſi, a neſcio quo addita, quae in Libris editis deſiderantur: *A Juſtiniano uſque ad Pippinum ſeniorem ſunt Anni...... A Pippino ſeniore uſque ad Karlum ſunt* D *Anni XXVI. A Carlo uſque ad Pippinum & Carlomannum ſunt Anni XXVII. A Pippino & Carlomanno uſque dum Pippinus Rex conſtitutus eſt, fiunt Anni X. A Pippino verò uſque ad Carlum & Carlomannum fiunt Anni XVII. A Carlo & Carlomanno uſque ad Carlum ſunt Anni IV. Deinde Domnus Karolus ſolus Regnum ſuſcepit, & Deo* E *protegente gubernat uſque in praeſentem Annum feliciter, qui eſt Annus Regni ejus XLII. Imperii verò VIIII. Sunt autem totius ſummae ab origine Mundi Anni ad praeſentem diem MMMMDCCLXI.* Haec, inquam, in editis non leguntur, quippe Libro Bedae poſt ejus obitum adjecta. Sequitur Kalendarium ſub titulo *Libri annalis*, perantiquum ſane, atque ab editis diver-

ver-

verſum. Denique Librum claudit Tra-
ctatus *de temporum ratione* jam evul-
gatus.

Ad haec Bibliothecam ſibi parare,
aut ab aliis paratam reperire iis tem-
poribus perdifficile ac rarum erat.
Nos felicitate Seculorum noſtrorum
inflati, ſocordiam ac ignorantiam ve-
terum fortaſſe miramur; etiam iis
inſultamus, quod illorum foret in Li-
teraria re tam curta ſupellex. Ve-
rùm meminiſſe quoque decet, viliſ-
ſimo pretio Chartam poſtea adinven-
tam nunc redimi; uti & poſt exco-
gitatam Seculo Decimo Quincto Ar-
tem Typographicam, paucis nummis
nunc venire praegrandes Libros, ſpiſ-
ſa ac varia unius Scriptoris Opera
complectentes, qui centenis, & mil-
lenis Aureis olim conſtitiſſent. Ex-
ploratum quippe eſt, praeter mem-
branae pretium, uſque ad Typogra-
phiae originem a Librariis calamo
exaratos fuiſſe Codices, & praeſertim
a Monachis, qui ante alios deſcriben-
dis Codicibus operam dabant. Proin-
de nemo non intelligit, quantum la-
boris & temporis expoſceret ejuſmo-
di ſcriptura, ac propterea quàm ca-
ro unus Codex veniret; & quot prae-
terea Codicibus opus eſſet, conqui-
renti, exempli cauſsâ, univerſa Au-
guſtini, Origenis, Chryſoſtomi, Gre-
gorii Magni, Opera, quae Typogra-
phorum ope nunc impreſſa & recuſa
non multo aere emenda proſtant. I-
gitur perquam paucae tunc erant,
ſaltem in Italia, Bibliothecae, Prin-
cipibus viris, & omnibus ferme Lai-
cis, iſthaec ornamenta negligentibus,
aut contemnentibus, aut earum col-
ligendarum enormi pretio ac ſumtu
deterritis. In inſignibus tantùm Coe-
nobiis Bibliothecae locus erat, quam-
quam & illic brevi plerumque cata-
logo numerus Codicum expediretur.
A Quid ergo mirum, ſi vel ipſa robu-
ſtiora ingenia tunc minime emerge-
rent, & exiguam illuſtrium Libro-
rum ſegetem ea aetas ferret? Inge-
nia certe eadem atque nunc Italia
temporibus iis genuit: ſed ubi Ma-
giſtri, Codices, & cultura deſide-
rantur, vis omnis ingeniorum in Li-
teris langueat oportet, & certe mo-
B dici fructus inde ſperandi. Inter ce-
tera Attonis Epiſcopi Vercellenſis ſu-
pra laudati, a Dacherio edita in Spici-
legio, leguntur Litterae *Gunzonis Levi-
tae Novarienſis & Ambroſii Preſbyteri
Mediolanenſis*, quae viros produnt in
Canonum ſcientia aliquantulum eru-
ditos. Sed iis, atque horum ſimilibus
alae deerant ad tentandos altiores
C volatus. Fortaſſis autem mea non me
fallat opinio, ſi dixero, ad augendam
hanc Librorum inopiam in Italia
confluxiſſe etiam teterrimas Barbaro-
rum irruptiones, Langobardorum vi-
delicet, Hungarorum, Saracenorum,
ut alios praeteream. Furibunda gens
non hominum tantummodo vitas me-
tebat, ſed incendiis etiam in quae-
D cumque obvia aut reſiſtentia ſaevie-
bat. Et quum nullus apud eos eſſet
Literis honor, propterea ingens Li-
brorum copia illorum non minus i-
gnorantiâ quàm crudelitate perierit
neceſſe eſt, praecipue in Monaſteriis,
e quibus tot flammis tradita novi-
mus. Ante Normannos an tantis ca-
lamitatibus Gallia ſuccubuerit, affir-
E mare non auſim. Nihilo tamen ſe-
cius vel iis temporibus, ut ſupra vi-
dimus, teſte Lupo Ferrarienſi Abba-
te, de *Librorum penuria* paſſim Galli
conquerebantur. Immo Lupus ipſe e-
xemplum memoriâ dignum ſuppedi-
tat. Quotquot ille poterat Codices
ſibi ſuiſque Monachis avidiſſime pro-
curabat; & quum duo ex eiſdem Mo-
nachis e Gallia Romam ad Apoſto-
lorum

lorum limina religionis cauſsâ profecti eſſent, en quid Lupus ipſe Epiſtolâ intrepide datâ ad Benedictum III. Papam circiter Annum DCCCLV. ab eo flagitarit. *Commentarios*, ait, *Beati Hieronymi in Hieremiam, poſt Sextum Librum uſque in finem praedicti Prophetae, per eoſdem Fratres nobis mitti depoſcimus in Codice reverendae veritatis, veſtrae Sanctitati, ſi id obtinuerimus, poſtquam celeriter exſcriptus fuerit, ſine dubio remittendos. Nam in noſtris regionibus nuſquam ullus poſt Sextum Commentarium potuit inveniri; & optamus in vobis recuperare quicquid parvitati noſtrae deeſſe ſentimus. Petimus etiam Tullium de Oratore, & duodecim Libros Inſtitutionum Oratoriarum Quintiliani, qui uno, nec ingenti volumine continentur: quorum utriuſque Auctorum partes habemus, verùm plenitudinem per vos deſideramus obtinere. Pari intentione, Donati Commentarium in Terentium flagitamus. Quae Auctorum Opera ſi veſtra liberalitas nobis largita fuerit: Deo annuente, cum memorato Sancti Hieronymi Codice fideliter omnino reſtituenda curabimus*. Haec Lupus, in cujus verbis non ſolùm animadvertere poſſumus Codicum raritatem, quum ſupra memoratos univerſa Gallia ſuppeditare Lupo non poſſet, iique in tam remota regione quaerendi eſſent; ſed etiam hominis confidentiam, qui ad ſe ex Urbe ipſa deferendos Codices ſperavit: Codices, inquam, perquam raros ac mille periculis in itinere eundo ac redeundo obnoxios. Potius tamen hinc diſcendum nobis, quamplurimas iis ipſis Monachis habendas eſſe gratias, quum ferme eorum tantummodo curâ, quidquid Librorum veterum ſupereſt, nos habeamus; & majores quidem noſtros excuſatione dignos, ſi plura in Literis excolendis non praeſtitere; nos verò indignos, qui in tanta Librorum copia adhuc deſides & indocti eſſe pergimus.

Rari ergo quum olim forent, multoque aere redimerentur Codices MSti, hinc intelligimus, cur tanti fieret eorum donatio, ut ſi quando vel ipſi Romani Pontifices ejuſmodi munera ſacris Templis offerebant, ad eorum gloriam de iis mentio in Hiſtoria haberetur. Stephanus V. Papa, ut eſt in ejus Vita, Tomo III. pag. 272. Rer. Italicar. circiter Annum Chriſti DCCCLXXXVI. praeter alios Libros ibi commemoratos, *pro animae ſuae remedio contulit Eccleſiae Sancti Pauli cantharam exauratam unam* (fortaſſe *cantharum*) *Lib. Comment. I. Prophetarum Lib. I. Geſtarum rerum Lib. II.* In Ambroſiano MSto legitur *Lib. Comiſem I.* Fortaſſis ibi ſcribendum *Librum Comitem I.* Hic enim Liber fuit Ritualis, ſacris viris ad divina Officia recte peragenda olim ſummopere commendatus. Inter Sancti Athanaſii Epiſcopi Neapolitani geſta laudabilia, teſte Johanne Diacono in ejus Vita, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 316. illud refertur, quod circiter Annum DCCCLV. *Librum etiam fecit Comitidos, ſive fecit & Comitidas, quibus Cantores per Feſtivitates uterentur:* hoc eſt *Librum Comitis* dono dedit, ut in Notis ego interpretabar. Librum hunc Baluzius in Appendice ad Capitularia evulgavit. Ita quoties alii Epiſcopi & Abbates collegium Canonicorum aut Monachorum Libris olim locupletabant, etiamſi pauci forent, digna res commemoratione videbatur in eorum Vitis. Sed parum dixi. Digna cenſebatur, quae marmore inſculpta veluti aeternum laudis monumentum ad ſeros poſteros pertranſiret. Duo in hanc rem egregia antiquitatis fruſta huc referre juvat,

vat, nondum ſatis pro merito nota, quamquam antea edita. Alterum eſt Epitaphium *Pacifici Archidiaconi Veronenſis*, in maximo Veronae Templo adhuc proſtans. Mancum & corruptum illud jampridem Ughellius ediderat Tomo V. Italiae Sacrae. Integrum & expurgatum nunc habemus curâ praelaudati Scipionis Maffeji Marchionis Veronenſis V. Cl. qui in Praefatione ad Caſſiodorii Complexiones Anno MDCCXXI. per eum e tenebris eductas, & primum typis editas, Pacifici memoriam illuſtrem ſuo honori reſtituit. Florebat ille Anno DCCCXL. En ipſam Epigraphen, cujus pars Rhythmico tenore conſcripta eſt, pars verò hexametro & pentametro verſu.

✠ ARCHIDIACONUS QVIESCIT HIC VERO PACIFICUS,
SAPIENTIA PRECLARUS, ET FORMA PREFVLGIDA.
NULLUS TALIS EST INVENTUS NOSTRIS IN TEMPORIBUS:
QVOD NEC ULLUM ADVENIRE UNQUAM TALEM CREDIMUS.
ECCLESIARUM FUNDATOR, RENOVATOR OPTIMUS
ZENONIS, PROCULI, VITI, PETRI, ET LAURENTII,
DEI QVOQVE GENITRICIS, NECNON ET GREGORII.
QVICQVID AURO, VEL ARGENTO, ET METALLIS CETERIS,
QVICQVID LIGNIS EX DIVERSIS, ET MARMORE CANDIDO,
NULLUS UNQUAM SIC PERITUS IN TANTIS OPERIBUS.
BIS CENTENOS TERQVE SENOS CODICESQVE FECERAT.
HOROLOGIUM NOCTURNUM NULLUS ANTE VIDERAT.
EN INVENIT ARGUMENTUM, ET PRIMUM FUNDAVERAT.
GLOSAM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI POSUIT,
HOROLOGIOQVE *CARMEN SPERÆ COELI* OPTIMUM,
PLVRA ALIA *GRAFIAQVE* PRUDENS INVENIET.
TRES ET DECIM VIXIT LUSTRA, TRES ANNOS AMPLIUS.
QVADRAGINTA ET TRES ANNOS FUIT ARCHIDIACONUS.
SEPTIMO VICESIMO ÆTATIS ANNO CÆSARIS LOTHARII,
MOLE CARNIS EST SOLUTUS, PERREXIT AD DOMINUM.
NONO SANE CALENDARUM OBIIT DECEMBRIUM,
NOCTE SANCTA, QVE VOCATVR A NOBIS DOMINICA.
LUGENT QVOQVE SACERDOTES ET MINISTRI OPTIMI:
EJUS MORTE NEMPE DOLET INFINITUS POPULUS.
VESTROS PEDES QUASI TENENS, VOSQVE PRECOR CERNUUS,
O LECTORES, EXORARE, QVESO, PRO PACIFICO.
HIC, ROGO, PAUXILLUM VENIENS SUBSISTE, VIATOR,
ET MEA SCRUTARE PECTORE DICTA TUO.
QVOD NUNC ES, FUERAM, FAMOSUS IN ORBE VIATOR:
ET QVOD NUNC EGO SUM, TUQVE FUTURUS ERIS.

DILICIAS MUNDI PRAVO SECTABAR AMORE;
　NUNC CINIS ET PULVIS, VERMIBUS ATQVE CIBUS.
QVAPROPTER POTIUS ANIMAM CURARE MEMENTO,
　QVAM CARNEM: QVONIAM HÆC MANET, ILLA PERIT.
CUR TIBI PLURA PARAS? QVAM PARVO CERNIS IN ANTRO
　ME TENET HIC REQVIES, SIC TUA PARVA FIET.
UT FLORES PEREUNT VENTO VENIENTE MINACI,
　SIC TUA NAMQVE CARO, GLORIA TOTA PERIT.
TUM MIHI REDDE VICEM, LECTOR, ROGO, CARMINIS HUJUS,
　ET DIC: DA VENIAM, CHRISTE, TUO FAMULO.
PACIFICUS, SALOMON, MIHI NOMEN, ATQVE IRENEUS:
　PRO QVO FUNDE PRECES MENTE LEGENS TITULUM.
OBSECRO, NULLA MANUS VIOLET PIA JURA SEPULCRI,
　PERSONET ANGELICA DONEC AB ARCE TUBA;
QVI JACES IN TUMULO, TERRÆ DE PULVERE SURGE,
　MANGNUS ADEST JUDEX MILIBUS INNUMERIS.
TOLLE HINC SEGNITIEM, PONE FASTIDIA MENTIS.
　CREDE MIHI, FRATER, DOCTIOR HINC REDIES.
ANNO DOMINICE INCARNATIONIS DCCCXLVI. INDICTIONE X.

Habes heic Epocham Lotharii I. Auguſti. Decurrebat enim *Annus illius in Imperio XXVII. Anno* Chriſti *DCCCXLVI. Nono Kalendas Decembris*, *noćte* diei *Dominicae*, *Indićtione X.* quae nempe in curſu eſſe coepit a Kalendis Septembris illius Anni. Neque enim *aetas* Lotharii heic Annos ejus vitae, ſed Imperii, deſignare credenda eſt, quum Lotharius Anno DCCXCV. natus fuerit, aut ſequenti. Verùm aſſequi non poſſum, cur die *IX. Kalendas Decembris*, ſive die XXIII. Novembris, quae Dominica erat, Pacificus e vivis ereptus dicatur, quum Anno DCCCXLVI. Litera Dominicalis *C* in curſu eſſet, ac propterea die 23. Novembris decurreret non Dominica dies, ſed *Feria Tertia*. Sed hiſce dimiſſis, potius animadvertamus, quàm ingens, quàm rarum, & marmore quidem dignum, fuerit donum factum a Pacifico Archidiacono, A qui *Bis Centenos Terque Senos Codices*, hoc eſt, ducentos octodecim, Collegio Veronenſium Canonicorum fuerat elargitus. Theſauri ſane loco, neque immeritò, tunc temporis id habitum fuit. Iis adde munus *Gloſſae Veteris & Novi Teſtamenti*, cujus ſpecialis mentio habetur in Rhythmica Epigraphe mox deſcripta. Hanc veB ritatem, nimirum quanti aeſtimarentur iis temporibus ejuſmodi dona, uberius intelliges ex altero monumento, quod ſum additurus, Romae in Sancti Clementis detecto. Primus illud in lucem evexit doctiſſimus vir e Societate Jeſu Eduardus de Vitry, Theologus Gallicus (quem nobis a morte ereptum ante paucos annos doC lui) in Opuſculo, cui titulum fecit *Tumulus Sancti Clementis Martyris illuſtratus*, Romae Anno MDCCXXVII. evulgato.

I-H ISRAËLITICUS DO OFFEREBAT POPULUS RURI,
ALIUS QVIDEM AURUM, ALIUS NAMQUE ARGENTUM,
QVIDAM COQVE ÆS, QVIDAM VERO PILOS CAPRARUM.
INFELIX AUTEM EGO GREGORIUS PRR ALMÆ
SEDIS APOSTOLICÆ, HUJUSQVE TITULI GERENS
CURAM, AC BEATI SUPREMUS CLIENS CLEMENTIS,
OFFERO DE TUIS HÆC TIBI XPE THESAURIS,
TEMPORIBUS SCISS ZACCHARIÆ PRÆSULIS SUMMI,
PER MARTYREM ET SCUM PARVA MUNUSCULA TUUM
CLEMENTEM; CUJUS MERITIS MEREAR DELICTIS CARERE,
ATQVE AD BEATAM ÆTERNAM INGREDI VITAM.
AISTI QVANTUM HABES REGNUM VALET CÆLORUM.
SUSCIPE HOS DNE VELUT MINUTA VIDUÆ, QVÆSO,
VETERIS NOVIQVE TESTAMENTORUM DENIQVE *LIBROS*,
OCTATEUCHUM, *REGUM*, *PSALTERIUM*, AC *PROPHETARUM*,
SALOMONEM, *ESDRAM*, *STORIARUM* ILICO PLENOS.
REQVIRE SYLLABARUM, LECTOR, SEQVENTIAM HARUM.

Quaeſivi ego, & nihil inde exculpſi. En ergo Gregorium ſanctae Romanae Eccleſiae Cardinalem tituli Sancti Clementis, qui ſub Zacharia Romano Pontifice Anno Chriſti DCCXLIII. floruit, auctorem Inſcriptionis, ac doni. Is nimirum Eccleſiae ſuae in uſum Clericorum eidem inſervientium, Libros veteris ac novi Teſtamenti obtulit. Grande ita temporibus iis fuit ejuſmodi donum, ut bene collocatus crederetur lapis ad teſtandam poſteris Cardinalis illius piam liberalitatem. Paucis nunc ſacra Biblia emimus. Tunc ſibi nemo comparabat Volumen illud ampliſſi- A mum manu exaratum, niſi effusâ ingenti vi auri. Turrigius quoque in Crypt. Vatican. Part. 2. Cap. 8. duas antiquas Donationes refert marmore inſcriptas in Urbe, in quarum prima *Teubaldus* quidam Eccleſiae Sancti Valentini ſe dono dediſſe ait, praeter varios fundos, *Miſſalem unum*, *Antiphonaria duo*, *unum Diurni*, *aliumque Nocturni Officii*, *Feriales duos*, B *Librum Geneſeos cum Hiſtoriis Canonicis*, *Paſſionarium*, *Dialogum cum Scintillario*, *Imnaria duo*, *Librum ex Moralibus*. In calce Inſcriptionis haec habentur:

TEMPORE PONTIFICIS NONI SUMMIQVE JOHANNIS
EST SACRATA DIE SUPREMO HÆC AULA NOVEMBRIS,
DUM LABENTEM QVINTA INDICTIO CURRERET ANNUM.

Cardinalis Baronius ad Annum uſque DCCCCV. diſtulit mortem Johannis IX. Papae. Pagius verò con- C tendit, eum e vivis ſublatum initio Menſis Auguſti Anno DCCCC. Uterque fortaſſis a veritate deflexit.

Heic

Heic certe habemus, Johannem IX. Papam die XXX. Novembris Anni DCCCCI. (ſi Indictionem a Septembri inchoatam ponimus) recurrente Indictione V. adhuc in vivis, atque ſedentem. In altera Inſcriptione *Romanus Presbyter* ſe donaſſe ait Aedi Sancti Nicolai in Carcere praeter multa alia, *quinque Libros Deptatico*, *Moralia Job*, *Beda ſuper Pſalterium*, *Librum Prophetiarum*, *Librum Sermonum*, *unum Librum Concordiae*, *Librum Manualem*. Denique ſuccedat ad hanc veritatem confirmandam alterius generis teſtis, Statutorum videlicet Civitatis Ferrarienſis pervetuſtus Codex membranaceus, quem adſervat Bibliotheca Eſtenſis. Quo in pretio foret una ſacrorum Librorum collectio, decretum ejus Populi prodet; quum tanti res viſa fuerit, ut inter Reipublicae Leges divini illius Libri conſervatio locum meruerit. Itaque Libro 2. Rubrica 185. titulus hic legitur: *De Biblia Fabricae Epiſcopatus recuperanda & manutenenda per Poteſtatem*. Subſequitur Statutum hiſce verbis: *Cum per praedeceſſorem Maſſariorum Fabricae Epiſcopatus Ferrariae incepta fuerit quaedam Biblia in duobus Voluminibus ad honorem Beatae Mariae, & Beati Giorgii, tituli dictae Fabricae, ſeu Eccleſiae; & per praeſentes Maſſarios fuerit completa, & per vim teneatur a Canonicis ipſius Eccleſiae, & jam ſit unum de dictis Voluminibus per eoſdem Canonicos pignori obligatum; & ſic non ſit de ipſa Biblia, quod debet fieri: Statuimus & ordinamus, quod per Poteſtatem detur opera cum effectu, ut dicti Canonici ipſam Bibliam Maſſariis Epiſcopatus reſtituant; & quod ſit in fortia Maſſariorum, qui nunc ſunt, vel per tempora erunt. Et dicti Maſſarii teneantur eam ſemper tenere ad ſervicium dictae*
A *Eccleſiae ſeu Fabricae, ut ad officia dictae Eccleſiae haberi poſſit copia. Factum fuit hoc Capitulum Milleſimo Ducenteſimo Octuageſimo Sexto, die IV. exeunte Junio.*

Sed & praeter Librorum raritatem, rara fuit temporibus iis Eloquentia, atque optimus ille rei Literariae ſapor, quem in Chriſtianorum Libris
B per quatuor aut quinque prima Eccleſiae Secula adhuc cernimus & admiramur. Vel ipſi, qui Saeculo IX. apud Gallos ſacris ſtudiis excelluere, ipſo De Fleury Gallico non diffitente in Hiſtor. Eccleſiaſt. plerique aut naevis abundarunt, aut nervis caruerunt. Tunc loca communia ſaepius excolebantur, & eorum potius indu-
C ſtriâ quàm ingenio fiebat, ut Libri novi conficerentur. Integras enim paginas, ne Librum dicam, implebant verba hinc inde e Patrum Libris delibata, interdum etiam ſine ordine digeſta; interdum quoque ex apocryphis Auctoribus, dubiiſque monumentis excerpta. Tunc autem Catenae in uſu apud Graecos eſſe coepe-
D runt; nimirum quum quiſque vires ſibi ad majora deeſſe ſentiret, eo ſe conferebat, ut ſacram Scripturam interpretaturus, aut aliud quodlibet argumentum ſibi praeponens, rem ex unis Patrum veterum ſententiis decerptis abſolveret. In opulentis Bibliothecis multae ex hujuſmodi Catenis manu exaratis adhuc leguntur;
E nonnullas quoque aeneis typis impreſſas habemus. Unam olim mihi obtulit Ambroſiana Bibliotheca Graece ſcriptam in *Proverbia Salomonis*, & ab editis quidem diverſam. Codicis antiquitatem ad ſexcentos annos aſcendere e characterum forma opinabar. Laudantur illic *Origenes*, *Didymus*, *Baſilius*, *Olympiodorus*, *Polychronius*, *Evagrius*, *Apollinaris*, *Euſebius*,

ſebius, *Hippolytus*, *Epiphanius*, *Chryſoſtomus*, *Euſtathius*. *Euſtathius Antiochenus* alibi memoratur, ut ſuſpicari liceat, duos diverſos Scriptores eos fuiſſe. Ita & infra commemoratum videas *Olympiodorum Epiſcopum Apameae*, qui, neſcio, an alter ſit ab eo, qui unice *Olympiodorus* dicitur. Inter hoſce Interpretes, omnium maxime *Didymus* & *Polychronius* in ſcaenam veniunt, ita ut eis potior Commentarii pars debeatur. Sunt & ibi Catenae in Eccleſiaſten, in Cantica Canticorum, & in Job, ubi praeter laudatos ſupra Auctores adferuntur Scholia *Gregorii Nyſſeni*, *Juliani*, *Theodori*, *Clementis*, *Severi Epiſcopi Antiocheni*, *Methodii*, *Cyrilli Alexandrini*, *Theophili Archiepiſcopi Alexandrini &c.* Alicubi *Julianus* ille inſcribitur *Diaconus Antiochenus*. Alteram inſuper Catenam vidi in Proverbia Salomonis, cujus initium eſt: Σοφῶς μὲν ὁ Δαυὶδ, καὶ πεπαῤῥησιαμένος εἰπὼν &c. Uſque ad Cap. X. Scriptores fere omnes, quos nuper memorabam, ibi commemorantur. Dignus eſt etiam, qui heic ſaltem indicetur, Codex in eadem Bibliotheca adſervatus, & ferme ante annos ſeptingentos, ut mihi viſum fuit, exaratus. Ibi conſarcinata videas Theologica multa ex variis Auctoribus, ubi de Unitate Dei, Incarnatione, Hypoſtaſi & Naturâ Dei, de Angelis, de Anima, ejuſque immortalitate, de Diebus Feſtis, aliiſque ſacris argumentis agitur, & Opuſcula etiam integra interdum adducuntur. Auctorum, quorum ſententiae illic proſtant, nomina haec in primis animadverti. *Baſilius Caeſarienſis: Dionyſius: Athanaſius Alexandrinus: Euſebius: Gregorius Theologus: Cyrillus Hieroſolymitanus: Nemeſius Epiſcopus*

A *Emiſenus: Apollinarius: Chryſoſtomus: Gregorius Nyſſenus: Maximus*, qui modò Monachus, modò Abbas, modò Philoſophus, modò Confeſſor appellatur: *Marcianus Bethleemita: Limonarium: Nilus Monachus: Clemens Alexandrinus: Evagrius: Amphilochius: Leo*, vel *Leontius Damaſcenus Presbyter: Origenes: Ignatius Theophorus &*
B *Martyr in Epiſtolis: Iſidorus Peluſiota: Philon: Coſmas Veſtitor* Περὶ Δακρύων, ſive de Natura Lacrymarum. Praeter hoſce ibi in ſcaenam prodeunt *Cyrillus Alexandrinus; Moſchus Monachus; Severianus*, quem alibi *Gabalitanum* vocat; *Hippolytus*, *de Animalibus, quae Daniel vidit; Porphyrius* Περὶ Κριμάτων Θεȣ̃; de Judiciis
C Dei; *Diodorus Hiſtoriographus; Johannes Damaſcenus; Juſtinus Philoſophus; Heſychius Presbyter Hieroſolymitanus; Anaſtaſius Antiochenus Patriarcha*, ibi pluries laudatus, & praecipue in prolixo Capitulo Περὶ τῆς Ἑορτῆς τȣ̃ Πάσχα, *de Solemnitate Paſchali:* quod argumentum hiſtorice pertractatur, &
D *Anatolii Laodiceae Syriae Epiſcopi* ſententia refertur ex Opuſculo jam edito. Eſt ibi *Nicephori Archiepiſcopi Conſtantinopolitani* Dialogus inter Orthodoxum & Haereticum; in quo de Veneratione Imaginum Sacrarum, & de aliis Theologicis rebus diſputatur. Sunt & ibi *Theodori Abucarae* (qui Epiſcopus Καρῶν, ſive *Cariae* alibi
E nuncupatur) Διάκρισις τῶν Φωνῶν, *Judicium de Vocibus*, & Ἔλεγχος τῆς τῶν Ἀκεφάλων, Σευηριανῶν, καὶ Ἰακοβιτῶν Αἱρέσεως, *Confutatio Haereſis Acephalorum, Severianorum, & Jacobitarum*. Habentur quoque alia hujus Auctoris Capitula prolixa de rebus Theologicis. Laudatur inſuper ibi *Theodorus Diaconus* Κατὰ Ἀγνοη-

τῶν

τῶν *Contra Agnoitas*: uti & *Johannes* quidam *Contra Jacobitas*; necnon *Theodori Agiopolitae* Dialexis *de Nomine Dei*, aliiſque de rebus. Praeterea quaedam adferuntur *Eulogii Archiepiſcopi Alexandrini* contra Haereſes *Arii*, *Macedonii*, *Apollinarii*, *Neſtorii*, *Eutychetis*, *Sabellii*, *Severi*, *Dodocitarum*, *Monothelitarum*, *Dioſcori*, *Theodori*, *Timothei Eluri*, *Jacobi*, ex quo Jacobitae, *Petri Gnaphaei*, *Origenis*, & *Valentini*. Denique illic memoratos videas *Ariſtotelem*, *Johannem Scholaſticum Alexandrinum* (ideſt, ut puto, Philoponum) *Alexandrum* (ideſt Aphrodiſaeum) *Damaſcium*, & *Aëtium magiſtrum Eunomii*. Haec ibi ego olim deprehendi, Librum propterea ratus magni faciendum, tum ob ejus vetuſtatem, tum ob aliqua veterum fragmenta & Opuſcula hactenus luce carentia.

Sed quando heic facta eſt mentio *Damaſcii*, quem non alium opinor quàm Damaſcium patriâ Damaſcenum Philoſophum, de quo Photius in Bibliotheca Codice 181. & Codice 242. multa habet; in Eruditorum memoriam revocandum eſt, Philoſophum hunc Ethnicum magni nominis floruiſſe circiter Annum Chriſti DXX. & Theonis Rhetoris, tum Iſidori Philoſophi ſucceſſorem fuiſſe in Schola Athenienſi. Agathias Scholaſticus Lib. 2. Hiſtor. eum inter principes ſui aevi Philoſophos numerat. Scripſit Libros Quatuor *de admirandis Operibus*, & *Vitam Iſidori Philoſophi* praeceptoris ſui: quae omnia excidiſſe dolendum eſt, nota tantùm nobis e Photii narratione. Si enim, ut recte animadvertit Cl. V. Johannes Albertus Fabricius Volum. IX. pag 416. Bibliothecae Graecae, priores Libri exſtarent, *non leve fortaſſe credulitatis, ſuperſtitioniſque Ethnicae do-*

A *cumentum haberemus*. Voſſio quoque idem ipſe creditur ſcripſiſſe *Hiſtoriam Philoſophicam*, de qua Suidas meminit ad vocem Δῶρος. Sed fortaſſis hoc nomine *Vita Iſidori* ſignificatur. Eodem etiam Suida teſte, ſcripſit *Commentarios in Platonem*, & Περὶ Ἀρχῶν, ſive *de Principiis*. At quan-
B do cuncta haec periiſſe creduntur, meminiſſe liceat, ejuſdem Philoſophi Librum *de Principiis* ſupereſſe in Ambroſiana Mediolanenſi, atque in aliis Bibliothecis. Hic illi titulus: Δαμασκίου Φιλοσόφου Ἀπορίαι, καὶ Λύσεις περὶ τῶν Πρώτων Ἀρχῶν; hoc eſt: *Damaſcii Philoſophi Dubitationes & Solutiones de Primis Principiis.*
C En prima verba: Πότερον ἐπέκεινα τῶν πάντων ἐστὶν ἡ μία τῶν πάντων ἀρχὴ λεγομένη, ἢ τὶ τῶν πάντων, οἷον κορυφὴ τῶν ἀπ' αὐτῆς προϊόντων &c. ideſt: *Utrum ante omnia unum ſit omnium Principium dictum, ſeu quodpiam univerſorum, utpote caput eorum, quae ab ipſo Principio ema-*
D *nant &c.* In margine Codicis adnotatum eſt: Σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιάνου ὁ Δαμάσκιος οὗτος ἦν, καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ ὁ τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐξηγητής. *Animadverte, ſub Juſtiniani Imperio Damaſcium hunc floruiſſe, uti & Simplicius Cilix, Ariſtotelicorum Libro-*
E *rum Explanator*. Hoc in Libro Damaſcius ſaepe *magnum Jamblichum* commemorat, & *Pythagoram*, & *Philolaum Pythagoricum*, & *Aſclepiadem*, & *Proclum*, *Heraiſcum ſeniorem*, & *Heraiſcum juniorem*, qui etiam ſcripſiſſe nonnulla ad eumdem Proclum dicitur, & *Parmenidem*, alioſque antiquos Philoſophos, ut *Platonem* praeteream, cujus doctrinam Damaſcius

in

in eo ipſo Libro explicandam ſuſcepit. Inquit etiam, Αἰγυπτίȣς δὲ ὁ μὲν Εὔδημος ȣ̓δὲν ἀκριβὲς ἱϛορεῖ: *Aegyptios vero Eudemus parùm accurate conſuluit*. Vaſtum opus eſt, & fortaſſe non pauci faciendum. Quale de hoc Opere judicium fuerit Lucae Holſtenii viri doctiſſimi, haec ejus nota, quam manu exaratam ſervo, indicabit: *Hunc Auctorem* (ita ille ſcribit) *in Britannia vidi Oxonii in Bibliotheca Corporis Chriſti, Pariſiis apud Patres Societatis Jeſu in Collegio Claromontano. Exſtat paſſim in publicis Bibliothecis Germaniae, & Italiae. Sed neſcio, cur Stoicum vocent, quum certiſſimum ſit, eum Platonicum fuiſſe: quod in fragmentis Vitae Iſidori Philoſophi apud Photium videre eſt, tum praeſertim in hoc Opere. Platonici enim* Περὶ Ἀρχῶν *diſputarunt, praecipue Origenes, Longinus, Porphyrius, & recentiores. Opus hoc longe difficillimum eſt ob dictionem luxuriantem, ut ex Photii excerptis videre eſt, tum propter Quaeſtionum ſubtilitatem, in quibus doctrina Platonis de Deo, Materia, & Ideis, verſatur; ad quorum explicationem & accuratam Graecae Linguae notitiam & magnum Platonicae Philoſophiae uſum Interpres afferat, neceſſe eſt.* Haec Holſtenius. Sed in ſemitam regrediamur.

Itaque Latini etiam, Graecorum minorum more, quando majora aggredi non audebant, ad hoſce centones ſibi procurandos animum adjecere. Exemplum dabo. In Anecdotis meis Latinis evulgavi Opuſculum *Gezonis Abbatis*, & expoſitionem Symboli *Quicumque vult ſalvus eſſe*, auctore *Fortunato Presbytero*. Complectebatur iſta unus Codex Ambroſianus, in quem & alia complura congeſta fuere, videlicet *Gloſſae* perutiles

A *in Geneſim*, & *in Proverbia Salomonis*. Tum excerpta e Tractatu quodam *in Apocalypſim*, cujus initium eſt: *Nicolaus, ut fertur, unus fuit ex ſeptem Diaconibus &c.* Ponè ſequuntur variorum *Expoſitiones in Orationem Dominicam*, & *in Symbolum Apoſtolorum*. Deinde *Breviarius, quomodo Hieroſolyma conſtructa eſt*, cujus exordium eſt:
B *Ipſa Civitas in monte poſita. In medio Civitatis eſt Baſilica Conſtantini &c.* Succedunt *Etymologiae e Virgilio Presbytero Hiſpano:* tum aliae *e Libro Domni Yſidori*. Denique illic habentur *Gloſſae in vetus ac novum Teſtamentum; in Librum Officiorum; in Librum Rotar* (neſcio quis aut quid heic ſignificetur); *in Librum Vitae*
C *Sanctorum; in Caſſianum; in Euſebium; in Oroſium &c.* En ergo ut majores noſtri Collectanea ſibi pararent, quae ſi nunc diligenter ſcrutari velimus, neque temporis neque laboris nos poenitebit. Inde enim rudera interdum non contemnenda antiquitatis educi poſſunt. Liceat mihi in hanc rem proferre aliquot veterum frag-
D menta, quae quondam excerpſi ex Ambroſiano Codice venerandae vetuſtatis, utpote qui mihi viſus eſt aſcendere ad aetatem Mille Annorum. Sunt autem excerpta e Libris *Philippi Presbyteri*, qui, Gennadio teſte, auditor fuit Sancti Hieronymi, & circiter Annum Chriſti CCCCXL. claruit. Conferat haec qui velit cum
E *Commentario in Job*, edito Baſileae Anno MDXXVII. & illato rurſus inter Opera Bedae ab Hervagio. Conferat etiam cum ipſius Bedae Opuſculis, qui revera Philippi lucubrationes liberaliſſime in ſuas transfudit. Illic etiam occurrebant fragmenta *Caſſiani*, & *Juliani Pomerii*, qui poſtremus, ut Eruditi norunt, floruit circiter Annum DXCVIII. Conferenda

da haec autem ſunt cum Libro *de Vita Contemplativa*, cujus olim Auctor Sanctus Proſper vulgo credebatur. Denique in eodem Codice le- A gitur fragmentum *Lactantii de motibus animi*, in quo tamen eloquentiſſimum illum virum quaeras, ſed non facile invenias.

Fragmenta e Libris Philippi Presbyteri, Caſſiani, Juliani Pomerii, & Lactantii, e vetuſtiſſimo MSto Codice Ambroſiano depromta.

Fragmenta Philippi Presbyteri.

Nihil in terra ſine cauſa fit, & de humo non oritur dolor &c. *De humo ideſt de natura omni terrae non exiit malum, cum in terra nihil ſine Dei juſtitia fiat. Hoc dicit, quòd omne malum naturale non ſit, quod hic dolorem dixit, ſcilicet omne malum accidens naturae bonae. Et eſt aliud malum, ideſt vindictae, quapropter peccatum a Deo infertur hominibus. Malum eſt quidem peccatum, ſed liberi arbitrii malum eſt, quod hominis voluntate committitur. Et malum eſt retributio mali, ideſt peccati, quando irrogat Deus ſupplicia peccatoribus. Hoc ergo dicit, quod nihil horum accidentium malorum ſine judicio Dei fiat. Non enim ita naturale eſt homini, ut a Deo creatum putet. Et ideo dicit:* Et de humo non oritur dolor, *ideſt non naturae, ſed culpae &c.*

Homo ad laborem naſcitur, & avis ad volatum: *ideſt, labor hominem manet, ut al..... omnibus vitiis caſtigatus in m....... & ſic adhuc tamen deditus, ut velut avis, quae naturaliter volatum accipit. Ita & hic per agones vitae praeſentis evolet ad ſuperiora &c.*

Pereat dies, in qua natus ſum, qua dictum eſt: conceptus eſt homo. *Et Hieremias dicit:* Maledicta dies, in qua natus ſum. *Quidam dicunt, tempora nativitatis humanae, quae praeterierint, non poſſe maledici; certe ex ſuperfluo maledicuntur, quia ſuis jam ſunt facta tranſcurſibus. Sancti autem* B *inflati ſpiritu Prophetiae maledicunt diem nativitatis humanae, quod quidem non ſine tribulatione ſua faciunt. Sentiunt quippe in ſe haec patiendo, generi humano juſtitiâ Dei ſententiam mortis inlatam. Non itaque exiſtimo, diem iſtum, qui homini in miniſterium datus eſt, a Sanctis tanta execratione maledici. Tropicòs ergo diem cum ſua nocte* C *dictam noverimus: dies namque & nox Diabolus & mortalitas poſſet intelligi; non quod dies & lumen Diabolus ſit recedendo a vero lumine, ſed quod dies fuerat aliquando, cum habitaret cum Deo aeterno lumine; ſicut Lucifer ex aurora diluculi, & lapis ſplendore rutilans in Paradiſo Dei; vel quod impiis & peccatoribus in hac proſperitate & felicitate* D *hujus Seculi gaudentibus dies eſſe videtur. De quo dicitur:* Auferetur ab impiis lux ſua. *Et Salomon*, lumen, *inquit*, impiorum extinguetur. *Et iterum:* ſplendor impiorum peccatum. *Nam & hoc poteſt de Diabolo dici, qui inventor eſt peccati.*

Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei. *Et ſequitur:* Et adprehen- E dit Deus limum terrae, & formavit hominem. *Vides ergo, quanta differentia ſit facturae & plaſmationis. Quod fecit Deus ad imaginem ſuam, fecit, ideſt animam. Et quod plaſmavit, corpus eſt de terra, quod vivificavit inſpiratione animae, quam fecit. Imago ad immortalitatem pertinet. Dei ſimilitudo ad poteſtatem & operationem, ut naturali-*

raliter poſſideret imaginem immortalitatis Dei, & ſimilitudinem poteſtatis ſuper omnia, quae creaverat, & piis operibus imitaretur Deum.

Qui inluminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. *Quia omnis homo hanc vim ſapientiae naturaliter accipit, ut Deum ignorare non poſſit, niſi contempnat aut negligat.*

Hel. Semel loquitur Deus, & ſecundo id ipſum non repetit. *Ab ipſo principio Mundi, & deinceps ſemper locutus eſt Deus hominibus, & ſemper nihilominus loquitur. Sed ubi...... ter loqui dicitur Deus, vel Lex ejus...... ex, vel per Prophetas ma..... lus diverſitas. Ubi verò....... n ſignificatur ſtabilitas..... ejus ſententia demonſtratur. Loquitur enim dum efficientia..... res intelligitur. Quemadmodum & ad Sanctum Job Dominus ipſe ait:* Aut putas, me aliter tibi locutum, niſi ut appareres juſtus? *Locutum ſe dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur. Et id circo hoc eſt illius loqui quod facere. Ait ergo Heliu, ita dicens:* Semel loquitur Deus, & ſecundo id ipſum non repetit, *quando locuturus dicitur, ideſt immutat, niſi hoc ipſum vitae noſtrae inmutatio depoſceret.*

Heliu: Omnes homines vident eum. Unuſquiſque intuetur procul. *Per naturae ſuae bonum notitia Creatoris ineſt cordibus hominum, & quod unuſquiſque tam pravus ſit & frigidus, ut alienus eſſe ſtudeat a Creatore ſuo, nullus tamen eſt, qui ſe abſcondat a calore ejus. Et ideo unuſquiſque mortalium, licèt de longe, ſentit & intelligit Deum. Diſſimiliter quidem omnino, quod non ſicut corpus...... ſpiritum creatum ita ſentit eſſe Deum, ſed alio ineffabili modo, quo Deus acie mentis eſt intuendus, ubi in ipſo obtutu cordis intelligendo videt homo, quod ſupra ipſum eſt Deus.*

Aperite mihi portas juſtitiae, *uſque* Domino &c. *Semper enim homo ad poſſidentem ſanctimoniam & virtutum monilia conſervantem affectu congaudentis ingreditur, quoniam ex participatione theſauri communis fit fidelis; cor unum & anima una in Deum freta in hoc Mundo, velut in fornace examinationum pariter poſiti, quaſi ex imo ore benedicunt Dominum in omni tempore, & ſemper laus ejus in ore eorum eſt.*

Eucherius: Dicere Dei, ideſt eſt & facere. *Deus non loquitur, cum efficientiae ejus res intelligitur, quemadmodum ad Sanctum Job ipſe Dominus dixit:* Aut putas, me aliter tibi locutum, niſi ut appareres juſtus? *Locutum ſe eſſe dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur.*

Fragmenta e Caſſiano, fortaſſis e Libris Sancti Eucherii excerpta.

Principalia bona ſunt Juſtitia, Prudentia, Fortitudo, Temperantia. Media autem bona ſunt Nuptiae, Agricultura, Divitiae, Solitudinis remotio, Vigiliae, Sacrorum Lectio, & Meditatio Librorum, Jejunia. Principalia bona jubentur, media verò ſuadentur. Quicquid autem imperative decernitur, mortem irrogat non implenti. Quaecumque verò ſuadentur potiùs, quàm jubentur, facta proſunt, non facta non puniunt &c. Quiſquis ergo perfectionem Evangelicae ſtuduerit tenere diſciplinae, hic ſub gratiâ conſtitutus, peccati dominationi non permittitur. Hoc eſt enim eſſe ſub gratiâ, eaque gratiâ mandantur implere. Quicumque autem perfectionis Evangelicae plenitudini ſubjectus eſſe nolue-

luerit, non ignorat, ſe, quamvis baptizatus ſibi videatur, ac Monachus, non eſſe ſub gratiâ, ſed legis vinculis peccati pondere praegravari praepeditum.

Juſtus ſepties cadit in die, & reſurgit. *Septem caſus juſti. Aut enim per ignorantiam, aut per oblivionem, aut per cogitationem, aut per ſermonem, aut per obreptionem, aut per neceſſitatem, aut per fragilitatem carnis ſingulis diebus vel inviti vel volentes frequentes incurrimus. Juſtos ac Sanctos non eſſe immunes a culpa manifeſte Scriptura pronunciat, dicens:* Septies cadit

A Juſtus in die, & reſurget. *Quia enim aliud eſt cadere, quàm peccare? Et tamen cum dicatur ſepties cadere, pronunciatur nihilominus juſtus, nec juſtitiae contra praejudicat lapſus fragilitatis humanae. Quod multùm intereſt inter ſancti, & peccatoris hominis lapſum. Aliud enim eſt admittere mortale peccatum, & aliud cogitatione, quae peccato*

B *non caret, praeveniri: ignorantiae, aut oblivionis errore, aut falſitate otioſi ſermonis offendere, aut ad punctum in Fidei theoria aliquid haeſitare, aut ſubtili quadam caenodoxiae titillatione pulſari.*

Fragmenta ex Juliano Pomerio. Vide Libros de Vita Contemplativa Proſpero tributos.

Incipit de Tertio Libro Pomerii ad Julianum, qualiter venire debeant, qui Chriſtum imitari deſiderant.

E*T ideo ſi in illo eſſe volumus, quid eſſe debemus, Sanctus Johannes Apoſtolus dicit:* Quomodo ille ambulavit, & nos ſpiritualiter ambulemus. *Quid eſt ambulare, ſicut ille ambulavit, niſi contemnere omnia proſpera, quae contempſit; non timere adverſa, quae pertulit; libenter facere, quae fecit, fierique mandavit; ſperare, quae promiſit; & ſequi, quo ipſe praeceſſit; praeſtare beneficia etiam ingratis; non retribuere juxta merita ſua malivolis; & orare pro inimicis; amare bonos, miſereri perverſos, invitare averſos, ſuſcipere converſos, & aequanimiter pati ſubdolos ac ſuperbos? Ad hoc pertinet, quod ait etiam Sanctus Paulus Apoſtolus:* Si reſurrexiſtis cum Chriſto, quae ſurſum ſunt, quaerite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens. *Illi reſurgent cum Chriſto, qui moriuntur, ſicut ille, peccato, eâ tamen diſtinctione ſervatâ, quod ille mortuus eſt peccato non ſuo,*

C *ſed noſtro: unuſquiſque autem noſtrûm non omnium moritur peccato, ſed ſuo. Quid eſt peccato mori, niſi damnandis operibus omnino non vivere, nihil concupiſcere carnaliter, nihil ambire, ſicut qui mortuus eſt carne nulli jam detrahit, nullum adverſatur aut deſpicit, nullius pudicitiam callidus circumventione corrumpit, in nullum violentus, ne-*

D *minem calumniatur aut opprimit, non invidet bonis, aut inſultat afflictis, non luxuriae carnis inſervit, non vinolentiae deditus in ſe bibendo ſitim bibendo magis ac magis incendit, non odiorum facibus inardeſcit, non lucra injuſta ſectatur, non potentibus aut divitibus adulatur, non inquietâ curioſitate raptatur, non domeſticae ſolicitudinis curâ*

E *diſtenditur, non officioſis occurrentium ſalutationibus delectatur, nec ſuper horum injuriis fatigatur, non eum ſuperbia inflat, non ambitio ventoſa praecipitat, non vana gloria turpiter jactat, non deſiderium glorioſae opinionis inflammat, non diſtentio alieni actus inlaqueat, non ad ſocietatem turpium turpitudinis amor invitat, non rabies inſa-*

ni furoris excitat, non ſumtuoſarum litium ſtudium actat, non ardor animoſae contentionis exanimat, non facit impudentem audacia, iniquum injuſtitia, ferum inclementia, varium inconſtantia, pertinacem contumelia, inſanum veſania, delitioſum gula, vanum jactantia, infidum perfidia, levem facilitas, ſaevum crudelitas, manduconem turpis edacitas, impatientem novitas, mobilem inſtabilitas, vagum ſpiritualis infirmitas, iracundum animoſitas, ſuſpicioſum perverſitas, verboſum vanitas, injurioſum malignitas; qui remotus eſt a ſecularibus prorſus inlecebris, remotus ab inimicitiis, remotus ab inſidiis alienis, remotus a rapinis vel occultioribus vel apertis, remotus a mendaciis ſive perjuriis, poſtremo remotus ab omni genere flagitiorum atque facinorum, quibus carnaliter viventes Deum offendunt, & mortui peccato non ſerviunt, ſicut, inquam, carne mortuus nec facere poteſt iſta, nec pati. Ita his & talibus Vitiis omnino non vivunt, qui vivunt Deo, carnem ſuam cum vitiis & concupiſcentiis crucifigunt &c.

Membra ſua, quae ſunt ſuper terram mortificant, quando inſolens corpus jeju- A *niorum continuatione caſtigant, quando intra neceſſarium modum ſuum temperant adpetitum, quando a delicioribus cibis moderatâ diſtinctione ſuſpendunt: ſed etiam in illis communibus nihil carni ſuae pro deſiderio, ſed pro ſuſtentandae vitae neceſſitate permittunt; certi quod delitiae quaelibet, ſi abſque deſiderio percipiantur, non officiunt, & viles u-* B *bi abſtinentiae profectum, ſi adpetenter accipiantur, impediunt. Hinc eſt, quod Sanctus David aquae concupiſcentiam caſtigavit, atque eam ſibi a ſuis oblatam, ne deſiderio ſuo ex ea ſatisfacere videretur, effudit. Et Sancto Heliae perceptio carnium non concupita non nocuit. Unde intelligitur, non naturas, ſed concupiſcentias &c. Verumtamen ſic abſti-* C *nere vel jejunare debemus, ut non nos jejunandi vel abſtinendi neceſſitati ſubdamus, ne jam non devoti, ſed inviti rem voluntariam faciamus. Si enim quoslibet advenientes jejunio intermiſſo reficio, non ſolvo jejunium, ſed impleo caritatis officium. Ceterum ſi propter abſtinentiam ſpirituales fratres, quos novi meâ remiſſione delectari, contriſto, ab-* D *ſtinentiâ meâ, non eſt virtus ſed vitium.*

Fragmentum Lactantii de Motibus animi, quod non occurrit in Sex Libris Divinar. Inſtitutionum.

Timor, Amor, Laetitia, Triſtitia, Libido, Concupiſcentia, Ira, Miſeratio, Zelus, Admiratio: hi motus animi, vel effectus a Domino ab initio hominis exiſtunt conditi, & naturae humanae utiliter & ſalubriter ſunt inſerti, ut per eos ordinate & rationabiliter regendo ſe homo, virtutes bonas viriliter agendo exercere poſſit, per quas a Domino perpetuam accipere vitam juſte meruiſſet. Hi namque animi motus intra fines proprios coartati, hoc eſt, in E *bona parte poſiti, in praeſenti virtutes bonas & in futuro aeterna praemia parant: extra metas verò ſuas affluentes, hoc eſt, in malam partem declinantes, vitia & iniquitates exiſtunt, & aeternas paenas pariunt.*

Ceterum praeter privatorum ſtudium, qui olim praecedentium Scriptorum Libros in uſum ſuum deſcribebant, fuerunt & *Scribae*, ſeu *Librarii*, quos etiam *Antiquariorum* vocabulo

cabulo appellatos videas a Caſſiodo- A rio, Iſidoro, atque aliis. Horum fuit, veteres deſcribere Libros, aut novos, dictante plerumque aliquo Scriptoribus multis, commendare membranis. Innumeros profectò antiquorum Codices habemus, a doctis viris exaratos, & idcirco emendatos, magnique nunc etiam faciendos. Monachi praecipue horum ſcri- B ptores fuere. Antiquioribus autem Seculis, hoc eſt ante Barbarorum in Italia Regnum, in accurate deſcribendis Libris atque emendandis, multum curae impendebatur. Atque heic mihi in memoriam redit Inſcriptio Romae poſita, atque evulgata a Reineſio, Claſſe XI. Num. 123. hiſce verbis. C

CN. POMPEIUS
PHRIXUS
DOCTOR
LIBRARIUS DE
SACRA VIA
FECIT SIBI ET D
LIB. LIBERTABUSQVE
POSTERISQ. EORUM.

Reineſio tamen *Doctor Librarius inepta locutio videtur, certe non ex uſu priſci Saeculi*. Itaque mavult legere STRUCTOR LIBRARIUS, qui nempe E membranas, chartas, libros conſuit, glutinat, malleat &c. Ejus confidentiam non probo. Aliarum Artium Doctores & Magiſtri olim fuere: cur & Librariae Artis eſſe non potuere? E Schedis meis MStis accipe Inſcriptionem in marmore Romano ſculptam.

D. M.
T. FLAVIO. EXPEDITO
DOCTORI. SAGITTAR
FLAVIA, EUPHROSINE
ET. ATTICA. FILIAE
PATRI. B. M

Hic Artem ſagittandi milites tyrones edocebat, prout & ab icone lapidi adjecta conſtat. Apud Fabrettum quoque Cap. III. pag. 143. Inſcription. Antiquarum, poſitus eſt Lapis

AURELIO. HERACLIDAE
AGITATORI
FACTIONIS. VENETAE
ET. DOCTORI
FACTIONIS. S. S. ET. PRASINAE

Ita & in altera Inſcriptione, pag. 189. memoratur THREPTION CAES. N. ideſt, *Caeſaris noſtri* ſervus, DOCTOR THRAEC. interpretor, *Doctor Thraecius*. *Thraeces*, nempe *Gladiatores*, de quibus Feſtus poſt Tullium, Senecam, & alios. Vide praeſertim Lipſium Lib. 2. Cap. 9. Saturnal. Quare uti Artes illae ſuos Doctores habuere, ita Reineſianus ille *Cneus Pompejus Phrixus* juvenes erudiiſſe videtur, ut ſcite ac emendate Libros ſcriberent, ipſoſque Libros unus ipſe multis dictabat. Negligentiam ac ignorantiam Librariorum non ſemel Sanctus Hieronymus ſugillat. Propterea & illis egregio Doctore, & Magiſtro aliquo opus fuit. Quamquam, ut verum fatear, ne perſpectum quidem Reineſio fuit, quid *Librarius* ſignificarit olim. Non enim Scripto-

Scriptores tantùm, & Bibliopegi eo nomine donati (primi autem appellati *Scribae Librarii*) ſed & alia officia id nominis geſſere, uti colligere potes e Grutero, & e Scaligeriano ejus Theſauri Indice ad Cap. *Magiſtratuum*. Erant & in Militia *Librarii*, nempe *Librarii Legionis*. Scribas fuiſſe inquies Legionum; attamen aliud *Scribae*, aliud *Librarii* fuiſſe videntur. Atque id nomen in memoriam mihi revocat *Libratores*, hoc eſt, *Fundibularios*, a Tacito, aliiſque memoratos. Videndum foret, an *Librarii* militares iidem eſſe potuerint. *Fundae Librales* Caeſari memorantur. Ita Reineſianus *Pompejus Doctor* fuiſſet *Fundibulariorum*, uti *Flavius Expeditus* nuper viſus *Sagittariorum*. Lanipendia quoque femina in Inſcriptione apud Fabrettum pag. 214. appellatur *Libraria*, quod Librâ uteretur ad partienda penſa; ita ut videas, variam eſſe *Librarii* ſignificationem.

Sed quando coepimus vulnera rimari literis inflicta, dum rudia Saecula decurrerent, ne hoc quidem diſſimulandum eſt, imperitiſſimos & indoctiſſimos homines crebrius quàm antea fuiſſe adhibitos ad exſcribendos Codices, quos propterea erroribus ac ſordibus ad nauſeam uſque repletos intueare. Ex his non paucos prae manibus habui, & exemplum adferre juvat, quod non uno nomine, niſi mihi facile blandior, lucem expoſcere videtur. Adſervat Ambroſiana Mediolanenſis Bibliotheca membranaceum Codicem, e Bobienſi acceptum, cujus antiquitas paene ad annos mille accedere mihi viſa eſt. Scriptus enim fuit Literis majuſculis & quadratis. Titulus praefixus omnia tribuit Johanni Chryſoſtomo, ſed immeritò. Mutilum in principio Codicem deprehendi. Cap. IV. eſt *de Animantibus*, atque ex his verbis incipit: *Alae duo teſtamenta. In Ezechiel unumquodque duabus alis velabat os ſuum &c.* Horum Auctorem agnovi Eucherium Lugdunenſem Lib. Formul. Spiritual. Sequitur fragmentum de Apoſtolis, infra mihi evulgandum. Tum *Incipit de expoſitionem* (ita ibi) *diverſarum rerum. In primis mandragora in Geneſi, genus pumi ſimillimum parvo peponis ſpeciem vel odore &c.* Ita illic depravata ſunt verba, excerpta e Libro ejuſdem Sancti Eucherii de Hebraic. Nomin. Interpret. Poſt alia ſequitur *de Matthaeo Evangeliſta. Orate autem, ne fiat ſuca veſtra hieme vel ſabbato; ideſt ne cum ſuca ſit, impedimentum patiamini.* Poſt hanc Homiliam ſuccedit altera *de ultimo adventu Chriſti*, ubi de mille annis in Apocalypſi memoratis agitur. Tum Homiliae in illa verba: *Nemo ſcit de die & hora illa. De tribus menſuris. De Petro Apoſtolo. De reparatione lapſi*, quod Opuſculum novimus tributum Chryſoſtomo. Additur *Fides Sancti Ambroſii Epiſcopi*, quae incipit: *Nos Patrem & Filium &c.* ſed poſt aliquot lineas reliqua deſiderantur. Accedit altera *Expoſitio Fidei Catholicae*, cujus Auctorem Charta lacerata non retinet. Tum *Fides Sancti Luciferi Epiſcopi*. Deinde *Fides, quae ex Nicaeno Concilio proceſſit*. Tandem *Incipit Fides Beati Athanaſii. Fidis unius ſubſtantiae Trinitatis Patris & Filii, & Spiritus Sancti &c.* Ex eodem ergo Codice ego decerpſi fragmentum antiquiſſimum ad Canonem divinarum Scripturarum ſpectans. Nulli diligentiae peperci, ut ejus Auctorem detegerem, ſimulque reſcirem, num hactenus editum fuerit. Niſi me fefellerunt oculi, aut complurium Librorum

brorum defectus, quem non ſemel doleo: nuſquam deprehendi evulgatum, ac propterea ſpes mihi ſupereſt, fore ut libentius a Lectoribus accipiatur, ac praecipue quod antiquitatem redoleat ſumme venerabilem. Si conjecturam meam exerere fas eſt, in illam opinionem feror, tribuenda haec eſſe *Cajo Eccleſiae Romanae Presbytero, qui ſub Victore & Zephyrino Pontificibus*, teſte Photio in Bibliotheca, Codice XLVIII. hoc eſt qui circiter Annum Chriſti CXCVI. floruit. Diſputationem Caji iſtius *diſertiſſimi viri, habitam Romae temporibus Zephyrini adversùs Proclum quemdam Cataphrygarum haereſis propugnatorem*, memorat Euſebius Caeſarienſis, Eccleſiaſtic. Hiſtor. Lib. *6.* Cap. 20. in qua ille, dum adverſariorum in componendis novis Scripturis temeritatem & audaciam ſugillat, *τῶν τοῦ ἱεροῦ Ἀποςόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιςολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμήσας ταῖς λοιπαῖς: ἐπεὶ καὶ εἰς δεύρο παρὰ Ῥωμαίων τισὶν οὐ νομίζεται τοῦ Ἀποςόλου τυγχάνειν*: *tredecim tantùm divini Apoſtoli recenſet Epiſtolas, eam, qua ad Hebraeos inſcripta eſt, cum reliquis non adnumerans. Sane haec Epiſtola etiamnum a quibuſdam Romanis Apoſtoli eſſe non creditur*. Sanctus Hieronymus totidem fere verbis, de Cajo iſto loquens in Libro de Scriptorib. Eccleſiaſtic. Cap. *6*0. reddidit ſententiam Euſebii, niſi quod addit, diſputationem a Cajo habitam *ſub Zephyrino Romanae Urbis Epiſcopo, ideſt ſub Antonino Severi filio;* ac propterea ſecundùm illum Cajus haec ſcripſerit circiter Annum Vulgaris Epochae CCXII. Addit etiam de eadem Epiſtola: *ſed & apud Romanos uſque hodie quaſi Pauli Apo-*
A *ſtoli non habetur*, quum tamen Euſebius tantùm ſcripſerit *apud quoſdam Romanos*. Photius quoque loco ſupra laudato auctor eſt, Cajum *tredecim dumtaxat Beati Pauli Epiſtolas enumeraſſe, non recepta in cenſum, quae eſt ad Hebraeos*. Ille quoque haec ab Euſebio hauſit. Ceterum non eſt hujus loci recenſere, quibus Auctoribus
B & rationibus in Canonem ſacrarum Scripturarum merito recepta deinde ab omnibus fuerit Epiſtola ad Hebraeos, de qua idem Sanctus Hieronymus ad Evagrium ſcribens dicit: *Quam omnes Graeci recipiunt, & nonnulli Latinorum*. Ita quaeſtionem hanc jamdiu verſarunt ac illuſtrarunt viri doctiſſimi, ut rurſus eamdem agita-
C re velle, ſupervacaneum foret.

Illud, quod ad me ſpectat, arripio. Hippolytus quoque Portuenſis Epiſcopus, Caji ſupra laudati aequalis, Photio teſte, Codice 121. ſenſit *Epiſtolam ad Hebraeos non eſſe Pauli Apoſtoli*. Immo ne temporibus quidem Sancti Hieronymi Romana Eccleſia illam inter Canonicas Apoſto-
D li Pauli Epiſtolas receperat. Quum ergo eam omiſerit Cajus Presbyter Romanus, Scriptor antiquiſſimus, ceteras recenſens, veri videtur ſimile, eidem Cajo tribuendum eſſe fragmentum infra evulgandum, in quo praetermiſſam plane videas Epiſtolam ad Hebraeos. Accedit & alterum robuſtius argumentum. Memorat hic Scri-
E ptor celebrem Hermae Librum, titulo *Paſtoris* inſcriptum, his verbis: *Paſtorem verò Nuperrime Temporibus noſtris in Urbe Roma Herma conſcripſit, ſedente Cathedrâ Urbis Romae Eccleſiae Pio Epiſcopo fratre ejus*. Jam inter Eruditos conſtat, Hermam floruiſſe ad dimidium Seculi a Chriſto nato Secundi. Et certe ſi tunc Romanam Cathedram tenuit Pius I. Papa, illius

lius frater, is Librum *Paſtoris* ſcripſiſſe dicendus eſt circiter Annum Chriſti CL. At nos ſupra vidimus, Cajum Romanum Presbyterum vixiſſe circiter Annum CXCVI. & nihil obſtat, quin antea haec ſcripſerit. At quando fragmenti Auctor teſtatur, Hermam *Nuperrime Temporibus Noſtris* Librum Paſtoris conſcripſiſſe: quemnam opportuniùs quàm eumdem Cajum fragmenti ipſius parentem fuiſſe conjicias? Tandem ſcribit fragmenti Auctor: *Apocalypſim etiam Johannis & Petri, tantùm recipimus, quam quidam ex noſtris legi in Eccleſia nolunt.* Recte haec in Caji tempora conveniunt. Euſebius enim Lib. 3. Cap. 25. *Apocalypſim Petri* inter dubios quidem Libros recenſet, non tamen abjicit veluti Haereticorum foetum. Eodem quoque teſtante, Clemens Alexandrinus eâdem Apocalypſi eſt uſus, non ſecus ac Epiſtolâ Barnabae. Sozomenus pariter nos monuit Lib. 7. Cap. 19. hanc Apocalypſim *in quibuſdam Eccleſiis Palaeſtinae uſque adhuc ſingulis annis ſemel legi.* Temporibus etiam Caji ipſius circumferebatur Epiſtola ſpuria Pauli Apoſtoli *ad Laodicenſes*, a Sancto Hieronymo & Theodoreto exploſa, quam Marcion haereſiarcha in ſubſidium ſui delirji adhibuit, uti nos docet Sanctus Epiphanius Haereſi 42. At praeter hanc ex ipſo fragmento nunc diſcimus, alteram

A Paulo ſuppoſitam fuiſſe, nempe *ad Alexandrinos*, cujus neſcio an quiſquam alius meminerit. Quum verò *Apocalypſim Pauli*, ab Auguſtino & Sozomeno memoratam, Scriptor hic nequaquam recenſeat, confirmatur ſententia Johannis Erneſti Grabii, qui in Spicilegio Patrum pag. 84. cenſuit, erupiſſe hanc impoſturam B Seculo duntaxat Eccleſiae Chriſtianae Quarto. Heic quoque videas memorari *Librum Pſalmorum* a Valentino haereſiarcha elaboratum. Unus Tertullianus, quod ſciam, Lib. de Carne Chriſti, Cap. 20. iſtos indicavit, ſcribens: *Nobis quoque ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur, non quidem Apoſtatae, & Haeretici,* C *& Platonici Valentini, ſed ſanctiſſimi & receptiſſimi Prophetae David.* Quis verò fuerit *Mitiades* ille Haereticus, ſive *Miltiades*, cujus eſt mentio in hoc fragmento, divinent alii. Profectò non fuerit *Miltiades* Rhetor ab Euſebio ac Hieronymo laudatus, qui ſub Antonino Commodo multa ſcripſit pro Catholica Eccleſia. Age verò D jam proferamus Fragmentum ipſum e vetuſtiſſimo Codice Ambroſiano decerptum, atque illud Eruditorum omnium examini ſubjiciamus, nullum demendo ex erroribus, quibus Librariorum imperitia ſcripturam ſaturavit atque foedavit, quanquam nihil ii obſtent, quominus pretium rei intelligamus.

Fragmentum acephalum Caji, ut videtur, Romani Presbyteri, qui circiter Annum Chriſti 196. floruit, de Canone ſacrarum Scripturarum.

.... quibus tamen interfuit, & ita poſuit. Tertio Evangelii *Librum* ſecundo Lucam. *Lucas iſte Medicus poſt aſcenſum Chriſti cum eo Paulus quaſi* E *ut juris ſtudioſum ſecundum adſumſiſſet numeni ſuo ex opinione concriſet. Dominum tamen nec ipſe vidit in carne, & idem prout aſſequi potuit. Ita & a nativitate*

tivitate

tivitate Johannis incipet dicere. Quarti Evangeliorum Johannis *ex Diſcipulis. Cohortantibus condiſcipulis & Epiſcopis ſuis dixit:* Conjejunate mihi hodie triduo, & quid cuique fuerit revelatum, alterutrum nobis enarremus. *Eâdem nocte revelatum Andreae ex Apoſtolis, ut recognoſcentibus cunctis Johannis ſuo nomine cuncta deſcriberet. Et ideo licèt varia ſingulis Evangeliorum Libris Principia docеantur, nihil tamen differt credentium Fidei, cum uno ac principali ſpiritu declarata ſint. in omnibus omnia de Nativitate, de Paſſione, de Reſurrectione, de converſatione cum Diſcipulis ſuis, & de gemino ejus Adventu. Primo in humilitate deſpectus, quod ro..... ſecundum poteſtate Regali praeclarum, quod futurum eſt. Quid ergo mirum, ſi Johannes tam conſtanter ſingula etiam in Epiſtolis ſuis proferat dicens in ſemetipſo:* Quae vidimus oculis noſtris, & auribus audivimus, & manus noſtrae palpaverunt, haec ſcripſimus. *Sic enim non ſolùm viſorem, ſed auditorem, ſed & ſcriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem profitetur.* Acta *autem omnium* Apoſtolorum *ſub uno Libro ſcripta ſunt* Lucas *optime* Theophile *comprehendit, quia ſub praeſentia ejus ſingula gerebantur, ſicut & ſemote Paſſionem Petri evidenter declarat, ſed profectionem Pauli ab Urbe ad Spaniam proficiſcentis. Epiſtola autem Pauli, quae, a quo loco, vel qua ex cauſa directe ſint voluntatibus intelligere, ipſe declarant. Primum omnium Corinthiis ſchiſma haereſis interdicens, deinceps Callactis circumciſionem. Romanis autem ordine Scripturarum, ſed & principium earum eſſe Chriſtum intimans, prolixius ſcripſit, de quibus ſingulis neceſſe eſt a nobis diſputari; cum ipſe Beatus Apoſtolus Paulus ſequens praedeceſſoris ſui Johannis ordinem, nonniſi nominatim ſeptem Ecdeſiis ſcribat ordine tali.* Ad Corinthios *prima*, ad Epheſios, *ſecunda*, ad Philippenſes *tertia*, ad Coloſſenſes *quarta*, ad Galatas *quinta*, ad Teſſalonicenſes *ſexta*, ad Romanos *ſeptima. Verùm Corinthiis, & Teſſalonicenſibus licèt pro correbtione iteretur, una tamen per omnem orbem terrae Ecleſia diffuſa eſſe denoſcitur. Et Johannes enim in Apocalypſi licèt ſeptem Eccleſiis ſcribat, tamen omnibus dicit. Verùm* ad Philemonem *una, &* ad Titum *una, &* ad Timotheum *duas pro affectu & dilectione, in honore tamen Eccleſiae Catholicae, in ordinatione Eccleſiaſticae diſciplinae ſanctificatae ſunt. Fertur etiam* ad Laudecenſes, *alia* ad Alexandrinos *Pauli nomine fictae ad haereſem Marcionis; & alia plura, quae in Catholicam Eccleſiam recipi non poteſt. Fel enim cum melle miſceri non congruit.* Epiſtola *ſane* Judae, *& ſuperſcripti* Johannis duas *in Catholica habentur. Et* Sapientia *ab amicis* Salomonis *in honorem ipſius ſcripta.* Apocalypſis *etiam* Johannis, *&* Petri, *tantum recipimus, quam quidam ex noſtris legi in Eccleſia nolunt.* Paſtorem vero nuperrime temporibus noſtris in Urbe Roma Herma conſcripſit, ſedente Cathedra Urbis Romae Eccleſiae Pio Epiſcopo fratre ejus. *Et ideo legi eum quidem oportet, ſe publicare verò in Eccleſia Populo, neque inter Prophetas completum numero, neque inter Apoſtolos in finem temporum poteſt. Arſinoi autem, ſeu* Valentini, *vel* Mitiadis *nihil in totum recipimus, qui etiam novum* Pſalmorum Librum *Marcioni conſcripſerunt una cum Baſilide Aſſianum Catafrygum conſtitutorem.*

Vidiſtin, quot vulnera fruſtulo huic antiquitatis inflixerit Librariorum incuria atque ignorantia? Id ipſum aliis bene multis Libris accidiſſe noveris: quod ego experientiâ quoque com-

complurium annorum perſpectum habeo. Interrogabis autem, cur nihilo ſecius pleroſque Codices ad nos veniſſe videamus a mendis, & certe a tanta deformitate liberos. Equidem puto, ſubſequentes Scriptores, prout quiſque judicio atque eruditione pollebat, quum exſcribebant aut dictabant veterum Libros, identidem exterſiſſe ejuſmodi ſordes; atque hinc potiſſimum natam tantam Variarum Lectionum ſegetem, quae in conferendis antiquorum Libris deprehenditur, quum quiſque aut divinando propria Auctorum verba reſtitueret, aut ex ingenio ſuo ſuppleret. Sane inter eruditos praeferri conſueverunt recentioribus Codices antiquiores; neque injuriâ. Quo enim propius ad fontem accedunt, eo etiam potiori jure cenſentur retinere mentem ac verba ſincera ſui Auctoris. Attamen ſunt & recentiores Codices interdum, in quibus major quàm in vetuſtis occurrit caſtigata lectio, ſive quod ab optimis exemplaribus deſcripti fuerint, ſive quod vir aliquis doctus errores ab apographo novo arcuerit, ſive ſuſtulerit, quibus vetuſta exemplaria ſcatebant. Nam quod eſt ad indoctos, vel ſuo tempore Sanctus Hieronymus ad Lucinium ſcribens, incuſabat *imperitiam Notariorum, Librariorumque incuriam, qui ſcribunt non quod inveniunt, ſed quod intelligunt: & dum alienos errores emendare nituntur, oſtendunt ſuos*. Alibi quoque eadem repetit ſanctus ille Vir. Sed nunquam deſiderati ſunt eruditi viri, quorum curâ vitiatis Libris identidem ſuccurrebatur. Et multis quidem poſſem hanc veritatem confirmare; verùm exemplis duobus rem conficiam. Id ſe praeſtitiſſe teſtatur Carolus Magnus in *Conſtitutione de Emendatione Librorum & Officiorum*, editâ a Sirmondo, tum a Baluzio, Tomo Primo pag. 203. Capitular. Reg. Francorum, in qua haec habet inclytus ille Rex: *Jampridem univerſos Veteris ac Novi Inſtrumenti Libros Librariorum imperitiâ depravatos, Deo nos omnibus adjuvante, examuſſim correximus*. Alterum exemplum nobis ſuppeditavit Ambroſiana Bibliotheca ſupra laudata, in cujus pluteis adſervantur Commentarii prolixi in Pſalterium manu exarati, & Sancto Hieronymo tributi. En exordium in Pſalmum Primum: *Quidam putant iſtius Pſalmi clavem ſuper Chriſti Domini noſtri perſonam eſſe referendam, ut* Beatus *iſte* vir *ſecundùm hominem Chriſtus ſit. Bona quidem voluntas, ſed imperitia eſt &c.* Vide Martianaeum Tom. 2. pag. 522. noviſſimae editionis Operum Sancti Hieronymi. In calce hi Verſus leguntur, Flori videlicet, qui ex hoc Commentario errores praecedentium Scribarum ſuſtulerat.

Elorado Abbati Florus ſupplex.

„ HOs Cythariſta puer lyricis concentibus Hymnos
„ Edidit in laudes, o bone Chriſte, tuas.
„ Egregius vultu, formâ ſpecioſus amoenâ,
„ Viribus invictus, moribus almificus.
„ Numinis aetherei plenus, ſacro ore melodus,
„ Inclytus aeterni Rex ſator imperii.

„ Cui

„ Cui cadit horrifici moles truculenta Philiſtei,
„ Saxo fuſa levi, trunca mucrone ſui.
„ Urſorum rabies, feritas inſana leonum
„ Sternitur, & fracto gutture vita perit.
„ Cedit & obſeſſo fugiens e pectore daemon,
„ Comprimiturque pio regius ore furor.
„ His igitur modulis larbalia monſtra fugantur,
„ Vincitur hoſtis atrox, crimina dira ruunt.
„ Artubus auxilium, menti venit alma medela;
„ Mors, morbi fugiunt: vita, ſalus redeunt.
„ Jugibus idcirco precibus, cantuque perenni
„ Haec, Pater, ex veſtro perſonet ore lyra:
„ Quâ priſci cecinere ſenes, quos maxima Nili
„ Oſtia, & alticrepi horruit unda ſali;
„ Quamque ſacer longi corruptam erroribus aevi
„ Reddidit antiquo Hieronymus decori.
„ Ingenio cujus pulchris inſtructa ſagittis,
„ Stellarum rutilo tota nitore micat.
„ Quas ſtudioſa manus, multi ſudore laboris
„ Reſtituit priſcis, te rogitante, locis.
„ Namque per incultas errat dum lubrica palmas
„ Dulcis & ambroſio tincta liquore lyra,
„ Perdiderat fulvi radiantia ſigna metalli,
„ Texerat & furvo fila canora ſitu.
„ Sed tamen Hebraicâ rurſus ratione polita,
„ Ac ſimul Argolicâ denuo picta manu,
„ Mellifluas coeli ſpargens trans ſidera voces,
„ Concrepat Angelico carmine ſacra ſono.
„ Nunc cape *correctum* gratanti corde *Volumen*,
„ Utque ita permaneat, da, Pater, oro operam.
„ Nullus enim fructus conamina noſtra ſequetur
„ Eraſis vitiis, qui bona ſubdidimus,
„ Ni vigil atque ſagax ſtudio, Pater optime, veſtro
„ Conſervet Scriptor, quae modo recta manent.
„ Jamque vale: Florique tui ſine fine memento,
„ Ut valeat culpis ipſe carere ſuis.
„ Amen.

Quis fuerit *Eloradus Abbas* iſte (ita enim legitur neſcio an vitioſe in MSto) ad quem Florus hos verſus mittit, nondum reſcire potui. Carminis verò Auctorem vix alium fuiſſe opinor a *Floro Magiſtro*, Diacono Lugdunenſi, qui circiter Annum Chriſti DCCCXXXVII. gloriâ literarum celebris apud Gallos evaſit. Uſſerius in Hiſtoria Goteſchalci Cap. 9. & Cave in Hiſtor. Literaria Scriptor. Eccleſiaſtic. tradunt, a Floro iſto ſcriptum fuiſſe *Commentarium in Pſalterium*, atque illud in

 Haſli-

Haſſigemienſi Coenobio (inter Bruxellam & Aloſtam ſito) exſtitiſſe olim MStum, *unde illud in Pſalmum LXXX. adverſùs Amalarium a Fabro citatum eſt teſtimonium adverſùs Tranſubſtantiationis dogma*. In Ambroſiano MSto, quem minime diverſum ab Haſſigemienſi cenſeo, legi ego haec verba ad Pſalmum LXXX. *Et cibavit illos. Adeps frumenti Sacramentum eſt Corporis Chriſti. Quid enim adeps in frumento aliud ſignificat, niſi divinitatem in carne? Petra Chriſtus, mel dulcedo ipſius, a qua omnes credentes in Fide nutriuntur*. Vide, quaeſo, quàm lepide contra Catholicorum ſententiam verba iſta exerantur, quum tantummodo ad illam confirmandam inſervire poſſint. Ad haec non facile concederem in opinionem Uſſerii, tribuentis Floro Commentarium nuper memoratum. Ex verſibus nunc evulgatis nihil aliud colligi poteſt, niſi a Floro *correctum* fuiſſe *Volumen*, quod potiùs Sancto Hieronymo tribui videtur. Et ſane titulus Ambroſiani Codicis Auctorem illius Commentarii Hieronymum facit. Neque, ut verum fatear, ibi elegantia deſideratur. At is eſt ſtilus, ea eruditio Sancti Hieronymi, ut a ceterorum ſcriptis facile ſeſe diſcernendam exhibeat. Proinde Hieronymum illic deliteſcere nunquam tibi perſuadeas. Praeterquamquod Florus id unum fortaſſe curavit, nempe integritati ſuae reſtituere Pſalterium a Sancto Hieronymo translatum, & aſteriſcis ornatum, quod ipſe *Florus lyram* appellat, hanc inquiens, dum per Librariorum ignaras manus erraſſet, rubiginem contraxiſſe, ac ſe omnia reſtituiſſe priſtino decori. Atque heic mirari ſubit, cur tantopere antiqua Secula inſtiterint, ut Hieronymum invitum omnino vellent auctorem alicujus perpetui Commentarii in Pſalterium, quum tamen is duntaxat monuerit in Libro de Vir. Illuſtrib. ſe ſcripſiſſe *in Pſalmos, a Decimo uſque ad Decimum ſextum, Tractatus ſeptem*. Praeter Commentarios in idem Pſalterium, inter ejus Opera evulgatos, quos tamen nemo nunc ei tribuit; & praeter alteros nuper a me commemoratos, luce adhuc carentes: reperi ego in praelaudata Ambroſiana Bibliotheca Codicem, characteribus tantae vetuſtatis exaratum, ut mihi videretur aetatem mille annorum attingere. Titulus quidem vetuſtiſſimus, ſed literis non adeo antiquis, ita ſe habet: *In hoc Volumine continetur Hieronymi Presbyteri Expoſitio ſuper Pſalterium, non tamen a primo Pſalmo prius, ſed quoſdam alios indirecte prius exponere videtur. Deinde ad Pſalmorum ordinem, ideſt a primo incipiens & demum ſubſequenter uſque ad finem Pſalterii*. Praecedunt Praefatio edita Hieronymi: *Pſalterium Romae dudum poſitus &c.* Tum Prologus: *David filius Jeſſe &c.* editus inter Opera Bedae Tom. 8. Denique *Prologus Hieronymi ad Sophronium*, hoc eſt, Epiſtola CXXXIV. in antiquis editionibus. Poſt Praefationes occurrit primo Expoſitio in Pſalmum XVII. tum in XVIII. XXI. XXV. & XXVIII. ubi ad ea verba: *Confringet Dominus cedros Libani*, haec inter alia leguntur: *In hoc loco voluit dicere pro vitulamine. Ita namque & Hebraeus habet: ſicut vitulamina Libani. Vitulamina verò Libani dicuntur parva virgulta, quae ſunt pro ipſa ſui tenuitate fragilia. Et quoniam cedros Libani Aſſyrios vocaverat propter ingentes corporum formas, intulit: Et comminuit atque contrivit ſicut vitulos Libani; ita, inquit, illos ſublimes & grandes brevi tempore comminuit atque*

contri-

contrivit, ſicut vitulamina, quae exilitate ſui facile conteruntur. Syrus namque, quod hìc poſitum eſt: Et comminuit eos tamquam vitulos Libani, ita ait: Inimicos ſicut germina cedrorum. Germina autem Cedrorum optime virgulta vocavit ab arborum radice ſurgentia &c. Rurſus haec ibi leguntur ad verſiculum: *Et commovebit Dominus deſertum Cadis. Eadem ſaepius deſertum indicans, quod deſertum Cadis non eſt, ut quidam putaverunt, ſcriptum Cadis, ſed Caddis. Caddis verò non eſt nomen loci atque regionis; ſed Caddis dicitur a Syro, vel Hebraeo ſanctum. Sanctum ergo dicit locum, qui erat ante Civitatem, in quo Aſſyrii caſtra poſuerunt. Et remanſit hic ſermo ſecundùm Linguam Syram vel Hebraeam in Voluminibus Graecis, ut Adonai, atque Sabaoth, & alia ſimilia.* Tum ſequitur Pſalmi XXIX. Expoſitio, deinde XXXIV. XXXV. XXXVI. ubi ad ea verba: *Quoniam benedicentes ei hereditabunt terram*, Commentarius iſte apponitur: *Syrum ita dicit: Quoniam maledicentur ab eo, excidentur. Aquila etiam & Symmachus concinenter: Benedicti ab eo hereditabunt terram. Senſus ita poſitus eſt, ut alii aliter interpretentur, ut Septuaginta dixerunt. Manifeſtus intellectus eſt, quoniam id quod dixit: Benedicentes ei, de Deo accipiendum ſit, non ſicut quidam opinantur, de David.* Succedit Pſalmus XXXIX. ubi ad ea verba: *In capite Libri*, haec adferuntur: *Aquila in volumine Libri poſuit; nam apud Hebraeos tam Legis quàm Prophetarum Libri ſinguli ſingulis erant voluminibus conſcripti.* Poſtremo ſequitur Pſalterii totius expoſitio a Pſalmo I. uſque ad ultimum, niſi quod in fine Codex eſt mutilus. An hactenus ex Commentariis iis delibata, & eruditionem utique non plebejam redolentia, Hieronymiani quidquam praeferant, aliorum eſto judicium. Illud quidem ſtatuo, ſubſequentes in eo Codice Commentarios, longe abire a Sancti Hieronymi guſtu, doctrinâ & elegantiâ, & nil continere tanto Doctore dignum. Atque ut Lector non meis verbis, ſed ſuis oculis credat, excerpta aliquot ejuſdem Operis ſubjicere placuit eum etiam in finem, ut facilius dignoſcat erudita gens, an haec edita ſint, aut cuinam Scriptori ſint tribuenda. Dignus denique prae veneranda antiquitate ſua foetus iſte eſt, cujus ſaltem particulae aliquot, tenebris eripiantur, ſiquidem nondum integer lucem viderit.

Specimen Commentarii antiquiſſimi in Pſalterium, Sancto Hieronymo perperam tributi, in vetuſtiſſimo Codice Bibliothecae Ambroſianae.

PRimum Pſalmum quidam in Joas Regem dictum eſſe voluerunt, qui a Jojada Principe Sacerdotum & nutritus eſt, & interfecto Athalia in imperium ſubrogatus eſt; eo quod per omne tempus, in quo a Pontifice eruditus eſt in lege Dei, meditatus eſt noctibus ac diebus. Sed non audiendi ſunt hi, qui ad excludendam Pſalmorum veram expoſitionem, falſas ſimilitudines ab Hiſtoria petitas conantur inducere. Quomodo enim Beatum iſtum pronunciare potuiſſet, & ab omni errore amore virtutis alienum, cui in Regum Libris nullum teſtimonium de perfectione perbibetur? in quibus ita dicitur: Et fecit Joas

rectum

rectum ante Dominum omnibus diebus, quibus inluminabat eum Jojada Pontifex. Verumtamen ab Excelſis non receſſit. Adhuc Populus ſacrificabat in Excelſis. *Dicendo itaque* omnibus diebus, quibus inluminavit eum Jojada Princeps Sacerdotum, fecit rectum ante Dominum, *indicat, quod reliquis diebus ceſſante Jojadae magiſterio fecerit id, quod primis inſtitutionibus minime conveniret. Refertur etiam in iiſdem Regum Libris, quod Azahelem Regem Syriae ab impugnatione Hieruſalem Joas munerum oblatione ſubmoverit: quae quidem dona de Templo ſublata miſit, quae prius utique Deo tam ipſe quàm Reges Juda, ideſt Majores ejus obtulerant; quod actum indicatur his verbis: bonum eſt enim, nos ad agnitionem rei geſtae teſtimonio lectionis accedere:* Et accepit Joas omnia ſancta, quae ſanctificavit Joſaphat, & Joram, & Ochozias patres ejus Reges Juda, & ſancta ſua, & omne aurum, quod inventum eſt in theſauris Domus Domini, & in Domo Regis, & miſit Azaheli Regi Syriae. *Huic igitur, qui Templum Dei ſpoliavit, & omnia intus poſita dona concuſſit, ac miſit ea viro alienigenae, impio ac ſacrilego, quem Propheta David Beatitudinis apicem contuliſſet? Talis ergo Hiſtoriae uſurpatio inconveniens adprobatur, & quod praeſenti Pſalmo non poſſit aptari, in quo Beatus David pronunciatur vir, de quo ſermo eſt, atque omnis virtutis perfectione conſpicuus. In fine enim Pſalmi dicitur:* Ideo non * reſurgunt impii in judicio, neque peccatores, *uſque* peribit. *Hoc dictum his convenit, qui poſſunt & morum perfectione, & pro bono converſationis ſuae, apud Deum confidentiam habere non minimam. Joas verò Rex non talis oſtenditur Hiſtoriae lectione, ut dignus Beatitudine comprobetur. Eſt ergo moralis Pſalmus, quod ex iis, quae ſequuntur, apparet; in quibus & de Virtutum appetitu, & de Errorum abſtinentia diſputatur: quod in Joas proprie non poteſt convenire. Parvulus enim per illud tempus, in quo Jojada Pontifice nutritus eſt, neque averſari mala judicio ſuo poterat, neque in meditatione Legis curam ſedulam admovere, qui ad omne ſtudium pro nutrientis ducebatur arbitrio. Septimum itaque aetatis agenti annum onus inſigne Regiae dignitatis impoſitum eſt. Duo itaque ſunt, quae faciunt hominem ad Beatitudinem pervenire, dogmatis recta ſententia, ideſt, ut pie de Deo & integre ſentiatur, & morum emendata formatio eſt, priuſquam honeſte ſaneque vivatur. Neutrum ad perfectionem valet ſine altero; alterum verò altero aut ſuppletur aut comitatur. Sed fides inter haec primum obtinet locum, ſicuti in corpore honorabilius caput inter reliqua membra cenſetur. Ad perfectionem tamen hominis neceſſaria eſt reliquorum acceſſio & compago membrorum. Similiter & ad conſummationem vitae hujus oportet, utraque concurrere, Fidem ſcilicet & Vitam. Et Fidei quidem ad profectum comprehenſio res ardua atque difficilis, cuſtodia verò facilis. Vitae autem ratio ad intelligendum prona, & quae omnium intellectui tam in bonorum adpetitu, quàm in malorum fuga videatur expoſita. Exhibitio verò non operis parvi ac laboris, ſed nonnumquam vitae merito ad fidem aditus aperitur, & e diverſo ad perfectam cognitionem ejus peccatis obſtruitur, nam velut quibuſdam tenebris converſationis ſincerum intercluditur ejus, & puritas impeditur. Unde hanc partem maxime Scripturae divinae eſt moris excolere. Et ideo etiam in praeſenti Pſalmo ante documenta diſciplina moralis indicitur, nam obeſſe perfectae Fidei morum vitia Apoſtolo teſte diſcimus, qui ait ad Corinthios:*

rinthios: Non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus ſed quaſi carnalibus, quaſi parvulis in Chriſto. *Et ſubjungit:* Cum enim ſit inter vos zelus & contentio, nonne carnales eſtis, & ſecundùm hominem ambulatis? *Cum e contrario cor melius ad Fidem ſit ſuffragio converſationis admiſſus* (*). *Hoc itaque argumentum eſt praeſentis Pſalmi. Debemus jam adjuvante Domino per partes ad reſerandum intellectum ejus accedere, & ſi neceſſe fuerit pro conſideratione rerum occurrentium, aliqua latius explicare. Non obliviſcemur tamen ejus, quam premiſimus in Praefatione, brevitatis. Hoc autem maxime ſervabimus in praeſenti Pſalmo, & in reliquis omnibus, ut omnem intellectum in ſummam redigentes ſtrictim, quicquid dicendum eſt, explicemus, quoniam non eſt nobis propoſitum latius cuncta proſequi, ſed ſummatim dictorum omnium ſenſus adtingere, ut poſſint lecturis expoſitionis prima facie relucere; illis relinquentes occaſiones majoris intelligentiae, ſi voluerint aliqua addere, quae tamen a praemiſſa interpretatione non diſcrepent. Iſta enim veri eſt intellectus perfectio, ut ſecundùm Hiſtoriae fidem tenorem expoſitionis aptemus, & concinnenter ea, quae dicenda ſunt, proſequamus.*

Beatus vir, qui non abiit in conſilio impiorum, *uſque* ſedit. *Interdum Scriptura divina inter impium & peccatorem facit differentiam, impium vocans Dei veri notitiam non habentem, peccatorem verò honeſti, juſtique tramitem non tenentem. Tamen eſt, ubi communi vocabulo utrumque ſignificat. In praeſenti Pſalmo tamen videtur facere diſtinctionem, quoniam vult, qui ſit ſtatus perfectionis exprimere, cui etiam Beatitudinem credit rite competere, vel propter perfectam de Deitate notitiam, vel*

A *propter ſtudia vitae melioris. Quod verò ait*, non abiit, non ſtetit, non ſedit, *animae motus corporalibus ſignat indiciis. Quoniam, cum aliquod molimur efficere, primùm ad arripiendum opus movemur in greſſum; deinde ſubſiſtimus, ubi res coepit eſſe in manibus; ad ſedendum verò convertimur negotio jam parato. Hoc ergo Sanctus David ait:* B *quoniam ille verè Beatus ſit, qui neque primis quidem veſtigiis impietatum cogitationem adiit, vel ingreſſus eſt, neque adſectum pravi operis admiſit, neque ullâ inretitus eſt malae delectationis inlecebrâ; quod nomine cathedrae & ſeſſionis oſtenditur, ut eorum conſortio jungeretur, qui aliorum ſimplicitatem veneno ſuae pravitatis inficiunt. Hos enim* C *peſtilentes vocat, quorum eſt plane morboſa conjunctio. Eſt autem peſtilentiae proprium, ab uno in alterum tranſeundo inficere multorum corpora atque vitiare.* Non abiit *ergo dicendo, conſenſus cogitationum notavit, quibus ad pravas ſuggeſtiones rapimur, & id, quod libuerit, implere properamus. Quod verò* D *ait*, non ſtetit, *in opus exiiſſe indicat id, quod cogitatio ante ſuggeſſerat, quod tunc implemus, cum delectat in aliis operibus gradum figere, ac ſaepius reſtitare. Pro* cathedrae *autem ſeſſione ille ſignatur, qui ita delectatur, & requieſcit in mala conſuetudine, ut reliquis ejuſdem ſtudii hominibus ſine ullo verecundiae miſceatur aſpectu. Quod verò* impiorum conſilia *ponit*, peccatorum *verò* E *opera, ſatis ad utrumque reſpexit. Impietas enim ad agitationem mentis pertinet, & motus non rectè animae ſentientis. Peccatum verò in rem actio jam deducta. Tertium, quod addidit, utriſque ſubjecit, quoniam non ſolùm hi peſtilentes vocantur, qui male ſentiendo corrumpunt reliquos, & ſocietate ſuâ perimunt; verùm etiam illi, qui tabe conſertii,*

(*) Heic mendum cubat.

ſortis, bonum converſationis ſuae rectae infringunt, quibus in totum non admiſceri eſt ſibi optime conſulentis. Et ideo hunc, qui per omnia declinat a talibus Beatum *praeſentis Pſalmi lectura deffinivit, qui ita actus ſuos circumſpicit, ut etiam aliena mala ſollicitatione declinet. Et verè, ut ne alienis maculis candor ſuus, puritaſque fuſcetur, quoniam tendentibus ad beatitudinem non ſufficit recedere tantùm a malis, ſed etiam bona facere neceſſe eſt, inferius ait:* Sed in Lege Domini fuit voluntas, *uſque* die ac nocte. *Non ſolùm, inquit, ſtudet malorum conſortia declinare, verùm aſſiduâ & jugi meditatione Legis diſcit, qualem ſe formare conveniat. Et ut fructuoſum hujuſmodi, quod commendare nititur, probet ſtudium, inducit ſimilitudinem, per quam poſſit bonum ejus, quem Beatum dicit, hominibus relucere:* & erit, ſicut lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, *uſque* proſperabuntur. *Sicut arbor, inquit, cui virere jugiter natura eſt. Etiam locus in quo plantata fuerit, vivificatur beneficio, ut ab ariditate aquis defendatur irriguis. Atque ob hoc multis fit fructibus plena, quae neque aëris, neque loci, neque temporis injurias ſentit. Id enim indicat, quod ſequitur dicens:* Et omnia, quaecumque faciet, ſemper proſperabuntur. *Eſt omnibus tam perpetuo virore, quàm pomorum numeroſitate conſpicua. Ita etiam ille clarus erit, qui ſe & a malis abſtinuerit, & bonorum ſtudiorum amore devinxerit, quem nec ulla peccatorum opera deturpant, & meditatio continua Legis exornat.* Non ſic impii, non ſic, ſed tamquam, *uſque* a facie terrae. *Superioribus dictis omnes ad virtutis ſtudium provocavit, praeſentibus deterret a vitiis, & per comparationem pulveris oſtendit, quanta ſit utilitas impiorum, & qui non digni aliquo aeſtimantur adſpe-*

A *ctu, & ita malis ſupervenientibus impellantur facile, ac ſtare non poſſint, ut pulvis, qui pro tenuitate ſua ac levitate, ventorum flatibus huc illucque diſpergitur.* Ideo non * reſurgunt impii, *uſque* juſtorum: *Hoc dicens, non reſurrectionem impii denegavit, qui utique, ſi non reſurgerent, lucriſacerent futura ſupplicia, quae quidem non aliter niſi*
B *reſtituti in corpore ſuſtinebunt: non ita erit commune animae corporiſque ſupplicium, ſicut fuit peccatorum communis admiſſio. Quod ergo dicit, tale eſt, quia conſuevimus in apertis criminibus moras ad inquirendum nullas adhibere, ſed ſtatim condemnationis ferire ſententiam. Ita & impii ad poenam reſurgentes, non illam delationem habebunt, quae ſolet*
C *judiciariis inquiſitionibus admoveri, quos gravius manere ſupplicium per hoc indicatur, quod ſtatim & velut adceleratâ ſententiâ in locum meritis ſuis debitum, & in ultimum contrudentur exitium. Et ideo non dixit abſolute:* Non reſurgent, *ſed addidit,* in judicio; *hoc eſt, non reſurgent ad examinationem, ſed reſurgent, ut ſtatim ſententiam damnationis*
D *excipiant. Et ne fortè ex communi Reſurrectionis nomine communem aeſtiment etiam expulſionem futuram eſſe cunctorum, oſtendit, quoniam in eodem momento Reſurrectionis magna futura ſit diverſitas, ut alius per illum ad honorem perducatur, alius mittatur in poenam. Erit ergo pretioſa aliis & remunerabilis, aliis gravis atque terribilis. Bene ergo inter*
E *impium & peccatorem fecit differentiam, & impios quidem ait in judicium non reſurgere, ideſt, ut ſuperius diximus, non in examinationem venire; peccatores autem in concilio juſtorum, hoc eſt, ut nulla illis ſit in juſtorum remuneratione communio. Tradentur ergo & ipſi ſuppliciis: nam qui per peccata excluduntur a praemiis, ea ſine dubio, quae ſunt praemiis diverſa, patientur. In hoc ergo*

erit

erit differentia, ut impii quidem reſurgant non diſcutiendi, ſed ſtatim locis triſtibus deputandi, peccatores verò, ut nullâ juſtis communione jungantur. Hoc autem maniſeſtiſſime ex his, quae ſequuntur, oſtenditur: Quoniam novit Dominus viam juſtorum, *ideſt; placitam ſibi, & acceptam eſſe remunerationis teſtimonio perdocebit*: & iter impiorum peribit. *Ideo igitur non reſurgunt impii, quia omnium viae perfectâ Dei notitiâ continentur, atque ab hoc ſine ulla delatione reſurrectionem eorum conditio & ſors digna ſuſcipiet.*

Explicit Pſalmus primus.

Incipit ſecundus.

I*N ſecundo Pſalmo Beatus David prophetans narrat omnia, quae a Judaeis Paſſionis Dominicae impleta ſunt, tempore quorum ſacrilegos contra Dominum motus rationis vacuos, inaneſque commemorat, & conatus noxios inaneſque deſcribit. Indicat etiam jus imperii, & potentiam dominationis inſinuat, quam ſuper omnia poſt Reſurrectionem homo a Deo ſuſceptus accipit. Exhortatur quoque ad petitum Beatitudinis, quam dicit per ſuſceptionem Fidei conferendam. Fugiendam infidelitatem monet, cujus fructus damnatio ſit futura. Haec autem in Chriſtum praedicta ſi quis Chriſtianorum ambigit, utemur ad probationem Beati Apoſtoli Petri teſtimonio, in quo ait:* Quare fremuerunt gentes, & Populi, *uſque* adversùm Chriſtum ejus. *Verè enim convenerunt Herodes & Pontius Pilatus cum Principibus Populi, & Senioribus adversùs ſanctum puerum Jeſum. Adſunt etiam Beati Apoſtoli Pauli dicta, in quibus ait:* Ad quem autem Angelorum dixit aliquando? Filius meus es tu. Ego hodie genui te. *Adversùm Ju-*

A *daeos verò, qui Prophetiae hujus tenorem a perſona Domini detorquere conantur, quorum alii in Zorobabel, alii in David volunt dicta Pſalmi hujus accipere, congrediendum eſt. Sed omiſſis illis, qui dicta iſta ad Zorobabel rapiunt, cum his manus eſt conferenda, qui eam in David dictam conantur adſtruere. Relinquamus ſane unicuique lecturo, ſi*
B *velit, hiſdem uti argumentis etiam contra eos, qui ad Zorobabel Pſalmum hunc dixerint pertinere. Utilius autem eſt cum fortioribus inire certamen, quibus victis neceſſe erit etiam infirmiores quoſque corruere. Aequalis namque & par ab utriſque contra nos pugnat intentio, etſi veriſimiliora dicant, qui ad David, quàm qui ad Zorobabel Pſalmum conan-*
C *tur inflectere. Unde majus certamen eligimus, quia dejecto valentiore, eâdem ruinâ etiam imbecillus involvitur. Hiſdem ſane objectionibus, ſi qui ſtudioſi ſunt Fratrum, contra utrumque poterunt ſufficienter armari.*

Quare fremuerunt gentes, *uſque* inania. *Fremitus proprie dicitur ille equorum ſonus, quem naribus viciſſim in*
D *lite poſiti indicem furoris emittunt, quando animos ſuos in jurgia flatibus ardere ſignificant. Irrationabiles ergo Beatus David contra Dominum Judaeorum motus indicans, non eſt dignatus eis illam, quae poteſt in homines cadere, perturbationem mentis adſcribere. In hoc autem loco, ſi a Judaeis quaeritur, quae gentes congregatae ſint adversùs Domi-*
E *num, reſpondemus: Herodes, & Pontius Pilatus, ac milites, reliquique, qui eorum imperiis tunc parebant, quos conſequenter vocat* Populos, *ſeu* gentes, *non univerſitate eorum, qui adfuturi erant, ſed a parte ſignificans. Neque enim ita dicit gentes, ut omnes undique velit intelligi, ſed partionale univerſali appellatione ſignavit. Diviſit verò inter Populos & gentes, quoniam Judaei*

 compre-

comprehendentes Dominum tradiderunt Pilato, & non ſolùm Pilato, ſed etiam Herodi, quos utroſque Gentiles fuiſſe non dubium eſt. Hoc ergo, quod dicit: Quare fremuerunt gentes: *quae fuit, inquit, tanta cauſa, quae illis motus furiarum ingeſſit? aut quibus dementiae facibus accenſi ſunt Populi, ut armari contra Dominum non timerent? & non ſolùm eum ſuis temerare manibus, verùm etiam Gentibus tradendo piaculi crimen augerent?* Adſtiterunt Reges terrae, & Principes convenerunt in unum. *Eadem, quae ſuperius interrogationis figura, cum non ſubeſſe cauſa furoris exprimitur. Auſus enim tam nefarii multorum in ſe ora converterant, & facti temeritas ad ſpectaculum omnes excitaverat. Convenerunt multi etiam longe poſiti, maxime viſione illâ permoti, quae de obſcuratione Solis facta eſt, qui quidem illâ horâ, quando medium tenens coelum ſolet eſſe clarior, virtute Dei obſcuratus, omnem terram tenebrarum denſitate velavit. Similis autem ſigni novitas in diebus Ezechiae Regis apparuit, quando Sol revocatus eſt per ea ſpatia, quae fuerat emenſus, quod quidem eſt in Libris Regum, & in Ja.... volumine continetur. Quo facto attonitus Aſſyriorum Rex miſit dona Ezechiae, attonitus miraculis, ſignique novitate.* Et Principes convenerunt in unum. *Scribas, Phariſaeoſque ſignat, qui de ſententiarum impietate non diſcrepantes mortem Domini crimen commune fecerunt.* Adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus: *adversùs Patrem, inquit, & Filium, quoniam ad contumeliam Patris Filii ſpectat injuria, & in utrumque committit, qui in alterutrum prophanus extiterit:* Diſrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipſorum. *Per id quod ſuperius dicitur,* quare fremuerunt gentes, *irrationabilis furor, & ſtultitiae*

A *plenus notatur, qui cum nullas habuerit offenſionum cauſas adversùs Dominum, tamen facibus animi dementis exarſerint. Per hoc autem, quod ait:* diſrumpamus vincula eorum, *aperitur quod velut rationis intuitu ad auſus ſacrilegos venerint, & quae fuerit intentio impii conatus oſtenditur. De communi ergo gentium intelligendum eſt, quod di-*

B *ctum eſt tam ex perſona Populi, quàm Principum:* Convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus. Diſrumpamus, *itaque ajunt,* vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipſorum: *hoc eſt; removeamus a nobis Patris, Filiique dominatum: non eorum ultra ſubdamur imperio. Sic enim agebant omnia, quaſi*

C *qui nollent ſub Dei legibus vivere, non ab impietate ullâ divini timoris conſideratione revocari. Dicit autem, non quia talia locuti ſunt Scribae atque Phariſaei, ſed quia talia fecerint, ut ex qualitate operis ſermo talis proceſſiſſe videatur. Conſuetudo namque eſt divinae Scripturae, & maxime Beato David, ex operis merito formare vocem, ut cum*

D *inquit, de oſoribus ſuis:* Narraverunt, ut abſconderent laqueos, & dixerunt: quis videbit eos? *Non quia illi iſta dixerint, ſed quia talia egerint, ut putarent neminem futurum, qui opera eorum poſſet inſpicere & eos contemplatione ſui a pravis conatibus amovere.* Vincula eorum, & juga ipſorum *jus dominationis appellat, quoniam ſunt vin-*

E *culis abſtricti, & ſub jugo poſiti libertate carent, neque poſſunt vel in agendo vel in eundo copiam voluntatis ſuae obſequi. Ita & quem conditio ſubdit inferior jugo ſervitutis, prorſus praeceptis Domini ſui parere compellitur. Hoc itaque Beatus Propheta Hieremias ex perſona Domini exprobrat Judaeis, quod abjecto ejus famulatu, idola colendo ſuſcipiunt.* Non eſt placitum mihi in te.

te, inquit Dominus, quoniam a ſeculo contriviſti jugum tuum, diſrumpiſti vincula tua, & dixiſti: non ſervio tibi; *hoc eſt, dicens; removiſti a te dominationem meam.*

Qui habitat in caelis, inridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos. *Ineffícaces, caſſoſque contra Dominum vult Judaeorum conatus oſtendere, ſicut & ſuperius fecit dicendo:* Et Populi meditati ſunt inania. *Etſi deſideria, inquit, eorum, atque opera videantur impleta, vana tamen eorum eſt omnis intentio, Domino actus eorum ſubſannatione dignos riſuque judicante. Per quod utique non ſolùm irrita, quae egerunt, ſed & inutilia illis & noxia probantur.* Tunc loquetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo conturbabit eos. *Cum ea, quae audent ac moliuntur, perfecerint, cum opera voluntatis ſuae impleverint, crucifigentes & interficientes Dominum, tunc motus ultoris pertiment, tunc iram vindicis ſuſtinebunt, tunc in omni conturbatione ac malis innumeris poſiti operis ſui meritum cogentur agnoſcere.* Ego conſtitutus ſum Rex ab eo. *Hoc ex perſona ſuſcepti hominis, qui eſt crucifixus, inſeritur, de quo alibi ait:* Quid eſt homo, quia memor es ejus; aut filius hominis, quoniam viſitas eum? *uſque* ſub pedibus ejus, *& reliqua. Quae manifeſte de ſuſcepto homine dicta eſſe Beatus Paulus oſtendit, dicens: Conteſtatur autem quis quodam in loco dicens:* Quid eſt Homo, quia memor es ejus, aut Filius Hominis, quoniam coronas eum? *Et ſubjungit:* Eum autem, qui modico quàm Angelus memoratus eſt, videmus Jeſum propter paſſionem mortis gloriâ & honore coronatum. *Deus enim Verbum non eſt Rex conſtitutus ex tempore, cujus utique non coepit aliquando, ſed fuit & eſt ſemper imperium, qui ut in natura habuit creare quae voluit, ita in natura habet dominari omnium ut a ſe perfecto jure factorum. Non ergo nuper additam & velut novellam habet poſſeſſionem, quia inconveniens erat, ut nullus juris haberet in his, quae ipſe condiderat. Suſceptus itaque homo ſuper omnia dominationis accipit. Ab inhabitatore ſuo verbo ſuo; & hoc manifeſte indicat Scriptura divina, Beato David dicente:* Quid eſt homo, quia memor es ejus? *& reliqua. Et Apoſtolus Paulus hominem aſſerit Jeſum, cujus memor fuit Deus, & qui tanto dignus honore ſit habitus. De hoc ergo in praeſenti Propheta David loquitur, ideſt ſuſcepto homine a Deo verbo; quod quidem etiam ipſe Dominus dicens eſſe teſtatur:* Domine, Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in univerſa Terra; quoniam elevata eſt magnificentia tua ſuper coelos, *uſque* ſub pedibus ejus, *& reliqua. Cum ingrederetur enim Hieroſolymam, occurrerunt ei pueri, dicentes:* Oſanna in excelſis: Benedictus, qui venturus eſt in nomine Domini. *Scribae verò invidentes dixerunt ad eum:* Non vides, quae iſti dicunt? *Reſpondens ait eis:* Etiam. Non legiſtis? ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem. *Si ergo dicta iſta perſonae ejus proprie conveniunt, & reliqua conveniunt, quae ſequuntur, ideſt:* Quid eſt homo, quia memor es ejus; *&* minuiſti eum paulo minus ab Angelis, *uſque* ſub pedibus ejus. *Illum itaque hominem, cui tantus honor delatus ſit, & qui dominationem ſuper omnia accipit, Beatus Apoſtolus Jeſum eſſe confirmat, quoniam ex his, quae dicta ſunt, alia conſtant Deo, alia ſuſcepto homini convenire. Quid enim unus atque idem juxta unam naturam & memor eſt & dignus memoriâ ducitur, viſitat ac viſitatur, gloriâ & honore coronat, atque coronatur,*

A *dominationem ſuper omnia confert & ſuſcipit? quomodo etiam poſſit intelligi de Deo Verbo, quod dictum eſt:* Minuiſti eum paulo minus ab Angelis? *Per omnia itaque dicta ſic comprobatur hoc, quod dictum eſt:* Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo, *ad adſumptum hominem pertinere, qui ut omnium eſſet Dominus; Deo Verbo conferente, hoc ſuſcepit.* B *Si quis vero dicat a Patre collatum eſſe homini, non a Verbo, non eſt ulla diverſitas, utrum a Deo Verbo, an a Patre Homo adſumptus, ſit tanto honore donatus. Hoc ſolum mihi curae fuit oſtendere, nihil conſequenter dicere eos, qui ex diſpenſatione carnis adſumptae occaſionem accipientes, ſimplices, imperitoſque decipiunt, atque audent.....* C *ſui datum ſit imperium, & per hoc minorem unigenitum Filium a parte Deitatis accipere.* Super Sion montem ſanctum ejus praedicans praeceptum Domini. *Ita legendum atque intelligendum eſt:* Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo, *ut ſit plena diſtinctio, & ſequatur ſuper Sion montem ſanctum ejus,* praedicans praeceptum *Domini. Siquidem in Judaea majore converſatus tempore, & ſtudio dicendi inſtitit,* D *& in ſignorum, curationumque opere atque admiratione virtutis innotuit. Unde dicit in Evangelio:* Vae tibi Chorizaim! Vae tibi Bethſaida! quoniam ſi in Tyro & in Sidone factae fuiſſent virtutes, olim in cilicio & cinere poenitentiam egiſſent. *Conſequenter ergo* E *ſuperioribus junguntur iſta, quae ſequuntur, ideſt illi quidem operibus ſuis digni irriſione ſunt habiti. Ego autem a Deo ſuper omnia jus dominationis accepi, commoratuſque in Judaea auditores ſalutaribus doctrinis inſtitui. Ex hoc autem ſupplicio majore ſunt digni, quia cum in medio eorum verſarer, ad ſalutem tamen duci, neque perfectione magiſterii mei, neque ſignorum multitudine atque novitate voluerunt.*

Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Ego hodie genui te. *Ad eum ſine dubio Filium dictum hoc referendum eſt, cui poteſt praeſentis temporis generatio convenire, & cujus nativitatis diem totus profecto Orbis agnovit. Illam autem generationem, quae ante omnia tempora ex Patre eſt Dei Verbi, non potuit fini, ideſt tempori, ſubjacere, quod praeſentis diei appellatione ſignatur. Nam & illud, quod dictum eſt:* Hodie, ſi vocem ejus audieritis, *& reliqua, ita intelligendum eſt, ut non ad infinitum tempus, ſicut quidam putant, ſed ad finitum, praeſenſque referatur. Infinitum namque tempus in numero dierum eſt; hoc enim ipſum die indicat de praeſenti tempore ſe dicere: nam & nos tali appellatione, ideſt* Hodie; *praeſens tempus conſuevimus indicare, & quoniam non infinitum tempus tali ſignetur indicio, oſtendit Beatus Apoſtolus, dicens:* Iterum determinat diem quemdam, ita David dicendo: Hodie ſi vocem ejus audieritis. *Hodie itaque ad finiti temporis ſpectat indicium, quia infinitum non poteſt tali appellatione ſignari. Unde & in praeſenti lectione* hodie, *quia dictum eſt, ad illam aetatem referendum eſt, quae erat in manibus, cui competebat Domini generatio corporalis.* Poſtula a me, & dabo tibi gentes hereditatem, & poſſeſſionem tuam terminos terrae. *Adverſum Haereticos quidem, ut haec non de Deo Verbo, ſed de Homine accipiantur, ſufficienter in ſuperioribus actum videtur. Eadem ſine dubio conſequentiâ etiam haec, quâ ſuperiora, dicta ſunt a Prophetâ. Nunc jam contra eos ſermo nobis moveatur. Interrogemus iterum illos, quas gentes in hereditatem, & quos in poſſeſſionem terminos terrae David Beatus acceperit? quando ita regnaverit, ut ei totus ſubjiceretur Orbis? quando imperio ejus ultimi terrarum fines acceſſerint? Si reſpon-*

ſponderint: quando accepit hereditatem gentium, & varia ſibi armis regna ſubjecit, ideſt vicinarum, proximarumque nationum; terminos autem terrae dici fines Judeae regionis multis locis Scripturae divinae teſtimonio probari: interrogemus eos, hoc, quod ait Apoſtolus: Et dabo tibi gentes, *uſque* terrae, *ac ſubjungitur:* Reges eos in virga ferrea, *uſque* franges eos, *in communi putent, ideſt ad utrumque referendum, ut ſit & de Gentibus, & de terminis Judeae terrae dictum, aut de ſolis Judeae terminis? dicens enim;* & poſſeſſionem tuam terminos terrae, *ſtatim junxit:* reges eos in virga ferrea, *uſque* eos. *Sub hac ergo conditione, o Judaei, Beatus David in vos jus accepit imperii, ut vos comminueret atque contereret, non ut providentiâ ſuâ regeret atque defenderet? Quid quod non legitur vobis ita praefuiſſe? Nam alio in loco ita de ipſo dicitur:* Elegit David ſervum ſuum, *ac motus imperii ejus dictis talibus explicatur:* Et pavit eos in innocentia cordis ſui; *alligatur manſuetudo cordis ejus, ut non videatur dure vobis & crudeliter imperaſſe. Quomodo igitur audebitis dicere ab hoc illum a Deo percepiſſe imperium in vos, & ita vos Deo fuiſſe vehementer exoſos, ut conſtitueret vobis Regem, qui vos non aleret & foveret, ſed ad ſimilitudinem vaſis fictilis ſuo rigore contereret? Sed neque eritis tam amentes, ut vos ſaltem pudor ab hac profeſſione non retrahat. Non ergo conveniunt Beato David iſta, quae dicta ſunt. Domino verò apertiſſime junguntur, cujus Regnum porrigitur ad ultimas terrae extremaſque regiones, atque ad totius Mundi partes extenditur, qui tam Gentium quàm Judaeorum ſtatum percuſſum virgâ dejecit atque contrivit: non ut eos perderet, ſed ut in melius reformaret, cogeretque depoſito vetere homine in novum per Ba-*

A *ptiſmi ſacramenta migrare. Hoc namque indicare volens Beatus David; profecto, ait,* ſicut vas figuli confringes eos; *oſtendens per ſimilitudinem, quoniam contritionem eorum non eſſet perditio, ſed innovatio ſecutura. Haec eſt enim figuli omnis intentio, ut vaſa ſi non ſint facientis manum ac voluntatem ſecuta, dum adhuc viridia ſunt, & nondum fornace* B *durata, comminuat, ac formanda rurſus rotae imponat. Huic namque ſenſui etiam Beatus Hieremias perhibet teſtimonium loquens ex perſona Dei:* Aut ſicut figulus iſte non potero vos facere Dominos Iſrahel, dicit Dominus: *hoc eſt, lapſos e manibus meis reparare rurſus nequeo, & in meliorem ſtatum formamque convertere?* Et nunc Reges C intelligite: erudimini, qui judicatis terram. *Hinc jam utilitas exhortationis inducitur, & provocantur omnes, ut ad credendum Domino properantes accedant. Neceſſarie autem ad Reges ſermo dirigitur, qui Chriſto difficilius crediderint, & non parva impedimenta etiam aliis credere volentibus adtulerint, dum ad acceſſum Fidei terrorem perſecutionis op-* D *ponunt, unde conſequenter ipſos exhortationis hujus ſermo compellat.* Servite Domino in timore, *uſque* tremore. *Non coactum, ad quem provocat, ſed devotum vult eſſe famulatum, & ob hoc quod dixerat:* Servite Domino in timore; *ne quis exiſtimare degenerem illam, quae extremae conditionis eſt, imperare formidinem, intulit:* Exultate ei E cum tremore. *Per primum verſiculum dum ſollicitum ſervitium imperat, voluit honorem ejus, cui ſerviendum eſſet, oſtendere, quia quanto ſublimior eſt, cui parandus eſt, tanto ſollicitius ad officia ejus acceditur. Per ſequentem verò laetitiam, non triſtis animi ſubjectionem verbo exultationis expreſſit, & quae non moeroris cauſa futura eſſet ſervientibus, ſed ſalutis. Nam dum talis Domini obe-*

dimus

dimus imperiis, & vitae noſtrae conſulimus, & bono conſcientiae purgatioris implemur. Apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus. *Volens nos tenacius divinis magiſteriis inhaerere, convenienti voce, ut diſciplinam comprehenderemus admonuit.* Et pereatis de via juſta, *uſque* ejus. *Sciens Propheta virtutes pro praemiis, vitia numerare pro poenis, id pro maximo ſupplicio comminatur, ad quod illos neglecto Domini magiſterio ſtudia ſua erant, voluntaſque raptura: ſcilicet quod ſi nolint doctrinis caeleſtibus erudiri, per iram ulciſcentis Domini, a viis juſtitiae efficerentur alieni. His iterum dictis timorem incutiens auditori debuit priuſquam invitaretur ſubjicere, & ideo neceſſarie addidit:* Beati omnes, qui confidunt in eo.

Explicit.

In Pſalmo Nono ad ea verba

Ut quid Domine recedis longe, *uſque ad hunc locum, de vicinis gentibus ſermo fuit, quae adſiduo filios Iſrahel incurſu, belloque quatiebant. Hinc verò contra ipſius Populi potentes, qui tenuiores quoſque vexabant, omnis querela conſurgit. Nam tam apud Hebraeos, quàm apud Syros alter Pſalmus hinc incipit. Quod autem dicit &c.*

Incipit Decimus Pſalmus.

Cum Beatum David perſecutio Saulis urgeret, hi quos fugae ejus, aut calamitas, aut neceſſitudo conjunxerat, ſuadebant, quae vel timor, vel periculum ſuggerebat, ut de hoc monte ad alium tranſeundo, atque ab illo rurſus ad alium migrando, periculum comprehenſionis & mortis effugeret. Tunc igitur hunc Pſalmum cecinit.

In Domino confido. Quomodo dicitis animae, *uſque* arcum. *Quare, inquit, ſuadetis debere me effugientem, montes vice paſſeris commutare, quia peccatores, ideſt Saul ad capiendum me intentus eſt? Sed ego* in Domino confido, *& ab hoc declinandas ejus inſidias cum magnâ curâ ſollicitor. Peccatores verò vocat Saul & eos, qui cum eo erant, ex opere eis nomen imponens, ideo quod ſine cauſa odientes David, ejus perſecutione peccarent. Hoc ergo eſt quod dicit:* tranſmigra in montem ſicut paſſer, quoniam ecce peccatores intenderunt arcum. *A comitibus David dicitur, ut loca fugiens, diverſa commutet.* Paraverunt ſagittas ſuas, *uſque* corde. *Sermo ex perſona ipſius David. De Saulis opere, & de conatibus conquerentis inducitur. Ita, inquit, paratus eſt nos interficere, quaſi tenebris denſitate ſui cuncta involventibus, teſtem operis non ſit habiturus.* In obſcuro *autem dixit, quod eſt in Graeco* σκοτόμενη, *ideſt cum noctis tenebras facit etiam Lunae abſentia denſiores.* Mene *enim* Lunam *Graeci vocant, unde etiam* menes, *quod eſt* Menſes, *rectiſſime nuncupaverunt.* Men *namque proprie apud eos certus dierum numerus dicitur ac finitus, ut puta, quia prima die creſcentis Lunae uſque ad ultimum defficientis impletur. Poſt quam iterum ipſius Lunae incipiunt incrementa reparari, qui numerus eſt ſemper aequalis, neque augmenta aliqua reſpiciens, neque ulla ſentiens detrimenta. Nam Lunae curſus ſub uno ſemper, eodemque dierum numero terminantur, quae quidem ut poſt impletionem ſui vacuatur, ita iterum vacuata completur. Unde ſive XXX. Lunae dies, qui...... ſive medium diem, ideſt VI. horas diei ſubducant, hi qui ſibi videntur diligentius ſupputare, ut ſint XXIX. & medium diei, ſecundùm unam tamen ſummam circulus Lunaris im-*

impletur. Nam hi, qui vulgo dicuntur Menſes, per quos anni orbis velut in XII. partes caeditur, nomen hoc non proprie reciperet; neque enim ideo Menſes vocantur, quia eorum ſpatia aſtrorum certis curſibus includantur, nam hos exſequuntur omnes dierum numero. Nam aliis Menſibus poſt XXX. dies unus additur. Alii verò duo non ad XXX...... perveniat, ſubducuntur, & hoc non ſemper. Nam poſt Annos IV. unum recipit, ut uno tamen a XXX. minuatur unum, cum ſit illis diverſus numerus, improprie Menſes vocantur. Lunae autem ſub iiſdem ſemper ſpatiis creſcentis ac ſeneſcentis meritò hoc convenit, cujus vocabuli ignorantes vim atque rationem, ſtatutum dierum numerum Menſem vocarunt, quem proprie efficit Lunae impleto dierum orbe ad initia reverſus. Nam ſicuti Annum itinera Solis explicant, certo temporis fine in orbitas ſuas recurrentia, quibus velut a januis Veris egreſſus, decurſis ſpatiis, ut annum impleat, ad Veris iterum initia revocatur, ita & Luna per tramites ſuos aſcendens deſcendenſque implet menſtruum tempus, unde & proprie Menſis vocatur praefinitus dierum numerus ab ea, quae hoc efficit Mene, ideſt Luna. Quia ergo ait in obſcuro, *ideſt* in ſcotomene *ita poſuit, ac ſi diceret: in tenebrarum & caliginis denſitate ita nos alienos a culpa interficere nituntur, quaſi noctem patientur inlunem, quae nullius ad videndum, quae faciunt, oculos teſtes admittat &c.*

In Pſalmo duodecimo ad ea verba

Sanctis, qui in terra ſunt, mirificaſti, *uſque* in eis. *Secundùm intellectum, qui de Graeca lectione vel in promptu poſitus videtur occurrere, facile poteſt aliquis ſuſpicari, de Iſrahelitis dicta eſſe ſanctis, qui in terra ſunt. Ita*

A *namque quidam hunc ſenſum, tamquam ad manum poſitum ſequentes, multum deviaverunt a veritate & virtute dictorum. Apud Syros autem ſive Hebraeos non ita habetur, apud quos hoc modo poſitum eſt:* Superbis, *ac magnis potentibus, ac robuſtis, ideſt gentibus, quae in circuitu noſtro ſunt, & nobis moleſtae eſſe non deſinunt, admirabilis*

B *oſtenſus eſt, ut omnes voluntates meae fierent in eis, dum te perſequente pereunt, atque exitio deputantur & gladio. Haec namque erat Populi Iſrahel voluntas, ut impugnatores ejus ultio divina diſperderet. Juxta hunc ſenſum grandi conſequentiâ omnia ſibi dicta junguntur &c. Si ergo hoc quod dictum eſt,* Sanctis, qui ſunt in terra, mi-

C rificaſti quidem omnes voluntates meas in eis, *ſecundùm Syros & Hebraeos intelligatur, ideſt quod fortes nationes, quae in circuitu fuerant, vindicta ſit divinitus perſecuta, & hic ſenſus qui occurrit de Syro Hebraeoque teneatur, jungentur ſibi aptiſſime omnia, quae ſequuntur.* Multiplicatae ſunt, *inquit,* iniquitates eorum, *utique gentium vi-*

D *cinarum, quae Populo Iſrahel vincente corruerant. Si verò quis ea aliter voluerit accipere ſecundùm eum ſenſum, qui facile occurrit a Graeco, quoniam ſanctis, qui ſunt in terra, ideſt Judaeis, admirabilis oſtenſus ſit, ſecundùm quam conſequentiam jungentur, quod intulit,* multiplicatae ſunt infirmitates eorum: *dicendo enim* eorum, *aper-*

E *te oſtendit de iis ſe dicere, de quibus ſermo praeceſſerat; qui ſi Iſrahelitae intelligantur, quis audebit de Populo Judaeorum accipere,* multiplicatae ſunt infirmitates eorum? *Unde ille magis ſenſus, qui de Syro ſeu Hebraeo naſcitur, ſequendus eſt. Unde & reliquorum dictorum conſequentia reperitur. Difficultas verò ſeu ambiguitas intelligentiae iſtius de interpretationis neceſſitate provenit;*

nit; multa namque apud Hebraeos inveniuntur, quae ex rebus ſibi inſitis accipiunt nomen, quod quidem inter proprietatum collectiones in praefatione ſignavimus: ut eſt hoc de quo verſatur ſermo. Omne ſanctum ſingulare etiam praecipuum vocaverunt, eo quod in communionem vel in executionem reliquorum per meriti eminentiam non veniret. Hinc etiam vaſa Templi ſancta dixerunt, a promiſcuo uſu in Dei myſterium ſeparata. Nam & homines vocamus ſanctos utique, quos vitae meritum a vulgari converſatione diſtinxit. Praecipuum ergo generaliter dicimus quidem id, quod aliqua ſui praeſtantia diſtat. Praecipuos hinc formâ aliquos dicimus vel decore, eo quod ſint elegantiae ſingularis. Praecipuos etiam vocamus, quos multa peritia facit prae ejuſdem artis conſortibus eminere, ſicut & robore praecipuum aliquem appellare conſuevimus, quem inter reliquos corporis virtus adtollit. Sed non ejuſmodi etiam ſanctos vocamus. Hebraeus verò ab eo, quod ſancto etiam praecipuum ineſt, praecipuum ſanctum appellare conſuevit. Unde in hoc loco Sanctos pro fortibus poſuit &c.

In Pſalmo Vigeſimo Octavo ad ea verba

Commovebit Dominus deſertum Cades, *Hebraeus vel Syrus* Cadis *legit, non* Cades, *quod interpretatur* Sanctum &c.

In Pſalmo Trigeſimo Secundo ad ea verba

Verbo Domini Caeli firmati ſunt. *Idioma Hebraeorum eſt, plurali numero pro ſingulari uti. Ideo hìc* eorum *non ejus poſuit. Virtus autem Caelorum, vel ipſa firmitas elementi, vel ornatus aſtrorum, nam & Symmachus ita poſuit, omnis ornatus eorum &c.*

In Pſalmo Quadrageſimo Quarto ad haec verba

Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. *Te quoque ob honorem illius nobiles quique ſuſcipient. Quod quidem rebus videmus impletum, cum Apoſtolos ejus & Martyres ac Fideles quoſque, in quibus eſt Eccleſia, in gratiam Chriſti a Regibus conſpicimus honorari &c.* Adferentur Regi virgines poſt eam. *Ipſi videlicet Virginitatem ſuam ſacrantes, cujus apud veteres adeo impoſſibilis cuſtodia videbatur, ut Sancti quique ſingulis mulieribus non poſſent eſſe contenti.*

In Pſalmo, Salvum me fac &c. *ad ea verba*

Deleantur de libro viventium. *Mos erat priſcae conſuetudinis apud Judaeos, ut ſcriberent nomina virorum clarorum non ſolùm viventium ſed & mortuorum, quod & nunc apud nos ſervatur in Eccleſiis.*

In Pſalmo.

Benedixiſti, Domine, terram tuam. *In Ebraeo:* Placatus es, Domine, terrae tuae. *In Graeco autem:* ἐυδοκήσας, Κύριε τὴν γῆν σȣ, *ideſt,* Bene placuit tibi, Domine, terra tua, *ut ſit ſenſus: Bene ſedit animo tibi, Domine, ut de terrâ tuâ proſpera decerneres.*

In Pſalmo, Fundamenta ejus &c. *ad ea verba*

Memor ero Rab. *Apud antiquas editiones:* memor ero Rabba *legitur, ut ſignificet finitimas nationes proprio hoc nomine* Rab, *ideſt Arabas. Lingua*

quip-

quippe Ebraica Rabba *Arabicam ſonat &c.*

In Pſalmo, Dixit Dominus Domino meo.

In Hebraeis voluminibus nomen, quod dicitur Tetragrammaton, per quod Divinitatis vocabulum tantum ſcribitur, in utroque loco ſimiliter poſitum eſt, & Dominus *ſcilicet, &* Domino. *Unde manifeſtum eſt, quod de homine quolibet non poſſit intelligi, ſed de eo, qui ſit Deus verus, & omnium Dominus, qui Chriſtus eſt. Ceſſant ergo falſae opiniones Judaeorum, qui aut Abrahae &c.*

Atque hactenus excerpta ex Commentariis iis MStis, quorum Auctor ferme nihil aliud exhibet, quàm paraphraſim Pſalmorum, & pleroſque ex iis ad captivitatem Babylonicam, aut ad Aſſyriorum in Judaeam incurſiones, aut ad Davidicam Hiſtoriam trahit. Quodnam futurum ſit de his aliiſque Commentariis in Pſalterium, Sancto Hieronymo tributis, judicium doctiſſimi viri Dominici Vallarſii Veronenſis Presbyteri, novam ejuſdem Operum editionem nunc adornantis, expectamus adhuc. Interea neque illud praetereundum, in antiquiſſimo iſto Codice Ambroſiano difficiliora verba per gloſſam interlinearem interdum explicari; hoc eſt, per Linguam Septentrionalem, quae num Scotica ſit, Eruditi Britanni decernent. Exemplum dabo: *Verecundiae*, ſupra ſcribitur *féle: Huc illucque, innunn bille: Homo a Deo ſuſceptus, annanno & Deudit donucht: Tanto honore, aſonuitmit dodia: Piaculi, inchuil: Anxium, dubach: Manifeſta, isfoll: Ad vendicandum, bediachti: Convenienti teſtimonio, bond ſoncul immamcidiu: Supplicandum, dunduil: Triumphale, budath &c.* Accipe etiam continuatum ſermonem: *David niderb linnï in ſendias canone dunaith menadanis intrailſoadit maſued ſonaith mentur and Dialvid ſcr longars cô. jadomdu tco am mondu re Saúl brethe boſvidiu mondu ſectub doabi meleach biterſodinaic manbtba David &c.* Sed jam progrediendum.

Poſt Annum Chriſti Milleſimum aſſurgere in Italia coeperunt Literae, meliorique ſidere frui, & praeſertim poſt Annum ML. Incrementi hujus cauſſam cui potiſſimum adſcribam, non habeo. Aliquam divinare liceat. Quo tempore, quove in loco confici primùm coepta fuerit Charta noſtra vulgaris, ex pannis lineis ſeu cannabinis attritis incertum eſt. Hadrianus Valeſius in notis ad Panegyricum Berengarii, Tomo II. Rer. Italicarum, pag. 397. locum adfert Petri Mauricii Abbatis Cluniacenſis, qui circiter Annum Chriſti MCXL. in Tractat. contra Judaeos memoravit *Chartam ex raſuris veterum pannorum*. Ad haec ſubdit Valeſius: *Qui Chartae noſtrae vulgaris ante Mauricium meminerit, neminem obſervavi*. Verùm Clariſs. P. D. Bernardus de Montfaucon Benedictinus e Congregatione Sancti Mauri, cui tot egregia & Sanctorum Patrum, & Antiquitatis illuſtratae Volumina debemus, Lib. primo, Cap. 2. Palaeographiae Graecae, contendit, *Bombycinam Chartam* (ſic enim primum appellata eſt vulgaris noſtra) uſurpatam reperiri etiam Seculo Epochae noſtrae Undecimo, immo & Decimo: quod ipſe conjicit ex vetuſtate nonnullorum Codicum. Mihi nunquam contigit intueri Codices ex eâdem Chartâ ſcriptos ante Annum MC. & quanquam difficile putem, ex una characterum forma ſtatui certo poſſe ae-

A tatem cujuſque Codicis, dum notae
Chronologicae, aliave indicia deſint,
nihilo tamen ſecius tanta eſt apud
me doctiſſimi Montſauconii auctori-
tas, ut ei ita judicanti accommoda-
re fidem in hoc etiam velim. Immo
reſcire cuperem, quid revera ſignifi-
carit Lupus Servatus Abbas Ferra-
rienſis in Gallia circiter Annum
B DCCCXL. in Epiſtol. 16. memorans
*Commentarios Boëtii in Topica Cicero-
nis, quos in Chartaceo Codice, ſive ut
emendatius aliis dicendum videtur, in
Chartinacio Amalricus in armario San-
cti Martini habet*. Num his verbis
deſignat ille Librum in Papyro ſive
Philyra Aegyptiaca ſcriptum, an in
Membranis, an in alia materia? Ce-
C terum quanquam ſine haeſitatione ſta-
tuamus, vel Seculo Decimo prodire
coepiſſe Chartam vulgarem noſtram,
attamen tutius agemus, ſi ejus uſum
frequentiorem in Seculum Undeci-
mum rejiciemus: ex quo aeſtimare
promtum eſt nobis, quanta ad exco-
lendas Literas, Libroſque parandos
facilitas acceſſerit; quae eo major
D ſubinde evaſit, quo plures ad Char-
tam conficiendam officinae per uni-
verſam Europam conſtitutae fuerunt.
Fortaſſis etiam ad reſtaurandum apud
nos honorem Literarum, non parum
profuit exemplum & cura Gerberti,
qui Aureliani in Gallia natus, vi-
tamque Monaſticam amplexus, primo
Bobii Abbas in Italia, tum Remen-
E ſis Archiepiſcopus, rurſus Bobienſis
Abbas, deinde Archiepiſcopus Ra-
vennas, ac demum Anno Chriſti
DCCCCXCIX. Romanus Pontifex,
ſub nomine Silveſtri Secundi, ingen-
tem nominis famam inter accuſato-
res & laudatores non paucos ſibi com-
paravit. Vividum ac mirabile fuit
illius ingenium, eloquentia ac eru-
ditio ſupra ſui temporis conditio-
nem. Uti ex ejus Epiſtolis a Du-Cheſnio, atque in Bibliotheca Patrum editis patet, quum in Italia & Germania moraretur, nihil antiquius habuit, quàm Codices omnium diſciplinarum cogere tum ad ſua ſtudia, tum ad Monachorum uſum. In Epiſtola 44. ad Ecbertum Abbatem Turonenſem ſcribit: *Bibliothecam aſſidue comparo; & ſicut Romae dudum, ac in aliis partibus Italiae, in Germania quoque, & Belgica, Scriptores, Auctorumque exemplaria multitudine nummorum redemi*. Ita in Epiſtola 130. ad Raynaudum Monachum: *Noſti quanto ſtudio Librorum exemplaria undique conquiram. Noſti, quot Scriptores in Urbibus aut agris Italiae paſſim habeantur. Age ergo fac ut mihi ſcribantur Manilius de Aſtrologia, Victorinus de Rhetorica &c.* Id ipſum praeterea curaſſe, ut ex Gallia in Italiam *Scholaſtici* mitterentur, nos docet illius Epiſtola 13. ad Ecbertum Archiepiſcopum Treverenſem ſcripta, ubi haec verba: *Si deliberatis, an Scholaſticos in Italiam ad nos uſque dirigatis, conſilium noſtrum in aperto eſt: quod laudabitis laudabimus, quod feretis feremus*. Quanquam *Scholaſticos* videamus appellatos, qui nunc *Scholares*, Italice *Scolari*, apppellantur, in praelaudato Capitulari Lotharii I. ac in aliis ejus & ſequentis Seculi monumentis: attamen inſurgere dubitatio poſſit, an heic potius eâ voce *Scholarum Magiſtri*, quos *Lettori* vocamus, ſignificentur, quos in Italiam eorum indigentem adſciſceret Gerbertus. Certe ipſemet Gerbertus appellatur *Scholaſticus* in ejus Epiſtola edita a Mabillonio inter vetera Analecta. In aliis quoque Epiſtolis ille ſeſe inſcribit *quondam Scholaſticum*. & in Conciliabulo Remenſi is habuit Defenſores *Johannem Scholaſticum Autiſſio-*

tiſſiodorenſem, & *Ranulphum Abbatem Senonenſem*. Sigeberto etiam in Chronico memoratur ad Annum MXLVII. *Franco Scholaſticus Leodicenſium*. Praeterea in Codice Chartaceo, ſed ſatis antiquo, Ambroſianae Bibliothecae ſeſe mihi obtulerunt quidam Verſus *Honorii Scholaſtici ad Jordanem Epiſcopum*, quos edere conſtitueram; ſed conſilium meum animadverti jam praeoccupatum fuiſſe a Clariſs. Mabillonio, qui eoſdem evulgaverat inter Analecta ſua. Atque heic obiter dicere liceat, arbitratum fuiſſe doctiſſimum virum, Honorium hunc floruiſſe Seculo Chriſti Sexto. Tunc enim is opinatur vixiſſe itidem Jordanem Epiſcopum Ravennatem, & ad ipſum Verſus illos fuiſſe conſcriptos. Mihi contra videtur nullus unquam exſtitiſſe Jordanes Ravennatis Urbis Epiſcopus, uti in Praefatione ad Hiſtoriam Gothorum Jordanis, Tomo I. Rer. Italicarum adnotavi. *Scholaſtici* autem titulus aequius ſedet Decimo atque Undecimo Chriſtianae Aerae Saeculo quàm Sexto. Tunc certe apud Latinam gentem *Scholaſticos* ſaepius commemorari videas.

Sed ut ad *Scholaſtici* vocem redeam, Gerbertus ipſe dubitationis ſemina auget, quum in Opuſcul. de Rationali, edito a P. Pezio, Tomo primo, pag. 149. Theſauri Anecdotorum, ſcribit ad Ottonem III. Auguſtum: *Meminiſtis, adfuiſſe tam multos nobiles Scholaſticos, & eruditos, inter quos nonnulli aderant Epiſcopi, ſapientiâ praeclari, & eloquentiâ inſignes*. Heic jam provecti Philoſophi ac Magiſtri ſignificari videntur. Contra verò idem ſcripſit in Epiſtola 92. ad Bernardum Monachum, ſe *interdum nobiliſſimis Scholaſticis diſciplinarum liberalium ſuavem fructum ad veſcendum offerre*: hoc eſt, ſi bene ejus mentem colligo, a ſe nobiliſſimos pueros liberalibus imbui diſciplinis. Et ei quidem ante contigerat literis erudire Ottonem III. poſtea Auguſtum, ac Robertum deinde Regem Franciae. Sed ſive *Magiſtros*, ſive *Scholares* ſtatuamus a Gerberto, ſub *Scholaſticorum* vocabulo, expetitos, ad ſe in Italiam mittendos, utrinque propoſitae a me ſententiae pondus accedit, nempe homini huic, inſigni Philoſopho, tribuendam aliqua ex parte videri diſciplinarum meliorum reſtaurationem in Italia. Quod ſi haec tantùm Abbas praeſtitit, quid praeſtitiſſe exiſtimandus eſt, ubi ad Ravennatem Cathedram pervenit? quid autem effeciſſe putandus, ubi demum Apoſtolicum thronum conſcendit? Utique veri mihi videtur ſimile, ipſum tum exemplo, tum voce, tum legibus curaſſe, ut Literarum ſtudia antiquum vigorem reciperent, ac Romae potiſſimum, ubi earum cultura Saeculo Chriſti Decimo friguiſſe videtur. Arnoldus Aurelianenſis Epiſcopus, ſive ſub ejus nomine Gerbertus ipſe in Conciliabulo Remenſi, teſte Annalium Eccleſiaſticorum parente Baronio ad Annum DCCCCXCII. in haec verba erupit: *Quum hoc tempore Romae, nullus poene ſit (ut fama eſt) qui Literas didicerit, ſine quibus (ut ſcriptum eſt) vix Oſtiarius efficitur: qua fronte aliquis docebit, quae minime didicit?* Haec certe fateor, uti & alia minime ferenda, irato, immo furenti homini tunc excidiſſe, ipſumque Gerbertum, famâ tantummodo innixum, facile a veritate abire potuiſſe. Nam contra eodem ipſo Saeculo Ratherius Veronenſis Epiſcopus in Itinerario ſuo ſcripſerat: *Quâ ignorantiâ, quo melius exui, quo aptius poſſum, quàm Romae doce-*

doceri? Quid enim de Eccleſiaſticis dogmatibus alicubi ſcitur, quod Romae ignoretur? Illic ſummi illi totius Orbis Doctores &c. Haec Ratherius, quo tempore ipſe indigebat patrocinio Apoſtolicae Sedis. Ad Gerbertum tamen quod attinet, vix haec ille ſine aliqua ſpecie veri protuliſſet; praetereaque cenſendum eſt, ipſius, poſtea in Apoſtolicam Sedem translati, ſtudio & curâ factum fuiſſe, ut latius quàm antea meliores diſciplinae Romae & alibi rurſus efflorerent. Ex ejus etiam Schola prodiit *Fulbertus*, Anno MVII. creatus *Carnotenſis Epiſcopus*, omnium ſuo tempore in Gallia doctiſſimus. Sunt quae perſuadeant, Fulbertum ipſum fuiſſe natione Italum. Certe ipſius curâ Literae in Gallia non modicum ſplendorem recepere, Adelmanno ejus diſcipulo hanc ei laudem tribuente. Succeſſere deinde poſt dimidium Saeculi Undecimi in Romana Cathedra doctiſſimi aeque ac piiſſimi Pontifices, qui non Urbem tantùm, ſed & univerſam Italiam meliora ſapere ac agere docuerunt; eorumque praeſertim ope & conſiliis accidiſſe puto, ut non parùm dignitatis tunc Literis in Italia reſtitueretur: quae felicitas majora in dies incrementa ſuſcipiens, ad noſtra uſque tempora conſtantiſſime perſeverat. Inter ceteros Sanctus Gregorius VII. Papa, Concilium Romae habens Anno MLXXVIII. ſtatuit *ut omnes Epiſcopi artes Literarum in ſuis Eccleſiis doceri* facerent.

Itaque Saeculo Chriſti Undecimo in aliquot Italiae locis reſtauratae ſunt Scholae: inter quas digna in primis eſt, quae memoretur, Mediolanenſis. Landulphus Senior, in Hiſtoria Mediolanenſi editâ Tomo IV. Rer. Italicarum deſcribens, qualis eſſet antea Ambroſianae Eccleſiae facies,

A haec tradit Lib. 2. Cap. 35. *In atrio interiori, quod erat a latere portae reſpicientis ad Aquilonem, Philoſophorum Scholae diverſarum Artium peritiam habentium, ubi urbani & extranei Clerici Philoſophiae doctrinis ſtudioſe imbuebantur, erant duae, in quibus ut Clerici, qui exercitiis tradebantur, curioſe docerentur, longa temporum ordinatione*

B *Archiepiſcoporum antecedentium ſtipendiis a Camerariis illius Archiepiſcopi, qui tunc in tempore erant, annuatim eorum Magiſtris honorifice donatis, ipſe Praeſul multoties adveniens Saeculi ſolicitudines, a quibus gravabatur, a ſe depellebat, ac Magiſtros ac Scholares in ſtudiis adhortans, in palatiis ſeſe demum recipiebat Ambroſianicis.* Haec Landulphus

C circiter Annum Chriſti MLXXXV. literis mandabat. Quo etiam teſte novimus, ante aliquot annos diſputationem initam fuiſſe inter Sanctum Arialdum & Presbyteros in ea Urbe conjugatos, inter quos recenſetur Lib. 3. Cap. 21. & 23. *Andreas Sacerdos in divinis & humanis, Graecis & Latinis ſermonibus virilis, & Ambroſius*

D *Biffius in Latinis literis & Graecis eruditus, atque ideo Biffarius dictus.* Jam ergo Literae apud Inſubres felici aemulatione excolebantur uſque adeo, ut ad exteras etiam Provincias tranſierit, ac per eas poſtea propagatus fuerit illarum amor & cultus. Italia profectò temporibus iis dedit Galliae, hoc eſt, Beccenſi Monaſte-

E rio in Nortmanniae Ducatu, ac deinde Anglorum Regno, eximios duos Viros, & ſanctitatis non minus quàm Literarum gloriâ celebres, *Lanfrancum* nempe Ticini natum, qui in Nortmanniam profectus, Cadomenſis Abbas Anno MLXIII. conſtitutus, ac deinde Anno MLXX. Cantuarienſis in magna Britannia Archiepiſcopus electus eſt: atque *Anſelmum*, qui Anno

no MLXXVIII. Beccenſis Abbas renuntiatus, ac demum & ipſe Anno MXCIII. Cantuarienſis Antiſtes fuit conſecratus. Ut ut Burgundionem Anſelmum nonnulli appellent, ambiguum minime eſt, quin is Italiam parentem habuerit, quippe Auguſtae Praetoriae natus (*Aoſta* nunc appellamus) quae Civitas quamquam Burgundiae Regibus a Langobardis olim pacto data fuerit, ut oſtendit Hadrianus Valeſius in Notitia Galliarum, nunquam tamen eſſe deſiit Italiae & Galliae Ciſalpinae Civitas. Evulgavit celeberrimus Vir Stephanus Baluzius Miſcellaneor. Lib. 4. pag. 560. Epicedion in obitu ejuſdem Sancti Anſelmi, a ſynchrono Poëta elucubratum, ubi haec legas:

Felix Italia prae cunctis partibus Orbis,
Quae meruit talem progenuiſſe Virum.

Quod eſt ad Beatum Lanfrancum, auctor eſt Milo Criſpinus Cantor Beccenſis, ejus aequalis, in Vita ab Henſchenio editâ inter Acta Sanctor. Bolland. ad diem 28. Maij, ipſum *in primaeva aetate patre orbatum, relictâ Civitate* (hoc eſt, *Papiâ*) *amore diſcendi, ad ſtudia Literarum perrexiſſe. Ubi plurimo tempore demoratus, omni Scientiâ ſaeculari perfecte imbutus rediit. Deinde patriâ egreſſus, & Alpes tranſgreſſus, in Gallias venit &c.* Quas Scholas in Italia petierit Lanfrancus, in Diſſertatione proxime ſequenti inveſtigabimus. Nunc animadverte, quanto progreſſu Literae apud nos caput jam extuliſſent, quum Gallia ipſi Lanfranco ad ſe profecto acceptum referat Scientiarum ſplendorem in ſuis quoque regionibus reſtitutum. Guilielmus Malmesburienſis Libro primo de Geſt. Anglor. de Lanfranco in haec verba ſcribit: *Is gente Longobardus, non adeo abjectâ & obſcurâ progenie oriundus erat, ſed Literarum perinſignis, Liberales Artes, quae jamdudum ſorduerant, e Latio in Gallias vocans, acumine ſuo expolivit.* Guitmundus Averſanus in Italia Epiſcopus, Auctor ſynchronus, in Libr. de Veritate Corpor. & Sanguin. Chriſti, idem confirmat, ſcribens: *Per Domnum Lanfrancum, virum aeque doctiſſimum, Liberales Artes Deus recaleſcere atque optime reviviſcere fecit.* Neque diverſa habet Guilielmus Gemmeticenſis, Scriptor itidem coaevus Lib. 6. Hiſtor. Normann. haec de Lanfranco ſcribens: *Quem Latinitas in antiquum ab eo reſtituta ſcientiae ſtatum tota ſupremum debito cum amore & honore agnoſcit.* Quanta quoque ſcripſerit, & quanta egerit pro reparando Literarum & Eccleſiaſticae diſciplinae honore Sanctus *Anſelmus* ejus diſcipulus, nihil attinet commemorare, utpote in re notiſſima. Meminiſſe ſat ſit, eum praecipue aperuiſſe aditum poſt Sanctos Patres ad Theologiam, quae deinde in Scholis viguit, ipſumque non immeritò inter Eccleſiae Doctores noſtra aetate fuiſſe numeratum.

Pari bonarum Artium plauſu eodem Saeculo Undecimo florere Italia vidit, & nobiles ingenii ac ſcientiae foetus edere, *Petrum Damiani, Albericum Monachum Caſinenſem Cardinalem, Alphanum Archiepiſcopum Salernitanum, Bonizonem Epiſcopum Sutrinum, Anſelmum Epiſcopum Lucenſem, Gregorium VII. Papam, Victorem III. itidem Papam, Brunonem Epiſcopum Signienſem, Leonem Marſicanum Epiſcopum Oſtienſem, Gregorium Monachum Farfenſem*, ut eos omittam, quorum mentionem habes in Lib. Petri Diaconi de Viris Illuſtrib. Caſinenſ. & in Collectione Rerum Italicarum.

Atque heic commemoratione dignus eſt *Johannes* ille *Italus*, qui circiter Annum MLXX. Conſtantinopolim profectus, Annâ Comnenâ teſte Hiſtor. Libro Quincto, *in eminentiſſimum ſapientiae, atque eruditionis omnis apicem evectus eſt; quippe qui ad Graecorum literas, atque Artes omnes, quas perfecte norat, etiam Chaldaeorum diſciplinas adjunxerat, famamque meruerat doctiſſimi omnium, qui tunc eſſent*. Sed ille, quum pravis dogmatibus ſibi mentem infici paſſus eſſet, Graecorum anathemata in ſe concitavit. De eo Guilielmus Cave, & Pagius legendi. Neque praeteribo, Muſicam quoque eodem decurrente Saeculo Undecimo incrementum apud Italos accepiſſe curâ *Guidonis Arretini*, Monachi Pompoſiani, qui, uti in Notis ad Donizonis Carmen de Vita Comitiſſae Mathildis monui, Tomo V. Rer. Italicarum, pag. 351. floruit circiter Annum MXXII. Ita ibi Donizo Libro primo, Cap. quincto:

Micrologum Librum ſibi dictat Guido peritus.
Muſicus, & Monachus, necnon Eremita beandus.

In eiſdem Notis prodidi, Micrologum ipſum in Codice Ambroſianae Bibliothecae adhuc reperiri MStum. Poſt quem ſequitur aliud Opuſculum, atque haec ſunt priora illius verba: *Muſicorum, & Cantorum magna eſt diſtantia. Iſti dicunt, illi ſciunt, quae componit Muſica &c.* In calce haec habentur: *Finit Regula Henchiriadis, & Boëtii, & Domni Guidonis Monachi*. Succedit in eodem Codice *Liber Henchiriadis in Muſica*, cujus principium accipe: *Sicut vocis articulatae, elementariae &c.* Dividitur Libellus in duas partes. Pars prima in duos Libros. Hic idem ille Scriptor eſt, cujus meminit Sigebertus, de Scriptorib. Eccleſiaſt. Cap. 109. hiſce verbis: *Enchiriades ſub perſona diſcipuli interrogantis, & magiſtri reſpondentis, ſcripſit Dialogum de ratione Muſicae, & in tribus Libris multiformes Muſicae regulas expoſuit*. Nihil de aetate, ac patria illius habet Sigebertus. Illum tamen ſtatuere videtur inter Saeculi Decimi Scriptores. Pone ſequitur in Ambroſiano Codice *Epiſtola Marcheti de Padua magnifico Militi & potenti Domino ſuo Domino Raynerio Domini Zachariae de Urbeveteri, illuſtris Principis Domini Johannis, clarae, & excelſae memoriae Domini Karoli Regis Hieruſalem & Siciliae glorioſi filii, Comitis Gravinae, in Provincia Romandiolae Vicario generali, Marchetus de Padua ſe ipſum &c.* Tum incipit *Lucidarium Marcheti de Padua in Arte Muſicae planae. Tractatus I. & Cap. I. de inventione Muſicae*. Incipit: *Qualiter Pythagoras adinvenerit Muſicam &c.* Laudatur ibi *Remigius quondam Artis Muſicae Scriptor*. In fine haec leguntur: *Explicit Lucidarium Marcheti de Padua in Arte Muſicae planae, inchoatum Ceſenae, perfectumque Veronae, Anno MCCLXXIV.* In Epiſtola ſupra laudata pater Johannis Comitis Gravinae (videlicet Carolus II. Siciliae Rex) dicitur *clarae & excelſae memoriae*, ita ut illum jam fato functum opinari liceat. Atqui Carolus II. Anno Chriſti tantùm MCCCIX. naturae debitum ſolvit. Ergo Lucidarium abſolutum quidem fuit Anno MCCLXXIV. at duntaxat poſt Annum MCCCIX. dicatum videtur Johanni Principi, Roberti Regis fratri. Fieri tamen poteſt, ut viventem etiam Carolum II. Marchetus iis epithetis ornarit. Vide quae de eodem Marcheto notavit Scardeonius in Libro de Claris Civib. Patavin. Poſt haec adnecti-

nectitur *Pomerium Marcheti de Padua in Arte Muſicae menſuratae*, dicatum inſcriptumque *Praeclariſſimo Principum Domino Roberto Dei gratiâ Hieruſalem & Siciliae Regi:* Ibi is laudat *Magiſtrum Franconem Muſicae Scriptorem*. Sunt autem Libri tres. Tum ſubſequitur *Ars cantus menſurabilis edita a Magiſtro Francone Pariſienſi*. En ejus exordium: *Quum de plana Muſica quidam Philoſophi ſufficienter tractaverint, ipſam quoque nobis tam theorice quàm practice efficaciter illucidaverint, theorice praecipue Boëtius, practice praecipue Guido Monachus, & maxime de Tropis Beatus Gregorius &c.* Ambroſianus autem Codex haec omnia complectens, membranaceus, diligenter ſcriptus, auro ac minio illitus, ad aetatem quadringentorum annorum accedere mihi viſus eſt.

Non antea tamen argumentum iſtud dimittam, quàm vitium innuam, quo barbarica Saecula non mediocriter laborarunt: nempe Criticae artis inopiam. Ingenium certe ac judicium ne in eorum quidem temporum hominibus deſiderata ſunt. Sed quum in perpaucis conſtricta tunc foret aliqua non vulgaris Literarum peritia; non pauci verò aut ſemidocti aut ſcioli abundarent; reliquos immanis ignorantia premeret: fere tamen omnes, vel etiam Literis operam dantes, deficiebat accurata ratio internoſcendi fabulas, impoſturas, & quidquid aut malitia, aut ſimplicitas, aut ſupina nimis credulitas antea invexerat & fabricarat, aut identidem excudebat. Nullum enim tempus fuit, quo impoſtores & falſarii defuerint: nullum, quo nimia ignari rudiſque vulgi credulitas, aut phantaſia delirans, figmenta non conceperit, ſive ab aliis concepta non exceperit animo prono, atque ambabus ut ajunt A ulnis. Immo quo mirabiliora olim in vulgus efferebantur, ac potiſſimum ſi literis conſignata, eo ardentius ad ea amplectenda ferebatur bona gens. Scriptores vero haec prae ceteris in ſuos Libros veluti rariores gemmas conjiciebant, atque multiplicabant. Hinc ſparſa olim Miracula, portentaque innumera, eaque ſtupore non B vulgari digna, inter quae diſcernere vera a falſis facile nunc nequeas. Et fervente aeſtu, quo unuſquiſque Sanctorum Corpora & Reliquias avide venabatur, non pauca emerſere figmenta: qua de re infra ſermo mihi erit in Diſſertatione LVIII. *de Sanctorum Veneratione*. *Legendae* quoque, ut ajebant, prodiere ſine numero, hoc C eſt, Sanctorum Vitae non a coaevis & rerum conſciis memoriae proditae, quales multas habemus, cum veneratione & fructu legendas; ſed a poſteriorum Seculorum Scriptoribus efformatae, prout veri ſimilitudo ſuggerebat: qui etiam nihil religioni ſibi ducebant ut plurimum miranda intermiſcere in ſuo cerebro nata, per D quae toedium a Lectoribus arceretur. In Hiſtoriam quoque tum ſacram, tum profanam, ejuſmodi commenta, ac vulgi, ſive potius anicularum rumores, penetrarunt; ita ut e barbaricorum temporum Hiſtoricis, quoties ii narrant acta ab aetate ſuâ remota, vix ullus ſit a fabulis mendaciiſque hujuſmodi prorſus immunis. E Tunc etiam Libri conficti, & eximiis Viris falsò tributi. Nulla denique Civitas eſt, quae apud ſe non aluerit, & fortaſſis adhuc alat aliquam ex hiſce adulterinis mercibus. Neque ab ipſis cavere olim ſibi potuit ipſa Urbium Regina Roma, poſtquam calamitatum flagellis undique afflicta, Literarum gloriam, qua antea tantopere excelluerat, deperdi-

tam in ſinu ſuo dolere coacta fuit. Nam tunc, idest barbarie per Italiam diffusâ, erupere acta fabuloſa Silveſtri Primi Papae: *Draco* nempe anhelitu ſuo Urbem vaſtans, & ab ipſo Pontifice in carcerem conjectus; & *lepra* Conſtantini Magni; & infantium *ſanguis* in lavacrum ipſius deſtinatus, & ejuſdem Principis *Baptiſma* Romae peractum; & *Imago Salvatoris* in pariete depicta, quae Populo Romano tunc apparuiſſe fertur. Emerſere pariter *Marcellini Papae lapſus*; & *Concilium Synueſſanum*; alterumque *Concilium Romanum* ſub memorato Papa Silveſtro, & Catholicorum Patrum *Diſputatio* cum Judaeis; & ſingularia prodigia *de Inventione Crucis Dominicae*. Longe etiam ſerius excogitatae ſunt *Indulgentiae conceſſae* ab eodem Sancto Silveſtro Baſilicae Lateranenſi, & Sancti Sebaſtiani extra muros. Haec ignorarunt, haec minime tradidere veteres Hiſtorici, qui cur adeo ſtupenda praeteriiſſent, ſi ea noviſſent? Juſta proinde ſuſpi-A cio oboritur, conficta haec aut ſomniata a poſteriorum temporum hominibus fuiſſe, dum quiſque majorem Baſilicae ſuae venerationem procurat, aut antiquorum monumenta pro ſuo ingenio interpretatur. Sed hiſce exemplis alterum non leve additum volo. Celebre in Urbe aeterna eſt Templum in Capitolino colle antiB quitus conſtructum, atque in honorem Deiparae Deo dicatum, quod nunc excolunt religioſiſſimi Patres Minores Obſervantes; ibique etiam Sanctiſſimae Virginis imago, a Sancto Luca, ut fertur, depicta viſitur. Proxime praeteritis annis, dum ejuſdem ſacrae Aedis Odaeum effoderetur, pervetuſtum Muſivum detectum C eſt, cujus ectypon praeclariſſimus & antiquitatum amantiſſimus vir Pompejus Marchio Frangepanis aere inciſum publici juris fecit. Illud & ego, quippe in Ciampinii Libris deſideratum, inferre huc ſtatui.

(*Vide Tabulam ſequentem Fig. I.*)

Hi Verſus ibi leguntur:

LUMINIS HANC ALMAM MATRIS QVI SCANDIS AD AULAM,
CUNCTARUM PRIMA QVE FUIT ORBE SITA:
NOSCAS QVOD CESAR TUNC STRUXIT OCTAVIANUS
HANC ARA CELI SACRA PROLES DUM PATET EI.

Et *Ara* quidem *Caeli* a pluribus Saeculis appellata eſt ſacra illa Aedes. Quo autem tempore Muſivum iſtud opus ibi fuerit conlocatum, opinari quidem licet, decernere verò non licet. Leoninos Verſus additos ſenſiſti. Supra ego in Diſſertatione XL. *de Rhythmica Veter. Poëſi* oſtendi, ejuſmodi metrorum conſonantiam majori quàm vulgo putetur, antiqui-D tate conſtare. Attamen quum innumera inſpexerim aut Epitaphia, aut Epigrammata barbaricis Saeculis Romae poſita, Leoninos Verſus aut nullos, aut pauciſſimos reperi ante Annum a Chriſto nato Milleſimum ibi uſurpatos. Quare utut non negem, quin ante illum Annum Muſivum iſtud ſtrui una cum Verſibus potuerit, veri tamen mihi ſimilius videtur,

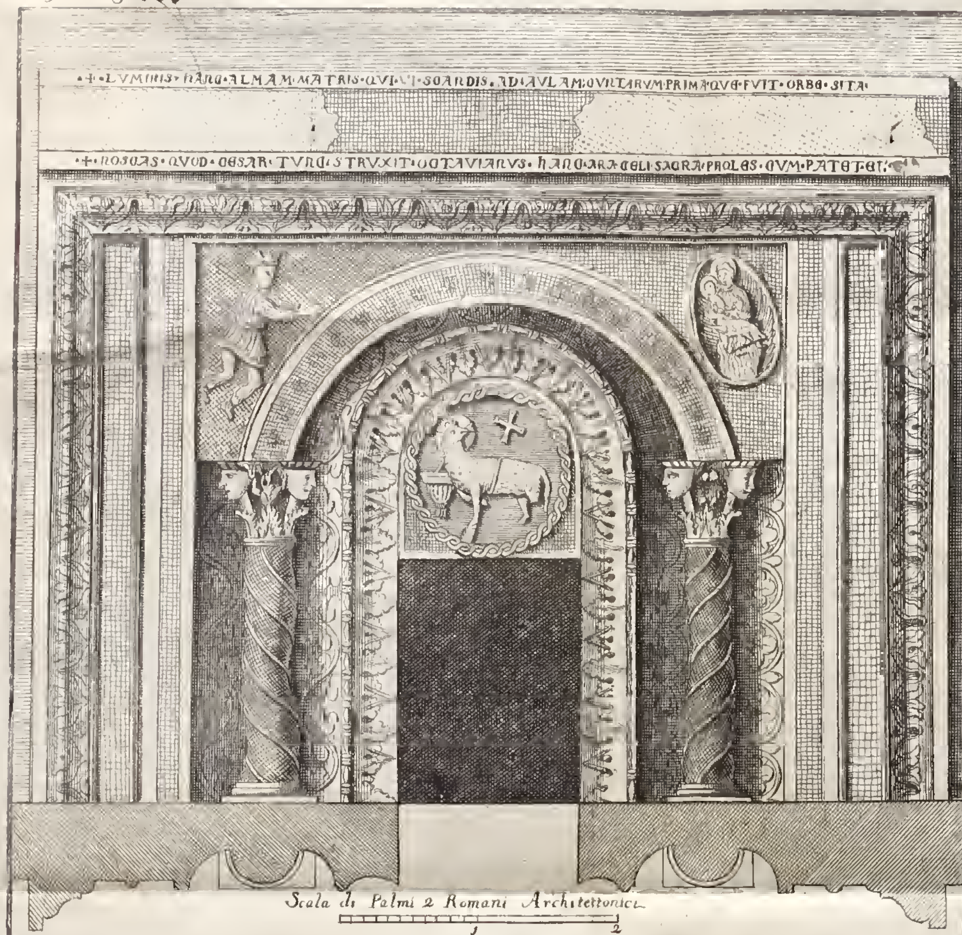
poſt

Si hoc non eſſet, non tibi omnia | l rit, Domine Imperator,

Ju-

Fig. I Pag. 608

Munificentia Ill.mi Dni Dni Pompeij Marchionis Frangepanis.

Filosi Sculp.

Fig. II. Pag. 612

poſt illud tempus efformatum fuiſſe. Porro audiſti, hanc uti *primam* omnium aedem a Chriſti fidelibus conſtructam celebrari, ejuſque auctorem diſertis verbis affirmari *Caeſarem Octavianum*, ſcilicet Auguſtum: quo imperante ex puriſſima Virgine Maria in lucem editus eſt Dei Filius Salvator noſter. Jam fabulam, eamque immanem, ſentis, & fortaſſe rides: aedificatum videlicet Romae in ipſius Capitolii faſtigio Templum, Chriſto ac Deiparae ſacrum, idque ſub Imperatore Auguſto, immo eo ipſo curante. At noveris, fabellam hanc olim diſſeminatam fuiſſe; ejuſque mentionem fecit magnus Annalium Eccleſiaſticorum parens Baronius in Apparatu num. 26. Nicephorum & Suidam memorans, qui Aram in Capitolio erectam ab Auguſto tradunt, hac inſcriptione ſignata:

ARA PRIMOGENITI DEI.

Inter Latinos Godefridus Viterbienſis, qui circiter Annum Chriſti MCLXXX. ſcribebat, in Chronic. Part. XV. & ipſe auctor eſt, Auguſtum conſuluiſſe Sybillam (quum tamen nulla tunc in vivis Sybilla foret) cur Idolum Capitolinum corruiſſet:

Rettulit illa: Dei Deus eſt de Flamine natus,
Virginis ex utero ſine ſeminis arte creatus.
Quare Auguſtus *Puerum devotus adorat;*
Nunc Aras & thura parans, offerre laborat.
Prima Deo Caeli tunc ibi thura dedit.)

Habet etiam Bibliotheca Eſtenſis vetuſtum membranaceum Codicem, Anno Chriſti MCCLXXXV. ſcriptum; ex quo hauſi *Memoriale Poteſtatum Regienſium*, a me editum Tomo VIII. Rerum Italicarum. Ibi qualibus haec eadem fabula verbis narretur, & quali coloribus illitâ imagine, pictiſque figuris Deiparae in nubibus ſedentis, ſub cujus pedibus ſtant Auguſtus & Sybilla, legentium oculis repraeſentetur, Lectorem, ut puto, accipere non pigebit.

De Viſione, quam vidit Octavianus Imperator de Beata Maria cum Chriſto filio ſuo, & Ara Caeli aperta eſt precibus & orationibus Sibillae, ubi praedictus Octavianus Beatam Virginem Mariam cum Chriſto, tenentem in brachiis Chriſtum filium ejus, vidit in camera praedicti Imperatoris, ubi .... in Capitolio.

Tempore praedicti Octaviani Imperatoris Senatores videntes eum tantae pulcritudinis, quod nemo in oculis ejus intueri poterat, & tantae proſperitatis & pacis, quod totum Mundum ſibi tributarium fecerat, dicunt: te adorare volumus, quia Deitas eſt in te. Si hoc non eſſet, non tibi omnia ſubirent proſpera. *Qui renuens, inducias poſtulavit; & ad ſe Sibillam Tyburtinam vocavit, cui, quod Senatores dixerant, recitavit. Quae ſpacium trium dierum petiit, in quibus arctum jejunium operata eſt. Poſt tertium diem reſpondit Imperatori:* Hoc pro certo erit, Domine Imperator,

Ju-

A Judicii ſignum. Tellus ſudore madeſcet.
Caelorum Rex adveniet per Secla futurus.
Scilicet in carne praeſens, ut judicet Orbem:
Unde Deum cernunt incredulus atque fidelis
B Celſum cum Sanctis, cui jam termino in ipſo
Sic animae cum carne aderunt, quas judicet ipſe;
Cum jacet incultus denſis in vepribus Orbis.
Rejicient ſimulacra viri, curam, quoque gazam.
Exuret terras ignis, pontumque, polumque
C Inquirens, tetri portas effringet Averni.
Sanctorum ſed enim cunctae luxit lux libera carni.
Trudentur fontes; aeternum flamma cremabit,
Occultos actus retegens. Te quiſque loquetur;
D Secreta atque Deus reſerabit pectora luci.
Tunc erit & luctus, ſtridebunt dentibus omnes.
Eripitur Solis jubar, & ſolis interit aſtris.
Volvetur Caelum, Lunam...... ſplendet, obibit.
Dejiciet colles, valles extollet ab imo.
E Non erit in rebus hominum ſublime vel altum.
Jam aequantur campi, montes, & caerula ponti.
Omnia ceſſabunt. Tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes, torrentes, fluminaque igni.
Et tuba cum ſonitu triſtem demittet ab alto
Orbe gemens miſerum facinus, vanoſque labores:
Tartareumque chaos monſtrabit terra deinceps.
Et coram heic Domino Reges ſiſtentur ad unum.
Procedit...... e coelo igniſque & ſulphuris * annis.

Haec de Chriſti Nativitate, Paſſione, & Reſurrectione, atque ſecundo Adventu tradita ſunt; ut ſi quis in Graeco capitulo horum Verſibus diſcernere voluerit, inveniet Iheſus Chriſtus, Hios, Theu, Soter; *quod in Latinum translatis eiſdem Verſibus apparet; propter quod Graecarum literarum proprietas non adeo potuit obſervari. Credo vos, o inimici Judaei, tanti..... eſſe confutaturos eſſe ipſa veritate, ut nihil aliquid repugnare, nihil quaerere debeatis.*

(Vide Fig. II.)

Illico apertum eſt Caelum, & nimius ſplendor irruit ſuper Eum. Et vidit in Caelo quamdam pulcherrimam Virginem ſtantem ſuper Altare, Puerum tenentem in brachiis. Et miratus eſt nimis: & vocem dicentem audivit: Haec Ara Filii Dei eſt. *Qui ſtatim procidens in terram adoravit. Quam Viſionem retulit Senatoribus; & ipſi mirati ſunt nimis. Haec Viſio fuit in camera Octaviani Imperatoris, ubi nunc eſt Eccleſia Sanctae Mariae in Capitolio. Idcirco dicta eſt* Sancta Maria Ara Caeli. *Hunc locum modò inhabitant Fratres Minores.* (*)

En ergo quare conditum fuerit, & quid ſignificet Muſivum, quod nuper vidimus. Neque ego plura addam, ut oſtendam, quàm nullam fidem mereatur ejuſmodi commentum, antiquis omnibus ignotum, & quandiu ſteterit in Capitolio Templum Jo-

(*) Haec poſtrema verba addita ſunt charactere, manuque recentiori.

Jovis, cujus loco tandem ſucceſſit Chriſtianorum Aedes, *Ara Caeli* nuncupata. Verùm haec pauca ſufficiant de eruditione & credulitate temporum barbaricorum, quorum ingenium A & mores (utinam non & fraudes) aliqui nondum exuerunt. Ceteros Literarum eventus in ſubſequentem Diſſertationem conjeci.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 059927688